

შრილონ ალექსის ძე ბურდული. 1960 წელს დაამთავრა დუშეთის რაიონის სოფელ მლეთის საშუალო სკოლა, 1965 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი, 1970 წელს ასპირანტურა, 1972 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია.

უ. ბურდული 1970 წლიდან მუშაობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ვერ ასისტენტი - უფროს მასწავლებლად, სოლო 1975 წლიდან დღეს ჩად, არის საქართველოს პარლამენტთან არსებული აკადემიის ინდივიდუალური აუდიტორი (ლიცენზია 8.XII.1999).

უ. ბურდული 40-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორია, მათ შორის 9 წიგნის. მისი მეცნიერული კვლევის სფეროა აღრიცხვის და ანალიზის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები, სოლო ობიექტი კვების მრეწველობა.

თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ფრიდონ ბურდული

**ეკონომიკური საქმიანობის
ანალიზის აქტუალური
საკითხები**

(მე-2 გამოცემა)

თბილისი 2003

ББК 65
УДК 13
ბ 966

წიგნში განხილულია მმართველობითი და ფინანსური ინფორმაციის ეკონომიკური ანალიზის თეორიისა და პრაქტიკის აქტუალურისაკითხები.

ნაშრომში თანამედროვე თვალთახედვითაა გამოკვლეული ეკონომიკური ანალიზის, როგორც სამამულო, ისე მსოფლიოში აღიარებული ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის პრინციპები, დამუშავებული ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების საფუძველზე.

წიგნი განკუთვნილია უმაღლესი ეკონომიკური სპეციალობების სტუდენტებისა და ეკონომიკური აზროვნებით დაინტერესებული ყველა პიროვნებისათვის.

რედაქტორები:

იაკობ მესხია — ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი.

მურმან ტურაშვილი — ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

რეცენზენტები:

ელდარ დირაშვილი — ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

ომარ ჩაღუნელი — ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღრიცხვის, ანალიზისა და აუდიტის კათედრის გამგე.

ISBN 99928-0-066-6

ცივილიზებული მსოფლიოს ერთ-ერთმა უძველესმა ერმა – ქართველებმა, თავის სახელმწიფოებრიობის 3000 წლის ისტორიის მანძილზე მრავალი ღირებულება შექმნა და მემატა მსოფლიოს კულტურისა და მეცნიერების საგანძურს.

ეროვნული სულის მარადიული უკვდავების ძარღვი, მართალია, იყო და არის ქართული პოემისა და კულტურის ის თვითმყოფადი საუნჯე, რომელიც თავის ისტორიის მანძილზე შექმონდა ჩვენს ერს მსოფლიოს კულტურის საგანძურში, მაგრამ არანაკლებ ძლიერია ქართული ფენომენალური ეკონომიკური ამროვნება, რომელმაც ფიზიკურ განადგურებას გადაარჩინა ქართველი ერი.

ჩვენ მოვალენი ვართ ყოველთვის გვახსოვდეს ეს ჭეშმარიტება და ნებისმიერ ცხოვრებისეულ პრობლემურ საკითხზე პასუხის გასაცემად უცხოური ლიტერატურისკენ კი არ უნდა გვეჭიროს თვალი, არამედ ეროვნული საგანძურისკენაც, სადაც ჩვენი ბრძენი წინაპრების მეცნიერულ შრომებში თუ მხატვრულ ნაწარმოებებში აუცილებლად მივაგნებთ საჭირო პასუხს.

70 წელი საქართველომ სოციალისტური ამროვნების წესით იცხოვრა, რომელიც ეფუძნებოდა კომპარტიის პოლიტიკას და ქვეყნის ეკონომიკა იმართებოდა ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეთოდებით, რის შედეგადაც მეცნიერული ეკონომიკური ამროვნება განიცდიდა კრიზისს. როგორც კანონი, ყველა მეცნიერ-ეკონომისტის ნაშრომის ამრი უნდა მიორგებოდა პარტიის პოლიტიკას, რაც, ლოგიკურია, გამორიცხავდა შემოქმედებით მეცნიერულ ამროვნებას მიუხედავად ამისა, ეკონომიკური ამროვნების თეორია, ასე თუ ისე, მაინც ვითარდებოდა. იქმნებოდა მრავალი მეცნიერული ნაშრომი ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის სფეროშიც. ცოცხალი, მაგრამ მაინც ქვეყნდებოდა მონოგრაფიები ცივილიზებული კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკური ამროვნების შესახებაც.

ერთიან საბჭოურ ეკონომიკურ მეცნიერებაში თავისი წვლილი შექმნა ქართველ მეცნიერ-ეკონომისტებსაც, რომელთა ნაშრომებიდან დღეს, როცა ჩვენი ქვეყანა დაადგა ქვეყნის ეკონომიკის გადაყვანას საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე, ბევრი სასარგებლო და სახელმძღვანელო ამრების მოძიება შეიძლება თანამედროვე თვალთახედვით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვერ გავიზიარებ იმ ავტორთა ამრებს, რომლებიც უარყოფენ ამ პერიოდში შექმნილი ეკონომიკური ნაშრომების მეცნიერულ და პრაქტიკულ ღირებულებას და სკუდუნდობას მიუთითებენ უცხოური ლი-

გერატორისაკენ. გარდაუვალია, უნდა დამუშავდეს ახალი სასწავლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები ეკონომიკურ მეცნიერებათა ყველა სფეროში, მაგრამ ისე, რომ მათში აისახოს ჩვენი მეცნიერების მიღწევები, ეროვნული ეკონომიკის სპეციფიკურობა, ერის ფსიქოლოგიური თავისებურებანი და საბაზრო ეკონომიკის ზოგადი პრინციპები. ასეთი სისტემით შედგენილი ნაშრომები ხელს შეუწყობს ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანას.

ქვეყანაში მიმდინარეობს ბუღალტრული აღრიცხვის რეფორმა. პარადოქსია ის, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის ეროვნული სტანდარტების შექმნა დღის წესრიგშიც არაა.

ანგარიშგასაწეია ის ჰეშმარიტება, რომ ბუღალტრული აღრიცხვა ქვეყნის ეკონომიკის მართვის ძირითადი ლერძია, მის გარშემო ბრუნავს ყველა ეკონომიკური მაჩვენებელი. აქედან, ლოგიკურია დასკვნა იმის შესახებ, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის რეფორმა ცალმხრივად ნაჩქარევი და შეუძლებელია.

წიგნის მიზანია ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კომპლექსური მეთოდის შექმნა ძველისა და ახლის შეთანაწყობის საფუძველზე.

მეთოდიკა აგებულია საქართველოს კვების მრეწველობის ისეთი გრადიციული დარგების საწარმოთა პირობით მაგალითებზე, როგორცაა ჩაისა და ლეინის მრეწველობა, იმ დიდი რწმენითა და იმედით, რომ ჩვენს ქვეყანაში, ბოლოს და ბოლოს, გაიმარჯვებს ეკონომიკური აზროვნება და კელაე აღორძინდება გრადიციული დარგები.

შრომის პირველი ნაწილი ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის თეორიას ეძღვნება, მეორე ნაწილი პროდუქციის წარმოების და მასზე მოქმედ ფაქტორთა ანალიზს, ხოლო წიგნის შესამე ნაწილი ეთმობა „ფინანსური ანგარიშგების“ ანალიზის მეთოდიკას, რომელიც ეყრდნობა ცივილიზებული მსოფლიოს უმაღლეს სასწავლებლებში აპრობირებულ სახელმძღვანელოებში გადმოცემულ მასალებს, ჩვენი კრიტიკული შენიშვნებით.

ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ნაშრომი უნაკლო იქნება. ყოველგვარ საქმიან შენიშვნებს დიდი მადლიერების გრძნობით მივიღებთ.

თავი I.

**ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის
არსი, საბანი, ობიექტები და ამოცანები**

**§ 1. ეკონომიკური საქმიანობა და ეკონომიკური
მეცნიერების ფუნქციები**

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე წარმოსობილი ბერძნული გერმინი „ეკონომიკა“ ორი სიტყვის შენაერთია – „ოიკოს“ (სახლი, შინამეურნეობა) და „ნომოს“ (კანონი) და გულისხმობს შინამეურნეობის მართვის კანონთა ერთობლიობას. „ეკონომიკის“ თანამედროვე გაგება ფართოა და მოიცავს ადამიანთა ორგანიზებულ საქმიანობას მათი მაკროეკონომიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, ეკონომიკურ საქმიანობად ითვლება ნებისმიერი მართლზომიერი საქმიანობა, რომელიც წარმართება მოგების, შემოსავლის ან კომპენსაციის მისაღებად. მიუხედავად ასეთი საქმიანობის შედეგებისა, ეკონომიკური საქმიანობა შეიძლება იყოს სამეწარმეო და არასამეწარმეო. აღნიშნული კანონით, სამეწარმეო საქმიანობად მიიჩნევა მართლზომიერი და არაერთჯერადი საქმიანობა, რომელიც ხორციელდება მოგების მიზნით, დამოუკიდებლად და ორგანიზებულად.

არასამეწარმეო ეკონომიკურ საქმიანობად კი ითვლება ერთი პირის მიერ მეორე პირისათვის საფასურის გადახდით ქონების (მათ შორის ფულადი სახსრების) დროებით მფლობელობაში, სარგებლობაში ან მართვაში გადაცემა.

ზოგადი ფორმით, ეკონომიკური საქმიანობის ნებისმიერი ფორმა ეს არის არსებული რესურსებით სხვადასხვა მაკროეკონომიკური დოვლათის შექმნა საბიზნესობის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. იმასთან დაკავშირებით, რომ რესურსები განსაზღვრულია, ხოლო მოთხოვნილებანი განუსაზღვრელია, არსებულ რესურსებსა და მოთხოვნილებებს შორის

არსებობს წინააღმდეგობანი. ამ წინააღმდეგობათა დაძლევის გზებს თეორიულ ასპექტში არეგულირებს მეცნიერებანი ეკონომიკის შესახებ

ნებისმიერ ქვეყანაში წარმოების ოპტიმალური განვითარება შეუძლებელია, თუ არ იქნება დამუშავებული ღრმად გააზრებული „ეკონომიკური თეორიები“ და მიღწევები არ დაინერგება პრაქტიკაში.

დღევანდელ ეტაპზე მრავალი ფუნქცია გააჩნია ეკონომიკურ მეცნიერებებს. მათ შორის აღსანიშნავია: ა) შემეცნებითი ფუნქცია, რომელიც განსაკუთრებულ კომენტარს არ საჭიროებს. ბ) მეთოდოლოგიური ფუნქცია – ყველა ეკონომიკური მეცნიერებისათვის აუცილებელი მეთოდების, საშუალებების, მეცნიერული ინსტრუმენტების დამუშავება. გ) პრაქტიკული ფუნქცია – ეკონომიკის სხვადასხვა „სართულებზე“ წარმოების მართვის ეკონომიკური პოლიტიკით უზრუნველყოფა.

თუ თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერების მთავარი კომპონენტი – „ეკონომიკის“ – საშუალებას იძლევა მისი გამოყენებით ყველაზე ეფექტიანად გადაიჭრას საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების საკითხი: რა (და რამდენი) ვაწარმოოთ? როგორ ვაწარმოოთ? და ვისთვის ვაწარმოოთ? ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი მიკრო დონეზე სწავლობს ამ პრობლემებს და საკითხების პრაქტიკული განხორციელების გზებს, მათ ხელისშემშლელ ფაქტორებს და მიზეზებს, ეძებს ფარულ შესაძლებლობებს და ამუშავებს მათ ასამოქმედებლად კონკრეტულ და დასაბუთებულ წინადადებებს.

§ 2. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის არსი

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი წარმოადგენს დამოუკიდებელ მეცნიერულ დისციპლინას: იგი, როგორც ყველა მეცნიერება, ცოდნის უწყვეტად განვითარებადი მეთოდებისა და ხერხების სისტემაა. მაკროეკონომიკური დოვლათის ბრდის ფარული რეზერვების გამოსავლენად და ასამოქმედებლად.

საზოგადოების განვითარების ისტორია გვიჩვენებს, რომ ყოველ ახალ მეცნიერებას და შემეცნებას წარმოშობს პრაქტიკის მოთხოვნები, რადგანაც პრაქტიკა შეადგენს შემეცნების აუცილებელ პირობას და საფუძველს. სწორედ საზოგადოების პრაქტიკული ცხოვრების მოთხოვნილების შედეგი იყო ეკონომიკური ანალიზის, როგორც ცალკე მეცნიერული დისციპლინის წარმოშობა.

✓ ცნება „ანალიზი“ წარმოშობილია ბერძნული სიტყვიდან „analysis“ და

ნიშნავს მოვლენისა საგნისა. პროცესების დამოკიდებულებას, დანაწევრებას შემადგენელ ელემენტებად, მათი საფუძვლიანი შესწავლის მიზნით. უნდა აღინიშნოს, რომ ანალიზი მეცნიერული კვლევის ობიექტური მეთოდია. ანალიზური კვლევის პროცესი არის ექსპლუატიური მოძრაობა არცოლნიდან ცოდნისაკენ, არასრულყოფილი ცოდნიდან სრულ უფრო სრული და ღრმა ცოდნისაკენ. იმ ცოდნისაკენ, რომელიც ხალხის შრომას ბარაქას, ხეივან აძლევს.

სიეგლის უნივერსიტეტის (აშშ) პროფესორის პოლ ხეინეს წიგნი – „ეკონომიკური აზროვნების წესი“, რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკური ანალიზის შესაბამის კერძს, ამდენად პოპულარულია, რომ 20 წლის განმავლობაში 5-ჯერ გამოიცა და დღეისათვის ერთ-ერთ პოპულარულ კერძად ითვლება ეკონომიკის ხაზით. წიგნის მიზანია, როგორც თვითონ ავტორი აღნიშნავს, გადმოსცეს ადვილად მისახვედრი ისეთი აპარატი, რომელიც დაეხმარება ადამიანებს იმის გაგებაში, თუ რა წესით და რაგომ მიიღწევა შეთანხმება მილიონობით, თანაც ერთიმეორისათვის უცნობ ადამიანებს შორის, ან რაგომ ვერ ხერხდება ზოგჯერ ასეთი შეთანხმება...

ავტორი იქვე დასძინებს – თუ ისინი, ვინც მართავენ საზოგადოებას და არ ფლობენ ასეთ ცოდნას, მაშინ იქ დიდია საშიშროება ქაოსისა და უბედურებისა. ამ აზრის ნათელი დადასტურებაა დღევანდელი პერუოლი, რაოდესაც ქვეყანას მართავენ სწორედ ასეთი ადამიანები და შედეგად ქაოსი და უბედურება დაატეხეს თავს ქვეყანას...

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკური ანალიზის თეორიული საფუძვლების დაუფლებას.

ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში დაიწყო ახალი ერა, ერა დამოუკიდებლობისა – თავისუფალი აზროვნების განვითარებისა, რომელიც კვლავ და კვლავ, ეკონომიკური აზროვნების განვითარებას მოითხოვს. დღეს მთავარია უწყდომოდ ვმართოთ წარმოების ყველა უბანი. ეს კი მიიღწევა მხოლოდ ისეთი აუცილებელი მომენტების დაკვირვების პირობებში, როგორცაა შექმნილი მდგომარეობის და განვითარების გენდენციების სწორი შემეცნება. ამის განხორციელება კი შეიძლება მხოლოდ სამეურნეო პროცესების მიმდინარეობის ზუსტი ინფორმაციის სისტემატური მიღებისა და დამუშავების საშუალებით. დამუშავება გულისხმობს ინფორმაციის ეკონომიკურ ანალიზს. აქედან გამომდინარე, უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოების რაციონალური მართვის ეფექტიანი საშუალებაა ოპერატიული დაგეგმვის, აღრიცხვისა და ეკონომიკური ანალიზის კომპლექსური სისტემა. ასეთი სისტემა საშუალებას იძლევა ხელმძღვანელი ღრმად ჩაწეღეს წარმოების ეკონომიკას, ექსპლუატიურ უბელმძღვანელოს სამეურნეო პროცესების მსკლულობას.

ანალიტიკოსებმა მართვის პროცესში უნდა ეზღვრნენ ყველგან:

- საანალიზო ინფორმაციის დროული მიღება და გადაამუშავება;
- რეალურად შეაფასონ საკვლევ ობიექტზე შექმნილი მდგომარეობა და შეუცდომლად აჩვენონ დასახული გეგმებიდან გადახრები, როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი;

- გამოავლინონ ნაკლოვანებების აღმოფხვრის და მიღწევების დახერგვის გზები;

- სასტატეგურად იძლეოდენ ანალიზურ მასალებს წარმოების პროცესების ოპერატიული რეგულირებისა და მომავლის შეუცდომლად განჭვრეტისათვის.

ეჭვს არ იწვევს ის აზრი, რომ ანალიზური დასკვნების თავისდროულობასა და ხარისხიანობაზე დიდადა დამოკიდებული მართვის პროცესში მიღებულ გადაწყვეტილებათა ხარისხი.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის არსი შეიძლება ასე ჩამოეყალიბოთ:

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი არის ისეთი პრაქტიკული გამოყენების დისციპლინა, რომელიც თეორიულ და პრაქტიკულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით გვაიარაღებს ისეთი მეთოდებითა და ხერხებით, რომელთა საშუალებით ვახდენთ: სამოქმედო ბიზნეს-გეგმების რეალურობის დადგენას; სამეურნეო პროცესების მიმდინარეობისა და შედეგების ობიექტურ შეფასებას; წარმოების ყველა უბანზე მიღწევებისა და ნაკლოვანებების ოპერატიულად გამოვლენას იმ მიზნით, რომ ოპერატიულადვე გამოვევლინოთ და ავაშორებოთ საწარმოს ფარული რეზერვები.

განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკა ცხადყოფს იმ ჭეშმარიტებას, რომ ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი - ეს არის გასაღები ფარული რეზერვებისა, გასაღები წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებისა. ეფექტიანობის კრიტერიუმს კი წარმოადგენს „მინი-მაქსის პრინციპი“, ე. ი. დანახარჯები მინიმუმში, შედეგი მაქსიმუმში.

§ 3. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის საგანი და ობიექტები

როგორც მეცნიერულ დისციპლინას, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზს გააჩნია თავისი კვლევის საგანი, თუმცა მისი განსაზღვრების შესახებ მეცნიერები სხვადასხვა აზრის არიან.

პროფ. მ. ი. ბაკანოვის აზრით. „ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის

საგნად ენდა ვიგულისხმით საწარმოთა, გაერთიანებათა, ასოციაციათა სამეურნეო პროცესების სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობა და მათი საქმიანობის საბოლოო ფინანსური შედეგები, რომლებიც ყალიბდებიან ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ზემოქმედებით და აისახებიან ეკონომიკური ინფორმაციის სისტემის საშუალებით¹.

ქართულ მეცნიერ-ეკონომისტს ი. ჭილაძეს მიაჩნია, რომ ანალიზის კვლევის საგანია შედარების შედეგად მიღებული გადახრები.

ს. კ. ტატერი წერს: „ანალიზის საგანს წარმოადგენს საწარმოს მაკროეკონომიკური ბაზის გამოყენება, მათი მუშაობის გეგმების შესრულება, საწარმოს კოლექტივის მიერ აღებული დამატებითი ვალდებულებანი, გეგმებში შეტანილი შესწორებების დასაბუთებულობა, საწარმოსა და მისი ქვედანაყოფების მუშაობის შედეგები“¹.

პროფ. ს. ბ. ბარნგოლცს მიაჩნია, რომ „ანალიზის საგანს წარმოადგენს საწარმოთა და მათ გაერთიანებათა სამეურნეო საქმიანობა, რომელიც მიმართულია გეგმების შესრულებისაკენ და ასახულია გეგმების, აღრიცხვისა და ანგარიშგების მაჩვენებელთა სისტემაში. ეს საქმიანობა, უწინარეს ყოვლისა, განიხილება პარტიის სამეურნეო პოლიტიკასთან შესაბამისობაში, გამოუყენებელი რეზერვების გამოვლენის მიზნით“².

ზემოთ მოყვანილ მეცნიერთა მიერ მოცემულ განსაზღვრებათა ერთობლივად ნათლად გვიჩვენებს, რომ ავტორთა უმრავლესობა ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის საგნად მიიჩნევს „საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობას“, „სამეურნეო პროცესებს“. ჩვენ ასეთი განსაზღვრება არ მიგვაჩნია კონკრეტულად, რამდენადაც საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობა სხვა ეკონომიკურ დისციპლინათა კვლევის საგანსაც შეადგენს.

ყოველი მეცნიერული დისციპლინისათვის კვლევის საგანი კონკრეტული ენდა იყოს. ცხადია, ეკონომიკურ ანალიზს საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობასთან აქვს საქმე, მას იკვლევს, მაგრამ იკვლევს რისთვის? რა არის კვლევის ძირითადი მიზანი? მეცნიერებს სადავოდ არ მიაჩნიათ ის აზრი, რომ ანალიზის მიზანია საწარმოთა ფარული რეზერვების გამოვლენა წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით. ამრიგად, ჩვენი აზრით, უფრო გამართლებული იქნება, თუ ეკონომიკური ანალიზის კვლევის საგნად მსიხინვეთ წარმოების ფარულ რეზერვებს, რა-

1 М. И. Баканов, А. Д. Шеремет, Теория экономического анализа, Москва, 1995, с. 41.

12 Баканов М. И. и др., "Экономический анализ, Москва." "Финансы", 1976 г., с. 20.)

მელთა გამოვლენა ხორცეულდება საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ანალიზის პროცესში. /

ეკონომიკაში ასხევეებენ რეზერვების ორ ცნებას: 1. სარეზერვო მარაგები (ნედლეული და მასალები, სათბობი და სხვ.), ე. ი. ის, რაც იმყოფება რეზერვად წარმოების შეუფერხებელი მეშობის უზრუნველსაყოფად; 2. რეზერვები, როგორც კიდევ წარმოების ზრდის გამოუყენებელი შესაძლებლობა, რაც მის ხარისხობრივ მაჩვენებლების შემდგომ გაუმჯობესებაში გამოიხატება. გაიზრდება რეალიზაციის მოცულობა, შემცირდება პროდუქციის თვითღირებულება და ა. შ.

ეკონომიკური ანალიზის საგანს ძირითადად შეადგენს რეზერვების მეორე ჯგუფი, რომელიც წარმოშობის წყაროების თვალსაზრისით შეიძლება დაეყოს გარე და შიდასაწარმოო რეზერვებად. გარეგანი რეზერვები გულისხმობს დარგობრივ და რეგიონულ რეზერვებს; ხოლო შიდასაწარმოო რეზერვები წარმოების შიდასამეურნეო საქმიანობის გაუმჯობესების შედეგად გამოვლენილ რეზერვებს. მათი კლასიფიკაცია სქემაზეა მოცემული (იხ. სქემა № 1).

რეზერვთა კლასიფიკაციის შესაბამისად, საწარმოში უნდა იგვეგებოდეს ფარულ რეზერვთა ძიებისა და ამოქმედების გზები, ე. ი. სისტემატურად უნდა მიმდინარეობდეს ეკონომიკური ანალიზი ფარულ რეზერვთა გამოსაელებად და ასამოქმედებლად.

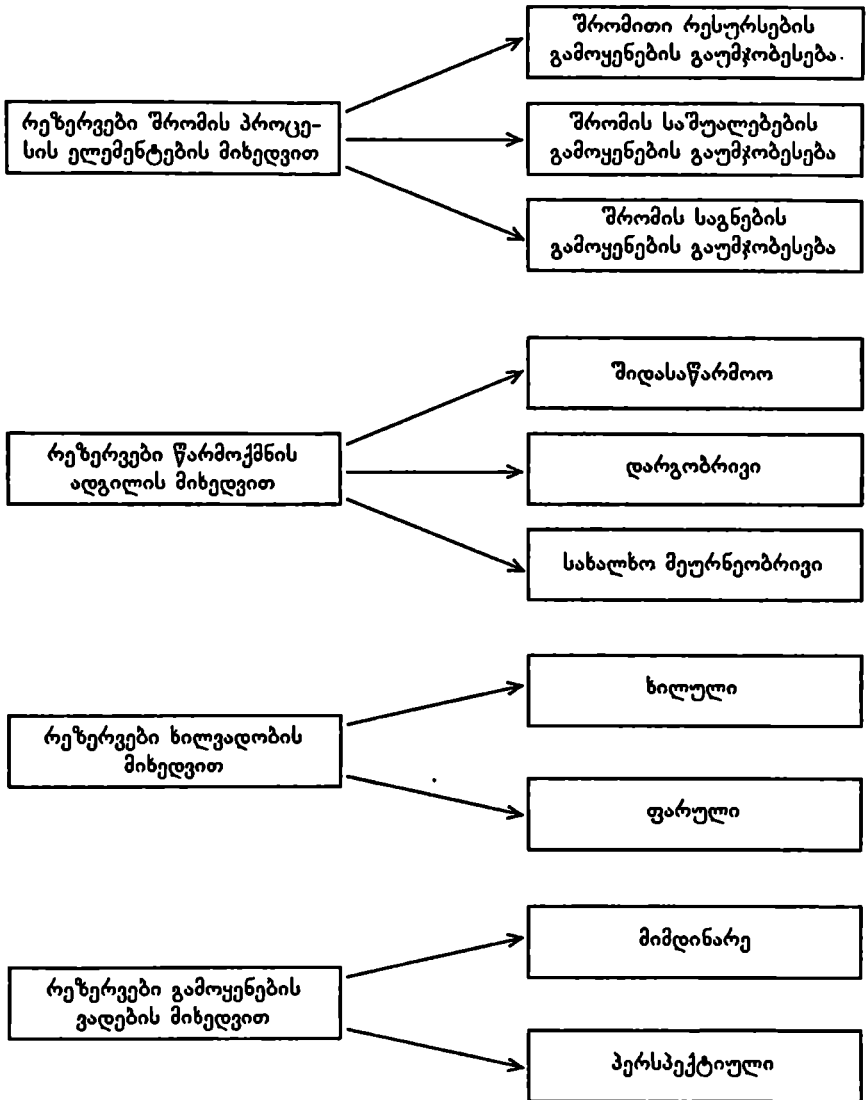
რეზერვთა კლასიფიკაცია ხდება ისეთი ნიშნების მიხედვითაც, როგორცაა: პროდუქციის მოცულობის გაზრდა, ნაკეთობათა ხარისხის გაუმჯობესება, დანახარჯების შემცირება ელემენტებისა და მუხლების მისივით ან კიდევ, პასუხისმგებლობის ცენტრის მიხედვით და სხვ. რეზერვთა საერთო გამოანგარიშებისას თავიდან უნდა ავიცილოთ დეზირება.

რეზერვთა კლასიფიკაციას შეიძლება საფუძვლად დაედოს კელაეწარმოების პროცესის სგადიები (მომარაგება პროდუქციის წარმოება გასალება), ან კიდევ გეკონოლოგიური ციკლის სგადიები და ა. შ.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კელევის ობიექტები. აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებიდან გამომდინარე, ბუღალტრული აღრიცხვის თვალსაზრისით „საწარმო“ (ფირმა) განისილება როგორც ავტონომიური ერთეული, რომელიც დამოუკიდებელია არა მარტო კლიენტებისაგან, არამედ მფლობელისა და თანამესაკუთრებისგანაც.

ეკონომიკური თეორიის საფუძვლების კერსში განხილულია სამეწარმეო საქმიანობის ძირითადი ფორმები, საბაზრო ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური აგენტები. აღნიშნულია, რომ თანამედროვე ეროვნულ მეურნეობაში მონაწილეობს მილიონობით მეურნე სუბიექტი,

რეზერვების კლასიფიკაციის გრაფიკული სქემა

რომელთა მიზანია მოგების მსაღებ. მათ შორის არიან ისინი, ვისაც ეკონომიკური აგენტები ეწოდება -- მეურნეობები, სახელმწიფო სტრუქტურები, ბანკები, სააქციო საზოგადოებები და სხვ. გარდა ამისა, ყოველ ქვეყანაში მოქმედებენ თავისი, ამ ეროვნული მეურნეობისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური აგენტები.

საბაზრო ეკონომიკამ წარმოაჩინა თავისი, ეკონომიკური აგენტების მოქმედების ყველაზე ეფექტური ფორმა – ფირმა (საწარმო).

ფირმა იურიდიულად დამოუკიდებელი ორგანიზაციაა, რომელიც საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის იყენებს რესურსებს მოგების მიღების მიზნით და ერთ ან რამდენიმე საწარმოს ფლობს. სწორედ ამიტომ, კერძის პროგრამაში და წინამდებარე სახელმძღვანელოში ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ძირითად ობიექტად ფირმაა მიჩნეული.

ფირმის მთავარი მოქმედი პარია მეწარმე. მეწარმე ეკონომიკური პროცესის მონაწილეა, რომელიც მოგების მიღების მიზნით დაკავშირებულია საზოგადოების მოთხოვნების დაკმაყოფილების ასალი გექნოლოგიის და წესების ძიებასთან. თეორიულ ასექტში ამ პრობლემურ საკითხებს ზოგადად ამუშავებს ეკონომიკური თეორია – მეცნიერება აღამიანური მოთხოვნილებების მაქსიმალური დაკმაყოფილების მიზნით. შეზღუდული საწარმოო რესურსების ეფექტიანად გამოყენების შესახებ: პრაქტიკულად კი მიკროდონებე – ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი, როგორც ფირმების ეკონომიკური ზრდის ფარული რებერვების გამოელენის და ამოქმედების მძლავრი იარაღი.

§ 4. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის პრობლემები და ძირითადი ამოცანები

საწარმოთა მართვის აღმინისგრაციულ-მბრძანებლერი მეთოდებიდან საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე გადასვლა მოითხოვს საწარმოთა მართვის ეკონომიკური მექანიზმის რადიკალურ გარდაქმნას. ასეთი გარდაქმნა კი განაპირობებს მრავალი ძირითადი ეკონომიკური კატეგორიის გრადიციული გაგების გადასინჯვას. ზოგიერთისთვის კი სრულიად სხვა აზრობრივი დაგვირთვისა და პრაქტიკული შინაარსის მიცემას.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მართვის სიმძიმის ცენგრი მიკროდონებე გადადის ეშეაღლიდ საწარმოო პროცესებზე და შედეგებზე: ამას-

თან დაკავშირებით აუცილებელია მარივის ფორმირებადი სისტემების და მჩვენებლების შესაბამისობაში მოყვანა ადეკვატურ მარივის მეთოდებთან და მჩვენებლებთან. მათგან პირველია „კომერციული ანგარიში“, რადგან მასში ყველაზე მკაფიოდ ელანდება მომგებიანობის პრინციპი, ამასთან, პირველხარისისოვანი მნიშვნელობა ენიჭება დაბანდებულ სახსრებისა და მისგან მიღებული ფინანსური შედეგების თანაფარდობის გაზომვას.

მართვის სამეურნეო მექანიზმის რადიკალურმა გარდაქმნამ მრავალი პრობლემა დააყენა ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის წინაშე. პირველ ყოვლისა, აღსანიშნავია ის, რომ ბუნებრივი ალრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, ალრიცხვა გაორებულია: ა) ფინანსური და ბ) მმართველობით ალრიცხვად. ეს მოითხოვს ანალიზის მოქმედი მეთოდის გარდაქმნას და ალრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოყვანას.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის საერთო შინაარსიდან და მის წინაშე დასმული პრობლემებიდან ნათლად ჩანს, რომ მის წინაშე უამრავი და მრავალფეროვანი ამოცანა გადასაჭრელი. ეს, პირველ რიგში, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა წარმოადგენს კვლევის ობიექტს: ა) საწარმოს ფინანსური ანგარიშგება თუ ბ) მმართველობითი ინფორმაცია; მეორე რიგში კი იმაზე, თუ რა ფორმით გარდება ანალიზი: ა) კომპლექსური თუ ბ) თემატური; გ) ოპერატიულია, შემდგომი თუ პროგნოზული...

როდესაც ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის ობიექტი საწარმოს ფინანსური ანგარიშგებაა, ანალიზის კვლევის ძირითადი ამოცანებია:

- დაადგინოს ფირმის მიმდინარე და მყარი აქტიუების მდგომარეობა, ბალანსის მონაცემების საფუძველზე გამოთვალოს მათი ცვალებადობის კოეფიციენტები;

- გამოიკვლიოს დებიტორული და კრედიტორული დაეალიანების მდგომარეობა დინამიკაში;

- შეისწავლოს საკუთარი კაპიტალის და მოგება-ზარალის მჩვენებლები, მათ ცვალებადობაზე მოქმედი ფაქტორები;

- გამოიკვლიოს საწარმოს ლიკვიდურობის მდგომარეობა და დაადგინოს საწარმოს გადახდის უნარიანობაზე მოქმედი ყველა ფაქტორი;

- გამოიკვლიოს ფულადი სახსრების ღენადობა და გამოსავლიანობის მისი დაჩქარების გზები;

- დაადგინოს ფირმის საერთო ფინანსური მდგომარეობა და მოახდინოს მისი ობიექტური შეფასება...

იმ შემთხვევაში, როცა ანალიზის კვლევის ობიექტია ფირმის სამმართველო ინფორმაცია, მაშინ ანალიტიკოსთა წინაშე შემდეგი ამოცანებია გადასაჭრელი:

- ბიზნეს-გეგმების, ინდიკატური გეგმის და მათთან დაკავშირებული ნორმატივების გექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთებულობის დადგენა;
- ფირმის სამოქმედო გეგმების შესრულების მიმდინარეობის და ნორმატივების დაცვის მდგომარეობის ობიექტური შეფასება;
- წარმოების დანახარჯების სტრუქტურის შესწავლა და მათი მუხლობრივი და ელემენტური ანალიზი;
- შრომითი, მატერიალური და ფინანსური რესურსების გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრა;
- კონკრული „კომერციული ანგარიშის“ მოთხოვნების განხორციელებაზე;

- მმართველობით გადაწყვეტილებათა ოპტიმალურობის გამოკვლევა;
- დასასრულს, ფირმის შინაგანი ფარული რეზერვების გამოვლენა-გაზომვა და მათ ასამოქმედებლად ქმედითი ღონისძიებების დასახვა.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის მთავარი ამოცანა ფარული რეზერვების გამოვლენა-ანალიზის არსიდან გამომდინარეობს, რამდენადაც ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი, როგორც გამოყენებითი დისციპლინა, თავის მიზანს აღწევს მხოლოდ მაშინ, როცა მას მოაქვს რეალური სარგებელი.

როგორც ცნობილია, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ყველა ფირმის ეკონომიკური საქმიანობა და მათი ფინანსური შედეგები ყველაზე მეტად დამოკიდებულია „კომერციული ანგარიშის“ პრინციპების დაცვაზე. მატერიალური დაინტერესების პრინციპი წარმოადგენს კომერციული ანგარიშის ერთ-ერთ განმასხვავებელ თვისებას, იგი უზრუნველყოფს საწარმოსა და კოლექტივის ინტერესების აუცილებელ შეთანაწყობას.

კომერციული ანგარიშის პრინციპების დაცვის რეალურობის სწორი შეფასება მოითხოვს გამოკვლეულა ფაქტორების დაჯგუფებას საწარმოზე დამოკიდებულ და დამოუკიდებელ ფაქტორებად და, რაც მთავარია, ფინანსურ შესწავლას ლეგალურ ჭრილში.

როგორც აღინიშნა, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა მმართველობითი გადაწყვეტილებათა ოპტიმალურობის გამოკვლევა, რადგან დღეს ეჭვს გარეშეა ის ჭეშმარიტება, რომ მენეჯერის ანალიზურ აზროვნებაზე დიდადაა დამოკიდებული ფირმის წარმატებები. ანალიზის მისანი და ამოცანა სწორედ იმაში

მდგომარეობის, რომ ხელი შეუწყოს მმართველობის პრიორიტული ფორმების დანერგვას.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ჩამოთვლილი ამოცანები მხოლოდ ნაწილია ანალიზური კვლევა-ძიებისა, რადგან, როგორც აღამიანის აზროვნებას არა აქვს ზღვარი, ასევე ანალიზის ამოცანებიც განუსაზღვრელია. გექნიკური და ეკონომიკური განვითარების პარალელურად ვითარდება ანალიზური კვლევის მეთოდოლოგიაც. ცხოვრება ახალ-ახალ ამოცანებს აყენებს, მეცნიერებანი კი ეძიებენ მათი გადაჭრის ოპტიმალურ გზებს. ანალიზური კვლევა-ძიების მეთოდიკაც სისტემატურ სრულყოფას მოითხოვს. ეს პროცესი შეუქცევადია.

თავი II. —

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის მეცნიერული საფუძვლები

§ 1. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და შემეცნების თეორია

მეცნიერება კვლევითი მოღვაწეობის სფეროა, რომელიც გამომწვეულია ბუნების, საზოგადოების და აზროვნების შესახებ ახალი ცოდნის გამოსამუშავებლად და თავის თავში მოიცავს ასეთი ცოდნის შექმნის ყველა პირობას და მომენტს – მეცნიერებს, მათ ცოდნასა და უნარს. მათ კვალიფიკაციას და გამოცდილებას და საერთოდ, მიღწეული ცოდნის მთელ ჯამს. მეცნიერთა კვლევითი მოღვაწეობის საფუძველია „შემეცნება“ – მეცნიერთა შემოქმედებითი მოღვაწეობის პროცესი, რომელიც მათი ცოდნის ფორმირებას ახდენს და რომლის საფუძველზე წარმოიშება ახალი მიღწევები, შედეგები. იგი შეისწავლის და ხსნის მოვლენათა არსს. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეკონომიკური საქმიანობის პროცესების და შედეგების შემეცნების უმნიშვნელოვანესი ცოდნის სფეროა, რამდენადაც იგი იყენებს კვლევის მეცნიერულ-პრაქტიკულ მეთოდოლოგიას.

შემეცნების თეორია იკვლევს სამყაროსთან ადამიანის შემეცნებითი დამოკიდებულების პროცესს, მათ ამოსავალ პირობებსა და საყოველთაო საფუძველებს. შემეცნების ლოგიკური მოქმედება ხორციელდება ისეთ

ფორმებში, როგორცაა: მსჯელობა, ცნება, დისკუსია, ინდექსია და დედუქცია, ანალიზი და სინთეზი და ა. შ. ძალაში რჩება ფორმულა შემეცნების ჭეშმარიტების შესახებ – „იოცხალი განჭვრეტიდან აბსტრაქტულ აზროვნებაზე და მისგან პრაქტიკაზე“. მეცნიერების ყველა სფეროში ხშირად მიმდინარეობს დავა პრობლემურ საკითხებზე, რადგანაც ჭეშმარიტების დადგენა ყოველთვის ძნელია.

დღევანდელ პირობებში „ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის“ წინაშე ძალზე დიდმნიშვნელოვანი პრობლემებია. ამას ემატება ისიც, რომ ჩვენი ქვეყანა თანდათან ერთეუბა საერთაშორისო კავშირებში, იქნება ერთობლივი ორგანიზაციები, ფირმები, სადაც მმართველობა უნდა მიმდინარეობდეს საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად.

§ 2. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი მეცნიერებათა სისტემაში

როგორც ცნობილია, მეცნიერებანი ორ დიდ სფეროდ იყოფიან: ა) მეცნიერებანი ბუნების შესახებ და ბ) მეცნიერებანი საზოგადოების შესახებ. ყოველი მათგანი მოიცავს მრავალ დარგს, დისციპლინას. რაც შეეხება სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას, იგი სამი სახეობისაგან შედგება: ფუნდამენტური, გამოყენებითი და დამუშავებითი.

ფუნდამენტურ მეცნიერებათა კვლევის მიზანია საზოგადოებრივი ცოდნის გაფართოება, ბუნების კანონების უფრო ღრმად შესწავლა და, რაც მთავარია, თეორიული საფუძვლების, ე. ი. ცოდნის ფუნდამენტის შექმნა სხვა მეცნიერებებისათვის.

საბუნებისმეტყველო-ტექნიკურ დარგში ესაა მათემატიკა, ფიზიკა, ქიმია. ბიოლოგია, ეკონომიკურ მეცნიერებაში – ეკონომიკური თეორია, დისციპლინათა უფრო სრული წრისათვის – ფილოსოფია.

გამოყენებითი კვლევის მიზანია ფუნდამენტურ მეცნიერებათა საფუძველზე ისეთი ახალი მეთოდების შექმნა, რომელთა მეშვეობით უშუალო კავშირის დამყარება შეიძლება წარმოებასთან, პრაქტიკასთან.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი, როგორც მეცნიერული დისციპლინა. მიეკუთვნება გამოყენებით მეცნიერებათა ჯგუფს, რადგანაც მისი მიზანია კვლევის ისეთი სპეციფიკური მეთოდებისა და ხერხების შექმნა და გამოყენება, რომელიც ხელს უწყობს მართვის სრულყოფას და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას.

რამდენადაც ეკონომიკური ანალიზი წარმოიშეა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დიფერენციაციის საფუძველზე, ეს, თავის მხრივ, ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ აცი ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია ეკონომიკურ მეცნიერებათა სისტემისა და, რა თქმა უნდა, მჭიდრო კავშირში იმყოფება მათთან. ასეთ მეცნიერებას, პირველ რიგში, მიეკუთვნება ეკონომიკური თეორია, რომელიც ეკონომიკური ანალიზის თეორიული საფუძველია, აიარალებს ანალიტიკოსებს საზოგადოებრივი განვითარების კანონების ცოდნით.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და ეკონომიკური თეორია, ეკონომიკური ანალიზი, როგორც ვევე აღვნიშნეთ, ემყარება შემეცნების თეორიას და მაგერიალისგურ დიალექტიკას. ამ საფუძველებს ემყარება ეკონომიკური თეორიაც, რაც განაპირობებს ეკონომიკური თეორიისა და ანალიზის თითქმის ორგანულ კავშირს. თუმცა არსებობს არსებითი განსხვავებანიც. ეკონომიკური თეორია, როგორც ცნობილია, იკვლევს საზოგადოებრივი წარმოების საფუძველებს, მათი ფუნქციონირების კანონებს და განვითარებას, მაგერიალური დოვლათის წარმოების, განაწილების, გაცელისა და მოხმარების პრობლემებს მაკროდონებზე. ეკონომიკური თეორიის შესწავლის ამოსავალ ბაზას, თანმიმდევრულად, წარმოადგენს წარმოებისა და კვლავწარმოების ზოგადი საფუძველების ანალიზი; საზოგადოების, როგორც ერთიანი სოციალურ ეკონომიკური ორგანიზმის განვითარების ანალიზი, რა თქმა უნდა, სხვადასხვა საზოგადოებრივ ფორმაციებში მათი განვითარების თავისებურებათა გათვალისწინებით.

ეჭვს არ იწვევს ის საერთო აზრი, რომ ეკონომიკური თეორია შეისწავლის სახალხო-სამეურნეო და მრავალრიგოვანულ მასშტაბებში ეკონომიკური და საზოგადოებრივი განვითარების კანონებს, ხოლო ეკონომიკური ანალიზი თავის გამოკვლევებში მხოლოდ საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ამსახველი ბალანსების ირგვლივ გრიალებს. სრულიად სამართლიანად აღვნიშნავდა აკადემიკოსი კ. ვ. ოსტროვიგინოვი. „ეკონომიკური მეცნიერებების კლასიფიცირებისას, რომ სამეურნეო საქმიანობის ანალიზი არის პოლიტეკონომიის გაგრძელება. მეცნიერება, რომელიც იკვლევს ეკონომიკურ კანონთა მოქმედებას ქვედა რგოლში – საწარმოში, სადაც პოლიტეკონომისგები, ჩვეულებრივ, არ იხელებიან“¹.

1 М. И. Баканов, А. Д. Шеремет, Теория экономического анализа, Москва, "Финансы и статистика", 1995 г., с. 13.

თუ საოციალოზმის პირობებში წარმოების მართეაში სამეურნეო ანგარიში ფიგურირებდა, საბაზრო ეკონომიკის პროცესში იგი „კომერციული ანგარიშით“ იყლება. რომელიც ეშეალოდ ღირებულების კანონს ეკავშირდება.

საბაზრო პირობებში მიკროდონის სამეურნეო სტრუქტურების ფინანსურ შედეგებზე სრული პასუხისმგებლობა და კონკურენცია განაპირობებენ ანალიზის აუცილებლობას ყველა სამეურნეო პროცესზე, მოვლენაზე, სიტუაციაზე და მაჩვენებლებზე დანახარჯთა და შედეგთა თანაფარდობის თეალსაზრისით.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და წარმოების მართვა. როგორც ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი წარმოადგენს მართვის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას. ცნობილია, რომ მართვის სისტემა შედგება შემდეგი ერთეულთადაკავშირებული ფუნქციებისაგან: დაგეგმვა → აღრიცხვა → ანალიზი → მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში დაგეგმვა ძალზე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, რამდენადაც მისი საშუალებით განისაზღვრება საწარმოს საქმიანობის მიმართულება და შინაარსი როგორც სინთეზურ, ისე ანალიზურ კრილში.

წარმოების მართვისათვის საჭიროა გვექონდეს სრული და სწორი ინფორმაცია როგორც გასული, ისე მიმდინარე სამეურნეო საქმიანობის პროცესის მსვლელობის შესახებ; ასეთ ინფორმაციას იძლევა ბუალტრული აღრიცხვა. ამიგომ წარმოების მართვის ერთ-ერთ ფუნქციას წარმოადგენს აღრიცხვა. ინფორმაცია წარმოების მართვისათვის, შეიძლება ითქვას, ძირითადი „ნედლეულია“.

წარმოების მართვისათვის საჭიროა მიღებული ინფორმაციის გადამეშევა: გააზრება, გაგება, ტენდენციების დადგენა... ეს ყველაფერი მიიღწევა ეკონომიკური ანალიზის საშუალებით. ანალიზის შედეგების საფუძველზე ხდება მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება. ეკონომიკური ანალიზი მჭიდროდაა დაკავშირებული დაგეგმვასა და პროგნოზირებასთან. ანალიზის მნიშვნელოვანი როლი დაგეგმვის საქმეში ინფორმაციის მომზადებაში, გეგმური მაჩვენებლების ხარისხისა და დასაბუთებულობის შეფასებაშია.

ანალიზის კავშირი მართვასა და დაგეგმვასთან ნათლადაა ნაჩვენები პირველ პარაგრაფში.

ანალიზი და სტატისტიკა. ეკონომიკურ ანალიზს მრავალმხრივი კავშირი აქვს სტატისტიკის მეცნიერებასთან. პირველ რიგში, აღსანიშნავია

ის, რომ ეკონომიკური ანალიზი კვლევის პროცესში ფართოდ იყენებს სტატისტიკური მეთოდოლოგიის აპარატურას (შერჩევითი დაკვირვება, მასალების თავმოყრა და დაჯგუფება, საშუალოები, ინდექსები, ცხრილები-სა და გრაფიკების აგების ხერხები და ა. შ.). გარდა ამისა, ეკონომიკური ანალიზი სამეურნეო საქმიანობის კომპლექსური შესწავლისათვის იყენებს სტატისტიკური აღრიცხვისა და დაკვირვების შედეგად მოპოვებულ ინფორმაციას. თავის მხრივ, სტატისტიკა ფართოდ იყენებს ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიას თავისი ამოცანების გადასაწყვეტად.

ანალიზი და ბუღალტრული აღრიცხვა. ეკონომიკურ ანალიზს კაეშირი აქვს ბუღალტრულ აღრიცხვასთან, რამდენადაც სამეურნეო საქმიანობის ანალიზის ინფორმაციის ძირითად წყაროდ სწორედ ოპერატიულ-ტექნიკური და ბუღალტრული აღრიცხვის ინფორმაცია გვევლინება. აქედან გამომდინარე, ანალიზის დასკვნების მეცნიერული ღონე დიდადაა დამოკიდებული აღრიცხვის სათანადო ორგანიზაციაზე და მისგან მიღებული ინფორმაციის უცყუარობაზე.

შეიძლება ითქვას, რომ აღრიცხვის მონაცემებით ეკონომიკური ანალიზი ასაბუთებს თავის დასკვნებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ბუღალტრული აღრიცხვა ანალიზის მეთოდების დახმარებით ახორციელებს თავის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს – კონტროლის ფუნქციას.

საყოველთაოდ ცნობილი მეცნიერი, პროფესორი სამუელსონი თავის შრომაში „ეკონომიკა“ განიხილავს რა ბუღალტრული აღრიცხვის ელემენტებს, თემის ეპითეტად წერს: „ჩვენი საუკუნე – მანქანების საუკუნეა, მაგრამ იგი აღრიცხვის საუკუნეაა, რამდენადაც აღრიცხვა-ანგარიშგების ინფორმაცია შემეცნების სფეროში პირველადი საჭიროებისაა“¹. ამერიკელ და ევროპელ მეცნიერთა შეხედულებათა მიხედვით, ბუღალტრული აღრიცხვა ცოდნის სფეროა, რომელსაც საზოგადოებისათვის გააჩნია განსაკუთრებულად დიდი მნიშვნელობა. ამერიკელი ასოციაცია „ბუღალტრული აღრიცხვის“ მიხედვით, ბუღალტრული აღრიცხვა არის ეკონომიკური ინფორმაციის მიღების, დამუშავების და გამოყენების პროცესი დასაბუთებული გადაწყვეტილებების მიღებისა და ობიექტის შეფასებისათვის.

ბიზნესის სფეროში ბუღალტრული აღრიცხვის საკითხების ცოდნა იმდენად აუცილებელია, რომ ბუღალტრულ აღრიცხვას ბიზნესის ენას უწოდებენ.

1 ა. სამუელსონი, ეკონომიკა, ტ. I, მოსკოვი, 1992, გვ. 86.

დაფინანსება-დაკრედიტება და ანალიზი. ფინანსური საკითხების შესწავლა საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის ერთ-ერთი რთული უბანია. ფინანსური მდგომარეობისა და საფინანსო გეგმის შესრულების ანალიზის საფუძვლად უდევს ფინანსური დაგეგმვის, საწარმოს ყველბნაირი სახსრების ფორმირების, მათი შევსების და მიზნობრივად გამოყენების მოქმედი პრინციპები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ამ პრინციპების ღრმად ცოდნის გარეშე შეუძლებელია ანალიზის კვალიფიკაცია კრედიტება.

ეკონომიკური ანალიზი და მათემატიკა. მათემატიკური მეთოდების ეკონომიკურ ანალიზში გამოყენების ასპარეზის გაფართოებას ღრმაობიექტური კანონები უდევს საფუძვლად. მარქსის ეკუთვნის გამოთქმა: მეცნიერება მაშინ აღწევს სრულქმნილებას, როდესაც მას შეუძლია გამოიყენოს მათემატიკა. მათემატიკა თანამედროვე მეცნიერების განვითარების ერთ-ერთი მთავარი თავისებურებაა. ეს ნათლად იგრძნობა ეკონომიკურ ანალიზშიც. მათემატიკური მეთოდების გამოყენება საშუალებას იძლევა შესასწავლ მოვლენებს მიუყუთ რაოდენობრივი გამოხატულება და ფართოდ გამოიყენოთ ელექტრონიკულ-გამომსვლელი მანქანები.

დღეისათვის ეკონომიკური ანალიზი მათემატიკის მრავალ მეთოდს და სამუშაო ხერხს იყენებს. მათ შესახებ კონკრეტულად ანალიზის ხერხების შესწავლისას შევჩერდებით.

ანალიზი კავშირშია გექნიკურ და გექნოლოგიურ მეცნიერებებთან, რამდენადაც გექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზის კომპლექსურად ჩატარება მოითხოვს მეტ-ნაკლებად წარმოების როგორც გექნიკურს, ისე გექნოლოგიური პროცესების სათანადო ცოდნას, განსაკუთრებით ფუნქციურ-ღირებულებითი ანალიზის დროს.

ეკონომიკური ანალიზი კავშირშია სამართლისმცოდნეობის მეცნიერებებთან. ცნობილია, რომ ადამიანთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების პირველხარისხოვანი პრობლემის გადაჭრაში აქტიური მონაწილეობა ანალიზის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანასაც შეადგენს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ანალიტიკოსი სათანადოდ უნდა ერკვეოდეს შრომის, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის ყველა იმ მთავარ საკითხში, რომელსაც დაკავშირებულია წარმოების ხელმძღვანელობასთან. კოლექტივის შრომით საქმიანობასთან და მათ საყოფაცხოვრებო პირობებთან.

§ 3. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და აუდიტი

აუდიტის არსი. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის დაწყებამ აუცილებელი გახადა მეცნიერული ცოდნისა და პრაქტიკული საქმიანობის მიუღწეველი რიგი ახალი დარგების შესწავლა და პრაქტიკაში გამოყენება. ერთერთ მათგანს მიეკუთვნება „აუდიტი“. გამოცემული ლიტერატურის მსახედვით. „აუდიტის“ ცნება განისაზღვრება, როგორც სამეურსეთო საქმიანობის შემოწმება, რევიზია, ანალიზი, ზოგიერთ წყაროში კი, რისიღაც უცხოერ გამოცდილებას გეიზიარებს, აუდიტის ქვეშ იგულისხმება კომპლექსური ეკონომიკური ანალიზი, რაც, ჩვენი აზრით, გაუმართლებელია, რადგან ეკონომიკური ანალიზის კელევის არეალი გაცილებით ფართო და მრავალფეროვანია, ვიდრე აუდიტის და რევიზიის.

აუდიტის სამსახურს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. XV-XVI საუკუნეებში აუდიტორული შემოწმების პრაქტიკას ადგილი ჰქონდა იტალიაში, დიდ ბრიტანეთსა და სხვა ქვეყნებში; 1876 წელს შეიქმნა ამერიკის აუდიტორთა ასოციაცია...

ბულაღერ-აუდიტორის პროფესიის წარმოშობა დაკავშირებულია სააქციო საზოგადოებების შექმნასთან. საბაზრო ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად თანხატთან ხდებოდა იმ მომსახურების მოცულობის გაფართოება, რომელსაც ეწეოდნენ აუდიტორული ფირმება. აუდიტორული საქმიანობის განვითარებას მოჰყვა მსხვილი გრანსნააციონალური ფირმების შექმნა. რომელსაც თავიანთი ფილიალები და წარმომადგენლობები აქვთ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. ამ ფირმებში დასაქმებულია ათეულ ათასობით კაცი, ხოლო მათი საქმიანობა ემყარება აუდიტორი საქმიანობის საერთაშორისო სტანდარტებსა და ნორმებს.

ჩვენს ქვეყანაში აუდიტორული საქმიანობის დაწყების ოფიციალურ თარიღად ითვლება 1995 წლის 7 თებერვალი, როდესაც საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა კანონი აუდიტორი საქმიანობის შესახებ.

„აუდიტორი საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონი განსაზღვრავს საქართველოში აუდიტორული საქმიანობის განხორციელების სამართლებრივ საფუძვლებს და აწესრიგებს აუდიტორულ საქმიანობასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს. კანონის მე-3 მუხლი განსაზღვრავს: „აუდიტი არის აუდიტორებისა და აუდიტორული ფირმების მიერ სამეურსეთო სუბიექტების საჯარო საბულაღერო ანგარიშგების, აღრიცხვის პირველადი დოკუმენტებისა და საფინანსო-სამეურსეთო საქმიანობის შესახებ სხვა

ინფორმაციის შემოწმება, სათანადო ხელშეკრულების საფუძველზე მათი უკუყარობის, სისრულის, მოქმედ კანონმდებლობასა და დადგენილ ნორმატივებთან შესაბამისობის დადგენის მიზნით“.

§4. ეკონომიკური ანალიზის სისტემურობა და კომპლექსურობა

სისტემური ანალიზის ქვეშ იგულისხმება რთული ეკონომიკური კატეგორიებისა და პროცესების გამოკვლევის მეთოდებისა და ხერხების ერთობლიობა, რომელიც მმართველობითი გადაწყვეტილების მომზადებისა და დასაბუთების საშუალებას იძლევა.

სისტემურობა, როგორც კიბერნეტიკური ცნება, მოითხოვს ობიექტის გამოკვლევას, ანალიზს, როგორც ერთ მთლიან სისტემას, რომელიც მოიცავს განსაზღვრულ ურთიერთკავშირში მყოფ ელემენტებს.

ეკონომიკური ანალიზის სისტემურობა ორგანულადაა დაკავშირებული კომპლექსურობასთან. ეკონომიკური ანალიზის სისტემურობის და კომპლექსურობის ორგანული კავშირი გამოხატულებას პოულობს პოლიტიკურის და ეკონომიკურის; ეკონომიკურის და სოციალურის; ეკონომიკურ-სოციალურ-ეკოლოგიურ ერთიანობაში; მთელისა და მისი ნაწილების ერთიანობაში; მაჩვენებელთა ერთიანი უნივერსალური სისტემის შემუშავებაში; ყველა სახის ინფორმაციის გამოყენებაში.

ანალიზის მიდგომის სისტემურობა და კომპლექსურობა ვლინდება, პირველ რიგში, პოლიტიკურის და ეკონომიკურის ორგანულ ერთიანობაში. განუვლილი პერიოდის ანალიზი ცხადყოფს, რომ პოლიტიკის მოწყვეტა ეკონომიკისაგან იწვევს დამანგრეველ შედეგებს. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ წინასწარი ეკონომიკური ექსპერიმენტებისა და ყოველმხრივი ანალიზის ჩატარებლად მიზანშეწონილია ქვეყანაში პოლიტიკური რეფორმების გატარება (მაკროანალიზი).

ანალიზის სისტემურობა და კომპლექსურობა, მეორე მხრივ, გამოიხატება ეკონომიკურისა და სოციალურის ერთიანობაში. დადგა დრო, როცა ანალიზი უნდა გარდებოდეს სოციალურ-ეკონომიკური კუთხით, ადამიანის ფაქტორის წინა პლანზე წამოწევით.

ანალიზის სისტემურობა და კომპლექსურობა უნდა განვიხილოთ აგრეთვე ყველა საანალიზო ობიექტის ეკონომიკურ-სოციალური და ეკოლოგიურის ორგანული აღქმით. „ეკოლოგიური ფაქტორი“ დღეს მსოფ-

ლიო მნიშვნელობას იძენს. რამდენადაც ამკარად შეიმჩნა მისი უარყოფის საბედისწერო შედეგები. საქართველოს საგადასახადო კოდექსით შემოღებული საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები: ა) ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობისათვის და ბ) მაყენე ჩივთიერებებით გარემოს დაბინძურებისათვის, ეფიქრობთ, ხელს შეეწყობს „ეკოლოგიური“ უაქგორის წინა პლანზე წამოწეკას... დროულად უნდა დამუშაედეს მეთოდუკა ეკოლოგიური ზარალის აღრიცხვის და ანალიზის შესახებ.

სისტემური ანალიზი. სისტემებისა და ამ სისტემათა მართვის ანალიზურ-სინთეზური კელევის მეტად ორიგინალური მეთოდი დაამუშაეა ცნობილმა ამერიკელმა მეცნიერმა გ. კრონმა. ეს მეთოდი მექანიკური, ბიოლოგიური და ეკონომიკური სისტემების კელევისთვისაა გამიზნული. სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგია განაეითარეს აკადემიკოსებმა დ. გეომიანმა და ვ. აფანასიეემა¹, გ. პაპაეამ...

ჩეეულებრივ სისტემაში იგულისხმება ურთიერთმოქმედი კომპონენტების სისტემა ამა თუ იმ სახით. სისტემა აქტიურად ზემოქმედებს ოავის კომპონენტებზე, გარდაქმნის მათ საკუთარი ბუნების შესაგევისად. ამის შემდეგ საწყისი კომპონენტები მნიშვნელოვან ცელილებებს განიცდიან -- კარგავენ სისტემაში შესელამდე არსებულ ზოგიერთ თვისებას, იძენენ ახალ თვისებებს, გარდაქმნას განიცდიან მათ მიერ შენარჩუნებული თვისებებიც.

სისტემური ანალიზი საშეალებას იძლევა რთული სისტემა დაეანაწეეკროთ ელეემენტებად, რთული ამოცანა -- მარტივ ამოცანათა ერთობლიობად, გამოეხატოთ ისინი რიცხვით, ე. ი. სიზუსტის მაღალი ხარისხით. უფრო მეტიც, რთული ამოცანა შეიძლება დაეეყვანოთ არა მარგო შედარებით მარტივ ამოცანებზე, არამედ ისეთ ამოცანებზე, რომელთა ამოხსნისთვისაც არსებობს დამუშაეებული მეთოდები.

სისტემური ანალიზი მოიცავს თანამიმდევრულ ეგაპთა რიგს. ის ყოველთვის პროცესია, იმის შესახებ, თუ რამდენი და როგორია ამ პროცესის ეგაპები. ამ პროცესის უმნიშვნელოვანესი, ამოსაეალი ეგაპია ანალიზი -- გადასაწყეევი პრობლემის თანამიმდევრული დანაწეევრება კერძო ქეეპრობლემებად იქამდე, სანამ ყოველი ამ ქეეპრობლემის შესაძლებელი გადაწყეეეგა არ გახდება ცხადი, თეალსაჩინო და გამომეადი. ეს დანაწეევრება, ანალიზი ძალზე რთული საქმეა განსაკუთრებით სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების შესწაელისა და მართვის დროს.

არსებითად, სისტემური ანალიზის ყეელა ეგაპზე გამოიყენება მოლუ-

¹ ვ. გ. აფანასიეევი, ხაზოგადოეება: სისტემურიობა, შემეეცნება და მართეა, თბილისი, 1985 წ., გე. 20-30.

ღირებულების მქონეა. ამ დროს გამოიყენება სრულიად სხვადასხვა ტიპის მოდელები, სისტემის იმიტაციის სხვადასხვა საშუალებები – სქემები, ბლოკ-სქემები, ტაბულები და დიაგრამები და ა. შ.

რამდენადაც ეკონომიკურ სფეროში პრობლემათა გადაწყვეტა რესურსების გამოყენებასთან და მათ გარდაქმნასთანაა დაკავშირებული, ძალზე ეფექტურია ნაკადური წარმოდგენის (მოდელირების) წესი. ამ ტიპის მოდელის კომპონენტებია: შესავალი – მოხმარებული რესურსების ნაკადი; გამოსავალი – მიღებული პროდუქციის და ნარჩენების ნაკადი. შეზღუდულობა – პირობები, რომლებშიც არის მოქცეული რესურსების გარდაქმნილი სისტემა (მიზნები, რესურსების ლიმიტი, ვადები და ა. შ.); უკუკავშირი შესავალსა და გამოსავალს შორის, რაც საშუალებას გვაძლევს შევადაროთ ერთმანეთს რესურსების გარდაქმნის შედეგები და დასახული მიზანი.

სისტემის ანალიზი შეეყენება და მართვის უცილობელი საშუალებაა.

საინჟინერო ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი სულ უფრო მეტად ხდება სისტემური ხასიათის. სისტემური ანალიზის ჩატარებისას, როგორც წესი, გამოყოფენ ექვს ეტაპს:¹

პირველ ეტაპზე გამოკვლევის ობიექტი წარმოდგენილია როგორც სისტემა, რომლისთვისაც განსაზღვრავენ ფუნქციონირების მიზნებსა და პირობებს. საწარმოს სამეურნეო საქმიანობა შეიძლება განხილულ იქნას სამი ურთიერთდაკავშირებული ელემენტისაგან შემდგარ სისტემად: რესურსები, საწარმოო პროცესი და მზა პროდუქცია. საწარმოს მუშაობის მიზანს წარმოადგენს მომგებიანობა, მინიმალური დანახარჯების პირობებში. სისტემური ანალიზის ამოცანაა განიხილოს ყველა კერძო ფაქტორი, რომელიც მოქმედებს მწარმოებლის მიზნის მიღწევაზე.

ანალიზის მეორე ეტაპზე შეირჩევა ისეთი სინთეზურ და ანალიზურ მაჩვენებელთა სისტემა, რომლებიც ახასიათებენ საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ხარისხობრივ მხარეს. წარმოებს მათი გამოკვლევა.

მესამე ეტაპზე დგება სისტემის ზოგადი სქემა, დგინდება მისი მთავარი კომპონენტები, ფუნქციები, ურთიერთკავშირი, შემუშავდება იმ ქვესისტემათა სქემა, რომელსაც უჩვენებს მისი ელემენტების თანადაქვემდებარებას.

სამეურნეო საქმიანობის მიმდინარეობის ამსახველი ინფორმაციული მოდელის საფუძველზე, რაც, რა თქმა უნდა, უნდა ემთხვეოდეს ეკონომიკური მაჩვენებლების ჩამოყალიბების ლოგიკურ თანამიმდევრობას, დგება

1 М. И. Баканов, А. Д. Шеремет, Теория экономического анализа, Москва, 1995 г., с. 218-225.

კომპლექსური ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის საერთო ბლოკ-სქემა, რის მიხედვითაც ხდება მაჩვენებლებისა და ფაქტორების კლასიფიკაცია, განისაზღვრება მათ შორის კავშირები. განვიხილოთ საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი მაჩვენებლების ფორმირების კომპლექსური ანალიზის თანმიმდევრობის (პროცესის) სქემა (იხ. სქემა № 2). სქემაში 17 ბლოკია, მათგან 8 ბლოკი ეხება საწარმოს სამმართველო ინფორმაციის, ხოლო 9 – საფინანსო ინფორმაციის ანალიზს.

სისტემური ანალიზის დროს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მისი ცალკეული ბლოკების მაჩვენებლებისა და წარმოების ფაქტორების ერთიერთგანპირობებულობებსა და კავშირებს მათ შორის. წარმოების ფაქტორების, მათი ერთიერთკავშირის ცოდნა, საწარმოო საქმიანობის ცალკეულ მაჩვენებლებზე მათი გემოქმედების განსაზღვრის შესაძლებლობა საშუალებას გვაძლევს შევადგინოთ მოვასდინოთ მაჩვენებელთა დონეზე ფაქტორების მართვის მეშვეობით. ამიგომ სამეურნეო საქმიანობის სისტემური ანალიზის მე-4 ეტაპზე განისაზღვრება ყველა ძირითადი ერთიერთკავშირი და ფაქტორები, რომლებიც იძლევიან რაოდენობრივ დასასიაოებას.

მეხუთე ეტაპზე იგება სისტემის მოდელი იმ ინფორმაციის საფუძველზე, რომელიც მიიღება წინა ეტაპებზე. მასში შედის კონკრეტული მონაცემები საწარმოს ცალკეული უბნების შესახებ და მიიღებენ მოდელის პარამეტრებს რიცხობრივ გამოსახულებაში.

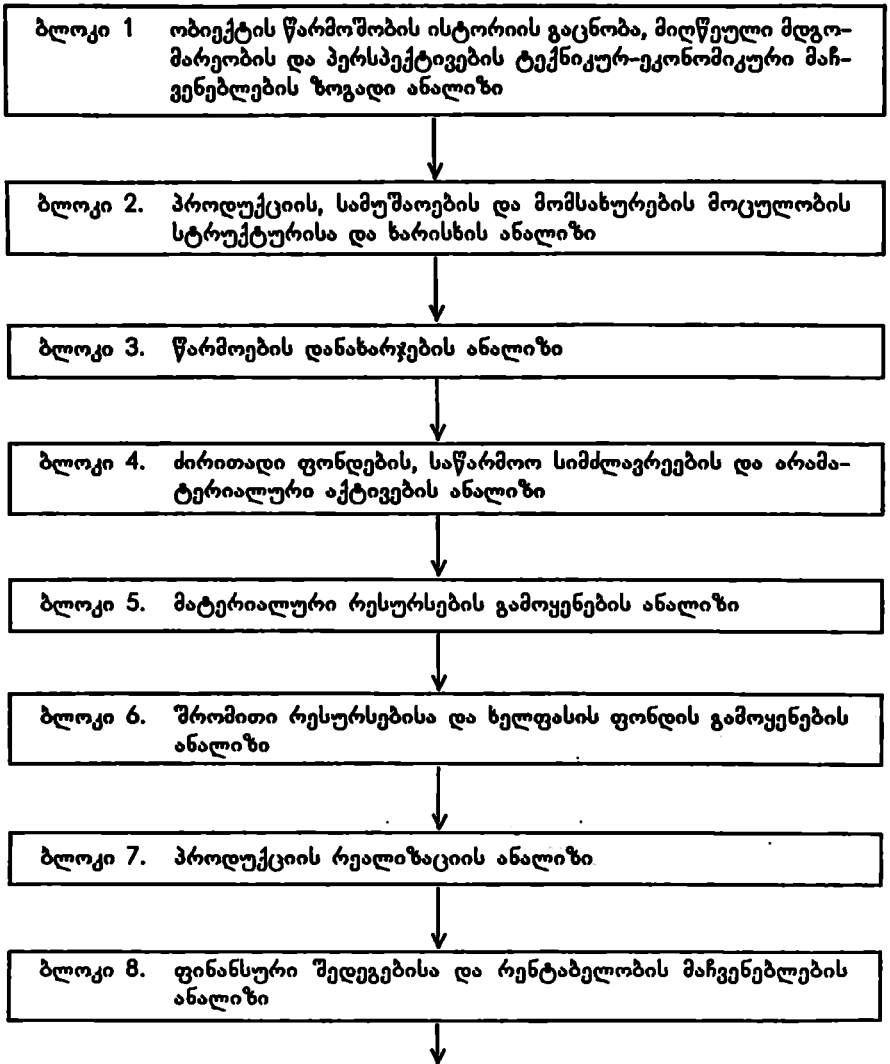
ანალიზის მე-6 დამამთავრებელი ეტაპი – ესაა შეშობა ახალ მოდელზე. ამ ეტაპზე მიმდინარეობს სამეურნეო საქმიანობის შედეგების ობიექტური შეფასება, რეზერვების კომპლექსური გამოვლენა წარმოების ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით.

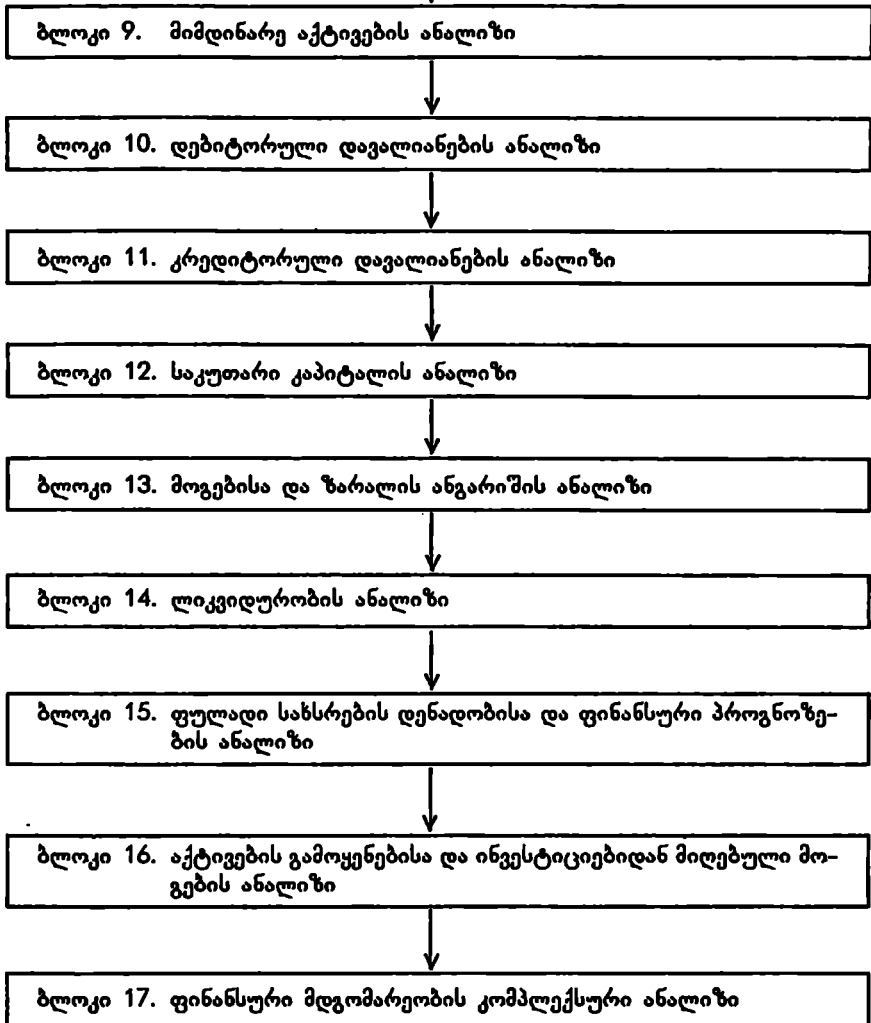
კომპლექსური ანალიზის თანმიმდევრობის საკითხის გადაჭრისას პირველადი მაჩვენებლების ანალიზიდან წასულა განმაზოგადობლისაქენ (სინთეზი) თუ პირიქით, ზოგადიდან პირველადისაქენ (ანალიზი) – არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ საშინაო მმართველობითი ანალიზისა და საგარეო ფინანსური ანალიზის ამოცანები და მიზნები, რომლის შესახებ წინა პარაგრაფშია ლაპარაკი.

კომპლექსურ ანალიზში მთავარია სისტემურობა, ცალკეული ნაწილების დაკავშირება – ერთიერთკავშირის დაკავშირებული ბლოკების ანალიზი და შესაბამისად, ცალკეული ბლოკების მიხედვით დასკვნების გამოგანა.

ეკონომიკური ანალიზის მრავალწახნაგოიანობა, რეზერვების ძიების აქცილებლობა სამეურნეო საქმიანობისა და მმართველობითი დონეების

შირშის ეკონომიკური საქმიანობის საშინაოსო და საგარეო
მარკეტინგის კომპლექსური ანალიზის ბლოკ-სქემა

ყველა სტადიაზე. მეშინდნ საწარმოს ხელმძღვანელამდე. – მოითხოვს ვალდებულებათა და პასუხისმგებლობის მკაცრ განაწილებას ანალიზური სამუშაოების ჩატარებისას რგოლებს შორის. საწარმოში ეკონომიკური ანალიზის ორგანიზაციას და კოორდინაციას ანხორციელებენ გენერალური დირექტორის მოადგილე ეკონომიკურ საკითხებში, ფინანსური დირექტორი და მთავარი ბუღალტერი, რა თქმა უნდა, თუ მათ ამის შესაძლებლობა გააჩნიათ. ზოგიერთი ხელმძღვანელი მიმართავს მომსახურე ბიუროებს – კონსულტანტებს ან აუდიტორებს, რისთვისაც სათანადო ანაზღაურებას იხდის.

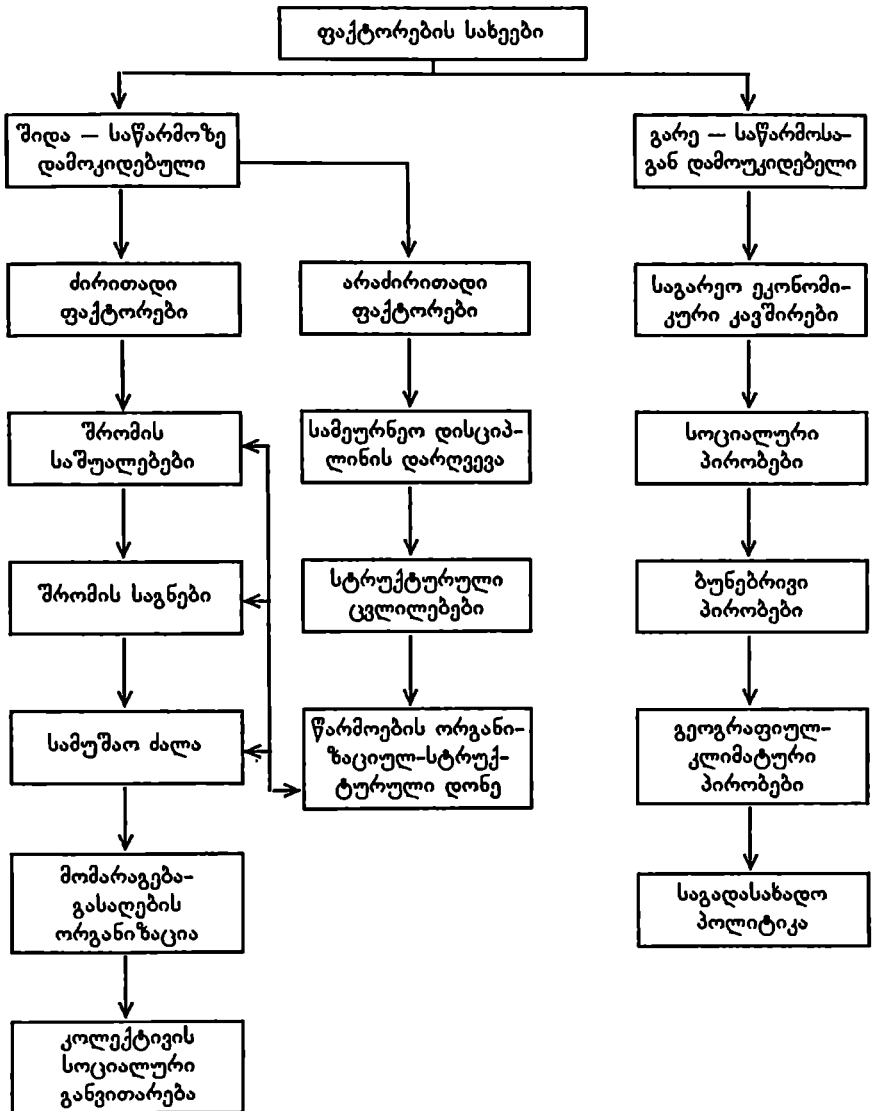
§ 5. წარმოების დონეზე მოქმედი ფაქტორების კლასიფიკაცია

ეკონომიკური ანალიზის „სისტემურების“ საკითხის განხილვისას ბლოკ-სქემის სახით წარმოდგენილია იმ მაჩვენებლების ლოგიკური თანმიმდევრობა, რომლის მიხედვითაც მიმდინარეობს წარმოებისა და ფინანსების კვლავწარმოების პროცესი. ამ პროცესის ძირითადი მიზანია მინიმალური დანახარჯებით მაქსიმალური შედეგის მიღწევა. ეკონომიკური ანალიზის კვლევის მეთოდის ძირითადი მოთხოვნაა ყოველი გამოსაკვლევი ობიექტისადმი სისტემური მიდგომა. იგი გულისხმობს სხვადასხვა ფაქტორთა საკვლევ ობიექტზე გავლენის შემეცნებას და ზომის დადგენას, ლოგიკური თანმიმდევრობით და ფაქტორთა მემკვიდრეობითობის მიხედვით. წარმოების დონეზე მოქმედ ფაქტორთა ცოდნა და მათი გავლენის სიდიდის გამოშვების შესაძლებლობა საშუალებას გვაძლევს შევქმნათ რეზერვების ძიების მექანიზმი და ვმართოთ კატეგორიები.

„ფაქტორები“-ს ცნების ქვეშ იგულისხმება ის მიზეზები, რომლებიც გემოქმედებენ მოცემულ კონკრეტულ მაჩვენებელზე ან მაჩვენებელთა შორის რიგზე, იწვევენ მათ გარკვეულ ცვალებადობას (სიტყვა „ფაქტორი“ ლათინურია, factor – შემქმნელი, მიზგი).

წარმოების ეფექტიანობაზე მოქმედებს მრავალი სახის ფაქტორი, რომელთა კლასიფიკაცია შესაძლებელია მრავალი ნაშნის მიხედვით, ეკონომიკური ანალიზის ამოცანებიდან გამომდინარე. პირველ რიგში, აუცილებელია ფაქტორთა კლასიფიკაცია შიდა და გარე ფაქტორებად. შემდეგ კი მათი დეტალიზაცია (სქემა №3).

საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ღონეზე მიქმედ
შაქტორთა კლასიფიკაცია

ფაქტორთა კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს ანალიზის პროცესში გადავჭრათ მნიშვნელოვანი პრობლემა – ძირითადი მაჩვენებლები გავათავისუფლოთ მეორეხარისხოვანი (გარე) ფაქტორების გავლენისაგან და სრულყოფილად განვსაზღვროთ წარმოების მიღწევები და ნაკლოვანებანი – ობიექტური და სუბიექტური.

ფაქტორთა კომპლექსური კლასიფიკაცია საშუალებას იძლევა შიდა სამეურნეო რეზერვების კომპლექსური ძიებისა, რაშიც ფაქტორთა სისტემის მოდელირება დაგვეხმარება. მოდელირება უნდა ემყარებოდეს ამ სისტემიდან ფაქტორების, როგორც ელემენტების გამოყოფის ეკონომიკურ კრიტერიუმებს: მიზნობრიობა, სპეციფიურობა, არსებობის თვითმყოფადობა, აღრიცხვის შესაძლებლობა და რაოდენობრივი გაზომვა.

ეკონომიკური კატეგორიებისა და მაჩვენებლების განმსაზღვრელ ფაქტორთა კლასიფიკაცია „რეზერვთა“ კლასიფიკაციის საფუძველია.

თავი III.

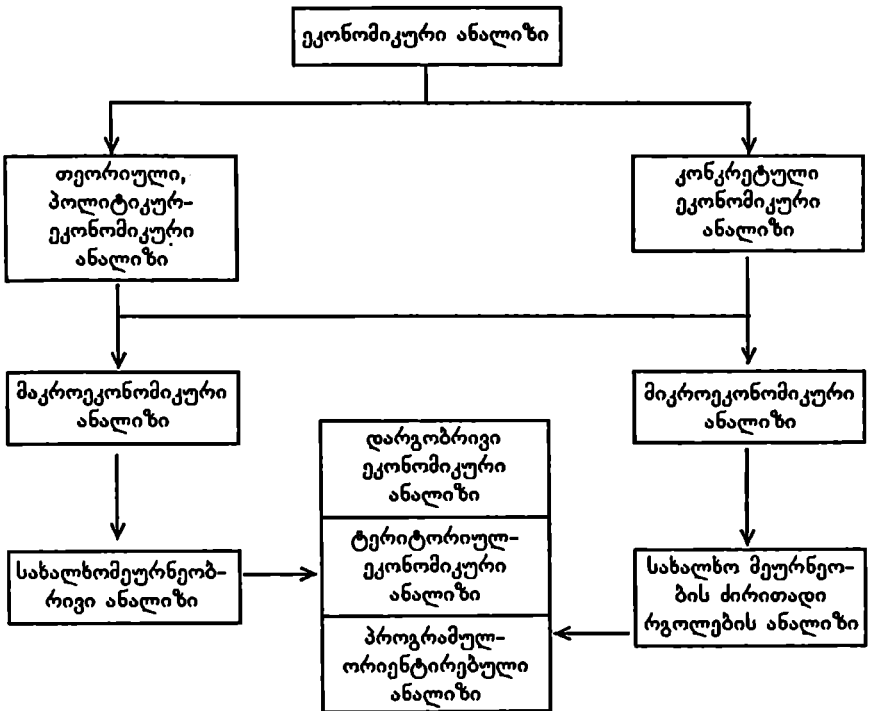
ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის სახეები

§ 1. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის სახეების ზოგადი კლასიფიკაცია

უზომოდ ფართოა ეკონომიკური საქმიანობის არეალი და, შესაბამისად, მეწარმეთა მიზნების მიღწევის გზები და შესაძლებლობანი, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს მართვის თავისებური პრინციპების შემუშავებას. /რამდენადაც ეკონომიკური ანალიზი გვევლინება მართვის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციად, იგულისხმება, რომ ანალიზური პროცედურებიც უნდა მიესადაგოს მართვის პრინციპებს. სწორედ ამ მოთხოვნილების საფუძველზე ჩამოყალიბებულია ეკონომიკური ანალიზის მრავალი სახე, რომელთა კლასიფიკაციას ლიგურატურაში სხვადასხვანაირად ახდენენ. ასე მაგალითად, მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორები მ. ბაკანოვი და ა. შერემეტი¹ ეკონომიკური ანალიზის თეორიის სახელმძღვანელოში ანალიზის კლასიფიკაციის შემდეგ სქემას გვთავაზობენ (იხ. სქემა №4).

1 М. И. Баканов, А. Д. Шермет, Теория экономического анализа, Москва, "Финансы и статистика", 1995 г., с. 189.

ეკონომიკური ანალიზის კლასიფიკაცია

როგორც სქემიდან ჩანს, იგი ზოგადი სახისაა და ანალიზის საერთო დეტალიზაციას ახდენს მხოლოდ მაკრო და მიკრო შრილში. რამდენადაც ჩვენს კვლევის ობიექტი მიკროანალიზია, საჭიროა ანალიზის სახეების უფრო კონკრეტული კლასიფიკაცია შემდეგი ძირითადი ნიშნების მიხედვით:

1. დარგობრივი სახეების მიხედვით,
2. დროის მიხედვით,
3. სივრცობრივი ნიშნის მიხედვით,
4. ინფორმაციული ნიშნის მიხედვით (გარეგანი და შინაგანი).
5. სოციალური ნიშნის მიხედვით და სხვა.

დღევანდელ ეტაპზე ჩვენს ქვეყანაში იცვლება წარმოების მართვის პრინციპები და მეთოდები; მართვის თეორია და პრაქტიკა მთლიანად ორიენტირებული ხდება შინაგანად დინამიური სტრუქტურების ჩამოყა-

ლიბებზე, რომლის ძირითადი ნიშანია სწრაფი რეაქცია გარე პირობებისა და წარმოების მიზნების ცვლილებებზე. ყოველივე ეს ახალ პრობლემებს წარმოშობს ეკონომისტების წინაშე – ოპერატიულად უნდა შევადგინოთ და იქმნებოდეს ეკონომიკური ანალიზის მობილურ-სიტუაციური მეთოდები, რომლებიც საშუალებას მისცემენ მმართველს (მენეჯერებს) მინიმალური დახარჯებით შეცვალონ წარმოების სახე, ბიზნესის ფორმა. რიგორც მენეჯმენტის თეორია გვასწავლის, მენეჯერი ყოველთვის უნდა ცხოვრობდეს აწმყოსა და მომავალ დროებში. მომავალ დროში ცხოვრება გულისხმობს ორგანიზაციის მომავლის უზრუნველყოფელ საქმიანობას. ამრიგად, აქ ჩნდება ანალიზის ახალი სახე – სტრატეგიული ანალიზისა.

§ 2. დარგობრივი ანალიზის ორგანიზაციის და მეთოდის თავისებურებანი

პრაქტიკა ცხადყოფს იმ ჭეშმარიტებას, რომ ეკონომიკური ანალიზი წარმატებით აღწევს თავის მიზნებს იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი მეთოდის აგებულება დარგის სპეციფიკურობის გათვალისწინებით. დარგობრივი ანალიზი ეს, უპირველეს ყოვლისა, არის ცალკეული დარგების სპეციფიკის გათვალისწინებით შედგენილი ანალიზის მეთოდისა. იგი განპირობებულია წარმოების სხვადასხვა დარგთა სპეციფიკით. საზოგადოებრივი წარმოების თითოეულ დარგს, შრომისა და ნედლეულის სპეციფიკურობის გამო, აქვს თავისებურებანი და როგორც შედეგი – დამახასიათებელი ეკონომიკური ურთიერთობები. სწორედ ამან განაპირობა დარგობრივი ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის შექმნა. ამავე დროს გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საზოგადოებრივი წარმოების ყველა დარგი მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან, აქვთ ბევრი საერთო, რომელთა კვლევა ანალიზის ერთიანი მეთოდისათვის შეუძლებელია, მაგრამ ის არსებითი განსხვავებანი, რომლებიც დარგებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს, და მათ შესწავლას სჭირდება სულ სხვა მიდგომა და კვლევის ხერხები აეცილებელს ხდის ანალიზის დარგობრივი მეთოდის შექმნას.

მაგერიანური წარმოების სფეროს მთავარი დარგია მრეწველობა, რომელიც ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: ა) მომპოვებელი და ბ) გადაამამემაველებელი.

მომპოვებელი მრეწველობის დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ იგი თავის შრომის საგანს ბუნების წიაღში მოიპოვებს სპეციფიკური ტექნოლოგიით. რომლის მიხედვითაც უნდა განისაზღვროს პროდუქციის თვითღირებულება (ამ ჯგუფს მაკუკუთენება შაჟი და ფერადი ლითონების მოპოვება, ნაეთობის მოპოვება და სხვ.).

გადამამუშავებელი მრეწველობის შრომის საგანია ნედლი მასალა, ე. ი. უკვე შრომის შედეგად მომზადებული საგანი. მრეწველობის ამ სახეობას მიეკუთენება როგორც სამრეწველო, ისე სასოფლიო-სამეურნეო წარმოსიბის ნედლეულისა და პროდუქტების გადამამამუშავებელი საწარმოები (მანქანათმშენებლობა, კეების მრეწველობა და სხვ.).

სამამულო კლასიფიკაციით, მრეწველობა 16 ძირითად დარგადაა დაყოფილი, თითოეული დარგი, თავის მხრივ, დამოუკიდებელ ქვედარგებად და წარმოებათა სახეობებად იყოფა. მაგალითად, საობობის მრეწველობა აერთიანებს 6 ქვედარგს, მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამამუშავებელი მრეწველობა – 54 ქვედარგს, კეების მრეწველობა – 4 ძირითად და დიდი რაოდენობით ქვედარგებს. ყოველივე ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ საჭიროა შეძლებისდაგვარად მსგავსი ტექნოლოგიების მქონე დარგებისათვის შეიქმნას ეკონომიკური ანალიზის ტიპური მეთოდოკები. საერთოდ კი, ეკონომიკური ანალიზის ზოგადი თეორიული ცოდნის ფლობა წარმოადგენს დარგობრივი ანალიზის ინდივიდუალური მეთოდოკების შემამავებისა და პრაქტიკული გამოყენების აუცილებელ პირობას.

სოფლის მეურნეობა, როგორც მაგერიალური დოვლათის მწარმოებელი დარგი, მნიშენელოვნად განსხეველება სხვა დარგებისაგან: ა) აქ მთავარ, შეუცვლელ და მუდმივ წარმოების სამუალებად გამოდის მიწა; ბ) სოფლის მეურნეობის პროდუქციის კვლავწარმოების პროცესს უცვლელად გადახლართულია ბუნებრივ ფაქტორებთან, ამიგომ დიდი როლი წარმოების პროცესში ეკუთენის ბუნებრივ ფაქტორებს; გ) წარმოების სამუალებებად აქ გამოდიან ცოცხალი ორგანიზმები – ცხოველები და ნარგავები, რომლებიც ვითარდებიან ბიოლოგიური კანონების საფუძეველზე; დ) სოფლის მეურნეობაში სამუშაო პერიოდი არ ემთხევევა წარმოების პერიოდს.

სოფლის მეურნეობის სისტემის წამყვანი დარგებია: მემცენარეობა, მეცხოველეობა და მომსახურე წარმოებანი. თითოეული დარგი ქვედარგებად იყოფა და ისინი ერთმანეთისაგან თავიანთი სპეციფიკით მკვეთრად განსხეველებიან.

იმისათვის, რომ სოფლის მეურნეობის საწარმოებს ჩაუტარდეთ ეკონომიკური ანალიზი, აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ანალიზის მეთოდიკა შედგერილის იყოს დარგის სპეციფიკურობის გათვალისწინებით.

ამას კიდევ უნდა დაემატოთ ის ცხოვრებისეული აზრი. რომ საქართველო კონტრასტების ქვეყანაა და ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ვხვდებით ერთგვაროვან საწარმოების საქმიანობაში თბილექური (ბუნებრივი) ფაქტორების მნიშვნელოვანი გავლენის შემთხვევებს პროდუქციის მოცულობასა თუ ხარისხზე. არც ასეთი მომენტები უნდა გამოორჩეს ანალიტიკოსს.

ეკონომიკური საქმიანობის სპეციფიკა გააჩნია მშენებლობას, ვაჭრობას, ტრანსპორტს, კაპიტრგაბმულობას და სხვა დარგის სახელმწიფო და კერძო ორგანიზაციების საქმიანობას.

მენეჯმენტიდან ცნობილია, რომ მართვის სტრუქტურაში, პირველ ყოვლისა, გამოიყოფა სპეციალიზებული განყოფილებები, რომლებიც დეტალურად სწავლობენ საწარმოს თავისებურებებს, თბილექურსა თუ სუბიექტურს; ეს ეხება ანალიტიკოსებსაც, რომელთაც ევალებათ გულმოღვინულ შეისწავლიონ დარგობრივი თავისებურებანი და მოაწყონ ანალიზური პროცედურების ჩატარება ისე, რომ მიზანი ყოველთვის მიღწეული იყოს.

§ 3. ანალიზის სახეები ჩატარების დროის მიხედვით

დროითი ნიშნის მიხედვით განასხვავებენ წინასწარ (პერსპექტიულ პროგნოზულ), ოპერატიულ (მიმდინარე) და შემდგომ (რეგროსპექტიულ) ანალიზს.

წინასწარი (პერსპექტიული) ანალიზი გულისხმობს კვლევის დაწყებას საანგარიშგებო პერიოდის სამეურნეო საქმიანობის დაწყებამდე, ამრიგად, წინასწარი ანალიზი პროგნოზული ხასიათისაა. მისი ამოცანაა გამოავლინოს სამრეწველო საწარმოში პროდუქციის წარმოებისა და მისი შედეგების განვითარების კანონზომიერებანი, განსაზღვროს მათი განხორციელების ოპტიმალური ვარიანტები, რაც პერსპექტიული გეგმების შედგენას ძირითად ქვაკუთხედს წარმოადგენს.

პერსპექტიული ანალიზის ამოცანები განისაზღვრება მისი არსით და ადგილით დაგეგმვასა და მართვაში. კერძოდ, მის უმნიშვნელოვანეს ამოცანებს წარმოადგენს: სამეურნეო საქმიანობის პროგნოზირება; პერსპექტიული გეგმების მეცნიერული დასაბუთება; გეგმების მოსალოდნელი შესრულების შეფასება. გეგმების შედგენის პერიოდში პერსპექტიული ანალიზი გამოადის როგორც საწარმოს ეკონომიკის წინა საგეგმო პერიოდის გამოკვლევის ძირითადი ფორმა; გეგმების შესრულების პროცესში

კი მოსალოდნელი შედეგების განჭვრეტისა და შეფასების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი.

პერსპექტიული ანალიზის ძირითადი მიზნობრივი ფუნქციაა შემოქმედება წარმოების ეფექტიანობისა და მისი ინტენსივობის ამაღლებაზე.

საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკური პროგნოზირება აუცილებლობად უნდა იქცეს, ვინაიდან რესურსების რაციონალური გამოყენების უზრუნველყოფის, უმცირესი დანახარჯებით ყველაზე საუკეთესო შედეგების მიღებისათვის აუცილებელია ღონისძიებათა ეფექტიანობის, აგრეთვე შესაძლო დაბრკოლებათა ან „ვიწრო“ ადგილების განჭვრეტა საწარმოს განვითარების სტრატეგიული ამოცანების გადაწყვეტაში. ამრიგად, სამრეწველო საწარმოთა და გაერთიანებათა მართვისა და სრულყოფის ერთ-ერთ ძლიერ და ეფექტურ საშუალებად გვევლინება პერსპექტიული ეკონომიკური ანალიზი, რომელიც ძირითადად პროგნოზირებას ემყარება. სიგყვა „პროგნოზი“ ბერძნული წარმოშობისაა და ნიშნავს რაიმე მოვლენის განვითარებისა და მოსალოდნელი შედეგების წინასწარ განჭვრეტას, არსებული მეცნიერული ხერხებისა და მეთოდების საფუძველზე, რომლებიც ყოველთვის უნდა ემყარებოდნენ ცნობილ დებულებას: „რა საზოგადოებრივი მოვლენაც არ უნდა განვიხილოთ მისი განვითარების პროცესში, მასში ყოველთვის აღმოჩნდება წარსულის ნაშთები, აწმყოს საფუძველები და მომავლის ჩანასახები“.

ამრიგად, ნათლად ჩანს, რომ პროგნოზირების მეთოდოლოგიას საფუძვლად უდევს კვლევის დიალექტიკური მეთოდი.

წარმოების პროგნოზირება შეიძლება იყოს გრძელვადიანი და მოკლევადიანი. გრძელვადიანი პროგნოზირების საფუძველზე ხდება ინდიკატორი განვითარების გეგმების შედგენა, რამდენადაც უკანასკნელ პერიოდში იგი აღიარებულია დაგეგმვის პრაქტიკაში, ცხადია. მის მეთოდის სრულყოფას მეტი მნიშვნელობა მიენიჭა. სამრეწველო საწარმოთა კომპლექსური ანალიზის პროცესში გამოიყენება „მოკლევადიანი პროგნოზირება“, როგორც საშუალება იმისა, რომ მიმდინარე საანგარიშო პერიოდში ეტაპობრივად განვსაზღვროთ საანგარიშგებო პერიოდის ბოლოსათვის გექნიკურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების შესრულების მოსალოდნელობის ხარისხი. ეს კი საშუალებას მოგვცემს დროულად მოეახდინოთ საკვლევი ობიექტის სამეურნეო საქმიანობის განვითარების გარკვეული რეგულირება, პერიოდის ბოლოსათვის სასურველი შედეგის მიღწევის მიზნით.

ღმეურნეობრივი პროგნოზები, მისი დანიშნულებიდან გამომდინარე, შეიძლება იყოს პასიური და აქტიური ხასიათის. პასიური პროგნოზი წარ-

მოადგეს შესასწავლი ობიექტის წარსულ პერიოდში ჩამოყალიბებული კონსტიტუციური ურთიერთობების გადაჭარბებულ პერსპექტივულ პერიოდისათვის, იგი ძირითადად უვარაუბრობა და მოვლენების განვითარების გენდინსტივებს ახასიათებს ინერციულად, აღწერილობითი ფორმით. აქტიური პროგნოზები კი წარმოადგენენ შესასწავლი ობიექტის სასურველი გენდინსტივის რაოდენობრივი და თვისებრივი ასპექტების დახასიათებას წინასწარ ცნობილი, გარკვეული პარამეტრების რეგულირებისა და მართვის საფუძველზე. აქტიური პროგნოზები მრავალფეროვანია და იგი დგება გარკვეული პირობების ფორმირების საფუძველზე¹.

თეორიულად დამუშავებული პროგნოზირების მრავალი მეთოდიდან პრაქტიკაში ყველაზე გაერყელებულად და მარტივად ითვლება ექსტრაპოლაციის მეთოდი (სახელი წარმომობილია ლათინურიდან, ნიშნავს მოვლენის ერთ ნაწილზე დაკვირვების შედეგად მიღებული დასკვნების გაერყელებას მის მეორე ნაწილზე). პრაქტიკაში ეს მეთოდი გულისხმობს წარსულ პერიოდში მოვლენათა განვითარების ტემპების უცვლელად გადაჭარბებას მომავალში, რაც მის ნაკლოვან მხარედ ითვლება. ექსტრაპოლაციის რთული მეთოდები მისი წინამორბედისაგან (მარტივი მეთოდისაგან) განსხვავებით ფართოდ იყენებს მათემატიკურ ხერხებს და უფრო მეტნიერულად ასახავს მოვლენის პროგნოზულ პარამეტრებს.

ოპერატიული ანალიზი წარმოადგენს ეკონომიკური ანალიზის ერთ-ერთ სახეს. იგი მიმართულია იმ ამოცანების გადაჭრისაკენ, რომლებიც დგას სამეურნეო საქმიანობის ოპერატიული მართვის წინაშე.

ოპერატიული ანალიზის მთავარი ამოცანაა: მუდმივი კონტროლი გეგმურ დავალებათა შესრულებაზე, წარმოების პროცესებსა და პროდუქციის რეალიზაციაზე; მიმდინარე შიდასაწარმოო რეზერვების დროული გამოყენება და გამოყენება წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით. ოპერატიული ანალიზის წყაროს წარმოადგენს პირველადი აღრიცხვისა და ოპერატიული დაკვირვების შედეგად მიღებული ინფორმაცია, მუშებთან საუბარი. ასეთი ინფორმაციის გამოყენების შედეგად ადვილია მუშაობაში არსებულ ნაკლოვანებათა და მისი გამომწვევი კონკრეტული პირების გამოვლენა, რეზერვების გამოვლენა და შესაბამისი ღონისძიებების დროულად მიღება.

ამრიგად, ოპერატიული ანალიზი საშუალებას იძლევა, დროის მცირე მონაკვეთში დადგინდეს წარმოების პროცესში არსებული შეფერხებანი, რათა შეძლების ფარგლებში სწრაფად გაუკეთდეს ლიკვიდაცია მათ.

ოპერატიული ანალიზის შედეგები განსაკუთრებით ეფექტურია მაშინ.

1 ი. მესხია, განვითარებული სოციალისტური ეკონომიკის დაგეგმვისა და მართვის სრულყოფის ამოცანები, თბილისი, 1986, გვ. 61-62.

როდესაც ის შერწყმულია საამქროს, ებნის ან ბრიგადის კონსერვულ ან გარიშთან, ვინაიდან ამ შემთხვევაში თვითონ ხელმძღვანელები მაკრო-ალურად დახტერესებული არიან, რაც შეიძლება დროულად გამოავლინონ ნაკლოვანებათა, გამოუყენებელი რეზერვები, დასერგონ ტექნიკის უახლესი მიღწევები და სხვ.

ამრიგად, ყოველდღიური ეკონომიკური ანალიზი წარმოადგენს მხიშველოვან ბერკეტს საწარმოსა და მისი რგოლების ოპერატიული ხელმძღვანელობისათვის.

ოპერატიულ ანალიზს აქვს დამასასიათებელი ნიშან-თვისებები. ესაა: დროელობა, ქმედითობა, ეგჯერობა, მასობრიობა და მიზანდასახელობა.

ოპერატიული ანალიზის სახესხვაობაა ეგრეთ წოდებული ექსპრეს-ანალიზი; მისი მიზანია ოპერატიულად რომელიმე ცალკეული რგოლის, უბნის საქმიანობის შესწავლა.

შემდგომი (რეტროსპექტიული) ანალიზი წარმოადგენს საწარმოს მიერ უკვე განხორციელებული სამეურნეო საქმიანობის შედეგების ანალიზს, რომელიც ძირითადად ეყრდნობა ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების ინფორმაციას. შემდგომ ანალიზს პერიოდულსაც უწოდებენ. რამდენადაც ის ხშირად ხორციელდება მუშაობის მიმდინარე გეგმური პერიოდების მიხედვით.

შემდგომ ანალიზის ძირითადი ამოცანაა საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ობიექტური შეფასება, გამოუყენებელი რეზერვების კომპლექსური გამოვლენა, მათი მობილიზაცია წარმოების უეფექტიანობის ამაღლებისათვის საწარმოთა მუშაობის მომავალ საგეგმო პერიოდში.

შემდგომი ეკონომიკური ანალიზი საწარმოთა ეკონომიკის განვითარების შესწავლის დამამთავრებელი სტადიაა. გაგრძელებაა იმ ანალიზური პროცესებისა, რომლებიც დაწყებული იყო წინასწარი და ოპერატიული ანალიზით. ის, როგორც წესი, მათზე ღრმა და სრულია. რამდენადაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ემყარება ყველა სახის აღრიცხვისა და ანგარიშგების მონაცემებს.

შემდგომი ანალიზის მეოთხედი კის თაყისებურებას წარმოადგენს საწარმოს საქმიანობის ფაქტობრივი შედეგების შეფასება გეგმურ და წინა პერიოდების მონაცემებთან შედარებით. საბაზისო პერიოდთან შედარების მიღებული გადახრა იშორება ყველა იმ ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორის მიხედვით, რომლებმაც გამოიწვიეს ეს გადახრა. ღვინდება არამარტო გადახრის მიზეზები, არამედ პასუხისმგებელი პირებიც, ისახება ღონისძიებანი ნაკლოვანებათა სალიკვიდაციოდ და მიღწევების განსაზოგადებლად.

შემდგომი ანალიზით აფასებენ წინასწარი (პერსპექტიული) და ოპერატიული ანალიზის საღრმეს.

პერიოდული ანალიზი კომერციული ანგარიშის განუყოფელი ნაწილია, რომდენადაც ის ხორციელდება ისეთ მნიშვნელოვან პერიოდებში, როდესაც ჯამდება საწარმოს შედეგები.

ასეთი ანალიზის შედეგები გამოიყენება მეცნიერულად დასაბუთებული გეგმების შესადგენად. ამრიგად, იგი დაგეგმვის ამოსავალი ბაზისაა.

სამრეწველო საწარმოებში შემდგომი ანალიზის ჩატარების კომპლექსური მეთოდისაა შედარებით კარგადაა დამუშავებული.

§4. ეკონომიკური ანალიზის სივრცობრივი ფორმები

სივრცობრივი ნიშნის მიხედვით ასხვავებენ: ა) შიდასამეურნეო და ბ) საწარმოთაშორისო ეკონომიკურ ანალიზს. შიდასამეურნეო ეკონომიკური ანალიზის არსის შესახებ შრომის პირველ ნაწილში იყო საუბარი და აქ მასზე აღარ შევირღებთ.

საწარმოთაშორისო შედარებითი ეკონომიკური ანალიზი წარმოადგენს ეკონომიკური ანალიზის ერთ-ერთ მიმართულებას. იგი შეისწავლის ერთგვაროვანი საწარმოების ეკონომიკაში ერთნაირი შინაარსის ეკონომიკური მოვლენების მაჩვენებლებს შორის არსებულ გაუმართლებელ გადახრებს, რისთვისაც ეყრდნობა მეცნიერულად დასაბუთებულ შედარების მეთოდს. მისი მიზანია დადგინდეს განსხვავებანი საწარმოო რესურსების გამოყენებაში, გამოვლინდეს განსხვავებების გამომწვევი ფაქტორები, რომელთა ანალიზის საფუძველზე უნდა დამუშავდეს კონკრეტული რეკომენდაციები გამოვლენილ მოწინავე საწარმოთა მაჩვენებლების განსამოგალებლად, უპირველეს ყოვლისა, მოწინავე გამოცდილების გაზიარების საფუძველზე.

იმის მიხედვით, თუ საწარმოთაშორისო ანალიზი საწარმოთა როგორ წრეს მოიცავს, არჩევენ შიდადარგობრივ და დარგთაშორისო ანალიზს.

ნებისმიერი ქვეყნის საწარმოთა მუშაობის ერთგვაროვან მაჩვენებლებში არსებობს მნიშვნელოვანი დარგთაშორისო და შიდადარგობრივი განსხვავებანი, რომელთა თანდათანობითი აღმოფხვრა იძლევა დიდი როლენობით რეზერვებს წარმოების ეფექტიანობის ასამაღლებლად.

საწარმოთაშორისო ეკონომიკური ანალიზის უპირატესობა რეზერვების გამოვლენის თვალსაზრისით ნამდვილად უღაეოა. იგი საშუალებას იძლევა განისაზღვროს საკვლევი ობიექტის რეალური ადგილი დარგში. ე. ი. დადგინდეს რომელ ჯგუფს მიეკუთვნება საწარმო – მოწინავეს, საშუალოს თუ ჩამორჩენილს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საწარმოთაშორისო ეკონომიკური ანალიზის ჩატარება მოითხოვს ანალიტიკოსთა ჯგუფისაგან დიდ თეორიულ ცოდნას და პრაქტიკულ გამოცდილებას, რამდენადაც შედარების მეტოდოლოგია ეფრო მკაცრად იყენებს შესადარ მაჩვენებელთა „მესაღარი-სობის“ პრინციპებს.

გარეგანი და შინაგანი ანალიზი, როგორც ცნობილია, საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის შესახებ სააღრიცხვო ინფორმაციას ორი სახის მომხმარებელი პყავს: პირველს მიეკუთვნება გარე მომხმარებლები (საიკლ-მწიფო ორგანოები, საგადასახადო ორგანოები, ბანკები, აქციებისა და ფასიანი ქაღალდების მფლობელები, კრედიტორები...). მეორეს მიეკუთვნება შინაგანი მომხმარებლები (საწარმოს შესაკუთრებები, ხელმძღვანელები თავის ქვესტრუქტურებით).

გარეგანი ანალიზი ემყარება ნორმატიული აქტების დადგენილ ანგარიშგების მონაცემებს (საჯარო ინფორმაციას). ეს ღია ინფორმაციაა და ქვეყნდება კადრებს. გარეგანი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს შევადგინოთ საკვლევი ობიექტის მოგება და რენგაბელობა, საკუთარ და ნასესხებ საშუალებათა გამოყენების ხარისხი, ფინანსური სიმყარე და გადაშხდელუნარიანობა (ლიკვიდურობა). ასეთი ანალიზის საშუალებით განისაზღვრება ამ საწარმოს ადგილი მსგაეს საწარმოებს შორის.

შინაგანი ანალიზი ემყარება გაცვილებით ფართო საინფორმაციო ბაზას, როგორც ყველასათვის მისაწვდომ, ისე კონფიდენციალურ (საიდუმლო) ინფორმაციის წყაროებს, როგორც წესი, საერთაშორისო შეთანხმებათა საფუძველზე, შინაგანი ანალიზის ინფორმაცია წარმოადგენს დახურულს, გააჩნია მკაცრი მიზნობრივი დანიშნულება. შინაგანი ანალიზის ჩარჩოებში სწავლობენ საწარმოო და მარკეტინგის დანახარჯების სტრუქტურას, საკალკულაციო მონაცემების საფუძველზე. პროდუქციის თვითღირებულებისა და მოგების ურთიერთკავშირს, ადგენს რენგაბელობის დონეზე მოქმედ სხვადასხვა ფაქტორთა გავლენის მდგომარეობას, აანალიზებს კომპლექსური ხარჯების დინამიკას და სხვ. შინაგანი ანალიზის მიზნობრივი დანიშნულებაა წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების შინაგანი რეზერვების ძიება და საწარმოს წმინდა მოგების გაზრდა.

შინაგან და გარეგან ანალიზს მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით აქვთ საერთო და განმასხვავებელიც. რაც საკმაოდ ნათლად ჩანს მათი შედარებით. ირკვევა, რომ ანალიზის ამ სახეებს შორის განსხვავების ერთ-ერთ მთავარ მომენტად გვევლინება ანალიზის ჩატარების მეთოდოლოგია და მიზანი. გარეგანი ანალიზის მეთოდოლოგია ძირითადად სამი მმართველით მიმდინარეობს: ა) კოეფიციენტების, ბ) მაჩვენებლების სტრუქტურისა და გ) გრენდული ანალიზის სახით.

1. კოეფიციენტების ანალიზი საშუალებას იძლევა დახასიათებელი იქნას საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა შეფარდებითი მაჩვენებლების (კოეფიციენტების) გამოყენების საფუძველზე. განისაზღვრება ფინანსურ მაჩვენებელთა ურთიერთკავშირი. ანალიზის ჩატარების პრინციპებია: ა) მაჩვენებელთა ლოგიკური შერჩევა; ბ) მაჩვენებელთა გაანგარიშების სიმართლიანობა; გ) მათი ინტერპრეტაციის სისწორე და დ) მაჩვენებლების და კოეფიციენტების გამოყენება ბიზნესისათვის.

2. სტრუქტურის მაჩვენებლების ანალიზი საშუალებას იძლევა გავხსნათ ეკონომიკურ მაჩვენებლებს შორის შინაგანი კავშირები, ჩავაგაროთ შედარებითი ანალიზი.

გრუნდული ანალიზის საშუალებით დადგინდება ფინანსური მაჩვენებლების ცვლილების გენდენცია ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში.

თავის მხრივ, გარეგანი და შინაგანი ანალიზი შინაარსობრივად კლასიფიცირდება სხვადასხვა ნიშან-თვისებების მიხედვით.

§5. ეკონომიკური ანალიზის მიმართულებანი

გამოკვლევის ასპექტის მიხედვით ასხვავებენ: ფინანსურ-ეკონომიკურს, ტექნიკურ-ეკონომიკურს და ფუნქციონალურ-ღირებულებით ანალიზს. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებების წარმოქმნა ანალიზის როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობის გაზრდის შედეგია.

ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზი ძირითადად მხოლოდ ფინანსურ და საწარმოო მაჩვენებლებს იკვლევს, საწარმოთა პერიოდული და წლიური ანგარიშების ინფორმაციაზე დაყრდნობით. ასეთი სახის ანალიზი, მართალია, მნიშვნელოვანი დასკვნებისა და ღონისძიებების დასახვის საშუალებას იძლევა, მაგრამ ინფორმაციის შემზღვევლობის გამო მოკლებულია ანალიზის გაღრმავების შესაძლებლობას. არა გვაქვს საშუალება გავზომოთ ისეთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორების გავლენა წარმოების მოცულობაზე, როგორცაა ტექნიკა, ტექნოლოგია, მუშათა კვალიფიკაცია, წარმოების ორგანიზაცია. მასალების ხარისხი და სხვა.

ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის ამ ნაკლოვანებას ხსნის ტექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზი, რომელიც მუშაობის პროცესში ფართოდ იყენებს როგორც წმინდა ეკონომიკურ, ისე ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ ინფორმაციას. აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ტექნიკური ინფორმაციის ძირითადი ნაწილის მოპოვება ხდება უშუალოდ ანალიტიკოსთა მიერ საკვლევი ობიექტებზე დაკვირვების შედეგად ამიტომ ასეთი სახის ანალიზი ძირითა-

დად კალკული უბნებისა და საამქროების მიხედვით გარღება. დასასრულ კი, როგორც წესი, წარმოებს შედეგების განზოგადება წარმოების მასშტაბით. ამრიგად, გექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზი უფრო ღრმად და მინაარსიანი, მეტი კონკრეტული დასკვნებისა და ღონისძიებების დამუშავების საშუალებას იძლევა, სამაგიეროდ უფრო შრომატევადია. თუ ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის დროს ანალიზის ჩატარება მხოლოდ ეკონომიკური საბსახერის თანამშრომლებს შეეძლოთ, გექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზის დროს საჭიროა ანალიზის პროცესში მონაწილეობა მიიღოს წარმოების ყველა სამსახურის წარმომადგენელმა.

ეკონომიკური ანალიზის ერთიანი სისტემის შემადგენელი ნაწილია ფუნქციურ-ღირებულებითი ანალიზი (ფლა). ანალიზის ეს სახე მეტწილად გამოიყენება შესასწავლი ობიექტების დაპროექტების პროცესში, ან უკვე არსებული გაუმჯობესების მიზნით. ფლა-ს ძირითადი მიზანია გამოავლინოს შესასწავლი ობიექტის ეფექტიანობის ამაღლების შესაძლებლობანი მისი ფუნქციების ოპტიმალური ვარიანტით შესრულების პირობებში, ობიექტის შექმნასა და ექსპლოატაციაზე დანახარჯების მინიმიზაციის თვალსაზრისით.

ფლა ეყრდნობა მისთვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ საფუძვლებს და პრინციპებს, როგორცაა: შემოქმედებითი-ნოვაციური აზროვნება; სისტემურობა და კომპლექსურობა; მეცნიერ და პრაქტიკოს მუშაკთა ცოდნა და გამოცდილება.

შემოქმედებითი-ნოვაციური აზროვნება გელისხმობს მუდმივ განახლებას, მოძველებულ ხერხებზე და ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებებზე უარის თქმას, მეცნიერულ-გექნიკური მიღწევების პრაქტიკაში დაუყოვნებლივ დანერგვას, მართვის სისტემების სრულყოფას და ყველა ისეთი ქმედითი ღონისძიების გატარებას, რომელიც საბოლოო ჯამში ამცირებს დანახარჯებს და ზრდის მომგებიანობას.

შემოქმედებითი აზროვნების ალგორითმი ეფუძნება ისეთი ფაქტორების ურთიერთთანაფარდობას, როგორცაა: სამეცნიერო-გექნიკური ინტენსივა, რომელიც ემყარება სამედლო საგამომგონებლო პრაქტიკას, ღრმა სამეცნიერო ცოდნას მოკემულ დარგში; ახალი იდეების ათვისების ჩიჰს და სხვა.

ეკონომიკური ანალიზისათვის დამახასიათებელი კვლევის პრინციპებია სისტემურობა და კომპლექსურობა - განსაკუთრებით გამოიქცეებას პოვლიზს ფლა-ს პროცესში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ფლა-ს ამოცანები შექმლევს მდგომარეობს:

- წარმოების ყველა დონეზე ცოცხალი და განხეთქებული შრომის თანაფარდობის ეფექტიანობის განისაზღვრა;

- გექსიკერ-ეკონომიკური ნორმატივებისა და იმ მაჩვენებელთა სისტემის შემუშავება, რომლებიც გამოიყენება წარმოებასა და მმართველობითი სისტემის ყველა დონეზე;

- საწარმო-საფინანსო საქმიანობის მთლიან ჯაჭვში გექსიკერული და მმართველობითი პროცესის პარამონიული ორგანიზაცია;

- ადრე გამოუყენებელი ან ნაკლებად გამოყენებული ეკონომიკური ბერკეტების აქტივიზაცია;

- წარმოებული პროდუქციის უფექტიანობაზე, საიმედოობაზე, ხარისხიანობაზე სისტემატური დაკვირვება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფლას წინაშე დასმული ამოცანების გადაჭრისათვის საჭიროა ყოველმხრივი მიმართულების სამეცნიერო და პრაქტიკულ მუშაკთა კოლექტივი, რომლებიც მდიდარ გამოცდილებას, ცოდნას, გარკვეულ შემოქმედებით ფანტაზიას ფლობენ.

სპეციალურ სასწავლო ლიტერატურაში ფლას შემდეგ ეტაპებს გამოყოფენ: 1. საინფორმაციო-მოსამზადებელი, 2. ანალიზურ-შემოქმედებითი, 3. წარმოებაში ჩაშვებასთან დაკავშირებული, 4. კომერციული, 5. საკონტროლო-საექსპლუატაციო.

ამრიგად, მოკლედ რომ აღვნიშნოთ, ფუნქციური მიდგომის საფუძველზე ვლინდება საკვლევი ნაკეთობის არაა უცილებელი ფუნქციები, რომელთა მოხსნა ნაკეთობის შრომატევადობისა და მასალატევადობის შემცირების მნიშვნელოვანი გზაა.

სიტუაციური ანალიზი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში, სადაც მარკეტინგი ფართოდ გამოიყენება, ადგილი აქვს წარმოების მართვის პროცესში სიტუაციური ანალიზის (მეთოდების) გამოყენებას. მისი მუშეობით განისაზღვრება მარკეტინგის სტრატეგია და ტაქტიკა.

სიტუაციური ანალიზი, პირველ რიგში, ფირმის საქმიანობის დაგეგმვას ეხება. შემდეგ გარდება იმის შეფასება, როგორ შეესაბამება მიღებული ინფორმაცია ფირმის მოთხოვნილებებს და უწყობს თუ არა ხელს მისი ამოცანების გადაწყვეტას. შემდეგ განიხილება საკითხი ახალი მიზნების ფორმირების, სტრატეგიისა და ტაქტიკის პრობლემების შესახებ დაღებულობენ გადაწყვეტილებებს ტაქტიკის რეალიზაციისათვის.

სიტუაციური ანალიზის პროცესში კვლევის ობიექტებია: ბაზრები; მყიდველები; კონკურენტები; გარემო; მარკეტინგის მიზნები; მარკეტინგის პროგრამა; მარკეტინგის პროგრამის უზრუნველყოფა; მარკეტინგის ორგანიზაცია; საქონელი; ფასების პოლიტიკა; საქონლის მოძრაობა; გასაყლების ორგანიზაცია; რეკლამა... როგორც ჩანს, სიტუაციურ ანალიზს ექვემდებარება თითქმის ყველა საკვანძო უბანი.

სატეუაციური ანალიზის პროცესში გამოიყენება ძირითადად შიდასაწარმოო ინფორმაცია, შეღარებისათვის კი ანალოგიურ ფორმათა საცნობარო მასალები, სტატისტიკური ცნობარები, ქერნალ-გაზეთები, ბიულეტენები, კატალოგები და სხვა.

სატეუაციური ანალიზის მიზანი ფირმის მიზნის მიღწევის ინსტრუმენტია. მაგალითად, თუ ფირმის მიზანი მოგების მოცულობის გადიდებაა, სატეუაციური ანალიზის მიზანი წარმოების თვითღირებულების შემცირება იქნება...

სოციალურ-ეკონომიკური სხალიზი შეისწავლის სოციალური და ეკონომიკური პროცესების ერთიერთკავშირს, მათ გაელენას ერთმანეთზე და სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკურ შედეგებზე. ასეთი სახის ანალიზს ატარებენ როგორც მართვის ეკონომიკური სამსახურები, ისე სოციოლოგიური ლაბორატორიები.

მსოფლიოს ცივილიზებულმა სამყარომ შექმნა ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი, რომლის პოზიციის თანახმად, ნებისმიერი თანამშრომელი საწარმოს აქტივია, რომელსაც დიდი ყურადღება და საუციფიკური მიდგომა სჭირდება. ვფიქრობ, ჩვენს ქვეყანაშიც მოვა ეს დრო. სწორედ ამ იმედით უნდა შეექმნათ სოციალურ-ეკონომიკური ანალიზის ეროვნული მეთოდიკა, რომელშიც აისახება ერის სოციალურ-ფსიქოლოგიური პრინციპები და ნიუანსები. ამრიგად, დღის წესრიგშია შრომითი რესურსების კლასიკური მართვისათვის ისეთ მაჩვენებელთა სისტემის დამუშავება, რომლის მიხედვით მოხდება ყველა სოციალური მაჩვენებლის დაგეგმვა, აღრიცხვა და ანალიზი.

ეკონომიკურ-ეკოლოგიური ანალიზი მსოფლიოს ცივილიზებულ სამყაროში ერთობ აქტიურია, რამდენადაც დღეს მსოფლიოს გლობალურ პრობლემას ეკოლოგია წარმოადგენს. ანალიზის ეს სახე ჩვენთვის, ჯერ-ჯერობით ახალია და რაც მალე შეიქმნება მისი ანალიზის მეთოდიკა და პრაქტიკაში პოვნებს გამოყენებას, მით უკეთესი იქნება ჩვენი მომავლისათვის. მარტო ეკოლოგიური გადასახადების შემოღებით არაფერი სასიკეთო არ გაკეთდება.

მარკეტინგული ანალიზი ძირითადად ემსახურება პროდუქციის რელიზაციის საკითხებს, კერძოდ, იკვლევს გასაღების გარემოს, პროდუქციის კონკურენტუნარიანობას, მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობას, კომერსულ რისკს და მარკეტინგული საქმიანობის გაქტივისა და სტრატეგიის საკითხებს. ანალიზის ეს სახეც ჩვენთან პირველად შემოდის და საჭიროებს დროულ დამუშავებას.

თავი IV. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის მეთოდი

§ 1. მეცნიერული კვლევის მეთოდები

სინამდვილის შემეცნობის პროცესში მეცნიერები სარგებლობენ სხვადასხვა საშუალებით. ამ საშუალებათაგან ყველაზე აუცილებელია აზროვნება, რომლის გარეშე მეცნიერული კვლევა წარმოედგინება. საერთოდ ცნობილია, რომ კვლევის საშუალებანი და ხერხები დამოკიდებულია მეცნიერების დარგზე. ესადა, გექნიკურ მეცნიერებებში კვლევის საშუალებანი სულ სხვაა. ვიდრე ეკონომიკურ მეცნიერებებში. თავის მხრივ, თითოეულ სფეროში მეცნიერების კონკრეტული დარგის კვლევის საგანი და საშუალებანი შეიძლება ერთმანეთისაგან ძირფესვიანად განსხვავდებოდეს.

მიუხედავად ამისა, თუ საქმეს ზოგადი თვალსაზრისით შევხედავთ, შევამჩრევთ, რომ როგორც საბუნებისმეტყველო, ისე საზოგადოებრივი მეცნიერებებისათვის კვლევის პროცესში არის საერთოც. ამ საშუალებებს მეცნიერული კვლევის მეთოდებს უწოდებენ. ასეთებია: დაკვირვება და ექსპერიმენტი; ანალიზი და სინთეზი; განზოგადება და აბსტრაქცია; ინდექსია და დედექსია და სხვა.

მეცნიერული დისციპლინის მეთოდში იგულისხმება საკვლევი საგნის შემეცნებისადმი მიდგომის ხერხი, ხერხთა ერთობლიობა, რომელთა საშუალებით უნდა გადაიჭრას სამეცნიერო დისციპლინის წინაშე დასმული ამოცანები, გამოკვლეულ იქნეს საგანი.

ცნობილია, რომ მეცნიერული კვლევის ძირითადი მეთოდი (ყველა მეცნიერებისათვის) დიალექტიკური მატერიალიზმია, როგორც ყველაზე ღრმა, ყოველმხრივი და შინაარსით მდიდარი მოძღვრება მოძრაობისა და განვითარების შესახებ. იგი სამყაროს შემეცნების მრავალსაეკუნოვანი ისტორიის შედეგია. ძველი ბერძენი ფილოსოფოსები „დიალექტიკის ხელოვნებას“ უწოდებენ უნარს ჭეშმარიტების დადგენისა ისეთი კამათის ან საუბრის გზით. რომელშიც ვლინდება წინააღმდეგობანი თანამოსაუბრეთა შეხედულებებში.

ეკონომიკური ანალიზის მეცნიერული კვლევის ზოგადი მეთოდი ძირითადად ემყარება დიალექტიკურ აზროვნებას, რომლის საფუძველზე მას თავის საქმიანობაში კვლევის მეთოდი გააჩნია.

მისი მიზანმიმართულად მიგვაჩნია ალქსანდროს, რომ ეკონომიკურ ლიბერალიზმში შექმნიერები ანალიზის მეთოდს სხვადასხვაენაირად განმარტავენ. თუმცა აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ ამ განმარტებებში წინააღმდეგობას არა აქვს ადგილი.

მაგალითად, ი. ი. პოკლადს მიაჩნია, რომ „ეკონომიკური ანალიზის მეთოდი – ესაა საწარმოთა ან მისი ზემდგომი რგოლის სამეურნეო საქმიანობის კომპლექსური, ორგანულად ურთიერთდაკავშირებული კვლევის წესი, გეგმის შესრულების მაჩვენებლების შედარება და დანაწილება, გეგმურ მაჩვენებლებზე მოქმედ ფაქტორთა გავლენის სიდიდის გამოვლენა, შიდასაწარმოო რეზერვების სიდიდის გამოვლენა და ანალიზის შედეგების განზოგადება“¹.

მ. ი. ბაკანოვი წერს, რომ „ეკონომიკური ანალიზის მეთოდში იგულისხმება წარმოქმნასა და განვითარებაში მყოფ სამეურნეო პროცესების შესწავლისადმი დიალექტიკური მიდგომის წესი. ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს სამეურნეო საქმიანობის ყველა მხარის დამახასიათებელ მაჩვენებელთა სისტემის გამოყენება, ამ მაჩვენებელთა ცვლილების მიზეზთა შესწავლა, მათი ურთიერთდაკავშირის გამოვლენა და გაზომვა“².

ნ. ვ. დემბინსკი თვლის, რომ ეკონომიკური ანალიზის მეთოდს წარმოადგენს სოციალისტური მეურნეობის (საწარმოების, ორგანიზაციების და მათი გაერთიანებების) საქმიანობის ყოველმხრივი, კომპლექსური, ორგანულად ურთიერთდაკავშირებული შესწავლა, ამ საქმიანობის შედეგების ობიექტური შეფასების საფუძველზე, მართვის ეფექტიანობის, მეურნეობის ტექნიკური, ეკონომიკური და ორგანიზაციული განვითარების დონის ამაღლების, შიდასამეურნეო რეზერვების გამოვლენისა და მაქსიმალური მობილიზაციის მიზნით“³.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის განმარტება, ჩვენი აზრით, შეიძლება ასე ჩამოეთაყალიბოთ: ეკონომიკური ანალიზის მეთოდი ეს არის მისი მეცნიერული მიდგომა საანალიზო ობიექტის სამეურნეო საქმიანობის შესწავლისა და შემეცნებისადმი, წარმოების მართვის შემდგომი სრულყოფისა და შიდასაწარმოო რეზერვების გამოვლენისა და ამოქმედების მიზნით.

ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის მიხარსი უფრო ნათლად მისი სპეციალური ხერხებისა და პრინციპების ერთობლიობაში გამოიხატება.

1,2,3 М. Баканов и др., Экономический анализ, Москва, "Финансы", 1976 г., с. 40-41.

ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის ძირითად პრინციპებს შეადგენს სა-
მეურნეო საქმიანობის პროცესების შესწავლა ურთიერთკავშირში ანა-
ლიზისა და სინთეზის, დედუქციისა და ინდუქციის გზით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „ანალიზი“ დამლას, დანაწევრებას ნიშნავს;
ამავე დროს, იგი აჩრობრივი პროცედურაა, მოვლენების და პროცესების
დასანაწევრებლად, მათ შორის კავშირის, წინააღმდეგობის და პათი დაძ-
ლევის გზების დადგენის მიზნით. ანალიზის უკუპროცედურაა სინთეზი.

კვლევის პროცესში სინთეზი და ანალიზი ერთმანეთთან მტკიცე კავ-
შირშია, ანალიზის გარეშე არ არსებობს სინთეზი და, პირიქით, სინთეზის
გარეშე – ანალიზი. ანალიზის პროცესში გამოიყენება აგრეთვე ლოგი-
კური მეთოდები, როგორცაა „ინდუქცია“ და „დედუქცია“.

ინდუქცია წარმოადგენს აზროვნების მეთოდს და ითვალისწინებს კერ-
ძო ფაქტებიდან ზოგადი დასკვნების გამოყვანას, ხოლო დედუქცია, წინა-
აღმდეგ ინდუქციისა, გულისხმობს ზოგადი დებულებიდან კერძო დასკვნე-
ბის გამოყვანას.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის მეთოდის მოთხოვნაა, რომ ეკო-
ნომიკური მოვლენები შეისწავლებოდეს მათ მრავალმხრივ კავშირსა და
ურთიერთმეპირობებულობის მხედველობაში მიღებით; მათ მუდმივ გან-
ვითარებაში ობიექტური ეკონომიკური კანონების მოთხოვნათა გათვა-
ლისწინებით, ეკონომიკურ მოვლენათა განვითარებაში შინაგან წინააღ-
მდეგობათა დროული აღმოჩენისა და სწორი დაძლევის მიზნით.

§ 2. ეკონომიკური ანალიზის ხერხების კლასიფიკაცია

როგორც უკვე აღვნიშნა, ეკონომიკური ანალიზი თავის მიზნის მისაღ-
წევად იყენებს მრავალ საშუალო ხერხს, რომლებიც ძირითადად ორ ნა-
წილად უნდა იქნეს დაყოფილი: ა) ეკონომიკური ანალიზის გრადიციული
ხერხები და ბ) ეკონომიკური ანალიზის მათემატიკური ხერხები.

პირველ ჯგუფს მიეკუთვნება ისეთი ხერხები, რომლებშიც გამოყენე-
ბა პოვეს ამ დისციპლინაში მისი, როგორც კვლევის საქციალური დარ-
გის ჩამოყალიბების დღიდანეუ; ხოლო რაც შეეხება მათემატიკური ხერ-
ხების გამოყენებას ეკონომიკურ ანალიზში, ეს პროცესი შედარებით გვიან
დაიწყო.

ეკონომიკური ანალიზის ძირითად გრადიციულ ხერხებს მიეკუთვნება:
დანაწევრებას ხერხი; დაჯგუფების ხერხი; შედარების ხერხი; ჯაჭვიური

ჩასმის ხერხი; აბსოლუტური სხვაობის ხერხი; წინა ფაქტორების გაკლენის მითლების ხერხი; ბალანსური კავშირების ხერხი; ინდექსური ხერხი; შეფარდებითი და სამუქალო სიდიდეების გამოყენების ხერხი; მაჩვენებელთა კორექტირების ხერხი და სხვა.

დანაწევრების ხერხი. დანაწევრება წარმოადგენს ეკონომიკური ანალიზის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სამუქალო ხერხს, რამდენადაც ანალიზის მიზანი საკვლევი სიდიდეების დაშლა-დანაწევრებაა ობიექტზე მოქმედ ფაქტორთა რაოდენობისა და თითოეული მათგანის მოქმედების ინტენსივობის დასადგენად.

დანაწევრების ხერხის მიზანია სინთეზური მაჩვენებლების დაშლა მარტივ შემადგენელ ელემენტებად, რადგან ცნობილია, რომ შესასწავლი საგანი რაც მარტივ ელემენტებად იქნება წარმოდგენილი, მით მეტი შესაძლებლობაა უფრო ღრმად ჩაეწვდეთ მოვლენის არსს, უფრო კონკრეტული დასკვნები გამოვიგანოთ. საანალიზო მოვლენის დანაწევრების ბლყარი დამოკიდებულია ანალიზის მიზანსა და საკვლევი საგნის დანაწევრების მაქსიმალურ შესაძლებლობაზე.

მაგალითად, მომუშაოების შრომის ნაყოფიერება შეიძლება დანაწევრით საანალიზო მაჩვენებლებად: პირველად გამოიყოფა მომუშაოების შრომის ნაყოფიერებაზე უმუქალოდ მოქმედი ორი ფაქტორი – მუშათა ხედიერთი წონა და მუშის გამომუშაება; მეორე ეტაპზე მუშის გამომუშაება ნაწილდება ორ ფაქტორად – ნამუქეიერი დღეები და კაკლექში გამომუშაებული პროდუქცია; მესამე ეტაპზე უკანასკნელი დანაწევრდება კიდე ორ ფაქტორად – სამუქალო დღის სამუქალო სანგრძლივობა და საათში გამომუშაებული პროდუქცია. ამრიგად, დანაწევრების ყოველ საფეხურზე გამოიყო ისეთი მაჩვენებლები, რომლებიც არ მოითხოვენ შემდგომ დანაწევრებას. ამგვარ მაჩვენებელთა ერთობლიობა გვაძლევს მწკრივს, რომელთა შორის მტკიცე ფუნქციური კავშირი არსებობს და შესაძლებლობა გვეძლევს გავზომოთ თითოეული ფაქტორის გავლენის სიდიდე საკვლევი საგნის ცვალებადობაზე, ან კიდე, პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის დროს, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა განისაზღვროს დანაწევრების ნიშანი. შემდეგ დანაწევრების ეტაპების მიხედვით იზოლაცია უნდა გავუკეთოთ დანახარჯთა იმ ელემენტებს, რომელთა გავლენა უმნიშვნელოა საველე სიდიდეზე, ხოლო ის ელემენტები, რომელთა გავლენაც არსებითია, პირიქით, დავანაწევროთ უფრო ღრმად, რითაც სამუქალება მოგვეცემა მივიღოთ მუსტი მონაცემები იმის შესახებ, თუ რა სახის დანახარჯები ახდენენ არსებით, დადებით ან უარყოფით გავლენას პროდუქციის თვითღირებულებაზე მათი წარმოქმნის ადგილების მიხედვით.

აღსანიშნავია, რომ დანაწევრების მათხსამალური შესაძლებლობა დიდადაა დამოკიდებული საჭირო ინფორმაციის არსებობაზე.

როგორც განხილულმა მაგალითებმა გვიჩვენა, დანაწევრებას საფუძვლად უდევს მაჩვენებელთა შორის არსებული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი, რაც ანალიტიკოსისათვის „დასანაწევრებელი“ მაჩვენებლების დაგეგმვის და აღრიცხვის ნორმატიული პრინციპების ღრმა ცოდნას.

დანაწევრების შედეგად მიღებულ მაჩვენებელთა სწორ დაჯგუფებას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება შემდგომი ანალიზის სწორად წარმართვისათვის. ასე, მაგალითად, დანაწევრების შედეგად მიღებულ მაჩვენებლებში აუცილებელია გამოიყოს ხარისხობრივი და რაოდენობრივი ფაქტორები. ხარისხობრივს უწოდებენ ისეთ ფაქტორს, რომელსაც ფაქტორთა შორის პირველობა გააჩნია, არსებობს დამოუკიდებლად, მაგ., საბათობრივი შრომის ნაყოფიერება. რაოდენობრივს კი უწოდებენ იმ ფაქტორებს, რომლებიც ასრულებენ ხარისხობრივი ფაქტორის მოქმედების გამაერყელებლის ფუნქციას და ა. შ.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ვთქვათ, რომ დანაწევრება წარმოადგენს ანალიზის გიჟურ ხერხს; იგი აუცილებელია არა იმის გამო, რომ აღრიცხვასა და ანგარიშებაში არ მოიპოვება საჭირო ინფორმაცია, არამედ იმიტომ, რომ საჭიროა შევიცნოთ ის ცალკეული ფაქტორები, რომლებიც გაუღენას ახდენენ საწარმოს საქმიანობაზე და რომლებიც გათვალისწინებული უნდა იყენენ დაგეგმვასა და მართვაში.

დაჯგუფების ხერხი. ეკონომიკური ანალიზის პროცესში დაჯგუფების მიზანია, ჯერ ერთი, დანაწევრების შედეგად მიღებული მაჩვენებლების დალაგება გენეტიკური კავშირების მიხედვით, მეორეც, საერთოდ საანალიზო ინფორმაციის დაჯგუფება ერთგვაროვანი ნიშნების მიხედვით. ნიშნებს კი, რომელთა საფუძველზეც წარმოებს დაჯგუფება, მაჯგუფებელი უწოდება.

დაჯგუფების მიზანია ხელი შეუწყოს ანალიტიკოსს ეკონომიკური ინფორმაციის როგორც ხარისხიანად გამოყენების, ასევე რეზერვების გამოვლენის საქმეში; სწორად შედგენილი დაჯგუფებანი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ეკონომიკური მოვლენებისა და მათი მაჯგუფებელი ნიშნების ურთიერთკავშირისა და ურთიერთქმედების გამოვლინებას. აღნიშნულიდან გამომდინარეობს მაჯგუფებელი ნიშნების ამორჩევის შეუნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ეს კი ანალიტიკოსს ავალებს დაჯგუფებამდე მოახდინოს ეკონომიკურ მოვლენათა ღრმა თეორიული გააზრება.

პრაქტიკიდან კარგადაა ცნობილი, რომ ერთი და იგივე მასალა იძლე-

ეა დიამეტრულად საწინააღმდეგო დასკვნებს დაჯგუფების სხვადასხვა წესის გამოყენების დროს.

დაჯგუფებას იყენებენ მრავალ მეცნიერულ დისციპლინაში (მათემატიკა, სტატისტიკა და სხვა) სხვადასხვა ფორმით. სამრეწველო საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის პროცესში, გარდა მაჩვენებელთა დანაწევრების შედეგად მიღებული ელემენტების დაჯგუფებისა, უმეტეს შემთხვევაში იყენებენ ნორმატიული მასალებით წინასწარ განსაზღვრულ გეგმურ და ფაქტობრივ მაჩვენებელთა დაჯგუფებებს. ასე მაგალითად, საშუალებების და წყაროების დაჯგუფება ბალანსში; წარმოებაზე გავრცელებული დანახარჯების დაჯგუფება – ეკონომიკური ელემენტებისა და საკალკულაციო მუხლების მიხედვით; სამუშაო ძალის დაჯგუფება კატეგორიების მიხედვით; ძირითადი ფონდების დანიშნულების მიხედვით და სხვა. ამავე დროს, ეკონომიკური ანალიზის პროცესში წარმოიშობა უამრავი შემთხვევა ისეთი სახის დაჯგუფებების, რომლებიც წინასწარ არიან განსაზღვრული. მაგალითად, მენარდეების დაჯგუფება გამოუმუშავების ნორმების და შესრულების ხარისხის მიხედვით; პროდუქციის გამოშვების განაწილება საამქროების, უბნებისა და ბრიგადების მიხედვით და სხვა. დაჯგუფება საშუალებას იძლევა, აგრეთვე, სწორად გამოვიყენოთ საშუალო სიდიდეები და, საერთოდ, საანალიზო გექნიკური ეკონომიკური ინფორმაცია, მაგალითად, საამქროში საშუალო გამომუშავების ნორმის შესრულება 110%. ასეთი დახასიათება არაერთარ ორიენტაციას არ იძლევა რეზერვების გამოვლენისათვის, მაგრამ საკმარისია მუშების დაჯგუფება ნორმების შესრულების ხარისხის მიხედვით, რომ მიღებული იქნება მნიშვნელოვანი მონაცემები შრომის ნაყოფიერების შემდგომი მრდის რეზერვების ძიებისათვის⁷

ბალანსები წარმოადგენენ დაჯგუფების ერთ-ერთ ვარიანტს.

შედარების ხერხი. შედარება ეკონომიკური ანალიზის ძირითადი სამუშაო ხერხია. მისი მიზანია დაეადგინოთ საკლესი მაჩვენებლის ცვალებადობა საბაზისო მაჩვენებელთან შედარებით. როგორც აღვნიშნეთ, დანაწევრების ხერხის გამოყენებით მიღებული ინფორმაცია არ იძლევა თითოეული ფაქტორის გავლენის მიმართულების და ინტენსივობის დადგენის საშუალებას. შედარების ხერხის გამოყენებით ნაწილობრივ ამ ამოცანის გადაწყვეტაც ხდება.

იმასთან დაკავშირებით, რომ ანალიზის პროცესში მიმდინარეობს სხვადასხვაგვარი ინფორმაციის სხვადასხვა ჭრილში შედარება, საჭირო ხდება შედარებათა რამდენიმე სახელ დაყოფა:

- 1. ფაქტობრივი მაჩვენებლების შედარება გეგმურთან;

2. მაჩვენებლების შედარება დროში (დინამიკისათვის);

3. ობიექტების შედარება.

ბიზნის-გეგმა, რომლითაც განისაზღვრება თითოეული საწარმოს პერსპექტიული სამეურნეო საქმიანობა, მის შესრულებაზე სისტემატურ კონტროლს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება; აქედან გამომდინარე, საჭირო ხდება პერიოდულად ფაქტობრივად მიღწეული დონეების შედარება გეგმასთან და გადახრების გამოვლენა. შედარება ანალიზის დროს შეიძლება სხვადასხვა ჭრილში. მაგალითად, შედარება ფაქტობრივი მაჩვენებლისა გეგმურთან, გასულ წელთან, მოწინავე საწარმოს მაჩვენებელთან, დარგის საშუალო მაჩვენებელთან და საწარმოს მაქსიმალურად შესაძლებელ მაჩვენებელთან, რაც ანალიტიკოსის მიერ უნდა იქნეს გაანგარიშებული რესურსების გამოყენების ოპტიმალურ ნორმებზე დაყრდნობით.

შედარების გზით ვარკვევთ გადახრას შესადარ მაჩვენებლებს შორის, რის შედეგადაც შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სამ შემთხვევას:

1. როდესაც შესადარი მაჩვენებლები ერთმანეთს ემთხვევა

$$(X_0 = X_1) \quad \Delta = 0$$

2. როდესაც საბაზისო მაჩვენებელი მეტია შესადარ მაჩვენებელზე

$$(X_0 > X_1) \quad \Delta = -k \quad \text{და პირიქით;}$$

3. როდესაც საბაზისო მაჩვენებელი ნაკლებია შესადარ მაჩვენებელზე

$$(X_0 < X_1); \quad \Delta = +k$$

აუცილებელ პირობას წარმოადგენს შედარებისათვის აღებული მაჩვენებლების მოყვანა შესადარისობაში. ამ საკითხს განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ეკონომიკური ანალიზის დროს.

მოქმედი მეთოდიკით გათვალისწინებულია მთელი რიგი პირობები, რომელთა დაცვა შედარების ქმედითი ხასიათისათვის აუცილებელია. მაგალითისათვის, იმ საწარმოში, სადაც სხვადასხვა სახის პროდუქციას უშვებენ, ყველაზე ეფექტურია შედარება წარმოების მომსახურებისა და მმართველობის ხარჯების, საამქროს ხარჯების და სხვა.

გამომწვეული პროდუქციის შედარებისათვის კი აუცილებელია დაყუდებული იქნეს შემდეგი წესები: ა) მთელი პროდუქცია გადაყვანილ იქნეს პირობითი ერთეულებში; ბ) მთელი ასორტიმენტიდან გამოიყოს შესადარი ჯგუფები; გ) გამოიყოს ცალკეული ტექნოლოგიური ოპერაციები; დ) გამოიყენებულ იქნეს უცვლელი საბითუმო ფასები და სხვა.

საერთოდ, შედარების დროს შეიძლება გამოვიყენოთ ცალკეულ ფაქტორთა გავლენა. ამივე დროს, ყურადღება უნდა გავამახვილოთ იმაზე,

რომ შესაძარო მარეენებლები გაანგარიშებული იყენერ ერთიანი მეთო-
დიკით და ა. შ.

შესაბამისობაში მოყენილ მარეენებელთა შედარების შედეგად მიღე-
ბული გადახრა წარმოადგენს ანალიზის შემდგომი კვლევის საგანს, რამ-
დენადაც ანალიზის შემდგომ ეტაპზე უნდა მოხდეს ამ გადახრათა გამოიმ-
წევი ფაქტორების რაოდენობის დადგენა და თითოეული მათგანის გაე-
ლენის სიდიდის განსაზღვრა.

ეკონომიკური გამოკვლევების დროს „ფაქტორის“ ცნება გულისხმობს
პირობებს, რომლებიც აუცილებელია სამეურნეო პროცესების განსახორ-
ციელებლად, აგრეთვე, მიზეზებს, რომლებიც გაელენას ახდენენ ამ პრო-
ცესების შედეგებზე.

ამრიგად, ანალიზის შემდგომ ეტაპზე საჭირო ხდება უკვე საკვლეე სი-
დიდებზე მოქმედი დადგენილი ფაქტორების გაელენის სიდიდეთა გამოიმ-
ვა, რისთვისაც პრაქტიკაში სარგებლობენ ელიმინირების მეთოდის პრინ-
ციპით. „ელიმინირება“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს განგოლებათა სის-
ტემიდან უცნობი წევრების თანდათანობით გამოორიხებას, ანალიზის პრო-
ცესში კი გამოორიხება არა ფაქტორი, არამედ მისი გაელენა.

ეკონომიკური ანალიზის დროს ელიმინირების მეთოდის პრინციპი ისაა,
რომ ერთიმეორესთან დაპირისპირებული მარეენებლებიდან სხვადასხებას
ეგოვებთ მხოლოდ ერთი რომელიმე ფაქტორის რიხებით მნიშენელობას,
ყველა დანარჩენი ფაქტორის სიდიდეს კი ერთნაირს ეგოვებთ. ასეთი გზით
მიღებულ გაანგარიშებულ მარეენებელთა შედარებით მიიღება საკვლეე-
ვი ფაქტორის გაელენის სიდიდე. ელიმინირების პრინციპზე აგებული საკ-
ვლეე სიდიდებზე მოქმედ ფაქტორთა გაელენის სიდიდის გამზომი ისეთი
ხერხები, როგორიცაა: 1. ჯაჭური ჩასმის ხერხი; 2. აბსოლუტური სხვაო-
ბის ხერხი; 3. პროცენტების სხვაობის ხერხი და 4. წინა ფაქტორების გაე-
ლენის მითელის ხერხი¹.

ჯაჭური ჩასმის ხერხი. პირეელ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ელი-
მინირების პრინციპზე აგებული ხერხების გამოყენება შეიძლება მხოლოდ
და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც საკვლეე სიდიდებზე მოქმედ ფაქ-
ტორებს შორის არსებობს მტკიცე ფუნქციური დამოკიდებულება.

საკვლეე სიდიდებზე მოქმედ ფაქტორთა გაელენის სიდიდის გამოიმე-
სათვის ჯაჭური ჩასმის ხერხის მიხედვით წარმოებს გაანგარიშება მტკიცე
თანმიმდევრობის დაყვით. პლსანიშნავია, რომ გაანგარიშებათა რიხები

1 წინა ფაქტორების გაელენის მათელის ხერხი დაამუშავა ცნობილია
ქარაველმა ანალიტიკოსმა, დოც. ნ. დგებუაძემ.

ყოველთვის ეროით მეგობა საკვლეუ ფაქტორთა რიცხვზე. პირველი გაანგარიშება იწოდება გეგმურად ან საბაზისოდ, აქ ყველა ფაქტორი გეგმურია. მეორე გაანგარიშებაში რიგით პირველი (გეგმური) ფაქტორი იცვლება ფაქტიურით, დანარჩენი კი გეგმურია. მეორე გაანგარიშების ნამრავლს აკლდება მის წინა გაანგარიშების ნამრავლი, სხვაობა პირველი ფაქტორის გავლენის სიდიდე იქნება. მესამე გაანგარიშებაში პირველი და მეორე ფაქტორი ფაქტიურია, დანარჩენი გეგმური. მესამე გაანგარიშების ნამრავლს აკლდება მის წინა (მეორე) გაანგარიშების ნამრავლი. სხვაობა იქნება მეორე ფაქტორის გავლენის სიდიდე და ა. შ. გაანგარიშების თანმიმდევრობა ასე გრძელდება ბოლო ფაქტორის გავლენის სიდიდის განსაზღვრამდე. შემოწმების დროს ყველა ფაქტორის გავლენის ჯამი გოლი უნდა იყოს საერთო გადახრის. საილესტრაციოდ ჯაჭვეური ჩასმის ხერხის პრინციპი ვაჩვენოთ საერთო პროდუქციის მოცულობაზე შემდეგი ფაქტორების გავლენის სიდიდეთა გამოთვლაზე: 1. მუშების საშუალო სიობრივი რიცხვი; 2. წლის განმავლობაში ერთი მუშის მიერ ნამუშევარ დღეთა რაოდენობა; 3. ერთი მუშის მიერ დღის განმავლობაში შექმნილი პროდუქციის ღირებულება, ცხრილის მონაცემთა საფუძველზე.

ცხრილი 1

მაჩვენებლები	ზომის ერთეული	შიფრი	გეგმით	ფაქტობრივად	გადახრა
	1	2	3	4	5
1. საერთო პროდუქცია	ათ. ლარ.	Q	1830	2219,7	389,7
2. მუშების საშუალო სიობრივი რიცხვი	ერთეულები	X	200	210	+10
3. ერთი მუშის მიერ ნამუშევარი დღეები წელიწადში	ერთეულები	Y	305	302	-3
4. ერთი მუშის საშუალო დღიური შრომის ნაყოფიერება	ლარ.	2	30	35	+5

გაანგარიშება ჯაჭვეური ჩასმის ხერხით გაეაფორმოთ შემდეგ ცხრილში, სადაც მონაცემები აისახება ასეთი თანმიმდევრობით:

1. $X_0 \cdot Y_0 \cdot Z_0 = Q_0$ „0“-ობით აღნიშნულია გეგმური
2. $X_1 \cdot Y_0 \cdot Z_0 = Q^1$ მაჩვენებლები: „1“ კი ფაქტობრივი

$$3. X_1 \cdot Y_1 \cdot Z_0 = Q^2 \quad \text{პრიმებით - შუალედური მაჩვენებლები}$$

$$4. X_1 \cdot Y_1 \cdot Z_1 = Q_1$$

I - ფაქტორის გაელენის სიდიდე გოლია $Q^1 - Q^0 = \pm \Delta I$

II - ფაქტორის გაელენის სიდიდე გოლია $Q^2 - Q^1 = \pm \Delta 2$

III - ფაქტორის გაელენის სიდიდე გოლია $Q_1 - Q^2 = \pm \Delta 3$

სამივე ფაქტორის გაელენის ჯამი ($\Delta_1 + \Delta_2 + \Delta_3$) გოლი უნდა იყოს საერთო გადახრის.

ციფრობრივი მაჩვენებლები ჩავსვათ მე-2 ცხრილში.

ცხრილი 2

	საკვლევი სიდიდეზე მოქმედი ფაქტორები			განსაზღვრებული მიმენებელი ($X_1 Z_1$) (ათასი ლარი)	ფაქტორის გაელენის სიდიდე	მოქმედი ფაქტორის დასახელება
	მუშების საშუალო სიონრივი რიცხვი	ერთი მუშის მიერ წამყვანი დღეები	ერთი მუშის შრომის ნაყოფიერება (ლარიში)			
ა	1	2	3	4	5	6
1. გაანგარიშება	200	305	30	1830	X	-
2. გაანგარიშება	210	305	30	8921,5	91,5	მუშების ცვალებადობის გაელენა
3. გაანგარიშება	210	302	30	1902,6	-18,9	დღეების ცვალებადობის გაელენა
4. გაანგარიშება	210	302	35	2219,7	317,1	შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობის გაელენა
საერთო გადახრა					389,7	

ამრიგად, მე-2 ცხრილის მეხუთე სვეტში მიღებულია თითოეული ფაქტორის გაელენის სიდიდე საკვლევი სიდიდეზე.

ჯამური ჩასმის ხერხის ყველაზე გავრცელებული ვარიანტია აბსო-

ლუტური სხვაობის ხერხი. აბსოლუტური სხვაობის ხერხის პრინციპის თანახმად, საკვლევი სიდიდეზე მოქმედი თითოეული ფაქტორის გავლენის გასაზომად საჭიროა ვიპოვოთ აბსოლუტური სხვაობა გამოსაკვლევი ფაქტორის გეგმურ და ფაქტიურ სიდიდეებს შორის, მიღებული სიდიდე გადავაპრაულოთ ამ ფაქტორის წინ მდგომ ფაქტორთა ფაქტიურ სიდიდეებზე და მისი მომდევნო ყველა გეგმურ ფაქტორთა სიდიდეებზე.

ამ ხერხის მიხედვით გაანგარიშება უფრო მარტივი და მოსახერხებელია. ამასთანავე, თითოეული გაანგარიშება უკვე იძლევა პასუხს კითხვაზე. ჯაჭვური ჩასმის ხერხის გამოყენების დროს კი თითოეული ფაქტორის გავლენის სიდიდის გასაზომად საჭირო იყო ორი გაანგარიშება.

ზემოთ ნათქვამის საილუსტრაციოდ ვისარგებლოთ მე-2 ცხრილის მონაცემებით, საიდანაც თითოეული ფაქტორის გავლენა ფორმულების მიხედვით ასე გამოისახება:

$$1. (X_0 - X_1) \cdot Y_0 \cdot Z_0 = \pm \Delta 1$$

$$2. (Y_0 - Y_1) \cdot X_1 \cdot Z_0 = \pm \Delta 2$$

$$3. (Z_0 - Z_1) \cdot X_1 \cdot Y_1 = \pm \Delta 3$$

ამ ფორმულებში რიცხვითი მნიშვნელობების ჩასმით პირდაპირ მივიღებთ ცალკეული ფაქტორის გავლენის სიდიდეს:

$$10 (210-200) X 305 X 30 = 91,5 \text{ ათ. ლარი}$$

$$210 X -3 (302-305) X 30 = 18,9 \text{ ათ. ლარი}$$

$$210 X 302 X 5 (35-30) = 317,1 \text{ ათ. ლარი}$$

$$\text{ფაქტორთა გავლენის ჯამი იგივეა} - 389,7 = (91,5 - 18,9 \pm 317,1)$$

პროცენტების სხვაობის ხერხი. პროცენტების სხვაობის ხერხის მიხედვით, საკვლევი სიდიდეზე თითოეული განმსაზღვრელი ფაქტორის გავლენის სიდიდე (პროცენტების გამოსახული) უდრის გამოსაკვლევი ფაქტორისა და მის წინა ფაქტორების ხაზით გეგმის შესრულების პროცენტს გამოკლებული მხოლოდ გამოსაკვლევი ფაქტორის წინა ფაქტორების ხაზით გეგმის შესრულების პროცენტი.

გავლენის პროცენტებიდან გავლენის აბსოლუტური თანხის მისაღებად საკმარისია ამ პროცენტზე გამრავლდეს საკვლევი მოვლენის გეგმური სიდიდე.

წინა ფაქტორის გავლენის მითვლის ხერხის ზოგადი წესის მიხედვით, თითოეული განმსაზღვრელი ფაქტორის გავლენა უდრის გამოსაკვლევი მოვლენის საგეგმო სიდიდეს პლუს გამოსაკვლევი ფაქტორის ყვე-

ლა წინა ფაქტორის გავლენის სიდიდე და მთელი ეს ჯამი გამრავლებულია სწორედ გამოსაკვლევი ფაქტორის ხაზით გეგმის გადაშეგების პროცენტზე. ამ წესის თანახმად გამოსაკვლევი მეთოთხე ფაქტორის გავლენა, ფაქტორების რიცხვი კი სულ ექვსია. მაშინ ამ მეთოთხე ფაქტორის გავლენის სიდიდე უდრის გამოსაკვლევი მოვლენის საგეგმო სიდიდეს, პლუს ყველა წინა სამი ფაქტორის გავლენის სიდიდე თავისი ნიშნებით და მთელი ეს ჯამი გამრავლებული მეთოთხე ფაქტორის ხაზით გეგმის გადაშეგების პროცენტზე¹.

მახეხებელთა შორის „ბალანსური კავშირების ხერხი“ ფართოდ გამოიყენება დაგეგმვასა და აღრიცხვაში. მას ფართო გამოყენება აქვს აგრეთვე ეკონომიკურ ანალიზში. ბალანსური კავშირები ეკონომიკურ ანალიზში იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როდესაც საკვლევი მაჩვენებლებს შორის არსებობს მკაცრ ფუნქციური კავშირი. აქვე უნდა დაესძინოთ, რომ ეს ხერხი ანალიზში შეიძლება სხვადასხვა თეალსაზრისით იქნეს გამოყენებული. მაგალითად, საწარმოებსა და ორგანიზაციებში მისი დახმარებით შეიძლება ანალიზი ჩაეკაროთ მასალების, სამუშაო დროის, საწარმოო სიმძლავრეების რაციონალურ გამოყენებას, საქონელბრუნვას, სასაქონლო პროდუქციას, ფინანსურ მდგომარეობას და სხვა.

ბალანსური კავშირის ხერხის გამოყენება სამუშაოებს იძლევა ბალანსის მონაცემების საფუძველზე გაეანალიზოთ საწარმოთა ძირითადი და საბრუნავი სამუშაოები მათი წარმოქმნის წყაროებთან მკაცრ კავშირში.

ეკონომიკურ ანალიზში ბალანსური კავშირები შეიძლება გამოიყენებულ იქნეს ანგარიშგების ფორმების შევსების რეალურობის დასადგენადაც, რის შესახებ აღნიშნულია ამ შრომის მესამე თავში, სადაც გარჩეულია ანგარიშგების ფორმების რეალურობის დადგენის ხერხები.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში „საბალანსო“ მეთოდი შეიძლება უნიკალურად ჩაითვალოს, რადგანაც მისი პრინციპების სამუშაოებით ხდება ეკონომიკური საქმიანობისათვის საჭირო წარმოების სამუშაოებისა და მათი წარმოქმნის წყაროების წინასწორობაში მოყვანა და კონტროლი. მარადისობის კანონის არსიდან გამომდინარე, რადგან ბუნებაში არაფერია არ იკარგება და არც არაფერია ახალი არ წარმოიქმნება ხდება მხოლოდ გარდაქმნები, ეკონომიკაშიც ანალოგიური სურათია. ნებისმიერ სამეურნეო ოპერაციას გააჩნია ორი ასპექტი – მაგება და კლება: გადახდა და შეძენა; შექმნა და გაუქმება, რომლებიც ერთიმეორის კომპენსაციას ას-

1 ნ. დგებუაძე, შ. ბურდუღლი, ხოფლის მეურნეობის საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ანალიზი, თბ., 1961, გვ. 50.

დენის და საბოლოო ჯამში ბალანსირდება. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის პროცესში „საბალანსო მეთოდი“ საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ გადასრები და ავსხნათ მათი გამომწვევი ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორების მოქმედების მიზეზები, სათანადო გადაწყვეტილებების მიღებისათვის გამოვავლინოთ რეზერვები.

! ეკონომიკური ანალიზის პროცესში ფართოდ ვიყენებთ პროცენტულ სიდიდეებს. რიცხვის მეასედ ნაწილს პროცენტი ეწოდება. პროცენტული გაანგარიშებანი ეკონომიკურ ანალიზში მეტად გავრცელებული ხერხია. მისი საშუალებით იანგარიშება გეგმის შესრულების მაჩვენებლები, წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ზრდის გეპი და სხვა.

თუ ჩვენ რომელიმე აბსოლუტური რიცხვი გვინდა გამოვხატოთ %-ობით, საჭიროა გასაპროცენტებელი რიცხვი გავყოთ საბაზისო რიცხვზე და განაყოფი გავადილოთ 100-ჯერ.

პრაქტიკაში %-ის გამოანგარიშების მრავალი სახეა, მათ შორის აღსანიშნავია: ა) 2 რიცხვს შორის %-ული მიმართების გამოანგარიშება; ბ) სტრუქტურის ანუ ჯამის შემადგენელი ნაწილების ხვედრითი წონის გამოანგარიშება %-ობით; გ) დინამიკის გამოანგარიშება %-ობით.

ფინანსური ანგარიშების ანალიზის პროცესში ფართოდ გამოიყენება ე. წ. „ფინანსური მათემატიკა“, რაც ძირითადად კრედიტების სარგებლის პროცენტულ გაანგარიშებას გულისხმობს. ამასთან დაკავშირებით მიზანშეწონილად ჩაეთვალეთ პროცენტების გამოთვლის პრაქტიკული მაგალითების მოყვანა პოლონელი მეცნიერის პ. კრინსკის წიგნიდან „მათემატიკა ეკონომისტებისათვის“¹.

1. დაგროვება. თანხას, რომელსაც იხდიან ფულად საშუალებათა სარგებლობისათვის, პროცენტი ეწოდება. პროცენტის შეფარდებას ფულად საშუალებათა სიდიდესთან ეწოდება პროცენტული განაკვეთი. თუ K-თი აღვნიშნავთ ფულად საშუალებათა რაოდენობას, ხოლო P-თი პროცენტს, მაშინ პროცენტული განაკვეთი \bar{P} იქნება:

$$\bar{P} = \frac{P}{K}$$

პრაქტიკაში მოხერხებულია ხვედრითი %-ული განაკვეთით სარგებლობა. ხვედრით პროცენტულ განაკვეთში იგულისხმება თანხა, რომელიც მოაქვს 1 ლარს ერთ წელიწადში. ხვედრით პროცენტულ განაკვეთს ჩვენ აღვნიშნავთ i სიმბოლოთი. ამგვარად გვაქვს:

1 პ. კრინსკი, მათემატიკა ეკონომისტებისათვის, თბილისი, 1974 წ., გვ. 86-87.

$$i = \frac{\bar{P}}{n} = \frac{P \cdot 100}{Kn} = \frac{P}{Kn} \%$$

სადაც n – წელთა რიცხვია.

თუ ფულადი საშუალებებიდან მიღებული %-ნგი მას ემატება, ამბობენ, რომ ხდება თანხის დაგროვება; თუ დამატებულ პროცენტს არ დაერიცხება პროცენტი, მაშინ საქმე გვაქვს მარტივ პროცენტთან. თუ ხვედრითი %-ული განაკვეთი არის i , ხოლო თანხა K ; მაშინ n -წლის შემდეგ მარტივი პროცენტი შეადგენს $Kn i$ -ს, ხოლო Kn თანხა არის n -წლის შემდეგ მარტივი პროცენტით მიღებული დაგროვება, ე. ი. K თანხის საბოლოო სიდიდე იქნება:

$$K_n = K + K_m = K(1 + ni) \quad (1)$$

(1) ფორმულაში მონაწილეობს 4 სიდიდე: Kn , K , n და i . ყოველი მათგანის გამოთვლა შესაძლებელია, თუ სამი დანარჩენი ცნობილი სიდიდეებია, სახელდობრ (1) ფორმულიდან გამომდინარეობს, რომ

$$K = \frac{Kn}{1 + ni} \quad (2) \quad n = \frac{Kn - K}{Ki} \quad (3) \quad i = \frac{Kn - K}{Kn} \quad (4)$$

მაგალითი 1. განესაზღვროთ 3 წლის განმავლობაში მიღებული დაგროვება, თუ თანხა $K = 5000$ ლარს, გააქმულია 4%-ად.

$$\text{პირობის თანახმად გვაქვს} \quad i = \frac{P}{100} = \frac{4}{100} = 0,04$$

მაშინ (1) ფორმულა გვაძლევს

$$Kn = 5000 \cdot (1 + 3 \cdot 0,04) = 5600 \text{ ლარს.}$$

მაგალითი 2. განესაზღვროთ, რა რაოდენობის თანხა მოგვეცემს ორი წლის ვადით 784.000 ლარს, თუ იგი გააქმულია ყოველწლიურად მარტივ 6 პროცენტად.

ცნობილია, რომ $P = 6$, $n = 2$, $Kn = 784.000$. უნდა გამოეთვალათ K , თუ ვისარგებლებთ (2) ფორმულით, გვექნება:

$$K = \frac{784000\cancel{\rho}}{1 + 2 \cdot 0,06} = \frac{784000\cancel{\rho}}{1,12} = 700000 \text{ ლარი}$$

მაგალითი 3. რამდენი წლის შემდეგ მოგვექმს 2500 ლარის მოგებას 2000 ლარი, თუ ირი გავექმელება ყოველწლიურად მარტივ 5 პროცენტად? ამ შემთხვევაში $P = 5$, $K = 2000$ ლარს, $Kn - K = 500$ ლარი. უნდა გამოვთვალოთ n . (3) ფორმულა გვაძლევს:

$$n = \frac{500}{2000 \cdot 0,05} = 5$$

მაგალითი 4. 4500 ლარის როგორი ხვედრითი პროცენტული განაკვეთი მოგვექმს 270 ლარს, თუ %-ის დარიცხვის ვადა არის 9 თვე?

გვაქვს $Kn - K = 270$, $K = 4500$, $n = 3/4$.

ვიპოვოთ i . (4) ფორმულიდან გვექნება:

$$i = \frac{270}{4500 \cdot \frac{3}{4}} = \frac{4}{50} = 0,08 = 8\%$$

მრავალი ეკონომიკური ამოცანის ამოხსნისას გვხვდება ე. წ. რთული პროცენტები. აქ პროცენტი ემატება კაპიტალს, რომელსაც ის ერიცხებოდა და მომდევნო პერიოდში პროცენტი ერიცხება ამ გზით გაზრდილ თანხას.

ინდექსები¹. სტატისტიკურ მეცნიერებაში დიდი ყურადღება ეთმობა ინდექსების თეორიას, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გაპირობებულია მათი პრაქტიკული მნიშვნელობით. ინდექსები ფართოდ გამოიყენება ეკონომიკურ ანალიზშიც. ისინი შეფარდებითი მაჩვენებლებია, მაგრამ ყველა შეფარდებითი სიდიდე ინდექსი არაა. ინდექსებად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ისეთი შეფარდებითი მაჩვენებლები, რომლებიც მოვლენათა ცვლილებას (ე. ი. დინამიკას) ახასიათებენ დროში, გეგმის შესრულების ხარისხს ანუ მოვლენათა შეფარდების შედეგს სივრცეში.

ინდექსების ასაგებად სტატისტიკაში გამოიყენებულია სიმბოლოები: q – საერთო ან სასაქონლო პროდუქციის ფიზიკური მოცულობა, P – ერთეული პროდუქციის ფასი, C – ერთეულის თვითღირებულება, I – ერთეული პროდუქციის შრომატევადობა. შესაბამისად O -თი აღინიშნება საბაზისო პერიოდის მაჩვენებელი, ხოლო I -თი საანგარიშგებო პერიოდის მაჩვენებელი.

¹ გ. ი. ბაკლანოვი, ინდექსური მეთოდის სოციალური საკითხი, თბილისი, 1977, გვ. 5.

ინდექსები ორი სახისაა: ინდივიდუალური (i) და საერთო (I). ინდივიდუალური ინდექსი ახასიათებს ცალკეული ელემენტების დინამიკას. ასე მაგ., პროდუქციის ფიზიკური მოცულობის ინდივიდუალური

$$iq = \frac{q_1}{q_0} \quad \text{ფასების ინდექსი: } ip = \frac{p_1}{p_0} \quad \text{და ა. შ.}$$

საერთო (აგრეგატული) ინდექსის ასაგებად საჭიროა ორი მაჩვენებელი: საინდექსო და თანაზომადობის სიდიდეები. მაგალითად. თუ გვინდა ავადგოთ პროდუქციის ფიზიკური მოცულობის აგრეგატული ინდექსი, აქ საქონლის ფიზიკური რაოდენობა საინდექსო სიდიდეა, პროდუქციის ერთეულის ფასი კი – თანაზომადობის მაჩვენებელი. ინდექსს ექნება ასეთი სახე:

$$I_q = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

ე. ი. როგორც ჩანს, ფორმულაში საინდექსო სიდიდე ცვალებადია, ხოლო ფასები უცვლელი*.

პრაქტიკაში ასხეაფებენ საბაზისო და ჯაჭვურ ინდექსებს. პირველის დროს შედარების ბაზად იღებენ 100-ს, ხოლო რიცხვითი რიგის ყველა მომდევნო მაჩვენებელი გამოიხატება პროცენტებად საბაზისო სიდიდის მიმართ. ჯაჭვური ინდექსების გამოანგარიშების დროს კი რიცხვითი რიგის თითოეული მომდევნო მაჩვენებელი უპროცენტება წინა მაჩვენებელს.

ინდექსები ეკონომიკური ანალიზის პროცესში მრავალმხრივ გამოიყენება. მისი საშუალებით შეიძლება დაეახასიათოთ პროდუქციის გამოშვების, თვითღირებულების, შრომის ნაყოფიერების და სხვა მაჩვენებლების დინამიკა.

საერთოდ, საბაზისო და ჯაჭვური ინდექსები ანალიზის დროს უნდა გამოიყენებოდეს პარალელურად, რამდენადაც ისინი აესებენ ერთმანეთს.

საშუალო სიდიდეები. ეკონომიკური გაანგარიშებების დროს გამოიყენება საშუალო სიდიდეები: 1. არითმეტიკული საშუალო, 2. საშუალო გეომეტრიული.

არითმეტიკული საშუალო მიიღება შეფარდებით, რომლის მრიცხველშია რიცხვითი მაჩვენებლების საერთო თანხა, ხოლო მნიშვნელში – შე-

* ინდექსები ფართოდ შეისწავლება სტატისტიკის თეორიაში, ამიტომ ჩვენ ამ საკითხს ფართოდ არ ვსხილავთ.

საკრებთა რაოდენობის გამოთხადებული რიცხვი. ასხევეებენ მარტივ არითმეტიკულ და შეწონილ სამედიკალურ არითმეტიკულს. თუ თითოეული რიცხვითი მნიშვნელობა გვხვდება ერთხელ, მაშინ არითმეტიკული საშუალოს მისაღებად ეს მჩვენებლები უნდა შეეკრიბოთ და ჯამი გაეყოთ მათ რაოდენობაზე.

ეთქვით, საწარმომ I კვარტალში მოახდინა 85 ათასი ლარის პროდუქციის რეალიზაცია, II-ში – 90, III-ში – 83, ხოლო IV-ში – 80; საწარმოს მიერ წლის განმავლობაში რეალიზებული პროდუქციის ჯამი გოლი იქნება: $85,0 + 90,0 + 83,0 + 80,0 = 338,0$ ლარს; ხოლო კვარტლის სამედიკალურ $= 84,5$ ათ. ლარს $\left(\frac{3380}{4}\right)$.

ასეთი წესით გაანგარიშებულ მჩვენებლებს ეწოდება მარტივ არითმეტიკული საშუალო. დავეშვათ, რომ სამრეწველო საწარმოს მუშათა დღიური ხელფასები შეადგენს: 95, 95, 100, 110, 115, 125, 125, 125, 125, 130, 130, 130, 135 ლარს. გვინდა გამოვთვალოთ მუშების საშუალო დღიური ხელფასი. თუ თხუთმეტივე მუშის ხელფასს შევაჯამებთ და გავყოფთ მათ რიცხვზე, მაშინ მივიღებთ მუშების საშუალო დღიურ ხელფასს:

$$\frac{95 + 95 + 100 + 100 + 110 + 110 + 115 + 125 + 125 + 125}{15} +$$

$$\frac{130 + 130 + 130 + 135}{15} = \frac{1750}{15} = 116,7 \text{ ლარი}$$

თუ თითოეულ მნიშვნელობას აღვნიშნავთ X_1, X_2, \dots, X_n (ჩვენ შემთხვევაში $n = 15$), ხოლო არითმეტიკულ საშუალოს \bar{X} , მაშინ n არითმეტიკული საშუალო ფორმულით ასე გამოიხატება:

$$\bar{X} = \frac{X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_n}{n} = \frac{\sum X}{n}$$

მოყვანილ მაგალითებში ინდივიდუალური ხელფასის მჩვენებლებს აქვთ 7 სხვადასხვა მნიშვნელობა, ვინაიდან ერთი და იმავე სიდიდის ხელფასი აუღია არა ერთ, არამედ რამდენიმეს, მაგალითად, 95 ლარი ხელფასი მიიღო 2-მა მუშამ, 125 ლარი – ოთხმა და ა. შ. ამ შემთხვევაში საშუალო არითმეტიკული გავიანგარიშოთ შემდეგნაირად: არითმეტიკულ სიდიდეთა შეჯამებამდე საჭიროა ერთი და იმავე ზომის სიდიდეები ჯერ გავამრავლოთ მათ განმეორებად რიცხვზე. ასეთ გამრავლებას ეკონო-

მიკაში შეწონებას ეწოდებენ, ხოლო ერთეულთა რიცხვს, რომელთაც ერთი და იგივე მნიშვნელობა გააჩნია, - წონებს ანუ სისშირეს. თუ წონებს აღვნიშნავთ f , მაშინ შეწონილი არითმეტიკული საშუალო ფორმულით ასე გამოიხატება:

$$\bar{X} = \frac{X_1f_1 + X_2f_2 + \dots + X_nf_n}{f_1 + f_2 + \dots + f_n} = \frac{\sum fX}{\sum f}$$

მაშასადამე, გაანგარიშება ამ ხერხით უფრო ადვილია და მოსახერხებელი. ეკონომიკური ანალიზის ჩატარების პროცესში ეხედებით ცნებებს: დინამიკური მწკრივი - იგი ეწოდება იმ მაჩვენებლების რიგს, რომლებიც ახასიათებენ რომელიმე მოვლენის ცვლილებას დროში.

დონე - ეწოდება დინამიკური მწკრივის ყოველ ცალკეულ მაჩვენებელს. ზრდის ტემპი - გაიანგარიშება მწკრივის მომდევნო მაჩვენებლის შეფარდებით წინა მაჩვენებელთან, კოეფიციენტის ან პროცენტის სახით.

კოეფიციენტები წარმოადგენს სიდიდეებს, რომლებიც მიიღება ორი ურთიერთდაკავშირებული მაჩვენებლის შეფარდებით.

კოეფიციენტების გამოყენება შესაძლებელს ხდის დაეახასიათოთ საკვლევი ობიექტის საქმიანობის სხვადასხვა მხარის განვითარების განვითარების დონე და ტემპები. პრაქტიკაში ხშირად გაიანგარიშება ცვლადობის, ცვეთის, მოწყობილობის, წარმოების რიგმულობის, პროდუქციის ხარისხიანობის კოეფიციენტები და სხვა.

მაგალითად, მოწყობილობის გამოყენების კოეფიციენტი გაიანგარიშება ფაქტიურად ნამუშევარი მანქანა-საათების შეფარდებით გეგმით გათვალისწინებულ მანქანა-საათების მთელ რაოდენობასთან. ეტყვათ, ფაქტიურად ნამუშევარია 260 საათი, ნაცულად გეგმით გათვალისწინებული 220 საათისა, მაშინ მოწყობილობის გამოყენების კოეფიციენტი გოლი

იქნება $1,1 \left(\frac{260}{220} \right)$, ე. ი. ფაქტიურად გამოყენების ხარისხი გაზრდილია 0,1-ით.

თუ კოეფიციენტს გავემრავლებთ 100-ზე, მივიღებთ გეგმის შესრულების %-ს. ჩვენი მონაცემების მიხედვით მოწყობილობის გამოყენების გეგმის შესრულების პროცენტი უდრის 110-ს ($1,1 \times 100$).

მათემატიკური მეთოდებისა და ელექტრონულ-გამომოვლელი მანქანების გამოყენების ბაზაზე დიდი პერსპექტივები ისახება ეკონომიკური ანალიზის წინაშე. საერთოდ, ეკონომიკური ანალიზის პროცესში მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით გამოიკვლევა მოვლენების მსოლიად რაოდენობრივი მხარე. რაც შეეხება ხარისხობრივ და თვისებრივ მსა-

რეს, მისი შესწავლა მხოლოდ ეკონომიკური თეორიის საშუალებით ხდება. ამრიგად, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანალიზის წინაშე დასმული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ეკონომიკური და ტექნიკურ საშუალებათა შეერთებით.

მართვის ავტომატიზებული სისტემა მოითხოვს ტექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზის ხერხების სრულყოფას, მათემატიკური მეთოდებისა და ელექტრონულ-გამოთვლითი ტექნიკის ბაზაზე.

მრეწველობაში მართვის მეცნიერული პრინციპები მოითხოვს ანალიზის ისეთ განვითარებას, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს მის მოთხოვნილებებს. ამისათვის საჭიროა ეკონომიკური კვლევის შედეგები დაყვანილ იქნეს კონკრეტულობაზე, რაც უზრუნველყოფს მათემატიკური აპარატის გამოყენებას.

დღევანდელ ეტაპზე ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდები სულ უფრო და უფრო ღრმად იჭრება ეკონომიკურ გამოკვლევათა სფეროში; იგი ამდღერებს დაგეგმვისა და ანალიზის თეორიული საფუძვლების არსენალს. უკანასკნელი წლების განმავლობაში ეკონომიკურ გაანგარიშებაში ფართო გაერყელება ჰქონა მათემატიკის ახალმა დარგმა – წრფივმა პროგრამირებამ, რამდენადაც სხვა მათემატიკურ მეთოდებთან შედარებით წრფივი პროგრამირება გამოირჩევა სიმარტივით და გამოყენების მრავალფეროვნებით.

წრფივ პროგრამირებას აქვს რამდენიმე მეთოდი, როგორცაა: სიმპლექსმეთოდი, განმანაწილებელი მეთოდი, გრაფიკული და ამოხსნადი გამრავლების მეთოდი.

ყველაზე უფრო უნივერსალურია სიმპლექსმეთოდი, რომელიც გამოიყენება წრფივი პროგრამირების ნებისმიერი ამოცანის გადასაწყვეტად. იგი გამოირჩევა დიდი სიმუსტით და ამასთანავე, შრომატევადობითაც, რაც ნაწილობრივ ბლუდავს მის გამოყენებას.

წრფივი პროგრამირების სხვა მეთოდები უფრო მარტივია გაანგარიშების ტექნიკით, მაგრამ გამოიყენებიან ამოცანების მხოლოდ გარკვეული ჯგუფისათვის.

მათემატიკური პროგრამირების მეთოდები საწარმოო-სამეურნეო საქმიანობის ოპტიმიზაციის ამოცანების გადაწყვეტის ძირითადი საშუალებაა, ე. ი. თავისი არსით გეგმიურ გაანგარიშებათა საშუალება.

ანალიზის თეალსაზრისით მისი მნიშვნელობა ისაა, რომ მისი საშუალებით შეგვიძლია გეგმების რეალურობის და დაძაბულობის დადგენა, ოპტიმალური მარაგების დადგენა და სხვა.

ეკონომიკური ანალიზის პროცესში დღეს ფართოდ გამოიყენება ისე-

თი მათემადგიკურ-სტატისტიკური ხერხი, როგორცაა კორელაციის თეორია. მისი საშუალებით ხდება ისეთი ეკონომიკური ამოცანების გადაწყვეტა. რომლებიც ეკონომიკური ანალიზის სხვა ხერხებით არ შეიძლება გადაიჭრას; მისი გამოყენებით საშუალება გვეძლევა გავზომოთ ამ ფაქტორების გავლენა საკვლევ სიდიდეზე, რომელთა შორის არ არსებობს ფუნქციონალური კავშირი, მაგალითად, წარმოების მოცულობის ცვალებადობის გავლენა მოწყობილობის შენახვისა და ექსპლოატაციის ხარჯებზე, საამქრო ხარჯებზე და საერთო საქარხნო ხარჯებზე; ან კიდევ მუშების შრომის ნაყოფიერების დამოკიდებულება მათ სტატთან. აღნიშნული მაჩვენებლების ცვალებადობა მრავალ ერთმანეთთან ნაკლებად დამოკიდებულ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელთა გავლენის სიდიდის გამოწეა შეიძლება მოეახდინოთ სტატისტიკური დაჯგუფების გზითაც, მაგრამ ეს ხერხი ყოველთვის არ გვაძლევს შესაძლებლობას ჩვენთვის საინტერესო კითხვებზე.

კორელაციის საშუალებით განისაზღვრება საკვლევ სიდიდეზე მოქმედ ფაქტორებს შორის კავშირი რაოდენობრივად და ამასთან ერთდროულად, ფაქტორთა უდიდესი რაოდენობის დროს.

კორელაცია უცხოური სიტყვაა და ნიშნავს ურთიერთდამოკიდებულებას, შეფარლებას.

კორელაციური ანალიზის დროს ფაქტორთა დამოკიდებულება საკვლევ სიდიდეზე კოეფიციენტების გზით იზომება. როდესაც კოეფიციენტი ერთს უახლოვდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ იზრდება გავლენის სიდიდე და პირიქით.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ცივილიზებული მსოფლიოს უმაღლეს სასწავლებლებში ეკონომისტების სასწავლო პროგრამები ისეა შედგენილი, რომ შეძლონ რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენება ეკონომიკაში, ბიზნესსა და ბუღალტრულ აღრიცხვაში. სწავლის პროცესში სტუდენტებს შესაძლებლობა ეძლევათ გაიარონ ეკონომიკური კონტექსტის მქონე მასალები, რომლებიც რეალურ და ცხოვრებისეულ მაგალითებზეა აგებული. ეს ხელს უწყობს იმის გაცნობიერებას, თუ როგორ შეიძლება რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენება პრაქტიკულ საქმიანობაში, რათა სტუდენტებს გამოუმუშავდეთ ლოგიკური და ანალიზური აზროვნების უნარი, ჩაწვდნენ სპეციფიკური მეთოდების გამოყენების სპექტრს, რადგან ეს გაცილებით უფრო სასარგებლოა, ვიდრე რაოდენობრივი მეთოდების წმინდა მათემადგიკური კეთხით განხილვა, რასაც, სამწუხაროდ, ჩვენს უმაღლეს სასწავლებლებში აქვს ადგილი – მათემადგიკური საგნები იკითხება მხოლოდ მათემადგიკური კურსით. ამის თაობაზე ჩვენს უნივერსიტეტში ბევრჯერ ღიისვა საკითხი, მაგრამ საქმეს არაფერი ეშველა.

დღეს ჩვენი ქვეყანა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე გადადის, ე. ი. უნდა შეიქცელოს სასწავლო პროცესის პრინციპებიც. უნდა ვასწავლოთ სტუდენტებს მათემატიკური საგნებიდან მხოლოდ ის, რაც ეკონომიკური საქმიანობის წარმართვაშია აუცილებელი. ასეთებად აღიარებულია:

1. არითმეტიკული ოპერაციები.
2. ძირითადი მათემატიკური პრინციპები.
3. განუსაზღვრულობის გაზომვა.
4. სტატისტიკური მონაცემების წარმოდგენა.
5. გაზომვის სტატისტიკური სისტემა...

I-II კურსზე ეკონომისტები გადაიან უმაღლესი მათემატიკის და ალბათობის თეორიის კურსებს, ხოლო III-IV კურსებზე, როცა მათ სპეციალური დისციპლინები ეკითხებათ, ბევრ სტუდენტს უჭირს ელემენტარულ არითმეტიკულ ოპერაციებში გარკვევა (!). მათემატიკის სწავლების პროცესი რადიკალურ გარდაქმნას მოითხოვს ჩვენს უმაღლეს სასწავლებლებში.

მათემატიკა უნდა ისწავლებოდეს სპეციალურ საგნებთან ერთად, ეფექტის ჩვენებით.

§ 3. ანალიზი და ბრძენთა აზრები

ეკონომიკური აზროვნების განვითარებას მსოფლიოში მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. მრავლად მოგვეპოვება ამის დამადასტურებელი მასალა, როგორც წმინდა ეკონომიკური ხასიათის, ისე ფილოსოფიური და მხატვრული. ეკონომიკური აზროვნების საუნჯეს წარმოადგენს მსოფლიოს ბრძენთა აზრები, რომელთა ცხოვრებისეული ღირებულება არასოდეს კლებულობს. მსოფლიოს გამოჩენილი ადამიანები, რომლებიც ეკცობრიობის უკეთესი მომავლისათვის იბრძოდნენ და ქმნიდნენ გენიალურ და უკედავ ნაწარმოებებს, თავიანთი ბრძნული აფორიზმებით გვაძლევენ იმის საშუალებას, რომ საქმიანობის ნებისმიერ სფეროში თავიდან ავიცილოთ მოსალოდნელი შეცდომები, ოპტიმალური გადაწყვეტილება მივიღოთ, რაც საბოლოო ჯამში ეკონომიკურ ეფექტს მოგვცემს. ამასთან დაკავშირებით მკითხველს გვინდა შევთავაზოთ ძალიან მცირე ნაწილი მსოფლიოს ბრძენთა შემოქმედებიდან:

– დამოკვა დიდი შემოსავალია.

ფულაა ყველა მოქმედების სათავე და მიზეზი.

(ციციერონი)

- რასსეაქ ისე დნება, როგორც თოვლი, ოღონდ მოთმინებამ გაუძლიოს.

(ოვიდიუსი)

- ვეძებდი ცოდნას, რაც კი ძალა და ღონე შექმნიდა და გამოიკრეკვეული არ დამრჩენია რა; როდესაც ბოლოში ჩავედი და უკან მოიხსილეს, დაფრწუნდი, რომ არა ვიყოდი რა”.

(იშარ სიაიმი)

- ძუნწი კაცი უარსაჰგავს, რომელსაც ცოგას აჭმევენ და ბუკრის ამ უშავებდნენ და რომლის გყავისაგან სიკვდილის შემდეგ დაირბას აკეთებენ სხვათა მოსაღებნად.

(ნიკტონი)

- ყველაზე დიდი დაბრკოლება იქ დაგვდება ხოლმე, საცა ყველაზე ნაკლებ მოველოდით – ვინც პირველ დილს ცუდად შეიკრავს, იმას მთელი შესაკრელი დილები აურევ-დაურევა.

(გოეთე)

- ათასი წლები უნდა სახელმწიფოს მოწყობას, ერთი საათი კი ხშირად აქევეს ხოლმე.

(ბაირონი)

- ჭეშმარიტება ქონების სიდილე კი არ არის, არამედ მისი გონიერი მოხმარება...

(ნაპოლეონ ბონაპარტე)

- ნახევარი ცოდნა ბევრჯერ უცოდინრობაზე უარესია...

(პასტერი)

- მიეჩინება უნდა ემსახურებოდეს ადამიანს, ღონე უნდა მისცეს ბუნებას ებაგონოს, ხოლო ბატონობს იგი, ვინც ძალიანია, იგი ვინც მყოფნა. ადამიანის ცოდნა და ძალიანება ერთი და იგივეა.

(ბეკონი)

- ვინც ბევრს გაიორდება, იმას ნაკლებად უნდა მიენდო.

(ჰორაციუსი)

- ღვინო მრდის ჩვეის სურვილებს და ამცირებს შესაძლებლობებს.

- მისწრებელი სიგჟვის გამარჯვება გამგონის ყურზე უფროა დამოკიდებული, ყიდრე მთქმელის ოქისაზე.

(უილაიმ შექსპირი)

- სანამ აღამიანთან ცხრა ფუტ მარილს არ შეჭამ, მანამ ნუ დაუშევრობრღები.
- ისე იცხოვრე, ფიცი არ დაგვირღეს.
- არაფერი ისე ცუდად არ ვიციოთ, რაც ყველამ კარგად უნდა ვიცოდეთ - კანონი!

(ბალზაკი)

- ვინც მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მგერიოზ.
 - ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მქნელია.
 - გონიერსა მწვრთნელი უყვარს, უგუნჯისა გულსა ჰგმრიდეს.
 - ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დაშაუდების.
 - თქმულა „სიწყნარე გმობილი, სჯობს სიჩქარესა ქებულსა“.
- (შოთა რუსთაველი)

- აღამიანის ფიქრის ერთ-ერთი საქებარი თვისება მოვლენათა მიზეზების ძიებაა.

(ვაკა-ფშაველა)

ეკონომიკური ამროვნების საუნჯეს წარმოადგენს დიდი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება. აქ მოცემულია ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიაც. ილია ჭავჭავაძეს განხილული აქვს ეკონომიკური კელევის ისეთი სპეციფიკური ხერხები, როგორცაა: „შედარების მეთოდი“, „საბუთიანობა“, „აეგორიგეცების დამოწმება“, „საფეხურებრივი კელევა“, „საქმის შინაგანი აეკარგიანობის შესწავლა“, „სისტემური კელევის მეთოდი“, „აბსტრაქტული ამროვნების მეთოდი“ და სხვა. მრავალი აფორიზმისა და გამონათქვამის მოგანა შეიძლება ილიას შემოქმედებიდან. ნიმუშად მოგვაქვს ილიას სიგყვის ნაწილი, წარმოთქმული წინაძღვრით კარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის გახსნის დღეს.

116 წლის წინათ, წინამძღვრიანთ კარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის საზეიმო გახსნაზე, ილია ჭავჭავაძემ დამსწრე საზოგადოებას მიმართა ბრძნული სიგყვით, მოუწოდა ხალხს, ცოდნის შეძენისათვის მიებარებინათ შვილები ახლად გახსნილ სამეურნეო სკოლაში. „... თქვენში და თქვენგან ხშირად გაბიგონია, რომ ქრისტე-ღმერთმა თავისი უხვი კალთა აქ, ამ ჩვენს პატარას და ლამაზ ქვეყანაში დაიბღერგაო. ამას იმიტომ ამბობენ, რომ ჩვენი ქვეყანა ბევრს სხვა ქვეყანაზედ უფრო მდიდარია, უფრო სავსეა. არც ჩვენ ვართ უხეირონი, ღმერთი-რჯული მკლადეძარულად კარგები ვართ, ჯანი და ღონეც მოგვდგამს, არც ხალისი გვაკლია,

ყველაფერი გვაქვს. ეს მდიდარი, პაგარძალივით მორთული ქვეყანა. ეს ჯიშინი, მკლავდღიერი ხალხი, გამრჯელი და ოყლისმსხერელი -- მაშ რა ღათა ვართ ღარიბნი? მკიისავთ თქვენ.

იმეტომ, რომ არ ვიცით საღ რა სიმღღრე ძეღს. საღ რა განძია; არ ვიცით -- საღღან რა ამოვიღოთ და რა ხერხით ამოვიღოთ, რომ აღვიღიე იყოს და ბევერიე იყოს. აკი ვამბობ, ყველაფერი გვაქვს და მარგო ერთი რამ გვაკღია, სახელღობრ ისა, რაც თქვენისავე სიგყვიით ღინხერსაც სჯობია, რაც ძღიერ მკლავს ხერხიანად ამოქმეღებს, რაც თვაღს ღეღამიწის გულში ჩაახეღებს, რაც კაცს წინ მიუძღვება ხოღმე და უგყუარად ეეზრება: „აი აქ ეს სიმღღრეა, ღეთისაგან შენთეის მიბარებელი, ამას ამ ხერხით, ამ ოსგატობით -- უფრო აღვიღად, უფრო ბღომაღ ამოვიღებო“...

მაგისთანა ხეთისნიერ წინამძღოღს ცოღნა ჰქვიან. უამისოღ ღეღამიწა თავის უხეს და უხარბელს გულს არ გაღაგვისნის, ისე უხეად არ მოგვაბარებს, რამოღენავ ჩვენთეის მიბარებელი აქვს.

სხვა ქვეყნებში, საღაც ცოღნა აქვს ხალხსა, ოთხი ღღის მიწა ისე აცხოვრებს ერთს ოჯახს, როგორც ჩვენში ოცისა და ორმოცის ღღის პაგრონი ვერა ცხოვრობს. რათა? განა იმითი, რომ ისინი მკლავ-ძარღვით ჩვენა გვჯობიან? არა, იმათ ცოღნა აქეთ, ხერხი იციან. „ხერხი სჯობია ღონესაო“, -- თქვენგანე თქმულა და მართალიე არის“...¹ ერთი საეკუნის განმავღობაში ბევერი რამ შეიცვალა ჩვენს ქვეყანაში. წარმოუღგენელი გემუებით გაიზარღა უმაღღესღამთავერებულთა რიცხვი, მაგრამ ქვეყანა უმძიმეს ეკონომიკურ კრიზისს განიცღღის. რაღგან ახლად გახსნიღ კომერციულ უმაღღეს სასწავღებღებში ძირითაღად ისეთი სპეციალიობებია წარმოღგენიღი, რომელთაც მაგერიაღური ღოეღათის წარმოებასთან შეხება არ გააჩნიათ (!!!). ამრიგად, ღღეს ისე, როგორც არასღროს, მძღავერად ეღერს ღიღი იღიას საპროგრამო მოწოღება ისეთი ნაყოფის მომცემაში ცოღნის შეძენის შესახებ, რომელიც ღეთით ნაბოძებ ქვეყანაში არსებულ ბუნებრივ რესურსებს მაქსიმაღური უკუგებით გამოაყენებინებს ქვეყნის ეკონომიკური და პოღიტიკური აღმავღობისათეის.

ღიდ იღიას ქართეული ხალხის ღუხვირი ცხოვერების ძირითად მიზღბად ბუნებათსარგებღობის ცოღნის დაბაღი ღონე მიაჩნღა. სამწუხაროღ, ეს პრობღემა ღღესაც თავის სიგრძე-სიგანით ფიგურირებს. იღია ჭავჭავიძის მემკვიღრეობის შესწავღა ღღეს მეგად აქჯულა ვრია. იღიასეულ სიბრძენს ცხოვერებაში გამოყენება უნღა!

1 ი. ჭავჭავიძე, ტ. V, თბიღისი, გამ-ბა „საქართველო“, 1987, გვ. 399.

ამრიგად, შეიძლება გამოეთქვათ მოსაზრება იმის შესახებ, რომ მსოფლიოს ბრძენთა აფორიზმები ინგლექტუალური კაპიტალია და შეიძლება მათი მიკეთებება „ხელშეუხებ აქტივებისათვის“, თაყისებური ინგერპრეტაციით.

ცხოვრება ადასტურებს იმ ჰუმანიტეტებს, რომ წარსულის დაიწვება მომავლის ღალაგია. ამიგომ ჩვენ რომ ძლიერნი ვიყოთ, საქიროა არ გაეწყვიგოთ ეს ერთიანობა, ვიხსენებლეთ და ვიყენებლეთ წინაპართა ბრძნელ დარიგებებს პირაღსა თუ სამოგალოებრივ საქმიანობაში.

მარადქამს უნდა გვახსოვდეს დიდი ივანე ჯავახიშვილის გამოჩათქვაში: „რა დიდი ღვაწლიც უნდა მიუძღოდეს ეროვნებას წარსულში, თუ იგი აწყოში არას წარმოადგენს, ბრწყინვალე წარსული ვერას ეძველის“¹.

დღეს, ისე როგორც არასდროს, ჩვენს ერს სჭირდება ისეთი წინამძღოლი, რომელიც ეროვნულ წარსულს არ მოგეწყვეტავს და თვითმყოფალობას შეგვინარჩუნებს. ყველანაირი რეზერვები უნდა ავამოქმედოთ საქართველოს ეკონომიკური აღორძინებისათვის. ვინმეს არ უნდა შევეყურებდეთ ხელებში და მოწყალეობას სხვებისაგან არ უნდა ველოლოთ, ჩვენი საქმე ჩვენ უნდა ვაკეთოთ. გენიალურად წერდა ვაჟა-ფშაველა:

*„ხელებს ნუ იკრებთ გულზეა,
საქმეს ნუ აგლებთ ღმერთზეა,
თვით უპატრონეთ თავის თავს,
ნუ იმედოვნებთ სხვებზეა“.*

რა სამწუხაროა, რომ XXI საუკუნის მიჯნაზე საქართველოს მთავრობას ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანის პროგრამის შესამუშავებლად პოლონელი მეცნიერი ჩამოყავს (!).

არა! საქართველოს პროგრამების შემუშავებაში კი არ ჭირდება დახმარება, არამედ „ფინანსების“ მართვაში. უნდა დაწესდეს უმკაცრესი კონტროლი საბიუჯეტო თუ კრედიტით აღებული თანხების მიზნობრივ ხარჯვაზე და მიღებულ შედეგებზე. ამის მოგვარება სხვა ქვეყნების დაუხმარებლად ნამდვილად შეიძლება.

1 ივ. ჯავახიშვილი, მამულიშვილობა და მეცნიერება, თბილისი, 1904 წ., გვ. 11.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის
ორბანიზაცია და ინფორმაციის წყაროები

§ 1. ანალიზის ჩატარების ორგანიზაციის
ძირითადი მიზანი და ეტაპები

სიგყვა „ორგანიზაცია“ ნიშნავს სისტემაში მოყვანას. მოწესრიგებას, მოწყობას. სისტემაში მოყვანა კი გულისხმობს გარკვეულ წესრიგს, რაც დაფუძნებულია რისაზე ნაწილების გეგმაზომიერ განლაგებასა და კანონზომიერ ერთიერთკაეშირზე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ორგანიზაცია გულისხმობს საკვლევი ობიექტის ანალიზური პროექტურების ჩატარებას სისტემური მიდგომისა და კანონზომიერი ერთიერთკაეშირის პრინციპის დაცვით. ანალიზის ჩატარების ორგანიზაციის ძირითადი მიზანია ისე დაიგეგმოს და ჩატარდეს ანალიზური პროექტურები, რომ მათმა განხორციელებამ მოგვეცეს რეალური პასუხები ოპტიმალური ვარიანტით.

როგორც ანალიზის სახეების განხილვისას აღვნიშნეთ, ანალიზის მრავალი სახე არსებობს სხვადასხვა სპეციფიკური ნიშნით განსხვავებული. მიუხედავად ამისა, ნებისმიერი სახის ანალიზური კვლევა შედგება შემდეგი ეტაპებისაგან:

1. საანალიზო ობიექტის და მიზნის გაცნობა;
2. ინფორმაციის მიღება;
3. ანალიზის ჩატარების გეგმის შედგენა;
4. ანალიზური ინფორმაციის არსებითობის შემოწმება და სამუშაო ცხრილების შედგენა;
5. ინფორმაციის ანალიზური დამუშავება;
6. ანალიზური შედეგების გაფორმება და ანგარიშის შედგენა.

აღინიშნა, რომ ანალიზური მუშაობის ორგანიზაცია დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, რაც არსებით გავლენას ახდენს ანალიზის ჩატარების გეგმის სტრუქტურაზე. ასე, მაგალითად, ერთ-ერთ ფაქტორს მიიკუთვნება ანალიზის ჩამტარებელი სუბიექტების ყინაობა, ვინ ატარებს ანალიზს და რა არის მათი მიზანი. ბუნებრივია, მათ გეგმებშიც ის საკითხები წამოიწევა წინა პლანზე, მაგრამ კვლევის სისტემა არ უნდა დაირღვეს. ანალიზის გეგმა უნდა ითვალისწინებდეს: ანალიზის ობიექტის კონკრეტულ განსაზღვრას; სამუშაოს შესრულებას ვადების მიხედვით; წყაროების და-

სახელებას; საწარმოს მუშაობის ცალკეულ მაჩვენებელთა შორის არსებულ კავშირთა გახსნასა და გაზომვას.

საერთოოდ, ანალიზის გეგმაში წინა პლანზეა წამოწეული ის საკითხები, რომლებითაც ანალიზის ჩამტარებელი ორგანიზაცია ყველაზე მეტადაა დაინტერესებული. მაგალითად, როდესაც ანალიზური მუშაობის გეგმას ადგენს საგადასახადო ორგანო, აქ უფრო მეტად ყურადღება გამახვილებული მოგების გეგმის შესრულების ანალიზზე; საკრედიტო ორგანოები ფინანსური მდგომარეობით არიან დაინტერესებულნი; სამრეწველო საწარმოს ანალიზის ლაბორატორიის მიერ საანალიზო გეგმა განსხვავებულია მემოთ დასახელებულისაგან იმით, რომ კომპლექსურ ხასიათს ატარებს, ვინაიდან ეყრდნობა სამრეწველო საწარმოს ობიექტურ მოთხოვნას, გამოეღინდეს სამეურნეო საქმიანობის ყველა რგოლში წარმოების ეფექტიანობის ამბალეების რეზერვები.

ანალიზური მუშაობის ორგანიზაციამ უნდა მიაღწიოს საწარმოში ანალიზის ჩატარების თანმიმდევრობის დაცვას. აქ იგულისხმება იმ შედეგების ურთიერთდაკავშირება, რაც მიიღება წლის, კვარტლის, თვისა და დროის უფრო მოკლე მონაკვეთებში მიღებული ინფორმაციის ანალიზით. გარდა ამისა, უნდა გვახსოვდეს, რომ ანალიზის საბოლოო შედეგები მაშინ უფრო კონკრეტული და ცხოვრებისეული იქნება, როდესაც იგი დამყარდება გამჭოლ დაკვირვებაზე, რომელშიც მონაწილეობს საწარმოს ყველა გეჟნიკურ-ეკონომიკური სამსახურის წარმომადგენელი.

ანალიზური მუშაობის ორგანიზაციულ საკითხთა შორის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ინფორმაციის წყაროების შერჩევასა და დამუშავებას.

§ 2. ეკონომიკური ანალიზის ინფორმაციის ბაზა

ეკონომიკურ ინფორმაციაში იგულისხმება ის დოკუმენტური და სიგყვიერი შეგყობინება, რომელიც ახასიათებს საკელევი ობიექტის სამეურნეო საქმიანობის თუნდაც მთლად უმნიშვნელო მომენტსაც კი და ხელს უწყობს ანალიზის მიზნის მიღწევას.

ინფორმაცია (informacio) ლათინური სიგყვაა და ნიშნავს შეგყობინებას. შეგყობინება და სიგნალი ინფორმაციის თეორიის მნიშვნელოვან ცნებებს წარმოადგენს. ინფორმაციას ახასიათებს გარკვეული მაგერიალური თავისებურებანი, რომელთა გამომქლანება სწორედ სიგნალებისა და შეგყობინების საშუალეობით ხდება.

სიგნალი ინფორმაციის გამოსახულებისა და გადაცემის ფორმაა ასოე-

ბის, ციფრების, ბგერების, იმპულსის და სხვა სამუქალელებით. სიგნალის სამუქალეებით მიიღება შეგყობინება.

ინფორმაციის გარეშე მართება შეუქლებელია. აქედან გამომდინარე, ინფორმაციას განიხილავენ როგორც მართვის ძირითად ობიექტს.

მართვის ფუნქციების მიხედვით ასხევეებენ გექნოლოგიურ, გექნიკურ და ეკონომიკურ ინფორმაციებს.

გექნოლოგიური ინფორმაცია უშეალოდ ასახავს წარმოების პროცესის გექნოლოგიურ მსარეს.

გექნიკური ინფორმაცია ასახავს წარმოებაში გამოყენებულ გექნიკურ სამუქალეებათა მასასიათებლებს.

ეკონომიკური ინფორმაცია ყველაზე მნიშვნელოვანს წარმოადგენს, რადგან იგი ასახავს წარმოების მთელ პროცესს, მის მდგომარეობას. ეკონომიკური ინფორმაცია შეესაყვს ამ პროცესების რაოლენობრივ და ხარისხობრივ დახასიათებას.

მართვის პროცესში დანიშნულების მიხედვით ინფორმაცია იყოფა სამუქყებლო და სამმართველო ინფორმაციებად, მართვის ობიექტისადმი დამოკიდებულების მიხედვით შინაგან და გარეგან, წარმოშობის სკადიების მიხედვით – საბაზო, ოპერატიულ და სამუქდეგო ინფორმაციებად.

საერთაშორისო სკანდარტების მიხედვით ინფორმაცია უნდა იყოს უგყყური, სრული და თავისდროული. ჩამოთვლილი პირობები წარმოადგენს ძირითადი მაჩვენებლების ჯამს, რომლის მიხედვითაც უასდება ინფორმაციის როლი ეკონომიკური ანალიზისა და მართვის პროცესში.

საერთაშორისო სკანდარტების მიხედვით წინა პლანზეა წამოწეული ინფორმაციის კოდირება. კოდის ქეეშ იგულისხმება წესთა სისგემა, რომელიც თითოეულ შეგყობინებას ანიჭებს სხვადასხვა სიგნალების გარკვეულ კომბინაციას. გექნიკურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კოდირებისათვის გამოიყენება ციფრობრივი, ანბანურ-ციფრობრივი და ანბანური კოდები.

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზისათვის მრავალი სახის ინფორმაციის გამოყენება შეიძლება. წარმოების მართვაში მათზე დაკისრებული ფუნქციების საანალიზო ინფორმაცია პირობით იყოფა შემდეგ გგუეებად: 1. ნორმატიული ინფორმაცია, 2. გეგმური ინფორმაცია, 3. სააღრიცხვო ინფორმაცია, 4. არასააღრიცხვო ინფორმაცია და სხვა.

ნორმატიული ინფორმაციის ქეეშ იგულისხმება საწარმოსათვის საჭირო ნორმები და ნორმატივები. „ნორმა“ არის ერთეულ პროდუქციაზე ან ოპერაქციაზე მეცნიერულად დასაბუთებული დანახარჯების (მაგერიბალური, შრომითი, ფინანსური) ოპტიმალური სიდიდე. „ნორმატივი“ კი გავე-

ბელი უნდა იქნეს, როგორც საწარმოო რესურსების გამოყენების განზოგადებული სიდიდე ამ რესურსების სარჯვის შესახებ. ნორმების და ნორმატივების შემუშავება საწარმოთა ფუნქციებში შედის და ბიზნეს-გეგმის შედგენის საფუძველს წარმოადგენს.

გეგმური ინფორმაციის ქვეშ იგულისხმება საწარმოს ბიზნეს-გეგმაში ასახული ინფორმაცია. საწარმოები უნდა ამუშავებდნენ საწარმოო-საფინანსო გეგმებსაც, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვა გეგმური ინფორმაციაც.

ბიზნეს-გეგმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სამეწარმეო სტრუქტურების მიერ საზოგადოებრივ მიღებული და აპრობირებული ლოკუმენტის წარმოების ძირითადი მიზნებისა და მათი მიღწევის გზების შესახებ. გეგმა, როგორც წესი, რამდენიმე წლისათვის (ჩვეულებრივ, 3-5 წელი) დგება და ინვესტირებასა და მეწარმეებს შორის ურთიერთგაგების საფუძველია. ბიზნეს-გეგმაში შედის შემდეგი განაყოფები: რეზიუმე (წარმოების საეარაუდო მიზნები); საქონელი – მომსახურება – (იმ პროდუქციის აღწერა, რომლის წარმოებაცაა დაგეგმილი); გასალეხის ბაზარი (მისი მიზანია განსაზღვროს და დაასაბუთოს ბაზრის ის ნაწილი, სადაც სავარაუდოა საქონლის გასალეხა); კონკურენცია (გეგმის ამ განყოფილებაში აუცილებელია განისაზღვროს და დახასიათდეს ანალოგიური პროდუქციის მწარმოებელი კონკურენტები, განსაზღვროს ფასების პოლიტიკა და დონე); მარკეტინგის სტრატეგია (აქ მოცემულია საქონლის გაერყელების სქემა, ფასწარმოქმნა, რეკლამა, გაყიდვის სტიმულირების მეოოდები და სხვა); წარმოების გეგმა (ამ ნაწილის ამოცანაა დაამტკიცოს, რომ ფირმას შეუძლია დასახელებული პროდუქციის წარმოება ხარისხისა და რიგის დაცვით); ორგანიზაციული გეგმა (აქ ჩაირთება ფირმაში მქმნაობის მართვის ორგანიზაციის სისტემა); იურიდიული გეგმა (აქ განისაზღვრება ფირმის ორგანიზაციის ფორმა საკუთრების თვალსაზრისით); ფინანსური გეგმა (ფინანსური გეგმა განზოგადებს გეგმის წინა განყოფების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებების შესაძლო შედეგებს. ის მოიცავს რეალიზაციის მოცულობის პროგნოზს, ფულადი ხარჯის და შემოსავლების ბალანსს, შემოსავლებისა და დანახარჯების ცხრილს და სხვა); დაფინანსების სტრატეგია (გეგმის ეს განყოფილება განსაზღვრავს სახსრების მიღების წყაროებს და მათ სიდიდეს, ასაბუთებს სახსრების სრული დაბრუნების და ინვესტირების მიერ მათზე შემოსავლის მიღების მოსალოდნელ დროს ან გამოსყიდვის ეადას).

ამრიგად, როგორც ბიზნეს-გეგმის შინაარსის ზოგადი სტრუქტურულიდან ჩანს, ის ეხება ფირმის ეკონომიკური საქმიანობის ყველა მხარეს და ანალიზისათვის პირველხარისხოვან ინფორმაციას იძლევა გეგმურ ჭრილში.

ბიზნეს-გეგმის საფუძველზე ფორმაში დგება გეგმური (საპროგნოზო) სამუშაო გრაფიკები-ცხრილები.

სააღრიცხვო ინფორმაციის მიეკუთვნება ოპერატიული, ბუღალტრული და სტატისტიკური აღრიცხვისა და ანგარიშგების მონაცემები.

ოპერატიული აღრიცხვა, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის პროცესების მიმდინარეობაზე უწყვეტი დაკვირვებისა და ასახვის ხერხს. მისი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ მომხდარი ფაქტები, მოვლენები ან ოპერაციები ოპერატიულად ფორმდება ლოკემენტით და ოპერატიულადვე სხვადასხვა გეგმიკური სამუშაო-ლებებით გადაეცემა სამართავ ცენტრს.

ოპერატიული აღრიცხვის ინფორმაციაა მუშა-მოსამსახურეთა სამუშაო-მზე გამოცხადების გაბელები, მუშათა გამოუმუშავების ლოკემენტები და სხვა. ოპერატიული აღრიცხვის საფუძველზე დგება ოპერატიული ანგარიშგება, რაც ოპერატიული ანალიზის საინფორმაციო მასალაა, ხოლო ასეთი სახის ანალიზი მართვის მძლავრი ბერკეტია.

ბუღალტრული აღრიცხვა, როგორც წარმოების სამეურნეო პროცესების კომპლექსური და სისტემური აღრიცხვის სისტემა, მოიცავს იმ აკვირვებულ ინფორმაციას, რომელიც საკვლევი თბიექტის სამეურნეო საქმიანობის კომპლექსური ანალიზის ჩატარების საშუალებას იძლევა. განსხვავებით ოპერატიული აღრიცხვისაგან, იგი სამეურნეო ოპერაციებს ასახავს როგორც ნაგურალურ საზომ ერთეულებში, ისე ფულადი შეფასებით; ყველა ოპერაცია ლოკემენტით ფორმდება, ახასიათებს უწყვეტობა და მთლიანობა.

ბუღალტრული აღრიცხვის მონაცემების საფუძველზე დგება ბუღალტრული ანგარიშგება, რომელიც ანალიზის ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა. „მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით მეწარმეები საბუღალტრო ანგარიშგებას ადგენენ შემდეგი სახით:

1. საწარმოს ბალანსი – ფორმა № 1;
2. ანგარიშგება მოგებისა და გარალის შესახებ – ფორმა № 2.
3. ანგარიშგება სამეურნეო საქმიანობის შესახებ.

საქართველოს კანონი ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების რეგულარების შესახებ მიზნად ისახავს ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების დამკვიდრებას, რომელიც ეხება ფინანსური აღრიცხვის სფეროს. უნდა ამოქმედდეს: ა) სააქციო საზოგადოებების მიმართ 2000 წლის 1 იანვრიდან; ბ) შემდეგული პასუხისმგებლობის საზოგადოებების, კომარდსტური საზოგადოებების, სილიდური პასუხისმგებლობის საზოგადოებებისა და კოოპერატივების მიმართ 2001 წლის 1 იანვრიდან.

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით საწარმოებს ევალებათ მხოლოდ ფინანსური ანგარიშგების შედგენა (წლიური) შემდეგი მოცულობით:

1. საწარმოს ბალანსი ფორმა № 1;
2. ანგარიშგება „მოგება-ზარალის“ შესახებ ფორმა № 2;
3. ანგარიშგება ფულადი საშუალებების მოძრაობაზე. ახსნა-განმარტებითი ბარათი.

ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის საფუძველზე ძირითადად ტარდება ანალიზი ინფორმაციის გარე მომხმარებლებისათვის (ინვესტორები, კრედიტორები, აქციონერები...). რაც შეეხება მმართველობით ინფორმაციის შესახებ ანგარიშგებას, ეს სფერო დღემდის მიტოვებულია, რაც ყოველად გაუმართლებელია. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემუშავდეს მმართველობითი აღრიცხვის ეროვნული სტანდარტები და შესაბამისად შეიქმნას მმართველობითი ანგარიშგების ისეთი ფორმები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის კომპლექსური ანალიზის ჩატარებისა. ამისათვის საჭიროდ მიგვაჩნია სამამულო პრაქტიკაში უკვე აპრობირებული ბუღალტრული ანგარიშგების ფორმების ბაზაზე, თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად, ახალი, ყოველისმომცველი მმართველობითი ინფორმაციის ამსახველი ეროვნული სტანდარტების შემუშავება.

სტატისტიკური აღრიცხვა და ანგარიშგება. სტატისტიკური ანგარიშგების მაჩვენებლები და ფორმები მტკიცდება საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ბრძანებით.

სტატისტიკური აღრიცხვა ასახავს მასობრივად ერთგეაროვანი საზოგადოებრივი მოვლენების რაოდენობრივ მხარეს, მათ თვისებრივ მხარესთან მჭიდრო კავშირში. სტატისტიკური აღრიცხვის საშუალებით მიიღება ისეთი ინფორმაცია, როგორცაა: წარმოების მოცულობა, მუშაქთა რიცხოვნობა, ხელფასის ფონდი, სამუშაო დროის გამოყენება, ძირითადი ფონდების ღირებულება და გამოყენება და სხვა.

სტატისტიკური ანგარიშგების ფორმებიდან აღსანიშნავია:

- ფ № 3-1. პროდუქციის გამომშვების შესახებ (ყოველთვიური);
- ფ № 2-შ, წარმოების სფერო – შრომის წლიური ანგარიშგება;
- ფ № 1-სფ – ანგარიშგება საწარმოს სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობაზე;
- ფ № 11 (წლიური) ანგარიშგება ძირითადი საშუალებების შესახებ;
- ფ № 1 – ინვესტი – ანგარიშგება მნიშვნელოვანი ინვესტიციების შესახებ (კვარტალური) (100 ათას ლარზე მეტი).

არასაპარტიკო ინფორმაციას მიეკუთვნება: საწარმოს საქმიანობის შემოწმების მასალები; აუდიტის მასალები; საგადასახადო სამსახურის შემოწმების მასალები; ლაბორატორიული შემოწმების მასალები; საწარმოო თათბირებისა და დამფუძნებელთა კრების მასალები; პრესის მასალები; საწარმოში შემოსული რეკლამაციები და სხვა.

გარდა ამისა, ანალიზისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება დაკვირვების შედეგად მიღებულ (მოპოვებულ) ინფორმაციას ქრონომეტრაჟის, ფოტოგრაფირების ან ფარული კამერის გამოყენებით. ასეთი მეთოდით ანალიტიკოსები ადგენენ ნორმებისა და ნორმატივების ხარისხს, რაც ფარული რეზერვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

§ 3. საანალიზო ინფორმაციის შემოწმების ხერხები

ანალიზური მუშაობის ორგანიზაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია საანალიზო ინფორმაციის ხარისხიანობის დადგენა. ჭეშმარიტებაა ის აზრი, რომ უხარისხო ინფორმაციიდან უხარისხო დასკვნები გაკეთდება. იმისათვის, რომ ანალიზური პროცედურების შედეგები იყოს ზუსტი და შრომამ ფუჰად არ ჩაიაროს, აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ანალიზის დაწყებამდე ინფორმაციის ყოველმხრივი შემოწმება მათი ხარისხის დადგენის მიზნით. სრულიად ლოგიკურია, რომ ბუნებრივი აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებით განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საპარტიკო ინფორმაციის ხარისხობრივი მახასიათებლების საკითხებს, კერძოდ, სიცხადეს, მართებულობას, უცყარიობას და შესაძარისობას.

სიცხადე საპარტიკო და საანალიზო ინფორმაციის ძირითადი თვისებაა, რადგან იგი ინფორმაციის მომხმარებელს რეალური გადაწყვეტილების მიღების საშუალებას აძლევს.

ინფორმაცია მართებულად ითვლება, თუ მას შეუძლია გაელენა იქონიოს ღირებულებით შეფასებებზე, სადღისო და სამომავლო გადაწყვეტილების მიღებამდე.

ინფორმაცია უცყარიად ითვლება, თუ იგი შეეღამებსა და ისეთ მოკერძობებულ შეფასებებს არ შეიცავს, რომლებმაც შეიძლება გაელენა მოახდინონ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე.

შესაძარისობა ინფორმაციის ის მახასიათებელია, რომელიც საშუალებ

ბას გუაძლეუს ჩაჯიგაროთ ანალიზი ერთი პროცედურები მაჩვენებელია დინამიკისა და ცეკლეზალობის დასადგენად.

იმისათვის, რომ დაერწმუნდეთ საანალიზო ინფორმაციის უცუეარობასა და სარისხში. საჭირო ხდება მათი შემოწმება სხუადასხუანადირი ხერხებით. კერძოდ, თეორიასა და პრაქტიკაში ინფორმაციის რეალურობის შემოწმების შემდეგ ხერხებს იყენებენ: ფორმალურს, აზრობრიუს, არითმეტიკულს, ურთიერთშემხედრს, საბალანსო კაემირებს, კაემერალურს, ლაბორატორიულს და სხუა.

ინფორმაციის ფორმალური შემოწმების დროს უნდა გაირკვეს, რამდენად ხარისხიანადაა გაყემული დოკუმენტების რეკვიზიტებზე პასუხი.

აზრობრივი შემოწმების მიზანია დოკუმენტებში აზრობრივ წინააღმდეგობათა გამოყენება (ლოგიკური წინააღმდეგობანი).

ინფორმაციის არითმეტიკული შემოწმება უყარი მასშტაბურია. მისი მიზანია ინფორმაციაში არითმეტიკულ მოქმედებათა შედეგად მიღებული მაჩვენებლების გადამოწმება (შეკრების, გამოკლების, ნამრავლის, განაყოფის, %-ის). უნდა გეახსოვდეს, რომ „ციფრი“ „ასო“ არ არის. სიგყუთაში რომ რომელიმე ასო შეცდომით დაიწეროს ან გამორჩეს, აზრით მას უმაღვე ალუადგენთ; შეცდომით დაწერილ ან გამოტოვებულ ციფრს კი ასე ადვილად ვერც აღმოეჩენთ და ვერც ალუადგენთ. გამოანგარიშების სისწორის შემოწმების ორი გზა არსებობს: 1. მთლიანი შემოწმება და 2. ნაწილობრივი შემოწმება.

როცა საქმე ეხება ამკარად საეჭვო ინფორმაციას, აუცილებელია ყველა არითმეტიკულ მოქმედებათა მთლიანი გადამოწმება. ხშირია შემთხვევები ათწილადების გამრავლების პროცესში მძიმის არასწორად დასმის და ა. შ. შემოწმება ძირითადად შესრულებული მოქმედების განმეორებით სრულდება, თუმკა არსებობს სხუა გზაც, მაგალითად: ა) შეკრების შესამოწმებლად შესაკრებ რიცხებს საწინააღმდეგო მიმართულებით ვკრებთ; ბ) გამოკლების შესამოწმებლად ნამთის მაკლებს ვუმაგებთ, რომ საკლები მივიღოთ; გ) გამრავლების შესამოწმებლად გამრავლებას მამრავლთა ადგილის შეცვლით ვიმეორებთ; დ) გაყოფის შესამოწმებლად განაყოფს გამყოფზე ვამრავლებთ...

ინფორმაციის ურთიერთმიმხედარი შემოწმებით უადგენთ ისეთი მაჩვენებლების უცუეარობას, რომელიც ორ რგოლს შორის რადაც საეალო ურთიერთობას ასახავს, მაგ., დებიტორული ან კრედიტორული დაეალიანება, სხუადასხუა კალაებულებანი. ამისათვის საჭიროა ასეთი „დამაკავშირებელი“ ციფრები ორივე მხარეზე გადაეამოწმით და მოეახდინოთ მათი შედარება. „შედარების აქტები“-ს გადამოწმებაც უნდა მოხდეს.

ინფორმაციის შემოწმებას აწარმოებენ საბალანსო კაემსრების გზითაც. ვადგენთ იმ მაჩვენებელთა ბალანსებს, რომელთა გოლობა კანონის მიხედვით აუცილებელია.

ამ ხერხის პრინციპი ის არის, რომ საანალიზო ინფორმაციის საფუძველზე ვადგენთ ბალანსს, რომლის სამეჯალბოთ ვამოწმებთ ინფორმაციის სისწორეს. პრაქტიკაში ფართოდ გამოიყენება „სასაქონლო პროდუქციის ბალანსი“. მისი შედგენისათვის საჭირო ინფორმაციით სქემის შეესებისას თუ ბალანსი მივიღეთ, ეს იმას ნიშნავს, რომ საანალიზო ინფორმაცია უგყუარადაა ასახული ანგარიშგების ფორმებში და პირაქით, თუ მონაქემები არ დაბალანსდა, საჭიროა მათი საფუძვლიანი გადამოწმება შეცლომების გამოსაეულენად.

კამერალური შემოწმება ჩვენს სამამულო პრაქტიკაში და თეორიაში დამკვიდრებული „საანგარიშო შემოწმების“ აღუკვადური ხერხია. მისი მიზანია ყველა საანალიზო მაჩვენებლის რეალურობის დადგენა გამჭოლი ვარიანტით, როგორც მემკვიდრეობითობის, ისე სინთეზირების თვალსაზრისით.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ისეთი საკითხების გამოორკვევას, როგორცაა წარმოების დანახარჯების რეალურად განსაზღვრა და გამოქეითვა საერთო შემოსაელებიდან მოგების სწორად განსაზღვრის მიზნით.

მზა პროდუქციის გამოშვების მაჩვენებლის სიდიდის სისწორის შემოწმებისას უნდა გაირკვეს, ადგილი ხომ არა აქვს დაუმთაერებელი ან უხარისხო პროდუქციის მიკუთენებას მზა პროდუქციის მოცულობაზე. ამასთან უნდა გაირკვეს, საანგარიშო პერიოდში ხომ არ არის ჩამოწერილი მასალები და დეგალები, ან ხომ არ არის დარიცხული ხელფასი იმ ნაწარმის დამატებით დამუშაეების ოპერაციებზე, რომელიც გასული თვის ანგარიშგებაში აისახა როგორც მზა პროდუქცია.

უნდა დადგინდეს, რამდენად სწორადაა გაანგარიშებული რეალიზაციის მოცულობა, დაკულია თუ არა აუცილებელი პირობები „რეალიზაციის“ ანგარიშზე ბრუნეების ასახვისათვის და მისი რეალიზებული პროდუქციის მოცულობის გეგმის შესრულებაში ჩასართავად.

უნდა გაირკვეს იმ საქონლის ღირებულება, რომელიც ინახება მკიდველებთან დიდი ხნის განმეელობაში, საპასუხისმგებლო შენახევაზე, აქცეპტზე უარის თქმის გამო და სხეა.

ფინანსური შედეგების შემოწმება. მოგება და გარალის მაჩვენებლები ანალიზურად ნაჩენებია წლაური ანგარიშგების № 2 ფორმაში. ბალანსში მოგებისა და გარალის ასახვის სისწორის საანგარიშო შემოწმების

დროს საჭიროა შემოწმდეს რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების გაანგარიშების სისწორე, ცალკეულ ნაკეთობათა კალკულაციების მიხედვით. აგრეთვე დანახარჯების განაწილების სისწორე რეალიზებული პროდუქციისა და ბალანსის „იზა პროდუქციისა“ და „გაგზავნილი პროდუქციის“ მუხლებზე დარჩენილ ნაშთებს შორის. შემოწმებას ექვემდებარება „რეალიზაციის გარეშე მოგებისა და ზარალის“ მაჩვენებლებიც. უნდა გაირკვეს სტიქიური უბედურებით გამოწვეული ზარალის გაანგარიშების სისწორე, ძირითად საშუალებათა ლიკვიდაციიდან მიღებული მოგების ან ზარალის სისწორე, გარის ოპერაციებიდან მიღებული ფინანსური შედეგების სისწორე და სხვა.

ანგარიშგების და ბალანსის საანგარიშო შემოწმების შედეგები გაფორმებულ უნდა იქნეს საჭირო რეაგირებისათვის. თუ აღმოჩენილი იქნება შეცდომები, დროულად უნდა იქნეს მიღებული ღონისძიებანი მათ გამოსასწორებლად, რის შემდეგ საანალიზო ინფორმაცია ითვლება რეალურად.

ლაბორატორიული შემოწმება საჭირო ხდება ყალბი ხელმოწერების, ბუჭდის, ამოფხეკის და სხვა შემთხვევებში.

§ 4. ეკონომიკური ანალიზის შედეგების გაფორმება და რეალიზაცია

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანალიზის ბოლო ეტაპია ანალიზური მუშაობის შედეგების გაფორმება, განზოგადება და რეალიზაცია. ანალიზის შედეგების გაფორმებისათვის გამოიყენება ისეთი გექნიკური საშუალებანი, როგორცაა ანალიზური ცხრილები, გრაფიკები და დიაგრამები.

ეკონომიკური ინფორმაციის პირველადი დამუშავების შემდეგ მაჩვენებლები განსაზღვრული ფორმით აისახება ანალიზურ ცხრილებში, რომელთა შესწავლის შედეგად უნდა იქნეს შემუშავებული დასკვნები და წინადადებანი. ანალიზური ცხრილი სისტემურად გადმოცემული ციფრობრივი მასალაა, რომელიც ახასიათებს შესასწავლ მოვლენებსა და პროცესებს.

ცხრილი ისეთნაირად უნდა იქნეს შედგენილი, რომ მომხმარებელს გაუადვილოს მუშაობა, ამასთანავე იყოს მარტივი და გასაგები.

ანალიზური ცხრილის შემადგენელი ნაწილებია: ქვემდებარე და შემასმენელი. სვეტები და სტრიქონები.

აგებულების სირთულის მიხედვით ანალიზური ცხრილები შეიძლება იყოს მარტივი და რთული.

პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ცხრილები საანალიზო მონაცემთა გამოსახვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა, მაგრამ ცხრილების მონაცემთა გამოსახვა შეგვიძლია დიაგრამებისა და გრაფიკების საშუალებებითაც.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში გრაფიკებს ეწოდებენ გამოსახულებას წერტილების, ხაზების და ფიგურების დახმარებით, რომელთაც მიეკუთვნა აქვთ პირობითი მნიშვნელობა; გრაფიკები კი, რომლებიც გამოხატავენ რაოდენობრივი ურთიერთობის ფარდობას, იწოდებიან დიაგრამებად. მათი საშუალებით გამოისახება როგორც ანალიზის შედეგები, ასევე ხორციელდება კონკრეტული მიმდინარე გეგმების შესრულებაზე, სასაქონლო პროდუქციის ყოველდღიურ გამოშვებაზე, მის გადაგზავნის მსვლელობაზე და სხვა.

ცხრილები ციფრობრივ მონაცემთა გარკვეული თანმიმდევრული დალაგებით მიიღება. მისი შინაარსის გაგებისათვის, საერთო დასკვნებისათვის საჭიროა ყოველი ცალკეული მონაცემის შეცნობა-ანალიზი.

ამ მონაცემთა გრაფიკული და დიაგრამული გამოსახვა კი გაცილებით აადვილებს ჩვენთვის საინტერესო მოვლენის შესწავლას, ვინაიდან ინდივიდუალურ თვისებათა განყენების პირობებში ადამიანის მეხსიერებაში ხანგრძლივად რჩება შესასწავლი საგნის განვითარების შინაგანი კანონზომიერებანი.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ამა თუ იმ სახის დიაგრამის აგება ყოველთვის დაკავშირებულია შესასწავლი საგნის თვისებრივ ანალიზთან, რაც ყოველი დიაგრამული გამოსახულების აგების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს. ცხრილის ნაკლი ის არის, რომ მასში ადამიანის ყურადღებას კონკრეტული მაჩვენებლები იზიდავს, რაც თითქმის მალაყს ზოგადას; დიაგრამული გამოსახულების მაგალითზე კი პირიქით, პირველ რიგში, ზოგადის გამოვლენის უზრუნველყოფის პირობებში ეგვლებელყოფილია ცალკეული, ამიტომ უმჯობესია ცხრილები და გრაფიკული გამოსახულების მეთოდი გამოყენებულ იქნეს ერთდროულად, კომბინირებულად.

გრაფიკული გამოსახულების მეთოდის გამოყენება მეცნიერულ კვლევაში დიდ როლს ასრულებს. საერთოდ, ეკონომიკური მუშაობის პრაქტიკაში მრავალი გრაფიკული გამოსახულების სახეს გამოიყენებენ, მათ შორის მთავარია სეგოეანი, დიაგრამა, სექტორული დიაგრამა, ხაზოვანი დიაგრამა, გეგმის შესრულების დიაგრამა და სხვა.

სეგოეანი დიაგრამის მეშვეობით შესაძლებელია გამოსახულ იქნეს როგორც მოცემული მოვლენის მოცულობის ცვალებადობა დროში, ისე რამდენიმე სიდიდის თანაფარდობა ერთდროულად. სექტორულ დიაგრამას ვაგებთ იმ შემთხვევაში, როდესაც გვიხდება შესასწავლი საგნის

სტრუქტურის გრაფიკული გამოსახვა. იმისათვის, რაიმე შევძლოთ მონაცემების საფუძველზე სექტორული დიაგრამის აგება, საჭიროა ხელთ გვექონდეს ფარგალი და გრანსპორტი. ფარგლის სამუალებით ვხაზავთ წრეხაზს, გრანსპორტირის სამუალებით კი მოვინახავთ სათანადო სექტორებს, საგნის დამახასიათებელ აბსოლუტურ სიდიდეებს კი გამოვსახავთ გრაფიკებში.

ანალიზური კვლევის შედეგების განზოგადება წარმოებს ანალიზური ტექსტის სახით, რომელიც ანალიზის ჩატარების გეგმის მიხედვით უნდა იქნეს შედგენილი. ტექსტს დართული უნდა ჰქონდეს ანალიზური ცხრილები და გაანგარიშებები დასკვნებისა და წინადადებებისათვის. ტექსტი უნდა მთავრდებოდეს მოკლე კონკრეტული წინადადებებით და დასკვნებით, რომელთა პრაქტიკაში დანერგვა შესაძლებელი და ეფექტის მომცემი იქნება.

ანალიზის შედეგების რეალიზაცია ანალიზური მუშაობის დასკვნითი ეტაპია და განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. თავისთავად ცხადია, რომ რაც გინდა მაღალ დონეზე ჩატარდეს ეკონომიკური გამოკვლევა, რაც გინდა საყურადღებო ღონისძიებები იქნეს დამუშავებული, თუ შედეგები პრაქტიკაში არ დაინერგება, არ მოხდება მათი რეალიზაცია. უნაყოფოდ გაწეული შრომა იქნება, ხოლო ანალიზის ჩატარებაზე გაწეული ხარჯები კი საწარმოს ზარალი, რასაც წინდახედული შედეგური არ დაუშვებს.

ანალიზის შედეგების რეალიზაციაზე აწარმოებენ კონტროლს, ანგარიშობენ ეკონომიკურ ეფექტს.

ნაწილი II მმართველობითი ინფორმაციის ეკონომიკური ანალიზის საკითხები

ბუღალტრული აღრიცხვის წარმოშობის ისტორია საუკუნეებს ითვლის და მსოფლიოს ცივილიზაციის განვითარების პარალელურად სრულყოფას განიცდის, მისი უსაზღვროდ დიდი სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გამო. მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებს შორის გაფართოებულმა ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა, ანუ საერთაშორისო ბიზნესმა, გარდაუვალი გახადა ბუღალტრული აღრიცხვის ინფორმაციიდან ფინანსური ინფორმაციის ცალკე გამოყოფა და მათი წარმოების პრინციპების ჰარმონიზაცია. საფინანსო აღრიცხვის „კონცეპტუალური პრინციპების“ დამუშავება „სტანდარტების საბჭოს“ მიერ 1985 წელს დასრულდა. აქედან დაიწყო ბუღალტრული აღრიცხვის გაყოფა და ცალკე ფუნქციონირება: ა) საფინანსო აღრიცხვამ და ბ) მმართველობითმა აღრიცხვამ. დღემდის, როგორც უკვე შრომის I ნაწილში აღვნიშნეთ, განსაზღვრულია მათი ფუნქციების მსგავსება და განსხვავება. ჩვენი ქვეყანაც, ნებისთ თუ უნებლიეთ (ეფიქრობ ნაჩქარევად), ამ გზას დაადგა და 2000 წლის ივნისში მიღებულ იქნა ბუღალტრული აღრიცხვის მსოფლიო ფედერაციის წევრად. აღნიშნულიდან გამომდინარე, რადგან სასწავლო პროგრამებიც უკვე ბასს-ის პრინციპზე დამუშავდა, საწარმოთა ეკონომიკური ანალიზიც შესაბამისად ორ ძირითად ნაწილად გაიყო: ა) მმართველობითი ინფორმაციის ანალიზი და ბ) ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის ანალიზი.

შრომის წინამდებარე ნაწილში განხილულია მმართველობითი ინფორმაციის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის საკითხები. რამდენადაც დღემდე ჩვენს ქვეყანაში არ არის დამუშავებული აღრიცხვის ეროვნული სტანდარტები, რომლითაც ძირითადად მმართველობითი აღრიცხვა უნდა წარიმართოს, შევეცადეთ, საანალიზო ინფორმაციად გამოგვეყენებინა სამამულო პერიოდში მოქმედი ანგარიშგების ფორმები თავისებური ინტერპრეტაციით. ბევრი ახალი მასალა ჩვენს მიერაა დამუშავებული. მაგრამ როგორც შესავალშიც აღვნიშნეთ, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, ბუღალტრული აღრიცხვის რეფორმის გატარება ასეთი ფორმით სასურველ შედეგებს ვერ მოიტანს. .

საწარმოთა მართვის სისტემა მოითხოვს აღრიცხვის ეროვნული სტანდარტების საფუძველზე მმართველობითი ინფორმაციის მიღებისა და და-

მუშაების პრინციპების ჩამოყალიბებას. ამასთან დაკავშირებით, პირველხარისისთვის მნიშვნელოვანია ენიჭება წარმოების დანახარჯების დაგეგმვის, აღრიცხვისა და თვითღირებულების კალკულაციის ძირითადი პრინციპების შემუშავებას და მის საფუძველზე ანალოგიური, დარგობრივი ინსტრუქციების დამუშავებას, რადგან საბაზრო ეკონომიკის პირობებში იგი კომერციული ანგარიშობის განსორციელების მთავარი წინაპირობაა.

თავი VI.

პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ანალიზი

§ 1. პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა სისგემა

მაგერიალური დოვლათის წარმოება საზოგადოების ცხოვრების საფუძველია. ფირმა (საწარმო) ის გექნიკურ-ეკონომიკური ერთეულია, სადაც მიმდინარეობს ისეთი სახის პროდუქციის წარმოება ან სამრეწველო ხასიათის მომსახურება, რომელზედაც არსებობს მოთხოვნა და რომლის რეალიზაციაც იძლევა მოგებას.

ეკონომიკური საქმიანობის თვალსაზრისით, საწარმოს პროდუქცია არის მისი წარმოებრივი საქმიანობის პირდაპირი სასარგებლო შედეგი. რადგან მაგერიალური დოვლათის კვლავწარმოების პროცესი მუდმივია, სამრეწველო საწარმოს წარმოებრივი საქმიანობის შედეგი მზადყოფნის დონის შესაბამისად შეიძლება სამ ფორმაში იყოს: 1. მზა პროდუქცია; 2. ნახევარფაბრიკატი; 3. დაუსრულებელი წარმოება.

მზა პროდუქცია ისეთი ნაწარმია, რომელმაც მოცემულ საწარმოში განულო ყველა გექნოლოგიური პროცესი, შემოწმებულია გექნიკური კონტროლის მიერ, შედგენილია ბუღალტრული დოკუმენტი და ჩაბარებულია ბუღალტერიას.

ნახევარფაბრიკატი ისეთ ნაკეთობას წარმოადგენს, რომელმაც უნდა განიცადოს შემდგომი დამუშავება იქვე, სადაც იგი გამოემუშავდა, რაიას სრულყოფილი პროდუქტის სახე მიიღოს.

დაუსრულებელი წარმოება არის ისეთი ნაკეთობა, რომლის დამზადების პროცესი მოცემულ საწარმოში ჯერ არ დამთავრებულა.

ანალიზის პროცესში წარმოების მოცულობის მაჩვენებლების შესწავლის პროცესში უნდა გაირკვეს, რამდენად სწორადაა დოკუმენტებში ასახული ეს სიდიდეები, ადგილი სომ არა აქვს მათი ერთმანეთში არევისას.

წარმოებული პროდუქციის მოცულობის ყველა მაჩვენებელი იგეგმება და აღირიცხება ნატურალურ და ლირებულეზით გამოსახულებაში. ნატურალურ მაჩვენებლებში პროდუქციის მოცულობის განსაზღვრა გულისხმობს ზომის ფიზიკური ერთეულების (ცალი, მეტრი, კილოგრამი, ლიტრი, ტონა და სხვა) გამოყენებას. პრაქტიკაში იგი მხოლოდ ცალკეული სახის პროდუქციის მოცულობისა და დინამიკის გაზომვის ყველაზე მარტივი საშუალებაა. მისი გამოყენება შეუძლებელია სხვადასხვა ასორტიმენტის პროდუქციის წარმოების პირობებში, რამდენადაც მეთოდოლოგიურად დაუშვებელია სხვადასხვა ასორტიმენტის და თვისების მქონე პროდუქციის რაოდენობის მექანიკური შეკრება. ამ პრობლემის გადაჭრისათვის პრაქტიკაში იყენებენ პირობით ნატურალურ ერთეულებს, გადასაყვანი კოეფიციენტების საფუძველზე. სხვადასხვა სახის პროდუქტთა პირობითი ერთეულებში გადასაყვანად აუცილებელია მათ შორის საერთო ნიშნის დადგენა. მაგალითად, სხვადასხვა სიმძლავრის გრაქტორების პირობით 15-ძალიანი გრაქტორის ერთეულში გამოსახვა, სხვადასხვა მოცულობის კონსერვის ქილების პირობით 400 გრამიანი ქილების რაოდენობაში გადაყვანა, სხვადასხვა სახის სათბობის პირობით სათბობის ერთეულებში გადაყვანა და სხვა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პროდუქციის მოცულობის დაგეგმვისა და აღრიცხვისათვის ნატურალური და პირობით ნატურალური მაჩვენებლების გამოყენებას დიდი სახალხო-სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ, როდესაც საჭირო ხდება პროდუქციის მოცულობის განზოგადებულ მაჩვენებელთა დადგენა, ერთგვაროვანი პროდუქციის მწარმოებელ საწარმოებშიც კი ამ მაჩვენებლების გამოყენება შეუძლებელია. ე. ი. საჭირო ხდება ისეთი მაჩვენებლის გამოყენება, რომელიც კრებსითი მაჩვენებლის გამოთვლას უზრუნველყოფს. ასეთია ლირებულეზითი მაჩვენებელი – ფასი.

ფასი საქონლის ლირებულეზის ფულადი გამოხატულებაა. არსებობს ფასების მრავალი სახეობა: საბითუმი ფასი, საცალო ფასი, საბაზისო ფასი, მონოპოლიური ფასი, საბაზრო ფასი, მცოცავე ფასი, სახელშეკრულებო ფასი და სხვა.

საბითუმო ფასი = ყველა წარმოებითი და მარკეტინგული ხარჯების ჯამს + მოსალოდნელი მოგება.

საბალო ფასი = საბითუმო ფასს + საეაჭრო ღირებულება.

საბაზისო ფასი (ფასი მგკიცხ) ღვინდება ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებებში და არ შეიძლება შეიცვალოს.

მონოპოლიური ფასი მსოფლიო ბაზარზე საქონლის რეალიზაციის ინტერნაციონალური ღირებულების გამოხატულებაა.

საბაზრო ფასი დამოუკიდებლად ღვინდება ბაზარზე. იგი შედგება ბაზარზე საქონლის შეძენის ფასისა და საეაჭრო დანამატისაგან, რომელიც არ უნდა აღემატებოდეს დადგენილ ზღვრულ დონეს.

მცოცავი ფასი ღვინდება ხელშეკრულების საფუძველზე, ზოგიერთი პირობის გათვალისწინებით, მაგალითად, საბირჟო კოტირებები, ინფლაცია მოცემული თარიღისათვის.

სახელშეკრულებო ფასი განისაზღვრება საქონლის მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის დადებული ხელშეკრულების (კონტრაქტის) საფუძველზე.

სამრეწველო პროდუქციის მოცულობის ღირებულებითი მაჩვენებელთა სისტემა. დაგეგმვისა და აღრიცხვის პრაქტიკაში, იმასთან დაკავშირებით თუ რა კონკრეტული ამოცანის გადაჭრას ემსახურება პროდუქციის მოცულობის ესა თუ ის კატეგორია, გამოიყენება ფასეულობათა აღრიცხვის სხვადასხვა ღირებულებითი მაჩვენებლები. მათ შორის აღსანიშნავია: საერთო პროდუქცია, სასაქონლო პროდუქცია, რეალიზებული პროდუქცია, წმინდა პროდუქცია.

საერთო პროდუქცია სამრეწველო საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის საბოლოო შედეგს ახასიათებს. საერთო პროდუქციაში შეიგანება საწარმოს ყველა საამქროს მიერ საანგარიშგებო პერიოდში გამოშვებული მზა ნაწარმისა და ნახევარფაბრიკატების ღირებულება და დაკვეთით შესრულებული სამრეწველო ხასიათის სამუშაოების ღირებულება; დამხმარე საამქროების, შეილობილი საწარმოების პროდუქცია. აღსანიშნავია, რომ საერთო პროდუქციის გაანგარიშება, დარგების სპეციფიკიდან გამომდინარე, შეიძლება განსხვავებულად შესრულდეს (სააღრიცხვო პოლიტიკის მიხედვით).

სასაქონლო პროდუქცია არის საწარმოს მიერ საანგარიშგებო პერიოდში გამოშვებული პროდუქციის ის მასა, რომელიც განკუთვნილია გაყიდვისათვის ყიდვა-გაყიდვის გზით.

საერთო პროდუქციისაგან განსხვავებით, სასაქონლო პროდუქცია არ მოიცავს: ა) შემკვეთი ორგანიზაციის ნედლეულისა და მასალების ღირებულებას; ბ) საკუთარი წარმოების ნახევარფაბრიკატებისა და დაუსრულებელი წარმოების ღირებულებას. სასაქონლო პროდუქცია შესაძარ და

არამესაღარ პროდუქციად იყოფა. მესაღარი ეწოდება იმ პროდუქციას, რომელიც წინა წლებშიც იწარმოებოდა, ხოლო არამესაღარია ის ასაღი პროდუქცია, რომელიც ათვისებული იქნა საანგარიშგებო წელს.

საქონელი ბაზრის ძირითადი აგრიბუგია, რაც აძლიერებს მისაღმი დიდ ყურადღებას დაგეგმვის, აღრიცხვის და ანალიზის თვალსაზრისით.

რეალიზებული პროდუქცია. პროდუქციის (სამუშაოების, მომსახურების) რეალიზაციის მომენტად ითვლება მათი გასხვისების ფაქტი, დადასტურებული სათანადო ბუღალტრული დოკუმენტებით. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მისეღვით, საწარმოს შემოსაღლებისა და ხარჯების აღსარიცხაღვად გამოიყენება საკასო ან დარიცხვის მეთოდი. საკასო მეთოდის გამოყენების დროს რეალიზაციის მომენტად ითვლება ფულადი სახსრების მიღების მომენტი, ხოლო დარიცხვის მეთოდის გამოყენებისას სასაქონლო პროდუქციის გასხვისების მომენტი.

წმინდა პროდუქცია. წმინდა პროდუქცია არის საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში ახლად შექმნილი ღირებულება. წმინდა პროდუქციის ფიზიკური მოცულობის დასადგენად საჭიროა საერთო პროდუქციის ღირებულებას გამოეკლოთ მისი წარმოების პროცესში მოხმარებული მაგერიალური დანახარჯები და სხვა ფულადი ხარჯები, რომლებიც თავისი ბუნებით მაგერიალურ დანახარჯებს მიეკუთვნება.

ღირებულებით მაჩვენებელთა სისგება ერთმანეთთან ლოგიკურ კავშირში არიან, რაც ანალიზის პროცესში გათვალისწინებული უნდა იყოს.

კომპლექსური ანალიზის ჩატარების ბლოკ-სქემის მიხედვით, პირველ რიგში, აუცილებელია ანალიტიკოსები კარგად გაერკენენ საკვლევი ობიექტის დარგობრივ სპეციფიკურობაში და წარმოების გექნოლოგიური პროცესების სქემაში, რადგანაც მიზნის მისაღწეღვად მას არსებითი მნიშვნელობა აქვს.

როგორც შრომის წინასტიკევაობაში აღვნიშნეთ, საანალიზო ობიექტებად შერჩეული გეაქვს ჩაის ფოთლის გადამამუშავებელი საწარმოები. მოკლედ გავეცნოთ მათ თავისებურებებს.

ჩაის მრეწველობას გააჩნია ბევრი სპეციფიკურობანი იმის გამო, რომ: 1) აქ ძირითადად მოიხმარება სოფლის მეურნეობის მაღფუჭადი ნედლეული – ჩაის მყენარის ნაში დუყები; 2) წარმოება მკეეთრად სემონური, რამდენადაც ჩაის ფოთოლს კრფენ აპრილის ბოლოდან ოქტომბრის შუა რიცხვამდე; 3) ჩაის ფოთლის ბიოლოგიური თავისებურებიდან გამომდინარე, სემონის განმავლობაში ჩაის ფოთლის დამზა-

დება და ფაბრიკებში ჩაბარება არარეგულარულად წარმოებს; 4) პიკურ დღეებში ჩაის ფაბრიკებში შესული ჩაის ფოთლის რაოდენობა ხშირად ფაბრიკის გამგარუნარიანობას აღემატება; 5) განსხვავებულია თეიე-ბისა და რაიონების მიხედვით დამზადებული ჩაის ფოთლისაგან მიღებული პროდუქციის გამოსავლიანობის კოეფიციენტები და ხარისხი; 6) შრომის თავისებურად მძიმე პირობები, რასაც განაპირობებს ჩაის გადაშვებისათვის საჭირო მაღალი ტემპერატურა და ზაფხულის მცხუნვარე მზე; 7) დარგის სემონურობასთან დაკავშირებით მუშახელის მკვეთრი დენადობა და სხვა.

ჩაის ფოთლის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკა თანამედროვე ტიპის მსხვილი საწარმოა, სადაც წარმოების ძირითადი ყველა პროცესი მექანიზებულია. რადგან ჩაის ფოთოლი მალეუქვადია, ამიტომ მისი ხანგრძლივად შენახვა დაუშვებელია. ჩაის პლანტაციებში მოკრეფილი ნედლეული დაუყოვნებლივ მიდის ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში ან დროებით (2-3 საათით) თავსდება პერიფერიულ მიმღებ პუნქტებში, რათა ამ უკანასკნელმა სწრაფად გადაიტანოს იგი ჩაის ფაბრიკაში.

ჩაის პროდუქტი იყოფა ორ ჯგუფად: საფაბრიკოდ და საეაჭროდ. საფაბრიკო ჩაი მიიღება ჩაის ფოთლის გადამუშავებით მზა პროდუქციამდე; საეაჭრო ნარევი კი მიიღება გადამწონ ფაბრიკებში, სადაც ჩაის პროდუქტი ფასოვდება და სარეალიზაციოდ მზადდება.

მსოფლიო ბაზარზე ჩაის პროდუქტი ორ ჯგუფად იყოფა: ა) ბაიხაოდ ანუ გრეხილად და ბ) წნეხილად, რასაც საფუძვლად გექნოლოგია უდევს.

ბაიხაო ჩაის მიეკუთვნება შავი, მწვანე და ოლონგები – ყვითელი და წითელი ჩაი. ბაიხაო ჩაის თითქოს ყველა ტიპის პროდუქტისათვის ერთ ნედლეულს იყენებენ, კერძოდ, სარისხოვან ნედლეულს, განსხვავებაა მხოლოდ გექნოლოგიაში.

წნეხილი ჩაი მიიღება დაწნეხვით, რომლის დროსაც ერთ შემთხვევაში იწნეხება ლაო-ჩაი (მწვანე აგურა-ჩაი), მეორეში – შავი ჩაის ნახევარფაბრიკაგი ან თვითონ შავი აგურა-ჩაი; მესამე შემთხვევაში კი შავი ჩაის ყველაზე წერილი ნაწილაკები, კერძოდ, ფხენილი და ნამცეცი. შავი ჩაის გექნოლოგიური პროცესებია: ღნობა, გრეხა, მწვანე დახარისხება, ფერმენტაცია, ხმობა და მშრალად დახარისხება. მწვანე ჩაის წარმოების დროს ღნობა და ფერმენტაცია არ მიმდინარეობს. ღნობის ნაცვლად პირველ პროცესს დაორთქლება ან ფიქსაცია წარმოადგენს.

§ 2. პროუდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყაროები

ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მიმდინარეობს წარმოების მართვის ორგანიზაციის ავტორიტარული ფორმიდან ეკონომიკურ ფორმაზე გადასვლის გლობალური პროცესი, იცვლება წარმოების მართვის პრინციპები და მეთოდები. მენეჯმენტი არის საწარმოს, ორგანიზაციის მმართველობითი ორგანო. მისი დანიშნულებაა უზრუნველყოს სამართავი ობიექტის წარმატებული ფუნქციონირება. მენეჯმენტის სამი უმთავრესი ამოცანაა:

1. ეკონომიკური შედეგიანობის მიღწევა;
2. გახადოს შრიმა მწარმოებლური, ხოლო თანამშრომელთა საქმიანობა მიზნების უზრუნველყოფელი;
3. აკონტროლოს სოციალური ზემოქმედებები და მართოს სოციალური პასუხისმგებლობა.

ამ ამოცანების შინაარსიდან ნათლად ჩანს მენეჯმენტის მთავარი მიზანი – ეკონომიკური შედეგიანობის მიღწევა აანამორფოზითა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების გზით. დღეს წარმოების ეფექტიანობის პრობლემას „ადამიანის“ ფაქტორს უკავშირებენ, რაც შესაბამის უკუგებას იძლევა შრომის მწარმოებლურობის თვალსაზრისით. ეკონომიკური ანალიზი მენეჯმენტის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა და, ლოგიკურია, შესაბამისად იცვლება მისი ამოცანებიც. თუ სამამულო პრაქტიკაში ძირითადი აქცენტი გადაგანილი იყო წარმოების წლიური ანგარიშგების ინფორმაციის ანალიზზე, დღეს პირველი რიგის ამოცანად მიმდინარე და პერსპექტიული მაჩვენებლების ანალიზია მიჩნეული, სტრატეგიული მენეჯმენტის არსიდან გამომდინარე.

სტრატეგიული ამოცანებია: ა) გამოსაშვები პროდუქციის შერჩევა; ბ) ბაზრის შერჩევა და გ) მომხმარებლის შერჩევა.

პროდუქციის შერჩევა არის ძირითადი სტრატეგიული ამოცანა. ფირმის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა და მისი მთელი საქმიანობა აგებულია იმის მიხედვით, თუ რა სახის და რა რაოდენობის პროდუქცია უნდა ეწარმოთ. მართვის ციკლი მაშინ მოქმედებს ეფექტურად, როცა მიღწეული იქნება ფირმის ძირითადი მიზანი – დახარჯულ რესურსებზე მაქსიმალური მოგების მიღება. მაგრამ მაქსიმალური მოგების მიღება უაღრესად ძნელია, თუ სათანადო დონეზე არ იქნება ორგანიზებულ

წარმოების ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი. კერძოდ, წარმოების მოცულობის მაჩვენებლების ეკონომიკური ანალიზის წინაშე შემდეგი ძირითადი ამოცანებია გადასაწყვეტი:

- საერთო და სასაქონლო პროდუქციის ზრდის ტემპის განსაზღვრა წინა წლების მიხედვით;

- საანგარიშგებო წლის პროდუქციის წარმოების მოცულობის გეგმურ მაჩვენებელთა ხარისხის დადგენა;

- პროდუქციის გამოშვების ტემპის შესრულების ანალიზი ოპერატიული ინფორმაციის საფუძველზე მზარდი ჯამით თვეების, კვარტლების და წლიური შედეგების მიხედვით;

- პროდუქციის წარმოების ტემპის შესრულება ასორტიმენტულ და ხარისხობრივ კრილში;

- პროდუქციის წარმოების ზრდის ფარული რეზერვების დაფიქსირება და ღონისძიებების შემუშავება მათ სარეალიზაციოდ.

პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებლების ტექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზისათვის მრავალი საინფორმაციო წყარო შეიძლება იქნეს გამოყენებული, კერძოდ:

- ტექნიკური დოკუმენტაცია საწარმოო სიმძლავრეების წარმადობის შესახებ;

- გასული წლების წლიური ანგარიშგების ფორმები პროდუქციის გამოშვების შესახებ (ფ. № 1-ჰ);

- საწარმოს ბიზნეს-გეგმის მაჩვენებლები;

- ოპერატიული, საბუღალტრო და სტატისტიკური აღრიცხვის მონაცემები პროდუქციის გამოშვების შესახებ.

ოპერატიული ანალიზისათვის გამოიყენება საამქროების ყოველდღიური ანგარიშები პროდუქციის გამოშვებისა და ხარისხის შესახებ, აგრეთვე, ოპერატიულ-ტექნიკური აღრიცხვის ყველა ინფორმაცია, რომელიც რაიმე კუთხით ახასიათებს საკვლევ სიდიდეს.

პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებლების ანალიზის დაწყებამდე უნდა დადგინდეს საანალიზო ინფორმაციის რეალურობა იმ მეთოდიკით, რომელიც განხილული იქნა V თავში. აქ მოკლედ გავამახვილებთ ყურადღებას მხოლოდ რამდენიმე კონკრეტულ საკითხზე. ჯერ ერთი, ის თუ ვინ არის ანალიზის ჩამტარებელი. რა არის ანალიზის მიზანი? როგორ უნდა საწარმოს თავის გამოჩენა... მეორეც, დეტალურად უნდა შემოწმდეს აღრიცხვა-ანგარიშგების მონაცემების პარალელურად ნორმატიული ბაზის და დაგეგმვის მოქმედი პრაქტიკის ხარისხიანობა.

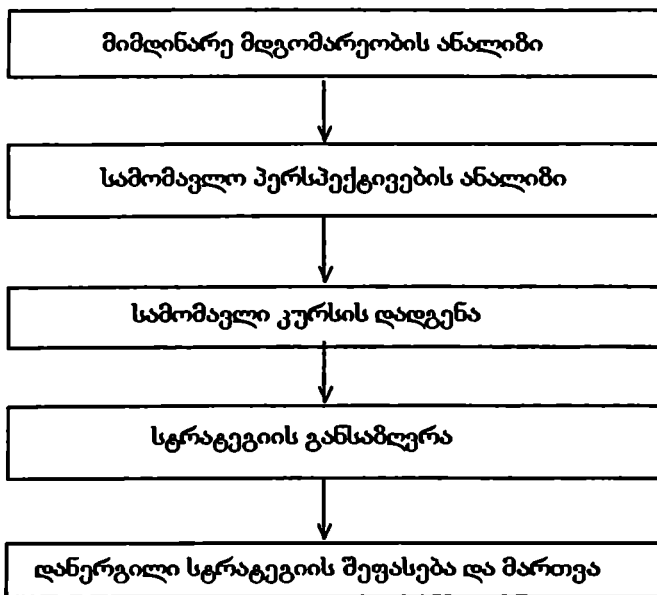
§ 3. წარმოების მოცულობის გეგმის ხარისხიანობის შემოწმება

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში თვითონ საწარმოა დაინტერესებული, რომ რაც შეიძლება მაქსიმალურად გამოიყენოს თავისი საწარმოო სიმძლავრეები და მის ხელთ არსებული საწარმოო რესურსების პოტენციალი. აქედან გამომდინარე, ანალიზის დროს უნდა განესაზღვროთ როგორია პროდუქციის გამოშვების გეგმის დაძაბულობის ხარისხი. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა საწარმოს ტექნიკურ-ეკონომიკური მონაცემების საფუძველზე განესაზღვროთ საწარმოს პროდუქციის გამოშვების საპასპორტო სიმძლავრე და შეუფარდოთ იგი გეგმით გათვალისწინებულ სიმძლავრეს. იმისათვის კი რომ უფრო რეალურად შევაფასოთ გეგმის ხარისხიანობა, საჭიროა ასეთივე გაანგარიშება ჩავატაროთ წინა წლების მიხედვით. ასეთი შედარებით დადგინდება გეგმის შეფარდებითი დაძაბულობის კოეფიციენტი. გასაანგარიშებლად წილადის მრიცხველად ვიღებთ გეგმურ სიდიდეს, ხოლო მნიშვნელად – წინა წლების საშუალო, ან დარგის საშუალო, ან ანალოგიური მოწინავე საწარმოს მაჩვენებელს.

ასეთი შედარების მიზანი ისაა, რომ მეწარმე დარწმუნდეს თავის საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ხარისხში და პერსპექტივაში იფიქროს ისეთი ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების ამოქმედებაზე, როგორცაა:

- ა) წარმოების ტექნოლოგიური დონის ამაღლება;
- ბ) წარმოების მართვისა და შრომის ორგანიზაციის სრულყოფა;
- გ) პროდუქციის ასორტიმენტისა და სტრუქტურის ცვლილება;
- დ) მარკეტინგული ფაქტორები და სხვა.

სტრატეგიული მენეჯმენტი არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც მენეჯერ-ანალიტიკოსები საზღვრავენ ორგანიზაციის გრძელვადიან მიმართულებასა და შედეგიანობას. სტრატეგიის სწორ განსაზღვრას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ახალი სახის ბიზნესის დაწყებისას. ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი პენრი მანცებერგი სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესს ჰყოფს ციკლურად ორგანიზებულ 5 იტერაციულ სტადიად:

როგორც ამ სქემიდან ჩანს, წარმოების სტრატეგიის განსაზღვრაში ანალიზურ პროცედურებს წამყვანი ადგილი უჭირავს, მასთან ერთად კი, როგორც აღნიშნავენ... „სტრატეგიული დაგეგმვა გახლავთ გარკვეული თეალსაზრისი, ფილოსოფია, განწყობა, ცხოვრების წესი. ეს არის იმის გაგება, რომ გეგმიურობა აუცილებელს ხდის ეიმოქმედოთ სამომავლო განზრახულობათა შესატყვისად. შესაბამისად ღვინდება, რომ მუდმივი და სისტემური დაგეგმვა გვევლინება მენეჯმენტის ინტეგრირების საშუალებად. სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესი მეტწილად წარმოადგენს ფიქრისა და განსჯის, ამროვნების პროცესს, ინტელექტუალურ ვარჯიშს და არა უბრალო, წინასწარ დადგენილი ოპერაციების, პროცესების, პროცედურების, სტრუქტურებისა და მეთოდების სიმრავლეს“¹ ამრიგად, ანალიზური პროცედურები უფრო საინტერესო ხდება.

¹ სტრატეგიული დაგეგმვა და ანალიზი, თბილისი, 1998 წ. (TACIS-ის პროექტი)

§ 4. პროდუქციის წარმოების მოცულობის გეგმის შესრულებისა და დინამიკის ანალიზი

წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ანალიზი იწყება საერთო და სასაქონლო პროდუქციის მოცულობის მაჩვენებლების დინამიკისა და გეგმის შესრულების შესწავლით. ამ მიზნით შედგენილია ნ. 1. ცხრილი.

ცხრილი ნ.1

საერთო და სასაქონლო პროდუქციის გამოშვება
(ათას ლარ.)

მაჩვენებლები	გასული წლის ფაქტობრივი	სანგარიშგებო წელს		% -ით	
		გეგმი	ფაქტობრივი	წინა წელთან	გეგმასთან
1. საერთო პროდუქცია ფიქსირებული ფასებით...	82174	86415	87940	107,0	101,7
2. სასაქონლო პროდუქცია ფიქსირებული ფასებით...	81985	86000	87735	107,0	102,0

ცრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ საკელეე ობიექტს საერთო და სასაქონლო პროდუქციის გამოშვების გეგმა გადაჭარბებით შეუსრულებია, საერთო პროდუქციისა 1,7%-ით, ხოლო სასაქონლო პროდუქციისა 2,0%-ით. 7%-ითაა გაზრდილი საერთო და სასაქონლო პროდუქციის მოცულობა წინა წელთან შედარებით. წარმოების მოცულობის ზრდა ამ მაჩვენებლებით დადებითად ხასიათდება, მაგრამ საბოლოო შეფასება მას მიეცემა მხოლოდ რეალიზაციის მაჩვენებლის განხილვის შემდეგ.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში პროდუქციის წარმოების მოცულობას, სხვა დანარჩენ თანაბარ პირობებში, განსაზღვრავს ბაზარი – საქონელზე მოთხოვნის ცვალებადობა. აქედან გამომდინარე, წარმოების მოცულობის რეგულირებაზე გადაწყვეტე გაელენას ახდენს ბაზარი. რომელიც ნებისმიერ საწარმოს უყენებს სამ ძირითად მოთხოვნას:

ა) აწარმოოს მხოლოდ მყიდველისათვის საჭირო ასორტიმენტის პროდუქცია;

ბ) უზრუნველყოს მაღალი ხარისხის პროდუქციის მიწოდება;

გ) პროდუქცია გაუგზავნოს კონკრეტულ მყიდველებს კონტრაქტით დადგენილ ვადებში.

ანალიზის დროს გამოკელებული უნდა იქნას თუ როგორ სრულდება ეს მოთხოვნები და განისაზღვროს ის ხელშემშლელი ფაქტორები, რომლებიც უარყოფითად მოქმედებენ მიზნის მიღწევაზე.

პროდუქციის წარმოების მოცულობაზე აქტიურ გავლენას ახდენს ისეთი არსებითი ხასიათის ფაქტორები, როგორიცაა: პროდუქციის ასორტიმენტი და სტრუქტურა, პროდუქციის გამოშვების რიგმულობა და ხარისხი. განვიხილოთ მათი ანალიზის მეთოდური ხერხები.

§ 5. პროდუქციის გამოშვების ანალიზი ასორტიმენტის ხარისხის და რიგმულობის მიხედვით

როგორც უკვე აღვნიშნეთ „ბიზნეს-გეგმის“ შესაბამის განაყოფში (საქონელი, მომსახურება), მოცემულია იმ პროდუქციის აღწერა, როგორც წარმოებასაც პროდუქტი ითვალისწინებს. მასში მითითებულია პროდუქციის ნომენკლატურა და ასორტიმენტი.

პროდუქციის ნომენკლატურა არის ნაკეთობათა დასახელებების ჩამონათვალი, ხოლო ასორტიმენტი – ერთნაირი სახელწოდების პროდუქციის შედგენილობა, სახეების და მარკების მიხედვით. ხშირად ეს გერმინოლოგია ერთი და იმავე მნიშვნელობითაც იხმარება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა პროდუქციის გამოშვების გეგმების შესრულებას უმნიშვნელოვანეს ნაკეთობათა ნომენკლატურის მიხედვით, რამდენადაც, როგორც ცნობილია, პროდუქციის უმნიშვნელოვანესი სახეების რიცხვს მიეკუთვნება ისეთი ნაკეთობანი, რომელთა მიხედვით განისაზღვრება წარმოების ფინანსური მდგომარეობა.

ამრიგად, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ნომენკლატურისა და ასორტიმენტის მიხედვით პროდუქციის გამოშვების გეგმის შესრულებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, რამდენადაც ერთი საწარმოს მიერ ასორტიმენტის მიხედვით პროდუქციის გამოშვების გეგმის შესრულებლობა ავტომა-

გურად იწვევს მოცემულ საწარმოთა კოოპერირებაში მყოფ საწარმოთა გეგმების შესრულებლობას, ბაზრის მოთხოვნილების სრულყოფილად დაუკმაყოფილებლობას და სხვა. გარდა ამისა, ასეთი მდგომარეობა უარყოფითად მოქმედებს თვით საწარმოს ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, რამდენადაც უმცირდება საწარმოთა მოგება და რენგაბელობა ჯარიმებისა და საურაეების გადახდის ხარჯზე და სხვა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკურმა ანალიზმა ხელი უნდა შეუწყოს საწარმოს ასორტიმენტის მიხედვით პროდუქციის გამოშვების გეგმის წარმატებით შესრულებაში. ამ მიზნის განხორციელებისათვის ანალიზმა ეტაპობრივად უნდა გადაწყვიტოს შემდეგი ამოცანები: დაადგინოს ამ სფეროში გეგმის ხარისხი; ოპერატიული კონტროლი დააწესოს პროდუქციის გამოშვების გეგმების შესრულებაზე ასორტიმენტულ ჭრილში; გამოაელინოს ყოველი დარღვევა, რომელიც მიმართულია ასორტიმენტის მიხედვით გეგმის შესრულებლობისაკენ და დასახოს კონკრეტული ღონისძიებანი გამოვლენილ ნაკლოვანებათა სალიკვიდაციოდ.

ანალიზისათვის წყაროს წარმოადგენს: ა) ბიზნეს-გეგმის განაცოფი (პროდუქციის წარმოების და რეალიზაციის გეგმა); ბ) ფორმა № 1-კ (პროდუქციის გამოშვების შესახებ ასორტიმენტულ ჭრილში); გ) მიმდინარე აღრიცხვის ინფორმაცია პროდუქციის გამოშვების მიმდინარეობის შესახებ; დ) მომარაგება-გასაღების განყოფილების მასალები და სხვა.

ასორტიმენტის გეგმის შესრულების ანალიზის დროს შეიძლება მრავალი სამუშაო ხერხი იქნეს გამოყენებული*. ანალიზის მეთოდის საფუძველზე საწარმოებმა ასორტიმენტის გეგმის შესრულების განსაზღვრისათვის შეიძლება გამოიყენონ „ჩათელის ხერხი“. ამ ხერხის მიხედვით საწარმოს გეგმის შესრულებაში ეთელება მხოლოდ გეგმის ფარგლებში გამოშვებული პროდუქციის მაჩვენებლები, ე. ი. პროდუქციის იმ სახეობათა მიხედვით, რომელთა გეგმაც გადაჭარბებითაა შესრულებული, ჩათელდება გეგმური ოდენობით; ხოლო იმ ნაკეთობათა მიხედვით, რომელთა გამოშვების გეგმა ვერ შესრულდა – ფაქტიურად გამოშვებულის მიხედვით.

პრაქტიკაში ასორტიმენტის მიხედვით გეგმის შესრულების განსაზღვრისათვის იყენებენ „უმცირესი პროცენტის“ ხერხსაც. იგი ყველაზე მარტივია, რამდენადაც ამ დროს გამოშვებული პროდუქციის ასორტიმენტის გეგმის შესრულება განისაზღვრება პროდუქციის სახეებს შორის გეგმის შესრულების ყველაზე უმცირესი პროცენტით.

* იგულისხმება, რომ მმართველობითი ინფორმაციის ანალიზის მეთოდისა შესუდუდული არ არის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იმ/საწარმოებში, რომელთაც პროდუქციის ძალზე ფართო ასორტიმენტი აქვთ, პროდუქციის გამოშვების დაგეგმვა და გეგმის შესრულების შეფასება წარმოებს ნაკეთობათა ჯგუფების მიხედვით.

მაგრამ ცხადია ის გარემოება, რომ რამდენადაც დიფერენცირებული იქნება ინფორმაცია პროდუქციის ცალკეულ სახეობათა ოდენობაზე, მით უფრო ზუსტად განისაზღვრება ფაქტიური მდგომარეობა ასორტიმენტის მიხედვით გეგმის შესრულების შესახებ და სათანადო შეფასებას მიეცემა შექმნილ მდგომარეობას.

ანალიზის დროს გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ცალკეული თვეების მიხედვით ასორტიმენტის გეგმა შეიძლება არ შესრულდეს, ხოლო მთლიანად კვარტლის ან წლის მიხედვით კი შესრულდეს, რამდენადაც ცალკეული სახეების ნაკეთობათა გეგმის შეუსრულებლობა შეიძლება გადაიფაროს სხვა თვეში გეგმის ზევით გამოშვების ხარჯზე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საწარმოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ასორტიმენტის მიხედვით პროდუქციის გამოშვების გეგმების შესრულების ოპერატიულ ანალიზს, რათა დროულად იქნეს გამოვლენილი უკვე მომხდარი ან მოსალოდნელ დარღვევათა მიზეზები.

ასეთი მიზეზი შეიძლება იყოს ობიექტების ექსპლუატაციაში გადაცემის დაგვიანება, კოოპერირებულ მოწოდებათა გეგმის შეუსრულებლობა, არასტანდარტული ნედლეულისა და მასალების არსებობა და სხვა.

ანალიზის პროცესში დეტალურად უნდა იქნეს შესწავლილი ასორტიმენტის მიხედვით გეგმის შეუსრულებლობის მიზეზები. ამავე დროს დადგინდეს უნდა იქნეს გეგმის ზევით გამოშვებული პროდუქციის რეალიზაციის პირობები.

პროდუქციის ასორტიმენტისა და ნომენკლატურის გეგმის შესრულების ანალიზის შემდეგ მიზანშეწონილია პროდუქციის გამოშვების გეგმის შესრულების შესწავლა სტრუქტურის მიხედვით, რამდენადაც წარმოების მოცულობაზე დიდ გავლენას ახდენს გამოშვებული პროდუქციის სტრუქტურული ცვალებადობა.

პროდუქციის გამოშვების გეგმა სტრუქტურის მიხედვით შესრულებულად ჩაითვლება იმ შემთხვევაში, თუ დაკუთვლია ცალკეული სახეობის ნაკეთობათა შორის გეგმით დადგენილი თანაფარდობა. ანალიზის დროს შესწავლილ უნდა იქნეს სტრუქტურული ძვრების გამომწვევი მიზეზები. მიზანშეწონილია შედარებისათვის გამოყენებულ იქნეს წინა წლის მაჩვენებლები, რათა დაეადგინოთ თვით გეგმური სტრუქტურის ცვალებადობა მასთან შედარებით და მისი მიზეზები.

პროდუქციის ხარისხიანობის ანალიზი. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება პროდუქციის ხარისხს. ამასთან დაკავშირებით პროდუქციის ხარისხიანობის საკითხი საწარმოთა მუშაობის შეფასებისას ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მაჩვენებლად ითვლება.

სამრეწველო პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა სტანდარტების სისტემა. სამრეწველო პროდუქციის სტანდარტიზაცია ნიშნავს პროდუქციის თვისებების ზუსტად დასაშვები ნორმების დადგენას.

მსოფლიო სტანდარტების საშუალებით ყველა პირობა იქმნება სამრეწველო პროდუქციის დონესა და სტაბილურობაზე აქტიური ზემოქმედებისათვის. დღეს, როდესაც რესპუბლიკაში მიმდინარეობს ბრძოლა ეროვნული ეკონომიკის აღორძინებისათვის, სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს ხარისხიანობის ოპერატიული ანალიზი, რათა ამ უკანასკნელმა ხელი შეუწყოს საწარმოს მიზანდასახულობის განხორციელებას ხარისხიანი პროდუქციის გამოშვების საქმეში, რათა კონკურენტუნარიანი პროდუქციით მივაღწიოთ ეროვნული ბაზრების დაცვას.

ხარისხის მაჩვენებლები მრავალნაირია დარგებსა და მათ მიერ დამზადებული პროდუქციის სპეციფიკიდან გამომდინარე. კვების მრეწველობაში ხარისხიანობის დასახასიათებლად გამოიყენება ისეთი მაჩვენებლები, როგორცაა სორტულობა, ბალები და სხვა.

პროდუქციის ხარისხიანობის გეგმის შესრულების ანალიზი ორი მიმართულებით უნდა წარმოებდეს. პირველ რიგში უნდა განისაზღვროს უმაღლესი ხარისხის და ახლად ათვისებული პროდუქციის ხარისხის ხედრითი წონები, საერთო გამოშვებაში მათი ცვალებადობა; მეორე რიგში კი საჭიროა გაიზომოს ხარისხიანობის ცვალებადობის გავლენა საერთო პროდუქციის მოცულობაზე. ანალიზისათვის გამოიყენება გექნიკური კონტროლის განყოფილების მასალები; ხარისხის ცენტრალური ლაბორატორიის მასალები; რეკლამაციები და სხვა.

პირველ რიგში საჭიროა განისაზღვროს უმაღლესი ხარისხის კატეგორიების მიხედვით პროდუქციის გამოშვების გეგმის შესრულების დონე, რისთვისაც შეიძლება შემდეგი სახის ცხრილის შედგენა (ცხრილი 6. 2).

მაღალი ხარისხის პროდუქციის გამოშვების გავრცელების შედეგების მაჩვენებლები (ტონოზით)

	გასულ წელს	საანგარიშგებო წელს		გვერდითი შეცდომის %	გადახრა	
		გვერდითი	ფაქტობრივი		წინა წლიდან	გვერდითი
შავი ბაიხის ჩაი						
1. „საქართველოს თაიგული“	8,1	7	9,5	135,-	+1,4	+2,5
2. უმაღლესი ხარისხის I კატ.	382,0	272,8	17,4	63,8	-109,2	-20,8
3. უმაღლესი ხარისხის II კატ.	2276,6	2032,3	1241,8	61,1	-1034,2	-796,5
4. პირველი ხარისხი	4163,6	5756,4	4415,4	76,7	+252,4	-1341,0
მწვანე ბაიხის ჩაი						
1. „საქართველოს თაიგული“	5	9	4,9	54,4	-0,1	-4,1
2. უმაღლესი ხარისხი	1956,1	1402	1537,2	109,6	-418,9	135,2
3. პირველი ხარისხი	5803,4	3785	4538,3	119,7	-1270,1	+748,3
სულ	14593,5	13264,5	11916,2	89,8	-2677,3	-1348,3

ცხრილიდან ჩანს, რომ საკვლევ თბილისის უმაღლესი ხარისხის კატეგორიების პროდუქციის გამოშვების გეგმა 89,8%-ით შეუსრულებია (11916,2 : 13264,5 x 100) და თანაც მაშინ, როდესაც გეგმური მაჩვენებელი წინა წლის დონესთან 8,4%-ითაა შემცირებული. როგორც აღინიშნა, საანგარიშგებო პერიოდში თბილისის საერთო პროდუქციის გამოშვების გეგმა 102,0%-ით შეასრულა, ე. ი. საანგარიშგებო პერიოდის განმავლო-

ბაში საერთო პროდუქციის გამოშვების გეგმა 102,0%-ით შეასრულა, ე. ი. საანგარიშებზე პერიოდის განმავლობაში საერთო პროდუქციის გამოშვების გეგმის გადაჭარბებით შესრულება მიგწვეულია დაბალსაჩინო-სიანი პროდუქციის გამოშვების ბაზაზე, რაც საწარმოს მუშაობას უარყოფითად ახასიათებს და დაბლა სწევს მის ხარისხობრივ მაჩვენებლებს.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე გაანგარიშებულ უნდა იქნეს გამოშვებული პროდუქციის ხარისხიანობის კოეფიციენტები და მათი ცვალებადობის გავლენა პროდუქციის მოცულობაზე.

ხარისხიანობის კოეფიციენტების გასაანგარიშებლად საჭიროა ყველა ხარისხის პროდუქციის ღირებულება შესაბამისი ფასებით გაიყოს იმავე პროდუქციის რაოდენობაზე, რომელიც უმაღლესი ხარისხის ფასით იქნება გამოსახული. როგორც წესი, ხარისხიანობის შემცირება ამცირებს პროდუქციის მოცულობას. ხარისხიანობის ცვალებადობის გავლენის სიდიდე რომ დაეადგინოთ, საჭიროა საერთო პროდუქციის ფაქტორი თანხა გავამრავლოთ გეგმურ ხარისხიანობის კოეფიციენტზე და გავყოთ ფაქტორ ხარისხიანობის კოეფიციენტზე, მიღებულ შუალედურ მაჩვენებელს უნდა შევადაროთ საერთო პროდუქციის ფაქტორი სიდიდე.

შუალედური მაჩვენებლის გადახედვა საერთო პროდუქციის ფაქტორ სიდიდეზე გვიჩვენებს პროდუქციის ხარისხიანობის შემცირების გავლენის სიდიდეს და პირიქით.

ასეთი წესით განისაზღვრება ყველა სახის პროდუქციის ხარისხიანობის მაჩვენებლები და მათი ცვალებადობის გავლენა პროდუქციის მოცულობაზე, რომელთა საერთო ალგებრული ჯამით მივიღებთ საანგარიშებო პერიოდში საერთო პროდუქციის მოცულობაზე ხარისხიანობის ცვალებადობის გავლენის სიდიდეს, ე. ი. იმ რებერვს, რომელიც ვერ გამოიყენა საწარმომ.

პროდუქციის გამოშვების რიგმულობის ანალიზი. სამრეწველო საწარმოებს პროდუქციის გამოშვება და რეალიზაცია ნაგურალურ და ღირებულებით ფორმაში ეგეგმება პროდუქციის გამოშვების რიგმულობაში იგულისხმება საწარმოს მიერ დროის თანაბარ შუალედში თანაბარ ბოდიერი პროდუქციის გამოშვება. რიგმულობის დარღვევა მკვეთრად აუარესებს საწარმოს სამეურნეო საქმიანობას, იწვევს მოცულებებს, დენდ მთხანას, რაც მრდის წუნს და უზარინს პროდუქციის გამოშვებას, მყიდველებთან ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებათა შეუსრულებლობისათვის ჯარიმებისა და საერავეების გადახდას.

აღნიშნულის თავიდან აცილების მიზნით საწარმოს, პირველ რიგში, სათანადოდ უნდა პქონდეს შედგენილი პროდუქციის გამოშვების რიგმუ-

ლობის გეგმა და ოპერატიულად ხდებოდას გათვალისწინებული პროდუქციის გამოშვების გრაფიკის დაცვის შემოწმება.

ანალიზის მიზანია დაადგინოს პროდუქციის გამოშვების რიგმ ულობის გეგმის ხარისხი და მისი ფაქტიური შესრულება, გაიანგარიშოს რიგმულობის კოეფიციენტი, დაადგინოს რიგმულობის დარღვევის გამომწვევი მიზეზები და დასახოს გზები მის გამოსასწორებლად. ანალიზის დროს უნდა გავიანგარიშოთ აგრეთვე რიგმულობის დარღვევის გაელენა პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის შესრულებაზე.

რიგმულობის ანალიზისათვის ინფორმაცია აღებულ უნდა იქნეს მზა ნაწარმის საამქროს უფროსის ჩანაწერებიდან და ბულალტერიიდან, ასევე წლიური ანგარიშების ახსნა-განმარტებითი ბარათიდან.

ჩაის ფაბრიკებში პროდუქციის გამოშვების რიგმულობის ანალიზი მიზანშეწონილია ტარდებოდას არა მარტო კვარტალურ და თვიურ ტრილში, არამედ უფრო მცირე პერიოდების მიხედვით, რადგან „პიკების“ პერიოდი დიდ გაელენას ახდენს წარმოების გეგმის შესრულებაზე.

დარგის სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, რიგმულობის ანალიზი თავისებურ მიდგომას მოითხოვს, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ პირველ კვარტალში პროდუქცია საერთოდ არ იგეგმება და არ გამოიშვება; მეორეც იმიტომ, რომ მთელი საერთო პროდუქციის ნახევარი იწარმოება III კვარტალში. ამრიგად, პროდუქციის გამოშვების რიგმულობა შესწავლილ უნდა იქნეს კვარტალებისა და თვეების მიხედვით. მაგრამ აქვე უნდა დაესძინოთ, რომ „პიკების“ პერიოდში ფაბრიკებს უხდებათ საშუალოდლიურ ნორმაზე საკმაოდ მეტი ფოთლის გადამუშაება. ცხადი ხდება, რომ წარმოების მოყულობის რიგმს არღვევს დამზადებული ფოთლის არათანაბარი რაოდენობა (ცხრილი 6. 3), გადამუშაებაში შეფერხება კი მკვეთრად აუარესებს ნედლეულის და მისგან მიღებული პროდუქციის ხარისხს.

ცხრილი 6. 3

პროდუქციის გამოშვების რიგმი თვეების მიხედვით %-ობით

მაისი	ივნისი	ივლისი	აგვისტო	სექტემბერი	ოქტომბერი	სულ
31	23	25	14	6	0,6	100

ისმის კითხვა: თუ ყველაფერი ბუნებრივად ხდება, რა როლი უნდა ითამაშოს რიგმულობის ეკონომიკურმა ანალიზმა? ჯერ ერთი, რიგმულო-

ბის ოპერატიულმა ანალიზმა უნდა გამოავლინოს საწარმოს სიმძლავრეების უკეთ გამოყენების გზები, რომ რაც შეიძლება მაქსიმალურად მოხდეს დამზადებული ფოთლის გადამუშავება, ხოლო ფოთლის ის ნაწილი, რომლის გადამუშავებაც ვერ შეძლებს ფაბრიკა, უნდა გადაუნაწილდეს იმ ფაბრიკებს, სადაც იმ მომენტში საწარმოო სიმძლავრეები შედარებით გამონთავისუფლებულია*.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, სემონის განმავლობაში პროდუქციის გამოშვების მოცულობა თვეების მიხედვით მკვეთრად განსხვავებულია. მიუხედავად იმისა, რომ ჩაის ფოთლის დამზადება და გადამუშავება 150 დღის განმავლობაში წარმოებს, მთელი წარმოებული პროდუქციის 79% მაისის, ივნისისა და ივლისის თვეებში იწარმოება.

პროდუქციის გამოშვების რიგში უფრო ნათლად ჩანს ლეკალურ ჭრილში (ცხრილი 6. 4).

ცხრილი 6. 4

	ლეკალები			სულ
	I	II	III	
მაისი	2	41	57	100
ივნისი	32	37	31	100
ივლისი	30	36	34	100

ამრიგად, ჩვენ განვიხილეთ სამრეწველო პროდუქციის გამოშვების და რეალიზაციის გეგმის შესრულების (შემდგომი) ანალიზის მეთოდის ძირითადი საკითხები. მაგრამ, როგორც ეკონომიკური ანალიზის თეორიიდან ცნობილია, რეზერვების გამოვლენის უფრო მეტ საშუალებას იძლევა ოპერატიული ანალიზი.

ამასთან დაკავშირებით განვიხილოთ პროდუქციის გამოშვების, გადაგზავნის და რეალიზაციის მაჩვენებლების ოპერატიულ-გეგმიური ანალიზის ძირითადი პრინციპები ღარგობრივ ჭრილში.

* სასურველია ასეთი კავშირების არსებობა ფაბრიკების კერძო საკუთრებაში არსებობის დროსაც.

§ 6. პროლექციის გამოშვების ოპერატიული ანალიზი

როგორც ანალიზის თეორიულ ნაწილში აღინიშნა, ოპერატიული ანალიზი წარმოადგენს ეკონომიკური ანალიზის ერთ-ერთ სახეს. მის მიზანს შეადგენს იმ ამოცანების გადაჭრა, რომლებიც დგანან წარმოების ოპერატიული მართვის წინაშე. საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის მთავარ უბანს პროლექციის გამოშვების, გადაგზავნის და რეალიზაციის პროცესები შეადგენს. ამ უბანზე ოპერატიული ანალიზის ძირითადი ამოცანებია სისტემატური კონტროლი: ა) ცალკეული საამქროებისა და საწარმოო უბნების მიხედვით პროლექციის გამოშვების გეგმის შესრულებაზე; ბ) გასაღების განყოფილების მიერ საქონლის გრაფიკის მიხედვით გადაგზავნაზე და გ) მყიდველების მიერ საქონლის ღირებულების გადმორიცხვაზე. თითოეული მაჩვენებლის მიხედვით გეგმიდან გადახრების დადგენა და მათი გამომწვევი მიზეზების შესწავლა, ნაკლოვანებათა თავისდროული აღმოფხვრისა და წარმატებების დროულად განზოგადების მიზნით. შეიძლება აღენიშნოთ, რომ პროლექციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებლების ოპერატიული ანალიზი მოიცავს: ცვლისათვის, დღე-ღამისათვის, დეკადისათვის ან თვისათვის დამუშავებული გეგმა-გრაფიკების შესრულების მიმდინარეობის კონტროლს და რეგულირების საკითხებს.

ანალიზის განყოფილებას ეკისრება საწარმოს ან გაერთიანების ცალკეული საამქროებიდან და უბნებიდან საჭირო მაჩვენებლებზე ოპერატიული ინფორმაციის შეკრება და დამუშავება გამოთვლითი ტექნიკის საშუალებების დახმარებით და ანალიზური შედეგების ოპერატიული გადაცემა ხელმძღვანელობისათვის.

ოპერატიული აღრიცხვის ინფორმაციის წყაროებია: პროლექციის გამოშვების შესახებ ყოველდღიური ან დეკადური შიდასაქარხნო ანგარიშგება; საამქროსა და უბნების ცვლის დაჯამება, გეგმა-გრაფიკები და სხვა.

ოპერატიული ანალიზის დასკვნების ხარისხი დიდადაა დამოკიდებული ინფორმაციის უცყუარობაზე.

საანალიზო ობიექტის სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, ოპერატიული ანალიზის ეტაპობრივი თანმიმდევრობა შეიძლება განსხვავებული იყოს. ზოგადად კი, პირველ რიგში, საჭიროა განესაზღვროთ, როგორ ას-

რულებს საწარმოო პროდუქციის გამოშვების ყოველდღიურ გეგმებს, ნატურალურ გამოხატულებაში.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე განხილულ უნდა იქნეს პროდუქციის გამოშვების ოპერატიული ინფორმაცია საამქროების მიხედვით, რათა გამოჩნდეს თითოეული საამქროს წვლილი შექმნილ სიტუაციაში. მაგალითად, ასევე უნდა გაირკვეს პროდუქციის გამოშვება ყოველი ღლის მიხედვით და გამოვლინდეს შეუსრულებლობის მიზეზები, მაგალითად, ნედლეულით და ნახევარჯაბრიკატებით მომარაგების გეგმის შეუსრულებლობა, მუშახელის ნაკლებობა და სხვა.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე ასევე განიხილება პროდუქციის გადაგზავნის ოპერატიული ინფორმაცია ყოველდღიური მდგომარეობის შესახებ (ცხრილი 6. 5).

ცხრილი 6. 5

პროდუქციის გაგზავნის გეგმის შესრულების მაჩვენებლები დეკადაში (ათასი ლარი)

თვის რიცხვები	გეგმით	ფაქტობრივად	გეგმის შესრულების %	გადახრა
1	20	18	90,0	-2
2	22	20	90,9	-2
3	20	15	75,0	-5
4	24	25	104,0	+1
5	25	22	88,0	-3
და ა. შ.				
სულ დეკადაში	176,0	160,0	90,9	-16,0

ცხრილიდან ჩანს, რომ გაგზავნის გეგმის შესრულების ოპერატიული მაჩვენებლები არაა დაკმაყოფილებულია, რაც მიგვანიშნებს პროდუქციის ხარისხიანობის დაბალ დონეზე. ანალიზის მონაცემთა საფუძველზე საჭიროა საწარმოს ხელმძღვანელობამ ყურადღება გაამახვილოს მზა ნაწარმის ხარისხზე, თავისდროულ გაგზავნის და საწყობში მზა პროდუქციის ნაშთების შემცირებაზე.

§ 7. პროდუქციის წარმოების მოსალოდნელი შესრულების წინასწარი (პროგნოზული) ანალიზი

ცნება „მოდელირება“ მეცნიერებაში გამოიყენება როგორც ფართო, ზოგადმეცნიერებითი, ისე ვიწრო სპეციალური მნიშვნელობით. მოდელირება, ამ სიტყვის ფართო აზრით, გამოხატავს შემეცნებითი პროცესის რომელიმე ზოგად ასპექტს. მოსალოდნელი შესრულების ანუ პროგნოზული ანალიზის სისტემის მოდელირება მათი შემეცნებისა და მართვის მიზნით წარმოადგენს ჩვენი კვლევის საგანს.

პროგნოზირება სამუალებას იძლევა დროულად განესაზღვროთ საკვლევი ობიექტის მიერ დარჩენილ საანგარიშგებო პერიოდში მუშაობის ნორმალური პირობებით მისაღწევი მიზნები: თუ ეს მაჩვენებლები ვერ აკმაყოფილებს დასახული გეგმების მოსალოდნელ შესრულებას, მაშინ, როგორც წესი, საწარმოს ხელმძღვანელობამ დროულად უნდა გაატაროს რადიკალური ღონისძიებები. ამავე დროს, ასეთი პროგნოზული ანალიზი მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს დაგეგმვის მეცნიერული ღონის ამბალეებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართლიანად მიგვაჩნია იმ მეცნიერების აზრი, რომლებიც პროგნოზირებას გეგმის შედგენის მხოლოდ წინა ეტაპად კი არა, არამედ დაგეგმვის და მართვის პროცესის განუყოფელ ელემენტად მიიჩნევენ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია პროგნოზირების როლი გეგმების მოსალოდნელი შესრულების წინასწარ განჭვრეტის საქმეში.

პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის პროგნოზული ანალიზის მოდელის შექმნისათვის ძირითადი სამუშაო შეიძლება ოთხ ეტაპად დაეყოს: 1. ამოცანის დასმა და მოდელირების პროცესის სტრუქტურა; 2. ამოსავალი ინფორმაციის მომზადება; 3. ამოცანის გადასაწყვეტი ცხრილების მომზადება; 4. ანალიზურ გაანგარიშებათა ჩატარება.

ამოცანის დასმა და მოდელირების პროცესის სტრუქტურა. ცნობილია, რომ რთული სისტემებისათვის აგებენ მიზნების ხეს, რომელიც მთლიანად სისტემის მიზნებისა და მისი ცალკეული ქვესისტემების იერარქიული ურთიერთკავშირების თვალსაჩინო გრაფიკული მოდელია.

მიზნების ხის აგებისათვის ფართოდ გამოიყენება ევრისტიკული მეთოდები, ე. ი. გამოკვლევისა და სწავლების ისეთი ხერხები, რომელთა მიხედვითაც ჭეშმარიტება უნდა გამომელაუნდეს სათანადო მისახვედრი კითხვების დახმარებით; გარდა ამისა, გამოიყენება ექსპერტული მეფასეებიც, რამდენადაც ამოცანის გადაჭრისას ხშირად თავს იჩენს ბევრი გაურკვეველობა.

პროდუქციის წარმოების და რეალიზაციის პროცესი ყველაზე რთული სისტემაა, რომელიც მრავალი ცალკეული ქვესისტემებისაგან შედგება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ამოცანის დასმა სისტემურ მიდგომას მოითხოვს. როგორც აკადემიკოსი დ. მ. გვიშაინი აღნიშნავს¹, სისტემური მიდგომის ამოცანაა სპეციალური მეთოდოლოგიის დონეზე გამოხატვის სისტემური გამოკვლევების პრინციპები, ცნებები და მეთოდები ზოგადი მეთოდოლოგიის – მაგერიალისტური დიალექტიკის გათვალისწინებით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, პირველ რიგში, ნათლად უნდა გაირკვეს მიზანი: რა უნდა იწარმოებოდეს; როგორი, რამდენი და ვინ უნდა მოისმაროს?.. მაგერიალური დოვლათი იწარმოება მოხმარებისათვის. მასასადამე, წარმოების აეკარგიანობის შემფასებელი მომხმარებელი უნდა იყოს და არა რაღაც ხელოვნურად შეთხზული მაჩვენებლები. არასრულად უნდა ჩაითვალოს გამოთქმა „პლანგაცია – ფაბრიკა“, რამდენადაც ამ სისტემაში მთავარი მომენტი იგნორირებული – „მომხმარებელი“, ამიტომ სრულყოფილი სისტემა იქნება: „პლანგაცია – ფაბრიკა – მომხმარებელი“.

ამრიგად, თითქმის გამოიკვეთა დასასმელი ამოცანა. კვლევის პროცესში უნდა დაეადგინოთ არა მარტო ის, თუ რა რაოდენობის პროდუქციის წარმოებას შეძლებს საკვლევი ობიექტი, არამედ ისიც, თუ როგორი იქნება წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის ხარისხი.

ჩაის წარმოების კერძო ფირმები გზას უხსნის მეწარმეებს, იბრძოლონ უმაღლესი ხარისხის პროდუქციის საწარმოებლად, რათა კონკურენცია გაუწიონ ბაზარზე უცხოურ ჩაისს. ამისათვის, ლოგიკურია, თითოეული ფირმა იმოქმედებს სისტემით: „პლანგაცია ფაბრიკა მომხმარებელი“.

მოდელირების პროცესმა სტრუქტურულად ლოგიკური თანმიმდევრობით უნდა ასახოს წარმოების პროცესზე მოქმედი ყველა ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორი; ასევე უნდა მოხდეს რეალიზაციის პროცესის შესწავლის დროსაც. ორივეს კვლევის სტრუქტურა დაიხვეწება კონკრეტული ინფორმაციის ანალიზის პროცესში.

ამოსავალი ინფორმაციის მომზადება. ინფორმაციული ბაზის შესასებ V თავში უკვე გვექონდა საუბარი და ამიტომ აქ მასზე ფართოდ აღარ შეეჩერდებით. ერთხელ კიდევ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ინფორმაციის რეალურობა დიდად განსაზღვრავს მისაღები შედეგის ხარისხს.

დასმული ამოცანის გადასაწყვეტად ცხრილების მომზადება ყველაზე პასუხსაგები სამუშაოა, რამდენადაც ამ ეტაპზე უნდა გამოიკვეთოს ანა-

1 ვ. გ. ვ. გ. აფანასიევი, ხაზოგადობა: სისტემურობა, შემეცნება და მართვა, თბ., 1985, გვ. 186.

ლიზის ჩატარების შედეგები, რაც მთავარია, ცხრილების შინაარსმა საშუალება უნდა მოგვცეს დასახული ამოცანების რეალიზაციისა.

რაც შეეხება ანალიზურ გაანგარიშებათა ჩატარებას, მიგვაჩნია, რომ გამოყენებული უნდა იქნას როგორც გრაფიკული, ისე ეკონომიკურ-მათემატიკური ხერხები.

თავი VII.

წარმოების ხარჯების და პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი

§ 1. წარმოების ხარჯების ცნება და კლასიფიკაცია. ანალიზის ამოცანები და საინფორმაციო წყაროები

ღირებულებების რა ღირებულება არ უნდა მიაღწიოს საზოგადოებას, რა ფორმითაც არ უნდა მიმდინარეობდეს საზოგადოებრივი წარმოების პროცესი, აღამიანთა ცხოვრების საფუძველი მაგერიალური დოვლათის წარმოება იქნება – ერთი და იგივე დარჩება ამ წარმოებისათვის საჭირო ელემენტებიც, რომელთა ხარჯების შედეგად მიიღება მაგერიალური დოვლათი, რომლის საფუძველზე მეწარმეები ლეზულობენ მოგებას. ნებისმიერი ფირმის ეკონომიკური საქმიანობის მთავარი მიზანი მოგების მაქსიმიზაციაა მინიმალური დანახარჯებით. ზოგადად რომ ვთქვათ, სხვაობა ფირმის მთლიან შემოსავალსა და წარმოების ხარჯებს შორის ქმნის ფირმის მოგებას. ამრიგად, ნათელია ის დიდი როლი, რომელიც ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზს აკისრია ხარჯების მინიმალისათვის ბრძოლის საქმეში. მიზნის მიღწევისათვის კი, პირველ რიგში, აუცილებელ წინაპირობად გვევლინება ხარჯების მეცნიერულად და პრაქტიკულად დასაბუთებული კლასიფიკაცია. |

წარმოების ხარჯების ყოველმხრივი ანალიზისათვის აუცილებელია ერთმანეთისაგან გაევიჯნოთ კატეგორიები „წარმოების დანახარჯები“ და „პროდუქციის თვითღირებულება“. დაგვეგმისა და აღრიცხვის სამამულო პრაქტიკაში „წარმოების ხარჯების“ ქვეშ იგულისხმებოდა საწარმოს მიერ საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში პროდუქციის წარმოებასა

და მომსახურებაზე გაწეული დანახარჯების ჯამი, რაც საბაზრო ეკონომიკის პირობებშიც ამავე გავებით უნდა იქნეს მიღებული და შენარჩუნებული. მის გაანგარიშებას საფუძვლად უდევს წარმოების დანახარჯების დაჯგუფება ელემენტების მიხედვით. „ელემენტური“ ხარჯები ეკონომიკური შინაარსით ერთგვაროვანნი არიან: 1. ნელეული და მასალები; 2. სათბობი და ენერჯია; 3. ხელფასი ყველა სახის ანარიცხებით; 4. ძირითადი ფონდების ამორტიზაცია; 5. დანარჩენი ხარჯები. წარმოების დანახარჯების დაჯგუფება ეკონომიკური ელემენტების მიხედვით საშუალებას იძლევა: ა) შევადგინოთ მთლიანი ხარჯთა ნუსხა; ბ) განისაზღვროს დანახარჯთა სტრუქტურის ცვალებადობა დინამიკაში; გ) შევაჯამოთ ცალკეულ საწარმოთა მონაცემები ქვეყნის მასშტაბით; დ) განვსაზღვროთ ეროვნული შემოსავალი. დანახარჯთა დაჯგუფება „ელემენტურ“ ჭრილში პასუხს იძლევა კითხვაზე: რას უხარჯაეთ და რამდენს? მაგრამ „კომერციული ანგარიშის“ პრინციპი მოითხოვს იმის ცოდნას, თუ კონკრეტულად რაზე იხარჯება და რამდენი. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად წარმოებაზე დანახარჯების დაჯგუფებას „ეკონომიკური მუხლების“ მიხედვით ახდენენ, რაც წარმოშობს კომპლექსურ ხარჯებს. კომპლექსური დანახარჯები აერთიანებს ეკონომიკური შინაარსით სრულიად განსხვავებულ ხარჯებს. მათ დაჯგუფებას საფუძვლად უდევს ხარჯების გაწევის დანიშნულება და ადგილი. ასეთი ეკონომიკური მუხლები გამოიყენება სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულებისა და კალკულაციების შესადგენად.

„პროდუქციის თვითღირებულების“ ცნების ქვეშ იგულისხმება სასაქონლო პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციაზე გაწეული დანახარჯების ჯამი ღირებულებით ფორმაში. განსხვავებას „წარმოების დანახარჯების“ და „პროდუქციის თვითღირებულების“ მაჩვენებლებს შორის ძირითადად შიდა ბრუნვა და დაუმთავრებელი წარმოების ნაშთების არსებობა წარმოშობს.

პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის დროს მხედველობიდან არ უნდა გამოგორჩეს დანახარჯების კლასიფიკაცია ა) პირდაპირ და ბ) არაპირდაპირ ხარჯებად. პირდაპირია ყველა ის ხარჯი, რომელიც განაწილების გარეშე შეიძლება შევიდეს პროდუქციის თვითღირებულებაში. არაპირდაპირი ხარჯები დაკავშირებულია რამდენიმე სახის პროდუქციის წარმოებასთან და საჭირო ხდება მათი განაწილება პროდუქციის სახეებს შორის.

ანალიზისათვის მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, ხარჯების კლასიფიკაცია წარმოების მოცულობის ცვალებადობაზე დამოკიდებულების მიხედვით: ა) პირობით მუდმივ და ბ) ცვალებად ხარჯებად.

პირობით მუდმივია ხარჯები, რომელთა სიდიდეც წარმოების მოცულობის პროპორციულად არ იცვლება: სამმართველო აპარატის ხელფასი, ქსაერთო-საწარმოო ხარჯები და სხვა.

ცვალებადია ხარჯები, რომელთა სიდიდე იცვლება წარმოების მოცულობის პროპორციულად, მაგ., ნედლეული და მასალები, სათბობი და ენერჯია, მუშების ხელფასი და სხვა.

წარმოების ხარჯებს ყოფენ ამკარა და ფარულ (იმპლიციტურ) ხარჯებად. ამკარაა ყველა ის ხარჯი, რომელიც ფიქსირდება წარმოების დანახარჯების სახით.

ფარული (იმპლიციტური) ხარჯები არის ფირმის საკუთრებაში არსებული იმ რესურსების გამოყენების ხარჯები, რომელიც კონტრაქტით გათვალისწინებული არ არის და ხარჯებიც არ ნაზღაურდება და, ცხადია, ფირმის საბუღალტრო ანგარიშგებაშიც არ აისახება.

ანალიზის პროცესში ამკარა და იმპლიციტურ ხარჯებს შორის განსხვავების დადგენა აუცილებელია წმინდა ეკონომიკური მოგების გასაანგარიშებლად.

დღევანდელ ეტაპზე წინა პლანზე წამოიწია ალტერნატიული (ურთიერთგამომორცხავი) ხარჯების საკითხმა, რამდენადაც იგი უკავშირდება რესურსების იშვიათობასა და მათი ისეთი შემცველის მონახვას, რომელთაც ეკონომიკური უპირატესობა აქვთ. ეს გარემოება კიდევ უფრო ზრდის წარმოების ხარჯების ეკონომიკური ანალიზის მნიშვნელობას.

წარმოების ხარჯებს ყოფენ გარე და შიდა ხარჯებად. გარე ხარჯები მთლიანი ხარჯების ის ნაწილია, რომელსაც ფირმა გაიღებს გარეთ შეძენილი მაგერიალური და შრომითი რესურსებისათვის. შიდა ხარჯები ფირმის მთლიანი-ხარჯების ის ნაწილია, რომელიც მოიცავს ფირმის სავსეთარ, შიდა მაგერიალურ თუ შრომით რესურსებს.

ამრიგად, ნათლად ჩანს, თუ რამდენად მრავალწახანგია „წარმოების დანახარჯების“ კატეგორია და რაოდენ მაქსიმალური ყურადღებაა გამოსაჩენი ხარჯების მინიმიზაციის მიღწევისათვის.

ანალიზის ამოცანები და წყაროები. პირველ რიგში, ალსანიშნავია ის გარემოება, რომ „წარმოების დანახარჯების აღრიცხვის და პროდუქციის თვითღირებულების გაანგარიშების“ უბანი საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში წარმოადგენს კომერციულ უბანს. საწარმო თვითონ ადგენს პროდუქციის თვითღირებულების გეგმას, ამუშავებს ნორმებს და თვითღირებულების შემცირების დავალებებს, მოსალოდნელ გექნიკურ-ტექნოლოგიურ პროგრესული ცვლილებების გათვალისწინებით. ამრიგად, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის ამოცანებია:

1. წარმოების დანახარჯების ნორმების პროგრესულობის შემოწმება; თვითღირებულების საგეგმო მაჩვენებელთა ოპტიმალურობის შესწავლა. ანალიზის დროს ღებგალურად უნდა გამოიყენებოდეს, თუ გეგმის შედგენის დროს რამდენად სრულად აისახა მასში თვითღირებულების შემცირების შიგთავსიერად ფარული და პერსპექტიული რეზერვები.

2. პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებელთა გეგმის შესრულების და დინამიკის შეფასება, გადახრების დადგენა და იმ ფაქტორების გამოვლენა, რომლებმაც გააუმჯობესა მოახდინეს თვითღირებულების გეგმის შესრულებაზე ეკონომიის ან გადახარჯვის ხაზით.

3. პროდუქციის თვითღირებულების შემდგომი შემცირების რეზერვების გამოვლინება და წინადადებების შემუშავება ამ რეზერვების ასამოქმედებლად.

საანალიზო ინფორმაცია და მათი რეალურობის დადგენა. პროდუქციის თვითღირებულების კომპლექსური ანალიზის ჩატარებისათვის საინფორმაციო მასალების წყაროს ბუღალტერიის ყველა დოკუმენტი და რეგისტრი წარმოადგენს, რომელშიც დაფიქსირებულია მოცემულ საანალიზო პერიოდში გამოშვებული პროდუქციის წარმოებაზე გაწეული ხარჯების სიდიდე ნებისმიერ საზომ ერთეულებში. |კერძოდ: მაგრიალური დანახარჯების (ნედლეული და მასალები, სათბობი და ენერჯია გექნოლოგიური მიზნებისათვის) ხარჯვის პირველადი და მაგრიალური დოკუმენტები; ხელფასის ხარჯვის დამადასტურებელი დოკუმენტები (ანაზღაურება მოცდენებისათვის, უნაყოფო გადახდები); საერთო-საწარმოო ხარჯების გაანგარიშების დოკუმენტები; ინფორმაცია წუნისა და დანაკარგების შესახებ. ანალიზისათვის სინთეზური ინფორმაცია თავმოყრილია ჟურნალ-ორდერ № 10-ში, საიდანაც განისაზღვრება სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება, დანახარჯთა ელემენტებისა და ეკონომიკური მუხლების მიხედვით. მნიშვნელოვანი დოკუმენტია ძირითადი საშუალებების ამორტიზაციის გაანგარიშების საბუთები. ამასთან, ანალიტიკოსმა უნდა დაუსაბუთოს საწარმოს, თუ ამორტიზაციის დარიცხვის რომელი მეთოდი გამოიყენოს – სწორზამოვანი, ე. ი. საბჭოური, გრადიციული, თუ ბასს-ით შემოთავაზებული მეთოდებიდან სხვა რომელიმე.

| თვითღირებულების შემცირების ფარული რეზერვების გამოვლენისათვის მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ცალკეულ ნაკეთობათა კალკულაციები, გეგმური ინფორმაციიდან: მაგრიალური რესურსების ხარჯვის ნორმები; გეგმური კალკულაციები; გექნოლოგიკური რუკები; ახალი წარმოების და გექნოლოგიის ათვისებისათვის ჩატარებული გაანგარიშებანი და სხვა: |

საგულისხმოა ის მოპენტი, რომ მმართველობითი აღრიცხვის წარმოება მთლიანად დამოკიდებულია ხელმძღვანელობის ნებაზე: არანაირ გარეშე ორგანოს ან ორგანიზაციას არა აქვს უფლება მიუთითოს, თუ რა უნდა გაკეთდეს და რა არა. ე. ი. დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად გათვითცნობიერებულია წარმოების ხელმძღვანელი და მთავარი ბუღალგერი ასეთი ინფორმაციის აუცილებლობაში.

ბუღალგერული აღრიცხვის საერთაშორისო პრინციპების მიხედვით, მმართველობითი აღრიცხვა ესაა პროცესი ორგანიზაციის ფარგლებში, რაც უზრუნველყოფს მმართველობით აპარატს ინფორმაციით, რომელიც გამოიყენება დაგეგმვისათვის, ორგანიზაციის საქმიანობის მართვისა და კონტროლისათვის. ეს პროცესი მოიცავს იმ ინფორმაციის გამოვლენას, გამოშვას, მომზადებას, ინტერპრეტაციას და ანალიზს, რომელიც საჭიროა მმართველობითი აპარატისათვის თავისი ფუნქციების შესასრულებლად – მინიმალური დანახარჯებით მიიღონ მაქსიმალური მოგება.

პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებლების ანალიზის დაწყებამდე, პირველ რიგში, აუცილებელია მოპოვებული ინფორმაციის რეალურობის დადგენა. როგორც ეკონომიკური ანალიზის თეორიდანაც ცნობილი, ინფორმაციის რეალურობის დადგენის რამდენიმე ხერხი არსებობს. ყველაზე მნიშვნელოვანია ინფორმაციის კამერალური შემოწმება, რომლის მნიშვნელოვანი საკითხია წარმოებაზე დანახარჯების აღრიცხვის და მათი თვითღირებულებაში შეგანის სისწორის შემოწმება.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ისეთი საკითხის გამორკვევას, როგორცაა: წარმოებაზე ჩამოწერილი ნედლეულის და მასალების შეფასების სისწორე – ამ მიზნით მოწმდება საგრანსპორტო დამზადების ხარჯების განაწილება;

- წარმოების დანახარჯებში არანაყოფიერი ხარჯების ჩართვის სისწორე;
- მომავალი პერიოდების ხარჯების ანგარიშზე აღრიცხული თანხების და მიმდინარე რემონტის ხარჯების და თვითღირებულების ხარჯზე შექმნილი რემერჯების წარმოების დანახარჯებში ჩართვის სისწორე;
- მუშებისათვის დარიცხული ხელფასის შესაბამისობა მათ მიერ შესრულებული სამუშაოების რაოდენობასა და მოცულობასთან;

ძირითადი საშუალებების ამორტიზაციის დარიცხვის გაანგარიშებათა შემოწმებისას საჭიროა დადგინდეს: – ექსპლუატაციაში მყოფ ყველა ძირითად საშუალებებზე დაკულია თუ არა ამორტიზაციის დარიცხვის ნორმები;

- სწორად არის თუ არა ამორტიზაცია დარიცხული ძირითადი საშუალებების ექსპლუატაციაში შესვლისას და მათი გასვლისას.

შემოწმებულ უნდა იქნეს ექსპლუატაციაში გადაცემული მცირეფასიანი და სწრაფუკეთადი ინვენტარის ღირებულების თვითღირებულებაში ჩართვის სისწორე.

– ნარჩენებისა და თანამღე პროდუქციის შეფასების სისწორე.

როგორც ცნობილია, წარმოების დანახარჯების აღრიცხვამ და მისი ფაქტიური თვითღირებულების კალკულაციამ უნდა უზრუნველყოს თვითღირებულების გეგმის შესრულების შემოწმება და დანახარჯთა შემცირების რეზერვების გამოვლინება. ამასთან დაკავშირებით, წარმოებაზე დანახარჯების საანგარიშო შემოწმების დროს უნდა გაირკვეს, სომ არ არის შეტანილი თვითღირებულებაში ისეთი სახის დანახარჯები, რომელთა მიკუთვნება კოდექსით გაუთვალისწინებელია, მაგალითად:

– სტიქიური უბედურებით გამოწვეული ზარალი;

– საანგარიშგებო წლის დანარჩენი დანაკარგები და ზარალი, მათ შორის უიმედო ვალებისა და იმ ვალების ჩამოწვრით, რომელთა სასარჩევო ხანდაზმულობის ვადა განელილია და სხვა.

– შემოწმებულ უნდა იქნეს მოწყობილობის შენახვის და ექსპლუატაციის და საერთო საწარმოო ხარჯების აღრიცხვის და განაწილების სისწორე პროდუქციის ცალკეულ სახეებს შორის;

– საანგარიშო შემოწმებისას განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა შემოწმდეს დაუმთავრებელი წარმოების აღრიცხვის მდგომარეობა და თვითღირებულების განსაზღვრის სისწორე, მისი ნაშთების ინვენტარიზაციის ჩატარების ხარისხი.

პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებლები. მასთან დაკავშირებით, რომ თვითღირებულება წარმოადგენს ერთ-ერთ რთულ ეკონომიკურ კატეგორიას, მისი მეცნიერული დაგეგმვის, აღრიცხვისა და ანალიზისათვის საჭირო ხდება რამდენიმე მაჩვენებლის გამოყენება, თუმცა დღემდე ამ მაჩვენებელთა სისტემა მთლიანად სრულყოფილი არაა და საჭიროებს გაუმჯობესებას.

პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თვითღირებულების მაჩვენებელთა სისტემის სწორ დადგენას.

საერთოდ, პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებელთა სისტემა სამ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1. აბსოლუტური მაჩვენებლები (წარმოებაზე დანახარჯთა ნუსხა, მთელი სასაქონლო და რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულება).

2. პროდუქციის წარმოებაზე დანახარჯთა ღონის მაჩვენებლები (ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულება, დანახარჯები 1 ლარ სასაქონლო პროდუქციაზე).

3. დანახარჯთა დინამიკის ამსახველი მაჩვენებლები (ერთეული პროდუქციის თვითღირებულების, შესაძარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების და I ლარ სასაქონლო პროდუქციაზე დანახარჯების ცვალებადობა).

§ 2. თვითღირებულების გეგმის შესრულების ზოგადი შეფასება

როგორც პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებელთა სისტემის განხილვის დროს აღვნიშნეთ, თვითღირებულების შეფასების განმამოგადებელ მაჩვენებელს წარმოადგენს დანახარჯი I ლარის სასაქონლო პროდუქციაზე თეთრებში, ხშირად სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის დაწყება მიზანშეწონილია ამ მაჩვენებლის განხილვით.

სასაქონლო პროდუქციის I ლარზე დანახარჯის გასაანგარიშებლად საჭიროა მთელი სასაქონლო პროდუქციის სრული თვითღირებულება გავყოთ იმავე სასაქონლო პროდუქციის ღირებულებაზე, რომელიც გამოხატულია საბაზრო ფასებით. იმისათვის კი, რომ გავიანგარიშოთ მაგერიალური დანახარჯების ზღვრული სიდიდე სასაქონლო პროდუქციის I ლარზე, საჭიროა მთელ სასაქონლო პროდუქციაზე გეგმით გათვალისწინებული მაგერიალური დანახარჯები გავყოთ იმავე სასაქონლო პროდუქციის ღირებულებაზე.

ამ განმამოგადებელი მაჩვენებლის ანალიზისათვის ინფორმაცია უნდა ავიღოთ მთელი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ნაერთ ფორმიდან და ფორმა № 2-დან „ანგარიში მოგებისა და ზარალის შესახებ“. ანალიზისათვის შეიძლება შედგეს შემდეგი სახის ცხრილი (ცხრილი 7. 1), სადაც დანახარჯები სასაქონლო პროდუქციის I ლარზე აღნიშნული წესითაა გაანგარიშებული.

ცხრილში მოგანილი მონაცემების მიხედვით, სასაქონლო პროდუქციის I ლარზე დანახარჯის საგეგმო მაჩვენებელი 94 თეთრი, წინა წლის ფაქტობრივ მაჩვენებელთან შედარებით 0,5 თეთრითაა (94,5–94,0) შემცირებული, მაგრამ საანგარიშგებო წელს საწარმომ ვერ შეასრულა დანახარჯის გეგმა. გადახარჯვა შეადგენს 0,02 თეთრს (94,02–94,0).

ანალიზის პროცესში გამოიძლია უნდა იქნეს ამ გადახარჯვის გამოწვევი ფაქტორების გავლენა. მოქმედი მეთოდის მიხედვით, ფაქტობრივი დანახარჯის ცვალებადობაზე გავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები:

დანახარჯები სასაქონლო პროდუქციის 1 ლარზე

მაჩვენებლები	წინა წელს	საანგარიშგებო წელს		
		გვერდით	ფაქტობრივად გვერდით ფასებით	ფაქტობრივად მოქმედი ფასებით
1. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება, ათასი ლარი	76625	80840	82508	82492
2. სასაქონლო პროდუქციის ღირებულება საბაზრო ფასებით, ათასი ლარი	81085	86000	87725	87735
3. დანახარჯი სასაქონლო პროდუქციის 1 ლარზე თეთრებში (სტ. 1, სტ. 23)	94,5	94,0	94,04	94,02
4. მოგება 1 ლარ სასაქონლო პროდუქციიდან, თეთრებში	5,5	6,0	5,96	5,98

ა) ფასების და გარიფების ცვლილება სასაქონლო პროდუქციასა და მაგერიალურ დანახარჯებზე;

ბ) ცალკეულ ნაკეთობათა თვითღირებულების და პროდუქციის ასორტიმენტული და სტრუქტურული ძვრების ცვლილება.

განვიხილოთ მაგალითი: სასაქონლო პროდუქციასა და მაგერიალურ დანახარჯებზე ფასების და გარიფების ცვლილების გაელენის გასაზომად საჭიროა ფაქტობრივი დანახარჯი მოქმედი ფასებით (94,02) შევუდაროთ ფაქტობრივ დანახარჯს, გაანგარიშებულს გვერდით გათვალისწინებული ფასების მიხედვით (94,04); მაჩვენებლების შედარებიდან ჩანს, რომ ფასების და გარიფების ცვლილების შედეგად დანახარჯი ერთი ლარის სასაქონლო პროდუქციაზე შემცირებულია 0,02 თეთრით (94,04-94,02).

რომ დაეადგინოთ ცალკეულ ნაკეთობათა თვითღირებულების ცვლილებისა და გამოშვებული პროდუქციის შემადგენლობაში სტრუქტურული ძვრების გაელენა დანახარჯზე, საჭიროა ფაქტობრივი დანახარჯი გვერდით ფასებით და გარიფებით (94,04) შევუდაროთ გვერდურ დანახარჯს (94,0). შედარებიდან ჩანს, რომ ფაქტობრივი დანახარჯი გვერდით ფასებით მეტია გვერდურ მაჩვენებელთან შედარებით (94,04-94,0) 0,04 თეთრით.

ამრიგად, როგორც გაანგარიშებამ ცხადყო, აბსოლუტური გადახარჯვა გეგმური დანახარჯიდან 0,02 თეთრი შედეგია ორივე ფაქტორის გაელენისა: $-0,02 + 0,04 = 0,02$ თეთრს. ამ ფაქტორების გაელენის გამოშვა ზოგად წარმოდგენას გვაძლევს დანახარჯების დონეზე მოქმედი ფაქტორების გაელენის შესახებ. ანალიზის შემდგომ ეტაპზე კი შეისწავლება ყველა ფაქტორის მოქმედება დეტალურად, სათანადო დასკვნების გასაკეთებლად.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე შესწავლილი უნდა იქნეს მთელი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების შემადგენელი ელემენტები.

საკელეე სიდიდეზე მოქმედი ფაქტორების გაელენის გამოშვის შემდეგ გაიანგარიშება მათი აბსოლუტური გაელენა მთელ სასაქონლო პროდუქციაზე. ამისათვის საჭიროა ფაქტორი სასაქონლო პროდუქცია გეგმური ფასების შესაბამისად გადავამრავლოთ თითოეული ფაქტორის გაელენის სიდიდეზე. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების განმამოგადებელი მაჩვენებლის შესწავლის შემდეგ ანალიზი უნდა ჩაუტარდეს სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებლებს დანახარჯთა ეკონომიკური ელემენტებისა და ეკონომიკური მუხლების მიხედვით.

§ 3. წარმოებაზე დანახარჯების ანალიზი ეკონომიკური ელემენტების მიხედვით

წარმოებაზე დანახარჯთა ნუსხა წარმოადგენს სამრეწველო პროდუქციის გამოსაშვებად (ძირითადი და დამხმარე წარმოების მიერ), აგრეთვე, არასამრეწველო ხასიათის სამუშაოებისა და მომსახურეობისათვის საჭირო საერთო დანახარჯების ღირებულებით ჯამს ელემენტურ ჭრილში./

წარმოებაზე დანახარჯთა ნუსხის შედგენის მიზანია, ჯერ ერთი, განისაზღვროს საწარმოსათვის საჭირო ყველა სახის დანახარჯის ღირებულებითი სიდიდე ელემენტების მიხედვით და, მეორეც, დამყარდეს ურთიერთკავშირი თვითღირებულების გეგმასა და ბიზნეს-გეგმის სხვა განაყოფებს შორის; გარდა ამისა, წარმოებაზე დანახარჯთა ნუსხა საშუალებას იძლევა დაიყოს დანახარჯები შრომის საგნებად – ნედლეული, ძირითადი მასალები, ნახევარფაბრიკატები, დამხმარე მასალები, სათბობი და ენერჯია, შრომის საშუალებებად – ძირითადი ფონდების ამორტიზაცია და ცოცხალი შრომის ანაზღაურებად – ხელფასი, მიუხედავად მათი საწარმოო დანიშნულებისა და გაწევის ადგილისა.

სამრეწველო საწარმოს მიერ პროდუქციის დასამზადებლად გაწეული დანახარჯები სხვადასხვა როლს ასრულებენ წარმოების პროცესში და სხვადასხვა სიდიდისანი არიან. ასეთ ცვალებადობას განაპირობებს დარ-

გის თავისებურება და წარმოების გექნიკური ღონე. პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების გზებისა და რეზერვების ეშეკლომოლ განსაზღვრისასათვის ეკონომიკური ანალიზის დროს, პირველ რიგში, განსაზღვრავენ წარმოებაზე დანახარჯების სტრუქტურას დინამიკაში.

წარმოებაზე დანახარჯთა ნუსხის სტრუქტურა რომ გაეიანგარიშოთ, საჭიროა მისი ცალკეული ელემენტი გაეაშრაელოთ 100-ზე და გაეკოთ დანახარჯების საერთო ჯამზე. როგორც წესი, დანახარჯთა სტრუქტურის მაჩვენებლების ჯამი გოლი უნდა იყოს 100-ის (იხ. ცხრილი 7. 2).

ცხრილი 7. 2

წარმოებაზე დანახარჯების სტრუქტურა

დანახარჯთა ელემენტები	გასული წლის		საანგარიშგებო წლის	
	თანხა ათას ლარ.	სტრუქტურა %	თანხა ათას ლარ.	სტრუქტურა %
ნედლეული და მასალები ნარჩენების გამოკლებით	70339	90,9	75363	91,2
დამზარე მასალები	1178	1,5	1333	1,6
სათბობი	438	0,6	456	0,6
ენერგია	418	0,6	403	0,5
ხელფასი ძირითადი და დამატებითი	2624	3,5	2614	3,2
სოცდაზღვევის ანარიცხები	180	0,2	170	0,2
ძირითადი ფონდების ამორტიზაცია	1120	1,4	1143	1,4
დანარჩენი ხარჯები	1037	1,3	1118	1,3
დანახარჯების ჯამი	77350	100,0	82608	100,0

ზოგადად, წარმოებაზე დანახარჯთა სტრუქტურის მიხედვით მრეწველობის ყველა დარგი იყოფა სამ ჯგუფად: ა) შრომატევადი, ბ) მასალატევადი და გ) ფონდტევადი - მათში მოთავსებული დანახარჯების ყველაზე მაღალი ხეიდრითი წონის მიხედვით.

ჩაის მრეწველობის პროდუქციის თვითღირებულებაში ნედლეულზე და მასალებზე დანახარჯების სიდიდე 91%-ს აღემატება, ე. ი. საქმე გვაქვს მასალატევად დარგთან.

შრდმითი, მატერიალური და ფინანსური რესურსების რაციონალური და ეკონომიკური გამოყენება წარმოების გეგმაზომიერი განვითარებისა და

ხალხის კეთილდღეობის ამაღლების უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს. ცნობილია, რომ საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მაღალი ტემპები მიიღწევა არსებული რეზერვების გორიერული რეალიზაციის საფუძველზე. რამდენადაც თვითღირებულება მოიცავს წარსული და ცოცხალი შრომის დანახარჯებს, რეზერვები შეიძლება დაიყოს წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის გამოყენების რეზერვად, დროის მისეღვით – მიმდინარე და პერსპექტიულ რეზერვებად.

გარდა ამისა, ხარჯთა ნუსხის სგრუქტურა საგულისხმო მონაცემებს იძლევა ეკონომიკური ანალიზისათვის. მისი შესწავლის საფუძველზე კეთდება მნიშვნელოვანი ეკონომიკური დასკვნები დარგის ტექნიკური დონის ამაღლების, წარმოების პრომაგეგმვების შემცირების, შრომის ნაყოფიერების ზრდის, ცოცხალი და განქიბარებული შრომის დანახარჯთა თანაფარდობის ცვალებადობისა და სხვათა შესახებ.

წარმოებაზე დანახარჯების დაგეგმვის დროს გაითვალისწინება ცალკეული ელემენტების მისეღვით თვითღირებულების შემცირების დავალება. იგი საშუალებას გვაძლევს უშუალო კავშირი დავამყაროთ ბიზნესგეგმას, მაგერიალური მომარაგების გეგმას და შრომის გეგმას, ამორტიზაციის გაანგარიშებას შორის. ამრიგად, იგი საწარმოო გეგმის სხვა განყოფილებებს შორის დამაკავშირებელი და მათი გაანგარიშების უკუუპრობის კონტროლის საშუალებას წარმოადგენს.

დასასრულ, იგი გამოიყენება საბრუნავი სახსრების დაგეგმვის დროსაც, რამდენადაც მისი საშუალებით, ღირებულებით ფორმასში, შეიძლება დავადგინოთ საშუალოდ საწარმოს მოთხოვნილება ნედლეულზე, სათბობზე, დამხმარე მასალაზე წლის, კვარტლის, თვის განმავლობაში.

როგორც მე-2 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, წარმოების საერთო დანახარჯებში მხოლოდ ნედლეულის ერთი პროცენტით შემცირება საანგარიშგებო წლის მონაცემების მიხედვით საშუალოდ 0,8 მილიონ ლარ ეკონომიას იძლევა. ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ჩაის მრეწველობაში პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების ძირითადი რეზერვები ნედლეულისა და მასალების მუხლში უნდა ვეძიოთ.

მეორე მნიშვნელოვანი ელემენტია „დანახარჯები ხელფასზე“. მისი საშუალო ხვედრითი წონა საერთო დანახარჯებში 3 პროცენტის ფარგლებში მერყეობს. შემდეგ მოდის ამორტიზაცია – 1,3 პროცენტით; რაც შეეხება დანარჩენ ელემენტებს, მათი ხვედრითი წონა შედარებით უმნიშვნელოა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ზრუნვას მათი შემცირებისათვის მნიშვნელობა არ ჰქონდეს პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისათვის ბრძოლის საქმეში.

წარმოების დანახარჯების სგრუქტურის დინამიკა გვიჩვენებს, რომ სა-

წარმოში ადგილი აქვს დანახარჯების სტრუქტურულ ძვრებს; დანახარჯების აბსოლუტურ ზრდასთან ერთად იცვლება მათი სტრუქტურაც, თუმცა არათანაბარზომიერად. მაგალითად, ნედლეულის დანახარჯების ხვედრითი წონა თუ წინა წელს შეადგენდა 90,9 პროცენტს, საანგარიშგებო წელს მან შეადგინა 91,2%. შესაბამისად შემცირდა ცოცხალი შრომის დანახარჯები 3,5%-დან 3,2%-მდე. ეს განპირობებულია დარგის ტექნიკური პროგრესით. როგორც ცნობილია, ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით შეფარდებით უნდა გაიზარდოს განიეთებული შრომითი დანახარჯები და შემცირდეს ცოცხალი შრომის დანახარჯები, რამაც საბოლოო ჯამში შრომის ნაყოფიერების ზრდამდე უნდა მიგვიყვანოს.

საანგარიშგებო წელს თანაფარდობა ცოცხალ და განვითარებულ შრომას შორის წინა წლის დონეზე რომ დარჩენილიყო, მაშინ დანახარჯები ხელფასზე საანგარიშგებო წელს ნაცულად 2614 ათასი ლარისა, შეადგენდა 2800,0 ათას ლარს, ე. ი. 186,0 ათასი ლარით მეტს ($2624 : 77350 \times 82608 = 2800$), $2800 - 2614 = 186,0$.

§ 4. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი

მთელი სასაქონლო პროდუქცია იყოფა ორ ნაწილად: 1. შესადარი და 2. არაშესადარი. შესადარ სასაქონლო პროდუქციას მიეკუთვნება ის პროდუქცია, რომელსაც უშვებდა საწარმო და არა მარტო საანგარიშგებო წელს, არამედ მის წინა თუნდაც ერთ წელს და ცნობილია ამ სახის პროდუქციის ფაქტიური თვითღირებულება, ე. ი. საშუალებაა მოვახდინოთ საანგარიშგებო პროდუქციის თვითღირებულების შედარება გასულ წელს გამოშვებული პროდუქციის თვითღირებულებასთან.

არაშესადარი სასაქონლო პროდუქცია კი, როგორც თვითონ სიგყვა გვიჩვენებს, ისეთი პროდუქციაა, რომელიც ათვისებულია მიმდინარე საანგარიშგებო პერიოდში და ჯერ არ გაგვაჩნია მისი თვითღირებულება წინა წლის ფაქტიური მონაცემებით. აქედან გამომდინარე, არაშესადარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების დაგეგმვისას მოსალოდნელია უზუსტობის დაშვება. ანალიზის დროს ეს მაჩვენებლები ცალ-ცალკე განიხილება.

რადგანაც ჩაის პირველადი გადამუშავების საწარმოებისათვის მთელი სასაქონლო პროდუქცია შესადარია (თუმცა ამ უკანასკნელ პერიოდში მიმდინარეობს ცდები ახალი პროდუქციის ათვისებისა), განვიხილოთ შესადარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის მეთოდიკა.

როგორც პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებლების განხილვის დროს აღვნიშნეთ, საწარმოები უნდა ამუშაებდნენ შესაღარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების პროექტს. განვსაზღვროთ ამ დაეალების არსი და მისი ფაქტიური შესრულება.

შესაღარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების მოსალოდნელი შემცირება გაიანგარიშება ისეთი ჯგუფური ფაქტორების მიხედვით, როგორცაა: 1. წარმოების ტექნიკური ღონის ამალღება; 2. წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის გაუმჯობღება; 3. წარმოებელი პროდუქციის მოყულობისა და სტრუქტურის ცეალებადღობა და სხეა.

ფაქტორების ანალიზის დროს ცალკე უნდა იყოს გამოყოფილი შინაგანი, ე. ი. საწარმოს მუშაობაზე დამოკიღებული, და გარეგანი ფაქტორები – საწარმოს მუშაობაზე დამოყუიღებული. ფაქტორების ასეთი დაჯგუფება აუცილებელია საწარმოს მუშაობის რეალური შეფასებისათვის.

სამუშეაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ დღემღე თვითღირებულების შემცირების აღრიცხეა ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების მიხედვით საწარმოებში არ წარმოებს, რაც არ იძლეევა შესაძლებღობას ჩაეაგაროთ თვითღირებულების შემცირების დაეალების შესრულების ანალიზი ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების მიხედვით.

იმისათვის, რომ დაეადგინოთ შესაღარი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ფაქტიური შემცირების აბსოლუტური სიდიღე, საჭიროა შესაღარი სასაქონლო პროდუქციის საანგარიშგებო წლის ფაქტიურ თვითღირებულებას გამოეაკლოთ ამაღე პროდუქციის წინა წლის თვითღირებულება.

ანალიზის შემდღომ ეტაპზე გამოეღენიღი უნდა იქნეს გადახრების გამომწეევი მიღებები, რისთვისაც საჭიროა, სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი ჩაეაგაროთ მუხღობრიე ჭრიღში.

§ 5. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების მუხღობრივი ანალიზი

სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის მიზანი: ა) განსაზღვროს ამ მაჩვენებღის გეგმის შესრულების (ღონე, ბ) დაადგინოს რამღენად და რა ფაქტორების ანგარიშზე მოხღდა პროდუქციის თვითღირებულების ცეალებადღობა, გ) გაარკეიოს როგორი გავღენა მოახღინა თვითღირებულების გეგმის შესრულებაზე საწარმოს საამქროებში გეგმით გათეაღისწინებულმა ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიებების დანერგეამ, თვითღირებულების შემდღომი შემცირების შიღასაწარმოო რეღერ

ეების კრებისათი გაანგარიშებისა და შათი ამოქმედების წინადადებათა შემუშავების მიზნით.

7.3 ცხრილი შედგენილია წლიური ანგარიშების მონაცემების საფუძველზე.

ცხრილი 7.3

სასაქონლო პროდუქციის, თვითღირებულების გვერდის შესრულება
მუსლობრიმ ჩრილში

დანახარჯთა მუხლები	ფაქტობრივად გამოშვებული მთელი სასა- ქონლო პროდუქცია		გადახრა (მე-2 სვეტს-1 სვეტი)
	გვერდი თვითღირე- ბულებით	ფაქტობრივი თვითღირე- ბულებით	
	1	2	3
ნედლეული და მასალები	76396	76381	-65
ნაყიდი ნახევარფაბრიკატები	1020	993	-27
სათბობი და ენერჯია ტექნო- ლოგიური მიზნებისათვის	818	859	+41
მწარმოებრივი მუშების ძი- რითადი ხელფასი	1820	1879	+59
მწარმოებრივი მუშების და- მატებითი ხელფასი	96	99	+3
სოციალური დაზღვევის ანა- რიცხები	131	136	+5
დანახარჯები წარმოების მომ- ხალხებასა და ათვისებაზე	78	83	+5
დანახარჯები მოწყობილობის შე- ნახვასა და ექსპლუატაციაზე	772	735	-37
საერთო-საწარმოო ხარჯები	1057	1054	-3
დანაკარგები წუნისაგან	-	-	-
დანარჩენი საწარმოო ხარჯები	81	75	-6
სასაქონლო პროდუქციის სრული თვითღირებულება	82269	82244	-25
წარმოების გარეშე ხარჯები	239	248	+9
სასაქონლო პროდუქციის სა- წარმოო თვითღირებულება	82508	82492	-16

ამრიგად, როგორც ცხრილიდან ჩანს, საწარმოს გააჩნია თვითღირე-
ბულების შემცირების დიდი რეზერვები. სასაქონლო პროდუქციის სრულ-
ლა თვითღირებულების მიხედვით, მიღწეულია 16 ათასი ლარის ეკონო-

მია, ანუ 0,019%, მაშინ როდესაც ცალკეული მუხლების ეკონომიის საერთო ჯამი 138 ათას ლარს შეადგენს. ამ თანხის შემსერიება 122 ათასი ლარით გა მოწვეულია სათბობისა და ენერჯის მეგეგმური ხარჯვით (41 ათასი ლარი) ხელფასის ფონდში გადახარჯვით (62 ათასი ლარი), წარმოების ათვი სებისა და მომზადების ხარჯების (5 ათასი ლარი) და წარმოების გარემუ; ხარჯების (9 ათასი ლარი) ზრდით. ეკონომიის ძირითადი წყაროა: ნედ ლეულისა და მასალების მუხლი (65 ათასი ლარი), მოწყობილობის შე ნახვისა და ექსპლუატაციის ხარჯები (37 ათასი ლარი), საერთესაწარმოო ხარჯები (3 ათასი ლარი). ანალიზის შემდგომ ეტაპზე გამოკვლეული უნ და იქნეს ამ გადახარების გამომწვევი მიზეზები.

ა) მატერიალური დანახარჯების ანალიზი

როგორც აღვნიშნეთ, მატერიალური დანახარჯების რაციონალური გა მოყენება მრეწველობაში წარმოადგენს პროდუქციის თვითღირებულე ბის შემსერიების ერთ-ერთ მძლავრ ფაქტორს, მაშასადამე, მათ ანალიზი განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება.

მატერიალური დანახარჯების ანალიზის ამოცანებია: დაადგინოს ნედ ლეულის, მასალების, ელექტროენერჯის, სათბობის და სხვა მატერია ლური დანახარჯების ნორმების ცვალებადობის გავლენა პროდუქციის თვითღირებულებაზე; დაადგინოს დანახარჯთა გეგმური ნორმებიდან გა დახრის მიზეზები; განსაზღვროს რეზერვების სიდიდე და მათი რეალიზა ციის გზები.

მატერიალური დანახარჯების ანალიზის დროს აუცილებელია გამოვ ლენილი იქნეს მათი ცვალებადობის გამომწვევ ფაქტორთა ისეთი ჯგუ ფები, როგორიცაა „ნორმის“, „ფასის“ და „შეცვლის“ ფაქტორები.

„ნორმის“ ფაქტორში იგულისხმება გეგმით დადგენილი ნორმები დან ფაქტიურის გადახრის გავლენა პროდუქციის თვითღირებულება ზე. „ფასის“ ფაქტორი მოიცავს არა მარტო მომწოდებლის ფასების ცვა ლებადობას ნედლეულსა და მასალებზე, არამედ საგრანსპორტო დამ ზადების ხარჯების ცვალებადობასაც. „შეცვლის“ ფაქტორი გულის ხმობს მატერიალური დანახარჯებიდან რომელიმეს შეცვლას დამხმა რე მასალებში და პროდუქციის თვითღირებულებაზე მისი გავლენის გაზომვას. ანალიზის ამ ეტაპზე დამატებით უნდა განვსაზღვროთ ნედ ლეულის გეგმური დანახარჯების ღონიდან გადახრის გამომწვევი ისე თი ფაქტორები, როგორიცაა პროდუქციის მოყულობის ცელილება, და ნახარჯების დონის ცელილება და ასორტიმენტული ცელილება. საანა ლიზოდ შედგენილია 7. 4 ცხრილი.

	ნედლეულის და მასალების დანახარჯები სასაქონლო პროდუქციაზე			გადახრა			
				სულ	მათ შორის		
	გემბით	გადაანგარიშებული მაჩვენებელი	ფაქტიურად	სგ. 3 სგ. 1	პროდუქციის მოცულობის ანგარიშზე	ასორტიმენტული ტერების ანგარიშზე	დანახარჯების ღონის ცვლილების ანგარიშზე
1	2	3	4	5	6	7	
ნედლეული და მასალები	70689	76396	76331	+5642	+1413	+4294	-65,0

როგორც ცხრილის მე-4 სვეტიდან ჩანს, ნედლეულის ფაქტიური დანახარჯები დამტკიცებულ გეგმასთან შედარებით 5642 ათ. ლარით გაიზარდა, მათ შორის:

1. პროდუქციის მოცულობის 2%-ით ზრდის ანგარიშზე $[(70689 \times 102 : 100) - 70689 = 72102 - 70689] = 1413$ ათასი.
2. ასორტიმენტული და სტრუქტურული ცვლილების გაულების შედეგად $76396 - 72102 = +4294$ ათასი ლარით.
3. დანახარჯების ღონის ცვლილების გაულების შედეგად $76331 - 76393 = -65$ ათასი ლარით.

სამივე ფაქტორის გაულების ჯამი უდრის საერთო გადახრას $5642 = (1413 + 4294 - 65)$.

ჩაის ფოთლის ხარისხზე დიდადაა დამოკიდებული მისაღები პროდუქციის რაოდენობა, ხარისხი, ვინაიდან რაც უფრო მაღალია ჩაის ფოთოლში გენიანობა, მით ნაკლებია გამოსავლიანობა. ამავდროულად, რაც უფრო ნაზია ფოთოლი და, ე. ი. მაღალია მასში გენიანობა, მამასადადმე, დაბალი იქნება შვან პროდუქციის გამოსავლიანობა. თუ ჩაის ფაბრიკებში ჩაის ფოთლის ხარისხი არ იქნება კეთილსინდისიერად დადგენილი, მაშინ შეუძლებელია ადგილი პქონდეს ჩაის ხარისხების ხელოვნურ არეყას პროდუქციის გამოსავლიანობის ზრდისა და თვითღირებულების შემცირების თვალსაზრისით.

ნედლეულისა და მასალების მუხლის ანალიზის შემდეგ განიხილება დანარჩენი მაგერიალური დანახარჯების ამსახველი მუხლები. ეს საკითხი განიხილულია წინა ნაწილში.

ბ) ხელფასზე დანახარჯების ანალიზი

თეიოლირებულების ანალიზის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია ხელფასის ფონდის გამოყენების ანალიზი, რამდენადაც ხელფასის ფონდი ეფექტურად გამოყენება მძლავრი ბერკეტია შრომის ნაყოფიერების ზრდისა და პროდუქციის თეიოლირებულების შემცირებისა.

ხელფასის დანახარჯების ანალიზის დროს ძირითადი ამოცანაა შეეის-წავლოთ გეგმური ფონდის რეალობა, დავადგინოთ გადახრები გეგმი-დან (ეკონომია, გადახარჯვა), ამ გადახრების გამომწვევი მიზეზები და დავსახოთ კონკრეტული ღონისძიებანი ხელფასის ფონდის უფრო ეფექ-ტურად გამოყენებისათვის.

ანალიზის წყაროა: კალკულაციები; სტატისტიკური ანგარიშგების ფ. 2-შ (ანგარიშგება შრომის გეგმის შესრულების შესახებ); სატაბელო აღრიცხვის მასალები; გამომუშავების დოკუმენტები; ხელფასის დარიცხ-ვის უწყისები და სხვა.

ხელფასის ფონდის გამოყენების ანალიზი იწყება გეგმური და ფაქ-ტიურად გაცემული ხელფასის მაჩვენებლების დაპირისპირებით, რის შედეგადაც გამოვლინდება ხელფასის ფონდში აბსოლუტური გადახ-რა, ეკონომია ან გადახარჯვა. მე-5 ცხრილის მონაცემების ანალი-ზით ირკვევა, რომ საკვლეე ობიექტს მთელი პერსონალის ხელფასის ფონდში დაშვებული აქვს აბსოლუტური გადახარჯვა 63,5 ათასი ლა-რი (3157,2 - 3093,7), რაც ძირითადად მუშების ხელფასის ფონდზე მოდის. ხელფასის ფონდის ხარჯვის გეგმა საწარმოს 102,05%-ით შე-უსრულებია (4157,2; 3093,7 x 100); იმასთან დაკავშირებით, რომ ხელფასის ფონდის ძირითადი ნაწილის სიდიდე დამოკიდებულია წარ-მოების მოცულობის ცვალებადობაზე, როგორც წესი, ხელფასის ფონ-დი დიდდება ან მცირდება საერთო პროდუქციის (ან სხვა რომელიმე წარმოების მოცულობის მაჩვენებლის), გეგმის გადაჭარბების ან შემ-ცირების პროცენტით.

მე-5 ცხრილის მე-3 სვეტი მოცემული გადაანგარიშებული ხელფასის ფონდი წარმოადგენს ნამრავლს გეგმური ხელფასის ფონდისა (სვ. 2) და საერთო პროდუქციის გეგმის შესრულების %-ისა (102,0%). მე-6 სვეტის მონაცემები გვიჩვენებს, რომ საწარმოს დაუშვია ხელფასის ფონდში შე-ფარდებითი გადახარჯვა, მიუღი პერსონალის მიხედვით 1,5 ათასი ლა-რით (3157,2-3155,7), მუშების ხელფასის ფონდში კი 26,0 ათასი ლარი (1939,2 - 1913,3).

ხელფასის ფონლის ხარჯვა კაბაჯორიანების მიხედვით

(ათასი ლარით)

1	2	3	4	5	
				6	7
მთელი პერსონალის ხელფასის ფონლი მათ რიცხვში	3093,7	3155,7	3157,2	+63,5	+1,5
სამრეწველო საწარმოო პერსონალის მათ შორის	2548	2599	2611,5	63,5	1,5
ბუშების მოწაფეების	1875,8	1913,3	63,5	26,0	
ო. ტ. პ.	—	X			
მოსამსახურეების	539,0	X	539	0	X
უმცრ. მომს. პერსონალის	102,0	X	102	0	X
დაცვის მუშაკების	24	X	2,4	0	X
არასამრეწველო ორგანიზაციის პერსონალის	26,8	X	28,8	0	X
ხელფასის ფონლი	545,7		545,7	0	X

ხელფასის ფონლის შეფარდებითი გადახარჯვის გაანგარიშების დროს დროითი პერსონალის ხელფასის კორექტირება არ ხდება, რადგან მათი ხელფასის სიდილე წარმოების მოცულობის ცვალებადობაზე არაა დამოკიდებული. გაირკვევა რა ხელფასის ფონლში დაშვებულ გადახრათა სიდიდე, ანალიზის შემდგომ ეტაპზე საჭიროა გამოკვლევულ იქნეს ამ გადახრების გამომწვევი ფაქტორები და მათი გაელენის სიდიდე იმასთან დაკავშირებით, რომ ხელფასის ფონლის აბსოლუტური სიდიდე ძირითადად პერსონალის რაოდენობისა და საშუალო ხელფასის სიდიდით განისაზღვრება, მიზანშეწონილია გამოიხილო იქნეს ამ ფაქტორების გაელენა ხელფასის ფონლის ხარჯვაზე.

ხელფასის ფონლის გამოყენების დასასაბუთებლად მიზანშეწონილია აგრეთვე გამოითვალოს მიჩვენებლები ხელფასის დანახარჯისა საერთო პროდუქციის 1 ლარზე (ცხრილი 7. 6). ცხრილის მონაცემები საშუალებას

გეგმულ დაგეგმვას: გეგმა ითვალისწინებდა 1 ლარ საერთო პროდუქციაზე ხელფასის დანახარჯების შემცირებას 0,0056 ლარით ანუ 8,1 პუნქტით (100-91,9); ფაქტურად დანახარჯები 0,00156 თეთრით იქნა შემცირებული, ხოლო ფაქტურმა დანახარჯებმა გეგმურს 0,0014 ლარით გადააჭარბა. ამ ორი ფაქტორის გავლენის გამოშვით ირკვევა, რომ ხელფასის ფონდის ხარჯვის გაუარესების ანგარიშზე ხელფასის ფონდის გადახარჯვამ 12,1 ათასი ლარი შეადგინა: (0,02977--0,02963) x 87735,0. წარმოების მოცულობის ცვალებადობის ანგარიშზე კი ხელფასის ფონდი გადაიხარჯა 51,0 ათასი ლარით (87735-86000) x 0,02963=51,4. ორივე ფაქტორის გავლენის ჯამი ტოლია საერთო გადახრის (12,1+51,4) 63,5 ათ. ლარის.

ცხრილი 7. 6

ხელფასის ფონდის გამომყვანის მაჩვენებელი

მაჩვენებლები	გასულ წელს	საანგარიშგებო წელს		მაჩვენებლების დინამიკა %-ობით		
		გეგმა ათას ლარ.	ფაქტობრივად ათ. ლარ.	გეგმა წინა წლის მიმართ (სგ. 3 x 100)	ფაქტობრივი გეგმის მიმართ (სგ. 4 x 100)	ფაქტობრივი წინა წლის მიმართ (სგ. 4 x 100)
1. საერთო პროდუქცია	81085	86000	87735	104,9	102,0	107,0
2. სამრეწ. საწარმოო პერსონალის ხელფასის ფონდი	2639,5	2548,0	2611,3	96,5	102,4	99,0
3. ხელფასის ფონდის დანახარჯი საერთო პროდუქციის 1 ლარზე (სტრ. 2 სტრ. 1)	0,032	0,030	0,020	91,9	100,7	92,9

შემდგომ ეტაპზე გაანალიზებული უნდა იქნეს მუშების ხელფასის ფონდის შემადგენლობა, რათა გამოვლინდეს გაუმართლებელი გადახრები, რაც თვითღირებულების შემცირების რეზერვს წარმოადგენს.

ხელფასის დანახარჯთა ანალიზის მნიშვნელოვანი საკითხია საშუალო

ხელფასისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის გემპეების შედარება. როგორც წესი, შრომის ნაყოფიერების ზრდის გემპი წინ უნდა უსწრებდეს ხელფასის ზრდის გემს, რათა ეზრუნეულეყოთ დაგროვებისა და მოხმარების ფონდების ზრდა.

შრომის ნაყოფიერებისა და საშუალო ხელფასის ზრდის გემპეების შესაბამისობის ანალიზისათვის ინფორმაცია აიღება ანგარიშგების სათანადო ფორმებიდან, რითაც გაიანგარიშება პერსონალის საშუალო, წლიური, კვარტალური ან თვიური ხელფასი და შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებლები. საშუალო ხელფასის გაანგარიშება უმჯობესია ორ კვრილში მოხდეს: პრემიების გარეშე და პრემიებით. ანალიზისათვის უმჯობესია ამ მაჩვენებლების წარმოდგენა უფრო ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, რათა თვალნათლივ გამოჩნდეს წარმოებაში წარმოქმნილი სიტუაცია. მე-7 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ საკელეე ობიექტში კანონზომიერებაა დაკული შრომის ნაყოფიერებისა და საშუალო ხელფასის ზრდის გემპებს შორის, შრომის ნაყოფიერების წინსწრების გეგმური კოეფიციენტი 1,057, ფაქტიურმა კი მიაღწია 1,063-ს.

ცხრილი 7. 7

შრომის ნაყოფიერებისა და საშუალო ხელფასის ზრდის ტემპების
თანაშარღობა

	გასულ წელს	საანგარიშგებო წელს		ზრდის ტემპი %-ით	
		გეგმით	ფაქტობრივად	გეგმის მიმართ	გასული წლის მიმართ
1. ერთი მომუშავეს საშუალო წლიური გამოშვება	62110	66900	66016	106,1	106,3
2. ერთი მომუშავეს საშუალო წლიური ხელფასი	2144	2152	2144	100,4	100,0
3. წინსწრების კოეფიციენტი				$\frac{106,3}{100} = 1,053$	$\frac{106,3}{100} = 1,053$

გ) კომპლექსური ხარჯების ანალიზი

ამ მართვის ხარჯების შემადგენლობაში შედის ისეთი კომპლექსური მუხლები, როგორცაა: დანახარჯები წარმოების მომზადებასა და ათვისებაზე; დანახარჯები მოწყობილობათა შენახვასა და ექსპლუატაციაზე; საერთო-საქარხნო ხარჯები. ამ ხარჯებს კომპლექსური ეწოდება იმიტომ, რომ ისინი შედგებიან დანახარჯთა რამდენიმე სხვადასხვაგვარი ეკონომიკური ელემენტისაგან.

სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების სტრუქტურაში ამ ხარჯების ხვედრითი წონა, მართალია, დაბალია (დაახლოებით 3 პროცენტამდე, მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ მათ ეკონომიკურ ანალიზს ნაკლები ყურადღება მიექცეს. ამ სახის დანახარჯთა ანალიზმა საშუალება უნდა მოგვცეს სათანადო დასკვნების გაკეთების იმის შესახებ, თუ როგორ ღონისძიებებს ატარებს გაერთიანება პირობით უცვლელი ხარჯების შემცირებისათვის, საწარმოთა და გაერთიანებათა მართვის სრულყოფისათვის, მრავალრგოლიანობის შემცირებისათვის და ა. შ.

კომპლექსური ხარჯების ანალიზი იწყება ფაქტიური მაჩვენებლების შედარებით გვემურ მაჩვენებლებთან, როგორც მთლიანად ჯამობრივად, ისე ცალკეული მუხლებისა და ელემენტების მიხედვით. მარტო ჯამობრივი მაჩვენებლების შედარება ვერ მოგვცემს კომპლექსური ხარჯების გვემის შესრულების სრულ დახასიათებას და ვერ გამოავლენს მათი შემცირების შესაძლებლობებს, ეინაიდან საერთო მონაცემების მიღმა შეიძლება იმალებოდეს გადახარჯები ამა თუ იმ ელემენტში, რომელიც სხვა ელემენტში მიღწეული ეკონომიით იფარება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანალიზის დროს მსუდველობაში უნდა მივიღოთ, რომ კომპლექსური ხარჯები ნაწილდება წარმოების მოცულობაზე დამოკიდებული, ე. ი პირობით-ცვალებად ხარჯებად და წარმოების მოცულობაზე დამოუკიდებელ ე. ი. პირობით-მუდმივ ხარჯებად.

როგორც აღვნიშნეთ, წარმოების მომსახურებისა და მართვის* ხარჯების ანალიზი მათი საერთო ღონისა და დინამიკის შესწავლით უნდა იქნეს დაწყებული.

დ) თვითღირებულების დანარჩენი კომპლექსური მუხლების ანალიზი

აქ განიხილება ისეთი მუხლების ანალიზის მეთოდიკა, როგორცაა: დანაკარგები წუნისაგან; დანარჩენი საწარმოო ხარჯები და წარმოების გარეშე ხარჯები და სხვა.

* მმართველობის ხარჯები მოქმედი მეთოდით ფინანსურ შედეგებს მიეკუთვნება. საბოლოო შედეგებზე გაუდენას არ ახდენს.

დანახარჯები წარმოების მომზადებასა და ათვისებაზე. როგორც სა-
თაურიდან ჩანს, დაკავშირებულია ახალი სახის პროდუქციის ათვისე-
ბასთან, ახალი ტექნოლოგიური პროცესების დანერგვასთან, ამასთან
დაკავშირებით საწარმოს მომზადებასთან ახალი პროდუქციის გამოსა-
ვებად და სხვა.

ანალიზის მიზანია შეამოწმოს ამ ხარჯების ღონე, ღირებულება და გეგმის
შესრულების ხარისხი, ამ დანახარჯების დაფარვა წყაროებისა და შეს-
რულების გრაფიკის მიხედვით.

ჩვენი საკვლევი ობიექტის მიხედვით ასეთი ხარჯების გეგმური სიდი-
დე წარმოების ფაქტიური სიდიდის პირობებში შეადგენდა 78 ათას ლარს,
ფაქტიურად კი შეადგინა 83 ათასი, ე. ი. გადახარჯვამ შეადგინა 5 ათასი
ლარი. ანალიზის პროცესში უნდა გაირკვეს ამის გამომწვევი მიზეზები.

დანაკარგები წუნისაგან. წარმოებაში წუნად ითვლება ის პროდუქცია,
ნახევარფაბრიკატი, რომელიც თავისი ხარისხით არ შეესაბამება დაწუ-
სებულ სტანდარტებს ან ტექნიკურ პირობებს და არ შეიძლება გამოყენე-
ბულ იქნეს თავისი პირდაპირი დანიშნულებით, ან შეიძლება გამოყენე-
ბულ იქნეს მხოლოდ გამოსწორებაზე დამატებითი ხარჯების გაწევის შემ-
დეგ. საერთოდ, პრაქტიკაში წუნი იყოფა გამოსასწორებელ და გამოუს-
წორებელ წუნად. წუნის აღმოჩენის ადგილის მიხედვით იგი იყოფა: ში-
ნაგან წუნად, როცა ის გამოვლინდება საწარმოში პროდუქციის გაგზავ-
ნამდე, და გარეგან წუნად, როცა ის გამოვლინდება მომხმარებელთან.

შინაგანი საბოლოო წუნის თვითღირებულება შედგება მზა პროდუქ-
ციის საფაბრიკო-საქარხნო თვითღირებულების კალკულაციისათვის დად-
გენილი ყველა მუხლით გაწეული ფაქტიური დანახარჯებისაგან, გარდა
ისეთი კომპლექსური მუხლებისა, როგორცაა: „საერთო-სამეურნეო ხარ-
ჯები“, „წუნისაგან დანაკარგები“, „ახალი სახის პროდუქციის წარმოე-
ბის ათვისების ხარჯები“. წუნის გამოსწორების ხარჯები შედგება პრო-
დუქციის გამოსწორებაზე დახარჯული მასალების ღირებულების, წუნის
ოპერაციების გამოსწორებაზე დარიცხული ხელფასის და საამქრო ხარ-
ჯების ხვედრითი თანხებისაგან.

გარეგანი წუნის ღირებულება შედგება მყიდველის მიერ დაწუნებული
პროდუქციის საწარმოო თვითღირებულებისაგან, აგრეთვე ამ პროდუქ-
ციის გამოსწორების, შეცვლის და გრანსპორტირების ხარჯებისაგან. წუ-
ნის მიმდინარე აღრიცხვაში აისახება გამოვლენილ შინაგან ან გარეგან
წუნთან დაკავშირებული ყველა ხარჯი და წუნისაგან დანაკარგების შე-
მამცირებელი თანხები.

კომერციული ანგარიშის პრინციპი მოითხოვს. რომ წუნისაგან დანა-

კარგები აღირიცხოს, გამოძწევეი მიზეზების ჩვენებით, წუნის მკუთებლებს უნდა დაეკაოს მიყენებული მარალი.

ანალიზის მიზანია გამოავლინოს წუნისაგან დანაკარგების სიდიდე, მისი გამოძწევეი მიზეზები და დასახოს კონკრეტული ღონისძიებანი წუნისაგან დანაკარგების შესამცირებლად.

წუნისაგან დანაკარგების ანალიზი უნდა დაიწყოს საანგარიშგებო პერიოდში წუნდებული პროდუქციის ღირებულების შედარებით გასული წლების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან. აბსოლუტური გადახრების გამოვლენის შემდეგ საჭიროა გაანგარიშებულ იქნეს წუნისაგან დანაკარგების შეფარდებითი მაჩვენებლები, რომელიც გაიანგარიშება წუნისაგან დანაკარგების თანხის შეფარდებით საერთო პროდუქციის 100 ლარზე.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე კი უნდა გაიმიფროს წუნისაგან დანაკარგების თანხა, მისი წარმოქმნის მიზეზების მიხედვით. ასეთი ანალიზისათვის ინფორმაცია აღებული უნდა იყოს პირველადი აღრიცხვიდან, კერძოდ, ჩანაწერები ანგარიშიდან „წუნი წარმოებაში“, – პროდუქციის ხარისხის აქტებიდან, რეკლამაციებიდან და სხვა.

რადგან წუნის მიზეზები მრავალია, ანალიზის დროს ისინი კლასიფიცირებული უნდა იყოს ჯგუფებად. ასე, მაგალითად, ორგანიზაციული და ტექნიკური ხასიათის მიზეზები, პერსონალის დაბალი კვალიფიკაცია და სხვა.

იმ წუნისაგან გამოწეული დანაკარგების ხვედრითი წონის შემცირება, რომელიც დამოკიდებულია უშუალოდ საწარმოს საქმიანობაზე, მიგვანიშნებს იმაზე, რომ საწარმომ გააუმჯობესა მუშაობა პროდუქციის ხარისხის ამაღლების მიხედვით.

ანალიზის დასკვნით ეტაპზე უნდა დამუშავდეს ღონისძიებანი წუნისაგან დანაკარგების სალიკვიდაციოდ.

წარმოების გარეშე ხარჯების ანალიზი. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების მუხლი – „წარმოების გარეშე ხარჯები“, მოიცავს ძირითადად მზა პროდუქციის რეალიზაციასთან დაკავშირებულ ხარჯებს. ნორმატიული მასალებით ამ მუხლში შეიტანება: ხარჯები შესაბამისი პროდუქციის გარაბე და შეფუთვაზე, ხარჯები პროდუქციის გაგზავნის სადგურამდე მიტანაზე, ჩაგვირთვაზე, საკომისიო ჯილდოები გადახდილი საწარმოს მიერ გამსაღებელი ორგანიზაციისათვის და მასალების სხვა ხარჯები.

ანალიზის მიზანია გამოიკვლიოს დანახარჯთა ნუსხის სისწორე და მისი ფაქტური შესრულება მუხლობრივ კრილში. ასევე დადგენილი უნდა იქნეს, თუ რამდენად შეესაბამება წარმოების გარეშე ხარჯების ღონე და დინამიკა წარმოების მოცულობის ზრდას და იმ მოთხოვნებს, რაც დღევანდელ ეტაპზე წაყენებული აქვთ საწარმოებს ხარისხიანი პროდუქციის

სახალხო მეთურნიობრივი მოთხოვნილებების დროულად და ხარისხიანად დაკმაყოფილების საქმეში.

ანალიზისათვის წყაროს წარმოადგენს ბიზნეს-გეგმიდან – წარმოების გარეშე ხარჯების ნუსხა. წ/ანგ. ფ. „სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება“ და ბუღალტრული ანგარიშის (43 „წარმოებისგარეშე ხარჯები“) ანალიზური ჩანაწერები. ანალიზის დროს მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ამ ხარჯების ძირითადი ნაწილი პირდაპირპროპორციულ დამოკიდებულებაშია პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობასთან და საჭიროა გეგმური დანახარჯების კორექტირება რეალიზაციის გეგმის შესრულების %-ის მიხედვით.

დამთავრდება რა მთელი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი, ჩვენ უკვე ხელთა გვაქვს გადახრები და გადახრების გამომწვევები ფაქტორები ცალკეული მუხლების მიხედვით. მაგრამ ეს რეალური რეზერვების შესახებ კიდევ არ გვაძლევს სრულ წარმოდგენას, ვინაიდან სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება თავისთავში აერთიანებს მრავალი სახის და ხარისხის პროდუქციას. ე. ი. ანალიზის შემდგომ ეტაპზე საჭიროა კალკულაციების ანალიზი.

§ 6. ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციის ანალიზი

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კალკულაცია ნიშნავს ცალკეული სახის პროდუქციის ერთეულის (საკალკულაციო ერთეულის) თვითღირებულების განგარიშებას დანახარჯთა ეკონომიკური მუხლების მიხედვით. მამასადაშე, რამდენადაც თვითღირებულების სხვა მაჩვენებლებისაგან განსხვავებით მასზე გავლენას არ ახდენს გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა, ასორტიმენტული და სტრუქტურული ძერები, იგი პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების რეზერვების გამოვლენის კარგ საშუალებას იძლევა.

სასაქონლო პროდუქციის შემადგენლობაში სხვადასხვა სახის და ხარისხის პროდუქცია შედის; თითოეული მათგანის თვითღირებულების გეგმის შესრულება უშუალოდ მოქმედებს მთელი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების გეგმის შესრულებაზე. ე. ი. ასეთი ანალიზი საშუალებას არ იძლევა რეზერვების გამოვლენისას, აქედან გამომდინარე, აჭილებელია მთელი სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის შემდეგ ანალიზი ჩაეგარდეს სასაქონლო პროდუქციის შემად-

გენლობაში შემავალ ყველა სახის პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციებს გადაშემავეების ცალკეული ფაზების მიხედვით.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, თვითღირებულების კალკულაციის ანალიზის ძირითადი მიზანია: ა) შეისწავლოს სასაქონლო პროდუქციის შემადგენლობაში შემავალი ყველა ძირითადი სახის პროდუქციის თვითღირებულება მუხლობრივ კრილში, გეგმური თვითღირებულებიდან გადახრების გამოვლენის მიზნით; ბ) გაზომოს თითოეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ცვალებადობის გავლენა მთელ სასაქონლო პროდუქციაზე; გ) შეიმუშაოს კონკრეტული წინადადებანი გამოვლენილი რემერეების სარეალიზაციოდ.

ანალიზისათვის ძირითად წყაროს წარმოადგენს საგეგმო და საანგარიშგებო კალკულაციები, ნორმატიული მასალები და სხვა.

პირველ რიგში, ანალიზი უნდა ჩაუეგაროთ იმ სახის პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციებს, რომელთა ხედვრითი წონა მაღალია სასაქონლო პროდუქციის შემადგენლობაში.

საკვლევი ობიექტის სასაქონლო პროდუქციის ღირებულებითი შემადგენლობის სტრუქტურა ასეთ სურათს იძლევა:

1. შავი ბაიხის ჩაი – 62%.
2. მწვანე ბაიხის ჩაი – 30%.
3. ლაო ჩაი – 2,0%.
4. სავაჭრო ნარევი – 3,0%.

შესაბამისად უნდა ჩატარდეს მათი თვითღირებულების კალკულაციის ანალიზი. მაგალითად, შავი ბაიხის ჩაის კალკულაციის ანალიზისას თითოეულ მუხლში მიღებული გადახარჯვის ან ეკონომიის თანხის გამრავლებით მთელს სასაქონლო პროდუქციის ღირებულებაზე ვლებულობთ საერთო გადახარჯვას ან ეკონომიას.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე, პირველ რიგში, საჭიროა განვიხილოთ კალკულაციის | ნაწილი, სადაც მოცემული გვაქვს ნედლეულის დანახარჯები ნორმით და გეგმით. ვაღვენთ ცხრილს, რომლის მონაცემები საშუალებას გვაძლევს გავზომოთ ნედლეულის ღირებულებიდან გადახრაზე „ნორმისა“ და „ფასის“ ფაქტორის ცვალებადობის გავლენა, აბსოლუტური სხვაობის ხერხით.

თვითღირებულების შემცირების რემერეების გამოვლენის მიზნით ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციის ანალიზი აუცილებლად უნდა ჩატარდეს არა მარტო საკვლევი ობიექტში, არამედ საწარმოთაშორისო მასშტაბით. პრაქტიკამ ცხადყო, რომ პროდუქციის

თვითღირებულების კალკულაციის საწარმოთაშორისო ანალიზი რეგერეების გამოვლენის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალებაა.

აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ შედარებითი ანალიზის ჩატარების ხარისხი დიდადაა დამოკიდებული კალკულაციის მონაცემთა შესადარისობაზე.

პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზის დასკვნით ეგაპს გამოვლენილი რეგერეების კრებისით გაანგარიშება და რეკომენდაციების დამუშავება წარმოადგენს. ამ ეტაპზე უნდა ეყვადოთ, რომ თითოეული რეგერეი განმეორებით არ აისახოს ნაერთში.

§ 7. პროდუქციის თვითღირებულების ოპერატიული და პერსპექტიული ანალიზის საკითხები

ოპერატიულ-გექნიკური ანალიზის მიზანია ხელი შეუწყოს წარმოების თანაბარზომიერად და რიგმულად მუშაობას, ოპერატიულად გამოავლინოს წარმოების ყველა უბანზე გეგმიდან გადახრები, ამ გადახრების გამოწვევი მიზეზები და ოპერატიულადვე დასახოს საქმიანი და კონკრეტული წინადადებები გამოვლენილ ნაკლოვანებათა სალიკვიდაციოდ და მიღწევების განსაზოგადებლად.

პროდუქციის თვითღირებულების ოპერატიული ანალიზის გეგმა უნდა ითვალისწინებდეს შემდეგი სახის სამუშაოებს:

- ა) ნედლეულის დანახარჯების ნორმების კონგროლს სეზონის განმავლობაში (თეების მიხედვით) ჩაის ფოთლის ხარისხების გათვალისწინებით;
- ბ) დანარჩენი მაგერიალური დანახარჯების ნორმების ოპერატიულ კონგროლს;
- გ) შრომისა და ხელფასის დანახარჯების ოპერატიულ კონგროლს კალკულაციურ ჭრილში;
- დ) კომპლექსური დანახარჯების ოპერატიულ კონგროლს ერთეულ პროდუქციაზე გაანგარიშებით.

ანალიზის პროცესში უნდა დადგინდეს პროდუქციის ფაქტიური თვითღირებულების მაჩვენებლის გადახრები გეგმურთან შედარებით მიზეზთა ჩვენებით. ოპერატიული ანალიზის ძირითადი ამოცანაა, რაც შეიძლება სწრაფი რეაგირება მოახდინოს გამოვლენილ ნაკლოვანებების აღმოფხერისათვის და მიღწეული წარმატებების განსაზოგადებლად.

დღეისათვის ეკონომიკურ ლიგერატურაში ნაწილობრივად დამუშავებული ოპერატიული ანალიზის მეთოდოლოგია, თუმცა აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ არ შეიძლება ერთი დარგისათვის დამუშავებული

მეთოდისა მეორე დარგისათვის უცვლელად გამოდგეს. ე. ი. საჭიროება მოითხოვს მეჩაიეობის დარგისათვის შეიქმნას ოპერატიული ანალიზის ჩაგარების დარგობრივი მეთოდისა. წინამდებარე შრომა ნაწილობრივ ამ ნაკლოვანების გამოსწორებასაც ისახავს მიზნად, თუმცა ყველა საკითხის სათანადო დონეზე გადაჭრის პრეტენზიას სრულებითაც არ აცხადებს, რამდენადაც ჩაის მრეწველობა ერთობ რთული და სპეციფიკური დარგია.

წინა პლანზეა წამოწეული იმ საკითხების ანალიზური კვლევა, რომლებიც, ჩვენი აზრით, არსებითად განსაზღვრავენ პროდუქციის თვითღირებულების ცვალებადობის საკითხს.

პროდუქციის თვითღირებულების პერსპექტიული ანალიზი და მართვა. პროდუქციის თვითღირებულების პერსპექტიული ანალიზი მეტად რთული და ძნელი საქმეა. ეს სიძნელებები გამოწვეულია მთელი რიგი გარემოებით.

ჯერ ერთი, არ არსებობს პერსპექტიული ანალიზის ჩაგარების დარგობრივი მეთოდისა; მეორე, ზირს საანალიზოდ საჭირო ინფორმაციის მოპოვება; მესამე, დღემდის ჯეროვნად არაა შეფასებული პერსპექტიული ანალიზის მნიშვნელობა საწარმოთა ფეფქტიანობის ამალეებისათვის ბრძოლის საქმეში. აღნიშნული განაპირობებს იმას, რომარ გეყავს სპეციალისტები ამ ფრიად მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების წარმატებით გადაჭრისათვის. დღეს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება პროდუქციის თვითღირებულების მაჩვენებლების როგორც ოპერატიული, ისე პერსპექტიული ანალიზის ჩაგარების პრაქტიკაში დანერგვას. ამისათვის საჭიროა მთელი რიგი საორგანიზაციო საკითხების მოგვარება, მათ შორის მთაეარ საკითხად მიგვაჩნია პროდუქციის თვითღირებულების მართვა ანალიზის შედეგების საფუძველზე. აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ დროა შეიცვალოს პროდუქციის თვითღირებულების შემსიერებისათვის მისწრაფების მოქმედი პრინციპები. ჩვენი აზრით, აქ საკითხი ასე უნდა დაისვას: თვითღირებულებაში მიღწეულმა ეკონომიამ როგორ იმოქმედა პროდუქციის ხარისხზე? მის საბოლოო შედეგზე? ე. ი. ამ დროს ასე ისმის კითხვა – თვითღირებულებაში მიღწეულმა ეკონომიამ ხომ არ გააუარესა პროდუქციის ხარისხი? მისი ორგანოლეკტიკური თვისებები? და თუ ასეთი რამ შეიმჩნევა, მაშინ ასეთი ეკონომია განსილული უნდა იქნეს როგორც დანაშაული და მასზე პასუხი უნდა აგოს საწარმოს ხელმძღვანელობამ. აქედან გამომდინარეობს ის აზრი, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში გამართლებულად უნდა ჩაითვალოს თვითღირებულებაში დამ-

ვებული გადახარჯვა, თუ იგი გამოწვეულია ობიექტური მიზეზებით, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით ფაბრიკის, ფირმის ავტორიტეტის დაცვისათვის.

პროდუქციის თვითღირებულების ოპერატიული და პერსპექტიული ანალიზის ჩატარების ერთ-ერთ ძირითად ხელშემშლელ პირობად მიგვაჩნია დანახარჯების ნორმირების დაბალი დონე. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ ხელი უნდა შეუწყოს ამ ნაკლოვანებების სწრაფ გამოსწორებას.

ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკების სამეურნეო საქმიანობის პროცესების მართვის არსებული მდგომარეობის შესწავლამ დაგვარწმუნა იმ ჭეშმარიტებაში, რომ ამ დარგში გარდუვალი აუცილებლობაა პროდუქციის თვითღირებულების დაგეგმვის, აღრიცხვისა და ანალიზის მდგომარეობის რადიკალური გარდაქმნა.

პირველ რიგში აუცილებელია წარმოების დანახარჯების ნორმირების მოწესრიგება.

დიფერენცირებულ მიდგომას მოითხოვს დანახარჯების ნორმირების საკითხი ცალკეული ზონის ფაბრიკებისათვის და სემონის პერიოდებისათვის. მიღწეული უნდა იქნეს ინფორმაციის ოპერატიულად მიღება:

- ა) ნედლეულის და მასალების დანახარჯების ნორმიდან გადახრაზე;
- ბ) ხელფასის დანახარჯების ნორმიდან გადახრაზე;
- გ) წუნდებულ პროდუქციაზე;
- დ) უნაყოფო ხარჯებზე და სხვა.

ოპერატიული ინფორმაციის მიღებისათვის მრავალი ხერხი გამოიყენება. ასე, მაგალითად, ავტომატური მრიცხველები, გელეფონები და კომუტატორები, გელეხედვა, საკონტროლო მონაცემები, მიმდინარე აღრიცხვის მასალები და სხვა. ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ინფორმაციის მიღებისათვის გამოყენებულ იქნეს ავტომატური მრიცხველები, სამრეწველო გელეხედვა და ლაბორატორიული კონტროლი.

აქვე უნდა დავძინოთ, რომ პირელხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ინფორმაციის რეალურობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ოპერატიული ანალიზი ვერ აღწევს მიზანს, ხოლო პერსპექტიული ანალიზი კი კარგავს თავის აზრს.

მართვის აღმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეთოდებით 1950-1990 წლებში რესპუბლიკაში ჩაის წარმოება შეიღჯერ, ხოლო პლანგაციების მოსაველიანობა ხუთჯერ გაიზაწდა. 1987-1990 წლებში ჩაის მწვანე ფოთლის საპექტარო მოსაველიანობა 100 ცენტგერს გადააჭარბა, მაშინ როცა

ჩვენი წამყვანი მეცნიერების განსაზღვრით, მოსაველიანობის ოპტიმალურ ღონედ 60-70 ცენტნერია მიჩნეული; ხოლო მეჩაიეობის კლასიკურ ქვეყნებში ეს ციფრი გაცილებით უფრო დაბალია. ჩაის ფოთლის მოსაველიანობის რაოდენობრივი ზრდით გაგაცემაზე ნაადრევად „დააბერა“ ჩაის ბუჩქები, დააკინა და კატასტროფის წინაშე დააყენა მცენარე. თავის მხრივ, უხარისხო ჩაის ფოთლის კრეფამ საგრძნობლად დასცა შშა ჩაის ხარისხი და ქართული ჩაის პრესტიჟი მთელი ქვეყნის მასშტაბითაც და საჩღვარგარეთის ბაზარზეც.

საბამრო ეკონომიკის პირობებში მართვის აღმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეთოდები იცვლება მართვის ეკონომიკური მეთოდებით. განვლილი პერიოდის მაჩვენებლების ანალიზი კი ცხადად აჩვენებს, რომ ეკონომიკის გაჯანსაღებაში არსებითი ძეგრები არ შეიმჩნევა. ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ დღემდე მთლად არაა მიკვლეული მართვის სრულყოფილი მექანიზმი. ჩაის მრეწველობის საწარმთა მაჩვენებლების გექნიკურ-ეკონომიკურმა ანალიზმა იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ მართვის ეკონომიკური მეთოდების ქმედითუნარიანობის ამაღლებას ხელს შეუწყობს რაოდენობრიობის თვისებრიობაში გადასვლის ეკონომიკური კანონის ამოქმედება.

თუ როგორი ღამოკიდებულება იყო ჩვენთან ჩაის პროდუქციის ხარისხისადმი, ამის შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის შემდეგი სტატისტიკური ინფორმაცია: იაპონიაში თითქოს იმდენ ჩაის უღებენ, რამდენიც ჩვენთანაა, ემსახურება 7200 ჩაის გადასამუშავებელი ფაბრიკა, ჩვენთან – 83 (!); ინდოეთსა და შრილანკაში მეჩაიეს დღეში მხოლოდ 12-16 კგ ჩაის ხარისხოვანი ფოთლის კრეფის უფლებას აძლევენ, ჩვენთან კი ზოგიერთი მეჩაიე 200-300 კგ-ს კრეფდა, ოღონდ მოეკრიფა (!!!).

ამრიგად, ჩვენთან გენდენცია იყო: ა) საწარმთა რაოდენობის შემცირების, რაც აუარესებდა ჩაის ხარისხს; ბ) ჩაის ფოთლის კრეფის ზრდის (ერთ ადამიანზე), რაც აუარესებდა ჩაის ხარისხს... ჩაის წარმოების კლასიკურ ქვეყნებში კი მოქმედებენ პრინციპით: „ცოტა და კარგი!“ სწორედ ამამია რაოდენობრიობის თვისებრიობაში გადასვლის ეკონომიკური კანონის არსი.

მატირიალური რესურსების წარმოებაში
გამოყენების ანალიზი

§ 1. პროდუქციის მაღალგეევლობის მაჩვენებლები.
ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყაროები

როგორც აღვნიშნეთ, პროდუქციის წარმოებისათვის აუცილებელ ელემენტს შრომის საგნები წარმოადგენენ. შრომის საგანია ყველაფერი, რაზეც მიმართულია ადამიანის შრომა, მისთვის საჭირო პროდუქტების შესაქმნელად. შრომის საგნების ნაწილი ბუნებაში უშუალოდ მოიპოვება და გადაეცემა წარმოებას გადასამუშავებლად (თევზი, რომელსაც იჭერენ მის საარსებო სტიქიდან, ხე, რომელსაც ულრან გყეში ჭრიან, მალანი, რომელსაც მისი ბუდობიდან იღებენ). პირიქით (თუ შრომის საგანი უკვე წინანდელი შრომით არის დაწმენილი, მაშინ მას ნელ მასალას ეწოდებთ (მაგალითად, ამოღებული მადანი, რომელიც გარეუცხვის პროცესშია, ბამბა სართავ ფაბრიკაში, ჩაის ფოთოლი გადაამუშავებელ ფაბრიკაში და სხვა).

შრომის პროცესში ადამიანები მოქმედებენ შრომის საშუალებათა მეხობებით შრომის საგანზე და წინასწარ გათვალისწინებულ ცვლილებას ახდენენ. შრომის პროცესის პროდუქტი არის სახმარი ღირებულება, ბუნების ნივთიერება, რომელიც ფორმის ცვლილების გზით შეგუებულია ადამიანის მოთხოვნილებებთან, შრომა შეუერთდა შრომის საგანს, შრომა გასაგნობრივად და საგანი გადამუშავდა. ახდენენ შრომის საგნების კლასიფიკაციას იმასთან დაკავშირებით, თუ მათ რა გარკვეული ფუნქცია აქვს შრომის პროცესში. მაგალითად: შრომის საგანი შეიძლება პროდუქტის მთავარ სუბსტანციას შეადგენდეს, ან მის წარმოქმნაში მონაწილეობდეს, როგორც მხოლოდ დამხმარე მასალა.

ერთი და იგივე პროდუქტი შრომის ერთსა და იმავე პროცესში შეიძლება შრომის საშუალებაც იყოს და ნელლი მასალაც. მაგალითად, პირუტყვი გასუქებისას ნელლი მასალაა, რომელიც გადამუშავებას განიცდის და იმავე დროს სასუქის დამზადების საშუალებაცაა.

თუ შრომა თავის პროდუქტს ისეთი სახით იძლევა, რომელიც კვლავ გადამუშავებას მოითხოვს, ე. ი. ნელ მასალად გამოიყენება, მას ხაჩე-ვარფაბრიკატი (საფეხურ-ფაბრიკატი) ეწოდება.

შეზღუდული რესურსების გამოყენების ეფექტიანობა და ანალიზის მიზანი. ეფექტიანობის პრობლემა ეკონომიკური თეორიის ძირითადი პრობლემაა, რომელიც მაკროდონეზე ეკლეს იშვიათი რესურსების ოპტიმალურად გამოყენების გზებს; ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური ანალიზი არის მეცნიერება მიკროდონეზე რესურსების ეფექტიანი გამოყენების რეზერვების ძიების შესახებ. ეკონომიკური ეფექტიანობა გულისხმობს თანაფარდობას „დანახარჯებსა“ და „გამომუშებას“ შორის იმ გაგებით, რომ მცირდებოდა დანახარჯის სიდიდე მოცემულ რაოდენობაზე.

შეზღუდული რესურსების ეფექტიანობის პრობლემა მსოფლიო მნიშვნელობისაა, მიმდინარეობს ამ პრობლემის გადაჭრის გზების ძიება, რაშიც აქტიურ როლს ეკონომიკური ანალიზი თამაშობს. რამდენადაც ჩაის კულტურა მიეკუთვნება იშვიათი რესურსების რიცხვს და თანაც წარმოების დანახარჯებში ნედლეულის სიდიდე 90%-ს აღემატება, ნათელია, თუ რამდენად დიდია ანალიზის როლი ამ დარგში და საშურია კომპლექსური ანალიზის მეთოდის შექმნა.

ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკების მაგერიალურ რესურსებს მიეკუთვნება: ჩაის ფოთოლი, ფანერა, ქაღალდი, ფოლგა ალუმინის, ლურსმანი, სათბობი... შმა პროდუქციის სრულ თვითღირებულებაში ნედლეულის (ჩაის ფოთოლი) ხვედრითი წონა 92-95%-ს შეადგენს, დამხმარე მასალების - 1,0-1,5%-ს, სათბობი და ენერჯია ერთად 1%-მდეა. ამრიგად, მაგერიალური რესურსების ანალიზის დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ნედლეულის გამოყენების საკითხს, თუმცა ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ დანარჩენი რესურსების ხარჯვაზე არ გაავაძახვილოთ ყურადღება.

✓ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მაგერიალური რესურსების გამოყენების გაუმჯობესებას, რამდენადაც იგი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების და ინტენსიფიკაციის ერთ-ერთი ძირითადი რეზერვია.

- მაგერიალური რესურსების მომჭირნობით ხარჯვა დღეს ერთ-ერთ უპირველეს პრობლემადაა მიჩნეული, თუმცა იგი თავისთავად ახალი არაა, ახალია ამ პრობლემის გადაჭრისადმი თანამედროვე მიდგომა, რაც თვითონ ცხოვრებამ დააყენა. დღეს, როდესაც მაგერიალური რესურსების მოხმარებამ არნახულ მასშტაბებს მიაღწია, ხოლო რესურსები ბუნებაში მკვეთრად შემცირდა, ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობებში საჭიროა მაგერიალური რესურსების მომჭირნობით ხარჯვის ახალი მეთოდების მიგნება, რაშიც ეკონომიკურმა ანალიზმა დიდი როლი უნდა შეასრულოს.

კერძოდ, მაგერიალური რესურსების წარმოებაში გამოყენების ანალიზმა უნდა დაადგინოს:

- მაგერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმის დასაბუთებულობა და მისი წარმოების გეგმასთან შეთანხმებულობა;

- მომარაგების გეგმის შესრულება და მისი გავლენა წარმოების მოცულობაზე; ნორმების დასაბუთებულობა;

- საწარმოო მარაგების მდგომარეობა; გამოავლინოს ბენიორმატიული და მეღმეტი საწარმოო მარაგები და დასახოს მათი ლიკვიდაციის ღონისძიებანი;

- მაგერიალური რესურსების გამოყენების ხარისხი და მისი გავლენა პროდუქციის მოცულობასა და ასორტიმენტზე;

- მასალების გამოყენების გაუმჯობესების გზების გამონახვის საფუძველზე დამატებითი პროდუქციის გამოშვების რეზერვების დადგენა. მასალების წარმოებაში გამოყენებისა და მაგერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმის შესრულების ანალიზის ჩატარებისათვის საჭირო ინფორმაცია მოცემულია ბიზნეს-გეგმის განაყოფში „წარმოების გეგმა“, რომელშიც მოცემულია წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულის, მასალების, მაკომპლექტებელი ნაკეთობების მომწოდებლები, მოწოდების პირობები (ფასის, ხარისხის, რაოდენობის მიხედვით). კონტრაქტები მომწოდებლებთან და ყველა საპროგნოზო გათვლა მასალების მომარაგებისა და ხარჯვის ნორმების შესახებ;

- ბუღალტრული აღრიცხვიდან - ინფორმაცია მასალების ფაქტიური მიღების, ხარჯვის და ნაშთების შესახებ;

- ცალკეულ ნაკეთობათა კალკულაციები; წარმოების დანახარჯები, სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება, მაგერიალური რესურსების ინვენტარიზაციის მასალები და სხვა.

პროდუქციის მასალატევალობის მაჩვენებლები. ეკონომიკურ ლიგერატურაში წარმოებაში მაგერიალური რესურსების გამოყენების განმარტობადეული მაჩვენებელი მასალატევალობაა, რომელიც გვიჩვენებს პროდუქციის ერთეულის დამზადებზე მოხმარებული ნედლეულისა და მასალების რაოდენობას. განასხევებენ ხეურთო, კერძო და ხვედრითი ხარჯვის მასალატევალობის მაჩვენებლებს. საერთო მასალატევალობის განგარისშებისათვის საჭიროა საანალიზო ობიექტის მიერ მოხმარებული (ან მოსახმარებელი) მაგერიალური რესურსების ღირებულება (ამორტიზაციის ანარიცხების გამოკლებით) შეეუფარდოთ გამოშვებული (ან გამოსაშვები) პროდუქციის ღირებულებას. ე. ო. ეს მაჩვენებელი გვიჩვენებს, თუ მაგერიალური დანახარჯების რა სიდიდე მოდის (მოვა) პროდუქციის ერთ ლარზე. ინფორმაცია ამ მაჩვენებლის გასანგარისშებლად

მოცემულია ბიზნეს გეგმაში (გეგმურისათვის) და წლიური ანგარიშგების დანართში „დანახარჯები წარმოებაზე“ (ფაქტობრივისათვის) კერძო მასალაგევალობის მაჩვენებლების გაანგარიშებისათვის იგივე ჩეფარლუბა გამოიყენება, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ წილადის მრაცხეველში თანმიმდევრულად გვექნება მაგერიალური რესურსები სახეების მიხედვით: ნელეული, მასალები (სახეების მიხედვითაც, თუ ეს შესაძლებელია), დაშმარე მასალები, სათბობი, ენერგია. მასალაგევალობის კერძო მაჩვენებლები გამოიყენება როგორც მასალაგევალობის შემცირების დაგეგმვის, ისე ანალიზისათვის, რამდენადაც იგი რეზერვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

ხვედრი მასალაგევალობის მაჩვენებელი გეიჩვენებს პროდუქციის ერთეულზე მასალების ხარჯვის სიდიდეს პროდუქციის ცალკეული სახეების მიხედვით და გაანგარიშება როგორც ნაგურალურ, ისე ღირებულებით მაჩვენებლებში.

ანალიზის პროცესში აღნიშნული მაჩვენებლები კომბინირებულად უნდა იყოს გამოყენებული. გამორიცხული არ არის, აგრეთვე, დამატებითი მაჩვენებლების გაანგარიშებაც, მაგერიალური რესურსების რაციონალურად ხარჯვის გზების გამონახვის მიზნით.

§ 2. მაგერიალური დანახარჯების ნორმები

სამრეწველო საწარმოში მაგერიალური დანახარჯების მომჭირნობით გამოყენების საქმეში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია მაგერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმირებას, რამდენადაც ნელეულისა და მასალების ხარჯვის მეცნიერულად დასაბუთებული ნორმები წარმოადგენს (თითოეული საწარმოს) დაგეგმვის სრულყოფის მნიშვნელოვან პირობას მის ყველა ეტაპზე და რასაც პროდუქციის ერთეულზე მაგერიალური დანახარჯების აბსოლუტურ შემცირებამდე და შრომის საზოგადოებრივი ნაყოფიერების გამრდამდე მიყვავართ. ამრიგად, ეჭვს არ იწვევს ის გარემოება, რომ მაგერიალური დანახარჯების შემცირების რეზერვების გამონახვა ანალიტიკოსისაგან მოითხოვს მაქალათა ხარჯვის ნორმირების ისეთი საკვანძო საკითხების ცოდნას, როგორცაა: მაგერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმების სისტემა; მაგერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმებისა და ნორმატივების დამუშავების მეთოდები და, რაც მთავარია, მაგერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმირების ორგანიზაცია.

მაგერიალური დანახარჯების (ნელეულის, მასალების, სათბობის,

ელექტროენერჯის) ხარჯვის ნორმა წარმოადგენს ობიექტურ ეკონომიკურ კატეგორიას, რომელიც გვიჩვენებს კონკრეტული სამუშაოს შესრულებისათვის რესურსების ხარჯვის მაქსიმალურად დასაშვებ სიდიდეს.

ტექნიკურ-ეკონომიკურ ნორმატივებში იგულისხმება სათანადო სახის მაგერიალური რესურსების ტექნიკურად და ეკონომიკურად დასაბუთებული დანახარჯების, ნორმატივებისა და ნორმების კომპლექსი.

გარდა ნორმირების მეთოდოლოგიის ცოდნისა, საჭიროა აგრეთვე წარმოების ისეთი პირობების ღრმად შესწავლა, რომელიც განსაზღვრავს ცალკეული სახის პროდუქციის ერთეულზე ნედლეულის, მასალის, სათბობისა და ელექტროენერჯის ხარჯვის ნორმების არსებით ცვალებადობას.

როგორც ცნობილია, ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკების ძირითად ნედლეულს ჩაის ფოთოლი წარმოადგენს. ჩაის ფოთლის ხარისხზე დიდალა და მდომარეობა მისაღები პროდუქციის რაოდენობა.

ჩაის ფოთლიდან საშუალო გამოსავლიანობის დინამიკა მოწირობს, რომ გამოსავლიანობა ცალკეული ფაბრიკების მიხედვით, საკმაოდ განსხვავებულია. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში დანახარჯთა ნორმები მოითხოვს დამუხტებას. დანახარჯთა ცვალებადი ნორმები საწარმოთა მაჩვენებლებს შესადარისობის საფუძველს აცლის და, რაც მთავარია, არათანაბარ პირობებში აყენებს ფაბრიკებს.

ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში ნედლეულის გამოყენების დამახასიათებელი ძირითადი მაჩვენებელია ნედლეულის ხარჯვის ნორმა ერთეულ მზა პროდუქტიაზე (გამოსავლიანობა ჩაის ფოთლიდან ანუ მასალების ხარჯვის კოეფიციენტი). პრაქტიკაში ჩაის ფოთლის ხარჯვის ნორმას განსაზღვრავენ ფორმულით:

$$K = \frac{(100 - W_2) \cdot 100}{(100 - W_1) \cdot (100 - a)}$$

სადაც K – ნედლეულის ხარჯვის ნორმა პროდუქციის ერთეულზე (კგ),

W_1 – ჩაის ფოთლის ტენი (%),

W_2 – ნახევარფაბრიკატის ან პროდუქციის ტენი (%),

a – დანაკარგები და ნარჩენები (%),

მარტივად ეს ფორმულა შეიძლება ასე გამოისახოს: $K = Q_1 : Q_2$,

სადაც Q_1 – შწვანე ფოთლის მასა, კგ.,

Q_2 – ნახევარფაბრიკატის ან მზა პროდუქციის მასა, კგ.

ნედლეულის ხარჯვის კოეფიციენტი წარმოადგენს ჩაის ფოთლის იმ რაოდენობას, რომელიც საჭიროა 1 კგ მზა ჩაის მისაღებად. პრაქტიკაში იგი მერყეობს 3,5 კგ-დან – 4,2 კგ-მდე. მაგალითად, საკელევი ობიექტის ფაქ-

ტიური მონაცემების მიხედვით, შავი ჩაის წარმოების დროს ზემოთ მოყვანილი მონაცემები შეადგენდა:

$$W_1 = 75,92\% \quad W_2 = 7,10\%$$

დანაკარგები: ა) დაყოვნებისას 1,5%

ბ) ღწობისას 1,2%

გ) ნარჩენები 0,92%

ე. ი. ა = 3,62%

ჩაესვამთ რა ამ მონაცემებს ფორმულაში, მივიღებთ:

$$K = \frac{(100 - 7,10) \cdot 100}{(100 - 75,92) \cdot (100 - 3,62)} = \frac{9290}{2350} = 3,94 \text{ კგ}$$

გეგმით გათვალისწინებული იყო 3,98 კგ. ამრიგად ყოველ 1 კგ მზა ჩაის დამზადებაზე ჩაის ფოთლის ხარჯვის ნორმა შემცირებულია 0,06 კგ-ით (3,98 - 3,94); თუ ამ სიდიდეს გავამრავლებთ ფაქტიურად გამოშვებული შავი ჩაის მოცულობაზე, მივიღებთ ხარჯვის ნორმის შემცირების შედეგად დამატებით გამოშვებული პროდუქციის მოცულობას. საკვლევი ობიექტის მონაცემების მიხედვით ეს სიდიდე ტოლია 51,0 ათასი კგ-ის (8500,0 x 0,06).

ანალიზის დროს მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ დანაკარგების სიდიდე შავი ჩაის და მწვანე ჩაის წარმოების დროს განსხვავებულია. თუ შავი ჩაის წარმოებისას დანაკარგები 3,3%-მდეა, მწვანე ჩაის წარმოების დროს 2,2%-მდე მერყეობს.

ამრიგად, მასალაგეგვადობის ანალიზის სათანადო დონეზე ჩატარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ერთეულ პროდუქციაზე ხარჯვის ნორმის გასაანგარიშებელი ფორმულის კომპონენტების სწორ განსაზღვრას (ლაბორატორიული ინფორმაციის სისწორეს):

§ 3. მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების და მარაგების მდგომარეობის ანალიზი

მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმა ეყრდნობა მატერიალურ-ენერგეტიკული რესურსების ხარჯვის ნორმატივების გარკვეულ სისტემას, რომელიც, თავის მხრივ, თვით გეგმის ტექნიკურ-ეკონომიკურ დასაბუთებასაც წარმოადგენს. ანალიზის საწყისი ეტაპი მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმის დასაბუთებულობის შემოწმებაა.

უნდა დადგინდეს, თუ რამდენად პასუხობს მომარაგების გეგმა წარ-

მოების მოთხოვნებს მასალების სახეების, რაოდენობის, ხარისხისა და მიწოდების ვადების მიხედვით. ამავე დროს უნდა დადგინდეს, თუ როგორაა ასახული მომარაგების გეგმაში მოწინავე საწარმოთა გამოცდილება, ახალი ტექნიკისა და სრულყოფილი ტექნოლოგიის დახურვის გზით პროდუქციის ერთეულზე ნედლეულისა და მასალების შემდგომი შემცირების შესაძლებლობანი და ა. შ.

მაგერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმის დაძაბულობის დადგენისათვის საჭიროა ერთეულ ნაკეთობებზე რესურსების ხარჯვის გეგმური ნორმები შევუდართოთ დამტკიცებულ პროგრესულ ნორმებს, მონათესავე საწარმოთა შესაბამის საუკეთესო მაჩვენებლებს და შემდეგ ჩავატაროთ გადაანგარიშება საწარმოს მოთხოვნით გათვალისწინებულ თითოეული სახის მასალაზე.

შედევლობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ მაგერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმა სტრუქტურულად არაერთგვაროვანია, რამდენადაც მათი გამოუმუშავების ტექნოლოგიაზე დამოკიდებულებით იცვლება ხარჯვის ნორმების სტრუქტურა, რომელიც სამი ძირითადი ელემენტი: საგან შედგება. ესენია: 1. მასალის სუფთა ხარჯი პროდუქციის ერთეულზე; 2. ტექნოლოგიური ნარჩენები და დანაკარგები; 3. ტექნიკურად გარდაუვალი ნარჩენები და დანაკარგები.

სასარგებლო ან სუფთა წონა - ეს მასალის რაოდენობაა, რომელიც ნივთიერად შედის მზა პროდუქციაში.

ტექნოლოგიური ნარჩენები და დანაკარგები მასალის ის დანახარჯია, რომელიც გამოწვეულია წარმოების ტექნოლოგიური პროცესების თავისებურებებით. ნარჩენები იყოფა დასაბრუნებელ და დაუბრუნებელ ნარჩენებად. დასაბრუნებელი (გამოსაყენებელი) ნარჩენები გამოიყენება რომელიმე წარმოებაში თანამდე პროდუქციის მისაღებად.

დაუბრუნებელი ეს ისეთი ნარჩენებია, რომელთა გამოყენებაც ტექნიკის განვითარების მოცემულ დონეზე გამორიცხულია.

ამრიგად, შეიძლება ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ ხარჯვის ნორმები დინამიკური მაჩვენებლებია, რამდენადაც სისტემატურად სრულყოფილი ხდება დარგთა ტექნოლოგია; ამავე დროს პარალელურად მიმდინარეობს კვლევა-ძიება ნარჩენებისა და დანაკარგების ხელახალი გამოყენებისათვის. ანალიზის პროცესში ყოველი ახალი მომენტი გათვალისწინებულ უნდა იქნეს გამოფლენილი რებერვების ოპერატიულად ასამოქმედებლად.

მაგერიალურ-ტექნიკური მომარაგების გეგმის შესრულების ანალიზის დროს უნდა გაირკვეს სახელშეკრულებო დისციპლინის დაცვა, დადებულია თუ არა მომწოდებლებთან ხელშეკრულებები მაგერიალური რესურსების მოწოდების მთელ ნომენკლატურაზე; როგორ სრულდება მომარაგების

გება, რიგმულობისა და ხარისხის მიხედვით; უნდა გამოვლინდეს დარღვევების გამომწვევი მიზეზები. გარდა ამისა, უნდა შეეისწავლოთ მონარაგების განყოფილების საქმიანობა სახელმეკრულებო ღისციალინის განმტკიცებისათვის ბრძოლის საქმეში.

როგორც აღინიშნა, ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკების ძირითად პროდუქციას მზა ჩაი წარმოადგენს, რომლის მისაღებად მხოლოდ ხარისხოვანი ჩაის ფოთილი გამოიყენება. ნელაეულის დანახარჯები პროდუქციის თვითღირებულებაში 95%-ს აღემატება. ეს უკვე ნათილყოფს ჩაის ფოთლის შესყიდვის გეგმის შესრულების მნიშვნელობას საწარმოო პროგრამის შესრულების საქმეში.

ჩაის ფოთლის დამზადების გეგმის შესრულების ანალიზი უნდა დაიწყოს თვით ამ გეგმის რეალურობის შემოწმებით, ე. ი. უნდა განესაზღვროთ, როგორ შესაბამისობაშია ჩაის ფოთლის დამზადებისა და გადამუშავების გეგმა ფაბრიკის საწარმოო სიმძლავრეებთან, ხარისხისა და პერიოდულობის მიხედვით.

ანალიზის დროს უნდა დადგინდეს ნელაეულის დამზადებისა და გადამუშავების გეგმის შედგენისას რამდენადაა მხედველობაში მიღებული დარგის სპეციფიკურობა, „კიკების“ პერიოდები, მოწინავე საწარმოო კოლექტივების გამოყდილება ნელაეულის ხარისხიანად ხარჯვის საქმეში, რომელიც მიღწეულია ახალი გექნიკისა და სრულყოფილი გექნოლოგიის დანერგვის გზით. საანგარიშგებო წელს „ნელაეულის დამზადების და მოძრაობის ანგარიშგების“ ფორმის საფუძველზე დგება ანალიზური ცხრილი, რომლის საფუძველზე განისაზღვრება ნელაეულის დამზადების გეგმის შესრულება ნელაეულის სახეებისა და ხარისხის მიხედვით.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე უნდა დადგინდეს დამზადებული ჩაის ფოთლის ხარისხის გავლენა მიღებული პროდუქციის ხარისხიანობაზე. მომარაგების გეგმის შესრულების ანალიზის შემდეგ მიზანშეწონილია მაგერიალურ დანახარჯთა ღირებულებითი მაჩვენებლების განხილვა. ნელაეულის თვითღირებულების ანალიზის მიზანია დაადგინოს გადახრები გეგმური მაჩვენებლებიდან და ამ გადახრების გამომწვევი მიზეზები თვითღირებულების შემდგომი შემცირების რეგირეების გამოვლენის მიზნით, რისთვისაც უნდა დაისახოს კონკრეტული ღონისძიებანი. ოპერაციული და საერთო დამზადების ხარჯების შემცირებისათვის საჭიროა გაანგარიშდეს ამ ხარჯების ათვისების კოეფიციენტები დამზადებული ჩაის ფოთლის ერთიეულზე, დინამიკურ ჭრილში. მაგალითისათვის გააანალიზოთ საკვლევი ობიექტის მონაცემები: გასულ წელს ფაბრიკამ ერთი გონა ჩაის ფოთლის დამზადებაზე დახარჯა 13,60 ლარი, გეგმით გათვალისწინებული იყო 11,90 ლარი (წინა წელთან შედარებით 1,70 ლარით ნაკლები); ფაქტობ

რეზალ დაუჯდა 14,10 ლარი (გეგმურზე 2,20 ლარით მეტი). გეგმით 73800 გონა ჩაის ფოთლის დამზალეებაზე უნდა დახარჯულიყო 884 ათასი ლარის ზელნალეები ხარჯები; ფაქტიურად დამზალდა 77928 გონა ჩაის ფოთლოლი; გეგმური პროპორციის პირობებში მის დამზალეებაზე დახარჯებოდა 933,0 ათასი ლარი. ფაქტიურად ფაბრიკამ დახარჯა 1097,0 ათასი ლარი, ე. ი. 164,0 ათასი ლარით მეტი (1097,0 - 933,0). ამრიგად, გაანგარიშების მიხელეით, ფაბრიკაში რომ ზელნალეები ხარჯები გეგმის დონეზე გაწეულიყო, მაშინ ნელლეულის დირებელება შეიქირლეებოდა ანალოგიური თანხით, რაც შესაბამისად გარდლიდა მოგებას. ამ გადახარჯვის გამოშწევე მიზეზები ჩაის ფოთლის შეძენაზე და გრანასპორტირებაზე გაწეული დანახარჯების ნუსხიდან უნდა დადგინლეს და გაირკეეს კონკრეტული მიზეზები.

§ 4. პროლექციის მასალატევეალობის ანალიზი

ზემთო აღნიშნული იყო, რომ საწარმოებში მატერიალური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის განსაზღვრისათვის სარგებლობენ საერთო, კერძო და ხველრითი ხარჯვის მასალატევეალობის მაჩვენებლებით.

პროლექციის მასალატევეალობის ანალიზის პირველ ეტაპზე რეკომენდეებულია შესწავლა მასალატევეალობის საერთო მაჩვენებლის და მისი გავლენის წარმოების მოცულობაზე (ცხრილი 8. 1).

ცხრილი 8. 1

საერთო მასალატევეალობის მაჩვენებელი
(ათასი ლარი)

	საბაზისო წელი	საანგარიშებო ვალახრა			
		გეგმით	ფაქტობრივად	წინა წლიდან	გეგმიდან
1.სასაქონლო პროლექცია	81985	86000	87735	+5750	+135
2.მატერიალური დანახარჯები	72638	76074	77190	+4552	+1116
3.საერთო მასალატევეალობა (სტ. 2 სტ. თეთრი)	88,6	88,5	87,9	-0,7	-0,6
4.სასაქონლო პროლექცია მატერიალური დანახარჯების 1 ლარზე (სტ. 1; სტ. 2) თეთრი	1,129	1,130	1,137	+0,008	+0,007

ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ საერთო მასალატევალობა გეგმასთან შედარებით შემცირდა 0,6 თეთრით (88,5 - 87,9), ხოლო საბაზისო მაჩვენებელთან შედარებით 0,7 თეთრით (88,6 - 87,9). ამ ცვალებადობის შედეგად მატერიალური დანახარჯების აბსოლუტური სიდიდე შემცირდა გეგმასთან შედარებით 52,6 ათასი ლარით (0,6x87735), ხოლო წინა წელთან შედარებით 61,4 ათასი ლარით (0,7x87735), რამაც საშუალება მისცა ფაბრიკას დამატებით გამოეშვა გეგმასთან შედარებით 54,0 ათასი ლარის პროდუქცია (77190x0,007).

მიუხედავად მიღებული მნიშვნელოვანი ანალიზური მონაცემებისა, ეს ეტაპი მასალატევალობის შემცირების რეზერვების გამოვლენის მხოლოდ დასაწყისად შეიძლება ჩაითვალოს, რამდენადაც ანალიზის შემდგომ ეტაპებზე დეტალურად უნდა იქნეს გამოკვლეული მასალატევალობის კერძო მაჩვენებლების ცვალებადობაზე მოქმედი ფაქტორები და თითოეული მათგანის გავლენის სიდიდე.

პრაქტიკაში მასალატევალობას ანგარიშობენ ნატურალური და ლირებულიებითი მაჩვენებლებით.

მასალატევალობის ნატურალური მაჩვენებელი გვიხასიათებს ნელლეულისა და მასალის ხარჯვის სიდიდეს ერთეულ პროდუქტზე, ჩაის მრეწველობაში 1 კგ. 1 ტ მზა ჩაიზე ხვედრითი ხარჯვა გაიანგარიშება მხოლოდ თითოეული სახის მასალაზე ცალ-ცალკე. პროდუქციის გამოშვების მონაცემების საფუძველზე ნატურალურ ან პირობით ნატურალურ გამოსახულებაში.

მაგალითად, 100 კგ მზა ჩაის დასამზადებლად თუ დაიხარჯა 350 კგ ჩაის ხარისხოვანი ფოთოლი, მაშინ ჩაის ფოთლის ხვედრითი ხარჯვა იქნება

$$\left(\frac{350}{100}\right) 3,5 \text{ კილოგრამი.}$$

თუ 1 კგ მზა ჩაიზე ნელლეულის ხარჯვის გეგმური ნორმა იყო 3,7 კგ

მაშინ ხარჯვის ნორმის შესრულება იქნება: $\frac{3,5}{3,7} \times 100 = 94,5\%$ მზა პრო-

დუქციის ერთეულზე ჩაის ფოთლის ხარჯვის ეკონომია 0,2 კგ, ანუ 5,5%. ამ ეკონომიის გადამრავლებით ფაქტიურად გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობაზე ვლებულობთ ჩაის ფოთლის საერთო ეკონომიას მთელ ფაქტიურ გამოშვებაზე.

როგორც ჩანს, ფაქტიური ხვედრითი ხარჯვის შეპირისპირება გეგმურთან გვიხასიათებს მასალების გამოყენების მდგომარეობას, ე. ი. ვლებუ-

ლობთ საკელეე პერიოდში მასალის ხეიდრითი ხარჯვის დინამიკის კოეფიციენტს. ასეთი მაჩვენებლები რეკომენდებულია გაანგარიშლეს დინამიკურ ჭრილში.

ანალიზის პროცესში ყურადღება უნდა გამახვილლეს წარმოებაში მასალის გამოყენების სპეციფიკურობაზე, მაგალითად, თუ ჩაის მზა პროდუქციის მისაღებად საჭიროა მხოლოდ ხარისხოვანი ჩაის ფოთოლი, ე. ი. ერთი სახის მასალა, ერთი სახის პროდუქციის წარმოებაზე (ხარისხობრივ ფაქტორს არ ეღებულობთ მხედველობაში); არის დარგები, სადაც: ა) ერთი სახის მასალას ხარჯავენ რამდენიმე სახის პროდუქციის წარმოებაზე (მაგ., საკონსერვო და საფეიქრო მრეწველობა), ბ) რამდენიმე სახის მასალას ხარჯავენ ერთი სახის პროდუქციის წარმოებაზე (მაგ., საკონსერვო წარმოება, მანქანათმშენებლობა და სხვა).

ანალიზის დროს დეტალურად უნდა იქნეს გამოკელეული თითოეული სახის მასალის ხეიდრითი ხარჯვის მაჩვენებლების ცვალებადობა და მისი გავლენა საერთო მასალაგვეადობაზე.

§ 5. მასალაგვეადობის შემციირების გგებები

ამრიგად, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მაგერიალური რესურსების ეკონომია წარმოადგენს უდიდეს სახალხომეურნეობრივი მნიშვნელობის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ამოცანას. აქედან გამომდინარე, მაგერიალური რესურსების გამოყენების ეკონომიკურმა ანალიზმა მაქსიმალურად უნდა შეუწყოს ხელი როგორც ცალკეულ საწარმოებში, ისე გაერთიანებებში და მთლიანად მთელი სახალხო მეურნეობის მასშტაბით მაგერიალური რესურსების ხარჯვის უმკაცრესი ეკონომიისა და მომჭირნეობითი ხარჯვის გგების გამოწახვას. იმასთან დაკავშირებით, რომ მაგერიალური რესურსების ეკონომიკური ხარჯვის პრობლემა კომპლექსური ხასიათის მაგარებელია, ანალიზის დროს მასალაგვეადობის შემციირების გგები პირობით ფაქტორთა სამ დიდ ჯგუფად შეიძლება დავეყოთ: კონსტრუქციული, ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული.

მაგერიალური რესურსების რაციონალური ხარჯვის კონსტრუქციული ფაქტორები გულისხმობს ისეთი ღონისძიებების გაგარებას, რომლებიც გულისხმობენ დასამზადებელი პროდუქციის კონსტრუქციულ სრულყოფას, ახალი ტექნიკის დანერგვას, რაც საბოლოო ჯამში გამოიწვევს პროდუქციის ერთეულზე მაგერიალური დანახარჯების შემციირებას, რომ

უმრუნველყოფილი იქნება გამოსაშვები პროდუქციის ტექნიკურ-ეკონომიკური მახასიათებლები.

ტექნოლოგიური ფაქტორები გულისხმობენ პროდუქციის მიღების მეთოდებისა და ხერხების ისეთ შეცვლას, რომ მაგერიალური რესურსების გამოყენების კოეფიციენტი ამაღლდეს, ე. ი. მინიმუმამდე შემცირდეს ტექნოლოგიური ნარჩენები და დანაკარგები. წარმოების უნარჩენო ტექნოლოგიამე გადასვლა წარმოადგენს ნელდელის გამოყენების განსაკუთრებულ ფორმას, უმნიშვნელოვანეს პრობლემას.

მასალაგვევადობის შემცირების ორგანიზაციულ ფაქტორებს მიეკუთვნება ისეთი ღონისძიებათა სისტემა, როგორცაა: საწარმოო პროცესების მომსახურების ღონის ამაღლება, დაგვემისა და აღრიცხვის გაუმჯობესება, მაგერიალურ-ტექნიკური მომარაგების რაციონალური ორგანიზაცია და სხვა.

მასალაგვევადობის შემცირების ერთ-ერთი ძირითადი გზა ჩაის მრეწველობაში, როგორც აღენიშნეთ, ჩაის წარმოების ნარჩენების რაციონალურად გამოყენებაა. ჩაის მრეწველობაში ჩაის ფოთლის სხვადასხვა სახის პროდუქციად გადამუშავებისას წარმოიქმნება საკმაო რაოდენობის წარმოების ნარჩენები. შავი და მწვანე ჩაის გამომუშავების პირველად ჩაის ფაბრიკაში შესაბამისად – ჩაის ბუსუსები, ღეროები, ფირფიტები, მონახვეგი და ჩაის მგვერი, ხოლო ჩაის საწონ და აგურა ჩაის საწნებ ფაბრიკებში – ჩაის მგვერი და მონახვეგი. ყველა ეს რესურსი ითვლება ბალახად და პრაქტიკაში მას არ იყენებენ*.

აღრე ჩაის წარმოების ნარჩენებს იყენებდნენ ძირითადად ნატურალური კოფეინის მისაღებად. ფარმაცევტულ მრეწველობაში კოფეინის სინთეზურ წარმოებაზე გადასვლასთან დაკავშირებით საჭიროება ნარჩენებზე თითქმის გაქრა და ჩაის მრეწველობას დღესდღეობით უჭირს მათი რეალიზაცია.

ჩაის მრეწველობაში ნარჩენები შეიძლება დაიყოს ორ ჯგუფად. პირველ ჯგუფს ეკუთვნის ჯოხები, ფირფიტები, ბუსუსები, ჩაის მგვერი, რომლებიც გამოიყენება მეორეული პროდუქციის მისაღებად; ხოლო მეორეს დაჭეთიანებული და გაჭუჭყიანებული ჩაი, რომელიც უვარგისია შემდგომი გამოყენებისათვის. ჩაის წარმოების ნარჩენების მექანიკური და ქიმიური შედგენილობა, რომელიც დადგენილია ჩაის მრეწველობის ინსტიტუტის მიერ, ასე გამოიყურება (ცხრილი 8. 2).

* ზ. ი. ძნელაძე, ჩაის წარმოების ნარჩენების რაციონალურად გამოყენების გზები, „სუბტროპიკული კულტურები“, 1980 წ., № 1, გვ. 39-42.

ჩაის წარმოების ნარჩენების შექანიკური და ქიმიური შეღავანილობა

დასახელება	გამოსავალი %-ობით	ტანინის შემცვე- ლობა %-ობით	ექსტრაქტულ ნივთიერებათა შემცველობა %-ობით
შავი ჩაის ნარჩენი	100,0		
ჭოხები	70,0	4,6	20,4
ბუსუსები	10,0	4,2	20,6
ფირფიტები	18,0	5,3	22,4
ჩაის მტვერი	2,0	6,0	24,0

საკონკრეტოდ გადამუშავების შედეგად დადგენილია, რომ შავი ჩაის გამომუშავების დროს ნარჩენების რაოდენობა შეადგენს 109 ხოლო მწვანე ჩაის დროს 11%-ს.

საშუალოდ წარმოებაში ნარჩენების რაოდენობა 10%-ს აღწევს, ე. ი. ჩაის მრეწველობაში 10 ათას ტონამდე. ჩაის წარმოების ნარჩენების აბსოლუტური სიდიდე ნელეულის მოცულობის ბრდასთან ერთად შეფარდებით გაიზრდება.

ჩაის მრეწველობის ინსტიტუტში სისტემატურად გარდებოდა სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა ჩაის წარმოების ნარჩენების რაციონალურ გამოყენებაზე. დადგენილია, რომ შავი და მწვანე ჩაის ნარჩენების რაციონალური გამოყენების ძირითადი მიმართულებაა ექსტრაქტის მიღება შავი ბაიხის ჩაის გასამდიდრებლად, თხევადი კონცენტრატების, საღებავების, ჩაის სასმელების დამზადება და სხვა.

ჩაის პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების ბიოლოგიური თვისებების ასორტიმენტის გაფართოების პრობლემა მუდამ იყო მეცნიერებისა და წარმოების მუშაკთა ყურადღების ცენტრში. ჩაის ფოთლის პოტენციური შესაძლებლობის მაქსიმალური გამოყენების მიზნით დამუშავებულია სხვადასხვა ტექნოლოგიური სქემები, რომლებიც ითვალისწინებენ სხვადასხვა ხარისხის ნელეულის გადამუშავებას, მაგალითად შავი და მწვანე ჩაი, ჩაის დუყების ცალკეული ელემენტების დიფერენციულ გადამუშავებას, რომდნარი ფოთლის გამდიდრებას ფიქსირებული წერილი ფრაქციით და სხვა.

მეცნიერთა დაუღალავმა შრომამ და ძიებამ თავისი შედეგი გამოიღო – ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების ანასეულის სამეცნიერო-კვლევითმა ინსტიტუტმა დაბალხარისხოვანი ჩაისა და მისი ნარჩენებისაგან ბეირფასი პროდუქცია – ჩაის ნატურალური კონცენტრატი მიიღო. ოუზ-

რგვითი აშენლა კომბინატი, რომელიც ყოველდღიურად, სულ ცოტა, 5,6 ტონა კონცენტრატს უშვებდა. კონცენტრატისგან მიღებული ტონაირებული სასმელი „ბახმარო“ მოწონებული იყო საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს სპეციალური კომისიის მიერ. 1990 წლის ბოლოსათვის კომბინატი უკვე უშვებდა დღეში 2500–2600 ბოთლ სასმელს. კომბინატის განვითარებას დიდი პერსპექტივები ჰქონდა. მეორადი მაგერიბლური რესურსების გარდა, კონცენტრატის მისაღებად შეიძლება გამოვიყენოთ ბაიხის დაბალხარისხოვანი ჩაი, რომელზეც მომხმარებელთა მოთხოვნა არ არის (II, III ხარისხი); საერთო მოცულობაში ასეთი ჩაი დაახლოებით 8-10%-ია. ერთი ტონა კონცენტრატის მისაღებად საჭიროა 300 კგ დაბალხარისხოვანი ჩაი.

დღეს თითქმის ყველაფერი გაჩერებულია, მაგრამ არის დიდი იმედი იმისა, რომ ყველაფერი კვლავ უფრო მეტი სიძლიერით ამოქმედდება და ქართული ჩაის სახელი დამკვიდრდება საერთაშორისო ბაზარზე.

თავი IX.

შრომითი რესურსების გამოყენების ფაქტორული ანალიზი

§ 1. შრომითი რესურსების ანალიზის სადღეისო პრობლემები

მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში შრომითი რესურსების მართვის რადიკალური ცვლილებები, რაც XX საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა, ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებს არ შეხებია. მაშინ, როდესაც ამ ისტორიულად მოკლე პერიოდში დასავლეთის მეცნიერული ცენტრები ქმნიდნენ ახალ-ახალ თეორიებს შრომითი რესურსების მართვის სფეროში, ყოფილ საბჭოთა კავშირში სულ სხვა აზროვნებით უდაგებოდნენ ამ საკითხებს, არ ვითარდებოდა სოციალური ფსიქოლოგია, რასაც განვითარებულ ქვეყნებში პირველხარისხოვან როლს ანიჭებდნენ.

საბჭოთა წყობილების პერიოდში შრომითი მაჩვენებლების ეკონომიკური ანალიზის ძირითადი მიზანი იყო დადგენა იმისა, თუ რა რაოდენობის პერსონალი სჭირდებოდა საწარმოს; როგორ იყო იგი ფაქტურად უმრუნველყოფილი; როგორ იხარჯებოდა ხელფასის დამატებითი ფონ-

ლი; როგორ გამოიყენებოდა სამუშაო ღრძო; როგორ იზრდებოდა შრომის ნაყოფიერება. ე. ი. ძირითადად შეისწავლებოდა შრომითი რესურსების გამოყენების მხოლოდ ის მაჩვენებლები, რომლებიც ემსახურებოდნენ დირექტიული გეგმების შესრულების აუცილებლობას (!!!), მაგრამ ისეთი საკითხები, რომლებიც მუშა-მოსამსახურეების სოციალური მდგომარეობის შესახებ მოგვცემდნენ ანალიზის ჩატარების საშუალებას, ყურადღების მიღმა იყო დატოვებული; გვერდი ევლებოდა სოციალურ ფსიქოლოგიას.

დღეს განვითარებული ქვეყნებში შრომითი რესურსების მართვა ბენიგშია აყვანილი „მენეჯმენტის“ შექმნით. „მენეჯმენტის“, როგორც მეცნიერების ძირითადი მიზანია: ა) შრომით კოლექტივებზე და ცალკეულ შემსრულებლებზე მიზანმიმართული და სისტემატური ზრუნვა იმ თვალსაზრისით, რომ მათ მაქსიმალურად გამოავლინონ თავიანთი პროფესიული შესაძლებლობანი; ბ) ფირმაში შესაფერისი შრომითი კაღრების მოზიდვა და ზრუნვა მათი პროფესიული ღონის ამალღებასა და ფირმაში დამატრება-შენარჩუნებაზე.

აღამიანური რესურსების მენეჯმენტის პოზიციის თანახმად, ნებისმიერი თანამშრომელი საწარმოს აქტივია, აღამიანური კაიბგალია, რომელსაც მეტი ყურადღება და საეციფიკური მიღგომა სჭირღება.

ამრიგად, შეიღლება ცალსახად აღენიშნოთ ის ჭეშმარიტება, რომ შრომითი რესურსების ანალიზის მოქმედი მეთოდოლოგია მოითხოვს ისეთიანი რსრულყოფას, რომლითაც პასუხი გაეცემა „მენეჯმენტის“ ყველა პოზიციას. ეს პრობლემური სამუშაო ეგაპობრივად უნდა განხორციელღეს, ქვეყნის ეკონომიკის აღორძინების პარალელურად. საჭიროა ახლებურად ბვერი საკითხის გათვიტცნობიერებაც ანალიზის ძველ მეთოდიკაში; ყოველი ანალიზური გათვლის შეფასებას საბაზრო ეკონომიკის და მენეჯმენტის პოზიციები უნდა დაედოს საფუძველად; აუცილებელია „ძველისა“ და ახლის ისეინაირად შეთანაწყობა, რომ საერთო მიზანს წაადღეს.

§ 2. შრომითი მაჩვენებლების სისტემა, ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყარო

ძველი მეთოდოლოგითი შრომითი მაჩვენებლები პირობითად სამ ჯგუფად იყოფოდა: 1. შრომითი რესურსების მაჩვენებლები; 2. შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებლები და 3. ხელფასის მაჩვენებლები. „მენეჯმენტის“ პოზიციებიდან გამომდინარე, აუცილებელია ამ სამ ჯგუფს დაემატოს მე-4 ჯგუფი – „სოციალური მაჩვენებლები“.

მოკლედ განვიხილოთ ეს ჯგუფები.

შრომითი რესურსების მაჩვენებლები, თავის მხრივ, ორად იყოფა: ა) სამუშაო ძალად და ბ) სამუშაო ღროდ.

სამუშაო ძალაში იგულისხმება საწარმოში დასაქმებული მთელი პერსონალი, რომელიც ორ ჯგუფად იყოფა: ა) სამრეწველო-საწარმოო და ბ) არასამრეწველო პერსონალი. თავის მხრივ, წარმოებაში შესრულებული ფუნქციების მიხედვით, სამრეწველო-საწარმოო პერსონალს ექვს კატეგორიად ყოფენ: მუშები, მოწაფეები, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკები, მოსამსახურეები, უმცროსი მომსახურე პერსონალი და დაცვის მუშაკები.

სამუშაო ღრი - ეს ღროს ის პერიოდია, რომლის განმავლობაშიც მუშაკი ვალდებულია ასრულებდეს მისთვის დაჯალბებულ სამუშაოს. სამუშაო ღროს ხანგრძლივობა წესდება საკანონმდებლო წესით და საწარმოში ცვლილებები მასში არ შეიგანება.

დღეისათვის შემოღებულია ხუთდღიანი სამუშაო კვირა 8 საათისა და 12 წუთის სამუშაო დღის ხანგრძლივობით, რაც 41 საათის სამუშაო ღროს იძლევა.

შრომის ნაყოფიერება ეკონომიკური კატეგორიაა; იგი გვიჩვენებს ღროს გარკვეულ მონაკვეთში კონკრეტული შრომის სასარგებლო შედეგს და იზომება ღროს ერთეულში დამზადებულ მატერიალური ღირებულების რაოდენობით, ან პირიქით, პროდუქციის ერთეულზე სამუშაო ღროს დანახარჯებით; აქედან პირველი მაჩვენებელი შრომის ნაყოფიერების სახელწოდებითაა ცნობილი, ხოლო მეორე - შრომატევადობის. თუ პროდუქციის რაოდენობას აღვნიშნავთ Q-თი, სამუშაო ღროს დანახარჯებს T-თი, ხოლო ღროს ერთეულში საშუალო გამომუშაევბას W-

თი, შრომატევადობას t-თი, მაშინ $W = \frac{Q}{T}$ და $t = \frac{T}{Q}$ ე. ი. როგორც ამ ფორ-

მულებიდან ჩანს, შრომის ნაყოფიერება და შრომატევადობა ურთიერთშებრუნებული სიდიდეებია. წარმოების მიზანი შრომის ნაყოფიერების ზრდის რეზერვების გამოვლენაა, რაც, თავის მხრივ, შრომატევადობის შემცირებას გულისხმობს.

შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებელს მრავალი მთხიხივნა წაყენება, რათა მან რეალურად ასახოს ობიექტური სინამდვილე. იგი უნდა იყოს შესაღარი ღროს მიხედვით, საწარმოებისა და დარგების მიხედვით, როგორც რესპუბლიკურ, ისე საერთაშორისო მასშტაბითაც.

განახებავებენ საზოგადოებრივ და ინდივიდუალურ შრომის ნაყოფიერებას.

საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება განისაზღვრება როგორც ცოცხალი, ასევე წარსული შრომის ერთობლიობით. ამრიგად, შრომის ნა-

ყოფიერების ზრდა მთელი საზოგადოების მასშტაბით ნიშნავს როგორც ცოცხალი, ისე გაჩივებული შრომის ეკონომიას.

მაგერიალური წარმოების სფეროში საზოგადოებრივ შრომის ნაყოფიერებას ანგარიშობენ ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის, ეროვნული შემოსავლის ან საბოლოო პროდუქტის მიხედვით.

მრეწველობის ცალკეულ საწარმოებსა და დარგებში დაგეგმვისა და აღრიცხვის პრაქტიკაში ინდივიდუალური შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებელი გამოიყენება. იგი საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებელსაგან განსხვავებით, მხოლოდ ცოცხალი შრომის უფექტიანობას გვიჩვენებს. ინდივიდუალური შრომის ნაყოფიერების გასაზომად პრაქტიკაში იყენებენ ნატურალურ და ღირებულებითი მაჩვენებლებს.

შრომის ნაყოფიერების ნატურალური მაჩვენებლის გასაანგარიშებლად საჭიროა გამოშვებული პროდუქცია ნატურალურ საზომ ერთეულებში გაიყოს დახარჯული შრომის რაოდენობაზე. იგი მარტივად და რეალურად ასახავს შრომის ნაყოფიერებას, განსაკუთრებით მრეწველობის იმ დარგებში, რომლებიც აბსოლუტურად ერთგვაროვან პროდუქციას უშვებენ. თუ წარმოება უშვებს ერთგვაროვან, მაგრამ შრომატევადობით განსხვავებულ პროდუქციას, მათი შესადარისობაში მოსაყვანად ისინი დაიყვანება რომელიმე პირობით ერთეულზე (მაგ., საკონსერვო მრეწველობაში მიღებულია პირობითი ქილა-კონსერვი და ა. შ.). ამ მაჩვენებლის არსებითი ნაკლია ის, რომ მისი გამოყენება შეუძლებელი ხდება ისეთ დარგებში, სადაც მრავალი ნომენკლატურის პროდუქციას ამზადებენ და ადგილი აქვს დაუმთავრებელი წარმოების ნაშთების მკვეთრ ცვალებადობას. ამ ნაკლოვანებებისაგან თავისუფალია შრომის ნაყოფიერების ღირებულებითი მაჩვენებელი, რომლის დროს წარმოებული პროდუქციის მოცულობა, გამოსატყეველი ფიქსირებულ ფასებში, იყოფა სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის საშუალო სიობრივ რიცხვზე.

შრომის ნაყოფიერების ღირებულებითი მაჩვენებელი შესაძლებლობას იძლევა საწარმოთა და გაერთიანებათა მიხედვით შრომის ნაყოფიერების დინამიკისა და გემების დადგენისას, მრეწველობის მასშტაბით კი შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებლების და ზრდის გემების შედარებისას. აქვე უნდა დავძინოთ ის აუცილებლობაც, რომ საჭიროა პროდუქციის მოცულობა საკვლევ სიდიდეებში გაანგარიშებული იყოს ერთიანი მეთოდით, შესაძარ ფასებში.

შრომითი რესურსების უფექტურად გამოყენების ანალიზის წინაშე დასმულია მრავალი ამოცანა, მათ შორის აღსანიშნავია:

- შრომის გეგმების რეალურობის შემოწმება;

- გეგმური მარევენებლებიდან გაღახრებისა და მათი გამოიწვევი მიზე-
ბების დადგენა;

- შრომითი რესურსების ეფექტურად გამოყენებაზე მოქმედი იითიოე-
ული ფაქტორის გაელენის საილის გამოძია;

შრომის ნაყოფიერების ამაღლების რეგრერების დადგენა და მათი
ამოქმედების ღონისძიებათა შემუშავება. ¶

შრომითი რესურსების ანალიზისათვის ინფორმაციის წყაროს წარმო-
აღგენს ბიზნეს-გეგმა, სამუშაო ღროის ბალანსი, სამუშაო ძალის მოახოე-
ნილება და უზრუნველყოფის წყაროები, მუშა-მოსამსახურეთა გამოიო-
ვისუფლება, კადრების მომზადება და მომუშავეთა კვალიოიკაციის ამაღ-
ლება - ბულალტრული და სტატისტიკური ანგარიშგებიდან: შრომის გეგ-
მის შესრულების შესახებ თვიური, კვარტალური და წლიური ანგარიშ-
გების ფორმები.

- ოპერატიულ-გექნიკური აღრიცხვიდან - საგაბელო აღრიცხვის ინ-
ფორმაცია, გამომუშავების ნორმების აღრიცხვის მასალები და სხვა.

- ქრონომეტრაჟისა და ფოტოგრაფირების საშუალებით მოპოვებული
ინფორმაცია.

გარდა ამისა, ანალიზისათვის ფართოდ გამოიყენება არასააღრიცხეო ინ-
ფორმაცია: პროფკავშირული ორგანიზაციის მასალები, კრებებზე მშრომელ-
თა მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი; კელის გაბეთის მასალები და სხვა.

ანალიზის დაწყებამდე, როგორც წესი, უნდა მოხდეს საინფორმაციო
წყაროების შემოწმება.

შრომითი რესურსების გეგმურ მარევენებელთა რეალურობის შემოწმე-
ბის ღროს, პირველ რიგში, უნდა შემოწმდეს შრომის გეგმის მარევენებლები-
სა და ბიზნეს-გეგმის სხვა განაყოფებს შორის არსებობს იო არა აუცილებე-
ლი ურთიერთკავშირი; შემდეგ უნდა გაირკვეს, რამდენადაა მასში ასახული
წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების გეგმით გათვალისწინებული ღონის-
ძიებანი. ამავე ღროს, ყურადსაღებია ის გარემოებაც, რომ, როგორც წესი,
შრომის ორგანიზაციის გეგმაში შეგანილი უნდა იყოს მხოლოდ ისეთი ღო-
ნისძიებანი, რომელთა განხორციელება საგეგმო წელს ეჭვს არ უნდა იწვე-
დეს. უნდა შემოწმდეს შრომის ნაყოფიერების ზრდის პროგნოზის სისწორე.
შემოწმებისას უნდა გაირკვეს, რა ღონებია მასში ასახული შრომის ნაყოფი-
ერების ზრდის ისეთი ტიპური ფაქტორები, როგორიცაა: წარმოების გექნი-
კური ღონის ამაღლება; წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის გაუმჯობე-
ლება; წარმოების მოცულობისა და სტრუქტურის ცვლილება; ბუნებრივი პი-
რობები და სხვა დარგობრივი საეციოქურობანი.

შემდეგ შემოწმდება ფაქტური ინფორმაციის რეალურობა იმ მეთო-
დიკით, რომელიც შრომის თეორიულ ნაწილშია მოცემული.

§ 3. შრომის ნაყოფიერების ანალიზი

საწარმოში შრომითი რესურსების გამოყენების ძირითად განმაზოგადებელ მაჩვენებელს შრომის ნაყოფიერება წარმოადგენს. შრომის ნაყოფიერების ანალიზის მიზანი სწორედ ისაა, რომ ხელი შეუწყოს წარმოების მოცულობის ზრდას.

შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი პროცენტებში განისაზღვრება ფორმულით:

$$\Delta_{II} = \frac{\Theta}{T \mp \Theta} \times 100$$

სადაც Δ_{II} - შრომის ნაყოფიერების ზრდის ნამეგია %-ობით,

Θ - შრომის ნაყოფიერების ღონეზე მოქმედი ფაქტორების ანგარიშზე გამოწვეული საწარმოო პერსონალის რაოდენობის შესაძლებელი შემცირება, T - სამრეწველო საწარმოო პერსონალის რიცხოვნობა საგეგმო პერიოდისათვის, საბაზისო გამომუშაების შენარჩუნების პირობებში (ამოსაყალი რიცხოვნობა).

ხოლო პროლუქციის მაგება შრომის ნაყოფიერების ზრდის ანრარიშზე %-ებში (Δq) განისაზღვრება ფორმულით:

$$\Delta q \% = 100 - \frac{\text{მომუშავეთა რიცხვის ზრდის \%}}{\text{წარმოების მოცულობის ზრდის \%}} \times 100$$

შრომის ნაყოფიერების ზრდის ანალიზი, როგორც ცნობილია, სამრეწველო საწარმოებში გექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების მიხედვით წარმოებს. ეს ჯგუფებია: ა) წარმოების გექნიკური ღონის ამაღლება; ბ) მართვის, წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის სრულყოფა; გ) წარმოების მოცულობისა და სტრუქტურის ცვალებადობა; დ) დარგობრივი სპეციფიკური ფაქტორები.

გექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების გაველნა შრომის ნაყოფიერებაზე განისაზღვრება გაანგარიშებათა საფუძველზე გამოთავისუფლებულ მომუშავეთა რაოდენობით.

სამრეწველო საწარმოთა და გაერთიანებათა გექმრეწე-ფინგეგმის დამუშავების ტიპურ მეთოდიკაში ღეგალურადაა განხილული ამ ფაქტორების შრომის ნაყოფიერებაზე გაველნის გაჩიმივის ხერხები, რომლებიც ანალიზის დროსაც უნდა იქნეს გამოყენებული. მაგალითად, წარმოების გექ-

ნიკურ ღონეზე მოქმედი ფაქტორების გავლენის ანგარიშზე მომუშავეთა რიცხოვნობის ცვალებადობა განისაზღვრება ფორმულით:

$$\Theta_1 = \frac{(T_1 - T_1) \cdot B^1_\pi}{\Phi_{\beta p} \cdot K_{\sigma b}} \cdot 100$$

სადაც T_1 და T_1 - შრომის დანახარჯებია ერთეულ პროდუქციაზე, ნატურალურ ან ღირებულებით გამოხატულებაში, შესაბამისად გაუმჯობესებაზე.

B^1_π - პროდუქციის მოცულობა ნატურალურ ან ღირებულებით საზომში, დაგეგმილი გამოსაშვებად, გაუმჯობესების შემდეგ.

$\Phi_{\beta p}$ - ერთი მუშის სამუშაო ღრის სასარგებლო ფონდი საბაზისო წელს საათებში.

$K_{\sigma b}$ - გამომუშავეების ნორმების შესრულების საბაზისო კოეფიციენტი %-ობით.

სამრეწველო საწარმოო პერსონალის შეფარდებითი შემცირება წარმოების მოცულობის ზრდასთან დაკავშირებით განისაზღვრება ფორმულით:

$$\Theta_3 = \frac{r_{\sigma n} (k_r - k_{0n})}{100}$$

სადაც $r_{\sigma n}$ - სამრეწველო საწარმოო პერსონალის რიცხოვნობა საბაზისო პერიოდში;

k_r - სამრეწველო საწარმოო პერსონალის აუცილებელი ზრდა %-ობით, წარმოების მოცულობის ზრდასთან დაკავშირებით;

k_{0n} - წარმოების მოცულობის გეგმური ზრდა %-ობით,

საერთოდ, შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობა (ΔB^i_B) ნებისმიერ ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორის ანგარიშზე შეიძლება განისაზღვროს შემდეგი ზოგადი ფორმულით:

$$\Delta B^i_B = \frac{\Theta_i}{r^1_p - \Theta_i} \cdot 100$$

სადაც Ξ_i - რიცხოვნობის ცვალებადობა i -რი ტექნიკურ-ეკონომიკური ფაქტორის ანგარიშში;

r^I - სამრეწველო საწარმოო პერსონალის საბაზისო რიცხოვნობა.

წლიური ანგარიშგების მონაცემების საფუძველზე ჩატარებული შრომის ნაყოფიერების ანალიზი საშუალებას იძლევა განესაზღვროთ შრომის ნაყოფიერების გეგმის შესრულება და მისი გავლენა წარმოების ცვალებადობაზე. ცხრილში შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებელი გაანგარიშებულია: ა) მომუშავეთა საშუალო სობრივი რიცხვისა და ბ) მუშათა საშუალო სიობრივი რიცხვის მიხედვით (ცხრილი 9. 1).

ცხრილი 9. 1

შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებლები

მაჩვენებლები	ზომის ერთეული	გასულ წელს	გეგმით	ფაქტობრივად	გადაზრა	
					გეგმიდან (სგ. 3-სგ. 4)	წინა წლიდან (სგ. 2-სგ. 4)
	1	2	3	4	5	6
1.სასაქონლო პროდუქცია	ათ. ლ.	81985	86000	87735	+1735	+5750
2.მომუშავეთა საშ. სობრივი რიცხვი	კაც.	1320	1305	1329	+24	+91
3.მუშების საშ. სობრივი რიცხვი	"	892	853	877	+24	-15
4.გამომუშაება 1 მომუშავეზე (სტ. 1; სტ. 2)	ლარი	62110	65900	66016	+116	+3906
5.გამომუშაება 1 მუშაზე (სტ. 1; სტ. 3)	ლარი	91911	100821	10040	-781	+849
						8129

ცხრილი გვიხასიათებს ობიექტის შრომის ნაყოფიერების გეგმის შესრულებას. ცხრილის მე-5 და მე-6 სვეტებიდან ჩანს, რომ ერთი მომუშავის საშუალო გამომუშაება გასულ წელიდან შედარებით 116,0, ხოლო გეგმასთან შედარებით 3906 ლარით გაიზარდა. ერთი მუშის შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებელი 10040-ით შემცირდა.

ფიურება გეგმისთან შედარებით შეცვლიდა 781 ლარით, წინა წელთან კი გაიზარდა 849 ლარით.

წარმოების მოცულობაზე შრომითი ფაქტორების გავლენის სიდიდის გასაზომად ვისარგებლოთ აბსოლუტური სხვაობის ხერხით, რომლის მიხედვით თითოეული ფაქტორის გავლენა გოლია:

ა) მომუშავეთა რაოდენობის ცვალებადობისა 1581,0 ათასი ლარის (24 x 65900);

ბ) შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობისა +154 ათასი ლარის (116 x 1329);

მუშების მიხედვით თუ გავიანგარიშებთ, მაშინ:

ა) მუშების რაოდენობის ცვალებადობის გავლენის სიდიდე გოლია +2420,0 ლარის (24 x 100821);

ბ) მუშის შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობის გავლენის სიდიდე კი - 685 ათასი ლარის. $- 781 \times 877 = - 685 \text{ ა.ლ.}$

ორივე ფაქტორის გავლენის სიდიდეთა ჯამი გოლია საერთო გადახრის $2420,0 + (-685) = 1735,0$.

გაანგარიშებამ ცხადყო, რომ წარმოების მოცულობის ზრდა ძირითადად მუშათა რაოდენობის ზრდამ განაპირობა (II ვარიანტი). რაც შეეხება მუშების შრომის ნაყოფიერების ფაქტორს, მან, პირიქით, 685 ათასი ლარით შეამცირა საერთო პროდუქციის მოცულობა.

ასეთივე წესით უნდა იქნეს გაანგარიშებული შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობის გავლენის სიდიდე წინა წელთან შედარებით. გამოვლენილ გადახრათა სიდიდის გამოშვების შემდეგ კი უნდა ვეძიოთ მათი წარმომქმნელი მიზეზები, უარყოფითი მოვლენების სალიკვიდაციოდ.

§ 4. საწარმოს სამუშაო ძალით უზრუნველყოფის ანალიზი

საწარმოში დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობისა და შედგენილობის ანალიზმა უნდა გარკვეოს საწარმოს სამუშაო ძალით უზრუნველყოფის ხარისხი. ანალიზის ამ ეტაპზე გამოკვლევული უნდა იყოს შემდეგი საკითხები:

1- გეგმიდან გადახრები მუშათა კატეგორიების მიხედვით აბსოლუტურ და შეფარდებით ჭრილში;

2 კადრების სტრუქტურის ცვლილება და მისი გავლენა შრომის ნაყოფიერებაზე; კადრების ღენადობის მდგომარეობა და მისი გავლენა წარმოების მოცულობაზე.

5. 1 ცხრილის მონაცემების მიხედვით, საწარმოს გაიზარდა მუშახელის აბ-

სოლუტური სიჭარბე, გეგმასთან შედარებით 24 ერთეულია, ხოლო წინა წელთან შედარებით 9 ერთეულია. ამავე დროს, მუშების გეგმური რიცხვი წინა წელთან შედარებით 39 ერთეულითაა შემცირებული. მუშახელის აბსოლუტური სიჭარბის ან ნაკლებობის შემდეგ განისაზღვრება მიზეზთა რიგობის შეფარდებითი გადახრა მუშების მიხედვით, რომელთა რაოდენობა სხვა თანაბარ პირობებში უნდა იცვლებოდეს წარმოების მოცულობასთან ერთად. მაგალითად, ჩვენ საკვლევი ობიექტში სასაქონლო პროდუქციის გამოშვების გეგმა შესრულებულია 102%-ით. გეგმიურ მუშების რიცხვი 853 კაცს შეადგენს. მუშების გეგმური მოთხოვნა ფაქტიურად გაძოვრებული საერთო პროდუქციის გეგმის შესრულების მიხედვით შეადგენს 870 კაცს

853 · 102

100

მუშების ფაქტიური რიცხვი კი შეადგენს 877 კაცს. ამრიგად სა-

წარმოში ადგილი აქვს მუშახელის 7 ერთეულით შეფარდებით სიჭარბეს. ასეთივე წესით გაანგარიშება მუშახელის აბსოლუტური და შეფარდებითი გადახრა წინა წელთან შედარებით. ანალიზის შემდგომ ეტაპზე განისაზღვრება მუშების კვალიფიციური შემადგენლობის და კადრების ღენადობის საკითხები.

ანალიზის დროს შესწავლილი უნდა იქნეს დასაქმებული პერსონალი საწარმოში მუშაობის სტაჟის მიხედვით; მუშათა ზოგადი განათლების დონის მიხედვით.

გეგმიურ პროგრესთან დაკავშირებით შესწავლილი უნდა იქნეს საწარმოს ღონისძიებანი მუშათა კვალიფიციურობის შემდგომი ამაღლებისათვის.

მუშახელის რიცხოვნობისა და შემადგენლობის ანალიზის შემდეგ შესწავლილი უნდა იქნეს მათი მოძრაობა საანგარიშგებო პერიოდში, ორი მიმართულებით: ა) გარეგანი ბრუნვა - საწარმოში ახალი მუშაკების მიღება და საწარმოდან წასვლა; ბ) შიდაბრუნვა -- მუშაკთა გადასვლა ერთი კატეგორიიდან მეორეში, რითაც მუშაკთა საერთო რიცხოვნობის უცვლელობის პირობებში, იცვლება მუშაკთა კატეგორიების სტრუქტურა.

მუშათა რიცხოვნობის მოძრაობის დასახასიათებლად მიზანშეწონილია მათი რიცხოვნობის ბალანსის შედგენა შემდეგი რეკვიზიტებით: მუშაკთა რიცხოვნობა პერიოდის დასაწყისისათვის, მიღება გარეგანად, სხვა კატეგორიიდან გადმოყვანა, წაყვლა საწარმოდან (მიზეზთა დასახელებით), გადმოყვანა სხვა კატეგორიაში, მუშაკთა რიცხოვნობა პერიოდის ბოლოსათვის.

დღევანდელ ეტაპზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მუშაკთა წასვლის და, საერთოდ, მოძრაობის მიზეზთა შესწავლას, რათა საწარმოს ხელმძღვანელობას შესაძლებელი იქნას რეალური მონაცემები თავისი აქროსიკლის მოძრაობის მიზეზების შესახებ და ამოძოვოს ღენადობის შესამჯობებლად მუშახელის სოციალურ-კულტურული მდგომარეობის გაუმჯობესების გზა.

მუშახელის პოძრაობის დასახისად იებლად ანგარიშობენ მიღების და დათხოვნის ბრუნვის კოეფიციენტებს, რისთვისაც საჭიროა მოცემული პერიოდისათვის შესაბამისად შეეუფარლოთ მუშაკთა მიღების და დათხოვნის რიცხვი მუშაკთა საშუალო სიობრივ რიცხვს.

საწარმოდან მუშათა დათხოვნის მიზეზები მრავალია. პრაქტიკაში მათობაზე გავყუად განიხილავენ: 1. სახელმწიფოებრივი ხასიათის მიზეზები – არშიაში გაწვევა, უმაღლეს ან სპეციალურ სასწავლებელში შესვლა წარმოებიდან მოწყვეტით, გადაყვანა სხვა აუცილებელ საქმეზე და სხვა. 2. საწარმოო ხასიათის მიზეზები – სემონერობა, სამუშაოს დამთავრება და ხელშეკრულების ვადის გასვლა, შტაგების შემცირება და ა. შ. 3. მუშათა ასაკთან და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული მიზეზები, 4. პიროვნული მიზეზები – საწარმოდან თვითნებური წასვლა, განთავისუფლება შრომის დისციპლინისა და სხვა დარღვევების გამო, განთავისუფლება სასამართლო ორგანოების გადაწყვეტილებით და სხვა.

ჩამოთვლილი ოთხივე სახის მიზეზით დათხოვნილი პერსონალის რაოდენობის შეფარდებით პერსონალის საშუალო სიობრივ რიცხვთან მიიღება დათხოვნის ბრუნვის კოეფიციენტი; ხოლო მარტო მე-4 ჯგუფის (პიროვნული ხასიათის) მიზეზებით საწარმოდან წასულ მუშაკთა რაოდენობის შეფარდებით მუშაკთა საშუალო სიობრივ რიცხვთან მიიღება დენალობის კოეფიციენტი.

საკვლევი ობიექტის ინფორმაციის საფუძველზე 9, 2 ცხრილში ჩაჩვენებია მუშათა მიღების, დათხოვნის და დენალობის კოეფიციენტების გაანგარიშების წესი და მაჩვენებლები.

ცხრილი 9. 2

მუშათა დენალობის მაჩვენებლები

საწარმოთა დასახელება	მუშათა საშუალო სიობრივი რიცხვი	წლის განმავლობაში გასული მუშაკები		წლის განმავლობაში მიღებული მუშაკების რიცხვი	ბრუნვის კოეფიციენტები %		დენალობის კოეფიციენტი სდ. $\frac{4}{2} \times 100$ სგ. 1
		სულ	მათ შორის პიროვნული ხასიათის მიზეზებით		მიღების სგ. 4×100 სგ. 1	დათხოვნის სგ. 2×100 სგ. 1	
	1	2	3	4	5	6	7
ფაბრიკა	870	260	60	300	34,5	29,9	6,9

მუშათა ღენადობის მაჩვენებლები განხილული უნდა იქნეს კვარტალურ კრილში, რადგანაც ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში პრობლემურ საკითხად ღვას სემონურობასთან დაკავშირებულ მუშათა მკეთორი მოძრაობის საკითხი, რაც ღროულად გადაჭრას მოითხოვს. ანალიზმა უნდა გამოავლინოს მუშათა ღენადობის შემცირების გზები. სამრეწველო საწარმოს შრომითი რესურსების ეფექტიანად გამოყენების შიდასაწარმოო ფარული რეგრეების გამოვლენისათვის გარდაუეალ აუცილებლობას წარმოადგენს პერსონალის შესწავლა მრავალი მიმართულებით, მაგალითად, სამუშაო ადგილებისა და მათზე დაკისრებული ფუნქციების მიხედვით; განათლებისა და მუშაობის სტაქის მიხედვით. თავის მხრივ, ღეტალურად უნდა იქნეს შესწავლილი მუშათა სტრუქტურული შემადგენლობა წარმოებაში შრომის ავტომატიზაციისა და მექანიზაციის ხარისხის მიხედვით. მაგალითად, მუშები, რომლებიც სამუშაოს ასრულებენ: ა) ავტომატიზებული მექანიზმების გამოყენებით; ბ) ნახეურად ავტომატური ხელსაწყოებით და გ) ხელით.

მუშათა შემადგენლობის ანალიზის ღროს ცალკე კელევის ობიექტად უნდა გამოვეყთ წამყვანი პროფესიის მუშაკთა ჯგუფი, რამდენადაც წარმოებაში ყოველგვარი სიახლისა და ინიციატივის მხარდამპერნი და წამომწყებნი ისინი არიან. ანალიტიკოსთა ვალი კი ისაა, რომ მათი ენთუზიამის შესახებ ობიექტურად და ოპერატიულად აცნობონ სათანადო ორგანოებს, ხელი შეუწყონ მათი მიღწევების ღროულ განზოგალებას და მათ სათანადო მორალურ და ეკონომიკურ სტიმულირებას.

მუშების გამოძუშავეების ნორმების ანალიზი. იმისათვის, რომ საწარმოში შრომის ხასიათი შეესაბამებოდეს პერიოდისათვის მიღწეულ ტექნიკური განვითარების ღონეს და ასახავდეს შრომის მოწინავე მეთოლებს, საჭიროა საწარმოში სისტემატურად ტარდებოდეს როგორც ნორმირების ღონის, ასევე ნორმების ფაქტიურად შესრულების ანალიზი.

გამომუშავეების ნორმების შესრულების ანალიზის ღროს უნდა გამოვლინდეს დაუსაბუთებელი ნორმების გამოყენების შემთხვევები და დაისახოს გზები მის გასაუმჯობესებლად.

ანალიზის სათანადო ღონეზე ჩატარებისათვის პირველხარისხოვანი მნიშენელობა ენიჭება სათანადო ინფორმაციის მოპოვებას და გადამუშავებას. პერიოდული სტატისტიკური ანგარიშების ფორმის – „ანგარიშგება გამოძუშავეების ნორმების შესრულების შესახებ“ – გარდა, საჭიროა გამოყენებულ იქნეს მიმდინარე აღრიცხვისა და ღაკვირვების მეთოდებით მოპოვებული ინფორმაცია.

შრომის ნორმების ხარისხის ღასადგენად მიზანშეწონილია „შეღარე-

ბის“ ხერხის გამოყენების სამუშაოებით ერთმანეთს შეეუღლართი როგორც ერთი და იმავე ნორმების შესრულების მაჩვენებლები – სხვადასხვა სამუშაოში ან უბანზე, ისე საწარმოთაშორისო მასშტაბით.

დეტალურად უნდა იქნეს შესწავლილი გამომუშავების ნორმების კვალიბალობის შემთხვევები და ანალიზი გაუკეთდეს იმ მუშების კვალიფიციური და პროფესიული მომზადების დონეს, რომლებიც წარმატებით ასრულებენ და რომლებიც ვერ ასრულებენ გამომუშავების ნორმებს. ამრიგად, გამომუშავების ნორმების შესრულების ანალიზმა ნათლად უნდა გვჩვენოს საკელეე ობიექტში ნაკლოვანებანიც და წარმატებებიც; შესაბამისად დასახოს კონკრეტული წინადადებანი, რომლებიც ხელს შეუწყობენ სამუშაოში შრომითი რესურსების უკეთ გამოყენებას.

§ 5. სამუშაო დროის გამოყენების ანალიზი

სამუშაო დრო დანიშნულების მიხედვით ორ ნაწილად იყოფა: მუშაობის დროდ და შეწყვეტებად.

მუშაობის დრო ეს არის სამუშაო დღის ნაწილი, რომლის განმავლობაშიც ხორციელდება სამუშაოსთან დაკავშირებული მოქმედებები.

შეწყვეტების დრო ეს სამუშაო დღის ის ნაწილია, რომლის განმავლობაშიც სხვადასხვა მიზეზის გამო უქმად იმყოფება, ცდება, ე. ი. წყდება შრომითი პროცესიც.

თავის მხრივ, მუშაობის დროს და შეწყვეტების დროს ყოფენ მრავალი ნიშნის მიხედვით; რამდენადაც ეს საკითხები დეტალურად „შრომის ნორმირების“ და „შრომის ეკონომიკის“ კურსებში შეისწავლება, ჩვენ მას შემგნებულად აღარ ვიხილათ.

სამუშაო დროის დანახარჯების ანალიზი ორი მიმართულებით უნდა წარმოებდეს: ა) მუშებისა და ბ) მანქანა-მოწყობილობების მიერ სამუშაო დროის გამოყენების თვალსაზრისით.

ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანალიზის ეფექტიანობა დიდადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სწორად იქნება შერჩეული სამუშაო დროის დანახარჯების შესწავლის პროგრესული ხერხები და სათანადო აპარატურა.

საერთოდ, სამუშაო დროის ანალიზი მიზნად ისახავს შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტას: სამუშაო დროის დანახარჯების სტრუქტურის დადგენის სამუშაოებით გამოვავლინოთ სამუშაო დროის დანაკარგების და არასაწარმოო დანახარჯების სიდიდე და მიზეზები; განვსაზ-

ღვრით რამდენიმე შეესაბამება გამოყენებული შრომის პროცესები წარმოების შესაძლებლობებს; მოვამზადოთ სათანადო ღირებულებები შრომის პროცესის რაციონალიზაციისათვის.

სამუშაო დროის გამოყენების ხარისხის დასადგენად გამოყენებული უნდა იქნეს შემდეგი მაჩვენებლები:

1. ერთი მუშის მიერ პერიოდის განმავლობაში ნამუშევარ დღეთა რიცხვი. იგი გაიანგარიშება ყველა მუშის მიერ ნამუშევარი კაც-დღეების გაყოფით მუშების საშუალო სიობრივ რიცხვზე.

2. ერთი მუშის მიერ დღის განმავლობაში ნამუშევარი საათების რიცხვი ანუ სამუშაო დღის ხანგრძლივობა მიიღება პერიოდის განმავლობაში ნამუშევარი კაც-საათების გაყოფით იმავე პერიოდში ნამუშევარი კაც-დღეების რიცხვზე.

3. ერთი მუშის მიერ პერიოდის განმავლობაში ნამუშევარი კაც-საათების საშუალო რიცხვი მიიღება კაც-საათების საერთო რიცხვის გაყოფით მუშების საშუალო სიობრივ რიცხვზე.

აღნიშნული მაჩვენებლების გაანგარიშების შემდეგ საშუალება გეძლევა ვიმსჯელოთ სამუშაო დროის დანაკარგებზე (შუალედურზე და მთელ დღურზე) და, რაც მთავარია, დავადგინოთ მათი გავლენის სიდიდე წარმოების მოცულობაზე.

ანალიზის მიზანია სწორედ ამ რეზერვების ასამოქმედებელი ღონისძიებების დამუშავება; ამის განხორციელებისათვის კი, პირველ რიგში, აუცილებელია სამუშაო დროის დანაკარგების გამოძწევი მიზეზების შესწავლა, რისთვისაც, გარდა სააღრიცხვო ინფორმაციისა, საჭიროა დაკვირვებისა და სოციოლოგიური გამოკითხვის მასალები.

საბაზრო ეკონომიკის კანონი მოითხოვს, რომ საწარმოში სისტემატურად მიმდინარეობდეს შრომითი რესურსების ეფექტურად გამოყენების შიდასაწარმოო რეზერვების კვლევა-ძიება, ე. ი. უნდა იზრდებოდეს შიდასაქარხნო დაგეგმვის, აღრიცხვისა და ანალიზის როლი, რაც კარგად დაყენებული შრომის ნორმირების ორგანიზაციის, ნორმებისა და ნორმატივების გარეშე შეუძლებელია.

შრომის ნორმების საფუძველზე ეძლევათ დავალებები საამქროებს, უბნებს, აგრეთვე შემსრულებლებს თითოეულ სამუშაო ადგილზე. ნებისმიერი გეგმის შედგენას, როგორც წესი, წინ უნდა უსწრებდეს განვლილი პერიოდის საქმიანობის ანალიზი და შიდასაწარმოო რეზერვების გამოვლინება.

ანალიზის დროს ცალკეული ოპერაციის ფაქტური შრომის დანახარჯებს აღარებენ ნორმატიულს, როგორც უბნებისა და საამქროების, ისე

საწარმოთაშორისო მასშტაბით. ასეთი შეპირისპირება საშუალებას იძლევა გამოიყვლინოთ შრომის ნაყოფიერების ზრდის რეზერვები.

სხედასხევა საწარმოს მიერ დამზადებულ ერთ და იმავე პროდუქციითა ფაქტურით და ნორმატიული შრომის დანახარჯების შედარება საშუალებას იძლევა აგრეთვე დაეასკენათ თითოეული მათგანის მუშაობის ეფექტიანობის ხარისხის შესახებ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე უნდა აღვნიშნოთ, რომ შრომის ნორმები წარმოადგენს პერსპექტიული და ოპერატიული დაგეგმვის საფუძველს, ხოლო ეკონომიკური ანალიზი – შრომის ნორმების ხარისხის დადგენის საშუალებას.

შრომის მეცნიერული ორგანიზაციის მიღწევა შეუძლებელია მეცნიერულად დასაბუთებული ნორმების არსებობის გარეშე და, რაც მთავარია, შეუძლებელია აგრეთვე ნორმალური ხელფასის განსაზღვრა.

როგორც შრომითი რესურსების გამოყენების ანალიზი ცხადყოფს, შრომის ნაყოფიერების ცვალებადობაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს. შრომის ნაყოფიერების ზრდის შესაძლებლობათა გამოვლენისა და ღრულად ამოქმედებისათვის გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ამ ფაქტორების არა მარტო სწორ მეცნიერულ კლასიფიკაციას, არამედ მათ სისტემურად განხილვას.

შრომის ნაყოფიერების გადილების რეზერვები საწარმოებში და სამუშაო ადგილებზე მეტად მრავალფეროვანია. ჩაის მრეწველობის საწარმოებს სხვა რეზერვები აქვს, მანქანათმშენებლობის საწარმოებს – სულ სხვა, მაგრამ ყოველ ფაბრიკასა და ქარხანაში შეიძლება გამოიყოს შრომის ნაყოფიერების ზრდის სამი მთავარი რეზერვი: 1. პროდუქციის ერთეულის შრომატევადობის შემცირება, 2. სამუშაო დროის უკეთ გამოყენება, 3. წარმოების ძირითადი მუშების წილის გადილება მომუშავეთა საერთო რიცხვში.

ეჭვს არ იწვევს ის აზრი, რომ შრომის ნაყოფიერების ზრდის მთავარი რეზერვი პროდუქციის შრომატევადობის შემცირებაა. მაგრამ ეს საკითხი ამ შემთხვევაში არ უნდა მოვწყვიტოთ პროდუქციის ხარისხის საკითხს; შრომატევადობის შემცირებამ არ უნდა მოახდინოს უარყოფითი გავლენა პროდუქციის ხარისხზე. მაგალითად, ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში დნობის ხანგრძლივი პროცესის დაჩქარებული გემპით წარმოებამ, გექნოლოგია ნაწილის აზრით, მზა პროდუქციის ხარისხზე უარყოფითად იმოქმედა, პროცესის შრომატევადობა კი საგრძნობლად შემცირდა (?!).

მოწინავე გექნიკა და გექნოლოგია შრომის ნაყოფიერების გადილე-

ბის საფუძველია, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება კვალიფიციურ მუშახელს, რასაც, პრინციპში, მოკლებულია ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკები, რისი ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც ანალიზმა ცხადყო, ის პირობებია, რომლებშიც მათ უხდებოდათ მუშაობა.

ღიხს, სწორედ „სოციალური ფაქტორები“, რომლებიც ყურადღების მიღმა იყო დაგოვებული სოციალიზმის პირობებში, უნდა წამოვიდეს წინა პლანზე, რომ შეტლოს ყველა საწარმომ მომგებიანად მუშაობა, ადამიანებმა კი ნორმალურად ცხოვრება.

§ 6. სოციალური მაჩვენებლების ანალიზის საკითხები

დღეს განვითარებულ ქვეყნებში ეჭვს არ იწვევს ის აზრი, რომ შრომითი რესურსების ოპტიმალურად ეფექტური გამოყენების ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი შრომის კეთილსაიმედო პირობების შექმნაა. ამასთან დაკავშირებით უნდა შეიქმნას მაჩვენებელთა ისეთი სისტემა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს ანალიზი ჩაუტაროთ შრომითი რესურსების სოციალური მდგომარეობის ცვალებადობას: – შემოსავალი და მისი წყაროები; შემოსავლის უთანაბრობაზე მოქმედი ფაქტორები; ცხოვრების დონე; სოციალური დაცვა. აი, იმ საკითხების ერთი ნაწილი, რომლებიც შესწავლილი უნდა იქნენ შრომითი რესურსების სოციალური მდგომარეობის შესასწავლად.

შემოსავლის წყაროების ანალიზისათვის შედგენილი უნდა იქნეს ისეთი ცხრილი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს დაეახასიათოთ შემოსავლის სტრუქტურა ღინამიკაში, განვიხილოთ თითოეული წყაროს ცვალებადობა და, რაც მთავარია, დავადგინოთ ის ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც იწვევენ ამ ცვალებადობას.

რამდენადაც მუშა-მოსამსახურეების შემოსავლის ძირითადი წყაროა ხელფასი, ანალიზის დროს იგი უნდა განვიხილოთ ნომინალურ და რეალურ ჭრილში. ნომინალურია ხელფასი, რომელიც ფულით არის გამოხატული, ხოლო რეალური ხელფასი, რომელიც უმრუნველყოფილია მსყიდველობითუნარიანობით, სწორედ ეს უკანასკნელი განსაზღვრავს ადამიანთა ცხოვრების დონეს. ანალიზის შემდგომ ეტაპზე გამოკვლეული უნდა იქნეს შემოსავლის უთანაბრობაზე მოქმედი ფაქტორები: ა) დარგის სა-

ხელმწიფოებრივი დანიშნულება; ბ) განაილება, შრომითი ჩვეულები და სხვა ფაქტორები; გ) მემკვიდრეობითი საკუთრება; დ) მეწარმეობის უნარი.

შემოსავლების უთანაბრობაზე გარკვეულ ჩეგაველუნას ახლენ სოციალურ სფეროში სახელმწიფოს მიერ გაწეული ხარჯების ზრდა ან შემცირება.

შემოსავლის წყაროების ანალიზის ჩატარების შემდეგ უნდა შეესწავლით საკვლევი ობიექტის მუშა-მოსამსახურეთა ცხოვრების დონის მახასიათებლები.

ეკონომიკური თეორიიდან ცნობილია, რომ ცხოვრების დონე გამოხატავს მოსახლეობის კეთილდღეობის საზომს. იგი გვიჩვენებს ერთ ადამიანზე მაგერიალური დოვლათის შობმარების დონეს და ხარისხს.

მართალია, ცხოვრების დონე განზოგალებული მაკრიოკონომიკური მაჩვენებელია, მაგრამ მისი შესწავლა აუცილებლად მიგვაჩინა მიკროდონეზე, თითოეული ფირმის დონეზე, რათა სოციალური ფაქტორების შესწავლას პიქონლეს სისგმური სახე და, რაც მთავარია, პრაქტიკული სარგებლიანიზა.

ცხოვრების დონე ყველაზე მძლავრი ფაქტორია, რომელიც მიქმედებს კადრების დენადობაზე, ამიგომ ამ სფეროს გამოკვლევა მეგად აქტუალურია. ანალიზი უნდა ჩაუგარდეს ცხოვრების დონის მაჩვენებელს – „სამომხმარებლო კალათას“, რომელშიც იგულისხმება ადამიანის ძირითადი ფიზიოლოგიური და სოციალურ-კულტურული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების სიდიდე დირებულებით ფორმაში. შესწავლილი უნდა იქნეს ამ მაჩვენებლის ცვალებადობის გენდენცია და მისი გავლენა მუშა-მოსამსახურეთა სოციალურ მდგომარეობაზე და შრომის ნაყოფიერებაზე.

მუშა-მოსამსახურეთა სოციალური მდგომარეობის ანალიზის პროცესში ცალკე საკითხად უნდა გამოიყოს სოციალური დაცვის საკითხი.

განვითარებულ ქვეყნებში სოციალური უზრუნველყოფის სისგმა სათანადოდაა დამუშავებული და თავის ფუნქციებს ასრულებს, ჩვენს ქვეყანაში „სოციალური უზრუნველყოფა“ მხოლოდ პენსიების, დროებით შრომის უუნარობის, ორსულობისა და მშობიარობის გამო დანხმარების გაცემით შემოიფარგლება, რომლებიც სახელმწიფო სოციალური დარღვევის შენაგანებიდან ფინანსდება. ეს სფერო დღეისათვის პარალელიზებულია, ის მინიმალური – სიმბოლური პენსიებით სანაგრელი გაუხდა მოსახლეობას. ქვეყნის ეკონომიკა გაჩერებულია, დასაქმებულთა რიცხვი ძალიან მცირეა, ხოლო სოციალურად დაუცველობა რიცხვი დიდი. აქედან ცხადია, თუ რაგამ არის პენსიები ასე მცირე (?!). განმსაზღვრელი მაინც ეკონომიკაა. მისი აღორძინების პარალელურად უნდა შეიქმნას ისეთი სადამღვევო სისგმა, რომელიც ორიენტირებული იქნება პირად დაინტერესებაზე. რიგორც საერთაშორისო პრაქტიკითაა დასაბუთებული, ადამიანთა სოციალური უზრუნველყოფა გულისხმობს:

- ადამიანის ღირსეულად არსებობის გარანტიას;
- შექმნას ის თანაბარი პირობები, რაც განაწილდებოდა ადამიანის ღირსებას;
- ოჯახებს აღმოუჩინოს თანაგრძნობა და დახმარება;
- თავისუფლად არჩეული საქმიანობით შოიპოვოს საშუალება არსებობისათვის, ცხოვრებისეული სიმძიმეების კომპენსირება მოხდეს სხვადასხვა დახმარებით.

ამ ამოცანების გადასაჭრელად უნდა მოქმედებდეს ისეთი სოციალური უწყებები, როგორცაა: ხელშეწყობა შრომასა და განათლებაზე, სოციალური დაზღვევა, სოციალური კომპენსაცია ავადმყოფობისას, დახმარება ბავშვებსა და მოზარდებს, ღოტაცია ბინაზე, სოციალური დახმარება ინვალიდებისათვის.

ჩვენს პირობებში ეს ყველაფერი ზღაპრად გვეჩვენება, მაგრამ მალე დადგება დრო და ჯამი იმისა, რომ ჩვენი ქვეყანა გამოვა ამ კრიზისიდან და დღევანდელი ახალგაზრდობის გონიერი გარჯით და შრომით შეექმნით ცხოვრების ნორმალურ პირობებს.

საქართველოს კანონი საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ (1997 წ. 17 აპრილი) იმედს სახავს მის პრაქტიკაში განხორციელებისა.

სოციალური მაჩვენებლების ანალიზის პირველხარისხოვან ამოცანას მიეკუთვნება მიკროდონეზე მომუშავეთა სოციალური მდგომარეობის ცვალებადობის შესწავლა და იმ ფაქტორების გამოკვლევა, რომლებიც მოქმედებენ ადამიანთა სოციალურ მდგომარეობაზე.

უნდა შეიქმნას კონკრეტული მოდელი მომუშავეთა სოციალური მდგომარეობის შესაფასებლად, რომლის მიხედვით ჩატარდება მასში შეშავალი მაჩვენებლების ანალიზი. ასე, მაგალითად, შეიძლება გავიანგარიშოთ ადამიანის ცხოვრების დონის შესაფასებლად კუთილღლეობის მაჩვენებლები:

1. ადამიანის საარსებო კოეფიციენტი;
2. ოჯახის საარსებო კოეფიციენტი;
3. ბელნიერების კოეფიციენტი.

მათი გამოთვლა შემდეგნაირად მოხდება:

$$1. \text{ ადამიანის საარსებო კოეფიციენტი} = \frac{\text{ინდივიდის მთლიანი შემოსავალი}}{\text{საარსებო მინიმუმი}}$$

$$2. \text{ ოჯახის საარსებო კოეფიციენტი} = \frac{\text{ოჯახის მთლიანი შემოსავალი}}{\text{ოჯახის წევრთა რიცხვი} \times \text{საარსებო მინიმუმზე}}$$

$$3. \text{ ბელნიერების კოეფიციენტი} = \frac{\text{მოთხოვნა (დაკმაყოფილება)}}{\text{მოთხოვნილებასთან}}$$

მოთხოვნილება სუბიექტური კატეგორიაა და განისაზღვრება როგორც ადამიანის ფიზიოლოგიური და სოციალური მახასიაღებელი მოთხოვნილებების ერთობლიობა.

მოთხოვნა მოთხოვნილების ის ნაწილია, რომელიც უზრუნველყოფილია ინდივიდის საკუთარი ფულადი თანხით.

ცნობილია, რომ თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა იმ წინააღმდეგობების გადაჭრის გზების ძიება, რომლებიც ადამიანის განუსაზღვრელ მოთხოვნილებებსა და მათი დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელ შემზღვეულ რესურსებს შორის არსებობს. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის პირველხარისხოვანი ამოცანა სოციალური მდგომარეობის სფეროში სწორედ იმ ფაქტორების ძიება და ამოქმედებაა, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მიკროდონეზე ამ წინააღმდეგობათა დაბლევას.

თავი X.

ძირითადი საშუალებების და არამატერიალური აქტივების გამოყენების ანალიზი

§ 1. ძირითადი საშუალებების გამოყენების ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყაროები

როგორც ცნობილია, წარმოების ერთ-ერთ აუცილებელ ელემენტს შრომის საშუალებები შეადგენენ. ეკონომიკური თეორიის მიხედვით, შრომის საშუალება არის ყოველივე ის, რისი მეოხებითაც ადამიანი შემოქმედებს შრომის საგნებზე. დაგეგმვისა და აღრიცხვის სფეროში შრომის საშუალებებს ძირითად საშუალებებს (ფონდებს) უწოდებენ. მათი არსი კი ასეა ჩამოყალიბებული: შრომის იარაღებს (საშუალებებს), რომლებიც წარმოების პროცესს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ემსახურებიან და თავიანთი ღირებულება ნაწილ-ნაწილ გადააქვთ ახლად შექმნილ პროდუქციაზე (ცვეთის შესაბამისად) ისე, რომ თვითონ არ კარგავენ პირვანდელ სახეს, ძირითადი ფონდები (საშუალებები) ეწოდება.

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტი № 16 კი ამ ცნე-

ბას ასე განმარტავს: ძირითადი საშუალებები არის მაკერიალური აქტივები, რომლებიც:

ა) იმყოფება საწარმოს განკარგულებაში და გამოიყენება საქონლის წარმოებისა და მომსახურების გასაწევად, იჯარით გასაცემად ან აღმონისგრაიული მიზნებისათვის; და

ბ) გათვალისწინებულია ერთ საანგარიშგებო პერიოდზე მეტი ხნის გამოსაყენებლად.

ამრიგად, როგორც ამ განმარტებებიდან ჩანს, მათ შორის რაიმე განსხვავება არ არის, გარდა იმისა, რომ ბასს-16 მოქმედ განმარტებას ამიტებს ორ მომენტს: გამოიყენება იჯარით გასაცემად ან აღმი ნისგრაიული მიზნებისათვის. გარდა ამისა, სტანდარტის მიხედვით, ძირითადი საშუალებები აღიარებული უნდა იქნას აქტივად, თუ:

ა) მოსალოდნელია, რომ საწარმო მომავალში ამ აქტივის გამოყენებით მიიღებს ეკონომიკურ სარგებელს; და

ბ) საწარმოსათვის შესაძლებელია აქტივის ღირებულების საიმედო შეფასება. სტანდარტის ეს მოთხოვნები სრულიად ლოგიკურად მიგვაჩნია. იგი აიძულებს მეწარმეებს, ძირითადი საშუალებების გამოყენების საკითხში გამოიყენონ წინდახედულობის პრინციპი.

ღღვისათვის მოქმედი ნორმატიული მასალებით ძირითად ფონდებს მიაკუთვნებენ შრომის იმ საშუალებებს, რომელთა წარმოებაში მომსახურების ვადა ერთ წელზე მეტია, ხოლო ღირებულება 150 ლარზე მეტი (გამონაკლისის გარდა). შრომის იმ საშუალებებს კი, რომელთა გამძლეობის ვადა ერთ წელზე ნაკლებია, ხოლო ღირებულება 150 ლარზე ნაკლები, უწოდებენ მცირეფასიან და სწრაფყვეთად საგნებს.

ძირითადი ფონდების გამოყენების ანალიზი მიზნად ისახავს: საფუძვლიანად შეისწავლოს ძირითადი ფონდების მოცულობა, შედგენილობა, სტრუქტურა და დინამიკა, ძირითადი ფონდების გამოყენების განმამოგალებელი მაჩვენებლები, მათი გამოყენების გაუმჯობესების რეზერვების გამონახვის მიზნით. ძირითადი ფონდების ეფექტურად გამოყენების ანალიზის ამოცანებია: საწარმოო პროგრამის შესაბამისად საწარმოს და სამქროების ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის დადგენა; საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ხარისხის გამოშვა სამქროების მიხედვით; მოწყობილობით უზრუნველყოფაში „ვიწრო“ ადგილების და შედმეტი, არასაჭირო მოწყობილობათა გამოვლენა; ძირითადი ფონდების მოქმედებაში შეყვანისა და გასვლის გეგმის შესრულების შეფასება; ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის დადგენა და კონკრეტული წინადადებების დამუშავება გამოვლენილ ნაკლოვანებათა გამოსასწორებლად და რეზერვების ასამოქმედებლად.

ძირითადი ფონლების გამოყენების ანალიზის ინფორმაციის წყაროებია: ბიზნეს-გეგმიდან „წარმოების გეგმა“, სადაც მოცემულია ინფორმაცია საწარმოო სიმძლავრეებისა და მისი ცვალებადობის შესახებ. ტექნიკური განვითარების გეგმა; ანგარიშგება ძირითადი ფონლების მდგომარეობისა და მოძრაობის შესახებ; საწარმოო სიმძლავრეების ბალანსი; ინფორმაცია მიმდინარე აღრიცხვიდან ძირითადი ფონლების მოძრაობის, ამორტიზაციის და კაპიტალური რემონტის დანახარჯების შესახებ, წლიური ანგარიშგების ფორმა № 1 ბალანსი, დაკვირვების მასალები, ინვენტარიზაციის მასალები.

სტატისტიკური ანგარიშგებიდან ფ. № 11 (წლიური) – ანგარიშგება ძირითადი საშუალებების შესახებ.

§ 2. ძირითადი ფონლების სგრუქტურისა და დინამიკის ანალიზი

ანალიზის პირველ ეტაპზე საჭიროა ძირითადი ფონლების სგრუქტურის შესწავლა, რისთვისაც დგება ანალიზური ცხრილი (10. 1). ცხრილის I და II სვეტი გვიხასიათებს ძირითადი ფონლების სგრუქტურას (თუ თითოეული სახის ძირითადი ფონლის ღირებულება რა პროცენტს შეადგენს სამრეწველო-საწარმოო ძირითადი ფონლების საერთო ღირებულებაში).

ცხრილი 10. 1

ძირითადი ფონლების სტრუქტურა

სამრეწველო-საწარმოო ძირითადი ფონლები	წლის დასაწყისისათვის	წლის ბოლოსათვის	ხვედრითი წონების ცვალებადობა
1. შენობები	50,3	51,2	+0,9
2. ნაგებობანი	7,6	6,8	-0,8
3. გადასკობი მოწყობილობანი	9,0	9,8	+0,8
4. ძალოვანი მანქანები და მოწყობილობანი	32,0	31,0	-1,0
5. სატრანსპორტო საშუალებანი	6,4	0,1	-
6. სხვა ძირითადი ფონლები	1,0	1,1	+0,1

როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, სამრეწველო-საწარმოო ძირითადი ფონდების სტრუქტურაში ყველაზე მაღალი ხვედრითი წიხით შენობები (50,3%) და ძალოვანი მანქანები და მოწყობილობანი (32,0%) გამოირჩევა. გადაშეცემ მოწყობილობათა ხვედრითი წიხი 10%-მდეა. ასეთი სტრუქტურული დახასიათება საშუალებას გვაძლევს დავავლინოთ დინამიკაში სამრეწველო-საწარმოო ძირითადი ფონდების სტრუქტურული ცვლებადობა (ამას გვიხასიათებს ცხრილის მე-3 სექცია) და ბოლოს ამ ცვლებადობის გაულება ფონდების გამოყენებაზე.

(ძირითადი ფონდების სტრუქტურული ცვლებადობა დამოკიდებულია მათ მოძრაობაზე (მიღება-გასვლა), ამისათვის ანთალიზის დროს საქართა გაირკვეს, თუ საკვლეე ობიექტში, შესასწავლი პერიოდის განმავლობაში, საიდან და რა ღირებულების ძირითადი ფონდები იქნა მიღებული სახეების მიხედვით, აგრეთვე რა ღირებულების და რა მიზეზით გაეიდა მწყობრიდან.

ძირითადი ფონდების მოძრაობის დასახასიათებლად პრაქტიკაში გამოიყენება ძირითადი ფონდების განახლებისა და გასვლის კოეფიციენტები.

განვითარების თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიექცეს ძირითადი ფონდების განახლების კოეფიციენტის განსამდღერას, რამდენადაც იგი გვიხასიათებს ძირითადი ფონდების კვლავწარმოების პროცესს და გექნიკური პროგრესის ინტენსივობას დინამიკაში. აგი გაიანგარიშება საანგარიშებო პერიოდში ექსპლუატაციაში გადაცემული ახალი ძირითადი ფონდების ღირებულების შეფარდებით პერიოდის ბოლოსათვის არსებული ძირითადი საწარმოო ფონდების ღირებულებასთან.

გასვლის კოეფიციენტი გვიხასიათებს წარმოების სფეროდან ძირითადი ფონდების გასვლის ინტენსივობის ხარისხს. მის გასაანგარიშებლად საქირთა საანგარიშებო პერიოდში გასული ძირითადი ფონდების ღირებულება შევეფარდოთ პერიოდის დასაწყისისათვის არსებულ ძირითადი ფონდების ღირებულებას.

იმასთან დაკავშირებით, რომ ძირითადი ფონდების ცალკეული ჯგუფები წარმოების პროცესში სხვადასხვა როლს ასრულებენ, განახლებისა და გასვლის კოეფიციენტები სასურველია გაანგარიშებულ იქნეს ცალ-ცალკე.

§ 3. ძირითადი ფონდების გექნიკური მდგომარეობის ანალიზი

საწარმოო პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო მათ აღჭურვას ძირითადი ფონდებით, არამედ მათ გექნიკურ მდგომარეობასაც. ძირითადი ფონდების მდგომარეობის

დამახასიათებელ განმამოგადებელ მაჩვენებლებს მიეკუთვნება: ა) ცვეთის კოეფიციენტი და ბ) ვარგისიანობის კოეფიციენტი. ეს კოეფიციენტები ახასიათებენ ძირითადი ფონლების ფიზიკურ მდგომარეობას.

ცვეთის კოეფიციენტის გასაანგარიშებლად საჭიროა ძირითადი ფონლების ცვეთის სიდიდე შეუფარდლოთ ძირითადი საწარმოო ფონლების სრულ პირვანდელ ღირებულებას (გარკვეული პერიოდისათვის). ამრიგად, ეს მაჩვენებელი გეიხასიათებს, თუ ძირითადი ფონლების პირვანდელი ღირებულების რა ნაწილია უკვე განივთებული მზა პროდუქციაში.

ვარგისიანობის კოეფიციენტი გვიჩვენებს ძირითადი ფონლების ნარჩენი ღირებულების ხედრით წონას ძირითადი ფონლების პირვანდელ ღირებულებაში და გაიანგარიშება პირველის შეფარდებით მეორესთან, ან სხვაობით 100%-სა და ცვეთის კოეფიციენტს შორის, გამოსახულს პროცენტობით. პრაქტიკასა და თეორიაში განასხვავებენ ფიზიკურსა და მორალურ ცვეთას (ცხრილი 10. 2).

ძირითადი ფონლების ფიზიკური ცვეთა მათი ხანგრძლივი მოხმარების შედეგად წარმოიქმნება (დეფორმაცია, კოროზია, ლპობა, გამოფიგვა და ა. შ.) და მისი ზომა დამოკიდებულია მათი გამოყენების ხარისხზე დროში და მუშაობის ინტენსივობაზე.

მორალური ცვეთის გამომწვევი მიზეზებია ძირითადი ფონლების წარმოების გაიაფება და წარმოებაში ახალი, უფრო სრულყოფილი შრომის იარაღების დანერგვა.

ცხრილი 10. 2

ცვეთისა და ვარგისიანობის კოეფიციენტები

	წლის დასაწყისში	წლის ბოლოს	გადახრა
	1	2	3
1.ძირითადი ფონლები (ათ. ლარ.)	22367	23303	+936
2.ძირითადი ფონლების ცვეთა (ათ. ლარ.)	7800	8180	+380
3.ცვეთის კოეფიციენტი (სტ. 2; სტ. 1)	0,348	0,351	+0,003
4.ვარგისიანობის კოეფიციენტი (სტ. 1 - სტ. 2); სტ. 1	65,2	64,9	-0,3

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ძირითადი ფონლების ცვეთის კოეფიციენტი წლის დასაწყისში 0,348, ხოლო წლის ბოლოს 0,351-ის გოლია, ე.ი.

გაიზარდა 0,3%-ით. ამრიგად, გაანგარიშება გვიჩვენებს, რომ წარმოების ძირითადი ფონდების 35,1% გაკვეთილია, ვარგისიანობის კოეფიციენტი წლის დასაწყისისათვის თუ შეადგენდა 65,2-ს, წლის ბოლოსათვის იგი შემცირდა 0,3%-ით (65,2 - 64,9).

ძირითადი ფონდების მდგომარეობის ანალიზის დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს აგრეთვე რემონტის საკითხს. იმისათვის, რომ დავადგინოთ სარემონტო სამუშაოების გეგმის შესრულება ობიექტების დაწყება-დამთავრების ვადებისა და შესრულების ხარისხის მიხედვით, საჭიროა ინფორმაციის მოპოვება შესაბამისი განყოფილებებიდან.

ანალიზის დროს უნდა შემოწმდეს ძირითადი ფონდების მოღერნიზაციის გეგმა და მისი ეფექტი.

ძირითადი ფონდების ვარგისიანობის ანალიზის დროს მიზანშეწონილია შესწავლილ იქნეს ცალკეულ ფაბრიკებსა და საამქროებში არსებულ მოწყობილობათა ასაკობრივი შემადგენლობაც. ამის მიხედვით განესაზღვრავთ ფაბრიკების მოწყობილობათა საშუალო ასაკს, მოვახდენთ ფონდების დაჯგუფებას ვარგისიანობის (მორალური და ფიზიკური ცვეთის) მიხედვით და სხვა. ყოველივე ეს საშუალებას მოგვცემს ობიექტურად შევაფასოთ საწარმოს საერთო მდგომარეობა მის წინაშე დასახული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტისათვის.

მაგრამ იმისათვის, რომ შევაფასოთ ძირითადი ფონდების მდგომარეობის ხარისხი, საჭიროა დამატებით შევისწავლოთ მოწყობილობათა გამოყენების რაოდენობრივი მაჩვენებლები.

როგორც ცნობილია, საწარმოთა მოწყობილობა ორ ჯგუფად იყოფა: სახეზე არსებული და დადგმული. თავის მხრივ, დადგმული მოწყობილობანი იყოფა ოთხ ჯგუფად: მომუშავე, გეგმურ რემონტში და მოღერნიზაციაში მყოფი, სარეზერვო და გაცდენილი. ასეთი დაჯგუფება ფონდების გამოყენების გაუმჯობესების ფარული რეზერვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. სამწუხაროდ, ჩაის ფაბრიკებში (არც სხვა დარგების საწარმოთა უმრავლესობაში) არ ხდება მოწყობილობათა მოცდენების აღრიცხვა; ეს ინფორმაცია ანალიტიკოსმა უშუალო დაკვირვებით უნდა მოიპოვოს და გაიანგარიშოს ცალკეული დანადგარის ექსპლუატაციაში ყოფნის ფაქტიური კოეფიციენტი და მოცდენების გაულენა საერთო პროდუქციის მოცულობაზე, რაც ანალიზის ძირითადი მიზანია.

ანალიზის შემდგომ ეტაპზე შესწავლილ უნდა იქნეს მოწყობილობათა გამოყენების ექსტენსიური და ინტენსიური მაჩვენებლები.

ექსტენსიური გამოყენების კოეფიციენტი გაიანგარიშება სასარგებლო მანქანური დროის შეფარდებით მოწყობილობის კალენდარული დროის ფონდთან.

მოწყობილობის გამოყენების გაუმჯობესება დროის მიხედვით ჩაის პირველადი გადაამუშავების ფაბრიკების შრომის ნაყოფიერების ზრდისა და პროდუქციის გამოშვების გადიდების მნიშვნელოვან რეზერვს წარმოადგენს, ამიტომ ანალიზის საფუძველიან ჩატარებას ამ კუთხით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს. შესწავლილი უნდა იქნეს მოწყობილობათა მოცდენები, მათი წარმოშობის მიზეზების მიხედვით.

საწარმოო მოწყობილობის გამოყენების მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია ინტენსივობის კოეფიციენტი. მოწყობილობის ინტენსიური გამოყენების ანალიზის მიზანია გამოავლინოს ცალკეული სახის საშუალების მაქსიმალური მუშაობის შესაძლებლობანი მათი დროული გამოყენების თვალსაზრისით.

მოწყობილობის ინტენსიურად გამოყენებაში იგულისხმება დროის ერთეულში საშუალოდ ერთ მანქანაზე დამზადებული პროდუქციის რაოდენობა.

§ 4. ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებლები და მათი ანალიზი

ძირითადი ფონდების ეფექტურად გამოყენების დახასიათებისათვის ეკონომიკურ ლიტერატურაში რამდენიმე მაჩვენებელი გამოიყენება: ფონდუკუგება, ფონდტევადობა, ფონდშეიარაღება და სხვა.

ფონდუკუგება გვიჩვენებს თანაფარდობას გამოშვებული პროდუქციის მოცულობასა და მისი წარმოებისათვის გამოყენებული ძირითადი ფონდების საშუალო წლიურ ღირებულებას შორის; იგი გაიანგარიშება ფორ-

მულით: $K = \frac{Q}{\Phi}$ სადაც K არის ფონდუკუგება, Q – საერთო პროდუქცია,

Φ – ძირითადი საწარმოო ფონდების საშუალოწლიური ღირებულება. ფონდუკუგება გვიჩვენებს, თუ ძირითადი ფონდების 1 ან 100 ლარზე წარმოებული პროდუქციის რა სიდიდე მოდის.

ფონდტევადობა ფონდუკუგების შებრუნებული მაჩვენებელია, ე. ი. ამ შემთხვევაში ვარკვევთ, თუ ძირითადი ფონდების რა სიდიდე მოდის საერთო პროდუქციის ერთ ან ას ლარზე.

ფონდშეიარაღება გვიჩვენებს თანაფარდობას ფონდების საშუალოწლიურ ღირებულებასა და მუშების საშუალოსიობრივ რიცხვს შორის.

ძირითადი საწარმოო ფონდების მოძრაობისა და მათი ფიზიკური მდგომარეობის დახასიათების მიზნით, ძირითადი ფონდების გამოყენების განმაზოგადებელი მაჩვენებლების გასაანგარიშებლად შედგენილია ცხრილი 10. 3. აბსოლუტური სხვაობის ხერხის გამოყენებით ჩვენ შეგვიძლია გავზომოთ საერთო პროდუქციის მოცულობაზე ძირითადი ფონდების ღირებულებისა და ფონდუკუგების ცვალებადობის გაელენა.

ცხრილი 10. 3

ძირითადი ფონდების გამოყენების ზოგადი მაჩვენებლები

	გა- სულ წელს	საანგარიშგებო წელს		გადახრა „+“ „-“	
		გვგ- მით	ფაქტობ- რივად	გვგ- მიდან	წინა წლიდან
	1	2	3	4	5
1. საერთო პროდუქცია ათ. ლარი	81985	86000	87735	+1735	+5750
2. მუშების რაოდენობა	892	853	877	24	-15
3. სამრეწველო-საწარ- მოო ძირითადი ფონდები ათ. ლარი	18309	18249	18957	+708	+648
4. ფონდუკუგება (სტ. 1: სტ. 3) ლარი	4,478	4,713	4,628	-0,085	+0,150
5. ფონდტვეალობა (სტ. 3: სტ. 1) ლარი	0,023	0,212	0,216	+0,004	+0,007
6. ფონდ შეიარაღება (სტ. 3: სტ. 2) ათ. ლარი	20,5	21,4	21,6	+0,2	+1,1

როგორც ცხრილიდან ჩანს, საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში ძირითადი საწარმოო ფონდები გაიზარდა 708 ათასი ლარით ამ თანხის ფონდუკუგების გეგმურ მაჩვენებელზე გამრავლებით ელბეულობთ პირველი ფაქტორის გაელენის სიდილეს:

$$708 \times 4,713 = 3326 \text{ ათას ლარს}$$

ფონდუკუგების ცვალებადობის გაელენის სიდილის გასაზომად საჭიროა, გადახრა გეგმური მაჩვენებლიდან (-0,085) გაეამრავლოთ ძირითადი ფონდების ფაქტიურ ღირებულებაზე, იგი 1669 ათასი ლარის ტოლია. ორივე ფაქტორის გაელენის ჯამი გვაძლევს საერთო გადახრას $3326 - 1669 = 1735$ ათას ლარს.

ფონდშიარალების მაჩვენებელი გასულ პერიოდთან და გეგმასთან შედარებით გაზარდილია შესაბამისად 0,2 და 1,1 ლარით.

ძირითადი ფონდების ეფექტურობის კოეფიციენტი გეისასიათებს საწარმოს მიერ საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში მიღებული მოგების შეფარდებას წარმოების ძირითადი ფონდების საშუალოწლიურ ღირებულებასთან.

ეკონომიკური ანალიზის დროს აღნიშნული მაჩვენებლები მიზანშეწონილია გაანგარიშდეს ძირითადი ფონდების ცალკეული ჯგუფების მიხედვით.

§ 5. საწარმოო სიმბლავრების გამოყენების ანალიზი

საწარმოო სიმბლავრე ეწოდება სამრეწველო საწარმოს მიერ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ბიზნეს-გეგმით განსაზღვრული ნომენკლატურის პროდუქციის მაქსიმალური რაოდენობით გამოშვების შესაძლებლობას, მუშაობის ნორმალური რეჟიმისა და წარმოების საშუალებათა რაციონალურად გამოყენების საფუძველზე.

ჩაის პირველადი გადამუშავების საწარმოები აღჭურვილია მაღალმწარმოებლური მოწინავე ტექნიკით და კვლავ სისტემატურ სრულყოფას განიცდის ტექნიკურ პროგრესთან ერთად.

სამრეწველო საწარმოთა საწარმოო სიმბლავრების ეფექტურად გამოყენებაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს, რომელთაგან მთავარია: ძირითადი ფონდების მოცულობა და სტრუქტურა, ძირითადი ფონდების ტექნიკური ღონე და მწარმოებლურობა, ტექნოლოგიის პროგრესულობა, კადრების კვალიფიკაცია, შრომის ორგანიზაციის ხასიათი, წარმოების საეკიალიზაციის და კოოპერირების ღონე, წარმოების მუშაობის რეჟიმი, დარგის სემონურობა და სხვა.

ანალიზის დროს გამოკვლევულ უნდა იქნეს თითოეული ჩამოთვლილი ფაქტორის გავლენა საწარმოო სიმბლავრების ეფექტურად გამოყენებაზე.

ფაბრიკის (ქარხნის) საწარმოო სიმბლავრე გამოისახება როგორც ნატურალურ, ისე ღირებულებითი მაჩვენებლებით, ერთი კალენდარული წლის მიხედვით. უპირატესობა ენიჭება ნატურალურ მაჩვენებელს, რადგან იგი თვალნათლივ ახასიათებს საწარმოს რეალურ შესაძლებლობას. მაგალითად, ჩაის პირველადი გადამუშავების სიმბლავრე გამოისახება წლის განმავლობაში გადასამუშავებელი ჩაის ფოთლის რაოდენობით, ან გამოშვებული მზა პროდუქციის რაოდენობით (ტონებში).

საწარმოო სიმძლავრეების სწორად გაანგარიშებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკურ ანალიზს. ანალიზით უნდა გამოვლინდეს ცალკეულ საამქროებს შორის საწარმოო სიმძლავრეთა დისპროპორციები, მანქანა-მოწყობილობის შიდაცვლური და მთელდღიური მოცდენები და მათი გაელენა საერთო პროდუქციის გამოშვებაზე.

ანალიზის დროს უნდა ვხელმძღვანელობდეთ საწარმოო სიმძლავრეების განსაზღვრის ერთიანი მეთოდის და კონკრეტული დარგის სპეციფიკის პრინციპებით.

საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ანალიზი უნდა ჩატარდეს საწარმოს ყველა ქვედანაყოფში თანმიმდევრულად. პირველ რიგში შესწავლილ უნდა იქნეს საწარმოს მუშაობის რეჟიმი, რადგან იგი უშუალო გავლენას ახდენს საწარმოო სიმძლავრეებზე. მუშაობის რეჟიმში შედის ცვლებების რაოდენობა, სამუშაო დღისა და სამუშაო კვირის ხანგრძლივობა.

1 შესწავლილ უნდა იქნეს საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების კალენდარული, რეჟიმული და ფაქტიური დროის ფონდის მაჩვენებლები.

კალენდარული დროის ფონდი უდრის კალენდარული დღეებისა და დღე-ღამის ხანგრძლივობის ნამრავლს.

რეჟიმული დროის ფონდი მიიღება სამუშაო დღეების რაოდენობისა და ცვლებების მიხედვით სამუშაო საათების რაოდენობის ნამრავლით.

ფაქტიური დროის ფონდი წარმოადგენს სხვაობას სამუშაო დროის რეჟიმულ ფონდსა და გრაფიკით გათვალისწინებულ საწარმოო სიმძლავრეების გეგმური რემონტის დროს მოცდენების რიცხვს შორის.

ჩაის ფაბრიკებში საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ანალიზის დროს შეიძლება დავეყრდნეთ საწარმოო სიმძლავრეების გაანგარიშების ფორმულას*:

$$H_{\sigma} = \frac{m \cdot n \cdot T}{K}$$

სადაც H_{σ} არის ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკის წლიური სიმძლავრე (კგ ჩაის მწვანე ფოთოლი წელიწადში), m - ჩაის საშრობი ღუმელების რაოდენობა, n - ჩაის საშრობი ღუმელების მწარმოებლობა (კგ საათში), t - საათების რაოდენობა დღე-ღამეში, T - დღეების რაოდენობა სეზონში, K - ნედლეულის მიღების უთანაბრობის კოეფიციენტი (2,4).

ანალიზის დროს აღნიშნულ ფორმულაში შეიგანება გეგმური და ფაქტიური მაჩვენებლები. როგორც კი გამოვლინდება გადახრა, საშუალება გვეძლევა გავზომოთ ამ გადახრაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენის სიდიდე.

* დ. ძნელაძე, სამრეწველო წარმოების ორგანიზაცია და დაგეგმვა, თბ., 1986, გვ. 268.

აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ ამ ფორმულის გამოყენება გამართლებულია მაშინ, როდესაც აბსოლუტური შესაბამისობაა ფაბრიკის საამქროებში არსებულ საწარმოო სიმძლავრეებს შორის.

ძირითადი ფონლების გამოყენების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საკვლევი ობიექტს (სხვა ფაბრიკების მსგავსად) გააჩნია საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენებული რეზერვები. პირველი ძირითადი რეზერვია საწარმოო სიმძლავრეების შეფარდებითი მაგერიალური ათვისება; მეორე რეზერვია ჩაის ფოთლის უთანაბრო დამზადების კოეფიციენტის შეზღუდვა.

მნიშვნელოვან რეზერვად გვევლინება აგრეთვე პირველადი ჩაის ფაბრიკების მუშაობის სეზონის პერიოდის გაზრდა, რისთვისაც არსებობს დარგის წამყვანი საეკიალისტების მიერ დამუშავებული სათანადო რეკომენდაციები და ღონისძიებანი.

მოწყობილობათა დროული დამონტაჟება და ექსპლუატაციაში გადაცემა მას შემდეგ, როდესაც იგი ყოველშრივ იქნება შემოწმებული. ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში იყო შემთხვევა, როდესაც წარმოებაში ინერგებოდა გენიკურად და გექნოლოგიურად ნაკლებად შემოწმებული ძვირადღირებული მოწყობილობანი, რომელიც მალე იხსნება წარმოებიდან როგორც უვარგისი. ყოველივე ამის შედეგად ეცემა არა მარტო ფონლების გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებელი, არამედ პროდუქციის ხარისხიც.

დამონტაჟებული მოწყობილობის სრული დაგვირთვის გამოყენება სეზონის განმავლობაში და „პიკის“ პერიოდშიც. არის შემთხვევები, როცა „პიკის“ პერიოდში ზოგიერთი ფაბრიკის საწარმოო სიმძლავრეები დაუგვირთავია, მაშინ როდესაც სხვა ფაბრიკებში ნელადაა ფუჭდება სიმძლავრეების ნაკლებობის გამო. ასეთი მდგომარეობა იწვევს მზა პროდუქციის ხარისხის გაუარესებას, ე. ი. მარალდება საწარმოც და მომხმარებელიც.

ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია (ზონების მიხედვით) შეიქმნას ჩაის ფოთლის დამზადების ფაბრიკებში შეგანისა და გადამუშავების მართვის ავტომატიზებული ცენტრები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ „პიკის“ პერიოდში საწარმოთა თანაბარზომიერ დაგვირთვისას.

საწარმოო სიმძლავრეების ეფექტურად გამოყენებას ხელს უშლის აგრეთვე ის გარემოება, რომ ჩაის პირველადი გადამუშავების ფაბრიკებში ხშირია მანქანა-მოწყობილობის დაზიანება, კვალიფიციური საეკიალისტების ნაკლებობის გამო დაზიანებული მოწყობილობა ცდება, რაც დიდ დანაკარგებს იწვევს, განსაკუთრებით ჩაის ფოთლის „პიკის“ პერიოდში.

ბოლო პერიოდში ხელისუფლებისა და კერძო ინვესტორების მიერ ჩაის მრეწველობის გადარჩენისა და რეაბილიტაციისათვის გატარებული ღონისძიებების მიუხედავად, სიგუაყია კვლავ მეტად მძიმეა. დღის წესრიგში დგას კრიზისის აღმოფხვრის აუცილებლობა.

თუ რა უღიძვროს მნიშვნელობა აქვს საწარმოო სიმძლავრეების ეფექტურ გამოყენებას, იქიდანაც ჩანს, რომ ერთი გონა სადღეღამისო სიმძლავრის მოქმედებაში შეყვანისთვის კაპიტალური დაბანდება დადევან-ღელი ტარიფებით დაახლოებით 20 მლნ ლარს შეაღვენს. ამრიგად, მათ-ლოებით გაანგარიშებით ყოველწლიურად ათეულობით მილიონი ლარის კაპიტალური დაბანდება საჭირო საწარმოო სიმძლავრეთა გასაძრულად. ღლეს, როდესაც ჩვენმა რესპუბლიკამ მოიპოვა დამოუკიდებლობა, ღღის წესრიგში დაღვა საწარმოო სიმძლავრეების ოპტიმალური ვარიანტით გამოყენების საკითხი. კიღე უფრო იმრღება ამ სფეროში ოპერატიული და პერსპექტიული ანალიზის როლი, როგორც ფონდუკუგების მრღის ფარული რეგრეების გამოღვლენის მძღავრი ბერკეტისა.

§ 6. არამატერიალური აქტივების ცნება და ანალიზის ამოცანები

არამატერიალური აქტივებია ხელშეუხებე საშუალებები, რომლებსაც არა აქეთ ფიზიკური ფორმა, მაგრამ საწარმოსათვის შემოსაღალი მო-აქეთ და განიხილებიან ბალანსის აქტივის შემადგენელ ნაწილად. ასეთუ-ბია: ლიცენზიები, პატენტები, ნოუ-პაუ, სასაქონლო ნიშანი, გუღელი, სა-ავტორო უფლება და სხვა.

არამატერიალური აქტივების მუხლი ბუღალტრულ აღრიცხვაში აისა-ხება მათი თვითღირებულებით, რომელიც შეღება მათი შეძენისა და მომ-მაღების ხარჯებისაგან. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ამ კატეგორი-ის არსის შესახებ ერთგვაროვანი გაგება ჯერ მიღწეული არ არის.

არამატერიალური აქტივების გამოყენების ანალიზისათვის, უპირე-ღეს ყოღლისა, საჭიროა კარგად გაერკვეთ მათ არსში. უნდა გავარკვი-ოთ: რისთვის შევიძინეთ, რა გადავიხაღეთ, რა შემოსაღალს გვაძღეღეს და როგორია ეფექტიანობა.

არამატერიალური აქტივების აღსარიცხავად ბუღალტერიაში გამოიყე-ნება ამაღე სახელწოღების აქტიური ანგარიში, შესაბამისად, გახსნიღი აქვს ცვეთის ანგარიშიც. ანალიზისათვის ინფორმაღია ამ ანგარიშებიღან უნდა ავიღოთ.

„არამატერიალური აქტივების“ ცნება ჩვენს ეკონომიკურ ლიგერატუ-რაში ახალია და, ბუნებრივია, მისი აღრიცხვის და ეკონომიკური ანალი-ზის საკითხები სათიანადღოდ არაა გაცნობიერებული. უფრო მეტიც, შეიძ-ღება ითქვას, რომ საკითხის სირთუღის გამო, მსოფლიო პრაქტიკაშიც კი მის აღრიცხვისა და ანგარიშგებაში ასახვის შესახებ საერთაშორისო სტანდარტი არაა შემუშაებული.

არამატგერიალური აქტივების გამოყენების ანალიზის მიზანი და ამოცანები ობიექტურად რომ ჩამოყალიბდეს, პირველ რიგში აუცილებელია მისი შემადგენელი ელემენტების არსის ყოველმხრივი შემეცნება და ეფექტიანობის კრიტერიუმის განსაზღვრა.

არამატგერიალური აქტივები პერიოდულად გადის ექსპლუატაციიდან სხვადასხვა მიზეზით: მორალური ცვეთით, გაყიდვით, უსასყიდლოდ გადაცემით და სხვა. ანალიზის პროცესში დეტალურად უნდა შევისწავლოთ მათი გასვლის ეკონომიკური შედეგები.

თავი XI

სასაქონლო პროდუქციის და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის ანალიზი

§ 1. საქონელი, როგორც ბაზრის ძირითადი აგრიბუგი – რეალიზაციის ცნება და ანალიზის ამოცანები

როგორც ეკონომიკური თეორიიდან ცნობილია, საქონელი ეკონომიკური დოვლათის სპეციფიკური ფორმაა და ისეთი ეკონომიკური დოვლათია, რომელიც განკუთვნილია გაცემისათვის ყიდვა-გაყიდვის გზით. საქონელწარმოება და ბაზარი ორგანულ ერთიანობაშია. ბაზარზე ხდება საქონლის რეალიზაცია, რითაც მთავრდება მეწარმის საქონელწარმოების ციკლი. რამდენადაც რეალიზაციის შედეგად მეწარმე იღებს შემოსავალს, იმდენად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება რეალიზაციის მაჩვენებლის სისტემურ და ოპერატიულ ანალიზს, რადგანაც იგი გვევლინება პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობის ზრდის ფარული რეზერვების გამოვლენის ერთ-ერთ ძირითად ბერკეტად.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, პროდუქციის რეალიზაციის ანალიზის ძირითადი ამოცანებია: 1. პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის დასაბუთებულობის ხარისხის შემოწმება, პროდუქციის გამოშვების გეგმასთან მიმართებაში; 2. პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის შესრულების საერთო შეფასება და დეტალიზაცია მოცულობის, სტრუქტურის და რიგმულობის მიხედვით; 3. ცალკეულ მყიდველებზე პროდუქციის გადაგზავნისა და რეალიზაციის რიგმულობის შემოწმება და რეალიზაციის გეგმის შესრულებაზე მოქმედ ფაქტორთა დადგენა და მათი გავლენის გამოვლა; 4. პროდუქციის რეალიზაციის და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის მოცულობის გადიდების რეზერვების გამოვლენა და მათი განხორციელების ღონისძიებების შემუშავება.

პროლუქციის რეალიზაციის და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის ანალიზის საინფორმაციო წყაროა: ა) ბიზნეს-გეგმიდან ისეთი განაცხადები, როგორცაა საქონელი (მომსახურება), გასაღების ბაზარი, კონკურენცია, მარკეტინგის სტრატეგია. ბიზნეს-გეგმაში მოცემული განაცხადი საქონელი (მომსახურება) მოიცავს იმ პროლუქციის (მომსახურების) აღწერას, რომლის წარმოებასაც პროექტი ითვალისწინებს. აქვე უნდა იყოს მოცემული ფასებისა და დანახარჯების პროგნოზი.

გასაღების ბაზარი ბიზნეს-გეგმის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია. ის ემყარება ბაზრის გამოკვლევას. მისი ძირითადი მიზანია განსაზღვროს და დაასაბუთოს ბაზრის ის ნაწილი, სადაც მოძებნის წარმოებისათვის დაგეგმილი საქონლის მყიდველს.

კონკურენცია. გეგმის ამ განყოფილებაში აუცილებელია განისაზღვროს ანალოგიური პროლუქციის ყველაზე მსხვილი მწარმოებლები – კონკურენტები, განისაზღვროს კონკურენტების ფასების პოლიტიკა და ღონე.

მარკეტინგის სტრატეგია მოიცავს ისეთი პრობლემების გადაწყვეტას, როგორცაა: ა) საქონლის გავრცელების სქემა, ფასწარმოქმნა, რეკლამა, გაყიდვის სტიმულირების მეთოდები, ფირმის და საქონლის შესახებ საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება. ბ) საანგარიშგებო პერიოდის მიმდინარე და საშედეგო მონაცემები პროლუქციის გადაგზავნისა და რეალიზაციის შესახებ. ოპერატიული ანალიზისათვის გამოიყენება საამქროების მიერ პროლუქციის გამოშვების, საწყობში ჩაბარების და მყიდველებზე გადაგზავნის დამადასტურებელი პირველადი დოკუმენტები და სხვა. რეალიზაციის ანალიზისათვის ფრიად მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ბანკის ავიზოები და სალაროს შემოსავალ-გასაღების დავთარი.

როგორც თეორიიდანაა ცნობილი, ანალიზისათვის დიდად საყურადღებო მასალებს იძლევა და კვირვება, ქრონომეტრაჟი.

§ 2. პროლუქციის გამოშვების და რეალიზაციის მაჩვენებელთა ურთიერთკავშირის ანალიზი

პროლუქციის რეალიზაციის მაჩვენებელი პირდაპირ კავშირშია გამოშვებული პროლუქციის მოცულობასთან და მზა პროლუქციისა და გადაგზავნილი საქონლის ნაშთების ცვალებადობასთან (პერიოდის დასაწყისში და პერიოდის ბოლოს). ამიტომ საკვლევი ობიექტზე ამ მაჩვენებელთა ანალიზური ურთიერთკავშირის შესასწავლად მიზანშეწონილია შევადგინოთ სასაქონლო და რეალიზებული პროლუქციის ბალანსი. თეორიულად პროლუქციის რეალიზაციის მოცულობა უდრის მზა პროლუქციისა და

გადაგვირთული საქონლის ნაშთებს პერიოდის დასაწყისისათვის, მიმატებული სასაქონლო პროდუქციის გამოშვება, გამოკლებული მზა პროდუქციისა და გადაგვირთული საქონლის ნაშთები პერიოდის ბოლოსათვის. ჩამოთვლილი მონაცემების საფუძველზე შედგენილია სასაქონლო პროდუქციის და რეალიზაციის მაჩვენებლების ბალანსი (ცხრილი 11. 1).

ცხრილი 11. 1

სასაქონლო პროდუქციის და რეალიზაციის მაჩვენებლების ბალანსი (ათას ლარებში)

	გეგმით	ფაქტობრივად	გადახრა
I. არარეალიზებული სასაქონლო პროდუქციის ნაშთი (საწყობებში და გაგზავნილი) წლის დასაწყისისათვის	3102	3000	-102
II. შემოსავალი:			
ა) სასაქონლო პროდუქციის გამოშვება საანგარიშგებო წლისათვის	86000	87735	+1735
ბ) ინვენტარიზაციის შედეგად გამოვლენილი პროდუქციის ნედმეტობა	X	-	X
ჯამი (ა+ბ)	86000	87735	+1735
სულ (I+II)	289102	90735	+1633
III. ვასავალი:			
ა) პროდუქციის რეალიზაცია საანგარიშგებო წელს	85200	85800	+600
ბ) საწყობებში პროდუქციის გაფუჭება და დანაკარგი	X	X	X
ჯამი (ა+ბ)	85200	85800	600
IV. არარეალიზებული სასაქონლო პროდუქციის (საწყობებში და გაგზავნილის) ნაშთი წლის ბოლოს	3902	4935	+1033
სულ (III+IV)	89102	90735	+1633

ბალანსის მონაცემები გვიჩვენებს:

ა) პროდუქციის რეალიზაციის გეგმა შედგენილია პროდუქციის გარდამავალი ნაშთების გაუთიკალისწინებლად რაც რეალიზაციის გეგმის დაძაბულობას ამცირებს; ბ) პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის წარმატე-

ბით შესრულება განპირობებულია სასაქონლო პროდუქციის გამოშვების მოცულობის მრდით, რამდენადაც არარეალიზებული პროდუქციის ნაშთები წლის ბოლოს გეგმასთან შედარებით 1033 ათასი ლარით ანუ 26,4%-ითაა გაზრდილი.

ანალიზის მიზანია გამოიკვლიოს არარეალიზებული ბეგეგმური ნაშთების წარმოშობის მიზეზები. ამისათვის საჭიროა წლიური მონაცემების საფუძველზე გაეშიფროთ არარეალიზებული პროდუქციის ნაშთები.

ამრიგად, არარეალიზებული პროდუქციის ნაშთების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საკვლევ ობიექტს პროდუქციის რეალიზაციის საკითხი მოგვარებული არა აქვს სათანადო ღონებზე, მზა პროდუქციის ნაშთის მრდა საწყობში 1522 ათასი ლარით გადაგზავნილი საქონელი საანგარიშსწორებო საბუთებით, რომელიც მყიდველის მიერ ვადაზე არაა განაღებული 150 ათასი ლარით და, რაც მთავარია, საქონელი მყიდველებთან საპასუხისმგებლო შენახვით აქცეპტზე უარის თქმის გამო, 184 ათასი ლარით – მიღვანიშნებს იმაზე, რომ პროდუქცია დაბალი ხარისხისაა და მასზე მომხმარებელთა მოთხოვნილება არ არის. ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის წარმატებით შესრულებას ძირითადად პროდუქციის ხარისხი განაპირობებს. ანალიზის შემდგომ ეტაპზე გამორკვეულუნდა იქნეს შექმნილი სიგუაციის გამოშწვევი მიზეზი, სერიოზული ყურადღება უნდა მიექცეს გადაგზავნილ საქონელს, რომლის განაღდებაზე მყიდველი უარს ამბობს, და იმ საქონლის ბედს, რომელიც ვადაზე არაა განაღებული. გასარკვევია, აგრეთვე, თუ რამ განაპირობა საწყობში მზა პროდუქციის ნაშთების მრდა 1935 ათასი ლარით. უნდა დადგინდეს მიზეზები: რიგმის დარღვევა, დაბალი ხარისხი, გარის უქონლობა და სხვა.

§ 3. რეალიზაციის გეგმის შესრულების ანალიზი პროდუქციის სახეების მიხედვით

სასაქონლო პროდუქციის და რეალიზაციის მაჩვენებლების ბალანსის ინფორმაციის ანალიზის შემდეგ მიზანშეწონილია განვიხილოთ პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის შესრულების მდგომარეობა სინთეზურ და ანალიზურ ჭრილში. ამასთან დაკავშირებით ანალიზის დროს ყურადღება უნდა მივაქციოთ „რეალიზაციის მომენტის“ აღიარების მოქმედ წესს. ე. ი. პირველ რიგში უნდა გავარკვიოთ, რა შეიტანება პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობის მაჩვენებელში. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით განსაზღვრულია „შემოსავლებისა და ხარჯების აღრიცხვის

პრინციპები“; როგორც მხედვით, გადასახადის გადამხდელი ვალდებულია სწორად და ღრულად აღრიცხოს შემოსავლები და ხარჯები. გადასახადის გადამხდელი ვალდებულია აღრიცხვა აწარმოოს დარიცხვის მეთოდის გამოყენებით საქონლის მიწოდების, სამუშაოს შესრულების ან მომსახურების გაწევის მომენტიდან 90 დღის შემდეგ, ხოლო თუ განაღდება წარმოებს მიწოდებიდან 90 დღის გასვლამდე, მაშინ შემოსავლებისა და ხარჯების აღრიცხვა წარმოებს საკასო მეთოდის გამოყენებით. /

გადასახადის გადამხდელის მიერ აღრიცხვის საკასო მეთოდის გამოყენებისას შემოსავლების მიღების მომენტად ითვლება მომენტი, როცა საწარმომ ფაქტობრივად მიიღო ამ შემოსავლების გამოყენებისა და განკარგვის უფლება, ე. ი. თანხები ჩაერიცხა ანგარიშსწორების ან სავალუტო ანგარიშებზე, ან თანხა მიიღო სალაროში. სამეწარმეო საქმიანობის კანონის მიხედვით, ყველა საწარმოს შემუშავებული უნდა პეონდეს „სააღრიცხვო პოლიტიკა“, სადაც განსაზღვრული იქნება აღრიცხვის პრინციპები. ანალიტიკოსმა სწორედ ამ პრინციპების მიხედვით უნდა მოახდინოს მაჩვენებლების შეფასება და ანალიზური დამუშავება.

იმისათვის, რომ დეფაგინოთ საკვლევი ობიექტის მიერ საანგარიშგებო პერიოდში პროდუქციის რეალიზაციის გეგმის შესრულება სინთეზურ და ანალიზურ ჭრილში, რეკომენდებულია შემდეგი სახის ცხრილის შედგენა (ცხრილი 11. 2).

ცხრილი 11. 2

რეალიზაციის გეგმის შესრულება (ათას ლარ.)

პროდუქციის სახეები	გეგმით	ფაქტობრივად	გეგმის შესრულების %
სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაცია	85200	85800	100,7
გ. შ.			
ა“ — „საქართველოს თაიგული“	8000	8400	105,0
ბ“ — უმაღლესი ხარისხი	28600	29200	102,1
გ“ — პირველი ხარისხი	48400	48200	99,6

როგორც ცხრილიდან ჩანს, საწარმოს პროდუქციის რეალიზაციის გეგმა მთლიანად 100,7%-ით შეუსრულებია, ცალკეული ხარისხების მიხედვით კი ასეთი სურათია: „საქართველოს თაიგულის“ მიხედვით გეგმა გადა-

ჭარბებულია 5%-ით, უმაღლესი ხარისხის მიხედვით 2,1%-ით, რაც შეეხება პირველ ხარისხს, აქ გეგმა 99,6%-ითაა შესრულებული. ამ მოსაყენებით ჩვენ შეგვიძლია ზოგადი წარმოდგენა შეგვექმნას რეალიზაციის გეგმის შესრულების შესახებ, მაგრამ კონკრეტული დასკვნების გაკეთებისათვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს იმის გამოთვლა, თუ თითოეული პროდუქცია როგორი რენტაბელობისაა და მათი ცვალებადობა რა გავლენას ახდენს საწარმოს ფინანსურ შედეგებზე.

რეალიზაციის ოპერატიული ანალიზი

პროდუქციის რეალიზაციის მაჩვენებლების ზოგადი ანალიზი წარმოების მართვისათვის საკმარისი არ არის, ამიტომ აუცილებელია ამ მაჩვენებლის ოპერატიული ანალიზი, რომლის საშუალებით დავადგენთ წარმოების პროცესის თანმიმდევრობასთან ერთად ყოველდღიურად, საათობრივადაც კი პროდუქციის გადაგზავნის და რეალიზაციის ფაქტიური მაჩვენებლების გადახრას გეგმურიდან და სათანადო დასკვნებსაც ოპერატიულად გავაკეთებთ.

ოპერატიული ანალიზისათვის ინფორმაციის წყაროდ გამოიყენება სამქროების მიერ პროდუქციის გამოშვების, გადაგზავნის და რეალიზაციის ყოველდღიური პირველადი დოკუმენტები.

საწარმოს ხელმძღვანელობა სისტემატურად უნდა იღებდეს ანალიზურ ინფორმაციას რეალიზაციის მდგომარეობის შესახებ და დროულად იღებდეს ზომებს უარყოფითი მიზეზების აღსაკვეთად.

როგორც უკვე განვიხილეთ, პროდუქციის გამოშვების გეგმის შესრულებაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს, ასევე მათი გავლენა ვრცელდება რეალიზაციის მაჩვენებელზე. ოპერატიული ანალიზის დროს უნდა ვეცადოთ მრავალ ფაქტორთაგან გამოვყოთ ისეთები, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ ამ მაჩვენებელზე და შესაბამისად, მათ მართვას მიუქციოთ განსაკუთრებული ყურადღება.

§ 4. ძირითადი საშუალებების და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის ანალიზი

საწარმოს საერთო რეალიზაციის მოცულობა მოიცავს შემოსაქვებს ძირითადი საშუალებების და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციიდან. ამიტომ რეალიზაციის ანალიზის პროცესი ამ სფეროებსაც უნდა შეეხოს.

ძირითადი საშუალებების რეალიზაციის შესახებ ინფორმაცია გროვდება ამავე სახელწოდების № 47 ანგარიშზე „ძირითადი საშუალებების რეალიზაცია და სხვა გასაყვანი“. იგი განკუთვნილია საწარმოს კუთვნილი საშუალებების რეალიზაციის აღსარიცხავად, აგრეთვე მათი რეალიზაციიდან მიღებული ფინანსური შედეგების აღსარიცხავად.

დანარჩენი აქტივების რეალიზაცია (ანგ. № 48) განკუთვნილია საწარმოს კუთვნილი ფასეულობების (რომლებიც გემოთი აღნიშნული არ არის) რეალიზაციის აღსარიცხავად, კერძოდ, ამ ანგარიშზე აისახება არამატერიალური აქტივების, საბრუნავ საშუალებებს მიკუთვნილებული სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების, ფასიანი ქაღალდების და სხვა ფინანსური დაბანდებების საბალანსო ღირებულება და გასაყიდი ფასი.

ძირითადი ფონდების და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის მაჩვენებლების ანალიზი მიზნად ისახავს დაადგინოს: ა) ამ სფეროდან მიღებული შემოსავლები, ფინანსური შედეგები და ბ) რაც მთავარია, ამ გადაწყვეტილებათა ეკონომიკური ეფექტიანობა; გამოაელინოს მიღებულ გადაწყვეტილებათა ოპტიმალურობა და საერთო რეალიზაციის მოცულობის ცვალებადობაზე მათი გავლენის დადებითი და უარყოფითი მომენტები.

§ 5. მარკეტინგული ანალიზის საკითხები

სიტყვა „მარკეტინგი“ ინგლისურია და ბაზარს, გასაღებას ნიშნავს. იგი ჩვენს ლექსიკონში ქვეყნის საბაზრო პრინციპებზე გადასვლის დაწყებოდან გაჩნდა. საერთაშორისო მასშტაბით კი განვითარებული ქვეყნების ბიზნესმენები და ფინანსისტები ამ ცნებას უკავშირებენ თავიანთი საქმიანობის სრულყოფის ახალ შესაძლებლობებს, რადგანაც დღეს მარკეტინგის შინაარსი გაამრეზულია, როგორც სავაჭრო-კომერციული საქმიანობა, მათ შორის ბაზრის შესწავლა, საქონლის ასორტიმენტის დაგეგმვა, ფასის პოლიტიკა, რეკლამა და გასაღების სტიმულირება, მომსახურება გაყიდვაზე და მის შემდეგ.

მარკეტინგთან მჭიდროდაა დაკავშირებული პროდუქციის ასორტიმენტული პოლიტიკის პროექტირება და დაგეგმვა, ბაზრის ეკონომიკური ანალიზი. ამრიგად მარკეტინგი არის თანამედროვე ბიზნესის თეორია, რომლის ძირითადი მიზანი უკავშირდება ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის მიზანს – გამოინახოს ფარული შესაძლებლობანი წარმოებისა და მოხმარების ყველა სფეროში.

ჩვენი ქვეყნის საწარმოები, რომლებიც ახლა ებმებიან კონკურენცი-

ულ ბრძოლაში, ვალდებულნი არიან დაეუფლონ მარკეტინგის თეორიას და გამოიყენონ თავიანთი მიზნების მისაღწევად. ამის თავისი სიკეთე უნდა თქვას მარკეტინგულმა ანალიზმაც, რომელმაც უნდა დაამუშაოს რეალიზაციის მართვის ისეთი მოდელი, რომელიც მინიმუმამდე შეამცირებს კომერციულ ხარჯებს, არარეალიზებული პროდუქციის ნაშთებს და, რაც მთავარია, გააუმჯობესებს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობას.

მარკეტინგის მართვის პროცესი მოიცავს: 1. საბაზრო შესაძლებლობების ანალიზს; 2. მიზნობრივი ბაზრების შერჩევას; 3. მარკეტინგის კომპლექსის შემუშავებას და 4. მარკეტინგული ღონისძიებების ცხოვრებაში გატარებას.

მარკეტინგული კვლევა მიზნად ისახავს იმ მონაცემთა წრის სისტემატურ განსაზღვრას, რომელიც აუცილებელია ფირმის წინაშე მდგარი მარკეტინგული სიტუაციისათვის, მათი მოპოვებას, ანალიზს და ანგარიშ მიღებული შედეგების შესახებ.

თავი XII.

საწარმოს მოგებისა და რენტაბელობის ანალიზი

§ 1. ფინანსური შედეგების ანალიზის ამოცანები

საწარმოთა ეკონომიკური საქმიანობის ფინანსური შედეგები ხასიათდება მიღებული მოგების თანხით და რენტაბელობის ღონით. მოგება საბაზრო ეკონომიკის პირველხარისხოვანი კატეგორიაა და ცალსახად შეიძლება ითქვას, მოგების მაქსიმუმაცია ნებისმიერი საწარმოს მიზანია.

მიუხედავად იმისა, რომ მოგება საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფუნქციონირებს როგორც ასრულებს და იგი ეკონომიკური თეორიის თვითივე, დღემდე არ ცხრება კამათი მისი არსისა და ფორმების შესახებ. ცხოვრებაში უარყო მოგების მარქსისტული განმარტება. თანამედროვე ეკონომიკური აზრი მოგებას განიხილავს როგორც შემოსავალს წარმოების ფაქტორების გამოყენებიდან. არსებულ სასწავლო ლიტერატურაში მიღებულია მოგების შემდეგი განსაზღვრებანი: პირველი. მოგება გასამრჯელო სამეწარმეო საქმიანობის მომსახურებისათვის; მეორე. მოგება გასამრჯელოა ფირმის მართვაში გაღიანგისა და ნოვატორიისათვის; მესამე.

მოგება გასამრჯელო საჩუქარშეო საქმიანობის შედეგებინ განუსაზღვრელობისათვის, რისკისათვის.

ჩვენი აზრით, მოგების არსის გაგება შეიძლება ამ განმარტებითა კომპლექსურად წარმოღგენის პირობებში, ისინი ერთმანეთს ავსებენ. ანალიზის პროცესში „მოგების“ კატეგორია მრავალი კუთხით უნდა იქნეს შესწავლილი.

ღაგგემებისა და აღრიცხვის პრაქტიკაში მოგება შემოსავლის ნაწილია, რომელიც მიიღება წარმოებისა და მიმოქცევის სფეროში. რაოდენობრივად იგი წარმოადგენს სხვაობას ამონაგებსა (დღგ-ს, სააქციზო გადასახადის და ბიუჯეტში გადასახადების გადახდის შემდეგ) და რეალიზებული პროდუქციის სრულ თვითღირებულებას შორის. ამრიგად, საწარმო რაც მეტ რენტაბელურ პროდუქციას ყიდის, მით მეტ მოგებას ღებულობს და მით უკეთესია მისი ფინანსური მღგომარეობა. ამიგომ საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის ფინანსური შედეგები შესწავლილი უნდა იქნეს პროდუქციის რეალიზაციის და რესურსების გამოყენების საკითხებთან მჭიდრო კავშირში და რამღენდაც იგი სამმართველო ინფორმაციის კომპლექსური ანალიზის დასკენით თემას წარმოადგენს, იგი სამმართველო ანალიზის მეთოღიკის გაგრძელებაცაა და დასასრულიც.

ფინანსური შედეგების ანალიზის ძირითადი ამოცანებია:

- მოგებისა და რენტაბელობის გეგმურ მაჩვენებელთა რეალურობის დაღგენა;
- გეგმების შესრულების ღონის განსაზღვრა და გადახრების გამოვღენა;
- გეგმებიდან გადახრების გამომწვევი ფაქტორების დაღგენა და თითოეული მათგანის სიღიღის გამომვა;
- საწარმოთაშორისი მაჩვენებლების შეღარებითი ანალიზის საფუძველზე კი მოგების ზრღისა და რენტაბელობის ღონის ამალღების რემერეების გამოვღენა;
- რეკომენდაციების შემუშავება გამოვღენილი რემერეების ასამოქმეღებღად.

სამრეწველო გაერთიანებისა და ცალკეული საწარმოების მოგებისა და რენტაბელობის ანალიზის წყაროს წარმოადგენს ანგარიშგების ფორმები: № 1 „ბულაღტრული ბალანსი“, № 2 „ანგარიშგება ფინანსური შედეგების შესახებ“, თვითღირებულების ნაერთი, კალკულაციები და პირველადი აღრიცხვის მასალები.

ანალიზის დაწყებამღე საანალიზო მასალები მოიოხოვს მათი შეღგენის სისწორის შემოწმებას, გეგმების დაძაბულობის განსაზღვრას.

მოგებისა და რენგაბელობის ანალიზი უნდა ჩატარდეს შემდეგი თანამშრომლებით:

- სამეურნეო წლის მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი;
- სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი;
- დანარჩენი რეალიზაციიდან, სამუშაოებიდან და მომსახურებიდან მიღებული მოგების ანალიზი;
- საერთო და გაანგარიშებითი რენგაბელობის მაჩვენებლების ანალიზი;
- ცალკეული სახის პროდუქციის რენგაბელობის ანალიზი.

კანონის მიხედვით დასაბეგრ მოგებას წარმოადგენს „სამეურნეო წლის მოგება“. მის თანახმად, ფინანსური შედეგების სტრუქტურაში მოცემულია ახალი კატეგორია – „წლიური წმინდა მოგება“. ამრიგად, საერთოდ აღრეხვისა და ანალიზის პროცესში გამოიყენება მოგების შემდეგი მაჩვენებლები: სამეურნეო წლის მოგება; მოგება პროდუქციის რეალიზაციიდან, სამუშაოებიდან და მომსახურებიდან; მოგება დანარჩენი რეალიზაციიდან; ფინანსური შედეგები რეალიზაციისგარეშე ოპერაციებიდან, წლიური წმინდა მოგება.

„სამეურნეო წლის მოგება“ მოიცავს ძირითადი საქმიანობიდან მიღებულ მოგებას და ფინანსური ოპერაციებიდან მიღებულ მოგებას. ჩვეულებრივ, სამეურნეო საქმიანობიდან მიღებულ მოგებაზე გაუთვალისწინებული შემოსავლების მიმატებით და გაუთვალისწინებული გასაყვლების გამოკლებით მიიღება „სამეურნეო წლის მოგება (მარალი)“, რომელიც ექვემდებარება დაბეგვრას.

„წლიური წმინდა მოგება“ მიიღება დასაბეგრი მოგებიდან („სამეურნეო წლის მოგება“) გადასახადების გამოკლებით. იგი რჩება საწარმოს განკარგულებაში და წესდების შესაბამისად შეიძლება პროპორციულად მიმართული იყოს რემერეების შექმნაზე, დივიდენდების გასაყვამად, კაპიტალის გამრდაზე და ა. შ. თუ წლიური წმინდა მოგება არ განაწილდა განსამდგრული მიმართულებით, იგი წლის ბოლოს ბალანსში აისახება „გაუნაწილებელი მოგების სახით“.

§ 2. სამეურნეო წლის მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი

საწარმოს ფინანსური შედეგების ანალიზი უნდა დაეწყოთ „სამეურნეო წლის მოგების“ შესწავლით, კერძოდ, უნდა დავადგინოთ მოგების შემადგენლობა, სტრუქტურა, ღირებულება და გეგმის შესრულება საანგარიშ-

გებო პერიოდში. მოგების დინამიკის შესწავლის დროს აუცილებელია გავითვალისწინოთ ინფლაციური ფაქტორები. აღნიშნული საკითხების შესწავლისათვის შედგენილია ანალიზური ცხრილი (12. 1).

ცხრილი 12. 1

სამეურნეო წლის მოგების გავრცელების შესრულება
(ათ. ლარი)

მაჩვენებლები	წლის გაყიდვები	საანგარიშგებო წელს		წილი წინა წელს მომდინარე წელს	გადაზრდა + -	
		თვე გვე	მთლიან წელს		გადაზრდა +	გადაზრდა -
	1	2	3	4	5	6
სამეურნეო წლის მოგება მათ რიცხვში:	3423	4425	4766	107,7	+7,7	+39,2
ა) სასაქონლო პრო- დუქციის რეალიზა- ციიდან	3368	4267	4706	112,0	+12,0	+37,7
ბ) დანარჩენი რეალი- ზაციიდან	235	218	192	88,0	-12,0	-18,3
გ) რეალიზაციის გარეშე შეღები	-180	X	-132	X	X	48,0 -26,4

ცხრილიდან ჩანს, რომ საანგარიშგებო წელს ფაბრიკის მოგების გეგმა 7,7, ხოლო გასული წლის მაჩვენებელიდან შედარებით 39,2 პუნქტის გადაჭარბებით შესრულებია. მოგების წარმატებით შესრულება განპირობებულია სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების გეგმის გადაჭარბებით და წინა წელთან შედარებით რეალიზაციის გარეშე ბარალის შემცირებით, თუმცა 132 ათასი ლარის ბარალი ფაბრიკისათვის ცოტა როდია. ანალიზის დროს მისი გამოძვევე მიზეზები დეტალურად უნდა იქნეს გამოკვლეული.

საკვლევ ობიექტში ეს ბარალი გამოწვეულია ჯარიმებით, საურაფებით, საპირგამგებლოებით - 51,0 ათასი ლარი, ხოლო 81 ათასი ლარი ბარალია გასული წლების, გამოვლენილი საანგარიშგებო წელს. ბარალის გამოძვევე მიზეზები უნდა იქნეს გამოკვლეული.

§ 3. სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი

სასაქონლო პროდუქციიდან მისაღები მოგების სიდიდე რომ გაეიანგარიშოთ, საჭიროა სასაქონლო პროდუქციის ღირებულებას, საწარმოს საბითუმო ფასებითი, გამოვალკოთ ამავე სასაქონლო პროდუქციის სრული თვითღირებულება/ ანალოგიურად გაიანგარიშება ფაქტიურად რეალიზებული სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული ფინანსური შედეგიც (მოგება ან ზარალი).

წირველ რიგში, საჭიროა შევადგინოთ ცხრილი, რომელიც საშუალებას მოგეცემს განესაზღვროთ სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან ფაქტიურად მიღებული მოგების სიდიდე და მასზე არარეალიზებული სასაქონლო პროდუქციის ნაშთების გაელენა (ცხრილი 12. 2).

ცხრილი 12. 2

სასაქონლო პროდუქციის ბალანსი
(ათასი ლარი)

	სასაქონლო პროდუქციის სრული თვითღირებულება	სასაქონლო პროდუქცია საწარმოს საბითუმო ფასებით	მოგება (სგ. 2 – სგ. 1)
	1	2	3
წლის დასაწყისისათვის საწვობში არსებული და გადავზავნილი სასაქონლო პროდუქციის ნაშთები	2984	3102	118
სასაქონლო პროდუქციის გამოშვება	82244	87735	5401
წლის ბოლოსათვის საწვობში არსებული და გადავზავნილი სასაქონლო პროდუქციის ნაშთები	4134	5037	903
სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაცია (სტრ. 1 სტრ. 2 – სტრ. 3)	81094	85800	4706

სასაქონლო პროდუქციის ბალანსის მონაცემები ფაბრიკის საქმიანობას უარყოფითად ახასიათებენ, რამდენადაც ნაშთების სიდილე წლის დასაწყისთან შედარებით 1935 ათასი ლარითაა გაჭრდილი (5037 - 3102), რის შედეგადაც მოგება რეალიზაციიდან 903 ათასი ლარითაა შემცირებული.

ეს საკითხი უკავშირდება წარმოების მაჩვენებლების ანალიზს. დადგინდა, რომ წლის ბოლოსათვის ნაშთების ზრდა განაპირობა უხარისხო პროდუქციის გამოშვებამ.

ახლა უშუალოდ სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების გეგმის შესრულებაზე მოქმედ ფაქტორებს და მათი გამოშვების ხერხებს გავეყნოთ, რისთვისაც შევადგინოთ 12.3 ანალიზური ცხრილი*.

ცხრილი 12.3

**სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციის მაჩვენებლები
(ათასი ლარი)**

	დამტკიცებული გეგმით	გეგმით ფაქტობრივად რეალიზებული პროდუქციაზე	ანგარიშგებით
	1	2	3
საწარმოო თვითღირებულება	80777	80874	80859
წარმოების გარეშე ხარჯები	220	235	235
სრული თვითღირებულება	80907	81109	910 4
ამონაგები რეალიზაციიდან	85200	85800	85800
შედგენი:			
ა) მოგება	4207	4691	4706
ბ) ზარალი	—	—	—

რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ცვალებადობაზე გავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები: 1. სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობის ცვალებადობა; 2. სასაქონლო პროდუქციის საწარმოო თვითღირებულების ცვალებადობა; 3. წარმოების გარეშე ხარჯების ცვალებადობა; 4. სარეალიზაციო ფასების ცვალებადობა; 5. ასორტიმენტისა და სტრუქტურის ცვალებადობა.

რეალიზაციის მოცულობის ცვალებადობის გავლენის სიდიდის გასაზომ-

* მმართველობითი აღრიცხვისათვის შემოღებული უნდა იქნეს ანგარიშგება „სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაცია“ ფორმა.

მად რეალიზაციიდან მისაღებ გეგმურ მოგებას ვაზრავლებით რეალიზაციის გეგმის შესრულების პროცენტზე და მიღებულ თანხას ვაკლებთ გეგმურ მოგებას. χ სხვაობა იქნება საძიებელი სიდიდე. ცხრილის მონაცემების საფუძველზე გაანგარიშებას ასეთი სახე ექნება: $(4207 \times 100,7) = -29,0$ ლარს. ე. ი. რეალიზაციის მოცულობის 0,7 პუნქტით გამრდას მოგების სიდიდე 29,0 ათასი ლარით გაუმრდა. საწარმოო თვითღირებულებას, წარმოების გარეშე ხარჯებს და მოგებას შორის უკუპროპორციული დამოკიდებულება არსებობს. ცხრილის მე-2 და მე-3 სვეტებში ასახული მაჩვენებლების დაპირისპირება საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ ამ მაჩვენებლების ცვალებადობის გავლენა მოგების სიდიდეზე, რა თანხითაც ფაქტიურად რეალიზებული პროდუქციის გეგმური საწარმოო თვითღირებულება (მე-2 სვ.) აღემატება ფაქტიურად რეალიზებული პროდუქციის ფაქტიურ საწარმოო თვითღირებულებას (მე-3 სვ.), იმავე თანხით იზრდება მოგებაც და, პირიქით, შესაბამისი თანხით მცირდება მოგება. ასეთივე მეთოდით კით გამოვსახავთ წარმოების გარეშე ხარჯების ცვალებადობის გავლენაც.

ჩვენი მონაცემების მიხედვით, საწარმოო თვითღირებულების გავლენა გოლია 15,0 ათასი ლარის (80874-80879); ამ ფაქტორს მოგება 15 ათასი ლარით გაუმრდა. წარმოების გარეშე ხარჯების ცვალებადობის გავლენა მოგებაზე 0-ის გოლია (235,0-235,0).

ფასების ცვალებადობის გავლენის დასადგენად საჭიროა ერთმანეთს დაუპირისპიროთ ფაქტიურად რეალიზებული პროდუქციის მოცულობა გეგმური და ფაქტობრივი ფასებით; თუ პირველი აღემატება მეორეს, ეს მაჩვენებელია მოქმედი ფასების შემცირების, რაც მოგების თანხასაც შესაბამისად შემცირებს და პირიქით. მაგალითის მიხედვით, „ფასის“ ფაქტორის გავლენის გასაზომად 10. 3 ცხრილის მე-4 სტრიქონის მე-2 სვეტის თანხას ვაკლებთ ამავე სტრიქონის მე-3 სვეტის თანხას (85000-85800). ამრიგად, „ფასის“ ფაქტორის გავლენა „0“-ის გოლია.

მეხუთე ფაქტორის „ასორტიმენტის და სტრუქტურის“ გავლენის გასაზომად რამდენიმე ხერხი გამოიყენება. ყველაზე მარტივია „სალლოს“ წესი. მის მიხედვით, მეხუთე ფაქტორის გავლენის სიდიდე გოლია საერთო გადახრისა და წინა ოთხი ფაქტორის გავლენათა სიდიდეების ჯამის სხვაობისა.

ჩვენი მონაცემების საფუძველზე ამ ფაქტორის გავლენა გოლია 499 - $(29,0 + 15,0 + 0 + 0) - 455,0$ ათასი ლარის.

ასორტიმენტისა და სტრუქტურის ცვალებადობის მოგება გაუმრდა 455 ათასი ლარით.

ყველა ფაქტორის გავლენის ჯამი გოლი უნდა იყოს საერთო გადახრის. მართლაც $\Sigma = 499,0 - (29,0 + 15,0 + 455,0)$. ამ ხერხის უარყოფითი მხა-

რე იმაში მდგომარეობს, რომ მისი საშუალებით იქმნალება ნებისადა თუ უნებლიეთ დაშვებული შეცდომა წინა თიხი ფაქტორის გაუღენის გაზომვისას. ამ უხერხულობის თავიდან აცილების მიზნით გაზომვას აწარმოებენ შემდეგი ხერხით:

მოგება ფაქტიური ასორტიმენტი და გეგმური მაჩვენებლებით რეალიზაციის დროს შეადგენდა 4691,0 ათას ლარს. თუ გეგმურ მოგებას გააიმრავლებთ რეალიზაციის გეგმის შესრულების პროცენტზე, მივიღებთ მოგების სიდიდეს გეგმური ასორტიმენტის დაცვის პირობებში:

$$\frac{(4207 \times 100,7)}{100} = 4236,0 \text{ ათას ლარს. ამ ორ მაჩვენებელს შორის სხვაობა}$$

გამოწვეული იქნება მხოლოდ ასორტიმენტის ცვალებადობით: 4691,0–4236,0=455,0 ათ. ლარს, რაც ემთხვევა გაანგარიშებულს. ანალიზის შედეგები დაკავშირებული უნდა იქნეს რეალიზაციისა და პროდუქციის თვითღირებულების უკვე ჩატარებულ ანალიზის შედეგებთან, სადაც პასუხია გაცემული გამოვლენილ ნაკლოვანებათა წარმომშობ მიზეზებზე.

პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების ანალიზის შემდეგ მიზანშეწონილია განხილულ იქნეს დანარჩენი რეალიზაციის შედეგები. დანარჩენი რეალიზაციის ცნებაში იგულისხმება არასამრეწველო ხასიათის მეურნეობათა მიერ წარმოებული პროდუქციის რეალიზაცია, მაგალითად, დამზმარე სოფლის მეურნეობა; დამამზადებელი ორგანიზაცია; აეგომეურნეობის მომსახურება. გარდა ამისა, მასვე მიეკუთვნება ნაყიდი ნაკეთობებისა და საქონლის შედეგები.

ანალიზის დროს ყურადღებით უნდა იქნეს შესწავლილი თითოეული სფეროს მიხედვით მოგების დინამიკური ცვალებადობა და მისი გამოწვევი მიზეზები.

§ 4. მოგების გეგმის შესრულების ოპერატიული ანალიზი

საწარმოს მოგების გეგმის წარმატებით შესრულებისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება მოგების ოპერატიულ ანალიზს, რომელიც დღეების მიხედვით სისტემაგურად უნდა ხორციელდებოდეს რეალური ინფორმაციის საფუძველზე. მოგების ოპერატიული ანალიზი უნდა გარდებოდეს პროდუქციის გამოშვების, თვითღირებულების, გადაგზავნის და რეალიზაციის მაჩვენებლებთან მჭიდრო კავშირში, რამდენადაც

ისინი ურთიერთდაკავშირებული სიდიდეები არიან. ანალიზის . ივის სა-
ჭირო ინფორმაცია მოპოვებული უნდა იქნას მიმდინარე აღრიცხვიდან,
შესაბამისი უბნებიდან, ქრონოლოგიურად და სისტემურად, უნდა აისახე-
ბოდეს საქვიალურ ცხრილებში, რომ ნათლად ჩანდეს გადახრები გეგმუ-
რი მაჩვენებლებიდან. ყოველ პოზიციაში მიღებული გადახრის შესახებ
ოპერატიულადვე უნდა ხდებოდეს გამომწვევი ფაქტორების დადგენა და
უარყოფითი მიზეზების სალიკვიდაციოდ ღონისძიებების გაგარება.

მოგების მაქსიმიზაციის პირობები*. შრომის წინა თავებში განვიხი-
ლეთ თითქმის ყველა ის ძირითადი ფაქტორი, რომელნიც გაელენას ახ-
ლენენ ფინანსურ შედეგებზე. მიკროეკონომიკის თანამედროვე მოთხოვ-
ნათა შესაბამისად, ყოველი ფირმა თვითონ ირჩევს მოლულს, თუ რა რა-
ოდენობა აწარმოოს, რა გექნოლოგიით და როგორი უნდა იყოს მოგება.
თუ მოლელი, რომელსაც საწარმო იყენებს, ითვალისწინებს მოგების მაქ-
სიმიზაციას, მაშინ ფირმის საწარმოო გეგმაც მასთან უნდა იყოს შესაბა-
მისობაში მოყვანილი.

ყველა ფირმის მფლობელს სურს, რომ ფირმამ აირჩიოს ისეთი ბიზნეს-
გეგმა, რომელიც მოახლენს ფირმის საბაზრო ღირებულების მაქსიმიზაცი-
ას. თუ ფირმა ახლენს მოგების მაქსიმიზაციას და ირჩევს გარკვეული „Y“
ნაწარმის მიწოდებას, მაშინ იგი უნდა ცდილობდეს „Y“-ის წარმოების ხარ-
ჯების მინიმიზაციას. თუ ეს ასე არ ხდება, იარსებებს ნაწარმის „Y“ ერთე-
ულის წარმოების უფრო იაფი გზები, რაც ნიშნავს, რომ ეს ფირმა მოგების
მაქსიმიზაციას პირველ ადგილზე არ აყენებს. ამრიგად, ირკვევა, რომ პირ-
ველ რიგში უნდა გაეარკვიოთ, თუ როგორ შეიძლება „Y“ ნაწარმის წარ-
მოების ნებისმიერი ღონის შესაბამისი ხარჯების მინიმიზაცია, შემდეგ უნ-
და ენახოთ, ნაწარმის რომელი ღონე წარმოადგენს ნაწარმის მოგების მაქ-
სიმიზაციისათვის საჭირო ღონეს. ამ პრობლემური საკითხების გადაჭრა
კომპლექსური გექნიკურ-ეკონომიკური ანალიზის გარეშე შეუძლებელია.

მოგების მაქსიმიზაციის ლოგიკიდან გამომდინარეობს, რომ კონკურენ-
ციის პირობებში ფირმის მიწოდების ფუნქცია ნაწარმის ფასის მრდადი
ფუნქცია უნდა იყოს, ხოლო თითოეული ფაქტორის მოთხოვნის ფუნქცია
– ამ ფაქტორის კლებადი ფუნქცია.

მოგების მაქსიმიზაციის ლოგიკა რომ დაცული იყოს ფირმაში, აუცო-
ლებელ პირობას წარმოადგენს ფინანსური ინფორმაციის ოპერატიული
და სისტემური ანალიზი და მისი შედეგების ოპერატიული რეალიზაცია.
ამ ამოცანების განხილვას ეძღვნება შრომის III ნაწილი.

* კელრ. ვარიანი, მიკროეკონომიკა თანამედროვე მიღგომა (თარგმანი
ინგლისურიდან), თბილისი, 1993.

§ 5. მოგებ ს განაწილებისა და გამოყენების ანალიზი

„ქეწარმეთა შესახებ“ კანონი არეგულირებს საწარმოთა ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებში მოგების უანაწილებლის ზოგად პრინციპებს. საქართველოს საგადასახადო კოდექსით განისაზღვრება საწარმოს მოგების გადასახადის სიდიდე. კოდექსის 46-ე მუხლის მიხედვით, საწარმოს დასახეური მოგება იბეგრება 20 პროცენტით. რაც შეეხება საწარმოს განკარგულებაში დაგოვებულ მოგების განაწილებას, იგი საწარმოს წესდებით განისაზღვრება.

სახეობა დასახეურ მოგებასა (სამეურნეო წლის მოგება) და ბიუჯეტში მოგების გადასახადის სიდიდეებს შორის წარმოადგენს საწარმოს განკარგულებაში დაგოვებულ წმინდა მოგებას.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საწარმოთა ნორმალური ფუნქციონირებისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება საწარმოს განკარგულებაში დაგოვებული მოგების გონივრულად გამოყენებას. მმართველობის პრინციპების მიხედვით, წმინდა მოგების სარეკომენდაციო სქემა ასეთია:

ა) წმინდა მოგების ერთი ნაწილით უნდა შეიქმნას დაგროვების ფონდი წარმოების გაფართოებისათვის;

ბ) მეორე ნაწილით უნდა შეიქმნას მოხმარების ფონდი – მომუშავეთა მაგერიალური წახალისებისათვის;

გ) მესამე ნაწილით კი უნდა შეიქმნას საწარმოს სარეზერვო ფონდი;

დ) მეოთხე ნაწილი უნდა გაიყოს პერსონალზე დივიდენდების სახით.

მოგების განაწილება ყველაზე პრობლემაური საკითხია, რადგან აქ ერთმანეთს უპირისპირდება სახელმწიფოს, საწარმოებისა და მომუშავეთა ინტერესები. სახელმწიფო დაინტერესებულია ბიუჯეტში მიიღოს რაც შეიძლება მეტი მოგება; საწარმოს ხელმძღვანელობა მისწრაფების მოგების დიდი ნაწილი მიმართოს წარმოების კელაქმარობების გაფართოებისათვის; მომუშავეები დაინტერესებულნი არიან შრომის ანაზღაურების ამაღლებით.

ქვეყნის ინტერესები მოითხოვს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებებისათვის მოგების განაწილების საკითხში მიღწეულ იქნეს სახელმწიფოს, საწარმოთა და მომუშავეთა ინტერესების დაკმაყოფილების ოპტიმალური პარამნიტება.

ჩხადია, რომ თუ სახელმწიფო საწარმოს ბეგრავს ძალიან მაღალი გადასახადისა, ეს საწარმოს განვითარებას სტიმულს არ აძლევს, მცირდება წარმოების მოცულობა და შედეგად ბიუჯეტში შენატანებიც. იგივე შეიძ-

ლება მოხლეს იმ შემთხვევაშიც, თუ მოგების მთელი თახხა მოხზარდება მომუშავეთა მაგერიალურ სტამპულირებას. ამ შემთხვევაში პერსპექტივაში მცირდება პროდუქციის წარმოება, რამდენადაც ვერ განახლდება ძირითადი საწარმოო ფონდები, შექცირდება საკუთარი საბრუნავი კაპიტალი, რაც საბოლოო ანგარიშით გამოიწვევს მომუშავეთა ცხოვრების დონის დაწევას და სამუშაო ადგილების შემცირებას. თუ შექცირდება მოგების ხვედრითი წილი შრომის მაგერიალური სტამპულირებისათვის, ეს თავის მხრივ გამოიწვევს მომუშავეთა მაგერიალური დაინტერესების შემცირებას და შედეგად წარმოების უფექტიანობის შექცირებას.

ამრიგად, ლოგიკურია ის აზრი, რომ ქვეყანაში საერთოდ და თითოეულ საწარმოში უნდა მოიძებნოს მოგების განაწილების ოპტიმალური ვარიანტი, რაშიც ეკონომიკურმა ანალიზმა უნდა ითამაშოს დიდი როლი.

მოგების გამოყენების ანალიზისათვის შედგენილია 12. 4 ცხრილი.

ცხრილი 12. 4

მოგების გამოყენების მონაცემები
(ათას ლარ.)

მაჩვენებლები	გეგმა	ფაქტობრივი	გადახრა
1. მოგება პროდუქციის რეალიზაციიდან	4207	4706	+499
2. მოგება სხვადასხვა სახის საქმიანობიდან	18	60	+42
3. სამეურნეო წლის მოგება	4425	4766	+341
4. გასული წლის ზარალი	25	27	+2
5. შეღავათიანი მოგება	—	—	—
6. დასაბეგრი მოგება (სტრ. 3-სტ. 4-სტ. 5)	4400	4739	+399
7. მოგების გადასახადი (20%)	880	948,0	+68
8. საწარმოს განკარგულებაში დარჩენილი მოგება (სტ. 6-სტ. 7)	3520	3791	+271
9. წმინდა მოგების განაწილება:			
ა) სარეზერვო ფონდში	176	190	+14
ბ) დაგროვების ფონდში	1760	2085	+325
გ) მოხმარების ფონდში	1584	1516	-68

2.4 ცხრილის მონაცემები ასახავენ დასაბეგრი მოგების, წმინდა მოგების და მისი წარმოების ფონდებში განაწილების პროცესს.

ფონდების ფორმირებისა და გამოყენების ანალიზში გვიჩვენებს რამდენად და რას ანგარიშზე შეიყვალა ფონდებში ანარიცხების სიდილე.

ცხრილიდან ჩანს, რომ საწარმოს განკარგულებაში დარჩენილი მოგება გეგმასთან შედარებით 271,0 ათასი ლარიით გაიზარდა, მ. შ. შესაბამისად სარგებრეო ფონდში 14,0 ათასი ლარით, ხოლო დაგროვების ფონდში - 325,0 ათასი ლარით. ამავე დროს, მოხმარების ფონდის გეგმა ვერ შესრულდა 68,0 ათასი ლარით, რაც ცუდად ახასიათებს საწარმოს ხელმძღვანელობის საქმიანობას. ეს მომენტი დამატებით კვლევა-ძიებას მოიხიოს. საერთოდ, დაგროვებისა და მოხმარების ფონდებში ანარიცხების სიდილე დამოკიდებულია წმინდა მოგების სიდილეზე და ფონდებში ანარიცხების კოეფიციენტებზე.

ანალიზის დროს ეს მაჩვენებლები ურთიერთკავშირში უნდა იქნეს განხილული, შესწავლილი უნდა იქნეს თვით კოეფიციენტების დაღვნის წესიც. ყოველი საწარმოს ხელმძღვანელი დაინგერესებული უნდა იყოს მომუშავეთა ცხოვრების დონის გაუმჯობესებით, რადგან იგი შრომის ნაყოფიერების ზრდის ძირითადი პირობაა.

საწარმოში მოგების განაწილებისა და გამოყენების ანალიზის დროს, როცა საქმე ეხება მოხმარების ფონდის შესწავლას, საჭიროა გვეჩინდეს ათელის წერტილები. ასეთებად გვევლინება: „სამომხმარებლო კალათა“, „მოხმარების მინიმალური დონე“, „სიღარიბის ზღვარი“ და სხვა.

როგორც აღვნიშნეთ, „სამომხმარებლო კალათა“ წარმოადგენს ადამიანთა არსებობისათვის საჭირო საქონელთა მინიმუმს, ღირებულებით ფორმაში. ანალიზის დროს სწორედ მის მიხედვით უნდა ხლებილეს საწარმოს საქმიანობის შეფასება, მუშა-მოსამსახურეთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების დონისძიებების სარგებლიანობის შეფასება.

§ 6. რენგაბელობის მაჩვენებელთა სისგემა და მათი ანალიზური მნიშვნელობა

რენგაბელობა ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობის განმამოგებელი მაჩვენებელია. საწარმოების რენგაბელობის დონე (ნორმა) განაგარიშება რამდენიმე მეთოდით: 1. მოგების შეფარდებით ძირითადი საშუალებებისა და ნორმირებული საბრუნავი საშუალებების საშუალო წლიურ ღირებულებასთან; 2. მოგების შეფარდებით რეალიზებული პროდუქციის სრულ თვითღირებულებასთან. რენგაბელობის პირველი მაჩვენებელი გამოხატავს საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობას,

$$194 \text{ ჰქმ.წ. დონე} = \frac{\text{მი.ბესა} \cdot 100}{\dots} = +9\%$$

ხოლო მეორე – მიმდინარე დანახარჯების გამოყენების ეფექტიანობას. გამოიყენება პროლუქციის ცალკეულ სახეობათა რენგაბელობა. იგი გაიანგარიშება შესაბამისი პროლუქციის გამოშვებით ან რეალიზაციით მიღებული მოგების თვითღირებულებასთან შეფარდებით. /

ამრიგად, როგორც ჩამოთვლილი მაჩვენებლების არსიდან ჩანს, ისინი მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევიან საწარმოო ფონლებისა და მიმდინარე დანახარჯების ეფექტიანობის შესახებ და, რაც მთავარია, შესაძლებლობას იძლევიან მათი ცვალებადობის გამომწვევი ფაქტორების გაელენის კიდიდის გამოშვისას.

ანალიზის გმით ღრმად უნდა იქნეს შესწავლილი, თუ რომელ ფაქტორის გაელენის შედეგია რენგაბელობის ფაქტიური ღონის გაახრა გეგმურიდან და რა მოშების გატარება საჭირო მისი ამაღლებისათვის. /

საწარმოს რენგაბელობა, თავის შხრივ, იყოფა საერთო და გაანგარიშებით რენგაბელობად.

საერთო რენგაბელობა გაიანგარიშება როგორც საბალანსო მოგების პროცენტული შეფარდება ძირითადი საწარმოო ფონლების და ნორმირებული საბრუნავი საშუალებების საშუალო წლიური ღირებულების ჯამთან.

გაანგარიშებითი რენგაბელობა გაიანგარიშება გაანგარიშებითი მოგების (საბალანსო მოგებას გამოკლებული მიზნობრივი დანიშნულების მოგების თანხა, სარგებელი ბანკის კრედიტისათვის) შეფარდებით ძირითადი საშუალებებისა და ნორმირებული საბრუნავი საშუალებების ღირებულებასთან.

რენგაბელობის ასეთი მაჩვენებლის უპირატესობა იმაში გამოიხატება, რომ იგი გვიჩვენებს საწარმოო ფონლების გამოყენების ეფექტიანობას. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ რენგაბელობის ღონის ცელიებაზე მოქმედი ფაქტორები, რომლებიც რენგაბელობის ფორმულის შემადგენელ ნაწილებს წარმოადგენენ, ხშირად წარმოების ეფექტიანობაზე უშუალოდ (აბსოლუტური სიდიდის მიხედვით) გაელენას არ ახლენენ, ვინაიდან არ გვიჩვენებენ წარმოებაში ავანსებული სახსრების გამოყენების ეფექტიანობას. მაგ., ძირითადი საწარმოო ფონლების ყოველგვარი, მათ შორის მისი აქტიური ნაწილის გადიდება მოქმედი მეთოდიკის მიხედვით დაბლა სწევს რენგაბელობის მაჩვენებელს. სინამდვილეში გექნიკური პროგრესი, რომელსაც, როგორც წესი, თან სდევს ძირითადი საწარმოო ფონლებისა და მომუშავეთა ფონდშიარალების ზრდა, წარმოების ეფექტიანობის და მათ შორის რენგაბელობის ღონის ამაღლების მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს. გემოაღნიშნულის გამო მოგიერთმა ეკონომისგმა რენგაბელობის ფორმულაში რიგი შესწორებანი შეიტანა. ეკონომიკურ ლიგე-

რაგურაში ეს ძიება დღემდე გრძელდება. გამოქვეყნებულ მოსაზრებებს შორის აღსანიშნავია პროფ. ა. შერეშევის* აზრი, რომელიც რენგაბელობის მოქმედი ფორმულით ალგებრული გარდაქმნის გზით გეაძლევის რენგაბელობის კოეფიციენტის გაანგარიშების ახალ წესს.

ა. შერეშევის მეთოდიკა რენგაბელობის ანალიზის მოქმედი მეთოდისაგან იმით განსხვავდება, რომ აქ რენგაბელობის დონეზე მოქმედ ფაქტორებად გვევლინებიან არა მოგებისა და საწარმოო ფონლების აბსოლუტური მაჩვენებლების ცვალებადობა, არამედ ისეთი შეფარდებითი განზოგადებული მაჩვენებლები, როგორცაა:

1. 1 ლარ რეალიზებულ სასაქონლო პროდუქციაზე მოგების სიდიდე;
2. ფონლუკუება;
3. ნორმირებულ საბრუნავ საშუალებათა ბრუნვალობა ჯერებში.

რენგაბელობის გაანგარიშების ახალ ფორმულას გვითავაზობს პროფ. ს. ბარნგოლცი. ამ ფორმულის მიხედვით შეგვიძლია გავზომოთ რენგაბელობის დონეზე მოქმედი ისეთი ფაქტორების გავლენის სიდიდეები, როგორცაა: 1. ერთი ლარი პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგება, 2. ფონდგევალობა და 3. საბრუნავ საშუალებათა ბრუნვალობა.

რენგაბელობის ანალიზის მეთოდიკის სრულყოფის საქმეში მნიშვნელოვნად უნდა ჩაითვალოს პროფ. ფ. მენთეშაშვილის მიერ შემოთავაზებული რენგაბელობის ფორმულა, რომელიც პროფ. ს. ბარნგოლცის ფორმულისაგან იმით განსხვავდება, რომ მან ფორმულაში დამატებით შეიტანა ცალკეული ნაკეთობის რენგაბელობის მაჩვენებელი. როგორც ავტორი აღნიშნავს, მისი ფორმულის გამოყენებით საშუალება გვეძლევა გავზომოთ რენგაბელობის დონის ცვლილებაზე მოქმედი შემდეგი ფაქტორები: ცალკეულ ნაკეთობათა რენგაბელობა; დანახარჯები ერთი ლარის რეალიზებულ პროდუქციაზე; ფონდგევალობისა და ბრუნვალობის კოეფიციენტები, რაც ნამდვილად აუმჯობესებს რენგაბელობის ფაქტორულ ანალიზს. რენგაბელობის გაანგარიშების ამ მეთოდიკას გარკვეული ნაკლოვანებანიც გააჩნია. ცნობილია, რომ საწარმოში ერთი და იგივე ნელდევლიდან, ხშირ შემთხვევაში, რამდენიმე სახის პროდუქციას ამზადებენ, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც წარმოების ტექნოლოგიური პროცესით, ისე ამ პროცესის ხანგრძლივობითა და საბითუმო ფასებით. თავისთავად ცხადია, ასეთ შემთხვევაში შეუძლებელია გარკვევა იმ ძირითადი და საბრუნავი საშუალებების სიდიდისა, რომელიც გამოყენებული იქნება ამა თუ იმ ნაწარმის დამზადებაზე, ამიტომ საჭი-

* ფ. მენთეშაშვილი, სამრეწველო საწარმოთა და გაერთიანებათა საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბილისი, 1984, გვ. 300.

რომ ცალკეული ნაკეთობის რენგაბელობის განსაზღვრა მოგების შეფარდება თვითღირებულებასთან.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ მაჩვენებლების სრულყოფასთან ერთად პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება საანალიზო ისეთი მაციის რეალურობას და, თავისთავად ცხადია, ანგარიშების ფორმირების ყველა რეკომენდაციის შევსებას, რაც, სამწუხაროდ, ხშირად არაა დარღვეული.

ცალკეული ნაკეთობის რენგაბელობის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს პროდუქციის სახეობის მიხედვით გამოვავლინოთ ფასწარმოქმნის საკლასიფიკაციის საფუძველზე დაესახოთ ცალკეული სახეობის პროდუქციის მარალიანობის აღმოფხვრის ღონისძიებანი. ამავე დროს, ცალკეული სახეობის პროდუქციის მიხედვით რენგაბელობის გამოანგარიშება საშუალებას მოგცემს ერთმანეთს შეედაროთ სხვადასხვა საწარმოთა მაჩვენებლები და ამ გზით გამოვავლინოთ გამოუყენებელი რემონტები.

ცალკეული ნაკეთობის რენგაბელობის ანალიზის წყაროა ცალკეულ ნაკეთობათა კალკულაციები, დანახარჯთა ნორმები, ნორმატივები.

რენგაბელობის დონეზე მოქმედ ფაქტორთა გავლენის სიდიდის გამოთვლისათვის მიზანშეწონილია გამოყენებული იქნას ჯაჭურთა ჩანმის ხერხი.

რენგაბელობის მიმართ განხილული მაჩვენებლების გარდა, არსებობს რენგაბელობის ახალი მაჩვენებლები, რომლებიც ძირითადად გამოიყენება კაპიტალის და ინვესტიციების გამოყენების ეფექტიანობის შესასწავლად და სხვა. ასეთი მაჩვენებლები განხილულია მომდევნო პარაგრაფში.

§ 7. რენგაბელობის მაჩვენებელთა თანამედროვე სისტემა

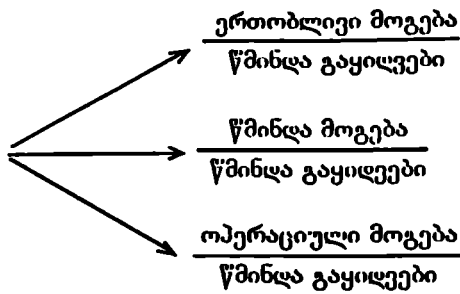
თანამედროვე მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების თეორიასა და პრაქტიკაში გამოიყენება რენგაბელობის შემდეგი მაჩვენებლები:

I. პროდუქციის რეალიზაციის რენგაბელობის მაჩვენებლები

- ა) გაყიდვების მომგებიანობის კოეფიციენტი
- ბ) გაყიდვების რენგაბელობის კოეფიციენტი

ა) გაყიდვების მომგებიანობის კოეფიციენტი გაიანგარიშება მოგების შეფარდებით რეალიზებული პროდუქციის ღირებულებასთან. ამ კოეფიციენტის გაანგარიშებისას შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას: 1. ერთობლივი მოგების მოცულობა. 2. წმინდა მოგების მოცულობა. 3. თქვენი მოგების მოცულობა. ე. ი.

გაყიდვების
მომგებიანობის =
კოეფიციენტი

ეს კოეფიციენტი მიგვითითებს გაყიდვების (რეალიზებული პროდუქციის ღირებულების) ერთ ფულად ერთეულში ერთობლივი, წმინდა ან ოპერაციული მოგების ხვედრით წილზე. მისი ზრდა მიგვითითებს თვითღირებულების შემცირებაზე, შემცირება კი – პირიქით.

ამ მაჩვენებლის შედარებისას წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან აუცილებელია გამოვიყენოთ ურთიერთ შესადარი ფასები ან გაერთიანების წინ რეალიზებულ საქონელზე ფასების დინამიკა განსახილველ პერიოდში.

ბ) გაყიდვების რენტაბელობის კოეფიციენტი საშუალებას იძლევა ერთმანეთს შევადაროთ წარმოების ხარჯები და რეალიზებული პროდუქციის ღირებულება და განვსაზღვროთ რამდენი ფულადი ერთეული დანახარჯი მოდის რეალიზებული პროდუქციის ღირებულების 1 ფულად ერთეულზე.

II. აქტივების რენტაბელობის მაჩვენებლები

აქტივების რენტაბელობის მაჩვენებლები მოიცავენ:

ა) აქტივების რენტაბელობის კოეფიციენტს

ბ) რეალური ძირითადი კაპიტალის (არასაბრუნავი მატერიალური აქტივების) რენტაბელობის კოეფიციენტს.

ა) აქტივების რენტაბელობის კოეფიციენტი გაიანგარიშება წმინდა მოგების შეფარდებით აქტივების საერთო ღირებულებასთან და იგი წარმოადგენს იძლევა ფირმის უნარზე ეფექტიანად გამოიყენოს კაპიტალი.

ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ რამდენი ფულადი ერთეული დასჭირდა ფირმას მოგების 1 ფულადი ერთეულის მისაღებად (აქტივების რენტაბელობის კოეფიციენტის შედარება საშუალოდარგობრივ ანალოგიურ მაჩვენებელთან წარმოადგენს იძლევა ფირმის კონკურენტუნარიანობაზე. ამ

მაჩვენებლის გაანგარიშება სხვა ხერხითაც შეიძლება, კერძოდ, გაყიდვების მომგებიანობის კოეფიციენტის გამრავლებით აქტივების ბრუნვადობის კოეფიციენტზე.

აქტივების რენგაბელობის კოეფიციენტის გაანგარიშებისას აქტივების წიათულება როგორც მესაკუთრეთა, ისე კრედიტორთა საშუალებებია, ვინაიდან აქტივების დაფინანსება ხდება როგორც საკუთარი, ისე ნასესხები საშუალებებით.

რეალიზებული პროდუქციის ღირებულების შეფარდება აქტივების საერთო ღირებულებასთან წარმოდგენას იძლევა საბრუნავი და არასაბრუნავი კაპიტალის, ე. ი. ფირმის განკარგულებაში არსებული ყველა საშუალების გამოყენების რენგაბელობაზე.

ბ) რეალური ძირითადი კაპიტალის (არასაბრუნავი მაგერიალური აქტივების) რენგაბელობის კოეფიციენტი გაიანგარიშება ფორმულით:

$$\frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{რეალური ძირითადი კაპიტალი}}$$

ამ მაჩვენებლის დინამიკაზე გავლენას ახდენს როგორც ფირმის კაპიტალის სტრუქტურა, ე. ი. მასში საბრუნავი და არასაბრუნავი კაპიტალის (ფონდების) ხვედრითი წილი, ისე თვითონ ძირითადი ფონდების სტრუქტურა, მასში აქტიური და პასიური ნაწილების ხვედრითი წილი, ასევე ძირითადი ფონდების მდგომარეობა და მისი გამოყენების ინტენსივობა.

რეალიზებული პროდუქციის ღირებულების შეფარდება რეალური ძირითადი კაპიტალის (ძირითადი ფონდების) ღირებულებასთან წარმოდგენას იძლევა მაგერიალურ აქტივებში დაბანდებული სახსრების გამოყენების ეფექტიანობაზე.

III. საკუთარი და ნასესხები კაპიტალის რენგაბელობის მაჩვენებლები

საკუთარი და ნასესხები კაპიტალის რენგაბელობის მაჩვენებელთა ჯგუფი მოიცავს:

- ა) საკუთარი კაპიტალის რენგაბელობის კოეფიციენტს
- ბ) ინვესტირებული კაპიტალის ეფექტიანობის კოეფიციენტს

ა) საკუთარი კაპიტალის რენგაბელობის კოეფიციენტი გაიანგარიშება წმინდა მოგების შეფარდებით საკუთარ კაპიტალთან და ახასიათებს დაფინანსების საკუთარი წყაროების გამოყენების ეფექტიანობას, ანუ საკუთარი კაპიტალის რენგაბელობას. იგი გვიჩვენებს წმინდა მოგების რამ-

ლენი ფულადი ერთეული მიიღო ფირმამ საკუთარი კაპიტალის საშუალოწლიური ღირებულების 1 ფულად ერთეულზე/ჩვეულებრივ, ერთმანეთს უღარებენ ყველა სახის აქტივების რენტაბელობას და საკუთარი საშუალებების რენტაბელობას. ამ მაჩვენებლის ღირებულება გაელენას ახლეს საფონდო ბირჟაზე ფირმის აქციების კოტირებაზე.

(ბ) ინვესტირებული კაპიტალის ეფექტიანობის კოეფიციენტი

მოგება გადასახადების გადახდამდე + გადახდილი პროცენტები

საკუთარი კაპიტალი + გრძელვადიანი ნასესხები კაპიტალი

ეს კოეფიციენტი განსაზღვრავს, თუ რამდენად ეფექტიანად იყენებს ფირმა ინვესტირებულ საშუალებებს, ე. ი. რა შემოსავალს ღებულობს დაბანდებული ყველა სახის სახსრების ერთ ფულად ერთეულზე. 'ამ მაჩვენებლის განსაზღვრისას მიზანშეწონილია გამოვიყენოთ გადასახადების გადახდამდე მოგება და არა წმინდა მოგება, ვინაიდან გადასახადების სიდიდე განისაზღვრება სახელმწიფოს მიერ და დამოკიდებული არაა ფირმის სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობაზე. გარდა ამისა, ერთობლივი მოგება მოიცავს გადახდილი პროცენტების თანხასაც, რომლის სიდიდეც ასევე ფირმის გარეთ განისაზღვრება.

უნდა აღინიშნოს, რომ რენტაბელობის მაჩვენებელთა საერთაშორისო სისტემასა და სამამულო ანალოგიურ მაჩვენებლებს შორის არსებითი განსხვავება არ შეინიშნება, მცირე განსხვავებანი კი გასათვალისწინებელია.

თანამედროვე მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში გამოყენებული წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებელთა სისტემა პირობითად შეიძლება ორ ჯგუფად გაიყოს: ა) წარმოების სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის მაჩვენებლები და ბ) წარმოების ფინანსური მდგომარეობისა და გადახდისუნარიანობის მაჩვენებლები.

როგორც ამ მაჩვენებლების შინაარსობრივი ანალიზი ცხადად იხილება, ისინი მთლიანად მოიცავენ სამაშულო თეორიით დამუშავებულ ანალიტიკურ მაჩვენებლებს. განსხვავება მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ იქ წინა პლანზეა წამოწეული საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებისადმი მისადაგებული ფინანსური სფეროს ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხები, როგორცაა: აქციონერული კაპიტალის შემოსავლიანობა, ფულადი ნაკადების დენალობა და ფინანსური პროგნოზირება, ლიკვიდურობა, ფინანსური მდგრადობა, რისკის დონე და სხვა. შრომის III ნაწილი სწორედ ამ საკითხების განხილვას ეთმობა.

თავი XIII.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის ფუნქციები და ამოცანები

§ 1. ფინანსური ანგარიშგების არსი და სახეები

ფინანსური ანგარიშგება ასახავს საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის შესახებ იმ აუცილებელ ინფორმაციას, რომელიც ბასს-ით არის გათვალისწინებული გამოსაქვეყნებლად (საჯარო ინფორმაცია). /

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზი მრავალმხრივი, შემეცნებითი პროცესია; მიზნად ისახავს საკვლევი ობიექტის ამსახველი ინფორმაციის ანალიზის საფუძველზე ამომწურავი პასუხი გასცეს ობიექტის ფინანსური მდგომარეობით დაინტერესებულ ყველა სუბიექტს.

საწარმოთა ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების ასახვისათვის მრავალი სახის ანგარიშგება ღვება, სხვადასხვა ფორმაციით, სხვადასხვა პერიოდისათვის და სხვადასხვა მომხმარებლისათვის. განასხვავებენ: ა) ში-

და ანგარიშგებას (საწარმოს მართვისათვის) და ბ) საგარეო ანგარიშგებას - კრედიტორებისათვის, აქციონერებისათვის, საგადასახადო ორგანოებისათვის და სხვა. საგარეო ანგარიშგებას ფინანსურ ანგარიშგებას უწოდებენ.

ფინანსური ანგარიშგება, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს საგარეო და საშინაო. საგარეო ფინანსურ ანგარიშგებას აღემატება გემდგომი ორგანოების მიერ დამტკიცებული ფორმაგის მიხედვით და გათვალისწინებულია მაკონტროლებელი ორგანიზაციებისათვის. შიდა საფინანსო ანგარიშგებები გამოიყენება ხელმძღვანელობის მიერ მიმდინარე პროცესების ანალიზისათვის. ისინი შეიძლება შედგენილი იქნეს ნებისმიერი პერიოდისათვის, ნებისმიერი ფორმით.

საფინანსო ანგარიშგების მრავალი ტიპი არსებობს. ყველაზე მეტად გავრცელებულია ტიპები, რომლებიც გამოიყენება ყველა საწარმოსა და ორგანიზაციის მიერ: 1. ბუღალტრული ბალანსი. 2. ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ.

ბალანსი ფირმის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ყველაზე სრულყოფილ ინფორმაციას იძლევა დროის გარკვეული პერიოდისათვის. მასში ასახულია ინფორმაცია ძირითადი აქტივების, საბრუნავი სახსრების, მიმდინარე ვალდებულებებისა და საკუთარი კაპიტალის შესახებ.

ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ წარმოადგენს საწარმოს შემოსავლებისა და ზარალის შესახებ ინფორმაციის ძირითად წყაროს. მასში ასახულია რეალიზებული პროდუქციის მოცულობა საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში, დანახარჯები ამ პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციაზე, დამატებითი ხარჯები, გადასახადები და წმინდა მოგება.

საფინანსო ანგარიშგების ტიპებს მიეკუთვნება:

ა) საგადასახადო ანგარიშგება, რომელიც ქვეყნის საგადასახადო კოდექსითაა რეგლამენტირებული და სპეციალური ფორმით წარედგინება საგადასახადო ორგანოებს. ანგარიშგების ეს ფორმები საგადასახადო ორგანოებს აწვდიან იმ ფინანსურ ინფორმაციას, რომლითაც მოწმდება ბიუჯეტში გადასახადების სიდიდე და სისწორე. საგადასახადო ანგარიშგების ფორმები მიეკუთვნება საგარეო ანგარიშგებათა ტიპს.

ბ) საფინანსო ანგარიშები ხელმძღვანელობისათვის მიეკუთვნება მენეჯერულ ინფორმაციას; მათი შედგენის დრო, ფორმა და შინაარსი არ არის რეგლამენტირებული და დამოკიდებულია საწარმოს სპეციფიკაზე და ხელმძღვანელის პროფესიონალიზმზე. ასეთი ფორმები ისე უნდა იქნეს შედგენილი, რომ მოცემული ინფორმაცია ფინანსური ანალიზის საშუალებას იძლეოდეს.

ბულაღტრული აღრიცხვის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების მიხედვით დადგენილია საგარეო ფინანსური ანგარიშგების შედგენის ძირითადი პრინციპები, რომელთა ცოდნა ანალიტიკოსისათვის აუცილებლობას წარმოადგენს. ეს პრინციპებია:

- შემოსავლებისა და დანახარჯების თანაფარდობის პრინციპი;
- ხარჯების ანაზღაურების პრინციპი;
- ფულადი ერთეულის სტაბილურობის პრინციპი;
- ხანგრძლივობის პრინციპი;
- ობიექტურობის პრინციპი;
- უცყუარობის პრინციპი;
- სისტემის ანაზღაურების პრინციპი;
- კონსერვატიული დაშვების პრინციპი.

ამ პრინციპების ძირითადი აზრი ასეთია:

1. შემოსავლებისა და დანახარჯების თანაფარდობის პრინციპი - როგორ შეიძლება შედარებით უფრო მუსტი შეფარდება საქონლის წარმოების და მომსახურების ხარჯებისა ამ პროდუქციისაგან მიღებულ შემოსავლებთან, დანახარჯები, რომლებიც არ შეიძლება შეფარდებული იქნეს კონკრეტულ საქონელთან არ წარმოადგენს მომავალ შემოსავლების წყაროს და უნდა ჩამოიწეროს იმ პერიოდში, რომელშიც გაწეული იქნა.

2. ხარჯების ანაზღაურების პრინციპი - ისეთი მუხლები, როგორცაა მარაგები, წინასწარი ანაზღაურება მომწოდებლისათვის და ძირითადი საშუალებანი, გაითვალისწინება როგორც აქტივები, რადგანაც, როგორც მოსალოდნელია, მათ შეუძლიათ მომავალში მოგების მოტანა.

3. ფულადი ერთეულის სტაბილურობის პრინციპი - ბულაღტრული აღრიცხვის შემსუბუქებისათვის შესწორებანი ინფლაციაზე ფინანსური ანგარიშების დოკუმენტებში არ წარმოებს. შესწორება ინფლაციის მიხედვით უნდა მოახდინოს ინფორმაციის მომხმარებელმა ანალიზის პროცესში.

4. ხანგრძლივობის პრინციპი - საფინანსო ანგარიშგება დგინდება იმ ვარაუდის საფუძველზე, რომ საწარმო გააგრძელებს თავის საქმიანობას უსასრულოდ; ივარაუდება, რომ აქტივები გამოყენებული იქნება მომავალი შემოსავლების მისაღებად და არა გასაყიდად, და რომ ანგარიშსწორებანი ვალდებულებების მიხედვით იქნება დროულად.

5. ობიექტურობის პრინციპი - უპირატესობა ენიჭება შეფასების კრიტერიუმებს, რომლებიც ექვემდებარებიან შემოწმებას დამოუკიდებელი წყაროების დახმარებით. ეს გარანტიას აძლევს აქციონერებს კომპანიის ხელმძღვანელობის მიერ შერჩეულ იქნეს ისეთი მჩვენებლები, რომელთა მნიშვნელობაც შეიძლება შეიხვეული იქნეს მათ მიერ.

6. უტყუარობის პრინციპი – მუხლი არ ითვლება მნიშვნელოვნად, იუ მონაცემები მის მიხედვით იმდენად მცირეა, რომ მათი შემცირება ან არასწორი შეფასება არ შეიყვანს შეცლომაში საფინანსო ანგარიშგების მომხმარებელს.

7. კონსერვატიული დაშვების პრინციპით ირჩევა შეფასებას ისეთი მეთოდები, რომლებიც იძლევიან ყველაზე კონსერვატიულ შედეგებს. გათვალისწინებული უნდა იქნეს ყველა შესაძლო ღანკარგი და მხოლოდ ის შენატანები, რომელთა მიღება გარანტირებულია.

8. სისტემის ანამლაურების პრინციპი – აღრიცხვის სისტემა ღამუშაებელი უნდა იქნეს ისეთნაირად, რომ მისი გამოყენებით მიღებული მოგება აღემატებოდეს მასთან დაკავშირებულ ღანახარჯებს. სისტემის ცვლილების ღროს პოტენციური სარგებლიანობა უნდა აღემატებოდეს ღამატებით ხარჯებს.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის ჩატარებისათვის პირველი ფინანსური ინფორმაციის მოღელის, ენის, არსის სრული აღქმა. ეს კი, თავის მხრივ, მოითხოვს ანგარიშგების შეღგენის გექნიკისა და ორგანიზაციის ცოდნას, რაც ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების საფუძვლიან ცოდნას მოითხოვს.

§ 2. ფინანსური ანგარიშგების მომზადების სტრუქტურული საფუძვლები საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებზე საავტორო უფლება ეკუთვნის ბუღალტრული აღრიცხვის სტანდარტების კომიტეტს. ამ კომიტეტის ნებართვით საქართველოს ბუღალტერია და აუდიტორთა ფედერაციის მიერ თარგმნილია აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტები, რომელთა პრაქტიკაში ღანერგვასაც ითვალისწინებს საქართველოს კანონი ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების რეგულირების შესახებ, რომელიც საქართველოს პრეზიდენტის მიერ ხელმოწერილია 1999 წლის 5 თებერვალს. ამ კანონით საქართველო აღიარებს ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტებს და მიზნად ისახავს ჩვენს ქვეყანაში მათი ღამკეიდრებას.

ბასს-ის მიზანია ძირითადად იმუშაოს ფინანსური ანგარიშგების მომზადებასა და წარღკენასთან დაკავშირებული ინსტრუქციების, ბუღალტრუ-

ლი აღრიცხვის სტანდარტებისა და პროცედურების კარმონიზაციისა და სრულყოფის საკითხებზე და შეამოწროს ის არსებითი განსხვავებანი, რაიმ-ლებიც ახასიათებთ სხვადასხვა ქვეყნების ფინანსურ ანგარიშგებებს, თუ-ცა ბასს, კი უშეებს ყოველ ქვეყანაში ანგარიშგების გამოცემისას აღკო-ლობრივი წესების გათვალისწინებასაც.

ბასს, კ-ს წვეურის მაჩინაით, რომ თაჟიანთ ქვეყანაში ბასს-ის ღანიერ-გვას ღროთა განჩავლობაში მნიშენლოვანი შელეგები მოპყეება, გაუმ-ჯობესლება ფინანსური ანგარიშგებისა და მათი კარმონიზაციის ხარისხი. ყოველივე ამის შელეგალ კი გაიმზლება ფინანსური ანგარიშგების ვარ-გისიანიობა ფინანსური ანალიზისათვის.

ფინანსური ანგარიშგების მიზანია საწარმოს ფინანსური მღკომარეო-ბის საქმიანობის შელეგების და ფინანსური მღკომარეობის ცვლილებე-ბის შესახებ ინფორმაცია მიაწოლოს მომხმარებელთა ფართი ფენებს, რა-თა დაეხმაროს მათი ეკონომიკური გადაწყვეტილების მილებაში.

ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებლები არიან: არსებული და კო-გენციური ინვესტიორები, დაქირავებული მუშაკები, კრედიტის გამცემე-ბი, მომწოდებლები და სხვა სავაჭრო კრედიტიორები, მომხმარებლები, მთაერობები და მათი უწყებები. მათი ფინანსური ანგარიშგება სჭირლე-ბათი სხვადასხვა საინფორმაციო მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

სტანდარტების მახელითი ფინანსური ანგარიშგების მომზალეობას საფუძ-ვლად ულევს „ღარიცხვის“ მეთოდი. ამ მეთოდის თანახმად, სამეურნეო ოპერაციების შელეგებისა და სხვა მოვლენების აღიარება ხლება მათი მხო-ღენისთანავე.

ფინანსური ანგარიშგების ხარისხობრივი მახასიათებლები ის აგრიბუ-გებია, რომლებიც ფინანსურ ანგარიშგებაში ასახულ მონაცემებს გადა-აქევეს მომხმარებლისათვის სასარგებლო ინფორმაციად. ეს მახასიათებ-ლებია: აღქმალობა, შესაბამისობა, საიმელოობა და შესალარისობა.

იმისათვის, რომ ინფორმაცია იყოს სასარგებლო, იგი ისე უნდა იყოს წარმოდგენილი, რომ აღვილი იყოს მისი გაგება-აღქმა. ინფორმაციას შე-საბამისობის თვისება მაშინ გააჩნია, თუ იგი გაეღენას ახლენს მომხი-რებლის ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებზე იმით, რომ ეხმარება მას შეა-ფასოს საწარმოს წარსული, მიღინარე და მომავალი საქმიანობა, ან და-აღასტეროს, ან შეასწოროს აღრინლელი შეფასებები. ინფორმაცია საი-მელოა, თუ არ შეიცავს არსებით შეცლომას და არ არის გენლენციური. ამასიან, მომხმარებელი შეიძლება ენლოს მას იმღენად, რამღენადაც სრუ-ლად და მისეკრისობლად ასახავს იგი საქმის რეალურ ვითარებას.

ამისათვის, რომ ინფორმაცია იყოს შესალარისი, საწარმიოთა მღგავსი სამეურნეო ოპერაციებისა და მოვლენებისათვის უნდა იყენებღენ აღ-

რიცხვისა და შეფასების ერთიან წესს. ვინაიდან ინფორმაციის მომხმარებელს სურს შეადაროს საწარმოს სხვადასხვა პერიოდის ფინანსური მდგომარეობა, ღინანსუკის შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია, რომ ფინანსური ანგარიშგება შეიცავდეს წინა საანგარიშგებო პერიოდის შესაბამის ინფორმაციას.

გამოსაქვეყნებელი ანგარიშგება. ბასს-ის მიხედვით გერმინი „ფინანსური ანგარიშგება“ მოიცავს: ბულალტრულ ბალანსს, „მოგება-ზარალის“ ანგარიშს, ფინანსურ მდგომარეობაში ცვლილებების ამსახველ ანგარიშს, შენიშვნებსა და სხვა ახსნა-განმარტებებს, რომლებიც მიჩნეულია ფინანსური ანგარიშგების ნაწილად. როგორც წესი, ფინანსური ანგარიშგება მზადდება და ქვეყნდება წელიწადში ერთხელ (აულიტორის დასკვნით).

ფინანსურ ანგარიშგებაში ფართო ეკონომიკური დაჯგუფებით ასახული სამეურნეო ოპერაციებისა და ფინანსური შედეგების მახასიათებლები ფინანსური ანგარიშგების ელემენტებად იწოდებიან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბალანსში ეს ელემენტებია: აქტივები, ვალდებულებები და საკუთარი კაპიტალი; მოგება-ზარალის ანგარიშგებაში კი: შემოსავლები და ხარჯები; ძირითადად ამ მაჩვენებლების მიხედვით ხდება საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის შეფასება. ფინანსური ელემენტების ანალიზისათვის ანგარიშგების ფორმებში ინფორმაცია ღეტალიზირებულია დანიშნულებისა და ფუნქციების მიხედვით.

სტანდარტების მიხედვით ფინანსური ელემენტები შემდეგნაირად განიზარტება:

• აქტივები არის საწარმოს განკარგულებაში არსებული მატერიალური და არამატერიალური რესურსები, რომლებიც წარსულში განხორციელებული სამეურნეო მოვლენების შედეგია და რის საფუძველზეც საწარმო მოელის მომავალში ეკონომიკური სარგებლის მიღებას;

- ვალდებულება საწარმოს მიმდინარე პერიოდის მოვალეობაა, რომელიც წარმოიშვა წარსულში სამეურნეო მოვლენების შედეგად და რომლის შესრულება გულისხმობს საწარმოს საკუთრებაში არსებული რესურსების გასვლას;

- საკუთარი კაპიტალი არის საწარმოს აქტივების ის ნაწილი, რომელიც რჩება საწარმოს ყველა ვალდებულების დაფარვის შემდეგ;

- შემოსავალი არის საწარმოს მიერ ეკონომიკური სარგებლის მრდა საანგარიშგებო პერიოდში, აქტივების ზრდის ან ვალდებულებების შემცირების გზით, რაც გამოიხატება საწარმოს საკუთარი კაპიტალის გაღობით, რომელიც არაა დაკავშირებული საკუთარი კაპიტალის მესაკუთრეთა დამატებით შენატანებთან;

- ხარჯები არის საწარმოს ეკონომიკური სარგებლის შექმნისთვის საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში, აქტივების საწარმოლო გაცვლის ან ვალდებულებების ზრდის საფუძველზე, რაც გამოიხატება საწარმოს საკუთარი კაპიტალის შემცირებით, რომელიც არაა დაკავშირებული მე-საკუთრეთათვის კაპიტალის განაწილებასთან. ⁴

საწარმოს საქმიანობის შედეგების შესაფასებლად ხშირად იყენებენ მოგების მაჩვენებელს. მოგება განისაზღვრება ორი ელემენტით: საერთო შემოსავლებით და საერთო ხარჯებით. სტანდარტებში მოცემულია ყველა დეტალი, რომელთა ნიუანსების ცოდნაც აუცილებელია ანალიტიკოსისათვის, რათა ღრმად ჩაწვდეს ყოველ დეტალს და საქმიანი დასკვნები გააკეთოს პრობლემების გადასაწყვეტად.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ფინანსური ანგარიშგების ელემენტების განსაზღვრებანი ბასს-ის მიხედვით ძირითადად ემთხვევა ჩვენთან მოქმედ განსაზღვრებებს. რაც შეეხება მთელ რიგ ნიუანსებს, რომლებიც დაკავშირებულია ფინანსური ანგარიშგების ხარისხობრივ მახასიათებლებთან, ფინანსური ანგარიშგების ელემენტების აღიარებასთან, შეფასებასთან, კაპიტალის შენარჩუნების კონსერვაციებთან, ლეგალურად უნდა იქნეს შესწავლილი და გათვითცნობიერებული, როგორც სტუდენტების, ისე პრაქტიკოსი მუშაკების მიერ.

§ 3. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის არსი და ამოცანები

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის არსი მდგომარეობს ანალიზური ინსტრუმენტებისა და მეთოდების გამოყენებაში ფინანსური ინფორმაციის მიმართ, იმ მიზნით, რომ გამოვლენილი იქნეს ის არსებითი კავშირები და მახასიათებლები, რომლებიც აუცილებელია ამა თუ იმ გადაწყვეტილების მისაღებად. იგი ემსახურება ჩვენს კომპიუტერულ საუკუნეში ესოდენ მრავალრიცხოვანი და მრავალგვარი მონაცემის გარდაქმნას აუცილებელ და ყოველთვის ლეგიტიმურ ინფორმაციად.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის პროცესი მრავალმხრივად შეიძლება წარიმართოს იმის მიხედვით, თუ რა ამოცანა იქნება მის წინაშე დასმული. ეს ამოცანები კი მრავალი და მრავალწახნაგოვანია.

ამრიგად, მოგადად რომ ვთქვათ, ფინანსური ანგარიშგების ანალიზი ეკონომიკური კვლევის პროცესია, რომელიც მიზნად ისახავს საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის ამსახველი ინფორმაციის შესწავლას. ამას-

თან, უპირველეს მიზანს წარმოადგენს წარმოების ფინანსური შედეგების განსაზღვრა და მომავლის პროგნოზირება.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზი შეიძლება ჩატარდეს სხვადასხვა მიზნით. ასე, მაგალითად, ანალიტიკოსი, რომლის საქმიანობის სფეროს ფასიანი ქაღალდები წარმოადგენს, დაინტერესებულია მათი მომგებიანობით, როგორც ფასიანი ქაღალდების შეფასების უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელი. კრედიტების გამოყენებისას ანალიტიკოსი განსაზღვრავს მათი მიზანმიმართულების ეფექტიანობას, რისკის ფაქტორებს. შინაგანი ინფორმაციის ანალიტიკოსი თავისი მიზნების მისაღწევად იყენებს უფრო ლეგალურ საფინანსო (კომერციულ) მონაცემებს.

საფინანსო ანგარიშგების ანალიზი ეყრდნობა ორ ძირითად წინაპირობას: პირველია ფინანსური ინფორმაციის ზოგადი აღქმა, რისთვისაც საჭიროა ანგარიშგების შედეგების გექნიკისა და ორგანიზაციის ცოდნა. ანალიტიკოსი კარგად უნდა ერკვეოდეს ბუღალტრული აღრიცხვის პოლიტიკაში, ინფორმაციის შეზღუდვაში და სხე. ანალიზის პროცესში ეფექტური გადაწყვეტილების მიღებისათვის, პირველ რიგში, „ფაქტების შეგროვება“ საფინანსო მდგომარეობის შესახებ, რაც საკმაოდ რთული პროცესია. აქ საქმე გვაქვს ბუღალტრული ანგარიშგების სისტემასთან და ორმაგი ჩაწერის პრინციპის გაგებასთან.

საფინანსო ანგარიშგების არსის სრული გაგება წარმოადგენს წინაპირობას ანალიზის სამუშაო ხერხებისა და მეთოდების დასაბუთებული და სწორი გამოყენებისათვის. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ბევრჯერ ფინანსურ ანგარიშგებაში მოყვანილი ციფრები არ შეიძლება გამოყენებული იყოს კორექტირების გარეშე, რაც თავისებურ სირთულეს ქმნის.

მეორე წინაპირობა გამომდინარეობს პირველიდან და ფინანსური ანალიზის მეთოდებისა და ხერხების ეფექტურად გამოყენების ცოდნაში მდგომარეობს, რომელთა დახმარებით ოპტიმალურად უნდა განისაზღვროს საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესების კონკრეტული გზები.

აღნიშნულიდან გამომდინარეობს ის ძირითადი ამრი, რომ ანალიზის ჩამტარებელი ძირითადი მიზნის მისაღწევად კარგად უნდა იყოს დაუფლებული როგორც ბუღალტრული აღრიცხვის, ისე ეკონომიკური ანალიზის თეორიულ საფუძვლებს.

ამრიგად, ვისაც სურს წარმოების ფინანსური სიტუაციების გაანალიზება, მან უნდა შეისწავლოს საბუღალტრო აღრიცხვის სისტემა და მისი გერმინოლოგია, პირობითობა, აგრეთვე გაიგოს მისთვის დამახასიათებელი ნაკლოვანებანი და შეზღუდულობანი, რომლებიც ბუღალტრულ აღრიცხვას მაინც გააჩნია, მიუხედავად მისი მეთოდოლოგიის სისტემატური გაუმჯობესებისა.

ბუღალტრული აღრიცხვის შეზღუდულობებიდან შეიძლება აღინიშნოს რამდენიმე:

ა) ფულადი გამოსახულება. როგორც ცნობილია, ფინანსურ ანგარიშგებაში აისახება მხოლოდ ის ინფორმაცია, რომელსაც ფულად ფორმაში გამოსახება. მაგრამ ისეთი ინფორმაცია, როგორცაა კაღრების შემაღგენლობა, გამოცდილება, ასაკი, მონაცემები სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო და მარკეტინგული საქმიანობის მასშტაბის შესახებ, აგრეთვე, დანაღვარების გამოყენების ეფექტურობის და წარმოების განვითარების პერსპექტივების შესახებ, ანგარიშგებაში არ აისახება. მასში ვერც ნახავთ ინფორმაციას, აგრეთვე, პრობლემებზე, როგორცაა კონფლიქტი ღირებურობასა და თანამშრომლებს შორის და სხვა.

ბ) მაჩვენებლების გამარტივება და მოუქნელობა, რომელიც ახასიათებს აღრიცხვის სისტემას და ხშირად აფერადებს ფაქტებს.

გ) შემადგენელთა სუბიექტივიზმი. ჩვეულებრივ, საფინანსო ანგარიშგების დეტალიზაციის ხარისხი დამოკიდებულია ბუღალტრების პროფესიონალიზმზე.

დ) ფულადი ერთეულის არასტაბილურობა, რომსელიც იწვევს შეფასების სფეროში პრობლემებს.

თანამედროვე ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის მეთოდის შიქმნა

ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების გაფართოებას თანსდევდა „საკრედიტო რისკის“ ზრდა. ბანკების მიერ გაცემული მოკლევადიანი კრედიტების ნაწილი იკარგებოდა იმის გამო, რომ არ არსებობდა უნიფიცირებული ფინანსური ინფორმაცია, რომელსაც კრედიტორები და ინვესტორები გაეცნობოდნენ ანალიზური კუთხით. 1929 წელს საფინანსო ბაზრის კრახმა დიდი დარტყმა მიაყენა როგორც კომერციულ ბანკებს, ისე მთელ ეკონომიკას. ბანკებისა და ფირმების მასიურმა გაკოტრებამ დღის წესრიგში დააყენა გამოსავლის ძიების აუცილებლობა. შეიქმნა ფასიანი ქაღალდების და ბირჟების შემსწავლელი კომისია, რომელმაც შეიმუშავა და გამოაქვეყნა კრიზისიდან გამოსვლის ღონისძიებები. მათ მიხედვით უნდა შექმნილიყო: ა) ფინანსური ანგარიშგების ისეთი მაჩვენებლების სისტემა, რომელიც დააკმაყოფილებდა ამ ინფორმაციის მომხმარებელთა ინტერესებს; ბ) ღონისძიებათა ერთი ნაწილი აეღლებდა ბუღალტრებს შეემუშავებინათ ფინანსური აღრიცხვის უნიფიცირებული პრინციპები, საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების შესაბამისად. ამ ნორმათა ითა-

ლაპირეული კოორდინაცია ხლებოდა აშშ-ს მასშტაბით, შემდეგ კი მან მიიღო საყოველთაო ხასიათი. GAAP-მა უზრუნველყო გონივრული საფუძველი ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის წარმოებისათვის. აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ეს უნიფიცირებული ნორმები არ გამოორიცხავს ამ სფეროში კერძო კონტრაქტების შესაძლებლობებს, რომელთაც კლიენტებს შორის ურთიერთობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს. მიუხედავად ყოველივე მემოთ აღნიშნულისა, საბანკო სფეროში ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის მეთოდიკის მიზანი და ძირითადი ამოცანა თითქმის უცვლელი რჩება – გამოავლინოს საკვლევი ობიექტის ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესების ფარული რეზერვები და მათი ასამოქმედებლად დასახოს სათანადო ღონისძიებანი. იცვლება მხოლოდ მიზნის მიღწევის შესაძლებლობანი უნიფიცირებული ანგარიშგების შექმნით და მეთოდებისა და სპეციფიკური ხერხების უფრო ღრმად გათვითცნობიერებით.

§ 4. ფინანსური ანგარიშგების კომპონენტები და ინფორმაციის ხარისხობრივი მაჩვენებლები

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტის მსხველით ფინანსური ანგარიშგების სრული პაკეტი მოიცავს:

- ა) ბალანსს,
- ბ) მოგებისა და მარალის ანგარიშგებას,
- გ) ანგარიშგებას, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციას:

- 1. საწარმოს საკუთარ კაპიტალში ნებისმიერი ცვლილების შესახებ, ან
- 2. საკუთარი კაპიტალის შესახებ, რომელიც არ არის გამოწვეული მესაკუთრეთა მიერ კაპიტალიდან დაკავშირებული სამეურნეო ოპერაციებისა და მართვის კაპიტალის განაწილებასთან.

- დ) ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგებას და
- ე) სააღრიცხვო პოლიტიკას და ახსნა-განმარტებით შენიშვნებს.

ინფორმაცია, რომელიც უნდა აისახოს უშუალოდ ბალანსში:

- ა) ძირითადი საშუალებები,
- ბ) არამატერიალური აქტივები,
- გ) ფინანსური აქტივები,
- დ) ინვესტიციები, რომელთა აღრიცხვა ხდება კაპიტალმეთოდით,
- ე) სასაქონლო მატერიალური ფასეულობები,
- ვ) საეაქრო და სხვა მოსიხონები,
- ზ) ფულადი სახსრები და მათი ექვივალენტები,

თ) სივრცითი და სხვა ვალდებულებები,

ი) საგადასახადო ვალდებულებები,

კ) ანარიცხები,

ლ) გრძელვადიანი ვალდებულებები,

მ) უმცირესობის წილი და

ნ) გამოშვებული სააქციო კაპიტალი და რეზერვები.

ბალანსის ახსნა-განმარტებით შენიშვნაში საწარმომ უნდა გაშიფროს საბალანსო მუხლების ქვეჯგუფები, დააჯგუფოს ისინი საწარმოს საქმიანობისათვის შესაფერისი ფორმით.

ბასს I ითვალისწინებს ბალანსში და ახსნა-განმარტებით შენიშვნებში ყველა აუცილებელი ინფორმაციის ისე წარმოდგენას, რომ შესაძლებელი იყოს ინფორმაციის მომხმარებლისათვის ყველა საჭირო კითხვაზე პასუხის გაცემა.

ბუღალტრული ბალანსი. ფინანსური ანგარიშგების პირველ ფორმას „ბალანსი“ წარმოადგენს. იგი გრადიციულია და მიჩნეულია ანგარიშგების უნიკალურ ფორმად, საწარმოს ფინანსური სურათის წარმოდგენის თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია მის შინაარსში გაითვინებოდეს. ბუღალტრული ბალანსი სისტემურად აჯგუფებს საწარმოს მთელ ინფორმაციას. პირველ რიგში, ამ ინფორმაციას ყოფს ორად: 1. აქტივებად და 2. მათი წარმოქმნის წყაროებად, რის საფუძველზე წარმოიქმნება მარტივი განგოლება:

აქტივი = ვალდებულებებს + საკუთარი კაპიტალი (1)

ამ განგოლების საფუძველზე, არითმეტიკულ მოქმედებათა მისხლეით, ანალიტიკოსს შეუძლია დაადგინოს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობაში მიმდინარე ცვლილებები და მისი გამომწვევი მიზეზები სინთეზურ მანიერებში. ბალანსის განგოლებიდან გამოითვლება

საკუთარი კაპიტალი = აქტივი - ვალდებულებები (2)

ვალდებულებები = აქტივი - საკუთარი კაპიტალი (3)

რამდენადაც ბალანსის ორივე მხარის ელემენტები განიცდიან მრავალნაირ ცვლილებებს, მაგრამ როგორც კანონი, საბალანსო ტოლობა შენარჩუნებული უნდა იყოს, ბალანსში მომხდარი ყველა სახის ცვლილება ოთხ ჯგუფად იყოფა:

1 გიპის ცვლილებები ეხება ბალანსის აქტივის მხარეს და იწვევს შიდა გარდაქმნებს -- აქტივის ერთი რომელიმე მუხლი იზრდება მეორე მუხლის შემცირების ანგარიშზე, ერთი და იმავე თანხით. ბალანსის აქტივის ჯამი არ იცვლება, უცვლელი რჩება ტოლობაც.

II ტიპის ცვლილება ეხება ბალანსის მეორე მხარეს და ანალოგიურად I ტიპის ცვლილებისაბ – ერთი რომელიმე მუხლი იზრდება, მეორე მცირდება ერთი და იგივე თანხით. შესაბამისად, უცვლელი რჩება ბალანსის მარჯვენა მხარის ჯამი და ბალანსის გოლობა.

III ტიპის ცვლილება ეხება ბალანსის ორივე მხარეს, იწვევს ცვლილებებს როგორც აქტივში, ისე მათი წარმოქმნის წყაროებში და შესაბამისად ზრდის ერთი და იგივე თანხით. შესაბამისად იზრდება ბალანსის ჯამი. გოლობა დაყულია.

IV ტიპის ცვლილება ეხება ბალანსის ორივე მხარეს, იწვევს შემცირებას როგორც აქტივში, ისე მისი წარმოქმნის წყაროებში ერთი და იგივე თანხით. შესაბამისად მცირდება ბალანსის ჯამიც. გოლობა უცვლელი რჩება.

ანალიზური კვლევის სისტემური პრინციპი მოითხოვს, რომ საწარმოს სამეურნეო საქმიანობაში მომხდარი ცვლილებები ამ ტიპიური ცვლილებების შესაბამისად მიმდინარეობდეს.

საქართველოს ბუღალტრული აღრიცხვის ფედერაციის მიერ რეკომენდებული „ბალანსის“ სქემა ასეთია:

აქტივი	ვალდებულებები + საკუთარი კაპიტალი
I. მიმდინარე აქტივები	I. მიმდინარე ვალდებულებები
II. გრძელვადიანი აქტივები	II. გრძელვადიანი ვალდებულებები
	III. საკუთარი კაპიტალი
ბალანსი (I+II)	ბალანსი (I + II + III)

ანალიზური თვალსაზრისით, ჩვენი ამრიო, ბალანსის ახალ სქემას ნაკლოვანებანი გააჩნია. ყველაზე არსებითად მიგვაჩნია ის, რომ მოქმედ ბალანსებთან არაშესადარისი ხდება ახალი სტრუქტურული დაჯგუფების გამო; ბალანსის მუხლების ახალი ინტერპრეტაციით წარმოადგენა ბალანსის წაკითხვას ართულებს.

როგორც აღენიშნეთ, ბასს არ იძლევა ანგარიშების მკაყრ ფორმატებს, გვთავაზობს მუხლების სარეკომენდაციო დაჯგუფებას. ე. ი. საჭარო იყო მეტი კოლეგიალურობა და შემოქმედებითი შრომა, რომ ბალანსის ახალი ფორმა უყრო ჩვენს პირობებთან მიახლოებული ყოფილიყო. ამას სგანდარტაც მოითხოვს. მის მიხედვით, ფინანსური ანგარიშგება უნდა შეიქაედეს ინფორმაციას იმ მიზნით, რაც გასაგები იქნება მომხმარებლისათვის შეფასებებისა და სათიანალო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

„მოგება-ზარალის“ ანგარიშგება

„მოგება-ზარალის“ ანგარიშგებაში ბასს 1-ის მიხედვით აუცილებელია აისახოს ქვემოთ ჩამოთვლილი მუხლების შესაბამისი თანხები:

- ა) ამონაგები,
- ბ) მიმდინარე საოპერაციო საქმიანობის შედეგები,
- გ) ფინანსური დანახარჯები,
- დ) კაპიტალ-მეთოდით აღრიცხული შეიღობილ საწარმოებისა და ერთობლივი საქმიანობის მოგებისა და ზარალის წილი,
- ე) საგადასახადო ხარჯები,
- ვ) უმცირესობის წილი,
- ზ) მოგება ან ზარალი ჩვეულებრივი საქმიანობიდან,
- ი) განსაკუთრებული მუხლები,
- კ) საანგარიშგებო პერიოდის მოგება ან ზარალი.

მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში უნდა აისახოს ხარჯების სტრუქტურა საწარმოს ხარჯების შინაარსის ან ფუნქციის მიხედვით.

ცელილებები საკუთარ კაპიტალში. საწარმომ ფინანსური ანგარიშგების ცალკე კომპონენტის სახით უნდა წარადგინოს ანგარიშგება, რომელშიც ასახული იქნება:

- ა) მოცემული საანგარიშგებო პერიოდის წმინდა მოგება ან ზარალი;
- ბ) შემოსაულებისა და ხარჯების, შემოსულობების ან ზარალის თითოეული მუხლი, რომელთა თანხმად ხდება ცელილება პირდაპირ საკუთარ კაპიტალში და ამ მუხლების საერთო ჯამი;
- გ) სააღრიცხვო პოლიტიკაში მომხდარი ცელილებების შედეგები;
- დ) შესაკუთრებთან და მათთვის კაპიტალის განაწილებასთან დაკავშირებული ოპერაციები;
- ე) საანგარიშგებო პერიოდის დასაწყისისა და ბალანსის შედეგის თარიღისათვის აკუმულირებული მოგება-ზარალის ნაშთი და მისი ცელილება საანგარიშგებო პერიოდში;

ვ) თანაფარდობა საკუთარი კაპიტალის თითოეული ჯგუფის საბალანსო თანხას, საემისიო შემოსავალსა და თითოეული სახის რემერს შორის.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგება. ბასს 7 განსაზღვრავს ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგების წარდგენისა და სათანადო ახსნა-განმარტების მოთხოვნებს. ცნობილია, რომ ინფორმაცია ფულადი სახსრების მოძრაობის შესახებ სასარგებლოა ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებლებისათვის, რათა შეაფასოს საწარმოს მიერ ფულადი სახსრების და მათი ექვივალენტების გამოყენების უნარი და საწარმოს მოთხოვნილება ფულადი სახსრების გამოყენების შესახებ.

ფინანსური ანგარიშგების ახსნა-განმარტებითი შეინშენებში უნდა აისახოს შემდეგი ინფორმაცია:

ა) ფინანსური ანგარიშგების მომზადებისათვის არსებული საბაზისო ინფორმაცია და მნიშვნელოვანი სამეურნეო ოპერაციებისა და ზოვლენების ასახვისათვის შერჩეული და გამოყენებული შესაბამისი სააღრიცხვო პოლიტიკა.

ბ) აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მოთხოვნითი გათვალისწინებული ახსნა-განმარტებითი ინფორმაცია, რომელიც არ არის წარვლგენილი უშუალოდ ფინანსურ ანგარიშგებაში.

გ) დამატებითი ინფორმაცია, რომელიც არ არის ასახული უშუალოდ ფინანსურ ანგარიშგებაში, მაგრამ აუცილებელია საწარმოს შესახებ ინფორმაციის სამართილიანი წარვლგენისათვის.

გარდა ამისა, ფინანსური ანგარიშგების ახსნა-განმარტებითი შენიშვნები სააღრიცხვო პოლიტიკის შესახებ უნდა შეიცავდეს ფინანსური ანგარიშგების მომზადების პროცესში გამოყენებულ შეფასების სისტემას და თითოეულ საეციფიკურ სააღრიცხვო პოლიტიკას, რომელიც აუცილებელია ანგარიშგების სწორად გაგებისათვის.

სტანდარტების მიხედვით საწარმოს ხელმძღვანელობამ უნდა განავითაროს ისეთი სააღრიცხვო პოლიტიკა, რომ ფინანსურ ანგარიშგებაში წარმოვლგენილი ინფორმაცია

ა) შეესაბამებოდეს მომხმარებელთა გადაწყვეტილებების მისაღებად საჭირო მოთხოვნილებებს;

ბ) იყოს საიმელო იმ თვალსაზრისით, რომ:

1. ზუსტად ასახავდეს საწარმოს საქმიანობის შედეგებსა და ფინანსურ მდგომარეობას;

2. გამოხატავდეს სამეურნეო ოპერაციებისა და მოვლენების ეკონომიკურ არსს და არა უშუალოდ მათი სამართილებრივ ფორმას;

3. იყოს ნეიტრალური, მიუკერძოებელი, წინდახეული და სრულყოფილი ყველა არსებით ასპექტში.

§ 5. ფინანსური აღრიცხვის მიზნები, პრინციპები და მათი მნიშვნელობა ანალიზისათვის

მიუხედავად იმისა, რომ აღრიცხვის ღარგის მუშაკებმა მიაღწიეს ღიდ წარმატებას ფინანსური აღრიცხვის სფეროში, შეიქმნა ბასს-ბი თავის ინტერპრეტაციებით, მეცნიერთა შორის მაინც არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა აღრიცხვის ძირითადი პრინციპებისა და მიზნების შესახებ. მრ-

ვალ მეცნიერის მიზანია, რომ აღრიცხვის ძირითად განმარტოვებულ პრინციპს წარმოადგენს „სამართლიანობა“, მაგრამ არ არსებობს შეთანხმება მიზანიდან დაკავშირებით. ამ პრობლემის გადაჭრისათვის 1973 წელს აშშ-ის ფინანსური აღრიცხვის სტანდარტების დამუშავების ბიუროს დაიწყოებით, ფინანსური აღრიცხვის ჩაბნელების შემსწავლელმა ჯგუფმა წარმოადგინა დასკვნები „ფინანსური აღრიცხვის მიზნები“, საერთოდ აღიარებული დასკვნების შემდეგ, რომ ფინანსური აღრიცხვის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ეკონომიკური გადაწყვეტილებისათვის საჭირო ინფორმაციის მიცემა. ჯგუფმა წარმოადგინა შემდეგი ორი არსებითი მიზანი:

ა) ინფორმაციით უზრუნველყოფა, რომელიც სასარგებლო იქნება ინვესტიციებისა და კრედიტორებისათვის, რათა შეძლონ პოტენციური ფულადი ნაკადების განსაზღვრა;

ბ) მომხმარებლების ინფორმაციით უზრუნველყოფა, რათა მათ შეძლონ საწარმოს მოსალოდნელი მოგების პროგნოზირება და შეფასება.

თუ ჩავეკვირებით ამ მიზნებს, კარგად ჩანს კავშირი აღრიცხვის, ინვესტიციების და დაკრედიტების პროცესებს შორის. ამ მიზნების წარმოშედგენი ავტორები დასძენენ, რომ მიზნები, რომლებიც მათ წარმოადგინეს, შესაძლებელია მიღწეულ იქნას მხოლოდ ეტაპობრივად და დროთა განმავლობაში. ამ აზრს ავტორები იმითგამამოთქვამენ, რომ ბუღალტრულ აღრიცხვას მიიჩნევენ სოციალურ მეცნიერებად, რომლის ფისკული იმ საზოგადოების ფასეულობითა სისტემაში ძევს, რომელშიც ის მოქმედებს, განსაზღვრულია საზოგადოების სოციალური სტრუქტურითა და გამოხატულია მისი საშუალებით. ისიც ფაქტია, რომ აღრიცხვის სტანდარტების შემუშავება პოლიტიკური პროცესია, რომელიც მრავალ დაინტერესებულ მხარეს ითვრებს და მნიშვნელოვნად ართულებს შეთანხმების მიღწევას. ამასთან დაკავშირებით, სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს პროფესორი ა. ბერსტაინი¹, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის სტანდარტების არეერთი განსაზღვრება არ იქნება სრულყოფილი ყოვლისმომცველი „ადამიანური ფაქტორის“ განხილვის გარეშე. იქვე დასძენს, რომ თუკმა ბუღალტრული აღრიცხვის მიზანია წარადგინოს გადაწყვეტილებების მიღებისათვის სასარგებლო ინფორმაცია, ჩვენ უნდა გვესმოდას, რომ ფაქტიურად მრავალი მხარეა დაინტერესებული იმაში, რომ აღრიცხვის ფუნქციას უქონლეს უფრო სპეციფიკური მიზნები (უფრო ეიწრო ან ეგონსტური). მაგალითად, შესაძლებელია, რომ ხელმძღვანელობას, თანამდებობის პირებს ან საწარმოს მესაკუთრეებს უნდოდეს, რომ ბუღალტრული აღრიცხვა ეხმარებოდეს ისეთი პირადი და საეკონომიკური მიზნების მიღწევაში, როგორცაა:

1 A. Берстайн. Анализ финансовых отчетов. М., 1995, с. 54-55.

ა) კრედიტის მიღება ფინანსური სიძნელეების დროს, საწარმოს მუშაობის უზრუნველყოფისათვის;

ბ) ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა ღია ბაზარზე, რათა უზრუნველყოფილი იყოს საწარმოს არსებობა; სამუშაო ადგილების შენარჩუნება ან ანალოგიური მიზნები;

გ) ანამლაურების გამრდა თანამდებობის პირებისათვის, რაც სასარგებლოდ აისახება მათ პირად შემოსავალზე და სხვა.

ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარეობს ამრი, რომ ფინანსური მაჩვენებლების ანალიზის დროს ყურადღების ცენტრში მუდმივად „აღამიანური ფაქტორი“ უნდა ფიგურირებდეს.

ბულალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, ბულალტრული აღრიცხვის პრინციპები არის სახელმძღვანელო დებულებანი და მოქმედი წესები აღრიცხვის შესახებ. ეს წესები, რომლებიც დღეს განიხილება სტანდარტების სახით, იძლევიან თითქმის ყველა აუცილებელ კითხვაზე პასუხს, მაგალითად, როგორ იზომება აქტივები, როდის წარმოიშვება ვალდებულებანი, როდის ითვლება შემოსავალი მიღებულად, როგორ იანგარიშება ფინანსური შედეგები... ამრიგად, იმ ადამიანებისათვის, ვინც იყენებს ბულალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების მონაცემებს, ამ სტანდარტების და პრინციპების ცოდნას არსებითი მნიშვნელობა გააჩნია. აქედან გამომდინარე, პრაქტიკა ადასტურებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ შეუძლებელია კვალიფიციური და დასაბუთებული ეკონომიკური ანალიზის ჩატარება, თუ არ იქნება ანალიტიკოსებისათვის ცნობილი ფინანსური ანგარიშგების შედეგის ძირითადი პრინციპები და წესები.

თავი XIV.

ფინანსური ინფორმაციის ანალიზის მეთოდოლოგია და ორგანიზაცია

§ 1. ძირითადი მიდგომები ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის დროს

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაცია თავისებურად საინტერესოა სხვადასხვა კატეგორიის სპეციალისტებისათვის: კრედიტორები, აქციონერები, ინვესტორები, მენეჯერები... ეძებენ მასში კონკრეტულ პასუხებს სპეციფიკურ კითხვებზე სწორი გადაწყვეტილებების მიღებისათვის.

კრედიტორებს, უწინარეს ყოვლისა, აინტერესებთ კომპანიის შესაძლებლობა, გადაიხადოს ვალდებულებები. გრძელვადიანი კრედიტორი და ინტერესებულია კომპანიის უნარით, რამდენად ღროულად დაფარავს ვალს და პროცენტს ალებულ კრედიტზე.

აქციონერებს აინტერესებთ გაიგონ რამდენად წარმატებულია კომპანიის საქმიანობა წარსულში და ბოლო ხანებში, როგორია მოგების პერსპექტივა მომავალში, როგორია კომპანიის მიმდინარე ფინანსური მდგომარეობა, რა ფაქტორებს შეუძლიათ მოახდინონ მასზე გავლენა უახლოეს მომავალში.

ინვესტორებს აინტერესებთ ფირმის შემოსავლის და რისკის (ლიკვიდურობის, სამეწარმეო საქმიანობის) მიმდინარე და მომავალი დონე. ინვესტორები ფირმის აქციებს აფასებენ ანგარიშგების მონაცემებიდან გამომდინარე დასკვნებით, ითვალისწინებენ ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პირობებს, საწარმოო ფაქტორებს და კომპანიის მომავალ პერსპექტივებს. აქციების ფასს ადგენენ მათ საბაზრო ფასთან შედარებით. აქციებს ფასი აქვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შესაძლოა განესაზღვროთ კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა. ამ პროგნოზისათვის ფინანსური ანგარიშგება იძლევა საკმარის ინფორმაციას.

ბანკირი, რომელიც აპირებს კომპანიისათვის მოკლევადიანი სესხის მიცემას, ფინანსურ ანგარიშგებაში დაიწყებს პასუხების ძებნას შემდეგ კითხვებზე: რატომ საჭიროებენ კომპანიები დამატებით სახსრებს, დანამდვილებით იქნება თუ არა სესხი მოკლევადიანი და დაიფარება თუ არა იგი ღროულად, რომელი წყაროებიდან მიიღებს კომპანია სახსრებს პროცენტების გადასახდელად და ვალის დასაფარავად, როგორ აკმაყოფილებდა აღმინისტრაცია მოკლევადიან და გრძელვადიან მოთხოვნებს წარსულში.

ფირმის ხელმძღვანელობას კი აინტერესებს ყველა გემოთი დასმული საკითხი, რადგანაც მათ დაღებით შეფასებაზეა დამოკიდებული ფირმისათვის საჭირო კაპიტალის გამოყოფა.

გადაწყვეტილების მიღების ნებისმიერი პროცესის პირველ ეტაპს წარმოადგენს ყველაზე მნიშვნელოვანი, არსებითი და კრიტიკული საკითხების განსაზღვრა, რაც გადაწყვეტილების მიღებაზე მოქმედებს.

ზოგადი ფინანსური ანგარიშგების ანალიზით შესაძლოა პასუხი გავცეთ შემდეგ ძირითად კითხვებს: რამდენად კარგად ვითარდება ბიზნესი? როგორია ბიზნესის მტკიცე და სუსტი მხარეები? როგორია მისი ადგილი წარმოების მოცემულ დარგში? უკეთესობისაკენ თუ უარესობისაკენ მიდის მისი მდგომარეობა?

ამრიგად, როგორც გემოთ ჩამოთვლილმა საკითხებმა დაგვიანახა, ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის მომხმარებლებს მრავალნაირ კონ-

კრეკულ საკითხებზე სვირლებათი ამომწურავი პასუხის გაცემა, რისიფისაჲე პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ანალიზის ჩატარების ორგანიზებულობას. სათანადო მეთოდებისა და ხერხების გამოყენებით ანალიზი უნდა ჩატარდეს პორიზონგალურ, ვერტიკალურ და შიფარლებით ჭრილში. ე. ი. ანალიზის პროცესში გამოყენებული უნდა იქნეს მრავალი სამუშაო ხერხი, რისიფისაჲე ანალიტიკოსი კარგად უნდა ერკეოდეს არა მარტო ანალიზის ხერხებში, არამედ საკვლევ ობიექტთა ეკონომიკური საქმიანობისა და ოპერაციების ურთიერთკავშირში, თანმიმდევრობაში.

§ 2. ეკონომიკური საქმიანობის და ოპერაციების გარდაქმნა

ხაზგასმით უნდა აღენიშნოთ, რომ ანალიტიკოსის მუშაობაში მთავარია იმის უნარი, რომ კარგად ერკეოდეს ფინანსურ ანგარიშგებაში, სინთეზურად წარმოღვენილ ეკონომიკური საქმიანობის გარდაქმნის პროცესებში, რაც ძირითადად გულისხმობს ეკონომიკური საქმიანობისა და ბუღალტრული აღრიცხვის მილიანი ციკლის საფუძვლიან ცოდნას.

საყოველთაოდ მიღებული საბუღალტრო აღრიცხვის პრინციპების მიხედვით აღრიცხვის თანამიმდევრობა ასეთია: სამეურნეო ოპერაციის არსის გაგება → ოპერაციის აღრიცხვის გიპიური ფორმა გაგარების შედგენა → ბუღალტრულ ანგარიშებზე ოპერაციების დაგროვება → ფინანსური ანგარიშგების შედგენა.

უნდა აღენიშნოთ, რომ აღრიცხვის საყოველთაოდ აღიარებული ფორმა ძირითადად ემთხვევა ჩვენს ქვეყანაში დამკვიდრებულ მოღელს. ანალიტიკოსისათვის მისი ცოდნა აუცილებელია.

მოღელის მიხედვით სამეურნეო ოპერაციების აღრიცხვა იწყება მათ მიმდინარეობაზე და შედეგებზე დაკვირვებით, ანუ სამეურნეო ოპერაციის არსის გაგებით. დამკვირვებლის მიზანია სამეურნეო ოპერაციის არსის გაგება და მომხლარი ფაქტის შესახებ რეალური დოკუმენტის შედგენა.

როგორც აღენიშნეთ, საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით ბუღალტრების ძალისხმევა მიმართულია, პირველ რიგში, ოპერაციის, მოღელის გაგებისაკენ და შემდეგ მათ ინტერპრეტაციისაკენ. ხელმძღვანელობს რა სააღრიცხეო სტანდარტებით, ბუღალტერი განაზოგალებს საანგარიშგებო პერსონალს ყველა მონაცემს ფინანსური ანგარიშგების სახით, რაც მითითოეს თითოეული ოპერაციის არსის გაგებას და საბუღალტრო სტანდარტების ცოდნას, რომლებზეც გამოიყენებოდა ოპერაციის ასახვისას. შე-

საბარისად, მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეძლებს ანალიტიკოსი გაიგოს და ახსნას ცვლილებები ბალანსის კონკრეტულ მხლებში, თეაღი გააღვენოს კონკრეტული ანგარიშების და ოპერაციების ეფექტს და უპასუხოს შემდეგ კითხვებს: როგორია ფირმის ფინანსური მდგომარეობა? რა არის ფირმის ფინანსური მდგომარეობის ცვალებადობის მიზეზი? რა არის ინვესტიციების შაგების ან კლების მიზეზი? როგორია დებიტორულ-კრედიტორული დავალიანების თანაფარდობის მდგომარეობა? და სხვა.

ე. ი. იმისათვის, რომ წარმოიდგინო ის, თუ როგორ აისახება კონკრეტული ოპერაცია აღრიცხვაში და რა სახის ოპერაციებს შეეძლოა გაეზარდათ ან შეემცირებინათ კონკრეტული ანგარიში, მითითოვს აგრეთვე ფინანსური ანგარიშგების და თანმხლები ინფორმაციის აზრობრივად კითხვის, გაგების და ახსნის უნარს. ამგვარად, იმის ცოდნას, თუ რა ინფორმაცია შეიძლება მოეიპოვოთ ფინანსურ ანგარიშგებაში, საღ უნდა ვეძიოთ იგა, როგორ გარდაიცმნას სამეურნეო ოპერაციები, გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის ჩატარების პროცესში.

§ 3. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის სამუშაო ხერხები

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის პროცესში ანალიტიკოსს შეუძლია გამოიყენოს მრავალი სამუშაო ხერხი. ამ თაგეში განვიხილავთ იმ საეეცაალურ ხერხებს, რომლებიც ბერსგანის განხილული აქვს თავის სახელმძღვანელოში და აღიარებულია საერთაშორისო სტანდარტებით:

1. ფინანსურ ანგარიშგებათა შეღარება;
2. ტრენლების სერიები;
3. ფინანსური ანგარიშგების სტრუქტურული ანალიზი;
4. კოეფიციენტების ანალიზი;
5. საეეციფიკური ანალიზი.

ამ ხერხების განხილვამლე მიზანშეწონილად მიგვანია აღენიშნოთ, რომ „ფინანსების“ შესწავლის სფერო ურიულესია, რაღგან ის ხშირად სკილლება ერთი თბიექტისა და ქეეენის საზღვრებს და ფინანსური ინფორმაციის ანალიზი საერთაშორისო კვლევის ფუნქციას იბენს. აქ კი მიზანშეწონილად მიგვანია მოფიგანოთ აშშ-ის უმაღლეი სკოლის ერთ-ერთი ყველაზე გაერეკლებული სახელმძღვანელოს - „სოფლიო სამეურნეო კავშირების ეკონომიკა“ ავტორის, კალაფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორის პ. ლინლერგის აზრი, რომელცი საერთაშორისო ფინანსე-

ბის შესწავლის სფეროს აღარებს მოგჩაურობას უცხო პლანეტაზე, რომელიც სრულიად უცნობი მხარეა და დაშორებულია ჩვეულებრივი ვქეყნის ეკონომიკისაგან. ეს გერიტორია დასახლებულია უცნაური არსებებით, ეს არის სფერო, სადაც საფრთხილოა დაეყრდნო ჩვეულებრივ ინტუიციას; ფაქტიურად ეს არის სფერო, რომელშიც თქვენ არ შეგიძლიათ გამოიყენოთ მაკრო ან მიკრო ეკონომიკის თეორიები არსებითი ცვლილებების გარეშე...

საერთაშორისო ფინანსების სფეროში ფიგურირებს ორი ნაცნობი ფაქტორი: მოგების მაქსიმიზაცია და კონკურენცია.

ამრიგად, როგორც ამ მეცნიერული და ცხოვრებისეული აზრიდან ჩანს, გარდა მიკრო და მაკრო ეკონომიკის კვლევის საქციალური მეთოდით რეკომენდებული ხერხებისა, მკვლევარს სჭირდება არაჩვეულებრივი ინტუიციის უნარიც, რომ გამოიყენოს, ჩაწედეს შესასწავლი ობიექტის ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის მიღება რა ღვას, რა არის ფირმის სტრატეგიული ჩანაფიქრი, რომ არ შეცდნენ ანალიტიკოსები სწორი გადაწყვეტილების მიღებისას. მნიშვნელოვანია ასევე იმის შეფასებაც, თუ რა გავლენა შეიძლება ქონდეს წარსულ მოვლენებს და ახლანდელ გენდენციებს კომპანიის შესაძლებლობაზე უახლოეს მომავალში.

ნათელია ის აზრი, რომ ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის ანალიზის ჩატარების პროცესში საჭიროა დიდი სიფრთხილე და წინდახედულება.

ბერსტაინი ფინანსურ ანგარიშგებას ორ კონტექსტში განიხილავს: შესაძარბეული და ჩვეულებრივი ფინანსური ანგარიშგება.

შესაძარბეული ფინანსური ანგარიშგების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ვარჯისია რაზღენიმე წლის ინფორმაციის პორიზონტალური ანალიზისათვის, რომლის მიხედვით ღვინდება ჯაჭური დინამიკა მუხლობრივ ჭრილში. ორი ან მეტი წლის ფინანსური მაჩვენებლების შედარება ცნობილია როგორც პორიზონტალური ანალიზი; იგი ყურადღებას აქცევს და აღგენს ანგარიშგების გენდენციებს დინამიკაში.

საერთო ფორმაგის, ჩვეულებრივი ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაცია იძლევა მხოლოდ ვერტიკალური ანალიზის ჩატარების საშუალებას. პორიზონტალური და ვერტიკალური ანალიზი საშუალებას იძლევა ჩავაგაროთ პოზიციების შედარება, მაგრამ თუ იქნება სხვადასხვა პოზიციის მაჩვენებელთა შედარების საჭიროება, მაშინ იგი ხორციელდება შეფარდებითი მაჩვენებლების ანალიზის საშუალებით.

ინლექსური რიცხვების შედარების გამოყენება საჭიროა ფრთხილად, რადგან ამ მეთოდს, უპირატესობასთან ერთად, სუსტი ალგილებიც აქვს. ასე, მაგალითად, მიმდინარე ფინანსური პირობების ცვლილებათა შესა-

ფასებლად ანალიტიკოსმა უმჯობესია გამოიყენოს შედარებითი ანგარიშგება ფულადი სახსრების მოძრაობის შესახებ. მეორე მხრივ, ინდექსური რიცხვების გრენდთა შედარება მშენივრად გამოდგება წლების მანძილზე საკუთარი საბრუნავი სახსრების სტრუქტურის ცვლილებათა შესაპირისპირებლად.

გრენდთა ანალიზის მნიშვნელოვანი ღირსება ისაა, რომ იგი ანალიტიკოსს საშუალებას აძლევს უკეთ გაიგოს აღმინისგრაფიის ფილოსოფია, მეთოდები, მოტივები და აზრთა წყობა, რაც შეიძლება გამოეღინდეს, თუკი თვალს გააღვენებს წლიურ ცვლილებას. რაც უფრო მრავალფეროვანი იქნება შესადარებელი პერიოდების ეკონომიკური პირობები, მით უფრო უკეთეს სურათს მიიღებს ანალიტიკოსი იმისას, თუ როგორ ებრძოლა საწარმო არახელსაყრელ პირობებს.

სტრუქტურული ანალიზი. ჩვეულებრივი ფინანსური ანგარიშგების ანალიზი ყველაზე უკეთ შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც მისი შინაგანი სტრუქტურის ანალიზი. ბალანსის ანალიზისას ეს სტრუქტურული ანალიზი ფოკუსირდება ორ ძირითად ასპექტზე: როგორია საწარმოს კაპიტალის წყაროები, ე. ი. როგორ ნაწილდება გრძელვადიან, მოკლევადიან დაეალაონებასა და საკუთარ სახსრებს შორის? როგორ არის განაწილებული სახსრები, რომელშიც ჩადებულია ეს კაპიტალი? ანუ, სხვა სიტყვებით, როგორია აქტივების სტრუქტურა, რომლითაც საწარმო აპირებს მუშაობას? რა თქმა უნდა, ჩვეულებრივი ბალანსის ანალიზი შეიძლება ჩაგარღეს უფრო დაწერილებით და გამოეღინდეს, რა წილს იკაიებს მუხლი არა მხოლოდ საბოლოო ჯამში, არამედ ქვეჯგუფშიც. ასე, მაგალითად, საბრუნავი სახსრების ლიკვიდობის შეფასებისას საინტერესოა ცოლდა არა მარტო იმისა, თუ საწარმომ ყველა სახსრების რა წილი ჩალო მარაგში, არამედ თუ რომელი ნაწილია საბრუნავი თანხებისა წარმოადგენილი მარაგით.

ფინანსური ანგარიშგების შედარებისას ყველაზე მნიშვნელოვან ხერხს გრენდი წარმოადგენს. რამდენიმე წლის ფინანსური ანგარიშგების შედარება საშუალებას გვაძლევს გამოვარკუთოთ აგრეთვე გრენდის მიმართულება, სიქარე და ამპლიტუდა.

ორი ან სამი წლის ფინანსური ანგარიშგების შედარება შეიძლება შესრულდეს ჯაჭვური მაგების გაანგარიშების გზით, ხოლო შედარება ხანგრძლივი პერიოდის უმჯობესია გაკეთდეს გრენდების სერიათა მეშვეობით.

ჯაჭვური დინამიკის გაანგარიშება მარტივია, მაგრამ აქ არის რამდენიმე აუცილებელი წესი, რომელიც უნდა გვახსოვდეს: როდესაც საბაზისო წელს ნაჩვენებია უარყოფითი თანხა, ხოლო მომლევნომი დალებითი, ცვლილება პროცენტული შეფარლებით არ გალაანგარიშდება. როდესაც

საბაზისო წელს მიხედვით მოცემულია გარკვეული თანხა, ხოლო შემდგომ წელს „0“, შემიძირება შეადგენს 100%-ს. თუ საბაზისო წელს მაჩვენებელი ნულის ტოლია, პროცენტული ზრდა არ გათვალისწინდება.

გარდა ამისა, შესაძარბებელი ფინანსური ანგარიშგება შესაძლოა წარმოლგენილი იყოს იმგვარად, რომ გეიჩვენოს არა მარტო მიხლის კუმულაციური შედეგი, არამედ პერიოდის მანძილზე თითოეული მაჩვენებლის საშუალო სიდიდე. გასათვალისწინებელია ის, რომ საშუალო სიდიდეები ხშირად არასაიმედოა, რადგანაც ისინი ასწორებენ მცდარ ან უჩვეულო რყევებს, რაც ანალიტიკოსს უკარგავს იმის საშუალებას, რომ გამოავლინოს არსებითი ფაქტორების გავლენა.

მოგებისა და ზარალის ანგარიშის განხილვისას „ეერტიკალური ანალიზი“ არის ძალზე სასარგებლო ინსტრუმენტი, შესაძლოა თავისი მნიშვნელობით კიდევ ალემადგებოლეს ანალიზის სხვა ხერხებს. ამის მიზეზი ისაა, რომ მოგებისა და ზარალის შესახებ ანგარიში თავისთავად წარმოლგენილია ანალიზისათვის მოსახერხებელ ფორმაში, რადგანაც თითოეული მიხლი თანაფარდია ცენტრალური რიცხვის რეალიზაციის მოცულობისა.

ერთი საწარმოს რამდენიმე წლის ჩვეულებრივი ფინანსური ანგარიშგება იმითაა სასარგებლო, რომ უჩვენებს აქტივის, პასივის, დანახარჯებისა და ფინანსური ანგარიშგების სხვა კატეგორიების სტრუქტურული შემადგენლობის პროპორციის ცვლას, თუმცა ამგვარი ცვლილებებისა და ტრენდების ახსნა საჭიროა ძალზე ფრთხილად.

ჩვეულებრივი ფინანსური ანგარიშგების შელარების ინტერპრეტაცია მოითხოვს ფაქტობრივი ციფრებისა და მათი გაანგარიშების ბაზისის შემოწმებას. ანგარიშგება, რომლის მაჩვენებლები წარმოლგენილია პროცენტული გამოხატულებით, ძალზე მოსახერხებელია ერთი საწარმოს მეორესთან შესადარებლად, რადგანაც ამასთან ერთად მოშორდება შესაპირისპირებელი ჯამების აბსოლუტური ზომის გავლენა, რადგანაც ამგვარი ანგარიშგება არ ასახავს კომპანიების ფარდობით ზომებს.

კოეფიციენტების ანალიზი. კოეფიციენტები განეკუთვნება ფინანსური ანალიზის ყველაზე ცნობილ და ფართოდ გამოყენებულ ხერხებს. ამავე დროს მათი ფუნქცია ხშირად არასწორადაა გაგებული და, შესაბამისად, მათი მნიშვნელობა შეიძლება ადვილად გადაჭარბებულად შეფასდეს.

კოეფიციენტი გამოხატავს ერთი რიცხვის მეორესთან მათემატიკურ მითარობას. კოეფიციენტი 200:100-ზე გამოსატულია როგორც 2:1, ან როგორც 2. თუმცა კოეფიციენტის გამოთვლა უბრალო არითმეტიკული მოქმედებაა. მისი მნიშვნელობის ინტერპრეტაცია ბევრად უფრო რთულია იმისათვის, რომ რაიმე მნიშვნელობა ქონდეს. კოეფიციენტი უნდა გამოხატ

გაელეს ნიშნად თიანაფარლობას. ასე, მაგალითად, ღამთიკიდებ უღებო სა-
ქისლის გასაყიდ ფასისა ღა მის თვისთიღრებულღბას შორის გასაღეი ღა
პირღაპირია.

კოეფიციენტეი ანალიტიკოსის აძლეეს შესაძლებლობას გამოსარკვიოს
ძირითადი პირობღბის სიმკაემეი. სწორად ინტერპრეტირებულ კოეფი-
ციენტეის შეუძლიათ, ამას გარღა, ანალიტიკოსის მიუთითონ იმ სფეროზე,
რომელიც მოითხოვს შემღკომ შესწავღასა ღა კვღღეღს. კოეფიციენტეის
ანალიზს შეუძლია გამოავღინოს პირობეი ღა ტრენღღეი, რომელთა აღ-
მოჩენაღ შეუძღღებღღია, როცა განახიღღეა კოეფიციენტის ინდიკატორღღე
რი კომპონენტეი. რაღღან კოეფიციენტეი, ისევე როგორც ანალიზის სღღე
ინტერპრეტეი თორიენტირებულღა მომავალღე, ანალიტიკოსის უნღა შეეღ-
ღოს თიანაფარღბის ფაქტორღბის კორექტირეი ღა თანაღ მანევენებღღთა
მნიშვნეღბის პროგნოზი მოგღღეს. მას აგრეიღე უნღა ესმოღღე, თე რა
გავღღეღებღა მოსაღღღღღეი კოეფიციენტეიში მომავალში. ასე, მაგალითად,
საბოლოო ანალიზისას კოეფიციენტეის სარგებღღინობა მთღღიანღღ იქნე-
ბა ღამოკიღღებული მათ ჭკეიანურ ღა საღ ინტერპრეტაციღღე. ესაღ ყვეღღაღე
რთულღ ასკექტი კოეფიციენტეის ანალიზისა.

კოეფიციენტეის საიმეღღობა ღამოკიღღებულია აგრეიღე იმ ციფრღბის
საიმეღღობაღღე, რომელიც გამოყენებულღა მათი გამთიღღისას. მაგალი-
თად, როცა საშინაო კონტროღღი კომპანიღში ისეიღა, რომ სააღღღიციღღე
სისტემაღღე, როგორც ინფორმაციის საიმეღღო წყაროზე ღაყრღღობა არ შე-
იღღღე, რა თქმა უნღა, მის საფუღღეღღე გამთიღღიღღ მღღვენებღღეღღე
ღაყრღღობაღ არ შეიღღღე.

კოეფიციენტეის ინტერპრეტაციღ. კოეფიციენტეი უნღა გარღღიქმნას
ბაღღე ფრთიხიღღად, რაღღან ფაქტორღბეი, რომღღეიღ ზემოქმეღღეღენ
მრიცხეღღეღე, შეიღღღე იმ ფაქტორღბის კორეღღაციღ მოახღღინონ, რომ-
ღღეიღ ზემოქმეღღეღენ მნიშვნეღღე. მაგალითად, საქონეღღრუნღის მიმარღ
ხარჯეღბის მიმარღიღბის კოეფიციენტი შეიღღღე გავღღჯობესღღეს, თეკი ღა-
ღაბღღღეა ხარჯეი გაყიღღის სტიმულირღბისათვის. თეკი ხარჯეის
ღაბღღღეა მიღღეყიღღანს საქონეღღრუნღის ღაღაბღღეღაღღე, ანღა ბაღღარღე წი-
ღის შემცირეღაღღე, მაშინ რენტაბეღღობის ამღღვარი მიღღვენეღღიღი გაღღ-
ჯობეღღეა სინამღღეღღეში მიღღეყიღღანს საპირისპირო ეფექტაღღე საწარმოს
პერსპექტივაში ღა შესაბაღღისაღ უნღა იქნეს გარღღიქმნიღღი.

საბაზრო საზომეი. ანალიტიკოსეი ღა ინვესტირეი იყენეღენ მრღ-
ღაღ საზომს ფასეღბის ქეღღის ღა ფასიანი ქაღღაღღეღის შემოსაღღეღბის შე-
საფასეღღაღღ. მოგეღბის ფასის კოეფიციენტს უწეღღენ მღღრღეღღი, რომღღ-
თაღ მთეღღეღღე მომენტში ბაღღარი აკეიღღეს აქციის შემოსაღღლის კაპიტაღღ-

ზაციას. მომგებიანობის კოეფიციენტი საპირისპიროა წინა კოეფიციენტთან და უჩვენებს ჩვეულებრივი აქციის შემოსავლიანობის პოტენციალს მოცემულ ფასად.

ლივიდენდური შემოსავლის კოეფიციენტი უჩვენებს ფულად უკუგებას, რომელსაც მიიღებს ინვესტორი ლივიდენდების მოცემულ ღონეზე და მოცემულ ფასად. ასე, გამომუშავებული მოგების ნაწილი შეიძლება გადახდილ იქნას ლივიდენდის სახით, ხოლო დარჩენილი საწარმოში რეინვესტირდება. ლივიდენდების გადახდის კოეფიციენტი უჩვენებს მოგების წილს, რომელიც გადახდილია ლივიდენდის სახით, ჩვეულებრივი აქციებით.

ფინანსური ინფორმაციის შეპირისპირადობა. მოცემული დარგის საწარმოს ინფორმაციის შეპირისპირების ამოცანა ანალიტიკოსისათვის დაკავშირებულია გარკვეულ სიძნელეებთან. ინფორმაცია კონკრეტული დარგის კომპანიების შესახებ შეიძლება იყოს შეზღუდული ან მიუწვდომელი. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ინფორმაციის გაუხსნელობა ცალკეულ ნაწილებში, ანდა ის, რომ კომპანიები კერძოა და, შესაბამისად, ინფორმაციას არ აქვეყნებენ.

განსხვავებანი საანგარიშო პერიოდში. თუმცა ბევრი კომპანია საანგარიშო წლად კალენდარულს იყენებს, სხვები იყენებენ სხვა ვალებს. ამგვარი სხვაობების გამო საჭირო კორექტირება შედარებისას დამოკიდებულია წლის ბოლოს დაქსაქსულ ვალებსა და სხვა ფაქტორებზე. თუ კი დაქსაქსვა არ აღემატება სამ თვეს, კორექტირება ჩვეულებრივ საჭირო არ არის. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ინფორმაცია შეპირისპირებადი რომ გახდეს და ჩატარდეს უცყუარი ანალიზი, შეიძლება გამოყენებული იქნას კვარტალური ანგარიშგების ინფორმაცია. თუ შევკრებით ოთხი კვარტლის ინფორმაციას, შეიძლება მივიღოთ პირობითი წლიური ანგარიშგება იმ წლებისა, რომლებიც თავლებოდა, ვთქვათ, მარტში, ივნისში, სექტემბერში ან დეკემბერში. კორექტირების აუცილებლობა და ხარისხი, რომლებიც დაკავშირებულია საანგარიშო წლის დაზოლოების სხვადასხვა ვალებთან, დამოკიდებულია აგრეთვე ექსტრაორდინალურ მოვლენებზე, მაგალითად, გაფიცებებზე, ან საკუთრების სერიოზულ დაზიანებებზე, რამაც შეიძლება გავლენა მოახდინოს მოცემული კვარტლის შედეგებზე. ამას გარდა, აუცილებელია ზედმიწევნით შეფასდეს საანგარიშო პერიოდების შეპირისპირადობაზე სემონური და ციკლური რყევების გავლენა.

სხვაობანი საბუღალტრო პრინციპების გამოყენებაში. ალგერნაციული საბუღალტრო პრინციპების ან ჩეთოდების გამოყენებამ შეიძლება მიგვიყვანოს კომპანიის ინფორმაციის არაშესაღარისობამდე. ფინანსური ანალიზის ჩატარებამდე ანალიტიკოსმა ინფორმაციის კორექტირების

გჩით უნდა მოახერხოს მაჩვენებლებს მოყვანა შესაღარასობაში, სააღ-
რიცხვო პოლიტიკის მიხედვით უნდა დააღვინოს საწარმოში გამოყენე-
ბული აღვერნატიული სააღრიცხვო პრინციპები და მათი გაღვლენა ფინანს-
სურ მაჩვენებლებზე.

ფინანსური ანგარიშგების გაღაფასება და გაღასტრუქტურება. რიგ
შემთხვევაში საჭიროა ფინანსური ანგარიშგების გრანსფორმაცია: 1. კომ-
პანიების შერწყმა მათი აქტივების ღირებულებას გაღაფასების გარეშე,
მოითხოვს გასული წლების ანგარიშგების გრანსფორმაციას იმიგარაღ,
თითქოს საწარმოები გაერთიანებული იყენენ იმთავითვე. პრაქტიკულად
ანგარიშგება გრანსფორმირებული სახით წარმოდგენილი იქნება მხო-
ლოდ იმ პერიოღის, რომელზეც მოღის შერწყმის შესახებ განცხადება. 2.
შეწყვეტა ან საწარმოს ნაწილის გაყიღვა მოითხოვს შემოსაღვლებისა და
გასაღვლების ასახვას, ისევე როგორც ამას მოითხოვს მოგება-ზარაღის
ანგარიშის მუხლით შეწყვეტილი ოპერაციები. ანალოგიურად შეწყვეტა-
ღი საქმიანობის სუფთა აქტივები ნაჩვენები უნდა იყოს ბალანსზე ერთი
მუხლით. ფინანსური ანგარიშგება, რომელიც წარმოდგენილია კონკრე-
ტული მიმართულებების შეწყვეტის პერიოღში, უნდა შესაბამისად გრან-
სფორმირდეს. 3. ზოგიერთი ცვლილება საბუღალტრო პრინციპებში ასე-
ვე მოითხოვს გასული წლების ფინანსური ანგარიშგების გრანსფორმა-
ციას, რომელიც წარმოდგენილია ანგარიშგებით იმ პერიოღის შესახებ,
რომელშიც მოხდა ცვლილება, რათა ასახოს ახლადშემოტანილი სააღ-
რიცხვო მეთოღიკის გაღვლენა.

რაღვან ანაღიზი მომავალზე ორიენტირებული, ანაღიტიკოსი უმეტეს
შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს გაღაფასებული ინფორმაციის გამო-
ყენებას. სიძნელეები წამოიჭრება გარღაუღვალად, რაღვან პერიოღი, რომ-
ღის მანძილზეცაა ინფორმაცია გაღაფასებული, შესაძლოა უფრო მცარე
იყოს, ვიღრე საანაღიზო პერიოღი.

ღაბოღოს, უნდა ვაღიაროთ, რომ შესაღარებლად გამოყენებულ ფი-
ნანსურ ანგარიშგებათა შორის შეიღლება იყოს განსხვავებანი ინფორმა-
ციის კლასიფიკაციაში. ზოგი კლასიფიკაციური განსხვავებების თაღიღან აცი-
ლება უფრო აღვიღია, ვიღრე სხვებისა. მაგაღითაღ, ერთ კომპანიას
ამორტიზაცია შეაქვს მიმოქცევის დანახარღებში, ხოლო მეორე უჩვენებს
მას ცაღკე მუხლით, მაშინ ინფორმაციის კორექტირება, იმისათვის რომ
შესაღარებლად გამოსაღვგი იყოს, სიძნელეს არ წარმოაღვგენს.

ჩვენს მიერ ზემოთ განხიღული ფინანსური ანაღიზის მრავალმიზნობ-
რივი ინსტრუმენტების გარღა, ისეთებიცაა, როგორიცაა ინღექსები,
სტრუქტურული მაჩვენებლები და კოეფიციენტები, ანაღიტიკოსის ზელთ

არის აგრეთვე მრავალი სპეციალიზებული ინსტრუმენტი. ეს ინსტრუმენტები ეფუძნება საეციფიკურ ფინანსურ ანგარიშგებას ან მის შემადგენელ ნაწილებს. ისინი შეიძლება გამოყენებული იქნას საქმიანობის ანალიზისათვის საეციფიკურ დარგებში, მაგალითად, სასტუმროების, საავიაციო-ფოტოების, ასევე ავიაგადაზიდვების შეესებადობის ანალიზისათვის.

ფინანსური ანალიზი გამოთვლითი ტექნიკის საშუალებათა გამოყენებით. ფინანსური ანალიზი მნიშვნელოვნად შელცება გამოთვლებისაგან და ასევე ლოგიკური ნაბიჯების დიდი რაოდენობისგან, რომელიც წინასწარ განსაზღვრული და დაპროგრამებული უნდა იყოს. ამ სფეროებში ანალიტიკოსს შეუძლია დიდი წარმატებით გამოიყენოს კომპიუტერები.

თანამედროვე კომპიუტერები დიდ შესაძლებლობას ფლობენ რთული გაანგარიშების ძალზე სწრაფად შესასრულებლად. უფრო მეტიც, მათ შეუძლიათ შეასრულონ გამოთვლები, შედარებანი და სხვა ლოგიკური ნაბიჯები დროის ხანგრძლივი პერიოდების მიმართ.

ლონდონის უნივერსიტეტის პროფესორი დევიდ ბეგი და სხვ. წიგნში „ეკონომიკა“¹ (ეს წიგნი ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული სახელმძღვანელოა მთელს მსოფლიოში) მეორე თავად განიხილავენ თემას „ეკონომიკური ანალიზის საფუძვლები“, რომელშიც შემდეგი საკითხებია განხილული:

- ეკონომიკური მონაცემები;
- ინდექსი;
- ნომინალური და ცვლადი სიდიდე;
- ცვლილებები ეკონომიკურ ცვლად სიდიდეებში;
- ეკონომიკური მოდელები;
- ლიავრამები, ხაზები და გოლობები;
- პრობლემის „სხვა თანაბარი პირობები“;
- თეორია და რეალობა.

ამ თემის შინაარსის გაცნობიდან ნათლად ვრწმუნდებით იმ ჭეშმარიტებაში, რომ საკვლევი საკითხებისადმი მიდგომის პრინციპები არსებითად არ განსხვავდება ჩვენთან დამკვიდრებული პრინციპებისაგან. ამ თავში საუბარია ხერხებისა და იარაღების უნარიანად ფლობის მნიშვნელობაზე. „ეკონომიკური საკითხების ანალიზის დროს ჩვენ ასეთ იარაღად ვიყენებთ მოდელებსა და მონაცემებს.

მოდელი ან თეორია აღაშინებს უმარტივეს დასკვნის გაკეთებას იმის შესახებ, თუ როგორ მოიქცევიან ისინი მომავალში. ეს არის რეალობის

1 დევიდ ბეგი, სტენლი ფიშერი, როდიგერ ბორნბუში, ეკონომიკა (თარგმანი ინგლისურიდან), თბ., 1999.

წინასწარგანმარტებული გამარტივება“... კარგად ამბობენ მეცნიერები... „ეკონომისტი ისე იყენებს მოდელს, როგორც მეგზური გზამკვლევეზე წარმოდგენილ რუკას“. ამრიგად, პრობლემა არის იმაში, თუ რეალობის შესახებ როგორ მოდელს შევადგენთ და როგორი ინფორმაციის საფუძველზე ჩავატარებთ კვლევას. ერთი, რაც ამ სახელმძღვანელოშიც აშკარად ჩანს, ისაა, რომ მეცნიერ-ეკონომისტები ანალიზური კვლევის პროცესში უფრო მოხერხებულად და გამარტივებულად იყენებენ მათემატიკურ აპარატს, ვიდრე ეს ჩვენთან ხდება. რაც შეეხება ანალიზური კვლევის სისტემურობას, სანიმუშოდ უნდა ჩაითვალოს საერთაშორისო მასშტაბით პროფესორ გიორგი პაპავას მონოგრაფია „ეკონომიკური ანალიზის და წარმოების საბოლოო შედეგების მარკეტინგული მმართველობის მეთოდოლოგია“ , სადაც მან მეცნიერული შეშეცნების სისტემური მეთოდოლოგიის საფუძველზე ააგო წარმოების ანალიზურ-შემფასებელი გენეტიკური სისტემები, რომელთა პრაქტიკულ განხორციელებას ნამდვილად რეკომენდებული გარდაქმნები შეუძლია მოახდინოს მმართველობის სფეროში. ამ მეთოდოლოგიის საერთაშორისო აღიარება ქართული ეკონომიკური ამროვნების ტრიუმფი იქნება (!). ყველანაირად ხელი უნდა შევეწყოთ ასეთი მიღწევების აღმაფლობას, რათა გადავარჩინოთ ეროვნული ინტელექტი და ქართული ეკონომიკური ამროვნება ჩავაყენოთ ერისა და მსოფლიოს სამსახურში.

თავი XV.

მიმდინარე და გრძელვადიანი აქტივების ანალიზის საკითხები

§ 1. მიმდინარე აქტივების ცნება, კლასიფიკაცია და ანალიზის ამოცანები

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ბალანსის აქტივის პირველი განაყოფია „მიმდინარე აქტივები“, ანუ საბრუნავი საშუალებები.

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, აქტივი (ქონება) ჩაითვლება მიმდინარედ, თუ:

* Папава Г. В. Методология экономического анализа и маркетингового управления конечными результатами производства, Тбилиси, 1992.

ა) ნაეარაუღევი მისი რეალიზაცია, ან განკუთვნილია მოხმარებისათვის ჩეეულებრივი საწარმოო ციკლის განმავლობაში;

ბ) ძირითადად გამოიყენება სავაჭრო დანიშნულებით ან მოკლევადიანი მიზნებისათვის და მისი რეალიზაცია იეარაუღება ერთი წლის განმავლობაში; ან

გ) ეს არის ფულადი სახსრები ან მისი ექვივალენტები, რომელია გამოყენება არ არის შეზღუდული.

ამრიგად, როგორც ჩანს, მიმდინარე აქტივები მოიცავს სასაქონლო-მაგერიალურ ფასეულობებს და სავაჭრო მოთხოვნებს, რომლებიც გაყოფილი, მოხმარებული ან რეალიზებულია, როგორც საწარმოო პროცესის ნორმალური ციკლის შემადგენელი ნაწილი. ბირჟაზე მიმოქცეული ფასიანი ქაღალდები (საფონდო ფასეულობანი) მიეკუთვნება მიმდინარე აქტივებს, თუ მათი რეალიზაცია მოსალოდნელია ბალანსის შედგენის დღიდან 12 თვის განმავლობაში.

მიმდინარე აქტივების ზოგადი კლასიფიკაცია

მიმდინარე აქტივების, ანუ საბრუნავი საშუალებების კლასიფიკაცია, რომელიც ბასს-ის მიხედვითაა რეკომენდებული და დღეს საქართველოს მეწარმეთა კანონით არის დადგენილი, შემდეგნაირად გამოიყურება (სქემა 1).

როგორც მიმდინარე აქტივების კლასიფიკაციის სქემიდან ჩანს, ბასს-ის მიერ რეკომენდებული აქტივების სტრუქტურა ანალიზური თვალთახედვით ძალიან ბუნდოვანია და ბევრ მნიშვნელოვან კითხვაზე ვერ იძლევა პასუხს. სამაგიეროდ ძალიან დეტალიზებულია კანონით მოქმედი საბრუნავი საშუალებების ჩამონათვალი, რადგან ბასს-ის პრინციპებით აკრძალული არ არის აქტივების ალტერნატიული კლასიფიკაციის გამოყენება, თუკი ის მკაფიოდ და ნათლად არის ჩამოყალიბებული. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, უფრო გამართლებული იქნებოდა მიმდინარე აქტივების შემდეგი კლასიფიკაცია: საწარმოო მარაგები, მზა პროდუქცია და საქონელი, დებიტორული დავალიანება, ფულადი სახსრები, ფასიანი ქაღალდები, დაუმთავრებელი წარმოება.

მიმდინარე აქტივების ასეთი კლასიფიკაცია, ვფიქრობთ, უფრო ანალიზურია და ამომწურავად პასუხობს ინფორმაციის მომხმარებელთა ინტერესებს.

ახლა გავეცნოთ მიმდინარე აქტივების ელემენტების ანალიზის საკვანძო საკითხებს.

მიმდინარე აქტივები	
ბასს 1-ის მიხედვით	მოქმედი ბალანსის მიხედვით
<ul style="list-style-type: none"> - სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობები - სავაჭრო და სხვა მოთხოვნები - ავანსები - ფულადი სახსრები და მათი ექვივალენტები 	<p>1. საწარმოო მარაგები:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ნედლეული და მასალები - მცირეფასიანი და სწრაფცვეთადი საგნები - დაუმთავრებელი წარმოება - შუა პროდუქცია - საქონელი <p>2. სხვა საბრუნავი საშუალებები:</p> <ul style="list-style-type: none"> - მიმწოდებლებზე და მოიჭარებებზე გაცემული ავანსები - მიწოდებიდან და მომსახურებიდან წარმოქმნილი მოთხოვნები - მიღებული თამასუქები - ჩეკები - ნაღდი ფული სალაროში - ფულადი საშუალებები საბანკო ანგარიშზე - სავალუტო ანგარიში - სხვა ფულადი საშუალებები - მოკლევადიანი ფინანსური დაბანდები - სხვა საბრუნავი საშუალებები

§ 2. საწარმოო მარაგები

საწარმოო უმრავლესობაში მარაგები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან აქტივებს, რამდენადაც ისინი გვევლინებიან წარმოების პროცესის გახორციელების აუცილებელ ელემენტად და, ცხადია, წმინდა შემოსავლის წარმოქმნის საშუალებად. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ მარაგები არის ისეთი აქტივები, რუმლებაც შეძენილია ახალი საქონლის საწარმოებლად.

საწარმოო მარაგებს მიეკუთვნება: მზა პროდუქცია, ნელსეული და მასალები, ნაყიდი ნახევარფაბრიკაგები, დამზადრე მასალები, სათბობი, მომავალი პერიოდის ხარჯები, დაუმთავრებელი წარმოება, დანარჩენი საბრუნავი აქტივები.

მარაგების შესწავლა ანალიტიკოსებისათვის რამდენიმე მიმართულე-ბითაა მნიშვნელოვანი: პირველი ის, რომ გაირკვეს მისი სტრუქტურული შემადგენლობა და თითოეული მათგანის დამოკიდებულება საწარმოს შემოსავლის მილებასთან; მეორე ის, რომ დავადგინოთ მათი ლიკვიდურობის ხარისხი სახეების მიხედვით და მესამე, დავადგინოთ მარაგების შეფასების პრინციპები.

თავისუფალი ფასების პირობებში ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემურ საკითხს მარაგთა შეფასება წარმოადგენს. პრაქტიკულად მარაგთა აღრიცხვა განსხეველება იღვისაგან, თითქოსდა სააღრიცხვო სისტემა თეალყურს აღვენებს მარაგის თითოეული ელემენტის მოძრაობას. დღვისათვის მარაგთა შეფასების რამდენიმე მეთოღია დამუშავებული, მათგან აღსანიშნავია ორი ძირითადი: ა) „ლიფო“ და ბ) „ფიფო“. სიკყვასიკყეით „ლიფო“ ნიშნავს „ბოლო შეხვედი – პირველი გამოხვედი“, ხოლო „ფიფო“ ნიშნავს – „პირველი შეხვედი – პირველი გამოხვედი“. აქედან გამომდინარე, „ლიფო“ სასაქონლო-მაგერიალური ფასეულობის საბოლოოდ შემოსული ან დამზადებული პარტიების ფასებით საბუღალტრო აღრიცხვის მეთოღია. „ლიფო“-ს გამოყენება ბაზრის კონიუნქტურის მიხედვით გამოქვეყნებად ბალანსში ჩართული მოგების თანხის შემცირების ან გაზრდის საშუალებას იძლევა, რაც გადასახადის სიღიღეზე მოქმედებს. „ფიფო“-ს – სასაქონლო-მაგერიალური ფასეულობის პირველად შემოსული ან დამზადებული პარტიების ფასებით აღრიცხვის საბუღალტრო მეთოღია.

„ფიფოს“ მეთოდის მიხედვით მარაგების შეფასება წარმოებს ბოლოს ნაყიდი ნაკეთობის მიხედვით. ასეთი პრინციპი აღიარებულია პრაქტიკულად საუკეთესოდ.

„ლიფოს“ ძირითადი მიზანია ინფლაციის პირობებში მიმდინარე ხარჯებისა და მიმდინარე ამონაგების საუკეთესო თანაფარდობის დაცვა.

მარაგების შეფასებას ახორციელებენ აგრეთვე „საშუალო ხარჯების“ მეთოდით. ეს მეთოღი მარაგების შეფასებისას და რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციისას თავიდან იცილებს თვითღირებულების მერყეობას საშუალო შეწონილი ღირებულების გამოყენებით.

მარაგების შეფასების ერთ-ერთ მეთოდს წარმოადგენს „საცალო“ შეფასების მეთოღი. მისი მეშვეობით წარმოებს მარაგების შეფასება ცალკეულ სახეობათა მიხედვით.

როგორც პრაქტიკა ცხადყოფს, ინფლაციის პირობებში იზრდება იქწარმეთა ინტერესი „ლიფოს“ მიმართ. მისი უპირატესობა იმაშია, რიძ ეს მეტოლი ფინანსურ ანგარიშგებას „აგუებს“ ინფლაციასთან. ეს მეტოლი პოპულარულია გადასახალების ხანგრძლივად გადავადების გამო.

მზა პროდუქციის მარაგები. მზა პროდუქცია გასაყიდად გამზალებული პროდუქციაა. საცალო თუ საბითუმო გამყიდველისათვის ეს არის საქონელი, რომელიც მას აქვს სარეალიზაციოდ და ქმნის მისი მაგერიალური მარაგების ღირ ღირსებას. სამეწარმეო კომპანიისათვის მზა პროდუქციის მარაგები მოიცავს მათ მიერ დამზალბულ ყველა სახის პროდუქციას, მაგრამ ჯერ კიდევ გაუყიდავს, თუმცა მათი მარაგების ღირსება ნაწილი შედგება ნედლეულისა და დაუმთავრებელი პროდუქციისაგან, რომელზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი. მომსახურების სფეროში მოღვაწე ფირმისათვის პროდუქციის მარაგებად ითვლება ის პროდუქცია, რომელსაც იგი იყენებს მომსახურებისათვის. ისინი უშუალოდ არ არიან გამომწუნლნი გასაყიდად, არამედ ითვლებიან ნედლეულად, თუმცა ისინი არიან მზა პროდუქციის სახით, რომელიც იყიდება საცალო სახით. მაგალითად, ავტოგასამართი სადგურში ავტომანქანის საბურავი ჩაითვლება ნედლეულ მარაგად.

საცალო თუ საბითუმო გამყიდველისათვის რისკი იმისა, რომ პროდუქცია არ იქნება გაყიდული, დაკავშირებულია საქონლის თვისებებთან. მზა პროდუქციის მწარმოებელსაც იგივე სახის რისკთან აქვს საქმე. აქედან გამომდინარე, ანალიტიკოსმა უნდა შეაფასოს მარაგები მათი ახლანდელი და სამომავლო გაყიდვის ვარგისიანობის მიხედვით. ზოგიერთ საქონელს გააჩნია მდგრადი და პროგნოზირებადი რეალიზაციის საშუალება. მაგალითად, პური არის გასაყიდიანი საქონელი, რომელიც თავის ღირებულებას ინარჩუნებს და სარგებლობს მუდმივი მოთხოვნით. მაგრამ თუ მარაგები შედგება მოლური ვიდეთამამებებისაგან, რომელნიც ექვემდებარებიან მოძველებას, საბაზრო მოთხოვნის დაცემის შედეგად გაუფასურდებიან მარაგების ანგარიშების შეფასებისას საჭიროა გავარკვიოთ, არის თუ არა მათში ჩართული მოძველებული მარაგები, რომელზეც მოთხოვნა არ არის ბაზარზე. თუ ჩართულია, მაშინ კომპანიის მარაგები აღმოჩნდება გამრდილი. მოძველებული საქონელი არ წარმოადგენს კომპანიის ლიკვიდურობის ფაქტორს. ისინი აგრეთვე არ წარმოადგენენ მუხალის მიერ მიღებული ვალდებულებების საიმელო უზრუნველყოფას.

თუ ხელმძღვანელობა გადაწყვეტილებას იღებს უფრო აგრესიული კონკურენციისაკენ მარაგების გამრდის გზით, ისინი რისკს თავის თავზე იღებენ საქონელზე მოთხოვნის მოულოდნელი დაცემისას. ხანდახან კომპანიები ინახავენ ღირს რაოდენობით მარაგებს, რაღაც მათი შეუსება ძნე-

ლია ან შეიძლება დროში გაიწელოს, რადგან ადგილი აქვს ზღვის გაღმა ტერიტორიებიდან გრანსპორტირებას.

ნელლეულის მარაგები. მზა პროდუქციასთან ერთად, სამეწარმეო კომპანიები ფლობენ ნელლეულის გარკვეულ მარაგებსაც, რომელსაც იყენებენ საწარმოო პროცესში. ანალიტიკოსები ნელლეულის მარაგებს აფასებენ იმავე კუთხით, როგორც მზა პროდუქციას, ანუ რეალიზაციის თვალსაზრისით. თუ ნელლეულს გააჩნია მრავალმხრივი დანიშნულება და შესაძლებელია მისი გაყიდვა მრავალ ფირმაზე, მაშინ მისი რეალიზებალობა მაღალია იმ ნელლეულთან შედარებით, რომელიც გამოიყენება წარმოების მხოლოდ ერთი რომელიმე პროცესში.

ნელლეულის მარაგების დიდი ღირებულება შეიძლება გამოწვეული იყოს მარაგების სპეკულაციით. კომპანიას შეუძლია სცადოს ითამაშოს ფასებზე, თუ შეისყიდის დიდი რაოდენობით ნელლეულს იმ იმედით, რომ გაყიდის მას უფრო მაღალ ფასში, ან დააგროვებს ნელლეულს იმის მოლოდინში, რომ მომავალში ამ ნელლეულზე ფასები გაიზრდება. მაგრამ თუ ფასების მრდის მაგივრად ფასებმა დაიწყო შემცირება, მაშინ შედეგი შეიძლება იყოს ფართომასშტაბიანი წაგება. კომპანიებს ხშირად არ შეუძლიათ შეინახონ დიდი რაოდენობით რესურსები, რადგან საჭიროებენ ლიკვიდურობას. ამასთან, დიდი მარაგების შენახვა შეიძლება დიდ მაგერიალურ დანახარჯებთან იყოს დაკავშირებული, განსაკუთრებით თუ საქროცენგო განაკვეთი მაღალია და საჭიროა ბანკისაგან ფინანსირება.

დაუმთავრებელი პროდუქცია. მარაგის ეს სახე საკმაოდ პრობლემატურია კრედიტორებისათვის, რადგან ლიკვიდაციის დროს მისი მოშორება საკმაოდ რთულია. დაუმთავრებელი საქონლის მარაგის რაოდენობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად გრძელია საწარმოო პროცესი. თუ საწარმოო პროცესი მოკლეა, დაუმთავრებელი საქონლის ღირებულება უმნიშვნელო იქნება ნელლეულის და მზა პროდუქციის მარაგებთან შედარებით. მაგრამ თუ საწარმოო პროცესს ახასიათებს სირთულე, რომელსაც ადგილი აქვს მსხვილგაბარიტებიანი და მძიმე მოწყობილობების წარმოებისას, კომპანიის მნიშვნელოვანი რესურსი შეიძლება დაკავშირებული იყოს დაუმთავრებელ პროდუქციასთან.

ნაწილობრივ დამთავრებულ პროდუქციას არა მარტო სჭირდება დამატებითი დანახარჯები იმისათვის, რათა გალაიქცეს მზა პროდუქციად, მათი საბაზრო ღირებულებაც ნაკლებია მათზე გაწეულ დანახარჯებზე. ასე რომ, კრედიტორმა დიდი შეფასება არ უნდა მისცეს, თუმცა ისიც გასარკვევია, ღირს თუ არა საერთოდ მათი შეფასება როგორც სესხის უზრუნველყოფის გარანტისა.

კომპანიას, რომელიც საქონელს ამზადებს შეკვეთის, გააჩნია ღირსი რაოდენობით დაუმთავრებელი პროდუქცია, ხოლო მზა პროდუქციას მის მარაგებში საერთოდ ვერ შეხვდებით, რადგან მზა პროდუქცია დაუყოვნებლივ იგზავნება მყიდველთან. შეკვეთითი დამზადებული პროდუქციის ღირებულება ძალიან ძნელია, ამიტომ მწარმოებელი იძულებულია დამკვეთს ათანსაღ გამოართვას თანხის ღირსი ნაწილი წარმოების პროცესშივე და ამით მყიდველის მიერ საქონელზე უარის თქმის რისკი თავიდან აიცილოს.

მომავალი პერიოდის ხარჯები. მომავალი პერიოდის ხარჯები ეწოდება ისეთ დანახარჯებს, რომლებიც წინააღმდეგობაში არ მოდიან შემოსავლების გრაფასთან და რომელნიც ვერ პოულობენ მასში ასახვას. ასეთი დანახარჯების მაგალითია ყოველწლიურად გადახდილი სადაზღვეო თანხები და წინასწარ შეტანილი არენდა. მომავალი პერიოდის დანახარჯები არც ისე ლიკვიდურია, მაგრამ ისინი უზრუნველყოფენ მიმდინარე ნაღდი ანგარიშსწორების შემცირებას მომავალში.

უმჯობესია მომავლის დანახარჯების ასახვა ბალანსის საბრუნავი აქტივების განაყოფში. სამწუხაროდ, ბევრი კომპანია მომავალი პერიოდის ხარჯებს აერთიანებს დებიტორთა ანგარიშებთან, რომლებიც ემსახურება შეიღებულ კომპანიებს და არც ისე ლიკვიდურნი არიან. თუ ანალიტიკოსს არ შეუძლია განასხვავოს ეს ანგარიშები, ისინი გაერთიანებულ ანგარიშს თითქმის უცვლელად გეიჩვენებენ საბრუნავი აქტივების სახით.

დანარჩენი საბრუნავი აქტივები. დანარჩენი საბრუნავი აქტივების რაოდენობა არ არის ძალიან ღირსი. მაგალითად, ანალიტიკოსს შეუძლია საანალიზო ცხრილის ამ განაყოფში შეიტანოს საშემოსავლო გადასახადიდან დაბრუნებული თანხები.)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აქვე შეიძლება იმ აქციების შეტანა, რომელნიც ხელმძღვანელობამ შეიძლება შეიტანა ადვილად რეალიზებად ფასიან ქაღალდებს შორის, თუკი ხელმძღვანელობა ამას განიხილავს როგორც დროებით ინვესტიციას.

დანარჩენ საბრუნავ აქტივებში შეიძლება შეტანილი იქნეს სიცოცხლის დაზღვევის შენატანები. კომპანიას შეუძლია ამ საშუალებების გამოყენება ოპერაციებში.

სადაზღვეო პოლისის რეალური ლიკვიდურობა დგება დაზღვეულის სიკვდილისას. ანალიტიკოსმა უნდა გაარკვიოს, თუ ვინ არის დაზღვეული და როგორია პოლისების ნომინალური რაოდენობა. კრედიტორმა აგრეთვე უნდა შეაფასოს დაზღვევის გაერყელების ღირებულება.

მიმდინარე აქტივების სტრუქტურადან რომ ანალიტიკოსმა პასუხი გასცეს კითხვაზე, რამდენად ლიკვიდურია ეს მარაგები, ბალანსიდან არ ჩანს,

არც ბალანსზე დანართებიდან. ძალაუფლებურად უნდა ვენდოთ აუდიტორულ დასკვნას და ვირწმუნოთ, რომ ინფორმაცია ბალანსში ბასს-ის პრინციპების სრული დაცვითაა წარმოდგენილი. რაც შეეხება მენეჯერულ ანალიზს, აქ ეს პრობლემა მოხსნილია, რადგან შეგვიძლია ამ ინფორმაციის გესტირება და ნებისმიერ კითხვაზე პასუხის გაცემა. ანალიზის პროცესში მარაგების შეფასების ფაქტორები ყველაზე ყურადღებაშიაქცევილი, რამდენადაც შეფასების მეთოდებთან დაკავშირებით მიმდინარეობს დავა. ამრთა სხვადასხვაობა ძირითადად დაკავშირებულია რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულებისა და წმინდა შემოსავლის სიდიდის განსაზღვრასთან.

ცნობილია შეფასების ძირითადი პრინციპი – მინიმალური შეფასების პრინციპი (საბაზრო ან ნაყილობის ღირებულებიდან დაბალი). აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს პრინციპი შეიცავს სირთულეებს და ამრთა სხვადასხვა ვარიანტებს. ამის მიზეზია ის, რომ დღემდის არაა შექმნილი თვითღირებულების გაანგარიშების მუსტი მოდელი. რა უნდა ჩაირთოს თვითღირებულებაში და როგორი შეფასებით? ამ კითხვაზე ცალსახა პასუხის გაცემა ძნელია და, აქედან გამომდინარე, ანალიტიკოსის წინაშე მრავალი პრობლემური საკითხი დგება მარაგების შეფასების საკითხის ანალიზის დროს. მაგალითი განვიხილოთ ბერსტაინის სახელმძღვანელოდან.

რა ჩაითვლება თვითღირებულებაში? განვიხილოთ მარტივი მაგალითი. საბითუმო ბაზა ყიდულობს მაგილებს მათი შემდგომი გაყიდვის მიზნით. ცხადია, ანგარიშფაქტურაში მაგილების ღირებულება წარმოდგენილია საბაზრო ღირებულებით. მას ემატება საგრანსპორტო გადაბიძვისა და მონტაჟის ხარჯები (თუ ისინი ინახება დაშლილი). თუ მაგილები იმპორტულია, მაშინ უნდა დაეუმატოს საბაჟო გადასახადები. მაგილების შეძენაზე იხარჯება ხელმძღვანელობისა და მუშაკების აუცილებელი დრო და ძალები. ისმის კითხვა: საჭიროა თუ არა განაწილებული იქნეს ეს ხარჯები მაგილების ღირებულებაზე, თუ წლის ბოლოსათვის არ იქნა გაყიდული? პასუხი ამ კითხვაზე არაა ცალსახა. სააღრიცხვო პრინციპების შესაბამისად, ეს ხარჯები შეიძლება შეტანილი იქნეს აქტივში ან ჩამოწერილი იქნეს საანგარიშგებო წლის განმავლობაში. ეს გავლენას იქონიებს წლის საანგარიშგებო შედეგზე. უნდა ჩაირთოს თუ არა მაგილების ღირებულებაში მათი გაყიდვის ხარჯები? აღიარებულია, რომ ასეთი ხარჯები მაგილების ღირებულებაში არ ჩაითვლება.

მეორე მაგალითი, რომელიც ილუსტრირებას უკეთებს ფირმა N-ის მონაცემებს, წარმოადგენს კარგ პრაქტიკას შეილევული კომპანიების მარაგების თვითღირებულების გამოთვლის შესახებ. ფირმა N-მა გაითვალისწინა ავიაპროგრამებითან დაკავშირებული ხარჯები ფაქტიური საწარმოო

თვითღირებულებით, მაგრამ მნიშვნელოვან შეუთანხმებლობათა და გროვების შესაბამისად ფორმა პერიოდულად ახორციელებს ჩვენადები ხარჯების განაწილებას, გამომდინარე ფაქტური მონაცემებიდან.

აუცილებელია განვსხვავოთ ერთმანეთისაგან: ა) დანახარჯების მიმდინარე ჩამოწერა და ბ) მათი მარაგებში ჩართვა, რამდენადაც დანახარჯების მიმდინარე ჩამოწერა გარდაქმნის მათ ე. წ. „საანგარიშგებო პერიოდის ხარჯებად“, ე. ი. დანახარჯები, რომლებიც არ სცილდება ერთ საფინანსო წლის ფარგლებს, ხოლო მარაგებს მიკუთვნებული ხარჯები წარმოადგენს წარმოების პირდაპირ ხარჯებს. ისინი უარყოფითად არ მოქმედებენ მიმდინარე შემოსავლებზე და მიეკუთვნებიან მომავალი პერიოდის ხარჯებს.

მაგილებზე მოყვანილი მაგალითი მარტივია, რადგანაც აქ მხოლოდ ერთი ოპერაციაა – მაგილების შენახვა მისი ხელახალი გაყიდვის მიზნით. როცა საქმე შეეხება მაგილების მწარმოებლის ჩარიდან თვითღირებულების განსაზღვრის საქმეს, მაშინ აქ ყველაფერი შედარებით მწილია. მაგილების წარმოებისას მწარმოებელი ეწევა სამი ტიპის ძირითად ხარჯებს:

1. მაგილების წარმოებაზე დახარჯული ნედლეული და მასალები;
2. შრომის ანაზღაურება;
3. ზედნადები ხარჯები (ფიზიკური და მორალური ცვეთა, დანახარჯები სათბობზე და სხვ.).

პრობლეურია მესამე ჯგუფის ხარჯები. თუ მაგილების წარმოებისათვის საჭირო მასალებსა და შრომის დანახარჯებზე კონტროლის დაწესება შესაძლებელია, ზედნადები ხარჯების ნორმირება და გაკონტროლება რთულია. მათი სრული თანხის განაწილება ხდება მთლიანად გამოშვებულ პროდუქციაზე. პრობლემას წარმოადგენს მთელი რიგი გადაწყვეტილებების მიღებაც, მაგალითად, ა) რომელი ხარჯები უნდა ჩაირთოს ზედნადებ ხარჯებში? ბ) რამდენი სახის პროდუქციაზე ვანაწილებთ ზედნადებ ხარჯებს და რა პრინციპით?

რაც შეეხება ხარჯების თვითღირებულებაში ჩართვას, უნდა ეუქასუხოდ შემდეგ კითხვებს: ა) მართებულია თუ არა მარაგების ღირებულებაში ახალი მოდულებისა და მასალების გამოცდის ხარჯების ჩართვა? ბ) მართებულია თუ არა მარაგებში საერთოდ და აღმინისგრაციული ხარჯების ჩართვა? ამ კითხვებზე დღემდის ცალსახა პასუხი არ არსებობს.

ზედნადები ხარჯების განაწილება უნდა წარმოებდეს ფაქტური ღირებულების საფუძველზე, რაც არც ასე იოლია. აქ სირთულეა ის, რომ ზედნადები ხარჯების მნიშვნელოვანი ნაწილი მიეკუთვნება მუდმივ ხარჯებს, ე. ი. ისეთ ხარჯებს, რომელთა სიდიდე დამოკიდებული არ არის პრო-

ლუქციის რაოდენობაზე. მაგალითად, დაეუშვათ, რომ იწარმოება მხოლოდ მაგილები. მუღმივი დანახარჯები შეაღგენს 100 ათას ლარს და წარმოებულა 10 ათასი მაგილა, მაშინ ყოველ მაგილაზე მოდის 10 ლარის მუღმივი ხარჯი; თუ იწარმოება 5000 მაგილა, მაშინ ყოველ მაგილაზე მოუწეის 20 ლარი მუღმივი ხარჯი.

რომ გაეანაწილოთ ზედნაღები ხარჯები გამოშეებული პროდუქციის მოცულობაზე, საფინანსო პერიოდის დასაწყისში უნდა გაკეთდეს პროგნოზირება იმისა, თუ რამდენი ცალი პროდუქცია უნდა გამოუშვას ფირმა. ეს, თავის მხრივ, საშუალებას იძლევა განვსაზღვროთ, პროდუქციის რამდენ ერთეულზე უნდა განაწილდეს ზედნაღები ხარჯები, რაც თავის მხრივ განსაზღვრავს გაყიდვებისა და დამხმარე წარმოების მოცულობის საეარაულო შეფასების მაჩვენებელს. რამდენადაც განსხვავებული იქნება გამოშეებული პროდუქციის მოცულობა საეარაუდოსაგან, იმდენითვე განსხვავებული იქნება ზედმეგად და ნაკლებად შეფასებული ზედნაღები ხარჯები პროდუქციის ერთეულზე. ეს ნიშნავს, რომ წარმოებისა და მასალების ღირებულებაში ჩართული იქნება ზედნაღები ხარჯების ზედმეგი ან ნაკლები რაოდენობა. თვითღირებულების განსაზღვრის მეთოდი, რომელიც უთანაბრებს რეალიზებული პროდუქციისა და მარაგების თვითღირებულებას წინასწარ განსაზღვრულ ხარჯებთან, ეწოდება ხარჯების ნორმირების მეთოდი.

§ 3. ფულადი სახსრები და საბაზრო ფასიანი ქაღალდები

ეკონომიკური თეორიიდან ცნობილია, რომ ფულის ფუნქციის კვლევა ეკონომიკური მეცნიერების უძველეს პრობლემათა რიცხვს მიეკუთვნება და მას დღეს უფრო განსაკუთრებული ადგილი უკავია როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალთახედვით. ფული რთული ეკონომიკური კატეგორიაა, მას ბევრი ისეთი მაგიური თვისება გააჩნია, რომ ხშირად მკვლევარებსაც და პრაქტიკოსებსაც უჭირთ მისი ახსნა, თუ ისინი კარგად არ ერკვევიან ფულის ფუნქციებში, ფულის ნორმებში და, რაც მთავარია, ფულადი სახსრების მოძრაობის აღრიცხვის პრინციპებში.

ფულის ფუნქციების ღრმა ცოდნა ანალიტიკოსის საშუალებას აძლევს გაიაზროს და კონკრეტულად გათვალის, თუ ფულის რომელი ფუნქციის შესრულება უფრო მეტ მოგებას მოუტანს ფირმას და უფრო გააძლიერებს

მის ფინანსურ მდგომარეობას, მაგალითად, როცა ფული ასრულებს მის მოქცევის თუ გადახდის ფუნქციას და ა. შ.

ამრიგად, ეჭვს გარეშეა ის აზრი, რომ ფინანსური ანგარიშგების ანალიტიკოსი საფუძვლიანად უნდა იცნობდეს ფულის ფუნქციებს, რაც მას საშუალებას მისცემს შეუქლომლად შეაფასოს ობიექტის ფინანსური მდგომარეობა და მისთვის საინტერესო ისეთი საკეანძო საკითხები, როგორცაა ფირმის ფულადი სახსრების ღენადობის ხარისხიანობა და ჩამოაყალიბოს კონკრეტული მოსაზრებანი, ფულადი სახსრების უფრო ეფექტურად გამოყენებისათვის. გარდა ამისა, ანალიტიკოსი კარგად უნდა ეროკვეოდეს ფულის ისეთ ფორმებში, როგორცაა საქონლური, ლიზინგ-ფულური, ემისიური და ლეპოზიტურ-ელექტრონული, რათა შეძლოს მისცეს რეალური შეფასება ფირმის ფულადი სახსრების სტრუქტურულ შემადგენლობას ღინამიკაში და ცვალებადობას პერსპექტივაში.

ჩვენი ქვეყნისათვის შედარებით ახალია ფულის ლეპოზიტურ-ელექტრონული ფორმა, რომელიც ცივილიზებულ ქვეყნებში ღიდი ხანია საკმაოდ განვითარებულია. ცივილიზებულ ქვეყნებში კომპიუტერების მეშვეობით ხორციელდება მრავალი საგადასახადო და საანგარიშსწორებო ოპერაცია, ხდება საკრედიტო გარიგების, ფულადი გადასახადების და ანგარიშსწორების შესახებ სხვადასხვა ინფორმაციის გადამუშავება და გადაცემა. ამის შედეგად წამებში შეიძლება მივიღოთ მუსტი ინფორმაცია ჩვენთვის საჭირო ყველა საკრედიტო საკითხზე. მათი მეშვეობით საბანკო ანგარიშის მფლობელს შეუძლია ნებისმიერ დროს, დამოუკიდებლად ჩაერიოს საბანკო კომპიუტერებში და განახორციელოს ისეთი ოპერაციები, როგორცაა: ფულის შეტანა, გამოტანა და გადაგზავნა ერთი ანგარიშიდან მეორეზე, დაღენილი ღიმიტის ფარგლებში კრედიტის მიღება და ა. შ.

ფულის ემისიური ფორმებიდან ჩვენი ქვეყნის ანალიტიკოსებისათვის შედარებით კარგადაა ცნობილი ქალაღის ფული. რაც შეეხება საკრედიტო ფულის სახეობათა უმრავლესობას (თამასუქი, აქცია, ობლიგაცია და სხვა), ისინი საბანკო ეკონომიკის კატეგორიებია და საფუძვლიან შესწავლას საჭიროებენ.

ცნობილია, რომ ფულადი სახსრები ითვლება ყველაზე ლიკვიდურ აქტივებად. იგი წარმოადგენს როგორც წარმოების, ისე სააღრიცხო ციკლის საწყის და საბოლოო პუნქტებს.

ფულადი სახსრები, მათთვის დამახასიათებელი ლიკვიდობის თვისებიდან გამომღინარე, არ წარმოადგენს სერიოზულ პრიზღეშას ღირებულების განსაღღერისათვის, მიუხეღავად იმისა, რომ ეს მოითხოვს დაგაცებისა და გაფლანგვის საწინააღღღეგო ღონისძიებებს. თუ ფულად სახ-

სრებზე ვრცელდება რაიმე შემლუღები, საჭიროა დიდი სიფრთხილე მათი კლასიფიკაციისას. მაგალითად, წარმოების გაფართოების მიზნით ან სხვა საეკონომიკური დანიშნულებით მოზიდული სახსრების ნაშთი უნდა აისახოს ცალკე. იგი შეიძლება არ ეკუთვნოდეს მიმდინარე აქტივებს, რომელთა მიხედვითაც წარმოებს მსჯელობა ობიექტის გადახდისუნარიანობაზე. ფულადი სახსრების ანალიზის დროს გათვალისწინებულია ფირმის საკომპენსაციო ნაშთი, რომელიც წარმოადგენს მიმდინარე ანგარიშზე არსებული ფულადი სახსრების ნაწილს, რომელიც საჭიროა არსებული სასესხო ხელშეკრულებებისა და შემდგომი კრედიტუნარიანობის გარანტიის უზრუნველსაყოფად. ამასთან, თუ საკომპენსაციო ნაშთი ოფიციალურადაა ნორმირებული, მაშინ იგი ბალანსში განცალკევებულად უნდა აისახოს, სხვა შემთხვევაში ასეთი ნაშთები, საფინანსო ანგარიშგებაში აისახება შენიშვნის სახით.

გასათვალისწინებელია აგრეთვე გაცემული ჩეკების თანხის საკითხი, რომლებიც ბანკის მიერ ჯერ კიდევ გაუნაღლებელია. ანალიტიკოსმა უნდა იცოდეს იმ ფირმების პრაქტიკა, რომლებიც გაუნაღლებელში რთავენ ფულადი სახსრების ნაშთს, ხოლო გაუნაღლებელ ჩეკებს კი კრედიტორულ დაეალიანებაში(!).

არის შემთხვევები, როცა ფირმა აჩვენებს ალებულ სესხს ფულადი სახსრების ნაშთის სახით და ამით მალავს ფულადი სახსრების ფაქტიურ მდგომარეობას.

საბაზრო ფასიანი ქაღალდები. ფასიანი ქაღალდი (ფიქციური კაპიტალი) დადგენილი ფორმის (ნიმუშის) ფინანსური დოკუმენტია, რომელიც ადასტურებს მისი მფლობელის გარკვეულ ქონებრივ უფლებებს. აქედან გამომდინარე, იგი ყიდვა-გაყიდვის ობიექტის არის. ფასიანი ქაღალდები მრავალი სახისაა, კერძოდ, ობლიგაციები, დეპოზიტური სერთიფიკატები, საგადასახადო დოკუმენტები, თამასუქები, ჩეკები და სხვა; ქონებრივი უფლების დამადასტურებელი სხვა დოკუმენტები, შემნახველი ბანკის წიგნაკები, ლომბარდის საგირაო ბილეთები, ფულად-ნიეთობრივი ლატარიის მოგებული ბილეთები და ა. შ.

საბაზრო ფასიანი ქაღალდების ანალიზის პროცესში ანალიტიკოსმა დეტალურად უნდა შეისწავლოს საკვლევი ობიექტის მიერ თავისუფალი ფულადი სახსრების განთავსების სახეები და მათი პოტენციური ლიკვიდურობა და მომგებიანობა. ფასიანი ქაღალდები თავისთავად ღირებულებას და ზედმეტ ღირებულებას არ ქმნიან, მაგრამ ისინი მათ მფლობელებს აძლევს უფლებას მიიღოს სხვისი შრომის გარკვეული ნაწილი სარგებლის ან დივიდენდის სახით, რომელიც საფინანსო ბაზარზე ყალიბდება.

საფინანსო ანუ ფულადი ბაზარი შედგება მრავალი სხვადასხვა არხებისაგან, რომლითაც ფულადი სახსრები მიემართება დანაშოგთა ჩქარობებისაგან და მსესხებლისაგან. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი საქართველოში ახლად იღვამს ფეხს და ალბათ გარკვეული დრო დასჭირდება, სანამ იგი მის კლასიკურ ფორმას მიუახლოვდება. ჩვეულებრივ შეიძლება ითქვას ფასიანი ქაღალდების ეფექტიანობის ანალიზის-შეთოდიკაზე. როგორც წესი, ყველა ქვეყნის ეკონომიკისათვის, რომლებიც საბაზრო ურთიერთობების პრინციპებზე მუშაობენ, აუცილებელია მისთვის დამახასიათებელი ეკონომიკური ინსტიტუტების არსებობა.

საქართველოს პარლამენტიც ამ კუთხით ქმედით ღონისძიებებს ანხორციელებს. თავის მხრივ, ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტებიც ამ კუთხით ამუშაობენ თეორიულ საკითხებს, მაგრამ გასაკეთებელი ძალიან ბევრია.

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო წესებით აღიარებული პრინციპების მიხედვით დამუშავებულია სტანდარტი „ზოგიერთი ფასიანი ქაღალდების ბუღალტრული აღრიცხვის შესახებ“. ანალიტიკოსი ამ დოკუმენტის ძირითად პრინციპებს კარგად უნდა იცნობდეს და ხელმძღვანელობდეს ფასიანი ქაღალდების ანალიზის პროცესში, რათა ობიექტურად შეაფასოს მიმდინარე აქტივებში ფასიანი ქაღალდების რეალური ღირებულება. აღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით გათვალისწინებულია „ფასიანი ქაღალდების მინიმალური შეფასების პრინციპის“ გამოყენება. ფასიანი ქაღალდების მინიმალური შეფასების პრინციპით გამოვლენილი ფასების ცვლილება აღრიცხული უნდა იქნეს წმინდა შემოსავლის განსაზღვრულ დონემდე. ეს შეიძლება გაკეთდეს ფასშესწორების საშუალებით, რომელიც ამასთანავე წარმოადგენს პორტფელის დანაკარგებს. მინიმალური შეფასების პრინციპი უფრო მეტად ემყარება საბაზრო ფასიანი ქაღალდების პორტფელის ერთობლიობის ჯამს, ვიდრე ცალკეული ფასიანი ქაღალდების ღირებულებას. კომპანიებს, სადაც გამოიყენება საბაზრო ფასიანი ქაღალდების აღრიცხვის საკეციალური მეთოდი, შეუძლიათ არ შეცვალონ „მოგება-ზარალის“ ანგარიშგების შედეგის წესი, ხოლო იმ კომპანიებმა, რომლებიც ფასიან ქაღალდებს აღრიცხავენ ნაციონალური ღირებულებით, აღრიცხვა უნდა აწარმოონ მინიმალური შეფასების პრინციპით, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც დაიშვება მათი აღრიცხვა საბაზრო ღირებულებით.

თუ საშუალებათა კლასიფიკაციაში ფასიანმა ქაღალდებმა შეცვალეს ადგილი (მიმდინარე აქტივებიდან გადავიდნენ არამიმდინარეში, ან პერიოდით), მაშინ ისინი გადაყვანილნი უნდა იქნენ შესაბამის ჯგუფში, იმ მომენტში არსებული მინიმალური ღირებულებით. თუ აღმოჩნდა, რაიმე

მიმდინარე საბაზრო ფასი ნაყოფობის ფასზე ნაკლებია, მაშინ სხვაობა უნდა მიეკუთვნოს „მოგება-მარალის“ ანგარიშს, როგორც სარეალიზაციო მარალი.

საბაზრო ფასიანი ქალაქების საყოველთაოდ მიღებული შეფასების მეთოდთან გამოჩენის წარმოადგენს მათი შეფასება საფონდო ბირჟის ბროკერებთან. აქ მიღებულია საბაზრო ფასიანი ქალაქების ჩათვლით შეფასება საბაზრო კურსით.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ აღნიშნული დოკუმენტით საბაზრო ფასიანი ქალაქების აღრიცხვის წესები კარგადაა დამუშავებული, როგორც ამ სფეროს სპეციალისტები აღნიშნავენ, ჯერ კიდევ დარჩენილია პრობლემები, რომლებიც უშუალოდ ანალიტიკოსების გადასაწყვეტია. ეს კი მათ ავალდებულებს კარგად ერკვეოდნენ ფასიანი ქალაქების ღირებულების ყველა ნიუანსში.

უნდა აღინიშნოს, რომ სიგუაციის შესაბამისად საბაზრო ფასიანი ქალაქების შეფასების კონცეფცია ანალოგიურია დებიტორული დავალიანების შეფასებისა და საწინააღმდეგო მარაგების შეფასების (როდესაც არ დაიშვება პირველადი ღირებულების გაღივება და სხვადასხვა მიწერები იმაზე, რაც ანგარიშგებაშია დაფიქსირებული) კონცეფციისა. ასევე, თანახმად სიგუაციისა, დასაშვებია მოგების პროგნოზირება, თუ ეს არ იქნება პირველად ღირებულებაზე ნაკლები.

ინვესტიციების აღრიცხვის პრინციპების მცოდნე ანალიტიკოსმა უნდა დაუთმოს განსაკუთრებული ყურადღება მათ შეფასებას. ერთი მხრივ, ისინი შეიძლება ბალანსში არ იყვნენ შეფასებულნი სრულად, თანახმად იმ წესისა, რომელიც კრძალავს მათი ღირებულების აწევას საბაზრომდე, იმის დამოუკიდებლად, რამდენად მისაღები და დასაბუთებულია ასეთი ღირებულება. მეორე მხრივ, ანალიტიკოსმა უნდა აღეწოს თვალი საბაზრო ღირებულების შემცირებას, რომელიც არაა მკვეთრად გამოხატული სტანდარტების გამო საფინანსო ანგარიშგებაში.

§ 4. დებიტორული დავალიანება და დაუმთავრებელი წარმოება

„დებიტორი“ ინგლისური სიტყვაა და ნიშნავს იურიდიულ ან ფიზიკურ პირს, რომელსაც აქვს ამა თუ იმ საწარმოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის (ე. ი. კრედიტორის) ვალი, მოვალე. ბასს-ის მიხედვით, დებიტორული დავალიანება არის ფირმის თანხები, რომელიც მართებს სხვა ფიზიკურ ან იურიდიულ პირებს (გაყიდული საქონლის ან მომსახურებისათ-

ვის). დებიტორულ დავალიანებად ითვლება ასევე პროცენტები, საარენდო გადასახანალები და სხვა სახის ღარიბული თანხები. მისაღები ვექსილები წარმოადგენენ თანხის მიღების ფორმალურ უფლებას, რაც მას დებიტორულ დავალიანებასთან შედარებით ადვილად ინკასირებად არ ხდის. მისაღები ვექსილები დებიტორული დავალიანებისაგან განსხვავებით თავისუფლად მიმოიქცევა და სესხის მიღებისათვის მიიღება საწინდრად, რაც მას უფრო ლიკვიდურს ხდის.

სტანდარტების მიხედვით მიმდინარე აქტივებში შემავალი დებიტორული დავალიანება განაღებული უნდა იქნას ერთი წლის ან ნორმალური საწარმოო-კომერციული ციკლის განმავლობაში. ეს ციკლი მოიცავს დროის მთელ მონაკვეთს, დაწყებული შესყიდვებში დაბანდებული ფულადი სახსრებიდან, დამთავრებული პროდუქციისა და მომსახურებისათვის წარმოქმნილი დებიტორული დავალიანების ამოღებით.

კატეგორიის დეტალიზაცია აუცილებელია იმისათვის, რომ ანალიტიკოსი კარგად გაერკვეს დებიტორული დავალიანების განაღების პრინციპებში, ფინანსურ-სამართლებრივ საკითხებში, დებიტორული დავალიანების ამოღების გზებსა და პრობლემებში.

როგორც პროფესორი ლ. ბერსტაინი აღნიშნავს, ანალიტიკოსისათვის დებიტორული დავალიანების შესწავლის პროცესში საყურადღებოა: 1. აქტივების რეალიზაციის ფასი და 2. მოგებაზე შეგავლენა. რამდენადაც ეს ასპექტები ურთიერთდამოკიდებულია, პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ყველა ვალი არ ნაზღაურდება, ზოგი კი მხოლოდ ნაწილობრივ იფარება. დებიტორული დავალიანების ინკასირება მთლიანობაში უზოხბესაა შეფასებულ იქნეს წინა წლების გამოცდილების საფუძველზე მიმდინარე პირობების გათვალისწინებით. ამ შემთხვევაში რისკი მდგომარეობს იმაში, რომ წინა წლების გამოცდილებამ შეიძლება არაადექვატურად დაახასიათოს მომავალი ზარალი და ყველა მიმდინარე პირობა შეიძლება ვერ იქნეს გათვალისწინებული. შედეგად შეიძლება მიღებული იქნეს მნიშვნელოვანი ზარალი, რომელიც იმოქმედებს მიმდინარე აქტივების მდგომარეობასა და საანგარიშგებო პერიოდის მოგებაზე.

დებიტორული დავალიანების შესახებ ინფორმაცია ბალანსში დაჯგუფებული უნდა იყოს საიმედობის ხარისხის მიხედვით.

იმისათვის, რომ ანალიტიკოსმა პასუხი გასცეს მის წინაშე დასმულ არსებით საკითხებს, ბალანსში ასახული დებიტორული დავალიანების ინფორმაცია და მასთან დაკავშირებული დამატებითი ცნობები, ასახული ფინანსურ ანგარიშგებაში, საკმარისი არ არის. გარდა ამისა, ვერ განესაზ-

ღერავთ, წარმოადგენს თუ არა დებიტორული დავალიანება ნამდვილს და ამოღებას დაქვემდებარებულს, ამიტომ ამ საკითხებზე პასუხის გაცემისათვის უნდა გამოვიყენოთ ინფორმაციის დამატებითი წყაროები და, რაც მთავარია, ვიყოლეთ საკვლევი ობიექტის თავისებურებანი, კონტრაქტების პირობები და სხვა. მაგალითად, ზოგიერთ დარგში, როგორცაა კვების მრეწველობა, მყიდველს უფლება აქვს უკან დააბრუნოს საქონელი, რაზედაც უნდა გაკეთდეს შესწორება.

ანალიტიკოსმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ მყიდველსა და გამყიდველს შორის დადებული ე. წ. „დაუმაგრებელი“ კონტრაქტები, რომლებიც მისწრაფიან გაყიდონ თავიანთი საქონელი, ძლიერ ამცირებს დებიტორული დავალიანების განაღდების შესაძლებლობას, რადგანაც იგი არ ითვალისწინებს ბაზარზე საქონლის მოთხოვნა-მიწოდების სწრაფ ცვალებადობას.

უმეტეს შემთხვევაში გაუნაღდებელი დებიტორული დავალიანების მოცულობა გამოითვლება წინა გამოცდილებიდან გამომდინარე, თუქცა საჭიროა გავითვალისწინოთ მიმდინარე პირობები და დარგის მიმართულებები. სინამდვილეში ბუღალტერი უფრო დიდ ყურადღებას უთმობს პირველს, ვიდრე მეორეს. საქმე ისაა, რომ ბუღალტრისათვის ხელსაყრელი და პრაქტიკულია საეჭვო ვალების რეზერვის განსამზღვრისას დაეყრდნოს წინა წლის გამოცდილებას, მაგრამ აუღტორმა ან ანალიტიკოსმა თვალყური უნდა ადევნოს პირობების ცვლილებებსა და მოსალოდნელ გენლენციებს.

ანალიტიკოსი უნდა იყოს საღად მოაზროვნე და ერკვეოდეს დარგში არსებულ სიტუაციაში, რომ შეაფასოს რეზერვის შესაბამისი სიღიდე. სამწუხაროდ, საეჭვო ვალების რისკის საერთო სიღიდის შეფასებისათვის საჭირო ინფორმაცია ყოველთვის როდი მოიძებნება გამოქვეყნებულ ფინანსურ ანგარიშგებაში. იგი შეიძლება მოვიპოვოთ სხვა წყაროებიდან. ასეთი ინფორმაციის მაგალითებია: როგორია მომხმარებელთა კონცენტრაცია? როგორია ძირითადი მომხმარებლების წილი მთელ დებიტორულ დავალიანებაში? იქონიებს თუ არა კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობაზე ზეგავლენას რომელიმე დებიტორის მიერ ვალის გადაუხდელობა? როგორია ვალის გადახდის ვადები? და სხვა...

ღროის მოცემული მომენტისათვის კომპანიის მიმდინარე ფინანსური მდგომარეობის და არსებული ვალდებულებების შესრულებათა შესაძლებლობების შეფასებისას, რაც გამოიხატება ისეთ მაჩვენებელში, როგორცაა დაფარვის კოეფიციენტი და სხვა, ანალიტიკოსმა სრულად უნდა გამოავლინოს აღრიცხვის ისეთი პირობების მნიშვნელობა, რომლებიც დაკავშირებულია დებიტორული დავალიანების კლასიფიკაციასთან, როგორც მიმდინარე აქტივი.

◀ ლებიტორული დავალიანების მდგომარეობის შეფასებისათვის გამოიყენებენ რამდენიმე მაჩვენებელს. მათგან აღსანიშნავია ლებიტორების ბრუნვალობის კოეფიციენტი (დბკ). ლებიტორების ბრუნვალობის კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ როგორი სიხშირით იღებს კომპანია ანაზღაურებას კრედიტით გაყიდულ პროდუქციის რეალიზაციიდან. ფორმულის სახით ასე გამოიხატება:

$$\text{დბკ} = \frac{\text{წლიური ამონაგები რეალიზაციიდან}}{\text{საშუალო წლიური ლებიტორული დავალიანება}}$$

ბიზნესის სამყაროში კეთილსასურველ კოეფიციენტად ითვლება „6“. ეს იმას ნიშნავს, რომ კომპანიის კრედიტორული დავალიანება ნამდურდება წელიწადში 6-ჯერ, ან, სხვანაირად რომ ვთქვათ, კრედიტორული დავალიანება ნამდურდება საშუალოდ მისი წარმომობიდან 60 დღის შემდეგ (360/6).

ლებიტორული დავალიანების ანალიზი მოითხოვს მეტ ოპერატიულობას, საჭიროა რაც შეიძლება დროის მოკლე პერიოდების ინფორმაციის განხილვა და დროულად სათანადო ღონისძიებების გატარება.

◀ დაუმთავრებელი წარმოება. მზა პროდუქციის საპირისპიროდ დაუმთავრებელი პროდუქცია ეწოდება იმ ნაკეთობათა წარმოებაზე გაწეულ დანახარჯების ჯამს, რომელთაც მოცემულ საანგარიშგებო პერიოდში ვერ მოასწრეს გადაამუშავების ყველა გექნოლოგიური ციკლის გაეულა და მათი წარმოების პროცესი მზა პროდუქციის მიღებამდე გაგრძელდება მომავალ საანგარიშგებო წელს. დაუმთავრებელი პროდუქცია გვხვდება თითქმის ყოველ საანგარიშგებო პერიოდის ბოლოს და, აქედან გამომდინარე, იგი მიმდინარე აქტივების ჯგუფშია გაერთიანებული. დაუმთავრებელი წარმოების სწორად შეფასებას ღიდი მნიშვნელობა ენიჭება მიმდინარე აქტივების ღირებულების სწორად დადგენისათვის. ანალიტიკოსი უნდა იცნობდეს სტანდარტებით გათვალისწინებულ იმ მეთოდებს, რომელთა მიხედვითაც შეიძლება ხორციელდებოდეს დაუმთავრებელი წარმოების მოცულობის განსაზღვრა დარგებისა და წარმოების ხასიათის მიხედვით. საერთოდ აღიარებულია, რომ დაუმთავრებელი წარმოების ნაშთის რეალურად შესაფასებლად მიმართავენ მის ინვენტარიზაციას. სტანდარტების მიხედვით დაუმთავრებელი წარმოების ინვენტარიზაცია უნდა ჩატარდეს ორგანიზმებულად და კომპლექსურად. დადგენილი უნდა იქნას, თუ რომელ ეტაპზეა შეჩერებული წარმოების პროცესი და რა რაოდენობის დანახარჯებია გაწეული. ამის შემდეგ შეფასების პროცესია, რომელიც ყველაზე რთული

და პასუხსაგებია. ანალიტიკოსმა უნდა დაადგინოს, რამდენად შეესაბამება ამ სიდიდის განსაზღვრა სტანდარტებით დადგენილ ნორმებს.)

სხვა ანალიზური პრობლემები. ანალიტიკოსი როდესაც ფირმის ხელმძღვანელობის მუშაობას აფასებს, შეუძლია დასვას დამატებითი კითხვები „ლიფოთი“ გამოთვლილი მარაგების შესახებ:

1. „ლიფოთი“ როგორაა მარაგები გამოთვლილი – მუხლობრივ საფუძველზე თუ ჯგუფების გამოყენებით (რომელშიც სხვადასხვა მუხლებია გაერთიანებული)?

2. ექვემდებარება თუ არა შემოსავალი მარაგების ჯგუფების ცვლილების გავლენას და თუ ექვემდებარება, როგორ?

ამრიგად, როგორც საწარმოო მარაგების შემადგენლობაში შემავალი საშუალებების სახეების ეკონომიკური შინაარსის განხილვიდან ნათლად გამოჩნდა, წარმოების ნორმალური ფუნქციონირებისა და ფინანსური სტაბილურობისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება მარაგების ნორმირებისა და შეფასების მოწესრიგებას.

§ 5. გრძელვადიანი აქტივების ანალიზი

ბალანსის აქტივის II განაყოფი „გრძელვადიანი აქტივები“ აერთიანებს: ა) ძირითადი საშუალებების ჯგუფს, ბ) არამატერიალური აქტივების ჯგუფს და გ) გრძელვადიან ფინანსურ დაბანდებათა ჯგუფს.

ბალანსის ახალ ფორმაში ძირითადი საშუალებები ასახულია თავდაპირველი ღირებულებით (ფიქსირებული აქტივების ისტორიული ღირებულება); მოცემულია დარიცხული ამორტიზაცია და განსაზღვრულია ძირითადი საშუალებების ღირებულება ცვეთის გამოკლებით.

ბასს-ის მიხედვით, ძირითადი საშუალებების აღრიცხვის მთავარი ამოცანაა უზრუნველყოს აქტივების აღიარება-ასახვის დროულობა, მათი საბალანსო ღირებულებისა და ცვეთის ანარიცხვის განსაზღვრის, ასევე ამ აქტივების სალიკვიდაციო ღირებულების განსაზღვრისა და აღრიცხვის პრინციპები. შესაბამისად, ანალიზის ამოცანას შეადგენს დაადგინოს რამდენად პასუხობს ძირითადი ფონდების გამოყენების მდგომარეობა მათ პოტენციურ შესაძლებლობებს, ე. ი. რამდენად ამართლებს „ეკონომიკური სარგებლის“ მოგანის პრინციპს. კრედიტორების მიზანი განსხვავებულია, მათ აინტერესებთ დადგენა მათი რეალური ღირებულებისა და ქმედითუნარიანობისა.

როგორც წესი, ძირითადი საშუალებები საწარმოს მთლიანი აქტივების მნიშვნელოვანი ნაწილია, ამიტომ მათ უფექტიან გამოყენებას საწარმოს ფი-

ნანსური მდგომარეობის დახასიათების თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვს. ძირითადი საშუალებების გამოყენების განმაზოგადებელი მაჩვენებლების ანალიზის მეთოდიკა გადმოცემულია შრომის მეორე ნაწილში.

„მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, ფიქსირებულ აქტივებს შეიძლება პქონდეთ მინიმალური საბალანსო ღირებულება (აღეს იგი 150 ლარს შეადგენს). ბასს-16 (ძირითადი საშუალებები) ამგვარი ასახვა დაუშვებელია.

ანალიტიკოსისათვის საყურადღებოა ბასს-16-ით გათვალისწინებული პირობა – აქტივის ექსპლუატაციასთან დაკავშირებული დანახარჯების შესახებ:

„დანახარჯები, რომლებიც გაწეული იქნება ძირითადი საშუალებების უკვე აქტივებად აღიარების შემდეგ, მხოლოდ მაშინ დაემატება აქტივების საბალანსო ღირებულებას, თუ ამ დანახარჯების შედეგად საწარმო მიიღებს მეტ ეკონომიკურ სარგებელს, ვიდრე არსებული აქტივების ამოსავალი ნორმატიული მწარმოებლურობის პირობებში. აქტივების ექსპლუატაციასთან დაკავშირებული ყველა სხვა დანახარჯი აღიარებული უნდა იქნას ხარჯებად მათი გაწევისთანავე“.

გრძელვადიანი ინვესტიციები ბასს 25-ის მიხედვით ინვესტიცია არის აქტივი, რომელსაც ფლობს საწარმო საკუთარი სიმძლავრის გასაზრდელად შემოსავლების (პროცენტების, როიალტების, ლივიდენდებისა და საიჯარო ქირის) განაწილების საშუალებით.

მიმდინარე (მოკლევადიანი) ინვესტიცია ისეთი გიპის ინვესტიციაა, რომელიც თავისი ბუნებით ადვილად რეალიზებადია და მისი შენარჩუნება არ არის გათვალისწინებული ერთ წელზე მეტი ხნით.

გრძელვადიანი ინვესტიცია არის ყველა სხვა სახის ინვესტიცია, რომელიც არ მიეკუთვნება მიმდინარე ინვესტიციას.

ბუღალტრული აღრიცხვის, ახალი ანგარიშთა გეგმის მიხედვით „გრძელვადიანი ინვესტიციების“ აღსარიცხავად ამავე სახელწოდების სინთეზური ანგარიშია გათვალისწინებული, რომელსაც ეხსნება შემდეგი ანგარიშები:

1. გრძელვადიანი ინვესტიციები საწარმოთა ფასიან ქალაქებში;
2. გრძელვადიანი ინვესტიციები სახელმწიფო ფასიან ქალაქებში;
3. მონაწილეობა სხვა საზოგადოებაში;
4. სხვა გრძელვადიანი ინვესტიციები.

წარმოების მართვის ეკონომიკური მეთოდები მოითხოვს, რომ პერიოდულად შეფასდეს ინვესტიციების ეფექტიანობა, რომლის ყველაზე ფართოდ გაფრთხილებულ მაჩვენებელს წარმოადგენს „მოგება ინვესტიციაზე“, როგორც აქციონერული კაპიტალის უკუგების კოეფიციენტი:

$$\text{მოგება ინვესტიციაზე} = \frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{აქტივების საერთო თანხა}} \quad (\text{I})$$

წარსულში მენეჯერები უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდნენ მოგების მიღების საკითხს, რის გამოც იგნორირებული იყო აქტივების ბრუნვალობის კოეფიციენტი. ჭარბი ფულადი საშუალებების არსებობა კომპანიის გაყინულ აქტივებში იწვევდა მოგების გაზრდის შეფერხებას, როგორც მეტისმეტად გადაჭარბებული ხარჯები. „დიუპონ კორპორეიშენ“¹ იყო პირველი სოლიდური კომპანია, რომელმაც შეიქმნო ეს პროცესი და ეფექტიანობის შეფასებისათვის მოითხოვა აქტივების ბრუნვალობის გაანგარიშება, ამისათვის I კოეფიციენტი წარმოადგინა შემდეგი სახით:

$$\begin{aligned} \text{მოგება ინვესტიციაზე} &= \frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{აქტივების საერთო თანხა}} = \quad (\text{II}) \\ &= \frac{\text{გაყიდვა}}{\text{აქტივების საერთო თანხა}} \times \frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{გაყიდვა}} = \\ &= \text{მოგების კოეფიციენტი} \times \text{აქტივების ბრუნვალობის საერთო თანხა} \end{aligned}$$

პირველი ფორმულის ინტერპრეტაცია საშუალებას იძლევა გამოვთვალოთ როგორც მომგებიანობის კოეფიციენტი, ისე აქტივების ბრუნვალობის მაჩვენებელი, რომელსაც მართლა დიდი მნიშვნელობა აქვს კომპანიის საქმიანობის ოპტიმალურად მართვის შეფასებაში. II ფორმულა ცნობილია „დიუპონის ფორმულის“ სახელწოდებით. დიუპონის ფორმულის უპირატესობა I ფორმულასთან შედარებით ისაა, რომ: 1. ცნობს ბრუნვალობის მნიშვნელობას მოგებისა და რენგაბელობის მზრდის საქმეში; 2. აღიარებს გაყიდვის მოცულობის მაჩვენებლის მნიშვნელობას; 3. კომპანიის სრულყოფის პროცესში გვიჩვენებს ურთიერთგაწონასწორების შესაძლებლობას მარჯასა და ბრუნვალობას შორის.

ანალიზის პროცესში ინვესტიციების ეფექტურად გამოყენების შესაფასებლად ოპტიმალური კოეფიციენტი არ არსებობს; არ არის ისეთი კოეფიციენტი, რომელიც თანაბრად გამოადგება ყველა საწარმოს ან ფირმას. ამიტომ საჭიროა ანალიტიკოსი შემოქმედებითად მიუდგეს ამ საკითხს, რა შესაძლებელია მენეჯერს: ა) გაზარდოს მარჯა? ბ) გაზარდოს ბრუნვალობა? თუ გ) გაზარდოს ერთი და მეორე?

1 Шим Джей К... Финансовый менеджмент (перевод с английского), Москва, 1996 г., с. 125-130.

მარვის გაზრდა სოკოულარული გზა კომპანიის საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებისათვის, რომელიც შეიძლება მიღწეული იქნას ხარჯების შემცირებით, გასაყიდი ფასების აწევით ან გაყიდვის მოცულობის გაზრდით. ბრუნვალობის მაჩვენებლის გაზრდა, თავის მხრივ, შეიძლება მიღწეული იქნეს გაყიდვების გაზრდით.

ანალიზის დროს გათვლილი უნდა იქნეს ოპტიმალური ვარიანტები

„არამატერიალური აქტივების“ ჯგუფში აისახება საწარმოს მიერ არამატერიალური აქტივების შეძენაზე გაწეული ხარჯები. ანალიზის მიზანია ლეგალურად შეამოწმოს ამ ჯგუფში შემავალი ყველა აქტივის გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა. ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმით არამატერიალური აქტივები კლასიფიცირებულია შემდეგნაირად: 1. ლიცენზიები, 2. კონცესიები, 3. პატენტები, 4. გულისილი, 5. სხვა არამატერიალური აქტივები.

ბალანსის აქტივის თითოეულ მუხლს თავისი დაფინანსების წყარო უნდა აქვს. გრძელვადიანი აქტივების დაფინანსების ძირითად წყაროს საკუთარი კაპიტალი და გრძელვადიანი ნასესხი სახსრები წარმოადგენს. ანალიზის პროცესში ეს კავშირები უნდა გაიშოროს და გაკეთდეს სათანადო დასკვნები მათი სტრუქტურისა და ღირებულების შესახებ.

თავი XVI.

მიმდინარე და გრძელვადიანი ვალდებულებების ანალიზის საკითხები

§ 1. „ვალდებულებების“ ეკონომიკური და სამართლებრივი ასპექტები

ბასს-ის განმარტებით, ვალდებულება საწარმოს მიმდინარე პერიოდის მოვალეობაა, რომელიც წარმოიშვა წარსულში სამეურნეო მოვლენების შედეგად და რომლის შესრულება გულისხმობს საწარმოს საკუთრებაში არსებული რესურსების გასვლას.

საწარმოს ვალდებულებები დროის მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფა: ა) მიმდინარე (ერთ წლამდე) და ბ) გრძელვადიანი (ერთ წელზე მეტი ხნით).

მიმდინარე ვალდებულებები ბალანსში ოთხ ჯგუფადაა წარმოდგენი-

ლი: 1. მოკლევადიანი ვალდებულებები; 2. მოკლევადიანი სესხები; 3. საგადასახადო ვალდებულებები; 4. დარიცხული ვალდებულებები.

გრძელვადიანი ვალდებულებებიც ოთხ ჯგუფად იყოფა: 1. გრძელვადიანი სასესხო ვალდებულებები; 2. გადავადებული გადასახადები და სხვა გრძელვადიანი ვალდებულებები; 3. ანარიცხები და 4. გადავადებული შემოსავალი.

როგორც ვალდებულებების კლასიფიკაციის სქემიდან ჩანს, ისინი მკვეთრად განსხვავებული ბუნების მაგარებლები არიან და მათი ანალიზური შესწავლა მოითხოვს თითოეული ვალდებულების არსის გახსნას და მის შესაბამისად კვლევის წარმართვას. ქვეჯგუფების მიხედვით ანალიზურ ზრილში ანალიტიკოსებს ყოველთვის უნდა ახსოვდეთ, რომ „ვალდებულებები“ მიეკუთვნება ყველაზე რთულად სამართავ კატეგორიათა რიცხვს. სწორედ ეს განაპირობებს იმის აუცილებლობას, რომ ვალდებულებითი სამართალი სამოქალაქო სამართლის ყველაზე დიდი ნაწილია. ახალი სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, ვალდებულება ისეთი სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობაა, რომლის ძალითაც ერთი პირი (მოვალე) ვალდებულია შეასრულოს მეორე პირის (კრედიტორის) სასარგებლოდ განსაზღვრული მოქმედება ან თავი შეიკავოს განსაზღვრული მოქმედებისაგან, ხოლო კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს მოვალისაგან ვალდებულების შესრულება.

ვალდებულების ელემენტებს წარმოადგენს სუბიექტი, შინაარსი და ობიექტი. ვალდებულების სუბიექტები მასში მონაწილე პირებია, რომლებიც იწოდებიან კრედიტორად და მოვალედ.

ვალდებულების შინაარსს შეადგენს მისი მხარეების უფლებები და ვალდებულებები.

ვალდებულების ობიექტს წარმოადგენს ის, რაზედაც მიმართულია კრედიტორის უფლება და მისი შესაბამისი მოვალის ვალდებულება. >

ეს ფაქტი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ეკონომისტები უარგად უნდა ერკვეოდნენ სამოქალაქო და საფინანსო სამართლის ისეთ სპეციფიკურ სფეროებში, რომლებიც უშუალოდ წარმოების ფინანსებთანაა დაკავშირებული.

„კრედიტი“ არის ფულადი სახსრების ან საქონლის ვალად გაცემა, ფიქსირებული პროცენტის საფასურად, განსაზღვრული ვადით. კრედიტორია ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელმაც გასცა საქონელი ან ფული სესხად. კრედიტორული დავალიანების ქვეშ იგულისხმება კონკრეტული სუბიექტის მიერ გამსესხებლისათვის გადაუხდელი ვალდებულებები კრედიტი ძირითადად სასესხო კაპიტალის მოძრაობის ფორმაა, რომლის პროცესში

მყარდება გარკვეული ეკონომიკური ურთიერთობა კრედიტორსა და მოვალეს შორის. თითოეული მათგანის მიზანია „კრედიტის“ საშუალებით თავისი მიზნების მიღწევა, რომელიც მიმართულია რაც შეიძლება მაღალი სარგებლის მოტანისაკენ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, კრედიტორული დავალიანების ანალიზის მიზანია პასუხი გასცეს მრავალ კითხვას, როგორც კრედიტორის, ისე მევალის პოზიციებიდან. რადგან კრედიტის გაცემში, ძირითადად მაინც, დაინტერესებულნი არიან გაცემული სესხებისა და შესაბამისი სარგებლის დროული დაბრუნებით, ანალიზის მიზანიც შესაბამისია - გამოავლინოს სესხების დაბრუნების და შესაბამისი სარგებლის დროული მიღების მიმდინარეობის მდგომარეობა და პერსპექტივები, და თუ რაიმე ხელშემშლელი ფაქტორი აღმოჩნდება, ოპერატიულად დასახოს ღონისძიებანი მათ გამოსასწორებლად.

რაც შეეხება მოვალეს მხრიდან ანალიზის ამოცანებს, იგი დამოკიდებულია კრედიტის ფორმასა და აუცილებლობაზე (მრატეკიდან ცნობილია, რომ კრედიტის აღების აუცილებლობას საწარმოებში მრავალი მიზეზი განაპირობებს. მათ შორის შეიძლება აღინიშნოს: ა) ფირმის გაფართოება, რეკონსტრუქცია და ახალი ტექნოლოგიის დანერგვა, ე. ი. მსხვილი ინვესტირების საჭიროება; ბ) მიმდინარე აქტივების შეძენა, განსაკუთრებით სემონური მარაგების შექმნისათვის, ხელფასების გაცემის აუცილებლობა და სხვა). კრედიტის აღების თითოეული პოზიცია თავისებურ კვლევას მოითხოვს, რომ გაიყოს პასუხი კითხვებზე - რა სარგებელი მოუტანა „კრედიტმა“ საწარმოს? როგორი იყო მისი ეკონომიკური ეფექტიანობა? და საერთოდ საჭირო იყო თუ არა კრედიტის აღება?

იმისათვის, რომ ანალიტიკოსმა სათანადო პასუხები გასცეს აღნიშნულ კითხვებს, იგი კარგად უნდა ერკვეოდეს კრედიტის ფუნქციებში, დაკრედიტების პრინციპებსა და კრედიტის ფორმებში.

(დაბრუნების ვადების მიხედვით განასხვავებენ მოკლევადიან (ერთ წლამდე ვადით) და გრძელვადიან კრედიტს.

გრძელვადიანი კრედიტი უმთავრესად ემსახურება ძირითადი კაპიტალის კვლავწარმოებას, ხოლო მოკლევადიანი - საბრუნავი კაპიტალის მოძრაობას. კრედიტი ორი სახისაა: ა) კომერციული კრედიტი და ბ) საბანკო კრედიტი.

კომერციული კრედიტი გამყიდველების მიერ მყიდველებისათვის სასაქონლო ფორმით მიწეშული კრედიტია, ანუ ეს იგივეა, რაც გაყიდულ საქონელზე გადასახადის განვადება. კომერციული კრედიტი აჩქარებს კაპიტალის ბრუნვას, მაგრამ ახასიათებს გარკვეული შემლუღულობა, რად-

გან მეწარმეს კრედიტის მიღება შეუძლია არა ნებისმიერა საწარმოდან, არამედ მხოლოდ იმისაგან, ვისი პროლუქციაც სჭირდება.

საბანკო კრედიტი ბანკების მიერ გაიცემა ფულადი ფორმით მოთხოვნამდე და ვალიანი.

ფუნქციონირების სფეროების მიხედვით კრედიტები შეიძლება იყოს ორი სახის: კრედიტები საბრუნავ ფონდებში და კრედიტები ძირითად ფონდებში.

კრედიტის სხვადასხვა ფორმები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან და კრედიტების ობიექტებით, სარგებლის სიდიდით, მონაწილეთა შემადგენლობით და გამოყენების სფეროებით. აქედან გამომდინარე, ანალიტიკოსი საფუძვლიანად უნდა ერკვეოდეს საბანკო სისტემაში, დაკრედიტების პრინციპებში, რათა შეძლოს აღებული კრედიტების მიზანშეწონილობისა და ეფექტიანობის შეფასება.

მმართველობითი აღრიცხვის პრინციპები მოითხოვს, რომ ბანკიდან მიღებული კრედიტები აღირიცხებოდეს ანალიზურად. ამ ინფორმაციის საფუძველზე უნდა ხდებოდეს ანალიზის ჩატარება.

ზოგადად საკრედიტო ურთიერთობის ანალიზის ამოცანებია:

1. დაკრედიტების და სესხის გაყემის ძირითადი პრინციპების დაცვის შემოწმება;
2. კრედიტის და სესხის უზრუნველყოფის შემოწმება;
3. დაკრედიტების და სესხის აღებზე წარმოების ფინანსურ მდგომარეობაზე გავლენის დადგენა.

მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნები დიდი მონღომებით ამუშავებენ დაკრედიტების სფეროსთან დაკავშირებულ ყველა საკითხს. მაგალითად, აშშ-ში შექმნილია საბანკო კრედიტის სპეციალისტების ეროვნული ასოციაცია (RMA), რომელიც 15 ათას წევრზე მეტს აერთიანებს. ყოველ წელს ორგანიზაცია თავის წევრებისაგან მოითხოვს შევსებულ ცხრილებს იმ კომპანიების აქტივების სიდიდისა და ბრუნვის შესახებ, რომელთაც ბანკები აძლევენ სესხს. შემდეგ ასოციაცია ანგარიშობს ყოველი კომპანიის შეფარდებით მაჩვენებლებს და კოეფიციენტებს (მათი რიცხვი 100 ათასს აღემატება) და გამოყავს 6 ჯგუფის საშუალო მაჩვენებლები, აქტივებისა და რეალიზაციის მოცულობასთან დამოკიდებულებაში. ასეთი დაჯგუფება კეთდება დარგობრივი ნიშნის მიხედვით.

მიუხედავად ასეთი დიდი ინფორმაციის საფუძველზე ჩატარებული გამოთვლებისა, RMA გვაფრთხილებს, რომ „ანალიზი“ უნდა ზანეხილოთ როგორც საერთო ორიენტირი და არა როგორც აბსოლუტური დარგობრივი ნორმა; გვირჩევს, რომ ეს მაჩვენებლები გამოვიყენოთ მხოლოდ როგორც საერთო ორიენტირი ანალიზის სხვა მეთოდებზე დამატებით.

ასოციაციის ვრცელი ანგარიშის 2/3 შედეგადა მრავალგვარი კოეფიციენტიებისაგან. ამ კოეფიციენტებს აჯგუფებენ ღარგობრივი ნიშნის მიხედვით სამ ნაწილად: ა) საუკეთესო ნაწილის მედიანა; ბ) ყველაზე ცუდი ნაწილის მედიანა და გ) საშუალო ნაწილის მედიანა. ამ კოეფიციენტების მრავალმხრივი ინტერპრეტაციის საფუძველზე RMA დებულებას საორიენტაციო მასალას იმის შესახებ, თუ როგორ განლაგდებიან ფირმები საკრედიტო რისკის მიხედვით.

ამერიკელი მეცნიერი ერიკ ნ. კომპტონი¹ განიხილავს რა „კრედიტის ანალიზს და რისკის შეფასებას“ საკითხს, წერს: „... სხვადასხვა დროს ადამიანები ეძებდნენ მაგიურ სისტემას, რომელიც ყოველთვის ავტომატურად ჩამოაყალიბებდა რისკის სესხების პროცენტს და მოგვეყვინა სესხის გარანტირებულ შედეგს. მაგრამ შეუძლებელია ამ სახელმძღვანელო პრინციპების, ფორმულების გამოგონება, ელდორადოს უტოპიის ან წმინდა გრაალის მსგავსად, იმ მცირე სესხების გამოკლებით, რომლებიც მილიონად დაცულია უეჭველი კრედიტუნარიანობის მქონე მიმდინარე (ლიკვიდური) აქტივებით. რადგან ბანკს არ შეუძლია მთლიანად მოსაოს რისკის ფაქტორი, უნდა ეცადოს, შეამციროს მაინც იგი, სადაც შესაძლებელია“. ბუნებრივია, კრედიტორს ყოველთვის უნდა აინტერესებდეს მსესხებლის ოპერაციების მდგომარეობა. ამ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს კურიოზი სრულიად გაუთვალისწინებელი მოვლენების გამო. ფირმა, რომელსაც პეონდა მყარი წარმატება და შესანიშნავი საკრედიტო საფუძველი, შეიძლება მოულოდნელი მსხვერპლი გახდეს მიწისძვრის ან ბლივი გრიგალის, რომელიც ანგრევს მის ფაბრიკას. კრედიტორიც შესაბამისად კარგავს თავის გაცემულ სესხს და პროცენტს.

როგორც ზემოთაყ აღვნიშნეთ, გამოსავალი მხოლოდ ერთია – სესხების პროცესი უნდა მოიცავდეს რისკის ანალიზს, რომელიც არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა სისტემატური ცდა უპასუხოს კითხვას – „რა შეიძლება არ გამოვიდეს?“ ანალიზმა უნდა გაარკვიოს შესაძლებლობები. სამიშროება იმაში მდგომარეობს, – აღნიშნავს ე. კომპტონი, – რომ სესხის მოხელე ან კრედიტის ანალიტიკოსები, რომელნიც ცდილობენ აღმოაჩინონ ყოველი შესაძლებელი ხელისშემშლელი შემთხვევა, იმდენ პასუხს იპოვიან ამ კითხვაზე, რომ ამას არც ერთი გამსესხებელი არ მოიწონებს. ანალიზმა უნდა გაარკვიოს შესაძლებლობები. რისკის ანალიზისადმი ამგვარი მიდგომა განსხვავდება წმინდა გრადიციული ანალიზისაგან.

კეთილგონიერი ბანკარი უნდა ცდილობდეს რისკის გაცნობიერებას სეს-

1 ერიკ ნ. კომპტონი, კომერციული საბანკო სისტემის ახალი პორიზონტები, თბ., 1993, გვ. 174-175.

ხის სიტუაციაში და მის შემცირებას ისეთი მექანიზმებით, როგორცაა პირადი გარანტიები, რეალური ან დაცვის ვალდებულებები, ისე რომ კეთილგონიერმა მენეჯერმა უნდა დაიცვას საწარმო, მისი კრედიტორები და მისი მეპაიეები საშიშროებისაგან.

კრედიტების ეფექტიანად გამოყენების განმაზოგადებელ მაჩვენებლად გამოიყენება „კრედიტის ბრუნვალობა“, რომელიც გაიანგარიშება კრედიტის საშუალო ქრონოლოგიური სიდიდის შეფარდებით სასესხო ანგარიშების საკრედიტო ბრუნვასთან.

§ 2. მიმდინარე ვალდებულებების კლასიფიკაცია და ანალიზური პროცედურები

მიმდინარე ვალდებულებების პირველი ჯგუფია მოკლევადიანი ვალდებულებები, რომელიც აერთიანებს შემდეგი სახის ვალდებულებებს:

– მოწოდებიდან და მომსახურებიდან წარმოქმნილი ვალდებულებები, გადასახდელი ხელფასები, მიღებული ავანსები, როიალტი, საკომისიო გადასახდელები, ვალდებულებები მეკავშირე საწარმოების წინაშე, სხვა მოკლევადიანი ვალდებულებები. აღნიშნული ვალდებულებები აღირიცხება ანალოგიურ ანგარიშებზე და ანალიზისათვის საინფორმაციო მასალა პირველადი აღრიცხვიდან უნდა ავიღოთ.

„მოკლევადიანი სესხები“ აერთიანებს საწარმოს იმ სასესხო ვალდებულებებს, რომელთა გადასხა უნდა მოხდეს სესხის მიღებიდან ერთ წლამდე ვადაში. ამ ჯგუფში შეიძლება აისახოს გრძელვადიანი სესხის ის ნაწილი, რომელიც უნდა დაიფაროს ბალანსის შედგენის თარიღიდან ერთი წლის განმავლობაში.

ბუღალტერიაში „მოკლევადიანი სესხების“ სინთეზურ ანგარიშს ეხსენება ქვეანგარიშები: 1. მოკლევადიანი სესხები; 2. სესხები პარტნიორებისაგან; 3. გრძელვადიანი სესხების მიმდინარე ნაწილი. ანალიზის პროცესში ლოკუმენტურად უნდა იქნეს შემოწმებული თითოეული სესხის წარმოქმნის პირობები და თითოეული მათგანის ეკონომიკური შედეგი.

სპეციფიკურობით გამოირჩევა ვალდებულებების მესამე ჯგუფი – „საგადასახადო ვალდებულებები“. გადასახადების მრავალფეროვნება და სიმრავლე, დასაბეგრი ობიექტების განსაზღვრის სირთულე, საგადასახადო კოდექსში გაუთავებელი შესწორებების შეგანა ღიდ თავსატეხის უხდის ანალიტიკოსს ამ სფეროს გამოკვლევის და სათანადო დასკვნების გაკეთების პროცესში. საქმეს ისიც ართულებს, რომ გადასახადები კავშირშია სხვა

მაჩვენებლებთან. მაგალითად, იმისათვის, რომ შემოწმებული იქნას მოგების გადასახადის ვალდებულების პოზიცია, იგი ავტომატურად მოითხოვს შემოსავლებისა და ხარჯების შესახებ ინფორმაციის შესწავლას (!) და ა. შ.

„დარიცხული ვალდებულებების“ ჯგუფში გაერთიანებულია: 1. გადასახდელი პროცენტები; 2. გადასახდელი დივიდენდები; 3. ვალდებულება საგარანტიო მომსახურებით; 4. სხვა დარიცხული ვალდებულებები.

ანალიზის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ის გარემოება, რომ ეს ვალდებულებები შეიძლება დაკავშირებული იყოს ხარჯების ზრდასთან ან გაუნაწილებელი მოგების შემცირებასთან. ეს კი მოითხოვს დეტალებში გარკვევას და შესაბამისი ანალიზური დასკვნის გაკეთებას.

აქტივებისაგან განსხვავებით, რომელთა საბაზრო ღირებულება (სხვადასხვა ფაქტორების გამო) შეიძლება მერყეობდეს, ვალდებულებების ძირითადი ნაწილი დაფიქსირებულია და გადახდელი უნდა იყოს საწყისი ღირებულებით. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იშვიათ გამონაკლისებს, ზოგადად, ფინანსისგები აქტივებს თვლიან ინსტრუმენტებად, რომელთა მეშვეობით მუშაობს წარმოება, ხოლო ვალდებულებებს და საკუთარ კაპიტალს ამ სახსრების წყაროდ, რომელთა მეშვეობითაც შეიძლება შეძენილი იქნეს ეს აქტივები.

ანალიტიკოსმა, პირველ რიგში, უნდა შეისწავლოს საწარმოს ვალდებულებების სტრუქტურული შემადგენლობა, შემდეგ უნდა შეაფასოს საწარმოს ვალდებულებები მათი დაკმაყოფილების თვალსაზრისით და განისაზღვროს დეტალურად – ვის ეკუთვნის ვალი, რაგომ იყო იგი აღებული, როგორია დაბრუნების პირობები, არსებობს თუ არა გირაო (იპოთეკა) აქტივების სახით და არსებობს თუ არა რაიმე შემზღვევადი პირობები ვალის აღების შესახებ. მნიშვნელოვანია საპროცენტო გადასახადების პოზიცია. უნდა გაირკვეს, ადგილი ხომ არა აქვს ვადაგადაცილებულ დავალიანებებს და გადასახდელ საურავეებს.

მიმდინარე ვალდებულებები სხვადასხვა სახისაა. იგი შეიძლება შეიცავდეს ბანკში გასანაღდებელ ვექსილებს, კომერციულ ქალაქებს, გასანაღდებელ ანგარიშებს, დარიცხულ თანხებს და მიმდინარე წლის სამემოსავლო გადასახადებს. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული სფერო უფრო ყურადღებაგასამახვილებელია, რადგანაც მოითხოვს სწრაფად ნაღდი ფულის აუცილებელ რაოდენობას და თუ არ არის ამის საშუალება, მაშინ აქტივების ნაღდი ფულად საკმაოდ სწრაფად გარდაქმნას, ვალდების გასტუმრების პირობების მიხედვით.

პოტენციური მევალის პოზიციიდან მიმდინარე ვალდებულებების დონე და განსაკუთრებით მათი შეფარდება საბრუნავ აქტივებთან მგრძნო-

ბიარე მოჩენგია, ვინაიდან მევალემ იცის, რომ ბანკის ანალიზი ხშირად ამ მაჩვენებლებზეა დამოკიდებული. ამიტომ მევალეები ისწრაფვიან იმისკენ, რომ სამეურნეო წლის ბოლო მოდიოდეს იმ დროზე, როდესაც მოკლევადიანი ფინანსირების მოთხოვნის მინიმალურია.

§ 3. გრძელვადიანი ვალდებულებები

როგორც აღვნიშნეთ, გრძელვადიანი ვალდებულებებს მიეკუთვნება ერთ წელზე მეტი ვადით აღებული სასესხო ვალდებულებები, რომლებიც თავის მხრივ ოთხ ქვეჯგუფადაა დაყოფილი. პირველი ჯგუფი – „გრძელვადიანი სასესხო ვალდებულებები“ მოიცავს გასანაღებელ ობლიგაციებსა და თამასუქებს, ვალდებულებებს ფინანსურ იჯარაზე, გრძელვადიან სესხებს და სხვა გრძელვადიან სასესხო ვალდებულებებს.

მეორე ჯგუფი – „გადავადებული გადასახადები და სხვა გრძელვადიანი ვალდებულებები“ მოიცავს: ა) გადავადებული მოგების გადასახადებს და ბ) სხვა გრძელვადიან ვალდებულებებს. ეს ჯგუფი განსაკუთრებული სიახლეა მოქმედ სააღრიცხვო სისტემასთან შედარებით და სპეციალურ ყურადღებას მოითხოვს.

მესამე ჯგუფი „ანარიცხები ორ პიზიციადაა გაყოფილი: ა) საპენსიო უზრუნველყოფის ანარიცხები და ბ) სხვა ანარიცხები.

მეოთხე ჯგუფია გადავადებული შემოსავლები.

თამასუქი (ვექსილი) კანონით დადგენილი ფორმის ფასიანი ქაღალდია, უპირობო ფულადი ვალდებულებაა, რომელსაც აძლევს სესხის ამღები (თამასუქის გამცემი) კრედიტორს (თამასუქის მფლობელს), რომელსაც ენიჭება უფლება მოსთხოვოს თამასუქის გამცემს მასში აღნიშნული ფულადი თანხის გადახდა დათქმულ დროსა და დათქმულ ადგილზე.

საერთაშორისო მასშტაბით თამასუქი წარმოადგენს საკრედიტო-საანგარიშო ოპერაციების ერთ-ერთ ძირითად საშუალებას. ჩვენში კი ჯერჯერობით თამასუქი გამოიყენება მხოლოდ საგარეო სავაჭრო ოპერაციების ჩატარების დროს.

თამასუქის დროულად გადაუხდელობის შემთხვევაში მისი განაღდება წარმოებს იძულებითი წესით.

ანალიტიკოსი უნდა ერკვეოდეს თამასუქის შედგენის პრინციპებში და შესაბამისად ჩაატაროს ანალიზური პროცედურები მის წინაშე დასმული მიზნის მისაღწევად. ეს მიზანი უნდა იყოს გარკვევა სათამასუქო ვალდებულების წარმოქმნისა და ეფექტიანობისა.

საყურადღებოა ის მომენტი, რომ თუ მყიდველს თამბაქუის განადგობის ვადის დადგომისას არ გააჩნია ფულადი სახსრები, მყიდველის ბანკს შეუძლია გააკეთოს აქცეპტი თამბაქუქზე.

ობლიგაცია ფასიანი ქაღალდების (სასესხი ვალდებულების) ნაირსახეობაა, ვალის გადახდის ვალდებულება, გაცემული გარკვეული ვადით საწარმოს, ბანკის ან სახელმწიფოს მიერ, რომლის მიხედვით მისი მფლობელი ვალდებულია წინასწარ დადგენილ წლიურ შემოსავალს ფიქსირებული პროცენტის სახით. ობლიგაცია არის სახელობითი და წარუგენითი, ჩვეულებრივი და მომგებიანი. ჩვეულებრივ ობლიგაციებს აქვთ გარანტირებული სარგებელი, რომელიც წელიწადში ერთხელ ან ორჯერ გაიცემა. მომგებიანი ობლიგაციის შემოსავლის ანაზღაურება შეიძლება განხორციელდეს მოგების სახით, რომელიც თამაშდება საქციალურ გირაჟებში.

„გასანაღლებელი ობლიგაციების“ პოზიციის ანალიზის პროცესში საჭიროა დეტალურად გაირკვეს რა სახის ობლიგაციებს ფლობს მოცემული საწარმო და ფინანსური შედეგებით წარმოებს ეს ოპერაციები. დასასრულ უნდა მიეცეს დასაბუთებული შეფასება და კონკრეტული წინადადებები ასეთი ოპერაციების წარმოების დადებითი და უარყოფითი მხარეების მიხედვით.

ანალიზის არსი. კრედიტორული დავალიანების შესწავლისას ანალიტიკოსი დარწმუნებული უნდა იყოს იმაში, რომ ისინი სათანადოდ არის ასახული ბუღალტრულ ანგარიშგებაში დამადასტურებელ დოკუმენტებთან ერთად: მოცულობა, დაფარვის თარიღი, უზრუნველყოფის პირობები, რომლითაც ისინი ავალდებულებენ კომპანიას. გარდა ამისა, ანალიზისათვის აუცილებელია ისეთი ინფორმაციის მოპოვება, როგორცაა დირექტორთა საბჭოს სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიშები, კონტრაქტები და იმ პირების გამოკითხვის მასალები, რომლებსაც შეუძლიათ ფლობდნენ ინფორმაციას ამ საწარმოს პასივებისა და ვალდებულებების შესახებ. ანალიტიკოსის ასევე შეუძლია შეამოწმოს იმ ინფორმაციის სისწორე და საფუძვლიანობა, რომელიც შეეხება პროცენტის გადახდასთან დაკავშირებულ დავალიანებას. ანალიზს მოითხოვს მნიშვნელოვანი დაუსაბუთებელი გასაველების არსებობა, რისთვისაც ინფორმაციად შეიძლება გამოყენებული იქნას ხელმძღვანელის ახსნა-განმარტება და სხვა.

თუ მოკლევადიანი დავალიანება საბანკო ანარიცხებით ჩართულია მიმდინარე პასივებში, ეს შეიძლება ნიშნავდეს, რომ კომპანია არ გეგმავს ან არ შეუძლია განახორციელოს ბანკისადმი დავალიანების რეფინანსირება.

ანალიტიკოსმა უნდა გაიაზროს, რომ ზოგიერთი კომპანია გამუდმებით ეძებს საშუალებებს, რათა შეამციროს პასივების მოცულობა თავი-

ანთ ფინანსურ ანგარიშგებაში. უფრო მეტიც, პასივები შეიძლება არასწორად იქნენ კლასიფიცირებულნი ან არასწორად აღწერილი. ეს მომენტები გამოკვლევის მიღმა არ უნდა დარჩეს.

იმისათვის, რომ ანალიზის პროცესში ყოველმხრივი შეფასება მიეცეს საწარმოს მიერ აღებული კრედიტების გამოყენების საკითხს, საჭიროა ანალიტიკოსი კარგად ერკვეოდეს კრედიტის ფუნქციებში და ამ ფუნქციების მიხედვით მოახდინოს მისი აღებისა და გამოყენების შეფასება.

კრედიტის ფუნქციებიდან აღსანიშნავია: კრედიტით ხდება ფულადი სახსრების გადაანაწილება დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მქონე საწარმოებსა და იმ საწარმოებს შორის, რომლებიც საჭიროებენ ამ სახსრების მომგებიან გამოყენებას, ამით უზრუნველყოფს საწარმოებს ფულადი სახსრებით; ხელს უწყობს საქონლური კაპიტალის გარდაქმნას ფულად ფორმად და ასტიმულირებს კაპიტალის ეფექტიან გამოყენებას; ამცირებს მიმოქცევის ხარჯებს ნაღდი ფულის მოძრაობის შემცირებით. ამ ფუნქციებიდან ნათლად ჩანს, რომ საკრედიტო სისტემა ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესების უზრუნველყოფას ისახავს მიზნად. ანალიზის დროს ამ კითხვამდე უნდა გაიყეს პასუხი.

სამუშუაბროა ის ფაქტი, რომ საქართველოში საბანკო-საკრედიტო სისტემა ვერ ასრულებს თავის იმ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას, რომელიც ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესების უზრუნველყოფას ემსახურება.

თავი XVII.

საკუთარი კაპიტალის ანალიზის საკითხები

§ 1. საკუთარი კაპიტალის არსი; ანალიზის ამოცანები

ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში არ არსებობს ცნება, რომელიც გამოიყენება ასე ხშირად და ამავე დროს ისე მრავალმნიშვნელოვნად, როგორც „კაპიტალი“, თუმცა თამამად შეიძლება ითქვას, რომ, მიუხედავად კაპიტალის განსაზღვრებათა მრავალრიცხოვნობისა, მათ შორის არ არსებობს არსებითი განსხვავება. გავიხსენოთ რამდენიმე განმარტება. მარქსის მიხედვით, „კაპიტალი“ ეს არის ღირებულება, რომელსაც მოაქვს მდგრადი ღირებულება.

თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში „კაპიტალი“, უპირველეს ყოვლისა, განიხილება როგორც სარგებლის წყარო. ზოგი ეკონომისტი კაპიტალს განიხილავს როგორც ფულს, როგორც ყველასათვის აუცილებლად საჭირო საქმიანი მსოფლიოს უნივერსალურ საქონელს.

მეცნიერ-ეკონომისტთა ერთი ჯგუფი ყურადღებას ამახვილებს კაპიტალის განსაზღვრების ნატურალურ მხარეზე. მაგალითად, ეკონომიკის თეორიაში მოტანილია კაპიტალის შემდეგი განმარტება: „კაპიტალი“ არის ხანგრძლივი გამოყენების რესურსი, რაც იქმნება საქონლის ღირებულებით წარმოებისა და მომსახურების მიზნით. ფიზიკურად კაპიტალი შეიქმნება: შენობა-ნაგებობებს, მანქანებს, მაგერიალურ მარაგებს (ფონდებს).

როგორც ჩანს, მოტანილი განმარტებანი ერთმანეთს ავსებს; განმარტების ერთი ჯგუფი აფიქსირებს „კაპიტალის“ წმინდა ეკონომიკურ მხარეს, მეორე კი მის ნატურალურ-ფუნქციურ მხარეს.

რაც შეეხება „კაპიტალის“ ცნების არსს ბუნებრივად აღრიცხვასა და ეკონომიკურ ანალიზში, აქ ძირითადად ვეყრდნობით ბასს-ით რეკომენდებულ განმარტებებს, სადაც ასევე ფიგურირებს საწარმოს კაპიტალი, ფინანსური და ფიზიკური შენარჩუნების კონცეფციით. რაც შეეხება კონკრეტულად საწარმოს კაპიტალს, იგი შეტანილია საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის შემფასებელ ელემენტებში „საკუთარი კაპიტალის“ სახით, რომელიც შემდეგნაირად განიმარტება: საკუთარი კაპიტალი არის საწარმოს აქტივების ის ნაწილი, რომელიც რჩება საწარმოს ყველა ვალდებულების დაფარვის შემდეგ.

საკუთარი კაპიტალი ბალანსში შეიძლება დაიყოს საკლასიფიკაციო ჯგუფებად. მაგალითად, სააქციო საზოგადოების აქციონერთა შენაგანები, გაუნაწილებელი მოგება, გაუნაწილებელი მოგებიდან შექმნილი რემერვები და რეზერვები, რომლებიც უზრუნველყოფენ კაპიტალის შენარჩუნებას, შეიძლება აისახოს ცალ-ცალკე. ასეთი კლასიფიკაცია შეიძლება სასარგებლო იყოს ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებლისათვის ეკონომიკური ანალიზის საშუალებით დასაბუთებული გადაწყვეტილებების მისაღებად.

ბალანსის განაყოფის – „საკუთარი კაპიტალი და ვალდებულებები“ – ჯამი მთლიანად გვიჩვენებს საწარმოს საშუალებათა წყაროებს, რომელიც სამ ჯგუფადაა წარმოდგენილი: ა) კაპიტალი და რემერვები; ბ) გრძელვადიანი ვალდებულებანი და გ) მოკლევადიანი ვალდებულებანი. ბალანსის საშუალებათა წყაროების პირველი ჯგუფი – „კაპიტალი და რემერვები“ ასახავს საწარმოს აქტივების იმ ნაწილს, რომელიც შეადგენს მის საკუთრებას – საკუთარ კაპიტალს. მიუხედავად იმისა, რომ მესა-

კუთრეთა მოთხოვნები მეორეხარისხოვნად ითვლება იმ მოთხოვნებთან შედარებით, რომლებიც ასახულია გრძელვადიან და მოკლევადიან ვალუტულუბებში, არანაკლებ საყურადღებოა მესაკუთრეთა ინტერესები, რომლებიც რისკავენ საწარმოში დაბანდულ კაპიტალზე. ეს საკითხი კომერციულია და მმართველობითი ინფორმაციის ანალიზის დროს განიხილება.

საკუთარი კაპიტალის ბუღალტრული აღრიცხვისა და ეკონომიკური ანალიზის ამოცანები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია, მათ გააჩნიათ შემდეგი მიზნები:

1. მოხდეს სწორი კლასიფიკაცია საწარმოს საშუალებათა წყაროების, გაიმიჯნოს ისინი არსებითი ნიშნების მიხედვით;

2. განისაზღვროს სხვადასხვა კატეგორიის აქციონერების უფლებები და პირობები, აგრეთვე მათი როლი საწარმოს მთლიანი ან ნაწილობრივი ლიკვიდურობის დროს;

3. გაშუქდეს სამართლებრივი შეზღუდვები, რომელთა ქვეშ რალაც მიზეზების გამო შეიძლება მოექცეს კაპიტალის განაწილება;

4. განისაზღვროს მოლაპარაკებითი, სამართლებრივი, აღმინისტრაციული და ფინანსური შეზღუდვები, რომელთა ქვეშ შეიძლება მოექცეს მიმდინარე და გაუნაწილებელი მოგების განაწილება.

საწარმოს „საკუთარი კაპიტალის“ ანალიზის ძირითადი მიზანი და ამოცანები ძირითადად დამოკიდებულია ინფორმაციის მომხმარებლის ინტერესებზე, აქედან გამომდინარე, ანალიზის ჩატარების პროცედურაც არაერთგვაროვანია.

მიუხედავად იმისა, თუ რა კუთხით მიმდინარეობს საკუთარი კაპიტალის შესწავლა, პირველ რიგში აუცილებელია ინფორმაციის რეალურობის შემოწმება.

ბუღალტრული აღრიცხვის საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებით განსაზღვრულია საკუთარი კაპიტალის ანგარიშგების რეალურობის შემოწმების ხერხები. პირველ რიგში აუცილებელია მოხდეს მაჩვენებლების შედარება და შეჯერება წინა პერიოდთან, რითაც დადგინდება საკუთარი კაპიტალის ცვლილება წინა პერიოდთან შედარებით და დადგინდება ინფორმაციის მემკვიდრეობითობა. გარდა ამისა, უნდა დადგინდეს თითოეული ციფრის ხარისხიანობა და საიმედოობა.

რამდენადაც ფირმის საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს კრედიტორებისათვის რეზერვს აქტივების ლიკვიდაციის შემთხვევაში სესხების დასაფარავად, ანალიტიკოსმა მხედველობაში უნდა მიიღოს მთელი რიგი გარემოებანი. ასე, მაგალითად, საკუთარი კაპიტალი შეიძლება შეიცავდეს აქტივებს, რომლებიც აქვთ აქციონერებს ხელში, გადახდილ კაპიტალურ

ნამეგს (ნოზინალური ფასის ზევით), გადაუნაწილებელ მოგებას ან აქციონერებისაგან გამოსყიდულ აქციებს. საკუთარ კაპიტალს ანგარიშობენ როგორც პირველი სამი ელემენტის ჯამს გამოკლებული მეოთხე (გამოსყიდული აქციები).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ შეიძლება ფირმამ საკუთარი სახსრები გამოიყენა ისეთ აქტივებში, რომლებიც კომპანიის ხელმძღვანელობამ შეიძინა დროის გასატარებლად (ავტომობილები, თვითმფრინავები, ნავეები და სხვა).

კაპიტალსა და ვალებს შორის სწორი თანაფარდობა შეიძლება განისაზღვროს იმ შემთხვევაში, თუ კაპიტალის მოცულობაში შეტანილია კორექტივები ამ აქტივების საექვო ფასეულობაზე. ამ შემთხვევაში საკუთარი კაპიტალი აძლევს წარმოდგენას კრედიტორს კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობაზე აქტივების დაზუსტებული ფასის გაანგარიშებით.

აქციონერებს, ისე როგორც კრედიტორებს, უფლება აქვთ პრეტენზია პქონლეთ კომპანიის აქტივებზე, მაგრამ ეს შეიძლება დაკმაყოფილდეს მხოლოდ ვალების დაფარვის შემდეგ, რომლებიც ერგება კომპანიის კრედიტორებს. აქციონერებმა უნდა აიღონ თავის თავზე კომპანიის აქტივების ღირებულების ნებისმიერი შემცირება, ე. ი. დიდი რისკი, რომელიც დაკავშირებულია მის ფინანსურ მდგომარეობასთან.

§ 2. კრედიტორული დავალიანების და საკუთარი კაპიტალის ცნებებს შორის განსხვავება

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ფინანსური აღრიცხვის სტანდარტების დამუშავების ბიურომ 1990 წელს გამოსცა შემორანდუმი „კრედიტორული დავალიანების და საკუთარი კაპიტალის ინსტრუმენტებს შორის განსხვავება და თითოეულის ინსტრუმენტის აღრიცხვა მათი დახასიათებებთან ერთად“. ამ დოკუმენტის მიზანია ვალდებულებებსა და საკუთარი კაპიტალის ინსტრუმენტებს შორის განსხვავების განჩილვა და იმ ფინანსურ ინსტრუმენტებისათვის საჭირო ბაზისის შექმნა, რომლებსაც გააჩნიათ ვალდებულებებისა და საკუთარი კაპიტალის მახასიათებლები.

შემორანდუმში განხილულია მრავალი პრობლემა, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

– რომელ ინსტრუმენტებს – კრედიტორულ დავალიანებას თუ საკუთარ კაპიტალს ეკუთვნის იძულებით გამოსყიდული პრივილეგირებული აქციები ან ჩვეულებრივი აქციების ემიგენტებზე გამოწერილი პუგების ოპ-

ციონი, რომლებიც ავალალებულევენ საწარმოს ანაზღაუროს ან გაროს-
ცილოს საკუთარი აქციები მითითებული ან განსაზღვრული თანხის შესა-
ბარისად (ე. ი. გადასცეს აქციები მფლობელს)?

– რომელ ინსტრუმენტებს – კრედიტორულ დავალიანებას თუ საკუთარ
კაპიტალს ეკუთვნის გარანტი, რომელიც აწესებს უფლებას განსაზღვრულ
პერიოდში აქციების ყილვაზე ან ოპციონი, რომელიც აძლევს მოსამსახუ-
რებს უფლებას შეიძინონ აქციები განსაზღვრული ფასით, აქციები, რომ-
ლებიც აიძულებენ საწარმოს გამოუშვას საკუთარი აქციები მითითებუ-
ლი ან განსაზღვრული თანხის შესაბამისად?

– რა შეადგენს საწარმოს საკუთარი აქციების გამოშვების ან გამოს-
ციდვის უფლებას მითითებული ან განსაზღვრული თანხის შესაბამისად –
აქტივი თუ საკუთარი კაპიტალის ნაწილი?

– არის თუ არა საჭირო არსებულ ინსტრუმენტებს დავუმატოთ „კაპი-
ტალის“ მესამე ელემენტი, რომელიც გააერთიანებს დავალიანების და სა-
კუთარი კაპიტალის განსაზღვრულ ნაწილებს? და თუ საჭიროა, როგორ
განვსაზღვროთ ეს ელემენტი? – ისმის ბუნებრივად კითხვა. საკითხის ასე
დასმა ლოგიკურია და მასზე პასუხის გაცემა მოითხოვს პრობლემის კომ-
პლექსურად შესწავლას და ისეთი თანამედროვე მოდელის შექმნას, რო-
მელიც მიგვიყვანს ჭეშმარიტებაზე.

როგორც აღვნიშნეთ, ფირმის საკუთარი კაპიტალის დასადგენად საჭი-
როა ბალანსის აქტივის ჯამს გამოვაკლოთ ვალდებულებები (პასივი). მი-
ღებული სიდიდე თანხობრივი მაჩვენებელია, რაც მხოლოდ ზოგად მაჩ-
ვენებლად შეიძლება ჩაითვალოს, ვიდრე აბსოლუტურად. ეს საკითხიც და-
ზუსტებას მოითხოვს.

შეფარდებითა ცნება „საკუთარი კაპიტალი“, განსაკუთრებით მაშინ,
როცა დამფუძნებლების შენატანებისაგან შედგება. ამ შემთხვევაში ხომ
• თითოეული დამფუძნებელი მიღის რისკზე თავისი თანხების წარმოებაში
ჩაღების გამო?! და სხვა მსგავსი შეკითხვები უპასუხოდ რჩება.

ნებისმიერი საწარმოს კაპიტალი შედგება საკუთარი და ნასესხები და-
ვალიანებისაგან, რამდენადაც საკუთარი კაპიტალის სიდიდით იზომება
საწარმოს ფინანსური მდგრადობა. ამრიგად, მას პირველხარისხოვანი
მნიშვნელობა გააჩნია საწარმოსათვის.

კაპიტალის სტრუქტურა იზომება საწარმოს საშუალებათა წყაროების შე-
ფარდებითი სიდიდეებით. როგორც აღვნიშნეთ, საწარმოს ფინანსური სტა-
ბილურობა და გადასადსუქარიანობის რისკი არსებითად დამოკიდებულია
საწარმოს საშუალებათა წყაროებზე, ასევე მისი აქტივების საჩიობებზე.

საწარმოს კაპიტალის სტრუქტურის ანალიზის დროს ლეგალურად უნ-

და იქნას შესწავლილი მისი შემადგენლობა, მათი თანაფარდობა და დინამიკა, რის მიხედვითაც უნდა შეფასდეს საწარმოს გადახდის უარაირანობის ფაქტიური მდგომარეობა და პერსპექტივა. ცხადია ის ფაქტი, რომ რაც უფრო ღირდა ნასესხები საშუალებების წილი საწარმოს კაპიტალის სტრუქტურაში, მით უფრო ღირდა გადასახადების მოცულობა გადასახადების გადახდის ფიქსირებული ვალუბით.

§ 3. საკუთარი კაპიტალის წყაროების კლასიფიკაცია

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „საკუთარი კაპიტალი“ ბალანსში პირობითად კლასიფიცირებულია შემდეგ ჯგუფებად:

- ა) სააქციო საზოგადოების აქციონერთა შენაგანები;
- ბ) გაუნაწილებელი მოგება;
- გ) გაუნაწილებელი მოგებიდან შექმნილი რეზერვები;
- დ) რეზერვები, რომლებიც უზრუნველყოფენ კაპიტალის შენარჩუნებას.

ასეთი კლასიფიკაცია სასარგებლოა ანალიზის თანმიმდევრობის დაქვინათვის, თუმცა არ არის გამორიცხული მისი შეცვლა, თუ ამას მითხვს საქმის ინტერესები.

იმისათვის, რომ ანალიზის მიზანი მიღწეული იქნას, აუცილებელია ანალიტიკოსი კარგად ერკვეოდეს აქციებთან დაკავშირებულ ნიუანსებში.

აქციების კლასიფიკაცია. მიუხედავად იმისა, რომ აქციები ძირითადად ორი სახისაა: ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული, თითოეულ კატეგორიაში არის უამრავი სხვადასხვა ვარიანტი და მათაც გააჩნიათ ძირითადი განსხვავებანი, რომელთა ცოდნა აუცილებელია ანალიტიკოსისათვის, რათა შეუცდომლად განსაზღვროს საწარმოს საკუთარი კაპიტალის სიდიდე.

ჩვეულებრივი აქცია არის საწარმოს საკუთარი კაპიტალის საფუძველი, რომელსაც არ გააჩნია არანაირი პრივილეგია. ჩვეულებრივ აქციებზე დივიდენდების ოდენობა ფიქსირებული არ არის და იგი დამოკიდებულია სააქციო საზოგადოების მიერ მიღებული წმინდა მოგების სიდიდეზე. არსებობს რამდენიმე სახის ჩვეულებრივი აქცია, რომელთა შორის განსხვავება გამოიხატება დივიდენდებში, ხმისა და სხვა უწყლებებში.

პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდის თანხა ფიქსირებულია და იგი შეადგენს აქციის ნომინალური ღირებულების განსაზღვრულ პროცენტს, საწარმოს მიერ მიღებული მოგების საღილის მიუხედავად.

პრივილეგიებულ აქციებს, როგორც წესი, აქვთ ნომინალური ღირებულება, რომელიც შეიძლება უდრიდეს ან არ უდრიდეს იმ თანხას, რომლის შესაბამისადაც ისინი პირველად იქნა გამოშვებული. ჩვეულებრივ აქციებს, როგორც აღვნიშნეთ, აქვთ ნომინალური ღირებულება და იგი წარმოადგენს ოფიციალური მოთხოვნის ობიექტს, თუმცა ანალაიზური მიზნებისათვის მას არსებითი მნიშვნელობა არ გააჩნია. აქციების ღირებულების სწორი დადგენის ინტერესები მოითხოვს ფინანსურ აღრიცხვაში იყოს ინფორმაცია აქციების რაოდენობის და ღირებულების ცვალებადობის შესახებ, რადგანაც ამ ცვალებადობას იწვევს მრავალი მიზეზი, რომელთა შორის აღსანიშნავია: 1. ბრუნვაში გამოშვებული აქციების რაოდენობის გაზრდა (აქციების გაყიდვა, პრივილეგიებული აქციების კონვერტაცია და სხვა); 2. აქციების ბრუნვის შემცირება (შესყიდვა და აქციების ბრუნვიდან ამოღება, საკუთარი აქციების შესყიდვა და სხვა).

განსხვავებული სახის აქციებზე ინფორმაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი არის „ოპციონი“ აქციების შესყიდვაზე, რომელიც გულისხმობს შეთანხმებაში არჩევის უფლებას. შეთანხმება, რომელიც აძლევს აქციის ყიდვა-გაყიდვის საბირჟო გარიგებაში ერთ-ერთ მხარეს ხელშეკრულების ალტერნატიულ პირობებს შორის არჩევის უფლებას. ოპციონური კონტრაქტები ორი სახისაა: „კოლს“ ოპციონის მყიდველს უფლება აქვს გაყიდოს ამა თუ იმ კომპანიის 100 ჩვეულებრივი აქცია განსაზღვრული ფასებით განსაზღვრულ დროში. თუ გათვალისწინებულია ჩვეულებრივ აქციებზე ფასების მომატება მომავალში, ყიდულობენ „კოლს“ ოპციონს, ვინაიდან ის იძლევა შემდგომში უფრო დაბალ ფასებში აქციის შეძენის შესაძლებლობას, და პირიქით, თუ გათვალისწინებულია აქციის კურსის შემცირება, მაშინ ყიდულობენ „პუტ“ ოპციონს, რომელიც იძლევა მისი გაყიდვის უფლებას მომავალში უფრო მაღალი კურსით*.

ასეთი ინფორმაციის მოპოვება აუცილებელია იმისათვის, რომ ყველა დაინტერესებულმა მხარემ ყურადღებით ადევნოს თვალი გამოშვებული აქციების რაოდენობის პოტენციურ ზრდას. ცხადია, რომ აქციაზე მოგე-

* ოპციონი აქციის შესყიდვაზე – შეთანხმება, რომელიც აძლევს აქციის ყიდვა-გაყიდვის საბირჟო გარიგებაში ერთ-ერთ მხარეს ხელშეკრულების ალტერნატიულ პირობებს შორის არჩევის უფლებას. ოპციონური კონტრაქტები ორი სახისაა: „კოლს“ ოპციონის მყიდველს უფლება აქვს შეიძინოს ამა თუ იმ კომპანიის 100 ჩვეულებრივი აქცია განსაზღვრულ ფასებში განსაზღვრულ დროში. „პუტ“ ოპციონის მყიდველს უფლება აქვს გაყიდოს ამა თუ იმ კომპანიის 100 ჩვეულებრივი აქცია განსაზღვრული ფასებით განსაზღვრულ დროში (ბიზნესის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბილისი, 1991 წ., გვ. 91).

ბის ნორმის ლა საბალანსო ღირებულების შემცირების შედეგობრივი ხარისხი დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორცაა თანხა, რაიმელიც უნდა გაიყოს თითოეულ აქციაზე, და იმ მომენტში მინიჭებული უფლებები, როდესაც ხორციელდებოდა ფასიანი ქაღალდების კონვერტაცია.

ჩამოთვლილი პირობების გარდა, ანალიზისათვის საჭიროა ინფორმაცია ნებისმიერ ისეთ პირობებზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ სხვადასხვა კატეგორიის ფასიანი ქაღალდების მფლობარეობაზე. მაგალითად, პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდების გაუქმლობა, რომელიც საერთოდ გააქმული უნდა იქნეს მანამ, სანამ ჩვეულებრივი აქციების ჩულობელები შეძლებენ რაიმე წილის მიღებას.

დამატებითი კაპიტალი. აქციებზე გადახდილი თანხები ჩვეულებრივ იყოფა ორ ნაწილად. ერთი ნაწილი გამატრებულია აქციის ნომინალური ღირებულებით, დანარჩენი კი ნაჩვენებია დამატებითი ღირებულების განაყოფში. ბერსტაინი თავის სახელმძღვანელოში აღნიშნავს, რომ გერმონი „დამატებითი კაპიტალი“ დღესდღეობით გამოსულია ხმარებიდან და ამ სახელწოდების განაყოფი მოიცავს ანგარიშებს, რომლებსაც გააჩნიათ სახელები, როგორცაა: „ნომინალურ ღირებულებას დამატებული კაპიტალი“, „დამატებითი კაპიტალი“, „დამატებით გადახდილი კაპიტალი“ და „გადახდილი კაპიტალი“. პრაქტიკულად არა აქვს მნიშვნელობა თუ როგორია ამ კატეგორიის დასახელება, მნიშვნელოვანია ის, რომ ეს ანგარიშები ასახავენ თანხებს, რომლებიც იქნა გადახდილი აქციის ნომინალურ ღირებულებაზე დამატებით.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ „კაპიტალის“ ჯგუფში დამატებითი ანგარიშები ჩნდება არა მარტო იმ თანხების გამო, რომელსაც გადახდილია ნომინალის ზევით, არამედ რთავენ იმ ანგარიშებსაც, რომლებიც მოიცავს დანახარჯებსა და დათმობებს სხვადასხვა გარისგებებისაგან, რომელთა მაგალითად გვევლინება:

1. მოგება ან ზარალი აქციების გაყიდვიდან, რომლებიც გამოშვებულია შემდგომი გამოსყიდვის მიზნით.

2. კაპიტალში წარმოქმნილი ცვლილებები, გამოწვეული კომპანიების შერწყმის შედეგად.

3. შექთად მიღებული კაპიტალი, განსაკუთრებულად ცალკე ნაჩვენებია, როგორც შეწირული კაპიტალი.

4. აქციებთან დაკავშირებული გასაფლები, შერწყმის დანახარჯები და კაპიტალური ხასიათის სხვა ხარჯები.

5. გაუნაწილებელი მოგების კაპიტალიზაცია დივიდენდების აქციებით გადახდის საშუალებით¹.

1 | Берстаин Л. Анализ финансовой отчетности, М., 1996, с. 196.

აქციები, რომლებიც გამოიშვება მათი შემდგომი გამოსყიდვის მიზნით, ის აქციებია, რომლებიც გაშვებული იყო ბრუნვაში და თანდათან გამოისყიდებოდა კომპანიის მიერ. ეს აქციები ჩვეულებრივ აღიარებულია მათი თვითღირებულების მიხედვით და აღიარების ყველაზე გავრცელებულ მეთოდად ითვლება.

იმისათვის რომ ანალიზი ჩავეტაროთ აქციონერული კაპიტალის ეფექტიანობას, საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოიყენება აქციონერული კაპიტალის შემოსავლიანობის მაჩვენებლები. გავეცნოთ რამდენიმეს.

აქციონერული კაპიტალის შემოსავლიანობის მაჩვენებლები მოიცავენ:

- ა) კაპიტალის შემოსავლიანობის კოეფიციენტს (კშკ),
- ბ) მოგებას ერთ აქციაზე,
- გ) აქციის საბაზრო ფასისა და ერთ აქციაზე შემოსავლის ფარდობის მაჩვენებელს,
- დ) დივიდენდების გადახდის კოეფიციენტს (დგკ),
- ე) ობლიგაციებზე პროცენტების გადახდის კოეფიციენტს (ოპგკ).

ა) კაპიტალის შემოსავლიანობის კოეფიციენტი გვიჩვენებს ფირმაში დაბანდებული აქციონერთა კაპიტალის შემოსავლიანობის დონეს და გაიანგარიშება შემდეგი წესით:

$$კშკ = \frac{\text{აქციონერთა წმინდა შემოსავალი}}{\text{აქციონერული კაპიტალის საშუალო წლიური ღირებულება}}$$

ამ მაჩვენებლის გაანგარიშებისას მხედველობაში მიიღება როგორც ჩვეულებრივი, ისე პრივილეგირებული აქციების მფლობელთა შემოსავალი, მიუხედავად იმისა, რომ პრივილეგირებული აქციების მფლობელთა დივიდენდები ფიქსირებულია და არაა დამოკიდებული ფირმის მიერ მიღებული მოგების მოცულობაზე.

ბ) მოგება ერთ აქციაზე გამოითვლება აქციონერთა შორის გასანაწილებლად გამიზნული მოგების შეფარდებით გამოშვებული ჩვეულებრივი აქციების რაოდენობასთან. მოგება ერთ აქციაზე აბსოლუტური მაჩვენებელია. მისი გამოყენება ორი ფირმის ერთმანეთთან შედარებისათვის არ შეიძლება, ვინაიდან იგი არ ითვალისწინებს ერთი აქციის საბაზრო ფასს და ამასთან სხვადასხვა ფირმების მიერ გამოშვებულ აქციათა რაოდენობა შეიძლება სხვადასხვა იყოს.

გ) ერთ აქციაზე შემოსავლის შეფარდება აქციის საბაზრო ღირებულებასთან. ეს მაჩვენებელი ძირითადად გამოიყენება საფონდო ბირჟაზე. შე-

ფარდების მნიშვნელობა იზრდება, როცა ფირმის მიერ მოგების მიღების პერსპექტივები უჩივრდება, და ეცემა, როცა ფირმის მდგომარეობა უარესდება ან საბაზრო ოპერაციებთან დაკავშირებული რისკი მატულობს.

ეს მაჩვენებელი შეგვიძლია შევედაროთ როგორც საშუალოდარგობრივ მაჩვენებელს, ისე სხვა იმ ფირმების ანალოგიურ მაჩვენებლებს, რომელთა აქციების კოტირება ხდება საფონდო ბირჟაზე.

ღ) ღვიდენლების გადახდის კოეფიციენტი განისაზღვრება შემდეგი წესით:

$$\text{ღბ} = \frac{\text{ღვიდენლები}}{\text{წმინდა მოგება}}$$

მისი მნიშვნელობა დამოკიდებულია ფირმის აქციონერული კაპიტალის სტრუქტურაზე, დარგზე, რომელშიც მოღვაწეობს ფირმა და მისი განვითარების პერსპექტივაზე. ახლად ჩამოყალიბებული ფირმები ღვიდენლებს ან სულ არ იხდიან, ან იხდიან მცირე რაოდენობით, მაშინ როცა სტაბილური და სწრაფადმზარდი კომპანიები ცდილობენ რაც შეიძლება მაღალი ღვიდენლების გადახდას.

ე) ობლიგაციებზე პროცენტების დაფარვის კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ რამდენჯერ აღემატება ფირმის შემოსავლები ობლიგაციებზე გადასახდელი პროცენტების თანხას.

ამ მაჩვენებელს ძირითადად იყენებენ კრედიტორები ფირმის მიერ ვალდებულებათა შესრულების შესაძლებლობის შესაფასებლად. ობლიგაციებზე პროცენტების დაფარვის კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ რამდენად უფექტიანად იყენებს ფირმა ობლიგაციების გამოშვებით მოზიდულ საშუალებებს და რამდენად მაღალია მოგება იმისათვის, რომ უზრუნველყოს ობლიგაციებზე პროცენტების გადახდა.

$$\text{ობგ} = \frac{\text{შემოსავლები გადასახადების გადახდამდე}}{\text{ობლიგაციებზე საპროცენტო გადასახდელები}}$$

§ 4. გაუნაწილებელი მოგების ანალიზი

როგორც თემის წინა პარაგრაფში აღვნიშნეთ, საწარმოს კაპიტალის ერთ-ერთი წყაროს წარმოადგენს მისი მოგების ის ნაწილი, რომელიც დამფუძნებლებს შორის განაწილებას არ ექვემდებარება და საწარმოს გარკვეულებაში რჩება გაუნაწილებელი მოგების სახით.

„მეწარმეთა შესახებ“ კანონის თანახმად, მოგება-მარალის ანგარი-

მის სტრუქტურაში მოცემულია კატეგორია „წლიური წმინდა მოგება“. იგი არის სიდიდე, რომელიც მიიღება დასაბეგრი მოგებიდან გადასახადების გამოკლების შემდეგ. იგი წარმოადგენს საწარმოს განკარგულებაში დარჩენილ მოგებას, რომელიც შეიძლება მიმართული იქნეს რეზერვების შექმნაზე, ლივიდენლების გასაცემად, კაპიტალის გამრდაზე, სხვადასხვა მიზნისათვის განსაზღვრული ფონდების შესაქმნელად და ა. შ. თუ წლიური წმინდა მოგება არ განაწილდა განსაზღვრული მიმართულებით, იგი საანგარიშგებო ბალანსში აისახება „გაუნაწილებელი მოგების“ სახით.

გაუნაწილებელი მოგების პარალელურად განიხილება „დაუფარავი ზარალი“.

მართალია, „მეწარმეთა შესახებ“ კანონი არ ითვალისწინებს სპეციალური დანიშნულების ფონდების ცალკე მუხლის სახით გამოყოფას, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ასეთი ფონდები აღარ შეიქმნას. საწარმოს ხელმძღვანელობამ, წინაახელულობის პრინციპიდან გამომდინარე, მის განკარგულებაში დარჩენილი მოგებიდან უნდა შექმნას აუცილებელი ფონდები. კანონის შესაბამისად „რეზერვების“ ანგარიშზე შეიძლება გაიზარდოს საწესდებო კაპიტალის სიდიდე, მისი სახსრები შეიძლება გამოყენებული იქნეს გასული ან სამეურნეო წლის ზარალის დასაფარავად და ლივიდენების გასაცემად. ანალიტიკოსმა საწესდებო კაპიტალის ცვლილებები დეტალურად უნდა შეისწავლოს და პასუხი გასცეს კითხვას – რამდენად მიზანმიმართულად გამოიყენა საწარმომ „რეზერვების“ თანხები?

ანალიზის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ის გარემოება, რომ ახალ ბალანსში „გასული წლების დაუფარავი ზარალის“ და „სამეურნეო წლის ზარალის“ მუხლები აქტივიდან პასივში გადატანილი. ამ „სიახლეს“ იმით ხსნიან, რომ საბუღალტრო აღრიცხვისა და ანგარიშგების საერთაშორისო პრაქტიკა მათ პასივში ასახვას ითვალისწინებს. მთავარია ის, რომ მიღებული ზარალი საწარმოს საკუთარ კაპიტალს ამცირებს (!). ანალიზის დროს უნდა დადგინდეს რამ განაპირობა ეს ზარალი და რა ღონისძიებები განახორციელა საწარმოს ხელმძღვანელობამ მისი თავიდან ასაცილებლად.

„მეწარმეთა შესახებ“ კანონით ბალანსის ბ) განაყოფი წარმოდგენილია „ანარიცხების“ სახით. აქ გვაქვს ორი მუხლი: 1. „საპენსიო უზრუნველყოფის ანარიცხები“ და 2. „სხვა ანარიცხები“. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ რაღგან ჯერ საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობით „საპენსიო უზრუნველყოფის ანარიცხების“ ფონდის შექმნა საწარმოებში არ არის რეგლამენტირებული და ხორციელდება ცენტრალიზებული სახელ-

შეიფო ფონდების მეშვეობით, ფინანსთა სამინისტროს მიერ ლამბკიცი-ბულ ბალანსის პასივის სტრუქტურაში ბ) განაყოფი საერთოლ შეტანილი არ არის, რაც, ჩვენი აზრით, არასწორია.

კანონში მოცემული ბალანსის პასივის სტრუქტურაში „ბ“ განაყოფის მე-2 მუხლი „სხვა ანარიცხები“ ლამბკიციბულ ბალანსის ფორმაში წარმოდგენილია II განაყოფის სახით „ანარიცხები“, ორ მუხლად: „ანარიცხები საეჭვო მოთხოვნებისათვის“ და „ანარიცხები მოსალოდნელი ხარჯებისა და გადასახდელებისათვის“. ანალიზის დროს უნდა გავითვალისწინოთ მათი წარმოქმნის წყაროები: პირველი იქმნება მოგების ხარჯზე (ბიუჯეტთან ანგარიშსწორებამდე), ხოლო მეორე მიეკუთვნება პროდუქციის თვითღირებულებას.

რამდენადაც „ანარიცხები“-ს თანხა ამცირებს დასაბეგრ მოგების თანხას, იმდენად მის სწორად გაანგარიშებაზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა იქნეს გადატანილი, რადგანაც იგი მაკონტროლებელი სუბიექტების ობიექტია.

„საკუთარი კაპიტალის“ ანალიზი უნდა დამთავრდეს ანალიზური გამოკვლევის შედეგების განზოგადებით, ისე რომ ინფორმაციის ყველა მომხმარებელმა მიიღოს ამომწურავი პასუხი მისთვის საინტერესო კუთხით.

თაჰი XVIII.

მოგება-ზარალის ანგარიშის ანალიზის საკითხები

§ 1. მოგება-ზარალის ანგარიშის შინაარსი და ანალიზის მიზანი

„მოგება-ზარალი“ ეკონომიკური საქმიანობის ფინანსური შედეგის გამომხატველი და, შესაბამისად, საბაზრო ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი კატეგორიაა. ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით მოგება განისაზღვრება ორი ელემენტით: 1. საერთო შემოსავლებით და 2. საერთო ხარჯებით.

საერთო შემოსავლების მეგობა საერთო ხარჯებზე იძლევა მოგებას და პირიქით, როცა საერთო ხარჯები აღემატება საერთო შემოსავალს, საწარმო ღებულობს ზარალს.

სტანდარტების მიხედვით შემოსაულები და ხარჯები ასე განიმარტება: შემოსაუვალი არის საწარმოს მიერ ეკონომიკური სარტებლის ზრდა საანგარიშტებო პერიოდში, აქტივების ზრდის ან ეალდებულებების შემცი-რების ტბით.

ხარჯები არის საწარმოს ეკონომიკური სარტებლის შემცი-რება საანგარიშტებო პერიოდის განმავლობაში აქტივების საწარმოდან გასულის ან ეალდებულებების ზრდის საფუძეელზე, რაც გამოიხატება საწარმოს საკუთარი კაპიტალის შემცი-რებით.

მოგების მაქსიმზაცია ნებისმიერი საწარმოს ძირითადი მიზანია, ეკონომიკური ანალიზი კი ტვევლინება ამ მიზნის მიღწეის ხელშეშწყობ ბერკეტად. მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე არ ცხრება მეცნიერული კამათი „მოგების“ არსისა და ფორმების შესახებ, არსებითი განსხვავება მის ფორმირებისა და გაანგარიშების შესახებ არ არსებობს. ბასს-ით შემუშავებულია მოგებისა და ზარალის განსაზღვრის კონცეფციები, რომლის მიხედვითაც უნდა მოახდინოს ანალიტიკოსმა ამ მაჩვენებლის შესწავლა.

ფინანსური ანგარიშტების მომზადებისას საწარმოთა უმრავლესობა იყენებს კაპიტალის ფინანსურ კონცეფციას. ამ კონცეფციის თანახმად, საწარმოს მიერ მოგების აღიარება ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც წმინდა აქტივების ფულადი ღირებულება საანგარიშტებო პერიოდის ბოლოს აღემატება წმინდა აქტივების ფულად ღირებულებას საანგარიშტებო პერიოდის დასაწყისისათვის, რომელიც რჩება მოცემულ პერიოდში კაპიტალის ყოველნაირი გადანაწილებისა და მესაკუთრეთა მიერ განხორციელებული ყოველგვარი დამატებითი შენატანების გამოქვითვის შემდეგ.

ანალიტიკოსისათვის ფრიად მნიშვნელოვანია მოგების მაჩვენებლის შესწავლა კაპიტალის ფიზიკური შენარჩუნების კონცეფციის კუთხითაც. ამ კონცეფციის თანახმად, საწარმოს მიერ მოგების აღიარება ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც საანგარიშტებო პერიოდის ბოლოს საწარმოს ფიზიკური მწარმოებლურობა აღემატება საწარმოს მწარმოებლურობას საანგარიშტებო პერიოდის დასაწყისში, რომელიც რჩება მოცემულ პერიოდში კაპიტალის ყოველნაირი გადანაწილებისა და მესაკუთრეთა მიერ განხორციელებული ყოველგვარი დამატებითი შენატანების გამოქვითვის შედეგად. ამრიგად, როგორც ჩანს, კაპიტალის შენარჩუნების აღნიშნულ ორ კონცეფციას შორის პრინციპული განსხვავება საწარმოს აქტივებისა და ეალდებულებების ფასების ცვლილებების შედეგების ასახვის წესში მდგომარეობს. ზოგადად, საწარმოს კაპიტალი ითილება შენარჩუნებულად, თუ მას საანგარიშტებო პერიოდის ბოლოს ექნება იგი-

ვე რაოდენობის კაპიტალი, რაც პერიოდის დასაწყისში. ნებისმიერი მეთოდად საანგარიშგებო პერიოდის დასაწყისისათვის არსებული იმ კაპიტალის სიდიდეზე, რომლის შენარჩუნებაც მოითხოვება, ითვლება საწარმოს მოგებად. ამრიგად, ცხადია ის აზრი, რომ ანალიზის პროცესში ორივე კონცეფციის ხაზით უნდა იქნეს გამოკვლეული მოგების საკითხი, მასი პოტენციური სიმყარის თვალსაზრისით.

წინდახედული მეწარმე ყოველთვის უნდა ცდილობდეს შეუნარჩუნოს თავის გრძელვადიან აქტივებს სათანადო მდგომარეობა წარმოების უწყვეტობის შენარჩუნებისა და ფინანსური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად.

ფინანსური შედეგების ანალიზისათვის ინფორმაციის ძირითად წყაროს წარმოადგენს ანგარიშგება „მოგება-ზარალის“ შესახებ. ბასს I-ის მიხედვით, „მოგება-ზარალის“ ანგარიშგების ფორმატი ასეთია (ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით):

- ამონაგები.
- სხვა საწარმოო შემოსავლები.
- ცვლილებები მზა პროდუქციის მარაგსა და დაუმთავრებელ წარმოებაში.
- საწარმოს მიერ შესრულებული და კაპიტალიზებული სამუშაო.
- მოხმარებული ნედლეული და მასალები.
- პერსონალის შენახვის ხარჯები.
- ცვეთისა და ამორტიზაციის ხარჯები.
- სხვა საწარმოო დანახარჯები.
- საწარმოო საქმიანობიდან მიღებული მოგება.
- ფინანსური დანახარჯები.
- მეკავშირე საწარმოებიდან მიღებული შემოსავლები.
- მოგება დაბეგვრამდე.
- შემოსავლებიდან გადასახადები.
- მოგება დაბეგვრის შემდეგ.
- უმცირესობის წილი.
- წმინდა მოგება ან ზარალი ჩვეულებრივი საქმიანობიდან.
- განსაკუთრებული საბალანსო მუხლები.
- საანგარიშგებო პერიოდის წმინდა მოგება.

სტანდარტში მითითებულია, რომ „მოგება-ზარალის“ ანგარიშგება, ბე-მოსიჩამოთვლილი აუცილებელი მუხლების გარდა, უნდა მოიცავდეს ქვევთვლების თანხებსაც, როდესაც ამას მოითხოვს ბუღალტრული აღრიცხვის რომელიმე საერთაშორისო სტანდარტი ან როდესაც ასეთი ასახვა აუცილებელია საწარმოს ფინანსური საქმიანობის შედეგების საზარალიანთ წარდგენის მიზნით.

ხარჯები დაყოფილი უნდა იქნეს ქვეჯგუფებად, რაითა წინა პლანზე წამოიწიოს ფინანსური საქმიანობის შედეგების ისეიძა კომპონენტებმა, რომლებიც, შესაძლოა, ერთმანეთისაგან განსხვავებულია სტაბილურობის, ამონაგებისა და ზარალის პოტენციალისა და პროგნოზირების შესაძლებლობების თვალსაზრისით. სტანდარტის მიხედვით არსებობს ამ ინფორმაციის მიწოდების ორი გზა.

პირველი გზის სტრუქტურა მოიხსენიება როგორც ხარჯების ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით დაჯგუფების მეთოდი. ხარჯები ანგარიშგების ამ ფორმაში აგრეგირებულია მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით (მაგ., ცვეთა, მასალის შეძენა, ტრანსპორტირების დანახარჯები, ხელფასები და გასამრჯელოები, სარეკლამო დანახარჯები). მათი განაწილება არ ხდება საწარმოს ფუნქციების მიხედვით. ამ მეთოდის გამოყენება მოსახერხებელია ძალიან მცირე ზომის საწარმოებში, რადგან ფუნქციების მიხედვით კლასიფიკაციაში მიმდინარე ხარჯების განაწილება არ არის საჭირო. ხარჯების ასეთი კლასიფიკაცია სამამულო პრაქტიკაში გამოიყენებოდა და ეწოდებოდა ხარჯების დაჯგუფება ეკონომიკური ელემენტების მიხედვით.

მეორე გზის სტრუქტურა ეხება ხარჯების დაჯგუფებას ფუნქციების მიხედვით (საბრუნავი ხარჯების მეთოდით). ამ მეთოდის თანახმად, ხარჯების კლასიფიკაცია ხდება მათი ფუნქციების მიხედვით, როგორც რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების, კომერციული ან ადმინისტრაციული საქმიანობის ნაწილი. მეორე გზის სტრუქტურა სამამულო თეორიაში და პრაქტიკაში იწოდება ხარჯების დაჯგუფებად საკალკულაციო მუხლების მიხედვით, თუმცა ანალიზური თვალსაზრისით ამ უკანასკნელს სხვა დაგვირთვა აქვს.

„მოგება-ზარალის“ ანგარიშგების ანალიზის ძირითადი ამოცანაა ობიექტურად შეაფასოს ინფორმაციის მომხმარებელმა მოცემული საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა; მოგების აბსოლუტური სიდიდე ზარალთან მიმართებაში და, რაც მთავარია, საწარმოს საქმიანობის ხარისხიანობა მოგების მაქსიმიზაციის თვალსაზრისით.

ამ ამოცანების გადაჭრისათვის ანალიტიკოსმა ძირითადად ეტაპობრივად უნდა მოახდინოს იმ შემოსავლებისა და დანახარჯების ჩუსტი განსაზღვრა, რომლებიც მიეკუთვნებიან საანგარიშგებო პერიოდს და უნდა შეუპირსპირდნენ ერთმანეთს.

ანალიზის ჩატარების პროცედურის მიხედვით მოწმდება საანალიზო ინფორმაციის რეალურობა, რის შემდეგ, პირველ რიგში, შესწავლილი უნდა იქნეს „მოგების“ ხარისხობრივი მაჩასიათბლები.

§ 2. მოგების შეფასება და პროგნოზირება

ფინანსური მაჩვენებლების ანალიზის წინა თავეებში განხილული მისაზღვრის სიღრმისეული შექმენების მიზნით აუცილებელია განვიხილოთ „მოგებისა და მარალის“ ანგარიშგების ანალიზის ღამაგებითი ასპექტები. გავეცნოთ ისეთ საკითხებს, როგორცაა: მოგების ხარისხის ცნება და შეფასება; მოგების ღონისა და გრენდის განსაზღვრა; მომგებიანობის შეფასება; მოგების პროგნოზირება და კონტროლი.

მოგების ხარისხის ცნება და შეფასება

მოგების ხარისხის ცნება წარმოშვა სხვადასხვა საწარმოთა მიერ მიღებულ „მოგების“ შესაღარებელი ბაზის შექმნის აუცილებლობამ, ასევე შეფასების ღროს „ხარისხობრივი“ განსხვავების დაღგენის საჭიროებამ. ღღემღე არ არსებობს ზუსტი, აღიარებული განსაზღვრებები და ვარაუღები, რომღღებიც საფუძღვღად დაღღებოღა ამ ცნებას. მოგების შემაღგენელი ეღღემენგების კღასიფიკაცია შესაღღებელია შემღღგი სახით:

– ჟაქტოროთა პიღრველი გიპი, რომღღებიც გაღღღენას ახღღენენ მოგების ხარისხზღე, ეს არის აღრიცხვისა და ანგარიშგების პოღღიტიკის არჩევის თაღვისუღღება, რომღღელიც ეღღღევა კვაღღიფიციურ ბულაღტრებს – მრავლაღღტერნაგთიული პრინციპებიღან და ხერხებიღან ერთი-ერთის ამოღრჩევისას. პრაქტიკაში კონსერვაგთიულად განსაზღღერული მოგების ხარისხი უღრო მაღღალია, რაღღგან ამ შემთხვევაში ნაკღღებაღ მოსაღღოღღელია, რომ იგი გაზღღიაღღებულია, ვიღღრე ოპტიმისგური მიღღგომით განსაზღღერის ღროს. ასეთი მიღღგომა უზრუნვეღღყოფს მოგების გაზღღიაღღების მინიმიზაციას და ერთიღება რეტროსპექტიულ ცელიღღებას. მარაგების აღრიცხვა „ღღიფის“ მეთოღღით და დაჩქარებული ამოღრტიზაციის მეთოღღით წარმოაღღგენს აღრიცხვის კონსერვაგთიული მეთოღღების მაგაღღითს. ამავღღ ღროს, გაღღაჭარბებული კონსერვაგთიზმი თუღღყა ხელს უწყობს მოგების „ხარისხის“ ღროღებით მიღწეღას, მაგრამ გრძელღღადიან პერიოღღში აღრიცხვა არასრულყოფიღღია და ამღღენად არასასურველი.

ჟაქტოროთა მეორე გიპი დაკავშირებულია რეზერვების შექმნის ღონისთან, რომღღღებიც საკმარისია აქტივების მომსახურების და რენგაბეღობის ასამაღღღებღად. საწარმოთა ხელმღღღღენეღღობა სრული თაღვისუღღღებით საღრგებღობს მოგების მიღების საკითხში, განსაკუთრებით დანახარჯების და ხარჯების საკითხში. პერიოღღღელი ხარჯები, როგორცაა რე-

მონტი და მომსახურება, ხარჯები რეკლამაზე, შეიძლება იცვლებოდეს მხოლოდ ერთი მიზნით – მოგების გარკვეული ღონის მისაღწევად. ნებისმიერ შემთხვევაში ანალიტიკოსმა უნდა დაადგინოს ხელმძღვანელობის საქმიანობის შედეგები და მოტივები.

მესამე მნიშვნელოვანი ფაქტორია ხელმძღვანელობის დისკრეტული საქმიანობის შედეგი, თუმცა კვალიფიციურ ხელმძღვანელობას შეუძლია შეცვალოს მისი გავლენა. ეს არ არის ციკლური და სხვა ეკონომიკური ძალების გავლენა მოგებაზე, მისი წარმოქმნის წყაროების სტაბილურობაზე, მათ ცვალებადობაზე. მოგების ცვალებადობა არასასურველი მახასიათებელია – შესაბამისად, რაც მეტია ცვალებადობა, მით დაბალია მოგების ხარისხი.

დისკრეტული ხარჯების შეფასება სამომავლო მიზნით. დისკრეტული ხარჯების ქვეშ გადასახდელები იგულისხმება, რომელთა სიდიდე ხელმძღვანელობამ შეიძლება შეცვალოს დროსთან ერთად, რათა დაზოგოს რესურსები, ანდა გავლენა მოახდინოს შემოსავალზე. ამის გამო ისინი იმ ანალიტიკოსის დიდ ყურადღებას იმსახურებს, რომელიც დაინტერესებულია გაარკვიოს შეესაბამება თუ არა ხარჯების ღონე წარსულ გენდენციებს და მომავალ მოთხოვნებს.

მომსახურება და რემონტი. როგორც აღვნიშნეთ წინა ნაწილში, კომპანიის ხელმძღვანელობა მნიშვნელოვანი თავისუფლებით ხარჯებლობს მოწყობილობის და დანადგარების მომსახურებასა და ნაწილობრივ, სარემონტო საქმიანობაში. ანალიტიკოსს შეუძლია დააკავშიროს ეს დანახარჯები საქმიანობის აქტივობის ღონესთან, რადგან მათ შორის არსებობს ლოგიკური კავშირი. რემონტისა და მომსახურების ღონის შედარებისას წლების განმავლობაში საჭიროა ორი კოეფიციენტის ცოდნა:

1. პირველი კოეფიციენტი გაიანგარიშება შეფარდებით

$$K_1 = \frac{\text{სარემონტო სამუშაოების და მომსახურების მოცულობა}}{\text{რეალიზაციის მოცულობა}}$$

ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს თანაფარდობას სარემონტო და მომსახურების ხარჯებსა და რეალიზაციის მოცულობას შორის. თუ მარაგების მოცულობა მნიშვნელოვნად იცვლება წლიდან წლამდე, საჭიროა მიხედვით კორექტირება, რადგან მარაგები პერიოდის ბოლოსათვის დამრეგავლებული სარეალიზაციო ფასებით ემატება გაყიდულ პროდუქციის მოცულობას, ხოლო მარაგები, რომლებიც არსებობდა პერიოდის დასაწყისში, აკლდება მოცულობას.

ბ) მეორე კოეფიციენტი სარემონტო და მომსახურების სამუშაოების

მოცულობის შეფარდება ქონების ღირებულებასთან. ეს კოეფიციენტი გვიხსნიათ ამ დანახარჯების საიღებს იმ აქტივების მიჩართებით, რომელთათვისაც გაიღება ეს ხარჯები. ხელშისაწვდომი ინფორმაციიდან გამომდინარე, ანალიტიკოსს შეუძლია განსაზღვროს ამ ხარჯების თანაფარდობა აქტივთა ცალკეული კატეგორიებისათვის. აღსანიშნავია, რომ აქტივების არასტანდარტულმა რემონტმა და მომსახურებამ შეიძლება წარმოშვას ექსპლოატაციის სასარგებლო ვადის შესახებ წარმოდგენის შეცვლის საჭიროება ცვეთის ღარიცხვის მიზნით.

ხარჯები რეკლამაზე. იმდენად, რამდენადაც სარეკლამო ხარჯების შედეგები თავს იჩენს იმ პერიოდის შემდგომ, როდესაც ისინი გაწეული იქნა, კაპიტი შედეგსა და ხარჯებს შორის მოკლევადიან პერიოდში უმნიშვნელოა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ხელმძღვანელობას შეუძლია შეამციროს სარეკლამო ხარჯები, რაც მაშინვე არ მოახდენს გავლენას რეალიზაციის მოცულობაზე, თუმცა გრძელვადიან პერიოდში იგი შეიძლება შეიცვალოს. ამდენად, სარეკლამო ხარჯების ცვლილება ყოველწელს ანალიტიკოსის შესწავლის საგანია, რათა შეფასებულ იქნას მათი გავლენა სამომავლო გაყიდვათა მოცულობაზე და შესაბამისად, მოგების ხარისხზე.

სარეკლამო ხარჯების ცვლილების გამოშვა მრავალი ხერხით შეიძლება. ერთი მათგანია მათი გადაყვანა ხვედრითი წილის ცვლილებებში წლის „ნორმალური“ საბაზისოდ გამოყენებით. ხვედრითი წილის ცვლილება შემდგომში შეიძლება შევადაროთ რეალიზაციის მოცულობისა და საერთო და წმინდა მოგების ცვლილებებს.

ალტერნატიული მაჩვენებელია სარეკლამო ხარჯების თანაფარდობა რეალიზაციის მოცულობასთან, რომელიც სხვადასხვა წლების შედარებისას გვიჩვენებს ხელმძღვანელობის პოლიტიკაში არსებულ ძვრებს.

ხარჯები მეცნიერულ გამოკვლევებზე. ამ ხარჯების მნიშვნელობა და პოტენციური ღირებულება წარმოადგენს ფინანსური ანგარიშგების ურთულეს ელემენტს ანალიზისა და ინტერპრეტაციისათვის. მათი მნიშვნელობა ძალზე დიდია იმიტომაც, რომ ისინი დიდ გავლენას ახდენენ სამომავლო შედეგების პროგნოზირებაზე.

სამეცნიერო-კვლევითი ხარჯების ანალიზისას ყველაზე ხშირად თვალშისაცემია ზოგადი ეფექტური მოვლენა, რომლის შედეგები სახეზეა და კონკრეტული შედეგებიც გაიანგარიშება. არის საპირისპიროც – დანახარჯები გაწეულია, შედეგები კი ჯერ არ ჩანს (?). ამ შემთხვევაში ანალიზით უნდა დადგინდეს თუ რაშია საქმე.

ანალიტიკოსმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმოს ხარჯებს გამოკვლევებზე და ამ ხარჯების არარსებობას, რადგანაც ასეთი ხარჯე-

ბი ფირმების მომავალი წარმატების საწინდარია. ანალიზის დროს პირველ რიგში უნდა ჩამოვყალიბოთ, თუ რა შეიძლება გავმოძოთ რაოდენობრივად და შესაბამისად გავაანალიზოთ; და ის, რისი გამოშვაც რაოდენობრივად შეუძლებელია, შესაბამისად უნდა შევფასოთ ხარისხობრივად.

განსაზღვრა იმისა, თუ რა შედის „სამეცნიერო გამოკვლევების“ ცნებაში, წარმოადგენს ცლომილებათა წყაროს. ეს გერმინი ვრცელდება სხვადასხვა სახის საქმიანობაზე: უმაღლესი კლასის სამეცნიერო-კვლევითი ორგანიზაციებიდან, რომლებიც დაკავებული არიან რთული გამოკვლევებით, ბელაპირულ გამოკვლევებამდე.

უმთავრეს ფაქტორებს, რომლებიც უნდა გავითვალისწინოთ სამეცნიერო გამოკვლევების ხარისხის შეფასებისას, წარმოადგენს თანამშრომელთა კვალიფიკაციის დონე და ორგანიზაცია. აქვე უნდა განვასხვაოთ სამეცნიერო გამოკვლევები, რომელთაც აფინანსებს სახელმწიფო ან სხვა ორგანიზაცია და გამოკვლევები, რომელთაც ახორციელებს უშუალოდ კომპანია. ეს უკანასკნელი ძირითადად კომპანიის მიზნებს პასუხობს. მაშასადამე, ცხადია, რომ სამეცნიერო გამოკვლევების შეფასება არ შეიძლება მხოლოდ დახარჯული თანხის სიდიდიდან გამომდინარე.

ხარჯები სამეცნიერო გამოკვლევებზე ინვესტიციებია, რომლებიც დამოკიდებულია მათი გამოყენების ხასიათზე. ისინი არაა გარანტირებული და დაკავშირებულია დიდ რისკთან; წარმატება დამოკიდებულია სამეცნიერო მართვის გამოცდილებაზე.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ხარისხობრივი ფაქტორების განხილვის შემდეგ, რომლებზეც დამოკიდებულია „სამეცნიერო-კვლევითი ხარჯების“ შეფასების ხარისხი, ანალიტიკოსი უნდა შეეცადოს, რაც შეიძლება ზუსტად განსაზღვროს მიმდინარე ხარჯები სამეცნიერო გამოკვლევებზე, რომლებიც გაწეულია მომავალ სარგებლიანობისათვის.

ანალიტიკოსისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამეცნიერო გამოკვლევებზე გასაწევი ხარჯების სამომავლო სიდიდე. ამ ხარჯების ეფექტურობის განსაზღვრა შესაძლებელია, თუ მათ შევაფარდებთ:

1. რეალიზაციის ზრდის მოცულობას;
2. ახალი სახის პროდუქციის მოცულობას;
3. რენგაბელობას.

სამეცნიერო გამოკვლევებზე გაწეული ხარჯების ანალიზის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია მათი დისკრეტულობა.

წლების განმავლობაში სამეცნიერო გამოკვლევებზე გაწეული ხარჯების შეღარება უჩვენებს ანალიტიკოსს, მყარია თუ არა მათი გავლენა ფირმის შედეგების გაუმჯობესებაზე ან გაუარესებაზე.

სარეკლამო და სამეცნიერო-კვლევითი ხარჯების გარდა, არსებობს სხვა ხარჯებიც, რომლებიც მიმართულია სამომავლო მიზნების მისაღწევად, მაგალითად, ხარჯები პროფესიულ სწავლებაზე, მმართველთა გალანგის ამაღლებაზე და სხვა. მართალია, ეს ხარჯები შედეგს იმავე წელსაც იძლევიან, მაგრამ მათ სარგებლიანობა მომავალში მოაქვთ. ასე რომ, ანალიტიკოსმა შეიძლება ინტერესი გამოიჩინოს მათ მიმართ მიმდინარე მოგების შეფასებისა და სამომავლო პროგნოზის გაკეთების დროს.

§ 3. „მოგება-ზარალის“ ანგარიშის ელემენტების ანალიზური მნიშვნელობა

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანგარიშგება მოგებისა და ზარალის შესახებ გათვალისწინებულია საერთო მოგების (ზარალის), ძირითადი საქმიანობიდან მიღებული მოგების (ზარალის), გაუთვალისწინებელი შემოსავლებისა და ხარჯების, აგრეთვე წლიური წმინდა მოგების გაანგარიშებისათვის.

საერთო მოგება ასახავს საწარმოს კომერციული საქმიანობის მილიან შედეგს. იგი განისაზღვრება ყველა სახის შემოსავლების ჯამისა და ამ შემოსავლების მიღებაზე გაწეული დანახარჯების სხვაობით. შემოსავლების ძირითად კომპონენტს ამონაგები შეადგენს.

ინვესტირებული კაპიტალიდან მოგება (ROI) საერთოდ განიხილება როგორც წმინდა მოგება გაყოფილი ინვესტიციის თანხებზე.

ფინანსურ ანალიზში „ინვესტიცია“ გამოიყენება სამი სხვადასხვა მნიშვნელობით, ამიგომაც არსებობს ROI-ის სამი სხვადასხვა კოეფიციენტი:

1. საერთო აქტივებიდან მოგება (ROA)
2. საკუთარი კაპიტალიდან მოგება (ROE)
3. ინვესტირებული კაპიტალიდან მოგება (ROIC)

საერთო აქტივებიდან მოგება (ROA) ასახავს ფირმის გამომუშავებას მთლიანი კაპიტალიდან დაბანდებებიდან: ეს კოეფიციენტი გამოიყენება იმ შემთხვევაში, თუ ინვესტიციები გაგებულია, როგორც მიმდინარე და გრძელვადიანი ვალდებულებები, ასევე საკუთარი კაპიტალი, რომელიც წარმოადგენს საინვესტიციო აქტივების საშუალებათა წყაროებს. ეს კოეფიციენტი გამოიყენება საწარმოს მიერ მისი რესურსების გამოყენების შეფასების დროს. ROA ხშირად გამოიყენება უფროსი ხელმძღვანელობის მიერ ცალკეული სტრუქტურული ქვეგანყოფილების საქმიანობის შეფასებისათვის. ამ შემთხვევაში განყოფილების ხელმძღვანელი ფლობს არსე-

ბით გაელენას თავის განყოფილების აქტივებზე, მაგრამ არ შეუძლია გააკონსტროლოს მათი ლაფინანსება, რამდენადაც განყოფილება არ იღებს საკუთარ კრედიტებს, არ უშვებს აქციებს ან ობლიგაციებს.

მოგება საკუთარი კაპიტალიდან (ROE) – ეს არის კოეფიციენტი, რომელიც გვიჩვენებს თუ რამდენი იქნა გამოშვებული აქციების მფლობელის მიერ ჩაღებული სახსრებიდან. ეს კოეფიციენტი, რა თქმა უნდა, ხაინტერესოა არსებული ან პერსპექტიული აქციონერებისათვის და, აგრეთვე, ხელმძღვანელობისათვის, რომელიც საუკეთესოდ დაიცავს მფლობელთა ინტერესებს, თუმცა განყოფილების ხელმძღვანელობისათვის ROE არ წარმოადგენს დიდ ინტერესს, რადგან ისინი ვალდებული არიან ეფექტურად გამოიყენონ აქტივები, ამ აქტივების ლაფინანსებაში აქციონერების და კრედიტორების როლის დამოუკიდებლად.

მესამე კოეფიციენტი ეს არის მოგება ინვესტირებულ კაპიტალზე. ინვესტირებული ანუ მუდმივი კაპიტალი უდრის გრძელვადიან ვალდებულებებს პლუს აქციონერული კაპიტალი. ინვესტირებული კაპიტალი არის აგრეთვე საბრუნავი კაპიტალის და ძირითადი საშუალებების ჯამი.

ზოგიერთი ფირმა იყენებს ROIC-ის მაჩვენებელს მათი მოღვაწეობის შეფასებისათვის.

ამონაგების გეგმის შესრულების ანალიზი

ბასს 18 განმარტავს ამონაგების არსს და სხვადასხვა წყაროებიდან მიღებული ამონაგების აღიარება-ასახვის წესებს. ანალიზის პროცედურა სწორედ ამ კუთხით უნდა წარიმართოს.

ამონაგები არის საწარმოში შემოსული ეკონომიკური სარგებლის საერთო თანხა, რომელიც მიიღება საწარმოს ჩვეულებრივი სამეურნეო საქმიანობიდან და გამოიხატება საკუთარი კაპიტალის ზრდით, მესაკუთრეთა მხრიდან დამატებითი ინვესტიციების გარეშე.

სტანდარტის მიხედვით ფიქსირდება შემდეგი სამეურნეო ოპერაციები-სა და მოვლენების შედეგად მიღებული ამონაგების აღიარება-ასახვა: საქონლის რეალიზაცია; მომსახურების გაწევა; სხვა პირების მიერ საწარმოს კუთვნილი აქტივების გამოყენება, რის შედეგად საწარმო მიიღებს ეკონომიკურ სარგებელს ღვიღუნლების, როიალტების და პროცენტის სახით.

კონკრეტულად: ა) საქონელი მოიცავს საწარმოს მიერ წარმოებულ ნივთს, რომელიც განკუთვნილია გასაყიდად, აგრეთვე იმ ნივთს, რომელიც შეძენილი იქნა ხელშეორე გაყიდვის მიზნით. ბ) მომსახურების გაწევა, როგორც წესი, გულისხმობს საწარმოს მიერ მომსახურებას სათა-

ნადო საფუძველზე. გ) სხვა პირთა მიერ საწარმოს კუთვნილი აქტივების გამოყენების შედეგად წარმოიშვება შემდეგი სახის ამონაგები:

ა) ღარიცხული პროცენტი საწარმოს კუთვნილი ფულადი სახსრებისა და მათი ექვივალენტების გამოყენებაზე;

ბ) როიალტები – შემოსაყლები საწარმოს კუთვნილი გრძელვადიანი აქტივების გამოყენების უფლების გადაცემისათვის, მაგალითად, პატენტების, საეაქტო ნიშნების, საავტორო უფლებების და კომპიუტერული უზრუნველყოფის გამოყენებაზე;

გ) ღირებულებები – კაპიტალის მესაკუთრეებზე მოგების განაწილება საკუთარ კაპიტალში ინვესტირებული წილის პროპორციულად.

მოგება-ზარალის მაჩვენებლების ანალიზის პროცესში პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ამონაგების შეფასების საკითხს. სტანდარტის მიხედვით, ამონაგების შეფასება უნდა მოხლეს მიღებული ან მისაღები ანაზღაურების რეალური ღირებულების მიხედვით. რეალური ღირებულება არის ის თანხა, რომლითაც აქტივი შეიძლება გაიყვალოს ან ვალდებულება დაიფაროს დაინტერესებულ და საქმის მცოდნე მხარეებს შორის.

ამონაგების მიღების მომენტის განსაზღვრა

ყოველ საწარმოსათვის, რომელსაც სურს მოგების მიღება, პირველი ნაბიჯია ამონაგების ღარიცხვა ფინანსური შედეგების გამოვლენისათვის. ამ ეტაპზე ბუნებრივად იბადება კითხვა: როდის ჩაითვლება ამონაგები მიღებულად? – რადგან ამონაგების არასწორ ღარიცხვას შეიძლება მოჰყვეს შემდეგი არასასურველი მომენტები: 1. ამონაგები შეიძლება ჩაიწეროს: ადრე, წინასწარ ან დაგვიანებით, ვიდრე უნდა ჩაწერილიყო, ე. ი. ცხადია, რომ ის არასწორად მიეკუთვნება საანგარიშგებო პერიოდს და ფინანსური შედეგიც არასწორი იქნება.

ამონაგები თუ ჩაიწერება მანამდღე, სანამ მოხდება რეალიზაცია, ეს თავის მხრივ გამოიწვევს მოგების ზრდას, მომღვენო პერიოდში კი საჭირო გახდება ამ მაჩვენებლის კორექტირება.

კონტრაქტების აღრიცხვა

ანალიზური პროცედურები ითვალისწინებს აგრეთვე მოგება-ზარალის მაჩვენებლების შესწავლას კონტრაქტების მიხედვით, რაც ღიდ სირაუ-ლეს არ წარმოადგენს. იგულისხმება, რომ საწარმოში შემოსავლების

აღრიცხვა მიზნინარეობს კონტრაქტების მიხედვით და ფინანსური შედეგებით, როგორც წესი, გამოვლინდება პროდუქტის წარმოების დამატარების შემდეგ, როცა მას შემკვეთი მიიღებს. იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე გეაქვს გრძელვადიან კონტრაქტებთან, რომლის დროსაც მშენებლობის ციკლი შეიძლება გაგრძელდეს რამდენიმე საანგარიშგებო პერიოდს, აღრიცხვის წინაშე წარმოიქმნება პრობლემები ფინანსური შედეგების ეტაპობრივად გამოვლენისას. ასეთი მდგომარეობისათვის აღრიცხვის საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებით გამოიყენება აღრიცხვის ორი მეთოდი:

1. ობიექტის ეტაპობრივად ჩაბარების მეთოდი. ეს მეთოდი შეიძლება გამოყენებული იქნას ისეთ ვითარებაში, როცა კონტრაქტით გათვალისწინებული და შესაძლებელია მუსტად გაირკვეს დანახარჯები ობიექტის მშენებლობის ყველა ეტაპზე და შესაბამისად ფინანსური შედეგაც გამოვლინდეს ეტაპების მიხედვით. 2. ობიექტის დასრულებულად ჩაბარების მეთოდი. ფინანსური შედეგი გამოვლინდება ობიექტის სრულად დამთავრების და შემკვეთზე გადაცემის მომენტში, ე. ი. მაშინ, როცა კონტრაქტით გათვალისწინებული ყველა პირობა შესრულდება. ამ მეთოდის გამოყენების დროს შემოსავლის გაანგარიშება და ანალიზური განსჯა ხორციელდება დაგვიანებით, რადგან კომპანიები ხარჯებს აგროვებენ ობიექტის დამთავრებამდე.

ანგარიშგასაწევია ის მომენტი, რომ კონტრაქტების აღრიცხვის ორივე მეთოდის გამოყენების დროს მარალი, მიმდინარე თუ მოსალოდნელი, გათვალისწინებული უნდა იყოს იმ საანგარიშგებო პერიოდში, როდესაც ეს მარალი გამოვლინდა, გახდა თვალსაჩინო. ეს იმას ნიშნავს, რომ წინასწარ უნდა შეიქმნას რემერვი, რომელიც საწარმოს დაამზღვევს მოსალოდნელი მარალისაგან.

ეჭვს გარეშეა ის მომენტი, რომ ყველა საწარმო დაინტერესებულია იმით, რომ მისი ფინანსური ანგარიშგება, მათ შორის „მოგება-მარალის“ ანგარიშგებაში ასახული ინფორმაცია, შთამბეჭდავი იყოს, რის გულისათვის ზოგიერთმა საწარმომ შეიძლება არარეალური შედეგებიც კი აჩვენოს. აქედან გამომდინარე, ანალიტიკოსი ყოველთვის მზად უნდა იყოს ასეთი ინფორმაციის დამუშავებისათვის. ანალიტიკოსმა უნდა განსაზღვროს, თუ რამდენად შეესაბამება სინამდვილეს, კომპლექსურ ჭრილში, ანგარიშგებაში წარმოდგენილი მაჩვენებლები.

იმასთან დაკავშირებით, რომ დანახარჯები მრავალი სახისაა, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან შინაარსით, იმისათვის, რომ ანალიზის დროს დანახარჯების ბუნება მხედველობიდან არ გამოგ-

ვრჩეს, საჭიროა კარგად ვერკვეოლეთ მათ კლასიფიკაციაში. კერძოდ, განასხევებენ:

1. ცელად ხარჯებს – ამ ჯგუფს განეკუთვნება ისეთი დანახარჯები, რომლებიც წარმოების მოცულობის ზრდასთან ერთად შესაბამისად იზრდებიან;

2. მუდმივ დანახარჯებს – განეკუთვნება ყველა ის ხარჯი, რომელსაც წარმოების მოცულობის ცვალებადობის მიუხედავად სტაბილურობას ინარჩუნებს;

3. პირდაპირ ხარჯებს – მიაკუთვნებენ ყველა იმ ხარჯს, რომელიც მიეკუთვნება გარკვეული სახის პროდუქციაზე გაუნაწილებლად შეიძლება;

4. არაპირდაპირ ხარჯებს კი მიეკუთვნება ისეთი ხარჯები, რომლებსაც თავს იყრის პერიოდის განმავლობაში საექსპანდირებულ და საანგარიშგებო პერიოდის ბოლოს ხდება განაწილები პროდუქციის სახეებს შორის შერჩეული ბაზის მიხედვით.

ძირითადი კაპიტალის ამორტიზაცია

მიუხედავად იმისა, რომ ამორტიზაციის საკითხი კარგადაა დამუშავებული და გაუგებრობას არ იწვევს, ამორტიზაციის დარიცხვის განსხვავებული მეთოდების გამო მაინც წარმოიშევა ხოლმე სადავო საკითხები, თუ რა სიღიღით შეგანილი ცვეთის თანხა უფრო მართებულია მოცემულ საწარმოსათვის დანახარჯებისა და ფინანსური შედეგების რეალურად გაანგარიშების თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე, მაგალითად, თუ საწარმოს საქმიანობა მომგებიანი არ არის, მაშინ ამორტიზაცია საწარმოსათვის ზარალი იქნება. რეგლამენტაციით, მართალია ამორტიზაციის პროცესი დღეს განკუთვნილი არ არის იმისათვის, რომ შეიქმნას ფულადი ფონდები ქონების შესაცვლელად ან ახლის საყიდლად, რაც არასწორად მიგვაჩნია. ფინანსური პოლიტიკა ისე უნდა იყოს შემუშავებული, რომ ყველა საწარმოში შეიქმნას ამორტიზაციის ფონდი, რომელიც თავისი ფუნქციური დანიშნულებით გამოიყენება. უფრო მეტიც, ერთ-ერთი ხარისხობრივი მაჩვენებელი საწარმოს მდგრადობისა და უწყვეტად მუშაობისა უნდა ფასდებოდეს ასეთი ფონდების სიღიღით (!!!).

საქენსიო ვალდებულებები და მასთან დაკავშირებული დანახარჯები. სამამულო პრაქტიკაში, ეკონომიკური ანალიზის პროცესში, ეს საკითხი ძალიან მერეულად განიხილებოდა. საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით კი მას პირველხარისხოვანი ყურადღება ექცევა, რამდენადაც იგი უკავ-

შირდება არა მარტო წარმოებაში დასაქმებულ მუშაკთა სოციალურ საკითხს, არამედ უმუშევრობის სფეროსაც.

საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, მეწარმეების ღიდი ნაწილი იყენებს საპენსიო პროგრამებს, სადაც განსაზღვრულია პენსიის თანხა. ამ პროგრამაში გამოთვლილია ის თანხა, რომელიც მეწარმემ უნდა შეიტანოს დანახარჯებში, ხოლო მომუშავეთა პენსიები დამოკიდებულია საპენსიო ფონდის მომგებიანობაზე.

საპენსიო პროგრამა განსაზღვრავს საპენსიო გადასახდელთა თანხას, რომელიც უნდა მიეცეს თითოეულ მომუშავეს პენსიაზე გასვლის შემდეგ.

წლიურ ანგარიშგებაში მოცემული უნდა იყოს მონაცემები საპენსიო ანგარიშების შესახებ. ანალიზისათვის უნდა გაიშიფროს შემდეგი ინფორმაცია:

1. პროგრამის აღწერა, პენსიით უზრუნველსაყოფად მომუშავეთა რაოდენობა, ფორმულის სახე, რომლითაც გამოითვლება საპენსიო ვალდებულება, დაფინანსების პოლიტიკა და აქტივების ტიპი.

2. პერიოდულად წმინდა საპენსიო დანახარჯების თანხა, გამომუშავებული დანახარჯები, საპროცენტო განაკვეთი და ნამდვილი მოგება აქტივების მიხედვით ნაჩვენები უნდა იყოს ცალკე.

3. ცხრილი, სადაც მოცემული იქნება პროგრამის დაფინანსების მდგომარეობა, რომელიც, თავის მხრივ, მოცემულია მეწარმის ანგარიშგებაში.

როდესაც საპენსიო ფონდის აქტივების საბაზრო ღირებულება აღემატება საპენსიო ვალდებულებებს, ამბობენ, რომ ადგილი აქვს საპენსიო პროგრამების გადამეგებულ დაფინანსებას.

§ 4. ანალიზის თავისებურებანი კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგების განხილვის დროს

კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგება არის სათაო საწარმოს ფინანსური ანგარიშგების სახით წარმოლგენილი საწარმოთა ჯგუფის ფინანსური ანგარიშგება, რომელიც მოიცავს ყველა საწარმოს, რომლის მოქმედებასაც იგი აკონტროლებს.

ნაერთი ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის დროს ანალიტიკოსმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს მაჩვენებლების აგრეგირების პროცედურებზე. ბასს 27-ის მიხედვით, კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგების მომზადებისას ძირითადი და შვილობილი საწარმოების ფინანსური ანგარიშგების აგრეგირება ხდება თანმიმდევრულად: ვალდებულებების, საკუთარი კაპიტალის, შემოსავლებისა და დანახარჯების ანალოგიური სა-

ბალანსო მუხლების დაჯამებით, თურცა გასათვალისწინებელია შემდეგი აუცილებელი მოქმედებები:

ა) თითოეული შვილობილი საწარმოს კაპიტალიდან უნდა გაჩიორიცხოს თითოეულ შვილობილ საწარმოში დაბანდებული ძირითადი საწარმოს ინვესტიციების მიმდინარე საბალანსო ღირებულება და ძირითადი საწარმოს წილი;

ბ) უნდა განისაზღვროს უმცირესობის წილი შვილობილი საწარმოების კონსოლიდირებულ წმინდა შემოსავლებში საანგარიშგებო პერიოდისათვის და შესწორებულ იქნას საწარმოთა ჯგუფის შემოსავლები, რათა დადგინდეს ძირითადი საწარმოს კუთვნილი წმინდა შემოსავლის სიდიდე;

გ) უნდა განისაზღვროს უმცირესობის წილი შვილობილი საწარმოების კონსოლიდირებულ წმინდა აქტივებში და წარდგენილ იქნას კონსოლიდირებულ ბალანსში ვალდებულებებისა და ძირითადი საწარმოს სააქციო კაპიტალისაგან განცალკევებით. უმცირესობის წილი წმინდა აქტივებში მოიცავს: 1. თავდაპირველი ერთობლივი ოპერაციის შესრულების თარიღისათვის არსებულ თანხას. 2. ერთობლივი ოპერაციის შესრულების თარიღის შემდეგ საწარმოს საკუთარ კაპიტალში მომხდარ ცვლილებებში უმცირესობის წილს.

ცვლილებები ბუღალტრულ აღრიცხვაში. ბასს-ის ერთ-ერთი პრინციპი, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდიკა არ იცვლებილეს გარკვეული პერიოდის მანძილზე, მართალია, ხელს უწყობს ფინანსური ანგარიშგების მონაცემთა სწორ აღქმას, შესაღარისობას და აიოლებს ანალიზს, მაინც არ გამოორიცხავს გარკვეული პერიოდის მანძილზე აღრიცხვაში ცვლილებებს იმ შემთხვევაში, თუ საწარმო ლაამტკიცებს ერთი მეთოდო-დან მეორეზე გადასვლის აუცილებლობას. კონკრეტულად უნდა განვას-ხვავით ბუღალტრული აღრიცხვის ცვლილებების სამი სახე: 1. ცვლილებები აღრიცხვის პრინციპებში; 2. ცვლილებები შეფასებაში და 3. ცვლი-ლებები საწარმოს ანგარიშგებაში.

აღნიშნული ანალიტიკოსს ავალდებულებს კარგად ერკვეოდეს ამ ცვლი-ლებების არსში და ყურადღების მიღმა არ დატოვოს ასეთი ცვლილებე-ბით გამოწვეული გავლენა საწარმოს ფინანსურ შედეგებზე.

ფულადი სახსრების ნაკადების დენადობისა
და ფინანსური პრობნოზების ანალიზის
საკითხები

§ 1. ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიში
და მისი ანალიზური მნიშვნელობა

ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტი – ბას 7 – არეგულირებს საწარმოში ფულადი სახსრების მოძრაობას. სტანდარტის მიზანია ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებლებს მიეწოდოს ინფორმაცია, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელი იქნება საწარმოს მიერ ფულადი სახსრებისა და მისი ექვივალენტების გამოყენების შესაძლებლობისა და გამოყენების მოთხოვნების შეფასება.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგება, როდესაც განიხილება დანარჩენ ფინანსურ ანგარიშგებებიან ერთად, საშუალებას აძლევს მომხმარებელს შეაფასოს საწარმოს წმინდა აქტივებში მომხდარი ცვლილებები, მისი ფინანსური სტრუქტურა (ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის ჩათვლით) და საწარმოს შესაძლებლობა დროულად მოახდინოს რეაგირება ფულადი სახსრების რაოდენობრივ მხარეზე, შეეცვალოს ვითარებისა და პირობების შესაბამისად.

სტანდარტში ტერმინები გამოყენებულია შემდეგი მნიშვნელობით: ფულად სახსრებში იგულისხმება ნაღდი ფული და ლეპოზიტები მოთხოვნამდე.

ფულადი სახსრების ექვივალენტები არის მოკლევადიანი, მაღალლიკვიდური ინვესტიციები, რომლებიც დაუბრკოლებლად გადაიცილება ნაღდი ფულის წინასწარ ცნობილ ოდენობაზე.

ფულადი სახსრების ნაკადები ნიშნავს ფულადი სახსრებისა და მათი ექვივალენტების შემოსელებსა და გასვლას.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგებაში ფულადი სახსრების ნაკადები დაჯგუფებულია: ა) საოპერაციო, ბ) საინვესტიციო და გ) საფინანსო საქმიანობად. სტანდარტის განმარტებით, საოპერაციო საქმიანობა არის საწარმოს ძირითადი შემოსაქვლების მომგები და ითვლება საწარმოს საქმიანობის შეფასების მთავარ ინდიკატორად. საოპერაციო საქმიანობიდან მიღებული ფულადი სახსრების მოძრაობის მაგალითებია: ა) საქონლის რეალიზაციიდან და მომსახურების გაწევიდან მიღებული ფულადი სახსრები; ბ) როიალტებიდან, პონორარებიდან, საკომისიო გადა-

სახელელებიდან და სხვა შემოსავლებიდან მიღებული ფულადი სახსრები; გ) საქონელსა და მომსახურებაზე მომწოდებელთათვის გადახდილი ფულადი სახსრები და სხვა.

საინვესტიციო საქმიანობა არის გრძელვადიანი აქტივებისა და სხვა ინვესტიციათა შექმნა და რეალიზაცია, რომლებსაც არ მოიცავს ფულადი სახსრების ექვივალენტები.

საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებული ფულადი სახსრების ნაკალების მაგალითებია:

ა) ძირითადი საშუალებების, არამატერიალური და სხვა გრძელვადიანი აქტივების შესაძენად გადახდილი ფულადი სახსრები. ამაში ასევე შედის სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოებზე გაწეული კაპიტალიზებული და ნახარჯები და საკუთარი წარმოების საშუალებები;

ბ) ძირითადი საშუალებების, არამატერიალური და სხვა გრძელვადიანი აქტივების რეალიზაციიდან მიღებული ფულადი სახსრები და სხვა.

საფინანსო საქმიანობა არის ისეთი საქმიანობა, რომლის შედეგად რაოდენობრივად და სტრუქტურულად იცვლება საწარმოს საკუთარი კაპიტალი და ნასესხები საშუალებები.

საფინანსო საქმიანობასთან დაკავშირებული ფულადი სახსრების ნაკალების მაგალითებია:

ა) აქციებისა და საკუთარი კაპიტალის სხვა ინსტრუმენტების გამოშვების შედეგად მიღებული ფულადი სახსრები;

ბ) მესაკუთრეთათვის აქციების შექმნის ან გამოსყიდვის მიზნით გადახდილი ფულადი სახსრები;

გ) სესხების დასაფარად გადახდილი ფულადი სახსრები და სხვა.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგებაში ფულადი სახსრების ნაკალების ასეთი დაჯგუფება საშუალებას აძლევს ანალიტიკოსს შეუცლომლად შეაფასოს თითოეული ჯგუფის საქმიანობის შედეგები და მათი გავლენა საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობაზე. მაგრამ, ამავე დროს, იგი კარგად უნდა ერკვეოდეს ასეთი დაჯგუფების პროცედურებში.

იმის გამო, რომ მთელ მსოფლიოში გავრცელებულია ფულადი სახსრების მართვის და საბანკო საქმის წარმოების სხვადასხვა სისტემა, ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტის „ბას 1“ „ფინანსური ანგარიშგების წარდგენა“ თანახმად, საწარმომ ფინანსური ანგარიშგების ახსნა-განმარტებით შენიშვნებში უნდა ასახოს ის პოლიტიკა, რომელსაც იგი ატარებს ფულადი სახსრებისა და მათი ექვივალენტების შემადგენლობის განსაზღვრის დროს. ანალიზური თვალსაზრისით მათთვის განვიხილოთ ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგების არაგაიური ფორმა.

ფულადი სახსრების მოძრაობის ანბარი (ათასი ლარი)

მაჩვენებლები	თანხა
I. ფულადი სახსრების მოძრაობა საოპერაციო საქმიანობიდან	
– კლიენტებისაგან მიღებული ფულადი სახსრები	60,3
– მოშვოდებებსა და თანამშრომლებზე გაცემული ფულადი სახსრები	(55,2)
– საოპერაციო საქმიანობიდან შემოსული თანხები	5,1
– გადახდილი პროცენტები	(0,5)
– გადახდილი მოგების გადასახადი	(1,3)
<i>წმინდა ფულადი სახსრები საოპერაციო საქმიანობიდან</i>	<i>3,3</i>
II. ფულადი სახსრების ნაკადები საინვესტიციო საქმიანობიდან	
– შეიღობილი საწარმოს შექმნა ფულადი სახსრების გამოკლებით	(1,1)
– ძირითადი საშუალებების შექმნა	(0,7)
– მანქანა-დანადგარების რეალიზაციით მიღებული სარგებელი	0,1
– მიღებული პროცენტები	0,2
– მიღებული დივიდენდები	0,2
<i>საინვესტიციო საქმიანობისათვის გამოყენებული წმინდა ფულადი სახსრები</i>	<i>(1,3)</i>
III. ფულადი სახსრების ნაკადები საფინანსო საქმიანობიდან	
– შემოსავალი აქციათა ემისიის შედეგად	0,5
– შემოსავალი გრძელვადიანი სესხებისაგან	0,5
– ფინანსურ ოპერაციებთან დაკავშირებულ ვალდებულებათა განაღდება	(0,1)
– გადახდილი დივიდენდები	(2,4)
<i>საფინანსო საქმიანობისათვის გამოყენებული წმინდა ფულადი სახსრები</i>	<i>(1,5)</i>
– ფულადი სახსრებისა და მათი ექვივალენტების წმინდა ზრდა	0,58
– ფულადი სახსრები და მათი ექვივალენტები საანგარიშგებო პერიოდის დასაწყისისათვის	0,2
– ფულადი სახსრები და მათი ექვივალენტები საანგარიშგებო პერიოდის ბოლოსათვის	0,78

ამრიგად, როგორც ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგების ფორმიდან ჩანს, ანალიტიკოსისათვის ამ ინფორმაციის საფუძველზე კვლევა საინტერესო და მოსახერხებელია. მაგრამ იმისათვის, რომ კვლევის შედეგად გაკეთდეს საქმიანი დასკვნები, საჭიროა ნაკადების თანაბრული

ჯგუფის ინფორმაციის დეტალური ანალიზი, ყველა სპეციფიკური გათვალისწინებით. რაც მთავარია, უნდა დავიცვათ ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის სისტემურობის პრინციპი.

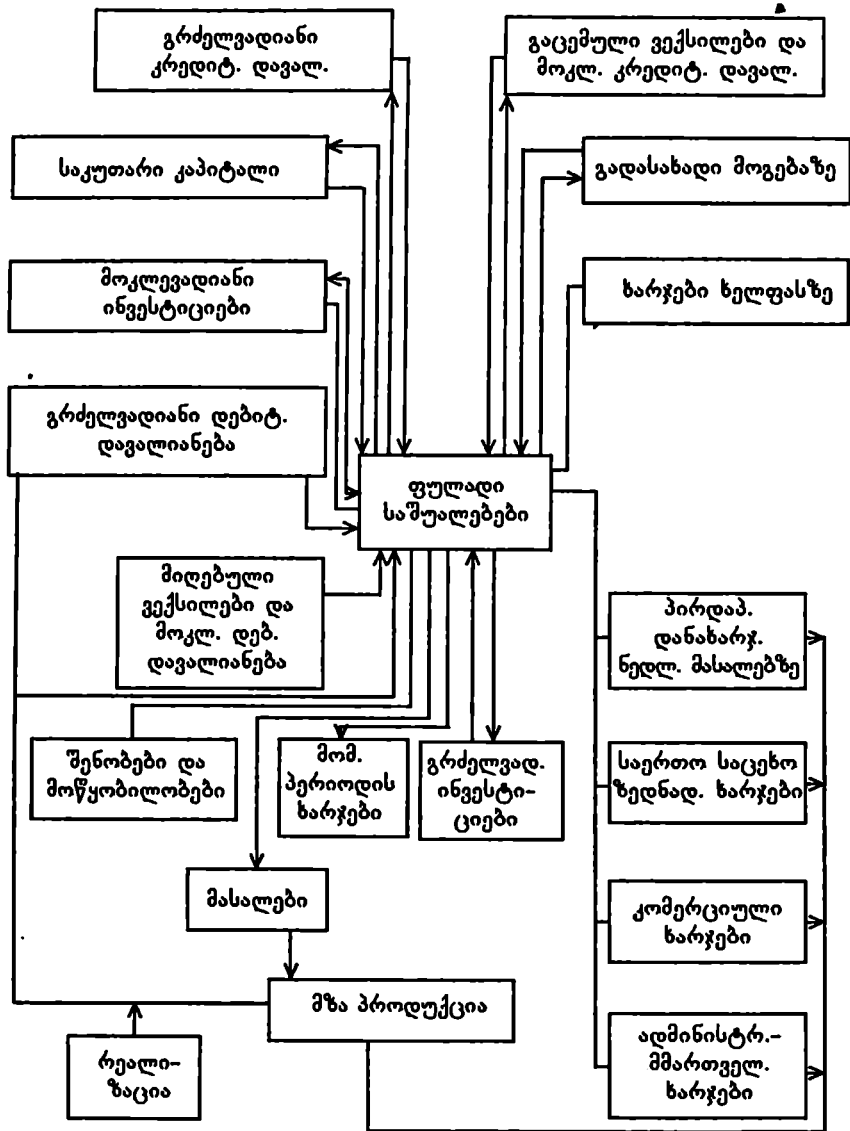
ფულადი ნაკადების მოძრაობის შესახებ სამამულო პრაქტიკაში არ გვექონდა ანალოგიური ფორმა, რადგან ეს სფერო ცენტრალიზებული წესით იმართებოდა. დღეს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, იგი ყველაზე პრობლემურ და ძნელად სამართავ სფეროდ იქცა. ეს კი მოითხოვს პრობლემის თეორიულ და პრაქტიკულ დეტალურად დამუშავებას.

იმ მიზნით, რომ ანალიტიკოსი ღრმად ჩაწედეს საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის ყველა ნიუანსს, იგი კარგად უნდა ერკვეოდეს ფულადი სახსრების მოძრაობის პრინციპებში, იმ ექვივალენტებში, რომელთანაც ფულადი სახსრები საოპერაციო შეხებაშია. ამ ურთიერთობის შესახებ წარმოდგენას იძლევა ფულადი სახსრების ნაკადების დენადობის ამსახველი ბერსტაინის სქემა (XX-1)(იხ. გვ.286).

ღიაგრამის ცენტრშია ფულადი სახსრები, როგორც ლიკვიდური აქტივების საბოლოო ფორმა. ცხოვრება ცხადყოფს, რომ თითქმის ყველა გადაწყვეტილება ინვესტიციების ან ხარჯების გაწევის შესახებ ითხოვს სასწრაფო ფულად სახსრებს, ამიტომ ფირმების ხელმძღვანელობა თავიანთი ყურადღების კონცენტრირებას ფულად სახსრებზე ახდენს და არა სხვა ისეთ ლიკვიდურ საშუალებებზე, როგორცაა შრომითი კაპიტალი. კრედიტორები ლიკვიდური აქტივების ნაწილად განიხილავენ სხვა აქტივების ერთობლიობას, მაგალითად, დებიტორულ დავალიანებას და საწარმოო მარაგებს, რომლებიც ჩვეულებრივ ფულად სახსრებად იქცევა დროის მოკლე პერიოდის განმავლობაში.

რადგანაც ეს ღიაგრამა ასახავს მხოლოდ ფინანსური რესურსების ნაკადებს – აქტივები, პასივები და სხვა მუხლები, მათ შორის კავშირების ალქმის გაადვილებისათვის ზოგიერთი ფულადი ნაკადი გამარტივებული სახითაა წარმოდგენილი. მაგალითად, „კრედიტორული დავალიანება“ ნაჩვენებია როგორც ფულადი სახსრების უშუალო წყარო, სინამდვილეში კი იგი წარმოადგენს შეძენილ საქონელსა და მომსახურებაზე ფულად გადასახადთა დროებით გადავადებას.

გასაგებია, რომ ფულადი სახსრების არსებობა არ იძლევა არავითარ მოგებას, ან იძლევა მის მყირე სიდიდეს და თანაც ფასების დონის ზრდისას ფული კარგავს მსყიდველობითუნარიანობას. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ფულადი სახსრების არსებობა კომერციული თვალსაზრისით უმრუნველყოფს რისკის მაქსიმალურ შემცირებას. ამრიგად, კომპანიის ხელმძღვანელობამ არ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება სახსრების დაბანდუ-

ბის შესახებ ისეთ აქტივებში ან დანახარჯებში, რაც ზრდის რისკს ამ დაბან-
ლებიდან ფულადი სახსრების მიღებისას 100%-იანი გარანტიით. რისკის სხვა-
დასხვა სახეები არსებობს. რისკი, რომელიც დაკავშირებულია ფულის გა-
დაგანასთან დროებით ინვესტიციებში უფრო ნაკლებია, ვიდრე რისკი, და-
კავშირებული ფულადი სახსრების დაბანდებასთან გრძელვადიან აქტივებ-
ში, მაგალითად, შენობებში, მოწყობილობებში და ზოგიერთი საწარმოო პა-
სივებში. ანალოგიურად, ფულადი სახსრების დაბანდებას სხვა აქტივებსა
და პასივებში ახალი პროდუქციის შექმნისა და გასაღებისათვის ახლავს
სერიოზული რისკი ამ დაბანლებიდან ნაღდი ფულის მიღებასთან დაკავში-
რებით. საწარმოს ლიკვიდურობა უახლეს პერსპექტივაში და გადახდისუ-
ნარიანობა გრძელვადიან პერიოდში დამოკიდებულია ამგვარი დანახარ-
ჯების ანაზღაურებასა და პროდუქციის რეალიზაციის შესაძლებლობაზე.

ფულადი სახსრების მოღონება და გადახდები მჭიდროდაა დაკავშირებუ-
ლი ერთმანეთთან. ამ ელემენტთაგან ერთ-ერთის არასაკმარისობამ შეიძ-
ლება მთელ ფინანსურ სისტემაზე მოახდინოს გავლენა. გაყიდვის შეწყვეტა
მოქმედებს მზა პროდუქციის ლებიტორულ დავალიანებად ან ფულად სახსრე-
ბად გადაქცევის სასიცოცხლოდ აუცილებელ პროცესზე, რაც, თავის შხრივ,
ფულადი რემერვების შემცირებას იწვევს. ამ რემერვების შეესების შეუძ-
ლებლობა ისეთი რესურსების ანგარიშზე, როგორცაა საკუთარი კაპიტა-
ლი, სესხები და კრედიტორული დავალიანება, გამოიწვევს საწარმოო საქ-
მიანობის შეწყვეტას, რის შედეგადაც „დაიკარგება“ შემდგომი რეალიზა-
ცია. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ფულადი სახსრების ხანგრძლივმა ბლო-
კირებამ შეიძლება გამოიწვიოს გადახდისუნარობა – გაკოტრებამდე.

ღიაგრამა ნათელს ფენს რენგაბელობას, შემოსავლებსა და ფულადი
სახსრების ნაკადებს შორის ურთიერთკავშირს. სამეურნეო საქმიანობით
მიღებული სახსრების ერთადერთ რეალურ წყაროს „რეალიზაცია“ წარ-
მოადგენს. როდესაც მზა პროდუქცია იყიდება, წმინდა მოგება ზრდის ლიკ-
ვიდური სახსრების მოცულობას ლებიტორული დავალიანებისა და ფულა-
დი სახსრების ფორმით – რაც უფრო მეტია წმინდა მოგება, მით მეტია ამ
სახსრების ნამაგი.

შემოსავალმა, რომელიც წარმოადგენს ნაღდი ანგარიშსწორებით და
კრედიტით გაყიდვითა მოცულობასა და რეალიზებული პროდუქციის
თვითღირებულებას შორის სხვაობას, შეიძლება სხვაგვარად იმოქმედოს
ფულადი სახსრების ნაკადებზე. მაგალითად, გასაღები, რომლებიც გან-
პირობებულია შენობებისა და მოწყობილობების ექსპლუატაციით, ჩვეუ-
ლებრივ, არაა დაკავშირებული ფულადი სახსრების გამოყენებასთან, ისე-
ვე როგორც მიწის გაყიდვის შემთხვევაში გრძელვადიანი გადავადების

პირობით; გრძელვადიანი ლებიტორული დაეალიანების წარმოშობა რეალიზაციის შედეგად შეამცირებს წმინდა შემოსავლების გაყვლენას ფულადი სახსრების ნაკადებზე. ამავდროულად, რომ ამორტიზაციის თანხის მიმატება წმინდა შემოსავალზე იძლევა ფულადი სახსრების ნაკადების მხოლოდ დაახლოებით მაჩვენებელს.

ფულადი სახსრების ნაკადების კონცეფციების შეჩულებები შეიძლება უფრო ნათლად დავინახოთ: სანამ ფული ინარჩუნებს თავის ფორმას, კომპანიის ხელმძღვანელობას გააჩნია მოქმედების გარკვეული თავისუფლება იმასთან დაკავშირებით, თუ სად დააბანდოს ის. მოქმედების ეს თავისუფლება დამოკიდებულია იმ ფულადი სახსრების მოუქულობაზე, რომლებიც უკვე დაბანდებულია ისეთ დანახარჯებში, როგორცაა დივიდენდების გადახდა, საწარმოო მარაგები, დაგროვება, გრძელვადიანი ინვესტიციები ან ვალების გადახდა. ფულადი სახსრების შემოსავლის საერთო თანხა აგრეთვე დამოკიდებულია ხელმძღვანელობის უნარზე, მოიმიღოს რესურსები და შეძლევ გამოიყენოს იგინებისმიერი მიზნებისათვის, რომელსაც იგი თვლის ყველაზე მნიშვნელოვანად. ხელმძღვანელობის ყოველგვარი გადაწყვეტილების მიღება არ უნდა ხდებოდეს ანალიტიკოსთა სათანადო დასკვნების გაკეთების გარეშე.

§ 2. ფულადი სახსრების მოკლევადიანი პროგნოზები

ფირმების ლიკვიდურობის გაზომვისას ფულადი სახსრების მოკლევადიანი პროგნოზი გვევლინება ერთ-ერთ ყველაზე სრულყოფილ და საიმედო ინსტრუმენტად, რომელიც ანალიტიკოსს გააჩნია. ლიკვიდურობის ანალიზი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხელმძღვანელობისათვის ფინანსური ოპერაციების დროს და კრედიტორებისათვის, რომლებიც მოკლევადიან სესხებს გასცემენ და დაინტერესებულნი არიან საწარმოს შესაძლებლობით და ლიკვიდურობით. ანალიტიკოსი მეტ ყურადღებას მიაპყრობს ფულადი სახსრების მოკლევადიან პროგნოზს მაშინ, როდესაც საწარმოს შესაძლებლობა დაფაროს თავისი ვალდებულებები, ძლიერი შემოთხების საგანია.

ფულადი სახსრების რეალური პროგნოზის შედგენა შეიძლება მხოლოდ დროის შედარებით მოკლე პერიოდისათვის, რადგან ფაქტორები, რომლებიც ფულადი სახსრების შემოსავლებსა და გადახდებზე მოქმედებენ, ბევრია და არ შეიძლება სრულყოფილად შეფასებულ იქნას გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

ფულადი სახსრების ნებისმიერი პროგნოზის საიმპლობა მნიშვნელოვანწილადაა დაჩოკილებული გაყილის მიუკულობის პროგნოზში.

გაყილვათა პროგნოზის შელგენისათვის საჭიროა შემდეგი საკითხების განხილვა:

1. გაყილვათა მოკულობის ცკილებები წარსულში და მომალის გენლენციები;
2. საწარმოს წილი ბაზარზე;
3. პირობები დარგში და საერთო ეკონომიკური პირობები;
4. საწარმოო და ფინანსური შესაძლებლობები;
5. კონკურენციის ფაქტორები.

ეს ფაქტორები ჩვეულებრივ უნდა შეფასდეს პროლექციის კონკრეტული სახეებისათვის, რომლებიც შეიძლება განიციდენ სპეციფიკურ გაყილენას, დამახასიათებელს მხოლოდ ამ საქონლის ბაზრებისათვის.

პროგნოზების გათვლისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება წინასწარი ფინანსური ანგარიშგების შელგენას. ფულადი სახსრების პროგნოზის საფუძველში ჩადებული ეარაულებიდან გამომდინარე, ღება წინასწარი ანგარიში მოგებისა და მარალის შესახებ, რომელიც მოიცავს საპროგნოზო პერიოდს და წინასწარ ბალანსს პერიოდის ბოლოსათვის. კოეფიციენტები და სხვა მაჩვენებლები, რომლებიც გამოითვლება წინასწარი ფინანსური ანგარიშგების მონაცემებით, აუცილებლად უნდა შემოწმდეს სისწორის თვალსაზრისით. ამისათვის შეიძლება მოეახდინოთ მათი შელარება გასული პერიოდების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან ისე, რომ გავითვალისწინოთ და გავანალიზოთ ის ფაქტორები, რომლებიც გაყილენას მოახლენენ ფულადი სახსრების პროგნოზში.

პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ფულადი სახსრების მოკლევადიანი პროგნოზები ძალიან სასარგებლო და საიმელო მრჩეველია უახლოეს პერსპექტივაში ლიკვიდურობის მაჩვენებლების პროექტირების საქმეში.

§ 3. ნაღდი ფულის მოძრაობის ანალიზის პრობლემური საკითხები

ამრიგად, როგორც ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგების ინფორმაციის განხილვაში ცხადყოფს, იგი შეიცავს მრავალ მნიშვნელოვან ინფორმაციას, რომლის საფუძველზე ანალიტიკოსს საშუალება ეძლევა მოახდინოს საკვლევი ობიექტის ხელთ არსებული ნაღდი ფულის წყაროებისა და მათი გამოყენების მიმართულებების შეფასება და კვალიფიციური-

ბა. მაგრამ იზრდება მოთხოვნილებები ბიზნესის გაფართოებისათვის, საჭირო ხდება მომავლის უშეცლომ განჭვრეტა. ანგარიშგების ინფორმაცია კი ამის შესაძლებლობას არ იძლევა. მეცნიერ-ანალიტიკოსთა აზრით, აღნიშნული პრობლემა დაკავშირებულია ანგარიშგების ფორმის არასრულყოფილებასთან, კერძოდ, აღნიშნავენ იმას, რომ იგი არ მოიცავს ინფორმაციას მთლიანი ნაკალების შემოსავლის და საცნობარო ინფორმაციას პროგნოზირებისათვის. ამ პრობლემის გადაჭრის მიზნით ფინანსური ანგარიშგების სტანდარტების საბჭო განაგრძობს მუშაობას, ატარებს კონფერენციებს, გამოკითხვებს. ანალიტიკოსებს შორის სადავო საკითხს წარმოადგენს ბასს 7-ით რეკომენდებული საოპერაციო საქმიანობასთან დაკავშირებული ფულადი სახსრების მოძრაობის წარდგენის პრინციპი – პირდაპირი და არაპირდაპირი მეთოდით.

პირდაპირი მეთოდი იძლევა ინფორმაციას, რომელიც სასარგებლოა მომავალი ფულადი სახსრების ნაკალების შესაფასებლად, რის საშუალებასაც ვერ იძლევა არაპირდაპირი მეთოდი.

არაპირდაპირი მეთოდით საოპერაციო საქმიანობასთან დაკავშირებული წმინდა ფულადი სახსრების მოძრაობა განისაზღვრება წმინდა მოგებისა და ზარალის კორექტირებით, შემდეგი მუხლების საფუძველზე:

ა) სასაქონლო-მაგერიალურ ფასეულობებსა და საოპერაციო მოთხოვნებში მომხდარი ცვლილებები;

ბ) არაფულადი მუხლები, როგორც არის: ცვეთა, ანარიცხები, გადავადებული გადასახადები, სავალუტო ცვლილებები...

გ) სხვა მუხლები, რომლებიც გვიჩვენებს საინვესტიციო და საფინანსო საქმიანობასთან დაკავშირებული ფულადი სახსრების ნაკადებს.

საინტერესოა დისკუსიები¹ გრძელდება ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიშგების სტანდარტში წარმოდგენილ საკითხებზე. ძნელი გამოდგა შეთანხმება ბევრი პუნქტის ირგვლივ, მათში მთავარია, თუ ნაღდი ფულის რომელი ნაკადები უნდა აისახოს მთლიანი ფორმით და რომელი წმინდა სახით. მაგალითად, ყველა ოპერაციის მთლიანი ნაკალების ასახვა ფულადი ბაზრის ანგარიშზე ანალიტიკოსს არ მისცემს სასარგებლო ინფორმაციას, მაგრამ შენობისა და მოწყობილობის მხოლოდ წმინდა შესყიდვის ასახვას შეუძლია ფირმის ძირითადი საშუალებების შემადგენლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების დაფარვა. ეს მიდგომა დამახასიათებელია როგორც პირდაპირი მეთოდი (ნაკადების უმრავლესობის ასახვა მთლიან საფუძველზე), არაპირდაპირი მეთოდისგან განსხვავებით (ნაკა-

1 Томас П. Карлин Алберт Р. Маркин, Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP), М., 1998, ст. 258.

ლების უმრავლესობის ასახეა წმინდა სახით). კომერციულია ბანკებმა უპირატესობა პირველ მეთოდს მიანიჭეს, თვითონ ფორმებს კი ეს არ სურდათ.

დისკუსიის მასალების მიხედვით, პირდაპირი მეთოდის ძირითადი უპირატესობა იმაში მდგომარეობს, რომ ის უჩვენებს ოპერაციულ შენაგანებს და ნაღდ გადახდებს. ოპერაციული შენაგანების კონკრეტული წყაროებისა და ნაღდი ფულის გამოყენების მიმართულებების ცოდნა შესაძლოა სასარგებლო იყოს მომავალში ნაღდი ფულის მოძრაობის შეფასებისათვის. ივარაუდება, რომ შენაგანების და ხარჯების ძირითადი სახეების შეფარდებითი მოცულობები მათ ურთიერთდამოკიდებულებაში ფინანსური ანგარიშგების სხვა პოზიციებთან უფრო ინფორმაციულია, ვიდრე მათი არითმეტიკული ჯამი – წმინდა შემოსავალი – საწარმოს მუშაობის შედეგების შეფასებისას. ივარაუდება აგრეთვე, რომ ოპერაციული შენაგანების და ნაღდი ფულის გადახდების ძირითადი სახეები მეტ ინფორმაციას შეიცავს, ვიდრე მათი არითმეტიკული ჯამი.

არაპირდაპირი მეთოდის ძირითადი უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ ის ყურადღებას ამახვილებს განსხვავებაზე წმინდა შემოსავალსა და ნაღდი ფულის წმინდა მოძრაობაზე ოპერაციების შედეგად.

დასახელებულ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ საბჭო აღიარებს ორივე მიდგომის ღირსებებს და თვლის, რომ მათგან არც ერთს არა აქვს იმდენი უპირატესობა, რომ გამართლებული იყოს მეორის აკრძალვა.

გამოკითხულთა უმრავლესობამ მოითხოვა საბჭოსაგან ელიარებიანა პირდაპირი მეთოდის გამოყენება. ძირითადად ისინი იყენებენ საკრედიტო დაწესებულებები, რომლებიც, როგორც წესი, ამგვიცებდნენ, რომ საოპერაციო შემოსავლებისა და ნაღდი ფულის გაყემის თანხა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საწარმოთა მიერ გარედან სესხებზე მოთხოვნილებისა და მათ მიერ ვალების დაბრუნების შესაძლებლობების შეფასების დროს. მათ მიუთითეს, რომ კრედიტორები განსაკუთრებით მგრძობიარენი არიან ოპერაციებიდან ნაღდი ფულის წმინდა შემოსავლების მერყეობისადმი, ვიდრე წმინდა შემოსავლის მერყეობისადმი, ხოლო ინფორმაცია შემოსავლების და ნაღდი ფულის გაყემის სიდიდეების შესახებ მეტად მნიშვნელოვანია ამ მერყეობის შესაფასებლად. მათ აგრეთვე აღნიშნეს, რომ პირდაპირი მეთოდი უფრო პასუხობს ნაღდი ფულის მოძრაობის შესახებ ანგარიშგების მიზანს – უზრუნველყოს ინფორმაცია ნაღდი ფულის მიღებისა და გაყემის შესახებ – არაპირდაპირ მეთოდთან შედარებით, რომელიც არ უზრუნველყოფს ასეთი სახის მონაცემების მიღებას.

საბჭო თვლის, რომ როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი მეთოდი უზრუნველყოფს პოტენციურად მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მიღებას.

მაგრამ უფრო ამომწურავი და აშკარაა, უფრო პროდუქციულია პირდაპირი მეთოდის გამოყენებაში.

მოგალად, საკითხი ასე გადაწყდა, რომ საუკეთესო ვარიანტია ვისარგებლოთ ორივე მეთოდის უპირატესობით. ამიგომ საწარმოებს ინსტრუქციაში რეკომენდაცია ეძლევათ გამოიყენონ სწორედ ასეთი მიდგომა, თუმცა ფინანსური ანგარიშგების შემდგენელთა და გამოყენებულთა უმრავლესობას მცირე გამოცდილება გააჩნია (ან სულ არ აქვს) პირდაპირი მეთოდის გამოყენებაში, მაშინ როცა არაპირდაპირი მეთოდი ერთისთეისა და მეორისთეისავე კარგად ცნობილია.

თუმცა ღისკუსია პირდაპირი და არაპირდაპირი მეთოდების გამოყენების შესახებ გაგრძელდება, SFAS¹ რეკომენდაციას იძლევა კიდევ ერთ შესაძლო გაუმჯობესებაზე ნაღდი ფულის მოძრაობის ანგარიშგების განსჯილ საკითხზე – ძირითადი საქმიანობის ოპერაციებიდან, ინვესტიციური საქმიანობიდან ან საფინანსო საქმიანობიდან შენაგანების ნაკადების მიკუთვნება. მაგალითად, ამორტიზაცია ფიგურირებს როგორც ოპერაციული შენაგანი, რაც მიუთითებს ხელმძღვანელობის მიერ ოპერაციული ციკლის კონტროლზე, ხოლო ძირითადი საშუალებების მრდას უჩვენებენ როგორც ნაღდი ფულის ინვესტიციურ გასვლას. ეს, როგორც ჩანს, SFAS 95-ის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ასპექტია.

ნაღდი ფულის ნაკადების პირველი ჯგუფი მოიცავს მათგან ისეთებს, რომლებიც მიკუთვნება საწარმოთა ყოველდღიურ ოპერაციებს – მაგერიალური მარაგების შექმნას, წარმოებას, პროდუქციის გაყიდვას ან მომსახურების გაწევას და ლეზიტორული დავალიანების ამოღებას. ნაღდი ფულის მოძრაობის განხილვის დროს პირველი ნაბიჯი სწორედ ასეთი ნაკადების ანალიზში მდგომარეობს. ის გულისხმობს ნაღდი ფულის სიდიდეების შედარებას, რომელიც უზრუნველყოფილია მომგებნიანი ოპერაციებით (წმინდა შემოსაგეალი + ამორტიზაცია + სხვა პოზიციები, რომლებიც დაკავშირებული არ არიან ნაღდი ფულის გაყემასთან), ამ საქმიანობის დაფინანსების მოთხოვნილებასთან (მაგალითად, ლეზიტორული დავალიანების ან მარაგების გაზრდასათვის). კრედიტორისთვის ანალიზის ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს შენაგანების ხარისხი, საბრუნავი აქციებისა და მიმდინარე ვალდებულებების მართვა.

შენაგანების ხარისხი. მნიშვნელოვანია შეფასდეს მოგებაზე წარმოდგნილი მონაცემების საიმელოობა, რადგანაც სარგებელი მისგან, როგორც ნაღდი ფულის მოძრაობის მაჩვენებლისგან, დამოკიდებულია იმაზე, თუ ეს მონაცემები როგორ არის მიღებული და როგორია აღრიცხვის მეთოდები.

1 SFAS – დებულება ფინანსური აღრიცხვის კონცეფციის შესახებ.

მაგალითად, თუ მიმდინარე წლის მოგება შეიცავს შემოსავილის ძირითად საშუალებების გაყიდვიდან (აუნდაც მათი შემდგომი არჩედისთვის) შენაგანების ეს ნაწილი შემდგომ წლებში არ განიქორძება. მაშასადამე, სწორი იქნება ვუჩვენოთ წმინდა მოგება გაგრძელებული ოპერაციებისა და განგებო შენაგანების გარეშე და არა უბრალოდ წმინდა მოგება.

საბრუნავი აქტივების მართვა. თუ ნაღდი ფულის მოძრაობის ანგარიში ადასტურებს საბრუნავი აქტივების მრდას (ნაღდი ფულის ხარჯვას), ანალიტიკოსმა უნდა გაარკვიოს, პროპორციულია თუ არა ასეთი სრდა ამონაგების გადიღებასთან, თუ საქმე ესება მარათვის ნაკლოვანებებს ან ფირმის სტრატეგიის შეცვლას. თუ კომპანიის საბრუნავი აქტივები შემცირდა (ნაღდი ფულის წყარო), უნდა დამუსგდეს, ასახავს თუ არა ეს ამონაგების შემცირებას, თუ ეს ხელმძღვანელობის შეგნებული გაღაწყვეტვლებაა, შეცვალოს მიდგომა ამ ჯგუფის აქტივების მართვისაღმე.

თუ კომპანიამ შეცვალა მართვის სტრატეგია ამ ჯგუფის აქტივებისაღმე, უნდა დაერწმუნდეთ, რომ კომპანიას შეუძლია გაატაროს ახალი სტრატეგია. თუ არა, მაშინ გამონათავისუფლებული სახსრები ღროებიისა და ღროებისაღმე, რომელიც მომავალში კორექტირებული უნდა იყოს.

§ 4. ფულადი სახსრების ნაკალების ინფორმაციის ანალიზის პროცესში გასათვალისწინებელი მომენგები

მრომის წინა ნაწილში უკვე განვსაზღვრეთ ფულადი სახსრების ნაკალების ანგარიშგების შედგენის და აგრეთვე ამ მონაცემების ანალიტიკოსის მიერ გამოყენების პრინციპები. ახლა ყურადღებას უშუალოდ ანალიზზე შევაჩერებთ, ყურადღებას გავამახვილებთ მათ მნიშვნელობაზე ფულადი სახსრების ნაკალების პროგნოზირებისათვის.

ფინანსური ანგარიშგების ნებისმიერი ანალიზის ღროს ყველაზე მნიშვნელოვანია ბოლო წლების მონაცემების განხიღვა, რადგან მაიში ასახულია ყველაზე ახალი სიგუაციები. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სამეურნეო მოვლენებისათვის დამანასიათებელია სწრაფი მონაცვლეობა, სწორედ ამიტომ ყველაზე ბოლო გამოცდიღება გავვიწევს ღიდ ღახმარებას მომავალი შეღეგების პროგნოზში. მაგრამ აქვე ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ ის, რომ მყარო პროგნოზირებისათვის აუცილებელია ანალიტიკოსმა განიხილოს რაც შეიძლება მეტი წლების ინფორმაცია ამას

უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ფირმის ბიზნეს-გეგმის შედგენისათვის და განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე ეხება პროლუქციის გამოშვების პროგრამის მოდერნიზაციას, მუშა კაპიტალის გამრდას და სხვა.

ამგვარად, იმისათვის, რომ ანალიტიკოსმა შეძლოს ხელმძღვანელობის გეგმების რეალური შეფასება და მათი განხორციელების შესაძლებლობანი, მან უნდა გააანალიზოს რამდენიმე წლის მონაცემები. ამ გზით შეიძლება მივიღოთ უფრო სრული წარმოდგენა ხელმძღვანელობის ფინანსური „ტრადიციების“ შესახებ და შევაფასოთ ისინი.

რადგან საწარმოთა პირობები მკვეთრად განსხვავდებიან, განხილული ანალიზის საფუძველზე შეიძლება რამდენიმე სასარგებლო განზოგადებული დასკვნა გავაკეთოთ:

ქირველ რიგში, ანალიტიკოსმა უნდა დაადგინოს თუ რა იყო ფულადი საშუალებების მთავარი წყაროები ბოლო წლებში და ძირითადი მიზნები, რისთვისაც მიმართული იყო ეს ფულადი სახსრები. ამისათვის საჭიროა სახსრების სტრუქტურის დადგენა დინამიკაში და მათი შედარება 5-10 წლის მანძილზე, რადგან ერთი საანგარიშგებო პერიოდი ძალიან მცირეა საფუძვლიანი დასკვნების გაკეთებისათვის.

ფულადი სახსრების წყაროების და მათი გამოყენების მიმართულებების შეფასების დროს ანალიტიკოსმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს შემდეგ საკითხებზე: შეუძლია თუ არა წარმოებას დააფინანსოს ძირითადი ხარჯები საწარმოში დაგროვილი ფულადი საშუალებების ხარჯზე? რა ღონეზეა დამოკიდებული საწარმო გარე წყაროების მხრიდან დაფინანსებაზე? ხშირია თუ არა ამის საჭიროება და როგორი ფორმით ხორციელდება?

ანალიზის შედეგებმა უნდა მოგვცეს პასუხი, თუ რომელი მიზნების მისაღწევად უნდა ჩადოს სახსრები ან სად შეამციროს დაბანდება; რომელი წყაროდან აიღებს დამატებით ფულად სახსრებს და რა ღონეზე შეამცირებს მოთხოვნილებებს საწარმოს მიმართ; გარდა ამისა, ანალიზი საშუალებას მოგვცემს გამოვალინოთ და დავადგინოთ იმ ფულადი სახსრების სტრუქტურა, რომელსაც სამეურნეო საქმიანობის შედეგად ვიღებთ, დავადგინოთ მათი განაწილება და სტაბილურობის ღონე.

როგორც დიაგრამიდან ჩანს, ფულადი საშუალებების წრებრუნვაში ჩართულია როგორც მაგერიალური, ისე შრომითი და ფულადი რესურსები, მათი გადასვლა ერთი მდგომარეობიდან მეორეში. იმ მიზნით, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მივიღოთ მოგება და თანაც მშარდი სახით, საჭიროა ამ ნაკადების და მათი წრებრუნვის თითოეული ლეგალის სისტემატური და სისტემური ანალიზი.

ფულადი სახსრების მოძრაობის დახასიათებისათვის გამოიყენება ფულადი სახსრების ნაკადების საკმარისობის კოეფიციენტი. ამ კოეფიციენ-

გის მეშვეობით აღგენენ იმ ფულადი სახსრების საკმარისობის დონეს, რომელსაც საწარმო ლეზულობს სამეურნეო საქმიანობის შედეგად, რაიოა დაფაროს ხარჯები კაპიტალის ანაზღაურებაზე, სუფთა ინვესტიციებზე და ნალდ დივიდენდებზე. ეკონომიკური ციკლების ზემოქმედების ასაცილებლად კოეფიციენტის გამოთვლისას იღებენ რამდენიმე წლის შედეგს (5...), კოეფიციენტს შემდეგი სახე აქვს:

$$K = \frac{\text{სამეურნეო საქმიანობის 5 წლის შედეგი (საშ. თანხა)}}{\text{თანხა კაპიტალის ანაზღაურებაზე, მარაგების ზრდაზე და ნალდ დივიდენდებზე 5 წლის მანძილზე}}$$

კოეფიციენტის სიდიდე როდესაც „1“-ის ტოლია, გვიჩვენებს, რომ საწარმომ დაფარა თავისი მოთხოვნილებანი დამატებითი წყაროების გარეშე. კოეფიციენტს 1-ზე დაბლა დაწვეის შემთხვევაში იგულისხმება, რომ შიდა წყაროები საკმარისი არ არის დივიდენდების გაცემისა და საწარმოს მრდის დონის შესანარჩუნებლად.

ყოველივე ზემოთ თქმული ადასტურებს თანამედროვე მეცნიერ-ეკონომისტების აზრს იმის შესახებ, რომ საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების მექანიზმის გაგებისათვის არაფერს არა აქვს უფრო დიდი მნიშვნელობა, ვიდრე ნათელ წარმოდგენას ფულის ნაკადების დინებაზე. იმისათვის კი, რომ უშეცლომოდ ემართოთ ფულადი რესურსები წარმოებაში, პირველხარისხოვანი როლი ენიჭება ფულადი ნაკადების ოპერატიული აღრიცხვისა და ანალიზის მაღალ დონეზე დაყენებას.

თავი XX.

ლიკვიდურობისა და ბრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის ანალიზის საკითხები

§ 1. ლიკვიდურობის არსი და მისი ანალიზური მნიშვნელობა

სიტყვა „ლიკვიდური“ ლათინურია და ნიშნავს ოხევეას, მიმდინარეს. ეკონომიკური გერმინოლოგიის მიხედვით: ა) „ლიკვიდური“ ნიშნავს ისეთ აქტივებს, რომელთა განაღდება, ფულად ქცევა ადვილად შეიძლება; ბ) „ლიკვიდურობა“ ნიშნავს ფირმის, კომპანიის ან ბანკის უნარს, ღრუიულად

შეასრულოს თავის ვალდებულებას ვალების განაღდებას თაობაზე; გ) „ლიკვიდური სახსრების“ ქვეშ იგულისხმება ფასიანი ქაღალდები, ვექსი-
ლები და სხვა; დ) „ლიკვიდურობის დონეს“ ახასიათებს აღვილად რეალი-
ზებადი აქტივების ხვედრითი წონა, კრედიტებს ოპერატიული მობილიზა-
ციის შესაძლებლობა, ღრის მიხედვით აქტივებისა და პასივების ბალან-
სირება, მაგერიალურ ფასეულობათა ნაღდ ფულად გადაქცევის სიადვილე.

გერმინები „ლიკვიდურობა“ და „გადახდისუნარიანობა“ თეორიასა და
პრაქტიკაში თითქმის ანალოგიური ცნებებია. „გადახდისუნარიანობა“
არის საწარმოს (ფირმის) უნარი სრულად და ღრულად შეასრულოს ოა-
ვისი ვალდებულებები, რომლებიც გამომდინარეობენ საანგარიშსწორე-
ბო, საკრედიტო ან საგადასახალო ხასიათის ოპერაციებიდან. ამრიგად,
შეიძლება ითქვას, რომ „ლიკვიდურობის“ და „გადახდისუნარიანობის“
მაჩვენებლების ანალიზის მეთოდები იდენტურია.

საწარმოს გადახდისუნარიანობის (ლიკვიდურობის) მაჩვენებლები ფი-
ნანსური ანგარიშგების ანალიზის ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია, რამ-
დენადაც იგი სინთეზურად გეიხასიათებს ობიექტის ფინანსური მდგომარ-
ეობის ხარისხს. საწარმოს გადახდისუნარიანობის ანალიზი საინტერე-
სოა როგორც საწარმოსათვის, ისე გარეშე კლიენტებისათვის: ინვესტო-
რებისათვის, კრედიტორებისათვის, მომხმარებლებისათვის, მთავრობე-
ბისა და მათი უწყებებისათვის. შესაბამისად, გადახდისუნარიანობის ანა-
ლიზი საწარმოსათვის ხორციელდება როგორც ფინანსური ანგარიშგე-
ბის მონაცემების, ისე სამმართველო ინფორმაციის საფუძველზე. რაც შე-
ეხება გარე ანალიზს, იგი ხორციელდება მხოლოდ საჯარო ინფორმაციის
საფუძველზე. რაღაც შრომის ამ ნაწილში ვიხილავთ ფინანსური ანგა-
რიშგების ინფორმაციის ანალიზს, ძირითადად ვეყრდნობით საწარმოს ფი-
ნანსური ანგარიშგების ინფორმაციას.

საწარმოს (ფირმის) ან ბანკის უნარს, გადააქციოს აქტივები ნაღდ ფუ-
ლად ან მიიღოს ნაღდი ფულადი სახსრები ბიზნესის პროცესში, პირველ-
ხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ლიკ-
ვიდურობის ანალიზი მეტად აქტუალური და მის მეთოდოლოგიურ სრულ-
ყოფას დიდი ყურადღება ექცევა.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში წინა პლანზეა წამოწეული საან-
გარიშსწორებო დისციპლინა, რამდენადაც ცნობილია, რომ მისი დარ-
ღვევა ამა თუ იმ სფეროში ექვემდებარება ფინანსურ სანქციებს, საუ-
რავეს, ჯარიმებს, რაც ხშირად გადახდისუნარიანობის ხდის ფირმას,
ბანკს და სხვა.

მოგადად, ლიკვიდურობის დაღვენისათვის აუცილებელია ანგარიშსწო-

რების და დაფარვის რიგითობის დაცვის წესების გათვალისწინებით, საწარმოს განკარგულებაში არსებული სწრაფი ლიკვიდები დაუპირისპიროთ მოკლევადიან ვალდებულებებს. მათი გოლობა გვიჩვენებს, რომ მოცემულ მომენტში ფირმა გაღამხლელუნარიანია, ლიკვიდრობის კოეფიციენტი უდრის „1“-ს. როდესაც ფირმის „ლიკვიდები“ მეტია ვალდებულებებზე, ე. ი. კოეფიციენტი 1-ს აღემატება, ამ შემთხვევაში ფირმის მდგომარეობა უკეთესია და პირიქით, თუ ეს კოეფიციენტი 1-ზე ნაკლებია. ლიკვიდრობის ანალიზისათვის ინფორმაცია მოცემულია ბალანსში; ბალანსის აქტივში მიმდინარე აქტივები ლიკვიდრობის ხარისხის მიხედვით პირობითად იყოფა სამ ჯგუფად: 1. ლიკვიდური საშუალებების ყველაზე მეტად მობილური ნაწილი – ფულადი სახსრები, მოკლევადიანი ფინანსური დაბანსებანი სხვა საწარმოებში, ფასიან ქაღალდებში, ობლიგაციებში და სხვა. 2. მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება მზა პროდუქცია, მიწოდებიდან და მომსახურებიდან წარმოშობილი მოთხოვნები, მიღებული თამასუქები და სხვა დებიტორული დავალიანებანი. 3. მესამე ჯგუფს მიეკუთვნება საწარმოო მარაგები და დაუმთავრებელი წარმოება.

მიმდინარე აქტივების კლასიფიკაციის შესაბამისადაა დაყოფილი საწარმოს საგადასახელო ვალდებულებებიც, რომლებიც ასახულია ბალანსის პასივში: 1. ვალდებულებანი, რომლის დაფარვის ვადა დაღდა; 2. ვალდებულებანი, რომელთა დაფარვის ვადა უახლოეს დროში უნდა მოხდეს და 3. შედარებით გრძელვადიანი ვალდებულებანი. /

ანალიზის პროცესში უნდა განისაზღვროს მიმდინარე და პერსპექტიული გადახდისუნარიანობა, მემოთ მოცემული კლასიფიკაციის მიხედვით.

განვითარებულ ქვეყნებში ლიკვიდობის საშუალოწლიური მაჩვენებლები დარგების მიხედვით ქვეყნდება სპეციალურ გამოცემებში, ხოლო ცალკეული ფირმების ლიკვიდობის მაჩვენებლები ფირმის წლიური ანგარიშის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. წლიურ ანგარიშში მოცემულია მისი როგორც მნიშვნელობა, ასევე შედარება დარგში ანალოგიურ მაჩვენებლებთან.

მიმდინარე ლიკვიდობის კოეფიციენტს მოგჯერ საერთო ლიკვიდობის კოეფიციენტს ან დაფარვის კოეფიციენტსაც უწოდებენ.

სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტი გამოითვლება ლიკვიდური საშუალებების (აქტივების) შეფარებით მოკლევადიან დავალიანებასთან და გვიჩვენებს, შეუძლია თუ არა ფირმას მოცემულ მომენტში სასწრაფოდ დაფაროს თავისი მოკლევადიანი ვალდებულებები.

ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობის გამორჩეული მუხისას გამოიყენება ლიკვიდური საშუალებების დარგებულების გამოთვლის რამდენიმე მეთოდი.

ფულადი საშუალებები + ადვილად რეალიზებული ფასიანი
ქაღალდები + წმინდა დებიტორული დავალიანება

I.

მოკლევადიანი ვალდებულებები

ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს საბრუნავი კაპიტალის ყველაზე ლიკვიდური ნაწილის, ფულადი საშუალებების, ადვილად რეალიზებადი ფასიანი ქაღალდების და წმინდა დებიტორული დავალიანების შეფარდებას მოკლევადიან ვალდებულებებთან. ეს იმას ნიშნავს, რომ მრიცხველში არ გაითვალისწინება სასაქონლო-მაგერიალური მარაგები, როგორც საბრუნავი ფონდების ყველაზე ნაკლებლი კვიდური ნაწილი.

გამოანგარიშების მეორე წესი პირველის ანალოგიურია იმ განსხვავებით, რომ აქ საბრუნავი ფონდების ყველაზე ლიკვიდური ნაწილის ღირებულების განსაზღვრა ხდება საბრუნავი საშუალებების ღირებულებიდან სასაქონლო-მაგერიალური მარაგების ღირებულების გამოკლებით.

მიმდინარე აქტივები (საბრუნავი ფონდები) — სასაქონლო-
მატერიალური მარაგები

II.

მოკლევადიანი ვალდებულებები

კოეფიციენტის გამოთვლის მესამე მეთოდი მაღალლიკვიდურ აქტივებს არ მიაკუთვნებს დებიტორულ დავალიანებასა და სასაქონლო-მაგერიალურ მარაგებს. ამ მეთოდით სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტის გამოანგარიშება ხდება ფორმულით:

ფულადი საშუალებები + ადვილად რეალიზებადი ფასიანი
ქაღალდები

III.

მოკლევადიანი ვალდებულებები

სასწრაფო ლიკვიდობის კოეფიციენტის მნიშვნელობა, მიუხედავად გამოთვლის მეთოდისა, უნდა მერყეობდეს 1-დან 2-მდე.

ფულადი საშუალებების შემოსავლის მაჩვენებელი ახასიათებს მიმდინარე ოპერაციებიდან ფულადი საშუალებების შემოსავლას სალაროში და საბანკო ანგარიშზე, მის თავისდროულობას და დებიტორული დავალიანების დაფარვის მოცულობას. შეისწავლება ფირმის განკარგულებაში არსებული ფულადი საშუალებების მოცულობის ცვლილება და ასევე მისი სტრუქტურა.

§ 2. მუშა კაპიტალის ცნება

მუშა კაპიტალი ლიკვიდურობის მაჩვენებლებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია. მუშა (თავისუფალი) კაპიტალის ოდენობა გაიანგარიშება სხვაობით მიმდინარე აქტივებსა და მიმდინარე ვალდებულებებს შორის. მიმდინარე აქტივების ზედმეტობას ზოგჯერ სუფთა მუშა კაპიტალსაც უწოდებენ, ეინაიდან ბიზნესმენების ნაწილი „მიმდინარე აქტივებს“ განიხილავენ მუშა კაპიტალის ხარისხში, რაც, რა თქმა უნდა, არასწორია. იმ შემთხვევაში კი, როცა „მიმდინარე ვალდებულებანი“ აჭარბებენ მიმდინარე აქტივებს, ამბობენ, რომ ადგილი აქვს მუშა კაპიტალის დეფიციტს, რაც ცუდ ფინანსურ მდგომარეობაში აყენებს ფირმას.

რამდენადაც კრედიტორები, ინვესტორები და სხვა დაინტერესებული პირები „მუშა კაპიტალის“ სიდიდეს, როგორც ლიკვიდურობის და გადახდელუნარიანობის მაჩვენებელს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ, ზოგიერთი ფირმა, ვისაც უნდა საიმედოდ მოაჩვენოს თავი მიმდინარე მდგომარეობით, აფართოებს მიმდინარე აქტივებში შესატან ელემენტებს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ანალიტიკოსმა საფუძვლიანად უნდა შეამოწმოს ეს ჩამონათვალი და დაამუსგოს მისი სიდიდე.

მიმდინარე აქტივები, მიმდინარე აქტივების ქვეშ იგულისხმება ფულადი სახსრები, ფულის ექვივალენტები (დროებითი ფინანსური დაბანდება), დებიტორული დაეალიანება, ეექსილები, მარაგები და სხვა აქტივები, რომლებიც წლის განმავლობაში ნაფარაუდებია ნაღდ ფულად გადასაქცევად.

საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, ზოგადად ჩამოყალიბებულია მიმდინარე აქტივების სიდიდის განსაზღვრის პირობები საწარმოო-კომერციული ციკლის მიხედვით, რომელიც ძირითადად ემთხვევა კალენდარულ წელს; გათვალისწინებულია სპეციფიკური დარგების კომერციული ციკლი, სადაც მარაგების შენახვა რამდენიმე წლის განმავლობაში წარმოებს გექნოლოგიური პროცესის დაცვით (მეღვინეობა, კონიაკის წარმოება, ხე-ტყის წარმოება...). ასეთ დარგებში მიმდინარე აქტივების დადგენა თავისებურ მიდგომას მოითხოვს, რაც ანალიტიკოსმა უნდა გაითვალისწინოს.

ფულადი სახსრები მიმდინარე აქტივების ძირითადი შემადგენელი ნაწილია, რამდენადაც მიმდინარე ვალდებულებანი ძირითადად ფულადი ფორმით იფარება, ნაღდი ან უნაღდო ანგარიშსწორების გზით. მაგრამ ფულადი სახსრების ის ნაწილი, რომელიც დარემერვირებულია სპეციფიზებისათვის, როგორცაა საწარმოო ბაზების განვითარება, სოციალური

განვითარება და სხვა საკომპენსაციო თანხები, არ უნდა განიხილებოდეს მიმდინარე აქტივების ხარისხში და არ შეიძლება ჩაითვალოს „თავისუფალ“ ფულად სახსრებად.

ფულადი სახსრების ექვივალენტები წარმოადგენენ ღრობითი თავისუფალი ფულადი სახსრების დაბანდებს მოგების მიღების მიზნით. მსგავსი დაბანდებანი უნდა იყოს მოკლევადიანი და საიმედო. ეს იქნება გარანტია იმისა, რომ აუცილებლად გადაიქცევა ფულად სახსრებად. ანალიტიკოსი კრიტიკულად უნდა აფასებდეს მსგავს ინვესტიციებს.

ღებიგორული ღვალიანება – თანხა, რომელიც ეკუთვნის კრედიტორს მისი მოვალისაგან (ღებიგორისაგან). პრაქტიკაში ღებიგორული ღვალიანება ეს არის ფიზიკურ ან იურიდიულ პირებთან სამეურნეო ოპერაციების შედეგად წარმოშობილი დაუფარავი ვალი. ღებიგორული ღვალიანება, როგორც წესი, იფარება საანგარიშგებო წლის განმავლობაში, მაგრამ წარმოიქმნება უიმედო ღებიგორული ღვალიანებაც. ამრიგად, ღებიგორულ ღვალიანებას რომ გამოვაკლებთ უიმედო ვალებს, მივიღებთ მიმდინარე აქტივებში ჩასართავ სიდიდეს.

ანალიტიკოსმა ღებალურად უნდა შეამოწმოს ღებიგორული ღვალიანების მარენებელი, განსაკუთრებით როცა რეალიზაცია ხორციელდება კონსიგნაციის პირობებით ან საქონლის უკან ღბრუნების უფლების გათვალისწინებით.

მარაგები მიეკუთვნება მიმდინარე აქტივებს, გარდა იმ მარაგებისა, რომლებიც აჭარბებენ მიმდინარე მოთხოვნილებებს. ასეთი მარაგების სიჭარბე (ნორმიდან გადახრა) უნდა აისახოს ცალკე და გამოიყოს იმ მარაგისაგან, რომელიც მიეკუთვნება აქტივებს. პრაქტიკაში ასეთი შემთხვევები ხშირია. ანალიტიკოსმა ყურადღებით უნდა შეისწავლოს ეს შემთხვევები და დაადგინოს მიზეზები. ანალიტიკოსმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს მარაგების შეფასების პრინციპს. მაგალითად, მარაგების შეფასებამ ЛИФО-ს მეთოდით შეიძლება გამოიწვიოს მუშა კაპიტალის მნიშვნელოვანი შემცირება.

§ 3. მიმდინარე პასივები – მოკლევადიანი კრედიტორული ღვალიანებანი

მიმდინარე პასივები ის ვალდებულებებია, რომლებიც იფარება ძირითადად არსებული მიმდინარე აქტივების ხარჯზე, ან სხვა შექმნილი მიმდინარე პასივების ანგარიშიდან. პრაქტიკაში მიმდინარე პასივებს მიეკუთვნება:

1. კრედიტორული დავალიანება;
2. ვექსილები გასანაღლებლად;
3. მოკლევადიანი საბანკო ან სხვა სესხები;
4. გადასახადები და სხვა ღარიცხვები;
5. გრძელვადიანი დავალიანების წილი, რომელიც ექვემდებარება მ.წ. გადახდას.

მიმდინარე პასივების ეს მუხლები არ საჭიროებს შემდგომ დაზუსტებას. მაგრამ, როგორც მიმდინარე აქტივების შემთხვევაში, ანალიტიკოსმა არ შეიძლება იგულისხმოს, რომ მიმდინარე პასივები ყოველივეს სწორად იქნება კლასიფიცირებული. განვითარებული ქვეყნების თანამედროვე პრაქტიკით, მიმდინარე ვალდებულებანი, რომლებიც გათვალისწინებულია რეფინანსირებისათვის, არ მიაკუთვნებენ მიმდინარე პასივებს.

დაფარვის კოეფიციენტი. მიმდინარე აქტივებისა და მიმდინარე პასივების შედარება ხდება აბსოლუტურ მაჩვენებლებში და გვიჩვენებს მათ ბალანსურ დამოკიდებულებას:

(ლარებში)

მაჩვენებლები	კომპანია „ა“	კომპანია „ბ“	გადახრა
1. მიმდინარე აქტივები	400.000	350.000	-50.000
2. მიმდინარე პასივები	150.000	200.000	+50.000
3. მუშა კაპიტალი (სტ. 1-სტ. 2) (საბრუნავი კაპიტ.)	250.000	150.000	-100.000

მუშა (საბრუნავი) კაპიტალის აბსოლუტური სიდიდის განსაზღვრას მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ ისეთ მონაცემებთან შედარების დროს, როგორცაა რეალიზაციის მოცულობა, აქტივების ჯამი. ეს სიდიდე უკეთეს შემთხვევაში შეიძლება დასაზღვრებოდეს „მუშა კაპიტალის“ საკმარისობის შეფასებისას და სხვა კომპანიების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან შედარებისათვის. ცხრილის მონაცემების ზედაპირული შედარებით შეიძლება ითქვას, რომ „ა“ კომპანიას „ბ“ კომპანიასთან შედარებით უკეთესი მდგომარეობა აქვს.

ლიკვიდურობის დახასიათების კარგ ინფორმაციას იძლევა „დაფარვის კოეფიციენტი“, რომელიც გაიანგარიშება „მიმდინარე აქტივების“ შეფარდებით „მიმდინარე პასივებთან“:

ცხრილის მონაცემების მიხედვით:

$$\text{„ა“ კომპ. დკ} = \frac{400.000}{150.000} = 2,6;$$

$$„ბ“ კომპ. ღკ = \frac{350.000}{200.000} = 1,7; \quad 2,6 - 1,7 = 0,9$$

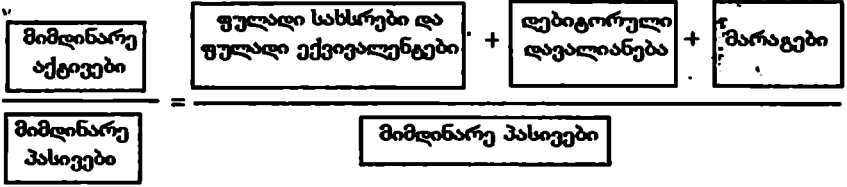
როგორც გაანგარიშებიდან ჩანს, „ა“ კომპანიის დაფარვის კოეფიციენტი 0,9-ით აღემატება მეორეს.

დაფარვის კოეფიციენტის ანალიზური მნიშვნელობა ნათელია:

1. ის განსაზღვრავს იმ ხარისხს, რომლითაც მიმდინარე აქტივები ფარავენ მიმდინარე პასივებს. რამდენადაც მეტია მიმდინარე აქტივების ოდენობა მიმდინარე პასივებთან შედარებით, იმდენად მეტია თვითდარწმუნება იმაში, რომ პასივები დროულად იქნება დაფარული ამ აქტივების ხარჯზე.

2. მიმდინარე აქტივების ზედმეტობა პასივებზე უზრუნველყოფს სარემეწრო მარაგს მარალის კომპენსაციის დროს, რომელიც შეიძლება განიცადოს ფირმამ. აქედან გამომდინარე, ღკ განსაზღვრავს უსაფრთხოების ზღვარს მოსალოდნელი „ჩავარდნების“ პირობებში. მაგრამ მაუხედავად ღკ დიდი მნიშვნელობისა, არ შეიძლება ყურადღება არ გაეამახვილოთ მის თეორიულ და პრაქტიკულ ნაკლოვანებებსა და შეზღუდვებზე. გავეცნოთ ზოგიერთ მაღგანს.

დაფარვის კოეფიციენტის კლავისას, პირველ რიგში, შესწავლილი უნდა იქნეს ამ კოეფიციენტის გაანგარიშებაში შუამავალი ელემენტები (სქემა № 1)

ამრიგად, როგორც სქემიდან ჩანს, ღკ-ზე გავლენას ახდენს მიმდინარე აქტივების სამი მთავარი ელემენტი და მიმდინარე პასივები. ანალიზის პროცესში საშუალება მოგვეცემა გამოვივალეთ თითოეული ელემენტის ცვალებადობის. გავლენის სიდიდე დაფარვის კოეფიციენტზე. გაანგარიშებისათვის უნდა გამოვიყენოთ ელიმინირების პრინციპი. დაფარვის კოეფიციენტის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს სტატიკურ მდგომარეობაში შევაფასოთ მოცემული ფირმის ლიკვიდურობა და თანაც დავაკონკრეტოთ დაფარვის კოეფიციენტზე მოქმედი თითოეული ფაქტორის გავლენის სიდიდე. ეს ინფორმაცია ფრიად მნიშვნელოვანია, მაგრამ ფირმის ლიკვიდურობის პროგნოზირებისათვის აუცილებელია ფულადი ნაკადების შესწავლა, რისთვისაც საჭიროა ისეთი ელემენტების გამოკვლევა, რომლებიც ამ სქემაში შეყვანილი არ არიან: რეალიზაციის მოცულობა, დანახარჯები, მოგება, ფასები, გადასახადები. ეს საკითხები ცალკე განიხილება.

4. დაფარვის კოეფიციენტის დამატებითი მაჩვენებლები

იმისათვის, რომ ანალიტიკოსმა საქმიანი დასკვნები გააკეთოს დაფარვის კოეფიციენტის შესწავლისას, მან ყურადღებით უნდა შეისწავლოს მაჩვენებლების მთელი რიგი, რომლებიც იძლევიან იმის საშუალებას, რომ დაეადგინოთ რა სიჩქარით შეიძლება გადავიდეს მიმდინარე აქტივები ფულად ფორმაში. რაც უფრო მეტია მიმდინარე აქტივების ჯამში ფულადი სახსრები და ფულადი აქტივები, მით უფრო მაღალია ფირმის ლიკვიდურობის კოეფიციენტი. ამ მდგომარეობის დახასიათებისათვის ანგარიშობენ ფულადი და მიმდინარე აქტივების თანაფარდობის კოეფიციენტსაც (თკ):

რაც უფრო მაღალია კოეფიციენტი, მით მეტი შანსი აქვს ფირმას ფულადი სახსრებით დაფაროს ვალდებულებანი.

გარდა ამისა, არსებობს ორი ძირითადი ელემენტი, რომლებიც უნდა შესწავლილი (გაზომილი) იქნან მანამდე, სანამ დაფარვის კოეფიციენტი გამოყენებული იქნება მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მისაღებად:

$$თკ = \frac{\text{ფულადი სახსრები} + \text{ფულადი აქტივები}}{\text{მდინარე აქტივები}}$$

1. მიმდინარე აქტივების ხარისხი და მიმდინარე პასივების ხასიათი, რომლებმაც ამ კოეფიციენტის გაანგარიშებაში მიიღეს მონაწილეობა;

2. ამ აქტივებისა და პასივების ბრუნვის დრო, ე. ი. დროის საშუალო მონაკვეთი, რომელიც საჭიროა იმისათვის, რომ დებიტორული დავალიანება და მარაგები გადაიქცეს ფულად.

რამდენადაც დებიტორული დავალიანების სიდიდე მიმდინარე აქტივების შემადგენლობაში მაღალი ხედრითი წილითაა წარმოდგენილი, პირველ რიგში, აუცილებელია მისი ბრუნვალობის შესწავლა.

§ 4. დებიტორული დავალიანების ბრუნვალობის კოეფიციენტი

დებიტორული დავალიანების ბრუნვალობის კოეფიციენტი გამოითვლება შეფარდებით, რომლის მრიცხველშია კრედიტით გაყიდული საქონლის მოცულობა, მნიშვნელში კი – საშუალო დებიტორული დავალიანება.

საშუალო დებიტორული დავალიანების გაანგარიშებისათვის ვიყენებთ ყველაზე მარტივ ხერხს: დებიტორული დავალიანების ნაშთებს პერიოდ-

დის დასაწყისისათვის და დასასრულისათვის ეაჯამებთ და მიღებულ სი-
დიდეს ვყოფთ ორზე. ამასთან გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ
რაც უფრო მოკლეა საანალიზო პერიოდი, მით უფრო ზუსტია ეს მაჩვენე-
ბელი (დეკადის, თვის, კვარტლის), და თანაც მაშინ, როცა რეალიზაციის
მაჩვენებლები მკვეთრად ცვალებადია.

სამუშალო დებიტორული დავალიანების ბრუნვალობის კოეფიციენტი
გვიჩვენებს, თუ სამუშალოდ რამდენჯერ ბრუნავს წლის განმავლობაში დე-
ბიტორული დავალიანება, ე. ი. რამდენჯერ წარმოიქმნება და იფარება.

მაგალითად, თუ ფირმის კრედიტით გაყიდული საქონლის მოცულობა
შეადგენს 240.000 ლარს, დებიტორული დავალიანების ნაშთი წლის და-
საწყისში 90.000 ლარს, წლის ბოლოსათვის 30.000 ლარს, ფორმულის
მისხდევით დებიტორული დავალიანების ბრუნვალობის სამუშალო მაჩვე-
ნებელი ასე გამოითვლება:

$$K = 240.000 : \frac{90.000 + 30.000}{2} = 4$$

ამ გაანგარიშებამ გვიჩვენა, რომ დებიტორული დავალიანების ბრუნ-
ვალობის სამუშალო მაჩვენებელი შეადგენს 4-ს. ე. ი. 4-ჯერ ხდება დავა-
ლიანების შემობრუნება. იმისათვის კი, რომ გავიგოთ რამდენი დღე სჭირ-
დება ერთ შემობრუნებას, საჭიროა გამოეთქვალოთ „ინკასაციის კოე-
ფიციენტი“. იგი გაიანგარიშება შეფარდებით:

$$K \text{ ინ.} = \frac{\text{საანგარიშგებო პერიოდი (360 დღე)}}{\text{ბრუნვალობის კოეფიციენტი (4)}} = 90 \text{ დღე}$$

ამრიგად, როგორც ჩანს, ფირმაში დებიტორული დავალიანების ინკა-
საციის პერიოდი 90 დღეა.

იმისათვის, რომ შევაფასოთ მოცემული ფირმის ლიკვიდურობის ხა-
რისხი, საჭიროა ჩვენს მიერ გაანგარიშებული ლიკვიდურობის მაჩვენებ-
ლები შევუდაროთ ამავე ფირმის ანალოგიურ მაჩვენებლებს გასული პე-
რიოდის, პროგნოზულს და დარგობრივს.

როდესაც ვადარებთ ინკასაციის პერიოდს საწარმოს მიერ გათვალის-
წინებულ რეალიზაციის პირობებს, ამით ვაფასებთ მყიდველის გადახდის
დროულობას. მაგალითად, თუ რეალიზაციის პირობების თანახმად გა-
დახდის ვადა 30 დღეა, ხოლო ინკასაციის სამუშალო პერიოდი 65 დღე, ეს
შეიძლება გამოწვეული იყოს შემდეგი მიზეზებით:

1. დავალიანების არაეფექტური ამოღება;

2. სიძნელეები გადახდასთან დაკავშირებით, მიუხედავად ინკასირების პირობებისა;

3. მყიდველის ფინანსური სიძნელეები.

პირველი მიზეზის აღმოსაფხვრელად საწარმომ უნდა გააგაროს სიტუაციის გამოსაჯანსაღებელი ღონისძიებები. ღანჯრენი ორი მიზეზი ძლიერ მოქმედებს ლებიტორული დავალიანების საიმედოობაზე და ინკასაციამზე, ამიტომ საჭიროა მათი ლეგალური გაანალიზება. უნდა ჩატარდეს ლებიტორული დავალიანების ანალიზი ვალებისა და სტრუქტურის მიხედვით. ინკასაციის პერიოდის ანალიზის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხერხია ლებიტორული დავალიანების შესწავლა პერიოდების მიხედვით. ლებიტორული დავალიანების ანალიზი ვალების მიხედვით (0-30 დღე, 31-60 დღე, 61-90 დღე, 90 დღეზე მეტით) საშუალებას მოგვცემს გავაკეთოთ რეალური დასკვნები ლებიტორული დავალიანების ლიკვიდურობის შესახებ და ჩამოვყალიბოთ საქონლის რეალიზაციის (კრედიტი) უკეთესი პირობები: ბაზარში ახალი პროდუქციის ჩართვით; როდესაც რეალიზაცია ხდება დამატებითი ძალების გამოყენებით; თუ კონკურენცია ამ დარგში განსაკუთრებული სიტუაციით მიმდინარეობს, ინკასირების პერიოდის შეცვლა ყოველთვის უნდა გავითვალისწინოთ ლებიტორული დავალიანების ლიკვიდურობის შეფასებისას.

§ 5. მარაგების ბრუნვალობის მაჩვენებლები

მიმდინარე აქტივების სტრუქტურიდან ჩანს, რომ „მარაგები“ წარმოადგენენ მის ძირითად ნაწილს. მარაგების ცნების ქვეშ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გაერთიანებულია სხვადასხვა სახის ლიკვიდური აქტივები, რომლებიც ერთმანეთისაგან თავიანთი ეკონომიკური შინაარსით განსხვავდებიან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მარაგების ანალიზის დროს დეტალურად უნდა შევისწავლოთ მარაგების ბრუნვალობა და მისი გავლენა საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობაზე, ლიკვიდურობაზე.

მარაგების ბრუნვის კოეფიციენტი ზოგადად განსაზღვრავს საშუალო სიჩქარეს, რა დროშიც მარაგები გადაიქცევიან საქონლად, ფულად...

იმისათვის, რომ გავიანგარიშოთ მარაგების ბრუნვალობის საშუალო მაჩვენებელი, საჭიროა რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულება გავყოთ მარაგების საშუალო სიდიდებზე. უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ გაანგარიშების დროს მაჩვენებლები დაყვანილი იქნას შესაღარიბებულად. ანალიტიკოსმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს მარაგის სტრუქტურაზე და მათი შეფასების მეთოდებზე.

მარაგები შენახვის რისკის გამო ითვლება მიმდინარე აქტივების ყველაზე მცირე ლიკვიდურ კომპონენტად, თუმცა ეს არ არის ყოველთვის სამართლიანი. დაფარვის კოეფიციენტის შეფასებაში უნდა გაითვალისწინოთ მარაგის სიდიდე, შეეფასოთ მისი ხარისხი და აქტივების ლიკვიდურობა.

მარაგის ბრუნვის კოეფიციენტი (K). ანალიზის პროცესში „ბრუნვის მაჩვენებელი“ არის საუკეთესო ინსტრუმენტი მიზნის მისაღწევად, რადგან იგი განსაზღვრავს მარაგების გადაადგილების პროცესს საწარმოში და მის ფარგლებს გარეთ:

$$K = \frac{\text{რეალიზებული საქონლის თვითღირებულება}}{\text{მარაგის საშუალო სიდიდე}}$$

ლოგიკურად უნდა შევაფასოთ რეალიზებული საქონლის თვითღირებულება, რადგან მარაგის შემთხვევაში იგი დაყრდნობილია ხარჯებზე. მეორე შემთხვევაში რეალიზაციის მოცულობაში ჩართულია მოგება. რა თქმა უნდა, თეორიულად ეს იმოქმედებს კოეფიციენტზე, სამაგიეროდ იგი გამოდგება მოგების ცელილებების გენდენციის დადგენისათვის.

მარაგების საშუალო სიდიდე გამოითვლება საშუალო არითმეტიკულით: /მარაგი პერიოდის დაწყებისათვის + მარაგი პერიოდის ბოლოსათვის/ : 2; მაგრამ საშუალო მარაგების ზუსტი გაგებისათვის უნდა გამოვიყენოთ მონაცემები ყოველთვიური და კვარტალური მარაგების შესახებ.

მარაგების ბრუნვის კოეფიციენტის გამოთვლისას ანალიტიკოსმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს მარაგების სტრუქტურაზე და შეფასების მეთოდებზე, რათა რეალური დასკვნების გაკეთება შეძლოს.

მარაგის ბრუნვის კოეფიციენტი ღლეებში. ეს კოეფიციენტი სასარგებლოა ყიდვის პოლიტიკის შეფასებისათვის. იგი გაიანგარიშება შეფარდებით: 360 დღე / მარაგის საშუალო ბრუნვაზე; იგი გვიჩვენებს ღლეების რაოდენობას, რომელიც სჭირდება საშუალო მოცულობის მარაგის გაყიდვას წელიწადში.

განვიხილოთ მაგალითები (ლარ.)

რეალიზაციის მოცულობა	900.000
რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულება	60.000
მარაგი პერიოდის დასაწყისისათვის	100.000
მარაგი პერიოდის ბოლოსათვის	200.000

$$\text{მარაგების ბრუნვა ღლეებში} = \frac{600.000}{(100.000+200.000) : 2} = 90$$

მარაგების ბრუნვა დღეებში: $360 / 4 = 90$ დღეს.

გარდა ამ მაჩვენებლებისა, ანალიტიკოსისათვის მნიშვნელოვანია აგრეთვე დადგენა იმისა, თუ: ა) რას უდრის დღიური საშუალო რეალიზაციის თვითღირებულება და ბ) რამდენი დღისაა პერიოდის ბოლოსათვის არსებული მარაგები.

$$\text{ა) ერთი დღის საშუალო რეალიზაციის თვითღირებულება} = \frac{\text{რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულება}}{360} = \frac{600.000}{360} = 1667$$

$$\text{ბ) } \frac{\text{(მარაგი პერიოდის ბოლოს) 200.000}}{\text{(დღიური რეალიზაციის თვითღირებულება) 1667}} = 120 \text{ დღე}$$

მარაგების ბრუნვალობის კოეფიციენტების ინტერპრეტაცია. დაფარვის კოეფიციენტის გამოთვლისას მიმდინარე აქტივები შეისწავლება როგორც ფულადი სახსრების წყარო, რომლებიც საჭიროების შემთხვევაში გამოიყენება მიმდინარე ვალდებულებების დასაფარავად. მარაგების ხარისხი კი იძლევა იმის გარანტიას, რომ საწარმოში მათი გამოყენების პროცესში არა თუ არ განიცადოს მარალი, არამედ მიიღოს მოგება. იმ შემთხვევაში, როცა ბრუნვის დონე დაბალია წინა პერიოდთან ან დარგის საშუალო მაჩვენებლებთან შედარებით, ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მარაგებში ჩართულია ისეთი ელემენტები, რომლებმაც მოთხოვნა არ არის ან არ იყიდება სხვადასხვა მიზეზის გამო. ანალიტიკოსის ვალია ამ მიზეზების შესწავლა და მათი ლიკვიდაციის ღონისძიებუბას შემუშავება.

მარაგების ბრუნვის უფრო დეტალური შეფასებისათვის საჭიროა გამოვთვალოთ კერძო მაჩვენებლები შემდეგი სახეების მიხედვით: ა) ნედლეული, ბ) დაუმთავრებელი წარმოება, გ) მზა პროდუქცია. მარაგების ხარისხის ზუსტ შეფასებაზე მიგვიყვანს საწარმოს ფილიალებისა და სამქროების მიხედვით ბრუნვალობის მაჩვენებლების გამოთვლა.

მარაგების ბრუნვალობის პერიოდი. ამ გათვლის თანახმად, დებიტორულ დავალიანების ინკასირების პერიოდს უმატებენ მარაგის გასაყიდად საჭირო დღეთა რიცხვს. შემოთ განხილული მაგალითებიდან გამოდის შემდეგი სურათი:

- მარაგის გასაყიდად საჭირო დღეთა რიცხვი 90 დღე
- დებიტორულ დავალიანებათა ინკასირების დღეთა რიცხვი 60 დღე
- მარაგის ბრუნვის მთლიანი პერიოდი 150 დღე

ამრიგად, 150 დღე - ეს ვადა მარაგის გასაყიდად და დებიტორული დავალიანების დასაფარავადაა საჭირო, მაგრამ იმის შესაფასებლად, თუ ეს

პერიოდი რამდენად მომგებიანია ფირმისათვის, საჭიროა ანალოგიური მაჩვენებლების შედარებით ჭრილში იქნეს განხილული, რათა ჩამოაყალიბოს მარაგების მართვის ალტერნატიული გზები ბრუნვადობის დაჩქარებისათვის.

მომავალი პერიოდის ხარჯები ისეთი ხარჯებია, რომლებიც შემდგომი მოსალოდნელი მოგებით აიხსნება და ერთგვარად წარმოადგენს ფულადი სახსრების დაზოგვის საშუალებას. საერთოდ, ეს თანხები შედარებით მცირეა, ვიდრე ლანარჩენი მიმდინარე აქტივები. ანალიტიკოსი სიფრთხილით უნდა მოეკიდოს მომავალი პერიოდის ხარჯების შესწავლას, რადგანაც არის შემთხვევები, როდესაც საწარმოს ვერ აქვს საქმე კარგად და ცდილობს გაადიდოს მომავალი პერიოდის ხარჯები, რათა შემდგომში მოიპოვოს მოგება

მიმდინარე ვალდებულებები

სამუშაო კაპიტალის სიდიდის და მიმდინარე პასივების დაფარვის კოეფიციენტის გამოთვლა საგულისხმოა ორი ძირითადი მიზეზის გამო:

1. ძირითადი მიზანია გამომოს მიმდინარე აქტივების სიდიდის გადამეტება მიმდინარე ვალდებულებებზე – განსამდგროს, იფარება თუ არა ბოლო პირველით და როგორი იქნება უსაფრთხო ეს გოლობა.

2. მიმდინარე ვალდებულებანი გამოითიშება მიმდინარე აქტივებისაგან წმინდა სამუშაო კაპიტალის გამოთვლის დროს.

დაფარვის კოეფიციენტის ანალიზი საშუალებას იძლევა გამოვთვალოთ ისეთი ფაქტორების გავლენა, რომელთა შემდგომი შესწავლა საშუალებას მოგცემს დავადგინოთ მისი გაუმჯობესების გზები.

ანალიზის დროს ყურადღება უნდა გაეამახვილოთ იმ კონკრეტულ სიტუაციებზე, რომლითაც ხასიათდება მიმდინარე ვალდებულებანი დაფარვის დროის მიხედვით: ა) სასწრაფო და ბ) ჩვეულებრივი, და მასთან დაკავშირებით გადასახდელების ღიფერენციაცია.

ლიკვიდურობის შეფასების მრავალი კოეფიციენტი გამოიყენება პრაქტიკაში, ანალიტიკოსს შეუძლია მრავალმხრივი ინტერპრეტაციით ჩაატაროს გაანგარიშება და მიაღწიოს მიზანს.

§ 6. გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის მაჩვენებლები და მათი ანალიზი

საწარმოს გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის შეფასება ძირეულად განსხვავდება საწარმოს მოკლევადიანი ლიკვიდურობის შეფასებისაგან. მაჩვენებლები, რომლებიც გამოიყენება გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის შეფასებისათვის, ღრის დიდი მონაკვეთის გამო ნაკლებად საეციფიურია და განმარტადებული.

საწარმოს გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის შეფასებისას გამოიყოფა რიგი ძირითადი მომენტები, კერძოდ, საწარმოს კაპიტალის სტრუქტურის ანალიზისას განიხილავენ საწარმოს დაფინანსების სხვადასხვა წყაროებს გრძელვადიანი დაბანდებებიდან მოკლევადიან საშუალებებამდე.

გადახდისუნარიანობის შეფასებისათვის გასათვალისწინებელია ის მომენტიც, რომ არსებობს რისკის სხვადასხვა ხარისხი, დამოკიდებული განსხვავებული აქტივების მიხედვით, რომლებიც საწარმოს გააჩნია.

განასხვავებენ აგრეთვე აქტივებს, რომლებიც წარმოადგენენ კრედიტორთა გარანტიის დამატებით წყაროს, განსაკუთრებული სახის აქტივები, რომლებიც გამოიყენება სესხის უზრუნველსაყოფად და აქტივები, რომლებიც წარმოადგენენ საერთო გარანტიას კრედიტორთათვის.

ხამგასმით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ საწარმოს გადამხდელუნარიანობის ძირითადი გარანტი მანაც არის მოგება, რომელიც წარმოიქმნება კვლავწარმოების პროცესში.

საწარმოს ფინანსური მდგრადობისა და გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის მაჩვენებლების გარდა, კრედიტორები უყრდნობიან აგრეთვე იმ დაცვით მექანიზმს, რომელიც ჩადებულია საკრედიტო ხელშეკრულებაში ან განსაკუთრებული აქტივების გირავნობაში. ყველა საკრედიტო ხელშეკრულება განსამდგრავს პირობებს, რომელთა შეუსრულებლობის შემთხვევაში კრედიტორს უფლება აქვს შეაჩეროს დაკრედიტება და ამით აიშოროს თავიდან მელმეტი რისკი. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ საწარმოში ყველაფერი ნორმალურად მიმდინარეობს, მანაც საჭიროა განუწყვეტელი კონტროლი ინვესტირებული თანხების სრულ დაფარვამდე.

კაპიტალის სტრუქტურის მნიშვნელობა. როგორც ცნობილია, საწარმოს კაპიტალი ძირითადად შედგება საკუთარი კაპიტალისა და კრედიტორული დავალიანებისაგან. საწარმოს ფინანსური მდგრადობა და გადახდისუნარიანობა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული კაპიტალის სტრუქტურულ შემადგენლობაზე. გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის შეფა-

სებისას მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს კრედიტორული დავალიანების და საკუთარი კაპიტალის თანაფარდობა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ არსებობს პასივები და აქტივები, რომლებზეც ბუღალტრული კლასიფიკაციით არ შეიძლება ავტომატურად მივაკუთვნოთ დავალიანებას ან საკუთარ კაპიტალს. ანალიზის დროს უნდა შესწავლილი იქნეს მათი წარმოქმნის განსაკუთრებული პირობები და გაელენა საწარმოს გადამხდელუნარიანობაზე. გასათვალისწინებელია აგრეთვე გადავალებული გადასახადების საკითხი, რადგანაც გადავალებული მოგების გადასახადი არ წარმოადგენს ჩვეულებრივ დავალიანებას, რადგან მთავრობა არ უყენებს საწარმოს მოკლე თუ გრძელვადიან მოთხოვნებს. უნდა ვიცოდეთ, როგორ განვიხილოთ გადავალებული ანგარიშები: როგორც დავალიანება თუ როგორც საკუთარი კაპიტალი? ანალიტიკოსმა გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს მას შემდეგ, როცა გაარკვევს გადავალების ხასიათს. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ნორმალურ მდგომარეობაში ვალდებულებები გადავალებულ გადასახადებზე იქნება განაღებული, ხოლო როდესაც ფირმის საქმიანობის მასშტაბები მცირდება, როგორც წესი, ასეთ შემცირებას თან ახლავს დასაბეგრი მოგების შემცირებაც და მოცემულ პირობებში გადავალებული გადასახადები ჩამოიწერება გადასახადის გადამხდელის შემცირების აღნიშვნით მომავალ პერიოდებზე და არა ფულადი საშუალებების ანგარიშებზე, რადგანაც განაღდება შესაძლებელია მხოლოდ პერსპექტივაში. გადავალება უნდა განვიხილოთ როგორც გრძელვადიანი ფულადი საშუალებების წყარო, რომელიც კლასიფიკაციით ეკუთვნის საკუთარ კაპიტალს. მეორე მხრივ, თუ არსებობს საკმაო ალბათობა, რომ გადავალებული გადასახადების ანგარიშები ჩამოიწერება, მაშინ ანგარიში ან მისი ნაწილი მიეკუთვნება გრძელვადიან დავალიანებას.

კონვერტირებული დავალიანება, ჩვეულებრივ, კლასიფიცირდება როგორც ვალდებულება. თუ კონვერტაციის პირობებით ხდება დავალიანების ჩვეულებრივ აქციებად გადაქცევა, მაშინ იგი განიხილება როგორც კერძო კაპიტალი და მის სტრუქტურას ცალკე უნდა გაუკეთდეს ანალიზი.

კაპიტალის სტრუქტურის მნიშვნელობა, უპირველეს ყოვლისა, მდგომარეობს კრედიტორულ დავალიანებასა და კერძო კაპიტალს შორის არსებით განსხვავებაში. კერძო კაპიტალი თავისი არსით წარმოების ძირითადი სარისკო კაპიტალია. მისი განსაკუთრებულობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი არ იძლევა იმ გარანტირებულ მოგებას, რომელიც უნდა გადახდილ იქნას საქმის ნებისმიერად წარმართვის შემთხვევაში.

წარმოების სტაბილურობის გათვალისწინებით, საკუთარი კაპიტალის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი უცვლელია და რჩება არახელსაყრელ პირობებშიც, აქედან გამომდინარე, არ იქნება დივიდენდე-

ბის გადახდის აუცილებლობა. ამრიგად, ეს ისეთი ფულადი სახსრებია, რომელთა ინვესტირებაც საწარმოს შეუძლია მეტი თანდაჯერებულობით, ნაკლები რისკის ფასად.

იყვლება იუ არა წარმოების კაპიტალის ფასი მისი განსხვავებული სტრუქტურის მიხედვით? ეს პრობლემა ნათლად ჩანს მესამე პირის – კრედიტორის ან ინვესტორის მხრიდან, რადგან მათ უნდა მიიღონ გადაწყვეტილება რეალურ პირობებში. ეჭვს გარეშეა, რომ კრედიტორი დიდ რისკზე მიდის, როდესაც კრედიტს გასცემს ისეთ კომპანიაზე, რომელსაც 60% ნასესხები საშუალებები აქვს, და არა ისეთზე, რომელსაც ნასესხები საშუალებები მხოლოდ 20% აქვს...

ფინანსური მდგომარეობის, კერძოდ, გადახდისუნარიანობისა და ფინანსური მდგრადობის დასახასიათებლად, განხილული მაჩვენებლების გარდა, ანალიზის საერთაშორისო პრინციპებით აღიარებულია მრავალი მაჩვენებელი, მათ შორის აღსანიშნავია: ა) საკუთრების კოეფიციენტი,

- ბ) ნასესხები კაპიტალის კოეფიციენტი,
 - გ) ფინანსური დამოკიდებულების კოეფიციენტი,
 - დ) პროცენტების დაფარვის კოეფიციენტი.
- ამ კოეფიციენტების არსი ასეთია:

საკუთრების კოეფიციენტს სამი ვარიანტით ანგარიშობენ. მათი შინაარსი ასეთია:

საკუთარი კაპიტალი

1) ვალდებულებებისა და საკუთარი კაპიტალის ჯამი

ახასიათებს ფირმის მთლიანი კაპიტალის სტრუქტურაში საკუთარი კაპიტალის ხვედრით წილს. ნორმალურად ითვლება კოეფიციენტის დაახლოებით 60%-ის ტოლი მნიშვნელობა (იაპონიაში იგი არ აღემატება 20%-ს). საკუთრების კოეფიციენტის მაღალი მნიშვნელობა მოწმობს კაპიტალის ფინანსური სტრუქტურის სტაბილურობაზე, რაც ფირმას მიმზიდველ ხდის კრედიტორებისათვის და კრედიტების მიღების გარანტიას იძლევა. ამ კოეფიციენტის დაბალი მნიშვნელობა მიუთითებს საერთო კაპიტალში ნასესხები კაპიტალის მაღალ ხვედრით წილზე. ამ შემთხვევაში ფირმის ფინანსური მდგომარეობა დამოკიდებული ხდება საკრედიტო რესურსების ღირებულებაზე, ე. ი. ნასესხებ კაპიტალზე პროცენტის ღონეზე.

საკუთრების კოეფიციენტის მეორე ფარლობაა:

საკუთარი კაპიტალი

2) მოკლე და გრძელვადიანი ვალდებულებების ჯამი

ახასიათებს საკუთარი და ნასესხები საშუალებების შეფარდებას. ნორმალურად ითვლება მისი 2:1-ის გოლი მნიშვნელობა, როცა დაფინანსების დაახლოებით 1/3 მოდის ნასესხებ საშუალებებზე.

საკუთრების შესამე კოეფიციენტი კი მიიღება შეფარდებით:

$$3) \frac{\text{საკუთარი კაპიტალი}}{\text{აქტივების საბალანსო ღირებულება}}$$

გვიჩვენებს ფირმის დამოკიდებულებების დონეს დაფინანსების გარე წყაროებზე. რაც უფრო მაღალია ეს შეფარდება, მით უფრო მყარია ფინანსური მდგომარეობა. მისაღებად ითვლება კოეფიციენტის 0,5 (50%-ზე მაღალი მნიშვნელობა.

ბ) ნასესხები კაპიტალის კოეფიციენტი = ნასესხები კაპიტალი / აქტივები

გვიჩვენებს აქტივებში ნასესხები საშუალებების ხვედრით წილს. ნორმალურად ითვლება კოეფიციენტის 0,3-ის გოლი მნიშვნელობა. ფირმები ესწრაფვიან ამ მაჩვენებლის მაქსიმიზაციას, როცა დარწმუნებულნი არიან, რომ პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლები მნიშვნელოვნად გადააჭარბებენ კრედიტებზე გადასახდელი პროცენტების თანხას.

გ) ფინანსური დამოკიდებულების კოეფიციენტი = ნასესხები კაპიტალი / საკუთარი კაპიტალი

ახასიათებს დაფინანსების გარე წყაროებზე ფირმის დამოკიდებულებას. იგულისხმება, რომ დავალიანება არ უნდა აღემატებოდეს საკუთარ კაპიტალს, ე. ი. ეს მაჩვენებელი არ უნდა აღემატებოდეს 1-ს. რაც უფრო მაღალია ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობა, მით უფრო დამოკიდებულია ფირმა კრედიტორებზე, რომელიც ფირმა კრედიტებისათვის უხდის პროცენტებს, ხოლო გარკვეული პერიოდის შემდეგ კი დავალიანების მთლიან თანხას. კოეფიციენტის მაღალი მნიშვნელობა ფულადი საშუალებების ლეფიციენისა და გავრცობის პროცენტული შესაძლებლობების შესახებ მიუთითებს.

დ) პროცენტის დაფარვის კოეფიციენტი = მოგება გადასახადებისა და პროცენტების გადახდამდე / დანახარჯები პროცენტების გადახდამდე

გვიჩვენებს, რა სახსრები გააჩნდა ფირმას საანგარიშგებო წლის განმავლობაში ობლიგაციებსა და სესხებზე პროცენტების გადასახდელად. ასევე ასახავს მოგების შემცირებას პროცენტების დასაფარაველ მიმართული თანხით და ახასიათებს კრედიტორთა დაკულობის დონეს კუთვნილი პროცენტების გადაუხდელობისგან.

§ 7. ფინანსური ლევერიჯის კონცეფცია

ფინანსური მაჩვენებლების ანალიზის საერთაშორისო მეთოდიკით, ლიკვიდურობისა და გადაძლეულუნარიანობის ანალიზის პროცესში გამოიყენება „ფინანსური ლევერიჯის“ მაჩვენებლები, როგორც „ბერკეტი“ საწარმოს საწარმოო-საფინანსო საქმიანობის შედეგების შესაფასებლად – საწარმოს აქტივებისა და პასივების სტრუქტურის ოპტიმიზაციის მიღწევა, მოგების გადილების მიზნით.

ფინანსური ლევერიჯის კონცეფცია ნიშნავს წარმოების კაპიტალის სტრუქტურაში იმ დაეალიანების ჩართვას, რომელიც იძლევა მუდმივ მოგებას, რამდენადაც არცერთ კრედიტორს არ სურს ნახესხები საშუალებების იმ გარანტიის გარეშე გაცემა, რომელსაც იძლევა კერძო კაპიტალი.

იმ მოგების გარდა, რომელსაც აქციონერები მიიღებენ ფინანსური ლევერიჯის გამოყენებით, გრძელვადიანი დაეალიანების მძაფრმა მდგომარეობამ შეიძლება სხვა სახიფათო პირობები შეუქმნას წარმოების მეპატრონებს. ლევერიჯის გავლენა წარმოების მდგომარეობაზე დადებითია, თუ მოგება საკუთარ კაპიტალზე აჭარბებს მოგებას მთლიან კაპიტალზე. აგრეთვე ეფექტი დადებითია, როდესაც მოგება აქტივებზე აღემატება კრედიტის პროცენტს.

ფინანსური ლევერიჯის სიდიდის გამოხატვა შეიძლება შემდეგნაირად:

ა) ფინანსური ლევერიჯის ინდექსი = მოგება საკუთარ კაპიტალზე:
მოგება მთელ აქტივებზე

ფინანსური ლევერიჯის კოეფიციენტი კი განსაზღვრავს თანაფარდობას აქტივების მთელ თანხასა და მათ ფინანსირებაში სააქციო კაპიტალს შორის:

$$K = \frac{\text{აქტივების თანხა}}{\text{სააქციო კაპიტალი}}$$

ამ ფორმულის მიხედვით, რაც უფრო მეტია აქტივების დაფინანსებაში სააქციო კაპიტალის წილი, მით მეტია ფინანსური ლევერიჯის კოეფიციენტი. თუ საწარმო მომგებიანია და წარმატებით იყენებს ლევერიჯს, კოეფიციენტის ზრდა იწვევს მოგების ზრდას საკუთარ კაპიტალზე.

გარდა ფინანსური ლევერიჯისა, ანგარიშობენ საწარმოო ლევერიჯის მაჩვენებელსაც. საწარმოო ლევერიჯის დონის გაანგარიშებისათვის საერთო მოგების მაგების ტემპი უნდა შევუფარდოთ გაყიდვის მოცულობის მაგების ტემპს. უნდა დადგინდეს, თუ პროდუქციის გამოშვების მაგების თითოეული პროცენტი ხარჯების ჩამოყალიბებული სტრუქტურის კი-

რობებში რამდენად უზრუნველყოფს საერთო მოგების მაგებას და, შესაბამისად, წარმოების დაცემის დროს რამდენით შემცირდა მოგება.

საწარმოო და ფინანსური ლევერიჯის ღონეების ნამრაველი გვაძლევს ახალ კომპლექსურ მაჩვენებელს – საწარმოო-საფინანსო ლევერიჯის. იგი ასახავს საერთო რისკს, რომელიც დაკავშირებულია სახსრების შესაძლო დანაკლისთან საწარმოო ხარჯებისა და საგარეო ვალის მომსახურების ფინანსური ხარჯების ანაზღაურებისათვის*.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ამ მაჩვენებლების საფუძველზე შეიძლება შეფასდეს და პროგნოზი გაუკეთდეს ინვესტირების საწარმოო და ფინანსური რისკის ხარისხს.

თავი XXI.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის მეთოდოლოგია აშშ-ის სამრეწველო კომპანიებში

ფინანსურ ანგარიშგებაში საწარმოს ფინანსური ინფორმაციის სისტემურად წარმოდგენის თვალსაზრისით საინტერესოა აშშ-ის სამრეწველო საწარმოებში გამოყენებული ფინანსურ მაჩვენებელთა სტრუქტურა და მათი ანალიზის მეთოდოლოგია. ამასთან დაკავშირებით, განსჯისა და თვალსაჩინოებისათვის მკითხველს ვთავაზობთ პრაქტიკულ მაგალითს.

§ 1. აშშ-ის სამრეწველო კომპანიების ფინანსური ანგარიშგების ფორმები

აშშ-ის სამრეწველო კომპანიების ფინანსური ანგარიშგება შედგება ოთხი ძირითადი ფორმისაგან: პირველი – ნაერთი ბალანსი; მეორე – ნაერთი ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ; მესამე – ანგარიშგება აკუმულირებულ (დაგროვილ) გაუნაწილებელი მოგების შესახებ; ხოლო მეოთხე ფორმა – ანგარიშგება ფინანსური მდგომარეობის ცვალებადობის შესახებ. ოთხივე ფორმაში, მართალია, მოცემულია ძირითადად სინთეზური მაჩვენებლები, მაგრამ ისინი საშუალებას იძლევიან კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის ზოგადი ანალიზის გაკეთებისა.

* გ. ზურაბიშვილი, საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბილისი, 1999 წ., გვ. 219-220.

საანალიზო ინფორმაცია ასახავს „ბრენგის ფორმის“ 1998-1999 წლების ფინანსურ ინფორმაციას. პირველ რიგში გავეყნოთ დასახელებულ ანგარიშგების ფორმებს და მათ შინაარსს, ხოლო შემდეგ განვიხილოთ მათში მოტანილი ინფორმაციის ანალიზის მეთოდის ზოგიერთი საკითხი.

„ბრენგის კომპანიის“ წლიური ბალანსი (ფ. № 1)
(დოლარებში)

აქტივი	1999	1998
1	2	3
I. მიმდინარე აქტივები (საბრუნავი კაპიტალი)		
1. ნაღდი ფული	10.000	7.500
2. საბაზრო ფასიანი ქაღალდები	20.000	16.000
3. დებიტორული დავალიანება	78.000	72.500
4. სასაქონლო მატერიალური მარაგი	90.000	92.500
5. მომავალი პერიოდის ხარჯები	2.000	1.500
6. მიმდინარე აქტივების ჯამი	200.000	190.000
7. ფიქსირებული აქტივები (ძირითადი კაპიტალი):		
— მიწა	15.000	15.000
— შენობა-ნაგებობანი	62.500	59.000
— მანქანა-მოწყობილობანი	107.500	98.000
— ოფისის მოწყობილობა	7.500	6.000
— ფიქსირებული აქტივების ჯამი	192.500	173.000
8. დარიცხული ამორტიზაცია	62.500	48.500
9. ძირითადი კაპიტალის ნარჩენი ღირებულება	130.000	124.500
10. არამატერიალური აქტივები „გუდვილ“-ის პატენტი	1.000	1.000
11. სულ აქტივები	331.000	315.500
პასივი და საკუთარი კაპიტალი		
1	2	3
II. მოკლევადიანი ვალდებულებანი:		
12. გასანაღდებელი ანგარიშები	36.000	34.500
13. გასანაღდებელი თამასუქები	25.500	35.500
14. დარიცხული ვასავლები	15.000	18.000
15. საშემოსავლო გადასახადის გადახდის ვალდებულება	8.500	7.500
16. მოკლევადიან ვალდებულებათა ჯამი	85.000	90.500
17. გადაუადებელი საშემოსავლო გადასახადი	5.000	4.500
18. სავალ ვალდებულება:		

გაგრძელება

12,5%-იანი ობლიგაციები, რომელთა დაფარვა უნდა მოხდეს 2010 წელს	68.000	68.000
გრძელვადიან ვალდებულებათა ჯამი	73.000	72.500
მთლად ვალდებულებანი (პასივი)	158.000	168.000
III. საკუთარი კაპიტალი		
19. პრივილეგიური აქციები 5,8%-იანი დივიდენდით	3.000	3.000
20. ჩვეულებრივი აქციები	37.500	38.250
21. განალღებული კაპიტალი	8.000	3.500
22. გაუნაწილებელი აკუმულირებული მოგება	124.500	104.500
მთლად საკუთარი კაპიტალი	173.000	52.500
მთლად ვალდებულებანი და საკუთარი კაპიტალი	338.000	315.500

„ბრენტის კომპანიის“ მოგება-ზარალის ანგარიშგება (ფ. № 2)

მაჩვენებლები	1999	1998
23. რეალიზაციის წმინდა მოცულობა	382.500	362.500
24. რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულება	267.500	258.500
25. ცვეთა და ამორტიზაცია	14.000	12.500
26. საერთო, სავაჭრო და ადმინისტრაციული ხარჯები	61.000	56.500
27. პირობით – წმინდა მოგება	39.500	35.000
სხვა შემოსავლები (გასავლები):		
28. მიღებული დივიდენდები და შემოსავლები	3.000	4.750
29. პროცენტებზე გადახდილი გასავლები	(8.500)	(8.500)
30. მოგება საშემოსავლო გადასახადის გადახდამდე	34.250	31.250
31. გადასახდელები	10.375	11.000
32. წლიური წმინდა მოგება	23.875	26.250
გამოშვებული ჩვეულებრივი აქციების რაოდენობა	750000	725000
33. შემოსავალი გაანგარიშებული ერთ ჩვეულებრივ აქციაზე	3,16	2,77

ანგარიშგება

„ბრენტის კომპანიის“ დაგროვილი გაუნაწილებელი მოგების შესახებ (ფ. №3)

მაჩვენებლები	1999	1998
34. მოგება ბალანსით 1 იანვრისათვის	109.800	98.425
35. წლიური წმინდა მოგება	23.875	20.250
მთლად	133.675	118.675
გამოაკლდება გადახდილი დივიდენდები:		
36. პრივილეგიურ აქციებზე	175	175
37. ჩვეულებრივ აქციებზე	9.000	8.700
38. მოგება ბალანსით 31 დეკემბრისათვის	124.500	109.800

ანგარიშგება
 „ბრენტის კომპანიის“ ფინანსური მდგომარეობის ცვალებადობის შესახებ
 (ფ. № 4)

მაჩვენებლები	1999	1998
1	2	3
39. საშუალებანი მიღებული იქნა:		
— წმინდა მოგების ანგარიშზე	23.875	20.250
— ცვეთისა და ამორტიზაციის ანგარიშზე	14.000	12.500
— გადავადებული გადასახადების გადიდების ანგარიშზე	500	500
სულ ოპერაციებიდან	38.375	33.250

ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვა	5.500	—
40. მთლად	43.875	38.250
41. საშუალებანი გამოყენებული იქნა:		
— უძრავი ნაგებობის და მოწყობილობის შექენაზე	19.260	33.875
— დივიდენდის გაცემა პრივილეგიურ აქციებზე	175	175
— დივიდენდის გაცემა ჩვეულებრივ აქციებზე	9.000	8.700
მთლად	28.375	42.750
საბრუნავი კაპიტალის გაზრდა (შემცირება)	15.500	(9.500)

აშშ-ის სამრეწველო კომპანიების ფინანსური ანგარიშგება, როგორც ჩანს, ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებულ სინთეზურ მაჩვენებლებსაგან შედგება. ამ მხრივ მათ თუ შევადარებთ ჩვენთან მოქმედ ანალოგიურ (მსგავს) ანგარიშგების ფორმებში ასახულ მაჩვენებლებს, ისინი ერთმანეთისაგან მკვეთრად არ განსხვავდებიან, თუ არ ჩავთვლით ზოგიერთ ისეთ მაჩვენებელს, რომლებიც ჩვენს სისტემაში არ გამოიყენებოდა.

როგორც კომპანიის ფინანსური ანგარიშგების ფორმებიდან ჩანს, მათში სულ 41 სინთეზური მაჩვენებელია მოცემული, ზოგიერთ მათგანს გააჩნია ანალიზური მაჩვენებლებიც. იმისათვის, რომ ანგარიშგების ფორმებში მოცემული მაჩვენებლების მიხედვით ჩავატაროთ კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი, პირველ რიგში უნდა ვიცოდეთ თითოეული მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი აშშ-ში მოქმედი სტანდარტების მიხედვით. პირველ რიგში გავეცნოთ ბალანსის აქტივის მუხლების შინაარსს.

მიმდინარე აქტივები. მიმდინარე აქტივების ქვეშ იგულისხმება: 1. ნაღდი ფული (სალაროში არსებული ბანკნოტები, მონეტები და ბანკში დეპო-

მიტგე არსებული თანხები) და ის აქტივები, რომლებიც უახლოეს მომავალში, საჭიროების შემთხვევაში, შეიძლება გადაიქცნენ ნაღდ ფულად (ჩვეულებრივად 1 წლის განმავლობაში ბალანსის შედგენის თარიღიდან).

საბაზრო ფასიანი ქაღალდები. აქტივის ეს მუხლი წარმოადგენს ინვესტიციას, ჩვეულებრივ კომერციულ ქაღალდებსა და მოკლევადიან სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში, რომლებიც შეიძინება ნაღდი ფულის ბედმეტობის შემთხვევაში. ეს ქაღალდები ადვილად უნდა იყიდებოდეს და ფასების რყევას ნაკლებად განიცდიდნენ.

სტანდარტების მიხედვით მიღებულია, რომ ფასიანი ქაღალდების აღრიცხვა ხდება შესყიდვის ფასის ან მიმდინარე საბაზრო ფასის მიხედვით იმის გათვალისწინებით, თუ რომელია დაბალი.

დებიტორული დავალიანება. ამ ნაწილში აისახება თანხა, რომელიც ეკუთვნის კომპანიას კლიენტებისაგან. კლიენტს საშუალება ეძლევა მოახდინოს გადავადება 30, 60 ან 90 დღით. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ზოგიერთი კლიენტი ვერ ახერხებს ვექსილების გამოსყიდვას თაყვისი ფინანსური გაჭირვების ან კატასტროფის (მიწისძვრა, ქარიშხალი) გამო, რომელიც ზიანს აყენებს მათ ბიზნესს. ასეთ შემთხვევაში თანხა კორექტირდება საექვო ვალის ოდენობით.

სასაქონლო-მაგერიალური მარაგი. სასაქონლო-მაგერიალური მარაგი აერთიანებს: ნედლეულს, ნახევარფაბრიკატებს, დაუმთავრებელ წარმოებას (ნაწილობრივ დამთავრებულ წარმოებას) და საქონელს საწყობში. სასაქონლო-მაგერიალური მარაგი ფასდება თვითღირებულებით ან საბაზრო ღირებულებით, იმაზე დამოკიდებულებით, თუ რომელია ნაკლები. ჩვეულებრივ ბალანსში ის აღირიცხება თვითღირებულებით, მაგრამ ბალანსში შეიძლება შეტანილი იქნეს თვითღირებულებაზე ნაკლები თანხითაც, რომელიც შეიძლება გამოწვეული იყოს საქონლის გაფუჭებით, დაძველებით და ა. შ.

მომავალი დროის ხარჯები. წარმოვიდგინოთ შემდეგი სიტუაცია. გასული წლის განმავლობაში კომპანიამ გადაიხადა მომავალი წლისათვის დაზღვევა ხანძრისა და რეკლამისათვის. თუ კი ეს ავანსური გადახდა არ მოხდებოდა, კომპანიას ექნებოდა უფრო მეტი ნაღდი ფული ბანკში. მაგრამ რადგანაც კომპანიამ ვერ გამოიყენა დაზღვევის და სარეკლამო ბიუროს მომსახურების ეს თანხა, იგი შევა მიმდინარე აქტივში, როგორც მომავალი წლის გასავალი.

ფიქსირებული აქტივი (ძირითადი კაპიტალი). „ფიქსირებული აქტივი“ აერთიანებს ისეთ აქტივებს, რომლებიც განკუთვნილნი არ არიან გაყიდვისათვის და მუდმივად გამოიყენება საქონლის წარმოების პროცეს-

ში. ასეთი აქტივები: მიწა, შენობები, აეჯი ოფისისათვის, საგრანსპორტო საშუალებანი და სხვა. ასეთი აქტივები ბალანსში აღირიცხება თავდაპირველი ღირებულებით, ცვეთის გამოკლებით.

ცვეთა – ეს გერმინი ნიშნავს ძირითადი კაპიტალის სასარგებლო ღირებულების შემცირებას მისი გამოყენების შედეგად, ან უბრალოდ დროის გასვლის შედეგად. ფიქსირებული აქტივის სასარგებლო ღირებულების შემცირება შეიძლება გამოწვეული იყოს მორალური ცვეთითაც.

თანხებს, რომელიც საჭიროა მანქანა-დანადგარების შესაცვლელად მრეწველში, ეწოდება საამორტიზაციო დანარიცხები. მისი სიდიდე დამოკიდებულია ცალ-ცალკე შენობა-ნაგებობის, მანქანა-დანადგარების და სხვა ამორტიზაციის დანარიცხებზე.

ამრიგად, ძირითადი კაპიტალის დარჩენილი ან საბალანსო ღირებულება ეს არის თანხა, ზემოთ ჩამოთვლილ ფიქსირებულ აქტივებს გამოკლებული საამორტიზაციო დანარიცხები ბალანსის შედგენისათვის მზარდი ჯამით.

არამაგერიალური აქტივები. ასეთი დასახელების მიუხედავად, ამ აქტივებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ კომპანიისათვის. ეს შეიძლება იყოს რაიმე უფლების შექმნა ამა თუ იმ საქონლის გამოშვება-გაყიდვაზე და სხვა.

ზოგიერთი კომპანიის ბალანსში არამაგერიალური აქტივის გასწვრივ მითითებულია თანხა I დოლარის ოდენობით. ეს ნიშნავს, რომ მათ აქვთ ასეთი აქტივი, მაგრამ არ შეუძლიათ გაითვალისწინონ ბალანსში.

„ჯამური აქტივი“ აჯამებს ზემოთ მოყვანილ აქტივებს ბალანსის მარცხენა ნაწილში.

ახლა განვიხილოთ ვალდებულებანი (ბალანსის მარჯვენა მხარე).

მოკლევადიანი ვალდებულებანი. ბალანსის პასივის ეს განყოფილება ასახავს კომპანიის ვალებს, რომლებიც დაფარული უნდა იქნეს ბალანსში მითითებული თარიღიდან ერთი წლის განმავლობაში. ბალანსის პასივში მოკლევადიან ვალდებულებას შეესაბამება ბალანსის აქტივში მიმდინარე აქტივები, რამდენადაც მიმდინარე აქტივი არის ვალების დაფარვის საშუალება მოკლევადიან ვალდებულებათა შესასრულებლად. კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის ანალიზისათვის ამ ორი განაყოფის ურთიერთშეფარდება ძალიან მნიშვნელოვანია.

გაცანაღლებული ანგარიშები. ბალანსში ეს პუნქტი წარმოადგენს კომპანიის ვალს შესყიდული პროდუქციისათვის და მიღებული მომსახურებისათვის მუდმივი მომწოდებლისაგან, რომელთანაც ანგარიშსწორება მიმდინარეობს ღია ანგარიშით.

„ვალდებულება ვექსილებზე“. კომპანიის დავალიანება ბანკის მიმართ ან სხვა კრედიტორისადმი ფორმდება „ვალდებულება ვექსილებზე“.

გადასახდელად დარიცხული გასაქმებულები. ჩვენ განვსაზღვრეთ, რომ კლიენტებთან კომპანიის დავალიანება გადის „გასანაღლებელი ანგარიშით“. კომპანიის დავალიანება თავის მუშებთან და მოსამსახურეებთან, ე. ი. „დავალიანება ხელფასზე“, ასევე პროცენტის გაცემა, ბანკის კრედიტის დაფარვა, პონორარი ადვოკატებისათვის, საპენსიო ფონდები და სხვა ასეთი გასაქმებულები აღირიცხება მუხლში „გადასახდელად დარიცხული გასაქმებულები“.

გრძელვადიანი ვალდებულებანი. ასეთი ვალდებულებათა ქვეშ იგულისხმება ის გადასახდელეები, რომელთა გადახდა ხდება ერთი წელზე მეტი დროის განმავლობაში, ბალანსში მოცემული თარიღიდან.

გადავადებული საშემოსაველი გადასახადი წარმოადგენს გრძელვადიან ვალდებულებათა ერთ-ერთ მუხლს. მთავრობა ზოგიერთი მიმართულების ინვესტიციების წახალისების მიზნით ასეთი გადასახადებში შეღავათის აძლევს კომპანიებს.

სავალ ვალდებულების ქვეშ ასახული ციფრები მოწმობს იმას, რომ კომპანიამ მოახდინა ავანსად ობლიგაციის გამოშვება, რომელიც დაიფარება 2010 წელს 12,5%-იანი დივიდენდით. პროცენტის გადახდა ხდება წელიწადში 2-ჯერ. ასეთი ობლიგაციები წარმოადგენენ არაუმრუნველყოფილი ვალის ერთ-ერთ სახეს. ისინი ფაქტობრივად გარანტირებულია მხოლოდ კომპანიის „კარგი სახელით“ და რეპუტაციით.

კომპანიას შეუძლია გამოუშვას აქციები, რომელიც დამატებით გარანტირებულია გირაოთი. ასეთი ობლიგაციები ჩვეულებრივ ობლიგაციებთან შედარებით პირველ რიგში ნაღდება.

საკუთარი კაპიტალი. ეს არის კაპიტალი, რომელიც წარმოადგენილია აქციონერული სერთიფიკატებით, გამოშვებული კომპანიის მიერ თავის მენაბრე-აქციონერებისათვის. თანხა განისაზღვრება აქციების ნომინალის მიხედვით. კომპანიას შეუძლია გამოუშვას სხვადასხვა ტიპის აქციები, ე. წ. პრივილეგიური, ჩვეულებრივი აქციები. პრივილეგიური აქციები განსაკუთრებული უფლებამოსილებისაა, რომლებიც მათ მფლობელებს ანიჭებს დივიდენდის მიღების განსაკუთრებულ უფლებას. დივიდენდების მინიმალური თანხის მიღების უფლების გარანტიას იძლევა კომპანია, ამავე დროს, ამ აქციების მფლობელებს არ გააჩნიათ სააქციონერო საზოგადოებაში ხმის უფლება.

ჩვეულებრივი აქციები. თუ პრივილეგიურ აქციებს აქვთ უპირატესობა ფიქსირებული დივიდენდის პირველ რიგში მიღებისა დადგენილი პროცენტის მიხედვით, ჩვეულებრივ აქციებს ასეთი შეზღუდვა არა აქვთ. კომ-

პანიის საქმიანობის კარგად წარმართვის პირობებში დივიდენდი დიდი იქნება, საწიხაალმდგომ შემთხვევაში კი მცირე.

განაღებულ კაპიტალი ეს არის თანხა, რომელიც გადახდილია აქციონერებისაგან ნომინალის ზედათ.

აკუმულირებული, გაუნაწილებელი მოგება გულისხმობს საანგარიშგებო წლის განმავლობაში მიღებულ მოგების მთლიან თანხას, აქციებზე გაყიდული დივიდენდის გამოკლებით.

§ 2. ბუღალტრული ბალანსის მოგადი ანალიზის მეთოდიკა

როგორც ამერიკელი მეცნიერები აღნიშნავენ, 40-50 წლის წინ, სანამ ქვეყანაში შემოღებული იქნებოდა ბუღალტრული აღრიცხვის ერთიანი სტანდარტები, საინვესტიციო კომპანიებს უჭირდათ ამა თუ იმ კომპანიების შესახებ ჭეშმარიტი მდგომარეობის დადგენა. მომდევნო პერიოდში კი ფინანსური მონაცემები უფრო საიმედო გახდა. თუმცა დღესაც ამოცანას მონაცემების სწორად განსაზღვრის შესახებ არ დაუკარგავენ თავისი მნიშვნელობა, რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, ბალანსის ზოგიერთი მაჩვენებელი პირობითია, ზოგიერთი კი დაფუძნებულია შეფასებაზე.

კომპანიის ბალანსში ბოლო პერიოდის ორი წლის მონაცემებია მოცემული, რომელთა შედარებით ბევრი საინტერესო ინფორმაციის მიღება შეიძლება კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ბალანსის მიხედვით პირველ რიგში განისაზღვრება კომპანიის წმინდა საბრუნავი კაპიტალი, რომელსაც ხშირად უწოდებენ წმინდა მიმდინარე აქტივებს ან, უბრალოდ, საბრუნავ კაპიტალს.

წმინდა საბრუნავი კაპიტალის სიდიდის დასადგენად საჭიროა მიმდინარე აქტივების თანხას (მენ მუხლი) გამოვაკლოთ მოკლევადიან ვალდებულებათა თანხა (მე-16 მუხლი) პასივის I განაყოფი.

6. მიმდინარე აქტივები	200.000
16. მოკლევადიანი ვალდებულებანი	85.000

$$\text{საბრუნავი კაპიტალი} = 115.000$$

ბუნებრივია, კომპანიის წმინდა საბრუნავი კაპიტალის სიდიდე, სხვა დანარჩენ თანაბარ პირობებში, ახასიათებს მის ფინანსურ სიძლიერეს. აქედან გამომდინარე, ყველა ინვესტორი ცდილობს კავშირი დაამყაროს ისეთ

პარტნიორებთან, რომელთა საბრუნავი კაპიტალი საკმაოდ დიდია. მაგრამ მარტო კომპანიის წმინდა საბრუნავი კაპიტალის სიდიდის განსაზღვრა საკმარისი არაა მისი ფინანსური მდგომარეობის დახასიათებისათვის. ამ მიზნით ანალიტიკოსებს შემოღებული აქვთ მეორე მაჩვენებელი, რომელსაც დაფარვის კოეფიციენტს უწოდებენ. მის გამოსათვლელად მიღებულია ფორმულა – მიმდინარე კაპიტალის შეფარდება მოკლევადიან ვალდებულებებთან. ბალანსის მონაცემების მიხედვით დაფარვის კოეფიციენტი გოლი იქნება:

$$\frac{200,0 \text{ (მიმდინარე აქტივები)}}{85,0 \text{ (მოკლევადიანი ვალდებულებანი)}} = 2,35\text{-ის}$$

ე. ი. კომპანიას ყოველ 1 დოლარ ვალდებულებაზე თავის განკარგულებაში გააჩნია 2,35 დოლარი. ეს მაჩვენებელი კარგია თუ ცუდი? ამ კითხვაზე პასუხს იძლევა ეკონომისგანალიტიკოსების მიერ ჩატარებული გამოკვლევა, რომლის შედეგად ისინი მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ამ მაჩვენებელთა თანაფარდობა 2:1-თან არის მინიმალურად უხიფათო. საკელევი კომპანიის დაფარვის კოეფიციენტი მინიმალურ მაჩვენებელს ცოცხათი ალემატება, ე. ი. ამ მხრივ კომპანიას კარგი მდგომარეობა აქვს. თუმცა ისიც უნდა დავძინოთ, რომ მარტო ეს მაჩვენებლებიც არ იძლევიან ყველა კითხვაზე ამომწურავ პასუხს. კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის შეფასების დროს ანალიტიკოსები გამოიყენებენ კიდევ ახალ მაჩვენებელს – „კრიტიკული“ შეფასების კოეფიციენტს. ამ მაჩვენებლის გაანგარიშებისათვის საჭიროა კომპანიის ლიკვიდურობის მონაცემები. როგორც ცნობილია, ლიკვიდურობის ქვეშ იგულისხმება ისეთი აქტივები, რომლებიც საჭიროების შემთხვევაში შეიძლება სწრაფად გადაეაქციოთ ნაღდ ფულად. რადგანაც კომპანიის სასაქონლო-მაგერიალური მარაგი გასაყიდად არაა გათვალისწინებული, ისინი არ შედიან ლიკვიდებში. აქედან გამომდინარე, ლიკვიდურობა გოლია კომპანიის მიმდინარე აქტივების თანხას გამოკლებული სასაქონლო-მაგერიალური მარაგის სიდიდე. ბალანსის მიხედვით ეს გაანგარიშება ასეთია:

6.	მიმდინარე აქტივები	200.000
4.	სასაქონლო-მაგერიალური მარაგი	90.000
	<hr/>	
	ლიკვიდურობა	= 110.000

წმინდა ლიკვიდურობის გასაანგარიშებლად კომპანიის ლიკვიდურობის სიდიდეს აკლებენ მოკლევადიან ვალდებულებათა სიდიდეს. პრაქტიკულად ძლიერ სამრეწველო კომპანიას უნდა გააჩნდეს მნიშვნელოვანი

სიდიდის წმინდა ლიკვიდურობა, რამდენადაც იგი ვალდებულებათა გა-
დახდის სერიოზულ მაჩვენებელს წარმოადგენს. საკვლევი კომპანიის
წმინდა ლიკვიდურობა გოლია:

		110.000
16. მოკლევადიანი ვალდებულებანი	-	85.000
წმინდა ლიკვიდურობა =		25.000

რაც შეეხება „კრიტიკული“ შეფასების კოეფიციენტს, იგი გაიანგარიშება
შეფარდებითი ლიკვიდურობის თანხისა მოკლევადიან ვალდებულებებითან:

$$\frac{110.000 \text{ ლ (ლიკვიდურობა)}}{16. 85.000 \text{ ლ (მოკლევადიანი ვალდებულება)}} = 1,3$$

ამრიგად, როგორც ჩანს, ყოველ ერთ დოლარ მოკლევადიან ვალდე-
ბულებაზე კომპანიას გააჩნია 1,30 დოლარი ლიკვიდურობა.

ამრიგად, ბალანსის მიხედვით ჩვენ გავეცანით კომპანიის საბრუნავი
კაპიტალის სიდიდის ანალიზური მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთო-
დიკას, ანალიზის მომდევნო ეტაპზე კი განვიხილავთ სასაქონლო-მაგე-
რიალური მარაგის ბრუნვალობის მაჩვენებლის განსაზღვრის მეთოდიკას.
ამ მაჩვენებელს ფრიად ღიდი მნიშვნელობა გააჩნია კომპანიისათვის, რამ-
დენადაც სასაქონლო-მაგერიალური მარაგის ოპტიმალური სიდიდე და-
მოკიდებულია, პირველ რიგში, მის ბრუნვალობაზე. ანალიტიკოსები ან-
გარიშობენ ბრუნვის კოეფიციენტს. მის გასაანგარიშებლად საჭიროა მა-
რაგი შეეუფარდოთ წლიური რეალიზაციის მოცულობას ან გასაღების მო-
ცულობას. ბალანსის მონაცემების მიხედვით:

$$\text{ბრ. კოეფიციენტი} = \frac{382.500 \text{ (რეალიზაციის მოც.)}}{90.000 \text{ (მარაგი მატ. რეს.)}} = 4,25 \text{ ბრ.}$$

ე. ი. საქონელი წლის განმავლობაში ასრულებს 4,25 ბრუნს, ანუ საქო-
ნელი წლის განმავლობაში ამდენჯერ შეისყიდება და გაიყიდება.

მარაგების ანალიზის დროს იანგარიშება აგრეთვე მაჩვენებელი – სა-
საქონლო-მაგერიალური მარაგის წილი მიმდინარე აქტივებში, გამოხა-
ტული %-ებში.

საკვლევი ობიექტისათვის ეს მაჩვენებელი გოლია 45%-ის (90,0 : 200,0
x 100); ეს მაჩვენებელი მერყევია სხვადასხვა დარგის სპეციფიკიდან
გამომდინარე, ამიტომ მისი გამოყენება შედარებისათვის მხოლოდ ერ-
თი დარგის კომპანიებისთვისაა რეკომენდებული.

კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის დახასიათებისასაივის გამოიყენება კიდევ რამდენიმე მაჩვენებელი. ასე, მაგალითად, ნეტო-კაპიტალის სიდიდე კომპანიის მიერ გამოშვებულ ფასიან ქაღალდებზე – ა) ერთი ცალკეულ ობლიგაციაზე, ბ) პრივილეგიურ ან გ) ჩვეულებრივ აქციაზე.

ა) ნეტო-კაპიტალი 1 ობლიგაციაზე გადაანგარიშებით – ამ მაჩვენებლის განსაზღვრისათვის საჭიროა კომპანიის ყველა აქტივებიდან გამოერიცხოს არამატერიალური აქტივები და მოკლევადიანი ვალდებულებანი და მიღებული თანხა გაეყოსთ გამოშვებულ ობლიგაციათა რაოდენობაზე. ჩვენი მონაცემებით ნეტო-კაპიტალი გოლია 245.000 დოლარის (331.000 – (1000+85.000)).

გამოშვებულ ობლიგაციათა რაოდენობა 68.000 ცალი, კოეფიციენტი იქნება 3,6 (24500 : 68000) ე. ი. ყოველ ობლიგაციაზე მოდის ნეტო-კაპიტალის 3,6 დოლარი.

ბ) ნეტო-კაპიტალი 1 – პრივილეგიურ აქციაზე. ამ მაჩვენებლის გაანგარიშებისათვის აქტივთა საერთო თანხას აკლდება: არამატერიალური აქტივები, მოკლევადიანი და გრძელვადიანი ვალდებულებანი. მიღებული თანხა იყოფა პრივილეგიურ აქციათა რიცხვზე. ბალანსის მიხედვით იგი შემდეგნაირად გაიანგარისება:

11. აქტივების ჯამი	331.000
10. არამატერიალური აქტივები	1.000
17 და 18. გრძელვადიანი ვალდებულებანი	73.000

ნეტო-კაპიტალი პრივილეგიურ აქციათა მფლობელთა მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად (11-10-17-18) = 172.000

კოეფიციენტი იქნება 5,73 დოლარი (172000 : 30000)

ე. ი. 1 პრივილეგიურ აქციაზე მოდის 5,73 დოლარი ნეტო-კაპიტალი. გაიანგარიშება აგრეთვე ნეტო-კაპიტალის სიდიდე ერთი ჩვეულებრივ აქციაზე. ეს მაჩვენებელი წარმოადგენს ფულის იმ რაოდენობას, რომელსაც მიიღებდა მფლობელი, თუ კომპანია ლიკვიდირებული იქნებოდა ბალანსის შედგენის მომენტისათვის.

1 აქციაზე ნეტო-კაპიტალის მაჩვენებელთა შეფასებისა და შედარების დროს ფრთხილად უნდა ვიყოთ, იმიტომ, რომ მომგებიან კომპანიებს ხშირად დაბალი ნეტო-კაპიტალი აქვთ 1 ჩვეულებრივ აქციაზე. მეორე მხრივ, რკინიგზის კომპანიებს აქვთ მაღალი ნეტო-კაპიტალი, მაგრამ აქვთ დაბალი მოგება, რის გამოც მათი აქციების ფასი შედარებით დაბალი იქნება, ვიდრე მაჩვენებელი. გამონაკლისს შეადგენენ ბანკები, დაბლევებისა

და ინვესტიციების კომპანიები, იმიტომ, რომ მათ აქტივებს გააჩნიათ ლიკვიდურობის დიდი ხარისხი.

(მიმდინარე აქტივებში მათ გააჩნიათ ნაღდი ფულის, დებიტორთა და ვალდებულებისა და საბაზრო ფასიანი ქაღალდების დიდი ნაწილი).

კაპიტალიზაციის კოეფიციენტი

კაპიტალიზაციის კოეფიციენტი გამოხატავს პროპორციას კომპანიის ისე რამდენი გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების სახეობებს შორის. ობლიგაციების დიდმა რაოდენობამ შეიძლება შეამციროს პრივილეგიური და ჩვეულებრივი აქციების მიმართ ინტერესი.

რომ განვსაზღვროთ კაპიტალიზაციის პროცენტი, ამისათვის საჭიროა ობლიგაციათა ნომინალური ღირებულება 68.000.000 გავეყოთ ობლიგაციათა საერთო ღირებულებაზე, პრივილეგიურ და ჩვეულებრივ აქციათა საერთო ღირებულებაზე, გადახდით კაპიტალზე და აკუმულირებულ მოგებაზე არამატერიალური კაპიტალის გამოკლებით, რამაც შეადგინა 240.000.000 დოლარი. ობლიგაციათა კაპიტალიზაციის კოეფიციენტი ტოლი იქნება 28%-ის (68,0:240,0x100).

კაპიტალიზაციის კოეფიციენტი პრივილეგიური აქციებისათვის იმავე ხერხით გამოითვლება. პრივილეგიური აქციების ფასი იყოფა საერთო კაპიტალიზაციაზე, იგი ტოლია 1%-ის.

ჩვეულებრივი აქციების კაპიტალიზაციის კოეფიციენტის გაანგარიშებისათვის საჭიროა 100%-ს გამოვაკლოთ ობლიგაციებისა და პრივილეგიური აქციების კაპიტალიზაციის კოეფიციენტების ჯამი, ე. ი. $100\% - (28\% + 1\%) = 71\%$.

§ 3. ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ და მისი ანალიზის მეთოდები

ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ ფრიად მნიშვნელოვან მონაცემებს იძლევა, როგორც ინვესტორებისათვის, ისე კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის ანალიზისათვის.

მოგება-ზარალის ანგარიშგების მთავარი მაჩვენებლებია ინფორმაცია საერთო და წმინდა მოგების შესახებ. გარდა ამისა, ყველა ის მაჩვენებელი, რიგიელი საჭიროა მოგების ანალიზისათვის.

გასაღების მოცულობა

მოგების ანგარიშგებაში ძირითადი პუნქტია „გასაღების მოცულობა“ ან „შემოსავალი რეალიზაციიდან“. სხვა ტიპის კომპანიების ანგარიშგებაში ძირითადი პუნქტი იქნება შემოსავალი „ძირითადი საქმიანობიდან“.

რეალიზებული საქონლის თვითღირებულება და საერთო საფირმო გასაღავალი

ამ პუნქტში შესულია საქონლის წარმოებასთან დაკავშირებული ყველა დანახარჯი და გასაღავალი. კერძოდ, გასაღავალი ნედლეულზე, შრომის ანაზღაურებებზე, რენტის გადასახადზე, ელექტროენერჯიის დანახარჯები, მოწყობილობის შენახვაზე და ექსპლუატაციის დანახარჯები, ცვეთა და ამორტიზაცია.

გაყიდული საქონლის თვითღირებულება

გაყიდული საქონლის თვითღირებულება კომპანიის შემოსავლის ანგარიშში არის საკმაოდ მოზრდილი პუნქტი.

24. გაყიდული საქონლის თვითღირებულება 267 500–258 500

ცვეთა და ამორტიზაცია.

ცვეთა ეს არის აქტივის სასარგებლო ღირებულების შემცირება მისი გამოყენებისა და დაძველების შედეგად.

25. ცვეთა და ამორტიზაცია 14 000–12 500

საერთო, სავაჭრო და ადმინისტრაციული დანახარჯები

ეს დანახარჯები გამოყოფილია ცალკე პუნქტად, იმიტომ, რომ ანგარიშგების ყველა წამკითხველმა შეძლოს მოგების ანგარიშგებაში დაინახოს ისინი. ეს პუნქტი შეიცავს ხელფასს და საკომისიოს მოვაჭრე პერსონალისათვის, დანახარჯებს რეკლამაზე, სამიწლინებო და წარმომადგენლობით დანახარჯებს, ხელფასს მართვის აპარატისათვის და ოფისთა შენახვის ხარჯებს.

26. საერთო, სავაჭრო, ადმინისტრაციული დანახარჯები 61 250

თუ კი გასაღების მოცულობას გამოვაკლებთ გაყიდული საქონლის თვითღირებულებას და ოპერაციულ ხარჯებს, მივიღებთ პირობით-წმინდა მოგებას ანუ საერთო მოგებას.

27. პირობით-წმინდა მოგება 39 500

ღივიღენდები და პროცენტები, მიღებული ინვესტიციებიდან შეძენილ აქციებზე და ობლიგაციებზე, შეადგენს დამატებით შემოსავლის წყაროს,

რომელსაც ითვალისწინებს ცალკე პუნქტი „მიღებული დივიდენდი დაჯგეფოსა და მოსაგებელი პროცენტების სახით“.

28. მიღებულია დივიდენდი და შემოსავალი პროცენტებიდან 3 000

ხარჯები პროცენტების გადახდისათვის

ამ ხარჯებს ხშირად უწოდებენ ფიქსირებულ ხარჯებს (ობლიგაციები-სათვის) იმიტომ, რომ პროცენტები ობლიგაციებზე გაიყება ყოველწლიურად დივიდენდებისაგან განსხვავებით, რომლებიც გადაიხლება დარეჟგორთა საბჭოს გადაწყვეტილების შემდეგ.

კომპანიის მიერ გამოშვებული ობლიგაციების თანხა გოლია 68 000 000 დოლარის 12,5%-ზე გადაანგარიშებით ხარჯები შეადგენს 8 500 000 დოლარს.

29. ხარჯები პროცენტის გადახდისათვის 8 500

საშემოსავლო გადასახადი

ყოველ კომპანიას განსამდგრული აქვს საშემოსავლო გადასახადის მოცულობა, რომელიც დამოკიდებულია შემოსავლის მოცულობაზე. დიდ სამრეწველო კომპანიებს, მაგ., ჩენს ობიექტს „აბს“-ს აქვს დიდი საშემოსავლო გადასახადი, მაგრამ შელავათებით დაბეგვრაში გადასახდელეების გადავადების, დაჩქარებული ამორტიზაციის და სხვა საშუალებით ეს თანხა მცირდება. კომპანიის შემოსავალი დაბეგვრის წინ იყო 34 000 000 დოლარი, გადასახდელი იყო 10 375 000 დოლარი.

30. მოგება საშემოსავლო გადასახადის გადახდამდე 34 250

31. გადასახდელეები 10 375

წმინდა მოგება. მას შემდეგ, რაც გაუითვალისწინეთ ყველა შემოსავალი და გამოფრთხეით მათგან გასაველები, მივიღეთ კომპანიის წლიური წმინდა მოგება.

32. წმინდა მოგება წლის განმავლობაში 23 875 დოლარი.

მოგების ანგარიშგების მუხლები გაეყოთ ორ ჯგუფად: შემოსავლე-ბად და დანახარჯებად. მივიღებთ შემდეგს:

შემოსავლების მუხლები:

23. რეალიზაციის მოცულობა 382 500

28. მიღებული დივიდენდები და პროცენტები 3 000

ჯამი 385 500

გასაქვლები და დანახარჯები

24-26. პროდუქციის თვითღირებულება და საოპერაციო დანახარჯები	342 700
29. პროცენტის გადასახალისათვის	8 500
31. გადასახადები	10 000
ჯამი	361 625
32. წმინდა მოგება	23 875

მოგება-მარალის ანალიზის მეთოდიკა. მოგების ანალიზს ფრიად ღიღ მნიშვნელობას ანიჭებენ, რამდენადაც მას მრავალი საინტერესო ინფორმაციის მოცემა შეუძლია კომპანიის ფინანსური საქმიანობის შესახებ და, რაც მთავარია, იგი საშუალებას იძლევა მოგების და რენტაბელობის ზრდის ფარული რეზერვების გამოვლენისა.

ანალიზის პროცესში პირველ რიგში ანგარიშობენ რენტაბელობის მაჩვენებელს პირობით-წმინდა მოგებისა და რეალიზაციის მოცულობის თანაფარდობით. საკვლევი კომპანიის მიხედვით

$$\text{რენტაბელობა} = \frac{39.750 \text{ (პირობითი წმინდა მოგება)}}{382.500 \text{ (გასაქვების წმინდა მოც-ბა)}} \cdot 100 = 10,4\%$$

რენტაბელობის მაჩვენებელი გვიჩვენებს, რომ კომპანია ყოველ გაყიდულ 1 დოლარის ღირებულებაზე ღებულობს 10,4% მოგებას. ეს მაჩვენებელი თავისთავად მნიშვნელოვანია, მაგრამ უფრო საინტერესოა მისი შედარება გასული წლის რენტაბელობის მაჩვენებელთან 9,7%-თან

$\left(\frac{35.000}{362.500} \cdot 100 \right)$ ამრიგად, ჩანს, რომ კომპანიის რენტაბელობის დონე გაზრდილია 0,7 პროცენტით, რაც მიუთითებს მისი ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე.

გარდა ამისა, ამ მაჩვენებლის ცვლილება ასახავს კომპანიის ეფექტიანობის ზრდას, ასორტიმენტის ცვლილებას ან კლიენტურის ზრდას. ეს ანალიზური მაჩვენებელი შეიძლება შევადაროთ ამავე დარგის სხვა კომპანიის მაჩვენებელს, რათა დაეადგინოთ საკვლევი ობიექტის დონე სხვებთან შედარებით და გაირკვეს გადახრების გამომწვევი მიზეზები.

ამერიკელი ეკონომისტი-ანალიტიკოსები სხვა მაჩვენებელსაც ანგარიშობენ. ესაა დანახარჯების დონე, წარმოებაზე გაწეული დანახარჯების წილი რეალიზებულ პროდუქციაში. ე. ი. თუ ვიცით კომპანიის რენტაბე-

ლობის ღონე პირობითი წმინდა მოგების მიხედვით, მაშინ დანახარჯების ღონე გაიანგარიშება მარტივად: ვიყოფითი სხვაობას 100%-სა და რენტაბელობის მაჩვენებელს შორის. ჩვენი მონაცემების მიხედვით ავი შეადგენს 89,6%-ს (100,0 - 10,4).

არანაკლები მნიშვნელობა ენსჭება რენტაბელობის მაჩვენებელს გაანგარიშებულს წმინდა მოგების მიხედვით. კომპანიის მონაცემების მიხედვით იგი შეადგენს 1998 წელს 5,6%-ს, 1999 წელს კი - 6,2%-ს. გაანგარიშებას ასეთი სახე აქვს:

$$1999 \text{ წ. რენტ.} = \frac{\text{(წმინდა მოგება) } 23875}{\text{(გასაღების მოც-ბა) } 382.500} = 62\%-ს$$

კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის დახასიათებისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანია რენტაბელობის მაჩვენებლების შედარებითი დახასიათება დინამიკაში სამრეწველო კომპანიების საშუალო მაჩვენებლებთან დაპირისპირებით.

ცხრილში მოყვანილია ამერიკული სამრეწველო კომპანიების საშუალო რენტაბელობის მაჩვენებლები და საკვლევი კომპანიის ანალოგიური მაჩვენებლების შედარებითი დინამიკა (1996-99 წწ.) %-ებში.

	1996	1997	1998	1999
1. ამერიკულ სამრეწველო კომპანიების საშუალო რენტაბელობის ღონე, წმინდა მოგების მიხედვით	5,4	5,7	4,7	4,7
2. საკვლევი კომპანიის	5,8	5,8	5,9	6,2

რენტაბელობის მაჩვენებლები, გაანგარიშებული პირობითი წმინდა მოგებისა და წმინდა მოგების მიხედვით, აგრეთვე დანახარჯების ღონე ზოგადად ახასიათებს კომპანიის საერთო მდგომარეობას, მის პერსპექტივებს. მაგრამ მაინც მთავარ კითხვად რჩება - წარმოადგენენ თუ არა ამ კომპანიის ფასიანი ქაღალდები კარგ ინვესტიციებს? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად გრძელდება ანალიზი.

ობლიგაციებზე გადახდილი პროცენტის დაფარვის მაჩვენებელი

კომპანიის ობლიგაციური სესხი თავისთავად წარმოადგენს სერიოზულ დავალიანებას, თუმცა მისი დაფარვა იწარმოებს მრავალი წლის შემდეგ. ამავდროულად, ობლიგაციებზე გადასახდელი პროცენტი მკაცრად ფიქსირე-

ბულია. ამიგომ კომპანიის შესაძლებლობამ რეგულარულად იხადოს ობლიგაციებზე პროცენტი, ინვესტორებში უნდა გამოიწვიოს გარკვეული ინტერესი. არ შეიძლება არ დაინტერესდნენ იმითაც, თუ როგორ გამოიყენება ნასესხები სახსრები, საკმაო მოგება მოაქვთ თუ არა, რომ დაფარონ ობლიგაციებზე გადახდილი პროცენტები.

§ 4. ანგარიშგება აკუმულირებული, გაუნაწილებელი მოგების შესახებ და მისი ანალიზის მეთოდика

როგორც ზემოთ მოგანილ ანგარიშგების (ანგარიშგება აკუმულირებული გაუნაწილებელზე მოგების შესახებ) ფორმის შინაარსი გვიჩვენებს, მასში მოცემულია ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ კომპანიამ თავისთვის რა რაოდენობის თანხა დაიგოვა, დააკაპიტალა ან, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გამოიყენა თავის შრდისა და განვითარებისათვის. მსგავსად იმისა, როგორც აქციების მფლობელი მდიდრდება თავის აქციების საბაზრო ღირებულების მრდით, ისე კომპანია მრდის თავის ღირებულებას აკუმულირებული გაუნაწილებელი მოგების მრდით.

ბუნებრივია, მოცემული ანგარიშგების ძირითადი მუხლია კომპანიის გაუნაწილებელი მოგება ბალანსის შედგენის მომენტისათვის. ამ ციფრის მიღებისათვის საჭიროა გავითვალისწინოთ გაუნაწილებელი მოგება წლის დასაწყისისათვის. ანგარიშგების მონაცემების მიხედვით ეს გაანგარიშება ასე წარიმართება:

მოგებას ბალანსით 1 იანვრისათვის	109 800 დოლარს
დამატება კომპანიის წლიური სუფთა მოგება	23 875 დოლარი
მიღებულ თანხას გამოაკლდება	
ღივიდენლები: ა) პრივილეგიურ აქციებზე	175 დოლარი
ბ) ჩვეულებრივ აქციებზე	9 000 დოლარი.

ამ გაანგარიშების შედეგი იქნება გაუნაწილებელი მოგება წლის ბოლოსათვის, 31 დეკემბრისათვის, 124 500 დოლარი.

ახლა მოკლედ განვიხილოთ მიღებული ინფორმაციის ანალიზური მნიშვნელობა. პირველი ფრიად მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ამ ანგარიშგებიდან ესაა იმ ღივიდენლების სიდიდე, რომელიც კომპანიამ გადაიხადა ერთი ჩვეულებრივ აქციაზე. ეს ინფორმაცია ფრიად მნიშვნელოვანია პოტენციური ინვესტორებისათვის. როგორც ჩვენი კომპანიის ანგარიშები-

დან ჩანს, ჩვეულებრივ აქციებზე გადახდილი დივიდენდი შეადგენს 9 000 დოლარს. ამავ დროს, ბალანსიდან ცნობილია, რომ კომპანიამ გამოუშვა 7 500 ჩვეულებრივი აქცია, დივიდენდის ზომა ერთ ჩვეულებრივ აქცი-

აზე შეადგენს 1,20 დოლარს $\left(\frac{9000 \text{ (დივიდენდი)}}{7500 \text{ (აქციები)}} \right)$ თუ გადახედავთ წი-

ნა წლის მონაცემებსაც, დაინახავთ, რომ კომპანიამ ასეთივე დივიდენდი გადაიხადა 1 ჩვეულებრივ აქციაზე.

ახლა რამდენადაც ჩვენ უკვე ვიცით დივიდენდის სიდიდე 1 ჩვეულებრივ აქციაზე, შეიძლება განესაზღვროთ გადახდილი დივიდენდის პროცენტის ჩვეულებრივ აქციაზე:

$$\frac{1,20 \text{ (დივიდენდი აქციაზე)}}{(33) 3,16 \text{ (შემოსავალი აქციაზე)}} = 38\%$$

ცნობილია, რომ აშშ-ში დივიდენდის გადახდის საშუალო პროცენტი ჩვეულებრივ აქციაზე შეადგენს 53%-ს. ამ მაჩვენებელთან შედარებით ჩვენი კომპანიის პროცენტი ძალიან დაბალია. ძირითადად ეს გამოწვეულია იმით, რომ კომპანია მოგების დიდ ნაწილს აბანდებს თავისთვის.

პრივილეგიურ აქციებზე დივიდენდის სიდიდე, როგორც ცნობილია, არ იცვლება წლიდან წლამდე, იგი შეადგენს 5,83 დოლარს. ბალანსში მითითებულია, რომ კომპანიის პრივილეგიურ აქციებს აქეთ გარანტირებული მაგროვებული დივიდენდი. ეს ნიშნავს იმას, რომ თუ კომპანიის ხელმძღვანელობამ ვერ გადაიხადა მათზე დივიდენდი (ეს კი შეიძლება მოხდეს იმ შემთხვევაში, თუ კომპანიამ ვერ მიიღო საკმარისი მოგება) მას იგი გასცემს მომავალში. ე. ი. დივიდენდი კი არ დაეკარგება, არამედ დაგროვდება. დივიდენდის გადახდა პრივილეგიურ აქციებზე ყოველთვის უნდა წარმოებდეს ჩვეულებრივ აქციებზე დივიდენდის გადახდის გამოცხადებამდე. სწორედ ამიტომაც ეწოდებათ მათ პრივილეგიური, დივიდენდი მათზე გაიცემა პირველ რიგში.

ანგარიშგების ბოლო მაჩვენებელი წარმოადგენს ყველაზე მნიშვნელოვანს, რამდენადაც იგი გვიჩვენებს საანგარიშგებო პერიოდის ბოლოსათვის გაუნაწილებელ აკუმულირებული მოგების სიდიდეს. ბალანსის მიხედვით, 31 დეკემბრისათვის იგი შეადგენდა 1999 წელს 124 500, ხოლო 1989 წელს 109 800 დოლარს. ე. ი., როგორც ჩანს, კომპანიამ გაუნაწილებელი მოგების სიდიდე გაზარდა 14 700 დოლარით. ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ უახლოეს მომავალში კომპანიას გინდ არასახარბიელო პერიოდი დაუდგეს, მას მაინც ექნება იმის საშუალება, რომი განაგ-

რძის ლივიდენების გადახლა როგორც პრივილეგიურ, ისე ჩვეულებრივ აქციებზე.

როგორც ანალიზის მეთოდის ავტორები აღნიშნავენ, არსებობს მხოლოდ ერთი საშიშროება დიდი რაოდენობის გაუნაწილებელ მოგებასთან დაკავშირებით. ამან შეიძლება მიიყაროს სხვა კომპანიის ყურადღება, რომელიც მოისურვებს ამ კომპანიის აქციების შესყიდვას და მოიპოვებს მათზე კონტროლის უფლებას.

თავი XXII.

ეკონომიკური ანალიზი სტანდარტების ჩარჩოებში და შემოქმედებითი პრინციპებით

ფინანსური აღრიცხვა და მმართველობითი აღრიცხვა საერთო ჯამში განუყოფელია და ორივე ერთად საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის კომპლექსურ და სისტემურ ბუღალტრულ აღრიცხვას წარმოადგენს. მაგრამ რადგან საერთაშორისო ბიზნესის განვითარებამ ბუღალტრული აღრიცხვის „გაორება“ გამოიწვია და დღეს უკვე არსებობს ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტები და მის შესაბამისად წარმართება ფინანსური ანგარიშგების ანალიზიც, იგი თავისებურ ჩარჩოებში აქციებს ანალიზურ პროცესსაც.

ფინანსური ანგარიშგების ინფორმაციის სისტემაში მოყვანა, დაჯგუფება, კლასიფიკაცია და შეფასება, როგორც წესი, გარკვეულწილად უნდა თავსდებოდეს ჩარჩოებში. მაგრამ ანალიზის პროცესი ანალიტიკოსმა უნდა წარმართოს შემოქმედებითადაც, რათა მან შეძლოს იმ სიტუაციებისა და მდგომარეობის მრავალფეროვნების შემეცნება, რომელთანაც მოუწევს პრაქტიკაში შეხვედრა. ამრიგად, ანალიზის ზოგადი მეთოდოლოგია ფართო გაქანებას აძლევს ანალიტიკოსთა ინიციატივას, ორიგინალობას და გამოგონებლობას. რამდენადაც ადამიანის შემეცნების უნარს სამღვარი არა აქვს, ამ სფეროშიც კვლევის დიაპაზონიც განუსაზღვრელია და დამოკიდებულია ანალიტიკოსთა პროფესიონალიზმზე და შემოქმედებით უნარზე.

მიუხედავად ამისა, მაინც არსებობს კონკრეტული სასარგებლო განზოგადებული ამრები, რომლებითაც შეიძლება განვამტკიცოთ ნებისმიერი მიდგომა საფინანსო ანგარიშგების ანალიზის ამოცანებისადმი.

უქირველეს ყოვლისა, საფინანსო ანგარიშგების ანალიზი მიმართულია განსაზღვრული მიზნების მიღწევისაკენ. მიზნების განსაზღვრა ანალიზური პროცესის მნიშვნელოვანი ნაწილია, ვინაიდან ამ ეტაპზე ხდება იმის გაგება, თუ რა ეხება და შეესაბამება ძირითად საქმეს და რა არა.

ამგვარად განსაზღვრული მიზანი ხელს უწყობს სამუშაო გეგმიდან აღმოფხვრას არასაჭირო სამუშაოები. მიზნების გარკვევა ანალიზისათვის აუცილებელი, სასარგებლო და რაციონალური ელემენტია, აუცილებელი და სასარგებლოა იმ გაგებით, რომ ღებლები ცოდნით ანალიტიკოსი ყურადღებას ამახვილებს საფინანსო ანგარიშგების იმ ელემენტებზე, რომლებიც უფრო მნიშვნელოვანია და მეტად ეხებიან საქმეს; რაციონალურია იმ გაგებით, რომ ანალიზი გარდება დროისა და ძალის მაქსიმალური ეკონომიით. როდესაც ანალიზის მიზანი განსაზღვრულია, შემდგომ ეტაპს წარმოადგენს განსაკუთრებული საკითხების ფორმულირება, რომელთა გარკვევა აუცილებელია მიზნის მისაღწევად.

მიზნის განსაზღვრისა და გასარკვევი საკითხების ფორმულირების შემდეგ ანალიტიკოსი უკვე მზად არის ანალიზური პროცესის შესაბამე ეტაპისათვის. ამ დროს გადაიჭრება საკითხები იმის შესახებ, თუ ანალიზის რომელი ხერხები და მეთოდებია შესაფერისი, სასარგებლო და რაციონალური არსებულ ამოცანათა გადასაწყვეტად.

ანალიზის მეოთხე და ბოლო ეტაპია შეგროვილი მონაცემებისა და მაჩვენებლების ანალიზური ინტერპრეტაციის საფუძველზე გადაწყვეტილებების მიღება. ეს მეტად მნიშვნელოვანი და ძნელი ეტაპი მოითხოვს გონიერულობას, წინდახედულობას, გამოცდილებას და ძალისხმევას. ინტერპრეტაცია არის გამოკვლევის და რეალობის განხილვის პროცესი, რომელიც ცხოვრების შესწავლის უკან დგას. პროფესორი ბერსტაინი წერს: „ჭკვიანმა ანალიტიკოსმა, რომელიც არჩევს საფინანსო ანგარიშგების მონაცემებს, ყოველთვის უნდა გაითვალისწინოს, რომ საფინანსო ანგარიშგება ეს არის, უკეთეს შემთხვევაში, სინამდვილის აბსტრაქტული გამოხატულება. შემდგომმა მათემატიკურმა დამუშავებამ შეიძლება მოგვეცეს აბსტრაქციის მეორე, მესამე და უფრო მაღალი დონე; ანალიტიკოსმა ყოველთვის უნდა გაითვალისწინოს რეალური საქმიანობა, რომელიც ამ ციფრებს უკან დგას. კლდოვანი მთების ვერცერთი რუკა ვერ გვიჩვენებს იმ ადგილების სიმშენიერეს, უნდა ვნახოთ ისინი, რაია შეუაფასოთ, ვინაიდან რუკები საფინანსო ანგარიშგების მსგავსად. მხოლოდ და მხოლოდ აბსტრაქციებია. სწორედ ამიტომ კომპანიის საფინანსო ანგარიშგების ანალიზით დაკავებული ანალიტიკოსი დროდადრო უნდა გამოეთიშოს ციფრებს და მოინახულოს გასაანალიზებელი ობიექტები, რათა სრულად შე-

ორივენი ანალიზის შედეგად აღმოჩენილი მოვლენები. ეს განსაკუთრებით გამართლებულია, ვინაიდან საფინანსო ანგარიშგებაში არსებულ მონაცემებში გამოხატული რეალობის სტატისტიკური მდგომარეობა არ შეიძლება დარჩეს სტაბილური დიდი ხნის განმავლობაში. რეალობა გამუდმებით იცვლება.

საფინანსო მონაცემებისათვის დამახასიათებელი შეზღუდვების ცოდნა და გაგება აუცილებელია პროფესიონალი ანალიტიკოსისათვის; ეს არ ამცირებს მათ მნიშვნელობას, ვინაიდან საფინანსო ანგარიშგების მონაცემები წარმოადგენენ იმის საშუალებას, რომლის დახმარებითაც საწარმოს ფინანსური რეალიები შეიძლება დაეყვანოთ საერთო მნიშვნელზე, რომელიც შესაძლებელია რაოდენობრივად გავზომოთ და მათემატიკურად დავამუშაოთ.

ფინანსური ანგარიშგების მაჩვენებლების ანალიზის შედეგების სისტემაში მოყვანისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება იმ მომენტს, რომ ანალიტიკოსს ნათელი წარმოადგენა ჰქონდეს ფირმაზე, ღარგზე და იმ პირობებზე, რომელშიც მუშაობს იგი. ასეთი წარმოადგენა თანაბრად უწყობს ხელს როგორც ფინანსური ანგარიშგების ჩატარებაში, ისე შედეგების განზოგადებაში, რათა რეალურად შეაფასოს რა ღვას ციფრების მიღმა.

მთავარი ფაქტორი, რომელიც ანალიტიკოსმა უნდა მიიღოს მხედველობაში, არის საანალიზო ობიექტის საქმიანობის სახე, რადგან ყველა კატეგორიის წარმოებას აქვს სპეციფიკური საოპერაციო ციკლები, ფინანსირების წყაროები, საკრედიტო და სესხის დაბრუნების ფორმები და სხვა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ინფორმაციის ანალიზის შედეგების თავმოყრის პირველ ეტაპზე უნდა იხელმძღვანელოს დარგის თავისებურებებით და გამოიყოს ეს მხარე.

მეორე ეტაპზე საოპერაციო ციკლის შესაბამისად უნდა დადგინდეს ის ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ მის ცვალებადობაზე. ხელმძღვანელობის მიზნების შესაბამისად უნდა მოხდეს ისეთი პროცედურების გათვალისწინება, როგორცაა საბაზრო გავლენა, სამმართველო საქმიანობის ეთიკა და სტილი.

ცალკე გამოყოფას ექვემდებარება მარკეტინგული ფაქტორების გავლენა. უნდა დადგინდეს არის თუ არა კონკურენცია სერიოზული ფაქტორი საფინანსო ანგარიშგების ანალიზის თვალსაზრისით, აგრეთვე ცალკე უნდა გამოიყოს მენეჯმენტის და იურიდიული სტატუსის მოდელის გავლენის შედეგები. თანამედროვე მენეჯმენტი მოითხოვს, რომ კომპანიებმა და ფირმებმა ღრულად უნდა მისცენ კრიტიკული შეფასება თავის

მმართველობით საქმიანობას, თუ მათ მტკიცედ აქვთ განზრახული უზრუნველყონ ოპერატიული კონკრული ფინანსური ოპერაციების წარმოებაზე და მიაღწიონ მათ წინაშე მდგარი ორგანიზაციული ამოცანების შესრულებას.

საწარმოს საერთო ეკონომიკური და ფინანსური მაჩვენებლების ანალიზის შედეგები მოყვანილი უნდა იქნეს სისტემაში – პორიზონტალური, ვერტიკალური და შეფარდებითი ანალიზის შედეგების მიხედვით. პორიზონტალური ანალიზი საშუალებას იძლევა დადგინდეს იქნას განვითარების ტენდენციები, სულ მცირე, ბოლო ხუთი წლის მონაკვეთში მაინც.

ვერტიკალური ანალიზის შედეგებით დაზუსტდება პოზიციები და შეფარდებითი მაჩვენებლები, რომელთა ანალიზის საშუალებით უნდა დადგინდეს: ა) საწარმოს ბიზნესის ფინანსური მდგომარეობა; ბ) ფირმის საქმიანობის ის მიმართულებანი, რომლებიც საჭიროებენ განსაკუთრებულ ყურადღებას და გ) განვსამღეროთ ფირმის საქმიანობის პერსპექტივები.

ანალიტიკოსმა სამუშაო პროცესში თავი უნდა აარილოს საქმისათვის უსარგებლო საკითხების შესწავლას და მათ ანგარიშში ასახვას.

მიუღებლადაა მიჩნეული დასკვნების გაკეთების დროს ორამზროვნება და არაპირდაპირობა, რომელსაც ზოგიერთი ანალიტიკოსი მიმართავს პასუხისმგებლობის თავიდან აცილების მიზნით.

ყურადღების გამახვილებას მოითხოვს დასკვნითი ტექსტის სწორად შედგენა. ტექსტში გრამატიკული შეცდომების სიმრავლემ შეიძლება ფაქტების დამახინჯება გამოიწვიოს და ავტორების არაკომპეტენტურობასა და ანალიზის ხარისხზე წარმოქმნას ეჭვი.

ბოლოსიტყვაობა

ნებისმიერი ქვეყნის მეცნიერების აწმყო და მომავალი დიდადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკაზე. ამ მხრივ უმძიმეს მდგომარეობაშია საქართველო – გლობალურ კრიზისის განიცდის ეკონომიკაც და მეცნიერებაც (!).

მსოფლიოს მრავალი ქვეყნიდან მოძალეული „მრჩეველები“ ფხვს იკიდებენ ეკონომიკისა თუ მეცნიერების სფეროებში ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანის ეგიდით (ვითომ?). გაჭირვებაა, მაგრამ ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს დიდი ილიას მოწოდება ქართველებისადმი.

„ხმლიანმა მტერმა ვერ დაგვათმობინა, ვერ წაგვართვა ჩვენი მი-

წაწყალი, ჩვენი ქვეყანა... შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით მოსეული კი თან გაგვიგანს, ფეხ-ქეეშიდამ მიწას გამოგვაყლის, სახელს გაგვიქრობს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკეთება და ჩვენს მშვენიერ ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვანი დაეპატრონებიან...“ – გეაფრთხილებდა დიდი ილია ჭაეჭავაძე.

დიდად სამწუხაროა, რომ საუკუნის წინ წარმოიქმული მოწოდება დღეს უფრო მეტად დამაფიქრებელი და გამაფრთხილებელია (!).

დიდი წინდახელულება, გონიერება და გარჯვა გემართებს უკლებლივ ყველას, რომ ქვეყანა კრიზისიდან გამოიყვანოს და ჩვენმა მომავალმა თავის სამშობლოში ბედნიერად იცხოვროს.

მიზნის მიღწევაში დიდი როლი უნდა ითამაშოს ქართული ეკონომიკური ამროვნების აღზევებამ.

ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიისა და პრაქტიკის გამოჩენილი მკვლევარი, ლოცენტი გოგი ბიგვაჟა თავის მონოგრაფიაში¹ პრაქტიკულად და თეორიულად დასაბუთებული გამოკვლევის შედეგად წერს: „მკითხველმა (სპეციალისტმა) უნდა იცოდეს, რომ არ არსებობს არავითარი აუცილებლობა ჩვენში შემოვილოთ ამერიკული, ინგლისური თუ რომელიმე სხვა ქვეყნის ბუღალტერია, ჩვენი ბუღალტრული აღრიცხვის სისტემა ჯანსაღია და მთლიანად ესადაგება საბაზრო ურთიერთობის დღევანდელ მოთხოვნებს“.

ჩვენს მიერ ჩატარებულმა გამოკვლევამაც, რომელიც შეეხო ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის მეთოდოლოგიას, დამუშავებულს ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების პრინციპების გათვალისწინებით, იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ ჩვენ გვაქვს საკმაოდ მაღალ დონეზე დამუშავებული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგია. სიახლეს წარმოადგენს მხოლოდ იმ კატეგორიების ანალიზური კვლევის მეთოდოლოგია, რომლებიც საბაზრო ეკონომიკისთვისაა განსაკუთრებით დამახასიათებელი. ასე რომ, როგორც აღრიცხვის, ისე ეკონომიკური ანალიზის სამამულო მეთოდოლოგიის შეთანაწყობა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებისადმი სრულიად უმტკივნეულოდ შეიძლებოდა. რაც შეეხება ბასს დანერგვას საქართველოში, ეს პროცესი მანამდე არ უნდა დაწყებულიყო, სანამ არ შეიქმნებოდა ბუღალტრული აღრიცხვის ეროვნული სტანდარტები, რამდენადაც ამას თვითონ სტანდარტების პრინციპები მოითხოვს!

1 გიორგი ბიგვაჟა, გიორგი ბარბაქაძე, საფინანსო ბუღალტერია აშშ-ში და მისი ქართული ვარიანტი, თბილისი, 1995 წ., გვ. 4.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვ. აფანასიევი – საზოგადოება, სისტემურობა, შემეცნება და მართლია. თბ., 1985.
2. გ. ბიგვავა – ბულალგრული აღრიცხვის და საფინანსო სისტემის კარგონიზაციის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1992.
3. გ. ბიგვავა, გ. ბარბაქაძე – საფინანსო ბულალგერია აშშ-ში და 'სსსკ' ქართული ვარიანტი, თბ., 1995.
4. ბულალგრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტები (თარგმანი და საქართველოს ბაფ-ის მიერ), თბ., 1998-1999.
5. გ. ბაკლანოვი – ინდექსური მეთოდის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1991.
6. ნ. ბიჭიაშვილი – სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის საკითხები და წყაროები, თბ., 1988.
7. ფ. ბურდული – სამრეწველო საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბ., 1993.
8. ფ. ბურდული – ბულალგრული აღრიცხვისა და სამეურნეო საქმიანობის ანალიზის ძირითადი საკითხები, თბ., 1989.
9. ბ. გაბიძაშვილი – სტატისტიკის ზოგადი თეორია, თბ., 1994.
10. ლ. გრიგალაშვილი – როგორ შევადგინოთ ბალანსი, თბ., 1997.
11. მ. გოცირიძე – მენეჯმენტი, თბ., 1992.
12. ნ. დგებუაძე, შ. ბურდული – სოფლის მეურნეობის საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ანალიზი, თბ., 1961.
13. დევიდ ბეგი და სხვ. – ეკონომიკა (თარგმანი ინგლისურიდან), თბ., 1999.

14. ეკონომიკური თეორია პროფ. გ. აღიშვილისა და პროფ. რ. ასათიანის რედაქციით, თბ., 1998.
15. შ. ვეშაპიძე – ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური კელევის მეთოდოლოგია და თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების აქტუალური საკითხები, თბ., 1999.
16. რ. ვარიანი – მიკროეკონომიკა. თანამედროვე მიდგომა (თარგმანი ინგლისურიდან), თბ., 1992.
17. ვ. ზურაბიშვილი – საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბ., 1999.
18. პ. კრინსკი – მათემატიკა ეკონომისტებისათვის, თბ., 1974.
19. ე. კუპრეიშვილი – მოგებისა და რენტაბელობის ანალიზი, თბ., 1988.
20. ნ. კვატაშიძე – ფინანსური აღრიცხვა, თბ., 2000.
21. რ. კაკულია, ლ. ხაბურზანია – ფული და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, თბ., 1993.
22. ერიკ ნ. კომპტონი – კომერციული საბანკო სისტემის ახალი პორიზონტები, თბ., 1993.
23. მესხია ი., ვაშაქიძე ნ. და სხვ. – ბუღალტრული აღრიცხვა, თბ., 1998.
24. მესხია ი. – განვითარებული სოციალისტური ეკონომიკის დაგეგმვისა და მართვის სრულყოფის ამოცანები, თბ., 1986.
25. ფ. მენტეშაშვილი – სამრეწველო საწარმოთა საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბ., 1984.
26. ფ. მენტეშაშვილი – სიახლენი მოგებისა და ფინანსური მდგომარეობის ანალიზში, თბ., 1994.
27. პაპავა გ. – ეკონომიკური ანალიზის და წარმოების საბოლოო შედეგების მარკეტინგული მმართველობის მეთოდოლოგია, თბ., 1992.
28. პაპავა ვ. – საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზაზე, თბ., 1995.
29. სამუელსონი პ. – ეკონომიკა, ტ. I, თბ., 1992.

30. საღარეოშვილი ო., ხარაიშვილი ე. – ბიზნესის ორგანიზაცია, მართვა და ანალიზი, თბ., 1995.
31. საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ, თბ., 2000.
32. ე. ცირაშვილი – სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, თბ., 1999.
33. დ. ძნელაძე – სამრეწველო წარმოების ორგანიზაცია და მართვა, თბ., 1986.
34. ე. ხარაბაძე – ბუღალტრული აღრიცხვა საერთაშორისო სტანდარტებით, თბ., 1998.
35. ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, თბ., 1987.
36. ნ. ჭითანაძე – გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, თბ., 1997.
37. ს. ჩოჩოშვილი, ნ. ქევიციანი – სამრეწველო წარმოების ორგანიზება და მართვა, თბ., 1999.
38. რ. ბაბაძე – ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების სამეწარმეო-სამართლებრივი საფუძვლები, თბ., 1997.
39. გ. ცინცაძე – მეცნიერული კვლევის სისტემური მეთოდი, თბ., 1980.
40. Баканов М. И., Шеремет А. Д. - Теория экономического анализа, М., " Финансы" (1995).
41. Бернштайн Л. А. - Анализ финансовой отчетности, М., " Финансы и статистика", 1996.
42. Зудилин А. П. Анализ хозяйственной деятельности развитых капиталистических стран, М., 1986.
43. Козлов Н. В., Богаров Е. П. - Перспективный экономический анализ, М., 1987.
44. Метьюс М. Р., Персера М. - Теория бухгалтерского учета, М., 1999 (перевод с английского).

45. Методика экономического анализа деятельности промышленного предприятия (под ред. А. Шеремета), М., 1988.
46. Савицкая Г. В. - Анализ хозяйственной деятельности предприятия, Минск-Москва, 1998.
47. Томас П. Карлин, Альберт Р. Макман - Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP), М., 1998.
48. Шеремет А. Д., Саифулин Р. С. - Методика финансового анализа предприятия, М., 1996.
49. Шкарабан С. И. - Основы оперативного экономического анализа, Львов, 1988.
50. Энтони Р., Рис Дж. - Учет: ситуаций и примеры, М., 1993.
51. Как понимать и использовать финансовую отчетность (пер. с англ.), М., 1996.
52. Джей К. Шим, Джоел Г. Сител - Финансовый менеджмент, М., 1996.
53. Пол Хейне - Экономический образ мышления, М., 1991.
54. Саката сиро - Практическое руководство по управлению качеством. Мх., 1980.
55. Справочник по функционально стоимостному анализу, М., 1988.

წინასიტყვაობა 3

ნაწილი I

ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის თეორიული საფუძვლები 5

01ა3(1). ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის არსი, საგანი, ობიექტები და ამოცანები 5

§1. ეკონომიკური საქმიანობა და ეკონომიკური მეცნიერების ფუნქციები 5

§2. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის არსი 6

§3. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის საგანი და ობიექტები 6

§4. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის პრობლემები და ძირითადი ამოცანები 12

01ა3(2) II. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის მეცნიერული საფუძვლები 15

§1. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და შემეჯავრების თეორია 15

§2. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი მეცნიერებათა სისტემაში 16

§3. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზი და აუდიტი 21

§4. ეკონომიკური ანალიზის სისტემურობა და კომპლექსურობა 22

§5. წარმოების დონეზე მოქმედი ფაქტორების კლასიფიკაცია 28

01ა3(3) III. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის სახეები 30

§1. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის სახეების ზოგადი კლასიფიკაცია 30

§2. დარგობრივი ანალიზის ორგანიზაციის და მეთოდების თავისებურებანი 32

✓ §3. ანალიზის სახეები ჩატარების დროის მიხედვით 34

§4. ეკონომიკური ანალიზის სივცობრივი ფორმები 36

§5. ეკონომიკური ანალიზის მიმართულებანი 40

01ა3(4) IV. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის კვლევის მეთოდი 44

✓ §1. მეცნიერული კვლევის მეთოდები 44

§2. ეკონომიკური ანალიზის ხერხების კლასიფიკაცია 46

§3. ანალიზი და ბრძენთა აზრები 64

01ა3(5) V. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ორგანიზაცია

და ინფორმაციის წყაროები 69

§1. ანალიზის ჩატარების ორგანიზაციის ძირითადი მიზანი და უტაბები	69
✓ §2. ეკონომიკური ანალიზის ინფორმაციის ბაზა	70
§3. საანალიზო ინფორმაციის შემოწმების ხერხები	75
✓ §4. ეკონომიკური ანალიზის შედეგების გაფორმება და რეალიზაცია	78

ნაწილი II

მმართველობითი ინფორმაციის ეკონომიკური ანალიზის საკითხები — 81

თაპი VI. პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ანალიზი	82
§1. პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა სისტემა	82
§2. პროდუქციის წარმოების მოცულობის მაჩვენებელთა ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყაროები	87
§3. წარმოების მოცულობის გეგმის ხარისხიანობის შემოწმება	89
§4. პროდუქციის წარმოების მოცულობის გეგმის შესრულებისა და დინამიკის ანალიზი	91
§5. პროდუქციის გამოშვების ანალიზი ასორტიმენტის ხარისხის და რიტმულობის მიხედვით	92
§6. პროდუქციის გამოშვების ოპერატიული ანალიზი	100
§7. პროდუქციის წარმოების მოსალოდნელი შესრულების პროგნოზული ანალიზი	102

თაპი VII. წარმოების ხარჯების და პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი	104
§1. წარმოების ხარჯების ცნება და კლასიფიკაცია. ანალიზის ამოცანები და საინფორმაციო წყაროები	104
§2. თვითღირებულების გეგმის შესრულების ზოგადი შეფასება	110
§3. წარმოებაზე დანახარჯების ანალიზი ეკონომიკური ელემენტების მიხედვით	112
§4. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზი	115
§5. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების მუხლობრივი ანალიზი	116
§6. ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების კალკულაციის ანალიზი	127
§7. პროდუქციის თვითღირებულების ოპერატიული და პერსპექტიული ანალიზის საკითხები	129

თაპი VIII. მატერიალური რესურსების წარმოებაში გამოყენების ანალიზი	133
--	-----

§1. პროდუქციის მაკროეკონომიკური ტენდენციების მარკეტინგული მართვა	133
§2. მარკეტინგული დანახარჯების ნორმები	136
§3. მარკეტინგული-ტექნიკური მომარაგების და მარაგების მდგომარეობის ანალიზი	138
§4. პროდუქციის მასალატექნოლოგიის ანალიზი	141
§5. მასალატექნოლოგიის შემცირების გზები	143
თავი IX. შრომითი რესურსების გამოყენების ფაქტორული ანალიზი	146
§1. შრომითი რესურსების ანალიზის სადღესო პრობლემები	146
§2. შრომითი მარკეტინგების სისტემა, ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყარო	147
§3. შრომის ნაყოფიერების ანალიზი	151
§4. საწარმოს სამუშაო ძალით უზრუნველყოფის ანალიზი	154
§5. სამუშაო დროის გამოყენების ანალიზი	158
§6. სოციალური მარკეტინგების ანალიზის საკითხები	161
თავი X. ძირითადი საშუალებების და არამატერიალური აქტივების გამოყენების ანალიზი	164
§1. ძირითადი საშუალებების გამოყენების ანალიზის ამოცანები და ინფორმაციის წყაროები	164
§2. ძირითადი ფონდების სტრუქტურისა და დინამიკის ანალიზი	166
§3. ძირითადი ფონდების ტექნიკური მდგომარეობის ანალიზი	167
§4. ძირითადი ფონდების გამოყენების ფაქტორების მარკეტინგული და მათი ანალიზი	170
§5. საწარმოს სიმძლავრეების გამოყენების ანალიზი	172
§6. არამატერიალური აქტივების ცნება და ანალიზის ამოცანები	175
თავი XI. სასაქონლო პროდუქციის და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის ანალიზი	176
§1. სასაქონლო, როგორც ბაზრის ძირითადი ატრიბუტი — რეალიზაციის ცნება და ანალიზის ამოცანები	176
§2. პროდუქციის გამოშვების და რეალიზაციის მარკეტინგული ურთიერთკავშირის ანალიზი	177
§3. რეალიზაციის გეგმის შესრულების ანალიზი პროდუქციის სახეების მიხედვით რეალიზაციის ოპერატიული ანალიზი	181
§4. ძირითადი საშუალებების და დანარჩენი აქტივების რეალიზაციის ანალიზი	181
§5. მარკეტინგული ანალიზის საკითხები	182

თავი XII. საწარმოს მოგებისა და რენტაბელობის ანალიზი	183
— §1. ფინანსური შედეგების ანალიზის ამოცანები	183
§2. სამეურნეო წლის მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი	185
§3. სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების გეგმის შესრულების ანალიზი	187
§4. მოგების გეგმის შესრულების ოპერატიული ანალიზი	190
§5. მოგების გააწილებისა და გამოყენების ანალიზი	192
§6. რენტაბელობის მაჩვენებელთა სისტემა და მათი ანალიზური მნიშვნელობა	194
§7. რენტაბელობის მაჩვენებელთა თანამედროვე სისტემა	197

ნაწილი III.

ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის საკითხები	201
---	-----

თავი XIII. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის ფუნქციები და ამოცანები	201
— §1. ფინანსური ანგარიშგების არსი და სახეები	201
§2. ფინანსური ანგარიშგების მომზადების სტრუქტურული საფუძვლები საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით	204
§3. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის არსი და ამოცანები	207
§4. ფინანსური ანგარიშგების კომპონენტები და ინფორმაციის ხარისხობრივი მაჩვენებლები	210
§5. ფინანსური აღრიცხვის მიზნები, პრინციპები და მათი მნიშვნელობა ანალიზისათვის	214

თავი XIV. ფინანსური ინფორმაციის ანალიზის მეთოდოლოგია და ორგანიზაცია	216
§1. ძირითადი მიდგომები ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის დროს	216
§2. ეკონომიკური საქმიანობის და ოპერაციების გარდაქმნა	218
§3. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის სამუშაო ხერხები	219

თავი XV. მიმდინარე და გრძელვადიანი აქტივების ანალიზის საკითხები	227
§1. მიმდინარე აქტივების ცნება, კლასიფიკაცია და ანალიზის ამოცანები	227
§2. საწარმოო მარაგები	229
§3. ფულადი სახსრები და საბაზრო ფასიანი ქაღალდები	236
§4. დებიტორული დაქალიანება და დაუმთავრებელი წარმოება	240
§5. გრძელვადიანი აქტივების ანალიზი	244

თა30 XVI. მიმდინარე და გრძელვადიანი ვალდებულებების ანალიზის საკითხები _____	247
§1. „ვალდებულებების“ ეკონომიკური და სამართლებრივი ასპექტები _____	247
§2. მიმდინარე ვალდებულებების კლასიფიკაცია და ანალიზური პროცედურები _____	252
§3. გრძელვადიანი ვალდებულებები _____	254
თა30 XVII. საკუთარი კაპიტალის ანალიზის საკითხები _____	256
§1. საკუთარი კაპიტალის არსი; ანალიზის ამოცანები _____	256
§2. კრედიტორული დაჯალანების და საკუთარი კაპიტალის ცნებებს შორის განსხვავება _____	259
§3. საკუთარი კაპიტალის წყაროების კლასიფიკაცია _____	261
§4. გაუნაწილებელი მოგების ანალიზი _____	265
თა30 XVIII. მოგება-ზარალის ანგარიშის ანალიზის საკითხები _____	267
§1. მოგება-ზარალის ანგარიშის შინაარსი და ანალიზის მიზანი _____	267
§2. მოგების შეფასება და პროგნოზი _____	271
§3. „მოგება-ზარალის“ ანგარიშის ელემენტების ანალიზური მნიშვნელობა _____	275
§4. ანალიზის თავისებურებანი კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგების განხილვის დროს _____	280
თა30 XIX. ფულადი სახსრების ნაკადების დენადობისა, და ფინანსური პროგნოზების ანალიზის საკითხები _____	282
§1. ფულადი სახსრების მოძრაობის ანგარიში და მისი ანალიზური მნიშვნელობა _____	282
§2. ფულადი სახსრების მოკლევადიანი პროგნოზები _____	288
§3. ნაღდი ფულის მოძრაობის ანალიზის პრობლემური საკითხები _____	289
§4. ფულადი სახსრების ნაკადების ინფორმაციის ანალიზის პროცესში გაათავალისწინებელი მომენტები _____	293
თა30 XX. ლიკვიდურობისა და გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის ანალიზის საკითხები _____	295
§1. ლიკვიდურობის არსი და მისი ანალიზური მნიშვნელობა _____	295
§2. ბუმა კაპიტალის ცნება _____	299
§3. მიმდინარე ასაკები — მოკლევადიანი კრედიტორული დაჯალანებანი _____	300
§4. დებიტორული დაჯალანების ბრუნვადობის კოეფიციენტი _____	303
§5. მარაგების ბრუნვადობის მაჩვენებლები _____	305

§6. გრძელვადიანი გადახდისუნარიანობის მარჯვნებლები და მათი ანალიზი	309
§7. ფინანსური ლევერჯის კონცეფცია	313
თავი XXI. ფინანსური ანგარიშგების ანალიზის მეთოდთა აწმ-ის სამრეწველო კომპანიებში	314
§1. აწმ-ის სამრეწველო კომპანიების ფინანსური ანგარიშგების ფორმები	314
§2. ბულალტრული ბალანსის ზოგადი ანალიზისმეთოდთა	321
§3. ანგარიშგება მოგება-ზარალის შესახებ და მისი ანალიზის მეთოდთა	325
§4. ანგარიშგება აკუმულირებული, გაუნაწილებელი მოგების შესახებ და მისი ანალიზის მეთოდთა	330
თავი XXII. ეკონომიკური ანალიზი სტანდარტების ჩარჩოებში და შემოქმედებითი პრინციპებით	332
ბოლოსიტყვა	335
გამოყენებული ლიტერატურა	337

ფრიდონ ბურდული

ეკონომიკური საქმიანობის
ანალიზის აქტუალური
საკითხები

Придон Алексеевич Бурдули

Актуальные вопросы анализа
экономической деятельности
(на грузинском языке)